

Světém

A woman with long brown hair, wearing a purple long-sleeved shirt and light blue jeans, stands next to a large, grey, dinosaur-shaped public phone booth. She is holding a black mobile phone to her ear. The booth is shaped like a dinosaur's head and neck, with a blue phone keypad visible inside. The background shows a park-like setting with green trees, a white car, and a building.

bez růžových brýlí

Milan Matouš

Autobus

Světém

bez růžových brýlí

Literatura faktu

Milan Matouš

Veškeré připomínky jsou vítané:

Titul: Světem

Podtitul: bez růžových brýlí

Žánr: Literatura faktu

Autor: Milan Matouš

Nakladatel: Autobus

Generováno v <http://sw.gurroa.cz> 18.04.2020-16:53 pro SW.

Anotace:

Tuhle knihu psal člověk, který opravdu jezdil po světě, ale ne jako turista, spíš na vědecké konference. Byl (a je) komunist a upřímně pohrdá korouhvičkami, které otočily kabáty a nedávno „zapálení komunisté“, jsou dnes „zapálení antikomunisté“. Málo platné, má pravdu. Nejsem komunist, naopak. Ale pohrdám těmi korouhvičkami také. A že jich je ve všech partajích převaha! Ze, pane Štětináči z Bratrstva Kočičí pracky?

Nevyčítejte mu, že jezdil i tenkrát na Západ. Nepodepisoval kvůli tomu spolupráci s StB. Znamější vědci (ani papaláši) to nepotřebovali. Mohl tam zůstat, ale je doma v Čechách. Takže si ho, navzdory jeho partajní minulosti, docela vážím. A především, neškodil lidem, jako mnoho tehdejších i dnešních papalášů. Kdo chce vyčítat komunistům tisíce křivd i stovky poprav, ať se dnes zamyslí nad statisíci exekutory totálně zlikvidovanými lidmi i nad oběšenými a umrzlími bezdomovci.

Normální verze

Generováno v <http://sw.gurroa.cz> 18.04.2020-16:53 pro SW.

Sny se rozbíjí tím, že se uskuteční (Walker)

V pubertě jsem sedával na šverpánských skalách a hleděl na západ slunce za Helfenburkem a šumavskými horami. V srdci bolela palčivá touha vymanit se z malosti, která mne škrtila, rozepnout křídla a rozletět se do světa. Fantazie se napájela z povídek Jacka Londona a Ernesta Thompsona Setona, z časopisu Země a lidé. Školní léta tiskla atmosféra nacistické okupace. Sny oblévaly svět, ale každý krok byl svázán protektorátními předpisy.

Bratr o deset let starší mne léčil z dětinských emocí. Utíkat do světa, potloukat se přístavy, žít se příležitostnou prací? Na bláhové sny mi kladl chladné obklady zkušeností z totálního nasazení v rozbombardovaném Norimberku.

Z pubertálního třeštění se člověk vyléčí, ale do křišťálové koule romantických dálek jsem se občas zahleděl i v příštích letech. Přestal jsem ale o nich horovat a nesmyslně toužit. Proto asi začaly samy přicházet za mnou.

Nejprve opatrně, aby mne nepoplašily. Krůček po krůčku. Nebyla to hned černá Afrika ani Divoký západ. Musel jsem si na vzdálenosti zvykat, aby se mi nezatočila hlava. Abych se učil pozorně sledovat a vnímat každou maličkost, kterou potkám. Nečekat, že to právě začne až s velikým dobrodružstvím, prožívat objevy každého dne.

Po schůdcích jsem stoupal pomalu: ze samoty do malé vesnice, odtud do města, nejprve okresního, pak do Českých Budějovic. (To už bylo po válce a Budějovice byly zase České.) Projížděl jsem jižní Čechy křížem krážem. Povolání mne vedlo do šumavských vesnic, mezi třeboňské rybníky, zvykal jsem si na město. Odhalovalo se mi tolik nového, že jsem to sotva stačil pěti smysly a dvacetiletým rozumem vnímat.

Opona se zase o kousek zdvihla a vojenská uniforma mne prováděla republikou. Propochodoval jsem, projel v autech, na motorce, na koni, v tanku, proletěl v letadle, ve vrtulníku celé Československo. Párkrát jsem nahlédl za hranice, ale to mi zatím dával osud okusit opatrně, po lžičkách.

Svět mi otevřela vědecká práce a studium jazyků. Rozměr cest se postupně zvětšoval. Nejprve jsem jezdil do blízkých socialistických zemí, pak do vzdálenějších a postupně i na Západ, kam to v té době nebylo snadné.

Účel cest byl různý. Nejsnazší byla turistika, zábava, ale při tom toho člověk nejméně pozná a pochopí. Přirovnával jsem to - odpusťte mi pikantnější příměr - jako kdybych krasavici jen po půvabech hladil.

Hodně jsem se najezdil po různých teoretických konferencích, seminářích, kongresech. To už bylo zajímavější. Setkával jsem se se vzdělanými lidmi ze vzdálených konců světa, se zajímavými názory, absolvoval poučné debaty a také

hlouběji nahlédl do problémů zemí, do kterých jsem přijel.

Nejraději jsem měl přednášková turné, spojená se studijním pobytem. To člověk neviděl jen hlavní město, poznával mnoho lidí, nahlédl do podmínek jejich života. Navázal jsem řadu přátelství.

Za dvě desítky let jsem popsal několik sešitů dotazy, které jsem během přednášek dostal. Byly pro mne cennějším poučením, než moje vystoupení pro auditorium.

Psal jsem při cestách po světě podrobné poznámky. Domluvili jsme se s manželkou, že nemá smysl, abych jí posílal pohlednice, které někdy docházely také až po mém návratu. Místo toho jsem jí dal přečíst deník. Za léta toho byla úctyhodná kupa sešitů. Zápisy mi posloužily, když jsem se pustil do následujících vyprávění.

Škoda, že mezi bohatstvím viděného a prožitého a podrobností poznámek bývala nepřímá úměra. Čím víc byla cesta nabitá událostmi, tím méně času zbývalo na psaní.

Nejezdil jsem po světě jako cestovatel. Měl jsem odlišné poslání a jiný způsob pozorování a vnímání. O zemi kam pojedu jsem si obvykle stačil přečíst jen to nejnnutnější. Moje hlavní starost byly referáty, diskusní vystoupení, co nejdůkladnější příprava na dotazy. Během pobytu v cizině jsem měl plno úkolů a starostí a „cestovatelská“ pozorování bývala jen okrajová. Moje povaha práce mi ale zase otevírala pohled a přiváděla mne do situací, s jakými se cestovatel běžně neseťká.

Neosobuji si právo vyslovovat kategorický soud, jak to v které zemi vypadá. Neskrývám subjektivní přístup. Vyprávím poctivě, jak jsem to viděl, jaký dojem to na mne udělalo. Není to úplný obraz, ale je to kus skutečnosti bez příkras a bez retuše. Myslím, že i to má pro pozorného a kritického čtenáře význam.

Většina mých vyprávění se týká 70. a 80.let dvacátého století. Od té doby uplynulo ve světě mnoho událostí. Moje poznatky nejsou nejčerstvější, ale jistou cenu nepozbyly. Mezi včerejškem a dneškem světa a jednotlivých zemí, mezi historií a aktuálními problémy je nejen rozdíl, ale i souvislost. Kde se mi podařilo postřehnout a vyjádřit podstatné stránky skutečnosti, s časovým odstupem to na hodnotě spíše získává než ztrácí.

V jaké míře jsem to dokázal, necht' laskavý čtenář posoudí. Soudcem svrchovaným budou - v tom je paradox - desetiletí příští.

Huňáci

Poslední medvěd byl prý na Šumavě zastřelen v roce 1864. Našel jsem i jiné údaje, ale všechny se shodují v tom, že se u nás v lese už setkání s touhle šelmou obávat nemusíme. Vycpaný Míša zahlíží zlým pohledem skleněných očí v loveckém zámku na Hluboké. Živého potkáme - ovšem na patřičnou distanc - jen v zoo. Občas k nám zabloudí s cirkusem. V některém hradním příkopě žebrá od návštěvníků cukr a rohlík. Neslavná kariéra pro někdejšího vládce našich hvozďů.

Ve slovenských horách není vzácností. U chaty Tri studničky jsme v zimě prohlíželi stopy macka, který měl tlapu jako pořádný talíř. Chodil za noci vybírat pamlsky z odpadkových košů. Hlouběji v lese si jeho menší kamarádi pravidelně drbali záda o kmen, ležící přes cestu.

Vyprávěl nám přítel Laco z Banské Bystrice. Šel s kamarádem Jánem do Nízkých Tater na houby. Bylo jich ten rok - jak říkají bratři Slováci - neurekom. Není tu vzácností ani překrásný hřib královský. Má červený klobouček a citrónově žlutou nožku. Když jsem ho uviděl poprvé, zarazily mne jeho výrazné, až křiklavé barvy. Není to satan? Ale atlas hub a horár - lesník mne přesvědčili, že je to výborný hřib. Satan je zbarven opačně, má žlutou hlavu a červený třeň.

Laco měl plný koš a zastavil se u křišťálového potoka. Přisedl na paty a houby okrajoval a omýval. Když uslyšel za sebou přicházet kamaráda, pustil se do hovoru. Praskání větviček pod kročejemi utichlo, ale do debaty se přítel nějak neměl. Laco se otočil a polovina slova mu ztuhla na jazyku. Pár kroků za ním - huňáč s vytřeštěnými malými kukadly.

V takové chvíli bývá těžké rozhodnout, kdo se víc polekal. Říkává se, že si někdo až leknutím nadrobil do gatí. U medvěda se to dá těžko vzít doslova. Když chodí po lese, nenosívá gatě. A když je má, bývá plyšový. Netrváme-li právě na kalhotách, pak je podobná fyziologická reakce na leknutí u medvěda skoro pravidlem. Protože v našem případě se Lacovi nic takového - alespoň podle jeho vyprávění - nestalo a medvědovi, než se dal na ztřeštěný útěk, ano, můžeme usoudit, že se medvěd lekl člověka víc, než člověk medvěda.

Je to tak udivující? Ani se mi nezdá. Kdo musí mít z toho druhého větší strach? Čím jsme tohle vyprávění začali? Rokem, kdy u nás ulovil člověk posledního medvěda, nebo kdy polapil medvěd posledního Šumavana?

Jednou jsem zažil také takový pohnutý příběh. Nemyslím pokud jde o ty gatě, ale s tím huňáčem. Bylo to rovněž na Slovensku, pro změnu ve Vysokých Tatrách. (U chalupy ve Vodňanských Horách už medvědy nemáme.)

Na túře jsem se zdržel a spěchal ke stanici lanovky Hrebienok, abych stihl poslední jízdu. Než jsem se dostal z moře balvanů a kosodřeviny na jehličím dlážděnou lesní cestu, začaly stíny mezi stromy houstnout. Po pravé ruce jsem měl příkrou skalní stěnu, po levé svah. A tu proti mně - medvěd.

Vynořil se zpoza skaliska tak na sto kroků ode mne a nezdálo se, že by měl před člověkem respekt. Musel mne přece upozorovat. Nejevil ale ani známky nepřátelství. Kráčel stále svým směrem a svým tempem, jako by mne nebylo.

Temná postava se valila jako chlupatá, kosmatá koule. Plácala urousanými širokými tlapami, špičky k sobě, paty od sebe. Hlavu skláněla, jako pod tíží vážné filosofické meditace. Do rytmu vláčného kroku pohupovala širokou papulou. Ze strany na stranu se mu kýve blahobytné panděro.

Co si mám počít? Na skálu vpravo by nevylezl ani kamzík. Šplhat na strom? Kmeny by tu jeden člověk stěží obepjal a větve začínají vysoko - vysoko. Kromě toho medvěd dovede jistě šplhat lepší než já. Pustit se o zlomkrk doleva ze stráně mezi balvany? Římská říše prý přežila tisíc let díky pravidlu: Když nevíš co dělat, nedělej nic. Tahle zásada se mi už mnohokrát osvědčila. Řídil jsem se podle ní i teď. Znamenalo to jít osudu vstříc a doufat. Šel jsem mechanicky, trochu jako ve snu a kupodivu žádný děs jsem nepociťoval. Ve chvílích kritického napětí to tak bývá. Nervová krize přichází až dodatečně, když už o nic nejde.

Zvíře se rovněž bez nervozity se svrchovaným klidem blížilo. Po krajní pravé straně, jako by dodržovalo pravidla silničního provozu. Projdeme okolo sebe, každý na svém boku cesty? Plamének naděje blikal.

Prošli jsme. Happy end. Když nás dělilo pár posledních kroků, i v šeru pod klenbou mocných smrků jsem poznal, že je to veliký novofoundlandský pes z horské chaty pod svahem.

Pořídil jsem si pak mocnou tlustou sukovici, asi dva metry dlouhou. To pro případ, kdybych nějakého medvěda opravdu potkal. Proti mému polenu byla pověstná hůl Honore de Balzaka pouhé párátko. Když jsem se vracel z túry, lesníci si mne podezíravě měřili, zda neodnáším palivové dříví a nedopouštím se lesního pychu. Vysvětlil jsem jim, k čemu má dřevo sloužit a srdečně se pobavili. Prý to bylo, jako kdybych chtěl jít na tygra s plácačkou na mouchy. Naštěstí se nenaskytla příležitost, abych zbraň vyzkoušel.

Poprvé

Na jaře v šestapadesátém roce jsem byl vybrán do vojenské delegace, která letěla na studijní cestu do Sovětského svazu. Bylo to vzápětí po dvacátém sjezdu sovětské komunistické strany, na němž Nikita Sergejevič Chruščov přednesl tajný projev - brzy známý po celém světě - v němž podrobil zdrcujícímu odsouzení kult osobnosti J.V.Stalina. Celá země prožívala hluboký šok, nic nebylo po sjezdu stejné jako před ním. To jsem si ve své sedmadvacetileté naivitě neuvědomoval. Přistupoval jsem ke všemu s nadšením a nejen zásadní věci, ale i nahodilé maličkosti přijímal podle devízy: Sovětský svaz - náš vzor.

Cesta nebyla jednoduchá. Letěli jsme vojenským dopravním letadlem, které pamatovalo druhou světovou válku. Ve vzdušných vírech jsme se propadali a měli žaludek v hrdle. Letěl jsem poprvé v životě, ale nepůsobilo mi to obtíže. Jako kluk, vyrůstající na samotě jsem trávil celé hodiny na houpačce mezi dvěma smrky. Nejhuř na tom byl plukovník Machač, hrdina, který prošel celou válečnou anabazí se Svobodovou armádou a měl prsa plná řádů a vyznamenání. To nezabránilo, aby ve chvílích, kdy letoun povážlivě zakolísal, nebledl a nezelenal. Dobrá duše major Herfurt mu to ulehčoval: „Hele, Mirku, vidíš, jak se to křídlo třese? Vsadil bych se, že se ulomí.“ Chudák plukovník se potácel chodbičkou mezi sedadly k spásonosné toaletě.

Po hodině letu jsme byli na polovině cesty. Přistáli jsme ve Vilně. Stroj doplňoval pohonné hmoty a my jsme prošli hlubokým úvozem mezi dvoumetrovými bariérami sněhu do letištní budovy na čaj.

Letěl jsem do SSSR s velikým očekáváním. Taková cesta tehdy znamenala mnoho. Už od let války, kdy nacističtí okupanti dštili nenávist na všechno sovětské, jsme se učili pohlížet na tuto zemi s úctou a s láskou. Poválečné roky a zvláště období po únoru 1948 autoritu Sovětského svazu znásobilo. Nebylo však lehké přesvědčit se o sovětské skutečnosti na vlastní oči. Prvních turistických cest bylo jako šafránu. O studijních delegacích se šušovalo, že procházejí jen ukázkovými trasami. Lidová průpovídka v ironické podobě obrážela, jaká autorita se sovětským zkušenostem přisuzovala: Nerad', ještě ti není šedesát a v Sovětském svazu jsi nebyl.

Po deset let obrázky v časopisech, filmy, besedy s účastníky zájezdů předváděly SSSR v superlativech. Nej - nej bylo nejfrekventovanější předponou. Tím větší byla touha poznat pravdu přímo a bez zprostředkování. S takovými pocity jsem přiletěl do Moskvy.

Byli jsme oficiálními hosty Vojensko-politické akademie. Kromě vlastního pobytu ve škole jsme navštívili řadu zajímavých míst. Prohlédli jsme si Kreml, několikrát se zúčastnili představení ve Velkém divadle. Byli jsme čestnými hosty na tribuně prvomájové přehlídky na Rudém náměstí. Týden jsme strávili na velitelství

leningradského vojenského okruhu. Kromě vojenských návštěv jsme měli možnost prohlédnout si vzácné pamětihodnosti města na Něvě, včetně otřesných svědectví devíti set dní nacistické blokády.

Nechtěl jsem se spokojit s oficiální, byť velkolepou studijní trasou. Toužil jsem nahlédnout za kulisy a setkat se s běžnými sovětskými občany. Příležitost se brzy našla.

Byli jsme ubytováni v hotelu Metropol. Kdysi to byl reprezentativní stánek carského velkoměsta. Čas setřel hodně z jeho někdejšího lesku a vyrůstaly hotely méně okázalé, ale modernější. Bydlel jsem v pokoji společně s dalším kapitánem. Sotva jsme se ubytovali, spěchali jsme za prvními dojmy na Rudé náměstí. Všechno jsme už viděli tolikrát na obrázcích a na plátně kin, že jsme si připadali jako v místech, jež důvěrně známe. A přece jsme byli překvapeni po prvních krocích. V uličce, kde ještě ležely zbytky sněhu seděl beznohý válečný veterán s hvězdou Hrdiny Sovětského svazu a - žebrol.

Všechny neoficiální dojmy nebyly tak šokující. V příštích chvílích nás obklopila skupina školáků - pionýrů a podrobila výslechu. Kdo jsme, odkud, jaké to máme uniformy, jakou hodnost, co který odznáček znamená. Cizí vojáci byli tehdy ještě v Moskvě vzácní a každou chvíli jsme okolo sebe zaslechli polohlasnou poznámku: „Amerikánci...“ Děti nás vyzpovídaly a pozvaly na příští den navštívit výstavu pionýrských prací.

Během improvizovaného interview se okolo zastavilo několik chodců. Mezi nimi menší, asi padesátiletý muž, podle obleku dělník. Když nás pionýři propustili, připojil se k nám a navázal rozhovor.

„Já Čechoslováky znám.“

„Ano?“

„Jsem Sibiřan.“

Řekl to bez velké vřelosti, spíš smutně. Pochopili jsme - jeho vzpomínky nebyly moc hezké. Šlo o tažení legionářů podél sibiřské magistrály v letech občanské války. Vysvětlili jsme mu, že jsme dnes jiná armáda, než jakou tehdy poznal.

„Vy to tak chápete? To jsem rád,“ řekl a s tím jsme se rozloučili.

Ne na dlouho. Po několika krocích nás náhoda znovu svedla dohromady. V obchodě s potravinami nás představil se svou manželkou. Pozvali nás na příští den - to byla neděle - na návštěvu.

Vydali jsme se plni očekávání na poznamenanou adresu. Čeští přátelé, kteří byli s místními poměry lépe obeznámeni, se pozvání divili. Soukromý styk sovětských občanů s cizinci - „inostranci“ je nezvyklý a donedávna byl - za policejního režimu Beriji - podezřelý a nežádoucí. Nepřikládali jsme informaci velikou váhu, byli jsme přece z Československa, z bratrské země. Nastoupili jsme do taxíku a udali řidiči, kam nás má zavést.

Ujížděli jsme po široké Jaroslavské třídě - „po Jaroslavskomu šosé“. Hledané

sídliště bylo skoro na okraji města. Všechny rozměry a vzdálenosti tu byly ve srovnání s pražskými několikanásobné. Rozsáhlou novou čtvrt' tvořila řada jednoposchod'ových domků. Najít ulici, kterou jsme si zapsali bylo těžké. Taxikář se vyptával několika chodců, zastavil u babek, trávících nedělní siestu přede dveřmi domu (babky bývají o místních poměrech všude na světě nejspolehlivěji informované), ale nad jménem hledané ulice všichni kroutili hlavou. Vzpomněli jsme si na skeptickou pochybnost našich kolegů. Nebylo pozvání jen předstírané a adresa smyšlená? Ale proč nás tedy zvali? My jsme se přece o nic takového neprosili, ani jsme se nezmínili, že bychom o to stáli. Že by nám to bylo tak čitelné na nose?

Konečně se jedna jasnozřivá babka nad názvem hledané ulice zamyslela, několikrát její jméno obrátila na jazyku a rozluštila, oč se jedná. My jsme to zkrátka s naší ruštinou kapánek popletli. Ulice se našla a v ní i hledaný „podjezd“ - vchod.

Rodina Sokolovů nás už delší dobu vyhlížela. Obávali se, že jsme pozvání přijali jen „naoko“, že pro nás, oficíry z daleké západní země jsou oni příliš obyčejní a že na „vzácné hosty“ (s nimiž se předem pochlubili sousedům) čekají marně. Jak je vidět, stín nedůvěry tu byl přece jen z obou stran. Působila stejná příčina: soukromé návštěvy cizinců nebyly obvyklé.

Rodina bydlela v „komunálním bytě“. Byla to jedna místnost o rozměrech asi čtyřikrát čtyři metry. Zde žili rodiče s dvěma dětmi, čtyřadvacetiletou studentkou Galjou a čtrnáctiletým školákem Andrejem. Nábytek byl skromný. Lůžka tu nebyla. Srolované slamníčky a pokrývky ležely na skříní. Nejen toalety a voda byly na poschodí společné, ale i kuchyňka s lihovými vařiči. „Anna Ivanovna, kipit!“ - zažili jsme „sousedskou výpomoc“, když jedna žena upozorňovala druhou, že už se jí v kuchyňce voda na čaj vaří.

Podmínky bydlení v Praze nebyly v té době růžové, ale „komunální byty“ nás přece jen překvapily. Rodina Sokolovů byla za války evakuována za Ural zároveň s továrnou, v níž oba manželé pracovali. Odjeli s tím, co stačili v zavazadlech pobrat a byli umístěni do podnájmu k jedné místní rodině v dřevěném domku. S domácími se po několik roků dělili o pár čtverečních metrů. Nejnutnější domácí potřeby, nádobí, teplé oblečení, trochu přilepšení v jídle, v tom všem byli na domácích závislí. Vyprávěli nám, že to byli hodní lidé, měli pro situaci nucených přistěhovalců pochopení a snažili se jim život co možná ulehčit. Neměli všichni evakuovaní takové štěstí - poznamenala paní Olga.

Když se na konci války vraceli zpátky do Moskvy, podmínky bydlení tam nebyly o mnoho lepší. Západní polovina země byla nacisty zpustošená. Z toho, co bylo k dispozici se stavělo nejnutnější, aby měli lidé střechu nad hlavou a nemrzli v zmljankách. Když Sokolovi dostali místnost v nově postaveném komunálním domě, bylo to jako malý zázrak.

Koktal jsem něco o tom, že by u nás lidé nebyli s takovým bydlením spokojeni. Georgij Sokolov mne slušně, ale poněkud vzrušeným hlasem poučil, že u nich lidé také nejsou s daným stavem spokojeni. Umí si představit lepší bydlení, oblékání a zásobování. Ale zažili válku, jsou šťastni, že ji mají za sebou, že ji přežili a vědí, že nemohou chtít všechno najednou. Trochu mi při tom mravním naučení červenaly uši, ale chápal jsem, že jsem si to za svou netaktní poznámku zasloužil.

Paní Olga rozložila stůl do dvojité délky, pokryla ho ubrusem a přistrojila oběd. Podle ruského zvyku platí pojem „oběd“ o vydatném teplém jídle bez ohledu na to, v které denní době se podává. Hospodyně nám připravila karbenátky s bramborovou kaší. Nebyly tomu ani dvě hodiny, co jsme obědvali v hotelu Praga. (Pozorný číšník, když zjistil, že jsme Češi, naservíroval nám k řízkům - knedlíky. Chtěl nám udělat radost, věděl, že Češi mají ty koule z mouky rádi. Moc se pak omlouval, ale neměli jsme mu jeho dobrou vůli za zlé.) Teď jsme seděli s plnými žaludky nad vrchovatými talíři. Znáte ale náš český společenský imperativ: Neurazit kuchařku. Tak jsme jedli a pochvalovali - bylo to opravdu dobré. A abychom udělali pravidlům slušného chování u stolu zadost, snažili jsme se sníst s pomocí boží všechno. Podařilo se nám to.

Leč ta hrůza! Olga Ivanovna se našich talířů chopila a navzdory našim protestům měli jsme před sebou novou porci. Co si máme počít? Žaludek už vyhlásil rozhodně stávkou. Zoufale jsem se vrtal vidličkou v kaši a cítil jsem, že to při nejlepší vůli nejde. Posléze naši hostitelé pochopili, že už opravdu nemůžeme.

Vysvětlili jsme si, že u nás nedojít a nechat na talíři znamená urazit kuchařku. Podle jejich tradice naopak když dojíš všechno, znamená to, že chceš ještě. Nevím, jak je to dnes, ale tenkrát platilo za slušnost nechat v bufetu na talířku alespoň špičku rohlíku. Bylo to dost protismyslné, protože hladová poválečná léta si vynucovala hospodařit s každým soustem. Ale zvyk je zvyk a možná že právě nouze o kus žvance povýšila na morální příkaz gesto - ukázat, že nejsem hladový.

Naše diskuse a výměna zkušeností se neomezila na zvyklosti stolování. Hostitelé byli zvědaví na život v Československu. Měli o něm - podobně jako my o Sovětském svazu - značně idealizované představy. Považovali nás za ráj mezi východoevropskými zeměmi.

Byli jsme právě tak lační na každé slovo o životě v sovětech. Překvapilo mne a utkvělo v paměti, když Georgij vyprávěl, jak se před válkou v době hladu zúčastnil násilného rekvírování obilí v jižních oblastech. Nešel do podrobností, ale nebylo pochyb, že to nebyly milé vzpomínky. Souviselo to se „závratí z úspěchu“, s překotnou kolektivizací vesnice. Varoval, abychom se nikdy nesnažili vnucovat lidem jejich prospěch násilím.

Příjemné setkání skončilo pozdě večer. Sokolovi nás doprovodili na stanici příměstské dráhy, odkud jel do centra vlak každou půlhodinu.

Srdečně jsme se rozloučili, ale ne naposledy. Studentka Galja nás v následujících dnech ještě několikrát provázela po Moskvě a dlouho jsme si psali. Párkrát jsme se setkali i v dalších letech. Jen Georgije jsme viděli naposled. Příště jsme už navštívili jen květinový záhonek, obehnaný kovanou mřížkou.

Moje první cesta do Sovětského svazu byla zajímavá a poučná. Sovětská skutečnost se mi stala pochopitelnější a bližší. Zároveň jsem si musel hodně opravit představy, vytvořené přehnanou a hloupou propagandou.

Když jsem znovu vzal do ruky knihy reportáží Julia Fučíka, pochopil jsem, čím se lišil od krátkodechých novinářů, kteří jednou malují všechno růžově a podruhé černě - jak se to právě nosí. Nehledal velikost Sovětského svazu ve všem „nej“. Spatřoval ji v historickém zápase nového se starým. Soustředil se na to, v čem poznával přínos světovému pokroku. Takový, že jej ani hitlerovská, ani gorbačovská devastace nedokáží zašlapat do prachu zapomnění.

Přátelství nebo...?

Je mezi mužem a ženou možné trvalé přátelství, které by se dříve či později nezměnilo v milostný poměr? Tuhle hádanku se už snažilo mnoho lidí vyluštít a stále noví odvážlivci se do ní pouštějí. Patřil mezi ně i Lukáš.

Měl pro to zvláštní podmínky. V polovině padesátých let se dostal do Moskvy a seznámil se zde se zajímavým děvčetem. Byl ženatý a neměl v úmyslu začínat si nějakou avantýru. Studentku Galju vnímal osobitým způsobem. V jistém smyslu byla personifikací silných dojmů, jimiž na něho neobvyklé prostředí působilo, ale tím jako by pozbývala něco z běžného ženství a měnila se v oživený idol.

Galje bylo čtyřicet let, studovala techniku, byla inteligentní a měla široký okruh zájmů. Procestovala jako turistka romantické a civilizaci vzdálené kouty Altaje, zpívala ve vysokoškolském souboru, od pionýrských let ji neopustila láska k „peredvižníkům“ a celé tradici ruského výtvarného umění. Hodně četla, především ruské klasiky devatenáctého století a dobové sovětské autory. Přestože už měla pubertální léta za sebou, zachovala si mimořádnou vnímavost a hlad po všem zajímavém a novém. Byla příjemný člověk, měla sportovní postavu, ale nebyla krasavice. Mezi vrstevníky byla oblíbená, ale neměla dosud známost. Ani trvalejší, ani přechodnou. Její zpola tajnou láskou byl spolužák, který když poznal, že se mu lacino nenabízí to, oč by stál, ztratil zájem.

Děvče se dílem náhody seznámilo s Lukášem, o čtyři roky starším Čechoslovákem, který s nadšením studoval a obdivoval nový svět. Jako se Galja stala pro něho prototypem sovětské ženy, on ji zaujal jako cizinec, s jakým nebylo v té době běžné se setkat. Jejich přátelství bylo dotekem dvou kultur, dvou způsobů života, dvou hodnotových stupnic. To je navzájem přitahovalo a zaměstnávalo čímsi vážnějším a zajímavějším, než jsou běžné sympatie dvou pohlaví.

Neuvědomovali si, že jeden má na druhého silný politický vliv. Přátelství s Galjou způsobovalo, že Lukáš viděl sovětskou skutečnost komsomolskýma očima. Svým nadšením jí pomáhal překonat pochybnosti, které jí zasel do duše nedávný projev Chruščova na dvacátém sjezdu. Od kolébky měla všechno nejkrásnější a nejposvátnější spojeno se jménem Stalina. Teď to nebylo přehodnoceno, ale šokující ranou podťato. Nešlo o kult osoby, ale o celý obraz života a světa, v němž ona, i miliony lidí okolo ní vyrostli. Co přijala se zadostiučiněním byl konec berijovského špiclování. V Lukášově horoucím nadšení pro všechno sovětské jako by bájný Fénix - bez Bériji - vstával omlazen z popele.

Jedna z prvních zajímavostí, pro něž Galina přítele získala, byly obrazy. Lukáš docela slušně kreslil. Během nudných schůzí postihoval bližní karikaturami. Světové malířství a jeho historie však pro něho byly málo známé. Galje utkvělo mnoho z pionýrských návštěv v Tretjakovské galerii. Jako Beatrice Danta, tak uváděla nyní českého mladíka nikoli do tajemství pekel, ale do svatostánku ruského

a sovětského malířství. O každém díle a jeho autorovi dovedla vyprávět zajímavou historku. Stará plátna ožila a vstoupila do Lukášova povědomí s emotivním zaujetím, které už nebylo jen zásluhou tvůrce, ale spíš milého průvodce.

Zavedla ho do okruhu přátel na technice. Nejprve na odpolední kulturní program s tancem. Trochu se s ním před spolužáky pyšnila. Líbily se jí jeho taneční kreace, které by v Praze nikoho neomráčily, ale zde budily pozornost. Někteří mladí je sledovali se závistí, ale většina, zvláště profesoři ve středních letech, je pokládali za výstřední.

Po skončení programu skupina kamarádů z pěveckého souboru vzala Lukáše do středu a procházeli ulicemi univerzitní čtvrti. Do večera bylo ještě daleko, zpívali hezky - kromě našeho krajana, který nepotvrzoval pravidlo Co Čech to muzikant - nikoho nerušili, protože tu obytné domy nebyly, ale bdělý policajt - milicionář je přesto slušně, ale důrazně vyzval k tichosti. Lukáš pronesl větu, kterou vstoupil do tradice souboru a nejednou se citovala: „Koncerta končájetsa.“

Prvého máje se několik chlapců a děvčat ze souboru vypravilo za město na chatu. Poznali, že Lukáš má smysl pro humor a zábavu nezkaží a vzali ho sebou. Netušil, že jako cizinec má mít na překročení okruhu Moskvy povolení. Nasedli do příměstského vlaku a za chvíli vystoupili na venkově. Lukáš teprve dodatečně zjistil, že urazili něco mezi stem a sto padesáti kilometry. Podle místních měřítek to bylo „pod Moskvou“.

Měl v živé paměti obrazy ruského jara z tret'jakovských sbírek. Nyní poznával takovou jarní krajinku na vlastní oči. Polní cesta od nádraží byla rozježděná do šířky desítek metrů. Na výběr tu bylo hluboké černé bahno a menší kalná moře. Nezdálo se, že by nízké olověné mraky nad širokou rovinou od obzoru k obzoru, rozmoklá zem a vlhké chladno připravily omladinu o dobrý rozmar. Za zpěvu a veselých žertů - žádný milicionář tu nic nenamítal - dorazili k prkenné boudě.

Chata se málo podobala tomu, co se pod tím pojmem rozumí okolo Sázavy či na Berounce. Připomínala naše trampské osady z let před válkou. Společnost asi deseti lidí se pracně naskládala mezi stůl, židle a pryčny. Na lihovém vařiči se hřála voda na čaj a vařil hrnec brambor. Co chybělo na přepychu nahradila dobrá nálada.

Nebylo myslitelné, aby scházely lahve s vodkou a koňakem, ale nezdálo se, že by hrály zvláště důležitou úlohu. Zpěv, který tyhle lidi spojoval, dostal hlavní slovo. S nevalným úspěchem požádali Lukáše, aby zazpíval něco z českého repertoárů. Po několika jeho pokusech od dalších výzev s pochopením upustili. Místo toho se rozproudila živá hodinka otázek a odpovědí o naší zemi a o životě v ní.

Zbytek noci každý podřimoval jak se dalo. Ranním „podmoskevským“ vláčkem se vrátili domů. Lukáše z velvyslanectví upozornili, že porušil pravidla pobytu, ale odbylo se to mírnou výtkou. Byl to důkaz, že bdělému oku policie nic neunikne.

Lukáš bydlel ve starém hotelu Metropol nedaleko Velkého divadla. Byl v něm ubytován už T.G.Masaryk za svého pobytu v Moskvě. Svého času to byla honosná

stavba, ale od té doby uplynuly desítky let. Galja zde přivedla českého přítele do rozpaků.

Chystali se na zajímavý výlet a obloha se zachmuřila. Lukáš se rozhodl, že si zaskočí do hotelu pro plášť. Galja, jako by se to samo sebou rozumělo, šla s ním. Co měl v té chvíli dělat? Nemohl ji zastavit a říci, aby počkala, že se nehodí, aby šla s mužem „na pokoj“. Připadal si jako zloděj, když ji prováděl okolo portýra u vchodu, když s ní vyjížděl výtahem, který obsluhoval šedivý šedesátiletý „liftboy“ s třemi řadami válečných vyznamenání na prsou, když si bral od babky „děžurné“ u stolku na chodbě klíče od pokoje.

Vešli do místnosti. Lukáš neměl v úmyslu využít situace k milostnému pokusu, ale bylo mu trapně. Zapomněl na elementární pravidla slušnosti a nenabídl děvčeti ani židli. Popadl plášť a stáli uprostřed pokoje proti sobě.

„Jestliže máte, co jste potřeboval, snad bychom mohli jít,“ navrhla po několika vteřinách mlčení Galja. Absolvovali v obráceném pořádku zase cestu okolo „děžurné“, „liftboye“ a portýra.

Jaké důvody vedly děvče s Lukášem do hotelu, to mu zůstalo hádankou. Že by se rozhodla darovat mu panenství? K tomu jejich dosavadní vztahy nesměřovaly a nezpozoroval jediné koketní gesto. Vedla ji zvědavost, jak vypadá takový cizinecký hotel z nitra? Překročit jeho práh nebylo v té době pro sovětského občana běžné. Nebo to byl místní mrav, který pohlíží na hotelový pokoj jako na druh lidského obydlí se všemi běžnými pravidly, včetně návštěvy? V pozdějších letech se Lukáš několikrát přesvědčil, že poslední vysvětlení bylo asi nejpravděpodobnější. To ale znamenalo, že se vůči hostu velikou zdvořilostí a pohostinností nevyznamenal.

Nezdálo se, že by Galja měla Lukášovi za zlé, že se nepokoušel překročit hranice přátelství. Naopak, v dopise, který dostal po návratu do Prahy jej ocenila jako „opravdového člověka.“

To bylo jistě hezké a jeho sebevědomí to lahodilo. Nicméně Rusové mají přísloví „Razluka ljubov berežot - Odloučení lásku chrání.“ Tisícikilometrová distanc mezi Moskvou a Prahou začala na náš česko-ruský pár působit. Pokud byli blízko sebe, mohli se kdykoli sejít, měli jeden druhého na očích. Platonické přátelství vyhovovalo a připadalo jim naprosto přirozené. Když je životní běh rozdělil a zbyly jim jen vzpomínky a dopisy, začal se jejich vztah měnit. V Lukášově případě k tomu přispěla krize manželství. Vedle studené a bezohledné choti viděl srdečnou tvář Galji, připomínal si zajímavé zážitky a rozhovory. Síto času pomíjelo sporné a banální a vyzdvihovalo krásné a ideální.

Představa, že mezi mužem a ženou může panovat čisté přátelství brala za své. Zrodila se sice jen láska na dálku, ale nebyla neškodná. Lukášovo manželství neposilovala. Už dlouho skomíralo i bez Moskvy a bez barevných obálek, na něž čekal s takovou dychtivostí. Když se krize prohloubila, Lukáš nacházel ve vzpomínkách citovou oporu. Manželka vzdálenou sokyni nenáviděla a léčila si

žárlivost dobrodružstvíčky.

Také Galja prodělávala proměnu přátelství v platonickou lásku. Byla pro ni jen chimérou, hluboko na dně srdce pochovaným snem. V příštích letech se provdala a narodili se jí dva chlapci. Měla klidné manželství, ale nepřerušila řetěz dopisů, které si po více než deset let s Lukášem vyměňovali.

Život píše roztodivné romány. Po třinácti letech se Lukáš ocitl znovu v Moskvě. Za tu dobu se mnoho událo. Změny neprobíhaly na obou pólech stejně. Krize Lukášova manželství vyvrcholila, došlo k rozvodu a žil s novou ženou, kterou měl rád. Jeho vztah ke Galje přešel do roviny neškodné sentimentální vzpomínky. Přeměna přátelství v lásku není nic překvapujícího. Opačný proces je dost problematický. I kdyby si jeden ze dvou něco takového upřímně přál, ten druhý to těžko přijme s pochopením, spíš jako urážku. Galja byla v jiné situaci, než Lukáš.

Oba se po dlouhé přestávce setkali. Museli si zvyknout na poněkud změněné tváře. To ale nebylo to nejobtížnější. Rozhovor brzy ukázal, že se změnil jejich způsob myšlení. Jiné hodnoty panovaly v jejich světě, když jim bylo mezi dvaceti a třiceti, jiné, když Lukáš překročil čtyřicítku a Galina se k ní blížila. Nešlo jen o počet roků, ale o prožitky. Bylo dětinské, když se pokusili navázat tam, kde před lety skončili.

Jako kdysi zavedla Galja opět přítele do Treťjakovské galerie. I budova byla nově zřízená. Nejcennější plátina zůstala, ale chyběl nadšený průvodní výklad čtyřadvacetileté komsomolky. Kde se pokusila něco z paměti vzkřísit, vyznělo to násilně. Odcházel zklamání a s pocitem, jako by se vůči sobě něčím provinili. Čím? Že si něco předstírali?

Nerovnováha jejich situace byla především v tom, že Lukáš byl zamilovaný novomanžel a Galja v té době už zklamáná a zahořklá manželka. On přijížděl s tím, že se setká se zajímavými lidmi, obnoví si milé vzpomínky a pozná nové věci. V ní se probudil s novou silou někdejší cit. Co mělo kdysi podobu panenského snu stalo se nyní vášní zralé a v manželství nespokojené ženy.

Ještě jednou si domluvili společnou návštěvu výstavy obrazů, tentokrát v jízdárně. Vypadalo to, jako by osud chtěl postavit jejich setkání bariéru. Jakýmsi nedopatřením se stalo, že se Galina ocitla zamčená v bytě a bez klíčů, právě když měla nastoupit cestu na sjednané setkání. Dostat se z patnáctého patra nebylo snadné. Odvážila se šílenství. Balkony sousedních bytů oddělovala stěna. Přelezla nad propastí z jednoho na druhý a dotloukla se na zasklené dveře sousedů. Ti prodělali, chudáci, menší šok, když spatřili na svém zamčeném balkoně postavu sousedky. Sedmatřicetiletá matka dvou synů musela mít k takovému horolezeckému výkonu silnou motivaci. Nebyla to jen touha potěšit se výstavou nových obrazů.

Výstava neudělala na ni, ani na Lukáše zvláštní dojem. Chyběl jim pro modernu hlubší smysl a měli jiné starosti. Opakovalo se něco z událostí, k nimž došlo před

třinácti lety. Galja následovala Lukáše do jeho hotelového pokoje.

Byl to jiný hotel, modernější, i okolnosti byly jiné. Galina nekoketovala, nevrhala zamilované pohledy, to nebylo v její povaze, ale nebylo pochyb, co od návštěvy očekává. Nepřicházela jako lehkomyšlná panička za flirtem, ani jako provinilá hříšnice. Spíš jako Anna Karenina, hrdá a odhodlaná spálit za sebou mosty, vzdát se dosavadního života a obětovat všechno Lukášovi. I on ji pochopil. Rozdíl byl v tom, že jeden pro to byl pevně odhodlaný (riskoval život desítky metrů nad betonovým plato), zatím co druhý si takovou možnost nepřipouštěl. Lukáš uvažoval, jak se z trapné situace dostat a člověka, kterého si vážil co nejméně urazit. To byl problém, jako přeplavat řeku, ale do vody se nenamočit.

Vešli do pokoje. Nabídl ženě hluboké křeslo a sám se posadil na židli u kulatého konferenčního stolku naproti ní. Začal formální konverzaci a snažil se ji udržovat v neutrálních vodách.

V atmosféře panoval rozpor. Byla pravda, že mezi nimi nikdy, ani v minulosti, ani v nedávných hodinách nedošlo k sebemenší intimitě. Ani dotekem, ani slovem. V jisté době dopisy svědčily o horoucích citech, ale ani nejpřísnější cenzura by nenašla větu, která to výslovně přiznávala. To byla jedna stránka skutečnosti. O druhé svědčilo Galjino rozechvění, její pohled, upřený Lukášovi do očí, jednoznačný a očekávající. Místo jasného stanoviska, které žena čekala a k němuž její mlčení vyzývalo, Lukáš brebentil. Vyprávěl o Praze, o rodině, o zaměstnání, horečně hledal témata. Marně přemýšlel o východisku ze slepé uličky. Jak tahle návštěva skončí? Nemůže přece vyzvat Galinu k odchodu, to nepřichází v úvahu. Nemůže se vymluvit, že musí někam odejít. To by bylo za vlasy přitažené. Jediná spása bude, až se sama odhodlá k odchodu. To ale bylo v nedohlednu.

Zdalo se, že Galina Lukášovy řeči sotva vnímá. Byla zaujata myšlenkami, které se týkaly jejich dalšího života a s tím i osudů jejich manželů a dětí. To, že Lukáš ve zřejmých rozpacích jalově drmolí zatím přijímala trpělivě. Pokládala to za projev nesmělosti, přičítala to odlišné povaze, obyčejům, které jsou v jeho zemi asi jiné, než na jaké je zvyklá.

Jednu chvíli se Lukášovi zdálo, že přišla záchrana. Zazvonil telefon. Volali z recepce, známý mu přinesl knihy. Požádal, aby mu je zanesl do pokoje. Nevěděl dost dobře, co si od toho slibuje, ale každé přerušování trapného monologu mu připadalo jako spása. Návštěvník pokládal přítomnou ženu za vážného příteleva hosta a představil se. Jako odpověď zaznělo jen: „Galina.“ To bylo podle ruských zvyklostí nepřiměřené. Dospělý člověk se představoval alespoň křestním jménem a jménem po otci - tedy Galina Alexandrovna. Pouhé křestní jméno používaly děti a mládež, anebo... „Pak já jsem - Kolja“ ušklíbl se návštěvník. Dal tím znát ženě despekt a odešel.

Lukáš se dopouštěl další netaktnosti. Čas pokročil a bylo věcí slušnosti pozvat ženu do restaurace. Místo toho jen dál povídal. Stále častěji vznikaly odmlky.

Jednak už nevěděl, o čem hovořit, jednak doufal, že se snad host dovtípí...To, co Galina očekávala bylo pro ni příliš zásadní, než aby se mohla snadno odhodlat k odchodu.

Lukášovo chování však už přestávala považovat za nedostatek smělosti a za rozpaky. Musela by být slepá aby nepochopila, že její cit nesdílí, její obětí pohrdá a snaží se vykroutit. Zklamání se měnilo v roztrpčení a posléze v pocit urážky a špatně a málo zastíraný hněv.

Lukáš se nepokoušel zachránit situaci. Co se dalo zachránit? Mezi tím, co očekávala a žádala Galja, a co jí byl ochoten a schopen dát byla nepřeklenutelná propast. Neměl obavu z toho, co zde ztratí. Ztratit mohl jen doma, v Praze. To vědomí ho, při veškeré trapnosti okamžiku uklidňovalo.

Za okny se setmělo. Galja pochopila, že její upřímný cit se beznadějně odrazil od ledové stěny.

Někdejší přítel, kterého teď z celé duše nenáviděla, ji doprovodil na konečnou stanici metra a zhluboka si oddechl. Zanechal za sebou poslední zbytky iluzí, že mezi mužem a ženou může trvat nevinné přátelství.

Hasit, co nepálí ?

Anton Pavlovič Čechov má vtipnou povídku o štábním praporčíku Prišibejevovi. Patnáct let v penzi, ale věčně strká nos do cizích věcí. Nařizuje, zakazuje, má utkvělou představu, že je pilířem veřejného pořádku, že se nikdo kromě něj o nic jak se patří nestará. Ve skutečnosti jen lidi zbůhdarma šikanuje.

V povedené figurce je s literární nadsázkou zpodoběn typ, s nímž se občas setkáváme. Takoví „starostové“, kteří mají věčně starost o věci do kterých jim nic není, kynou jako těsto pocitem důležitosti, ale plynulý chod života jen komplikují.

Jak už to bývá, narazíme i na opačnou krajnost, na sobce a individualisty, kterým může být celý svět a všichni lidé se všemi svými problémy ukradení. Kdyby jim někdo klesl pod nohama, překročí ho a půjdou svou cestou dál. Co je jim do něj?

Která z obou krajností je horší? Jedna stojí za osmnáct, druhá za dvacet bez dvou

Začal jsem s Čechovem a jeho Prišibejevem a tak uvedu nejprve pár příkladů z Ruska.

Zdržel jsem se na návštěvě u známých přes půlnoc. Naložili mi tolik dáreků pro celou rodinu, že mi na to museli půjčit kufřík. Byly v něm hlavně knihy a tak byl pořádně těžký. Vlekl jsem ho v dobré náladě po pustém a tichém Arbatu. Proti mně kráčel starší muž. Zastoupil mi cestu, podmračeně si mne změřil a něco vyštěkl. Nerozuměl jsem mu a nepochopil, co chce.

„Co máte v tom kufru?“ vrčel skrz stisknuté zuby.

Podobnost se štábou Prišibejevem byla tak na bílé dni, že jsem se musel dát do smíchu. Měl jsem na jazyku jedno jadrné a ne moc slušné české slovo, ale zdržel jsem se a odpověděl zdvořile: „Knihy.“ Nedíval se moc přesvědčeně. Nevím, zda měl podezření, že nesu rozčtvrcenou mrtvolu, nebo dynamitové patrony, ale bylo mi to jedno. Byl to konec konců jeho problém.

Starost o druhého člověka nemusí být vždycky špatná věc.

Manželka byla poprvé v Moskvě a, jak byla zvyklá z Prahy, namířila si to rovnou přes ulici. Bulváry jsou tam o pár desítek metrů širší než Národní třída, provoz je živější a lavina automobilů se řítí větší rychlostí. Vetchá stařenka ji chytila, přitáhla zpátky na chodník a pustila se do ní: „Co děvenko, zbláznila jsi se? Omrzel tě život? Chceš, aby tě něco přejelo?“ Marie na tom nebyla s ruštinou nejlépe a chvíli nechápala, za co ji babička tak plísňuje.

Ocitl jsem se v moskevském metru na stanici okružní linie. Zeptal jsem se dvacetiletého mladíka, kterým směrem je stanice Oktjabrskaja. Věděl jsem, že je to druhá zastávka, ale nebyl jsem si jistý, zda vlevo či vpravo. Chlapec mi ukázal na vlak, který právě přijížděl.

Když se za mnou dveře zavřely a rozhlas ve voze ohlásil jméno příští stanice, pochopil jsem, že jedu opačným směrem. Nu co, pomyslel jsem si, objednu kruh,

třičtvrtě hodinky se povozím a budu na místě z druhé strany.

Tu jsem spatřil, že se ke mně prodírá přeplněným vozem onen mladík. Naskočil v poslední chvíli jiným vchodem a hledal mne, aby špatnou informaci napravil. Vysvětlil mi, jak mám přestoupit a dostat se rychle, kam potřebuji.

Když jsem přiletěl v polovině padesátých let poprvé do SSSR, uváděla mne živá účast lidí nejednou do rozpaků. Jakmile pochopili, že jsem cizinec a nevím si s něčím rady, rázem se proměnili v ochotné rádce. Někdy při tom mezi nimi propukl spor.

Kupoval jsem v lahůdkářství šampaňské. Prodavačka se mne zeptala, zda si přeji sladké, nebo polosuché (řekli bychom: přírodní). Neměl jsem nikdy šampaňské v ústech a netušil jsem, že takové druhy existují. Než jsem se zmohl na odpověď, celá fronta čekajících mi začala radit.

Někdy se za podobné situace děla nápadná proměna i s prodavačkami. Za běžných okolností ochotou neoplývaly. Pult v prodejně jako by se občas stával hranicí mezi dvěma zneprátelenými tábory. Pokud byl některého zboží nedostatek, prodavačky byly šlechta a podle toho se chovaly. Když se před nimi ocitl bezradný cizinec, tvář uražené výsosti se měnila. Naučil jsem se na tuhle strunu hrát. V obchodech jsem se nesnažil mluvit nejčistší ruštinou - mnoho sebepřemáhání mne to nestálo. Nervózní prodavačku, která do té chvíle odbývala zákazníky jako na běžícím pásu, jsem poprosil o radu. „Bufetčica Máša“ (oblíbená postava ruských anekdot) překvapeně zamrkala a jako když si vymění partesy. Klidně a přívětivě mi poradila. Možná, že to nebylo jen proto, že jsem byl cizinec, ale také že jsem se na ni obrátil slušně.

Kdo by poznal Rusy jen jako prodavače anebo autority v úřadech, ten těžko uvěří, jací jsou bezprostřední, upřímní a srdeční lidé. Pokud šlo o sdílnost, byli vůči mně jako cizinci zpočátku zdrženliví. Změnilo se to, když jsme se lépe poznali. Sami mezi sebou nemívají zábrany.

Bavil jsem se o přestávce v divadle s ruským přítelem o hře, která probíhala. Ve chvílce se zapojil do debaty okruh lidí okolo nás. Neměl jsem pocit, že by chtěli demonstrovat, jak jsou informovaní a jaký mají úsudek. Mluvili otevřeně, i když se jejich názory v leccěms rozcházely.

Jindy během přestávky na opeře v Leningradě můj přítel oslovil neznámou mladou dámu, která seděla před námi. Mohl si to dovolit, byl poněkud starší. Čekal jsem, že to žena přijme s jemnou koketérií jako žert. Otočila se k nám, vážně odpověděla a rozvinul se seriózní rozhovor o Chačaturjanově hudbě. Byla to leningradská lékařka.

Profesor Stanislav Vasiljevič se často pouštěl takovým způsobem do rozhovoru s neznámými lidmi nejen v divadle, ale i v muzeu, na výstavě, při návštěvě různých památek, i v restauraci a nebyl jsem svědkem, že by se někdo z oslovených Rusů zatvářil překvapeně nebo dokonce dotčeně. Bezprostřední rozhovor mezi lidmi, kteří

se do té chvíle neznali, tu zřejmě nebyl ničím neobvyklým.

Rusové bývají velmi družní při cestování vlakem nebo letadlem (s poutí lodí na větší vzdálenost zkušenosti nemám).

V dálkovém rychlíku není nic mimořádného, když cesta trvá několik dní. Cestující se pohodlně zařídí, převléknou se do tepláků a pantoflů. Dříve prý bylo zvykem obléci si na celý den pyžamo a v něm se i vycházelo na větších nádražích, kde vlak delší dobu stál. Průvodčí je něco jako steward v letadle nebo pokojská v hotelu. Má na starosti kupé v jednom voze. Pečuje o pohodlí svých cestujících. Vaří jim čaj, odestýlá a uklízí lůžka. Má menší bufet. Lidé, kteří se vidí poprvé v životě se navzájem baví, otevírají lahve, vyměňují si pohoštění. Při našich zkušenostech z cestování po železnici nám zní sotva věrohodně, že v Rusku se pokládá dálkové cestování vlakem za příjemný zážitek.

Našinec se při tom může dostat i do nezvyklé situace. Ujížděl jsem rychlíkem na sever a na chodbičce jsem zaslechl češtinu. Byli to krajané z jižních Čech. Slovo dalo slovo a vedoucí delegace mi s ustaranou tváří svěřil svůj problém. Mladá a pohledná překladatelka, Ruska, rozdělila skupinu po dvou do jednotlivých kupé. Vedoucího si vzala do dvoulůžkového oddělení k sobě. Chudák byl na rozpacích, jak si to má vyložit. Soužil se otázkou, co se od něho očekává a jak se bude s tímhle „dobrodružstvím“ svěřovat doma manželce. Má spát s cizí ženou. Jak se má zachovat? Bude ho pokládat za nekňubu, když... anebo za sprostáka, jestliže... Lámal si hlavu těžkým dilema. Jak obhájit mužskou čest i dobrou národní pověst? Babo, radí! Byl to člověk v letech a z utrápeného výrazu se dalo soudit, že po milostných avantýrách neprahne.

Ujistil jsem ho, že ze společného kupé se ženou si nemusí dělat těžkou hlavu. V Rusku je to docela běžné. Byl jsem na tom právě tak, jako on. Ani moje překladatelka nebyla stará a ošklivá. Upřímně si oddechl.

V sovětských letadlech na vnitřních linkách panovala družnost. Zažil jsem to několikrát - pokud mne neposadili do oddělené části pro „inostrance“. Celé osazenstvo letadla se bavilo dohromady. Bylo ztěží myslitelné, aby si člověk během cesty souseda na vedlejší křesle ani nevšiml, ani se nepředstavil - jak je to běžné na mezinárodních linkách a mnohde ve světě i u nás. Stewardky se netvářily jako madony, nerozdávaly služebně povinný hollywoodský úsměv. Málokdo je oslovil jinak, než „děvočka“. Pokud neměly plné ruce práce s roznášením jídla a s úklidem, zúčastnily se nenuceně společné zábavy.

V různých koncích světa panuje různá míra smyslu pro společnost a pro soukromí. V Anglii jsem měl dojem, že jsou lidé navzájem ještě odcizenější, než u nás. V obchodech jednají zdvořile, korektně, ale s odstupem. Ztěží si můžete dovolit k prodavačce nevinný žert. Zírala by na vás překvapeně. Ve Skotsku mi to připadalo jiné. I když se toho o Skotech v anekdotách napovídá hodně neslavného, byli srdeční a se smyslem pro humor.

Značné odcizení mezi lidmi jsem pociťoval v amerických velkoměstech. Jestliže se člověk může cítit osamělý uprostřed lidí, pak myslím, že je to právě tady. Společnost mi tu připomínala špatně spojené těsto různých ras, národů, lidí podle majetkových poměrů, vzdělání, náboženství a bůhví čeho ještě.

Šli jsme širokou třídou kanadského Toronta. Oběma směry se valily proudy chodců. Mezi nimi utíkala a zoufale volala o pomoc žena. Nevypadala na pochybnou existenci. V patách za ní se hnal mladík. Nezdálo se, že by šlo o rodinný skandál. Stovky lidí výjev mījely, jako by ho neviděly. Jen kdosi nastavil pronásledovateli nohu, ten upadl, vyskočil a hnal se jako zběsilý dál. Nevšiml jsem si, že by se někdo zastavil, ohlédl. Všichni jako by mlčky říkali: ‚Mne se to netýká. Co se do toho budu plést, ještě bych mohl mít nepříjemnosti. Kdo ví, jaké úcty se tu vyřizují a jaké síly podsvětí bych proti sobě popudil.‘

Díval jsem se přes jízdni dráhu z protějšiho chodníku. Vedle mne se zastavil dělník ze stavby v ocelové přilbě a spolu se mnou sledoval dramatické divadlo. Napadlo mne, že snad není zdejší, že je tu na práci a ještě se „neaklimatizoval“. Ještě nenasákl lhostejností člověka k člověku. Netvářil se, jako kdyby neviděl.

Jeden náš obchodní zástupce v Rio de Janeiro mi vyprávěl zkušenost své rodiny. Jeho žena byla těhotná a ošetřoval ji specialista na klinice. Porod měla předem vyjednaný a zaplacený. Kritická hodina nastala v době weekendu. Rozčilený manžel přivezl rodičku před kliniku a utíkal za lékařem. Ten odjel za město a kolegové ve službě s tím nechtěli mít nic společného. Hippokratova přísaha jim netrápila svědomí. Nechali rodičku, aby se svījela před porodnicí v křečích na slunečním žáru. Teprve, když se muž dovolal telefonicky specialisty a ten kolegům potvrdil, že je porod zaplacený, vyběhli zřízenci s nosítky.

Připadalo mi to někdy, jako by se leckdes ve světě lidé pohybovali okolo sebe každý po vlastní kosmické dráze. V Riu majitel pohádkové haciendy, bosý černocho přespávající na mramorové lavičce, nezletilá mulatka nabízející se před hotelem, bankéř v černé limuzíně, „plukovník“ kterému patří pozemky o rozloze menšího evropského státu - jako by každý z nich byl sólista vlastního dramatu a druzí pro něho kulisa. Kulisa není bez významu. Je důležitá, ale herec se přece pro ni nebude angažovat, nebo dokonce obětovat. Je tu pro něj, ne on pro ni.

Štába Prešibejev je odporný zjev, ale lidská lhostejnost ve chvíli, kdy člověk potřebuje sklenici vody, pomocnou ruku, nebo alespoň vlídné slovo, není o nic lepší. Každý jsme svrchovaná osobnost, ale zároveň neoddělitelný článek lidské spopolitosti. Najít pravou míru mezi těmito dvěma póly patří k věčnému umění života. Ale nezáleží to jen na jedinci, jeho schopnostech a charakteru. Možnosti jsou dány uspořádáním lidského mraveniště, řádem, který v něm vládne.

Mezi mořem a horami - Bulharsko

Poprvé jsem uviděl moře. V odpoledním slunci bleděmodře jiskřilo. Vlny přicházely v dlouhých přestávkách zvolna a rozvázně. Písek zasyčel, oblázky zarachotily a zbylo trochu kalné pěny.

Vonělo to jódem a rybinou. Mořští raci křičeli a připomínali mi Tálínský rybník, okolo něhož jsem chodil dva roky do píseckých lesů. Oči marně hledaly protější břeh. Rozum věděl, že je daleko za obzorem, ale zvyk a touha si vedly svou.

Sotva jsme se usadili v hotýlku u nábřeží, šupli jsme do plavek a chvátali k vodě. Nemohli jsme se dočkat. Marie měla s mořem zkušenosti, ale moje představy byly naivní. Myslel jsem, že skočím do vody, kde si zamanu. Z vln čnely černé ostré kameny jak dračí zuby a mezi nimi - hanba povídat.

Pustili jsme se podél břehu. Nachýlila se nad námi podemletá skála, slizká a studená i v odpoledním žáru. Příboj pohupoval zetlelou ovčí nebožkou, zbavenou kůže a ohlodanou dravými rybami a kraby. Ani příliš nepáchla, mořská sůl ji konzervovala. Mohli jsme potkat i horší věci. Jednou jsme zažili na pláži paniku, když se na hladině objevil periskop hadí hlavičky. U nás bývá v rybníce jen užovka, ale tady - čert tomu věř.

Konečně jsme narazili na písečný pruh, ohraničený z jedné strany skalou, z druhé trnitou houštinou. Nebyla to žádná brazilská Copacabana ani kubánské Varadero, ale pár následujících dní jsme sem chodili pravidelně dvakrát denně jako do šití. Hrstka hostů, vesměs cizinců se brzy navzájem znala a zdravili jsme se a nabízeli si krém na opalování.

Přístup k vodě nebyl bez romantiky. Dno se svažovalo zvolna, ale z písku čnely sem tam balvany. Marií hned při prvních krocích vlna smýkla a poranila si koleno. Čtrnáct dní pobytu právě stačilo na uzdravení.

Nedaleko břehu se vypínal vysoký strmý písečný útes. Vyšplhat na něj nebylo bez rizika, ale odměnou byl rozhled po moři, po členitém pobřeží a na městečko.

Balčík se táhl od přístavu vzhůru k charakteristickým rovinám jižní Dobrudže. Hluboká strž dělila město na dvě poloviny. Úpravnější část obývali Bulhaři. Na protějším boku byly rozhozeny skromné obílené škatulky. Určit etnickou skladbu nebylo snadné. Řekli nám, že tam žijí Turci. Pochybuji, že se tím složením vyčerpávalo.

Jednou jsme pomohli stařence nasekat trochu větví na otop a zanést do čistě vybílené světničky. Neměla tam nic než nízký stolek, stočené rákosové rohože a tajemství v koutě, zavěšeném plentou. Byl jsem si jistý jen tím, že nemluvila bulharsky.

K zajímavostem této poloviny Balčíku patřily mini-rozhledny. Na vršíčcích sluncem vyprahlé stráně trčely spirály, upletené z proutí. Občas nad nimi vyčnívalo lidské poprsí, opřené o lokty a zahleděné do kraje. Neviděl jsem toalety

s ideálnějším rozhledem. Že byly splachovací potvrzovala každá přeháňka.

Jednou nás přepadl v bulharské části městečka déšť. Schovali jsme se pod fíkovník, ale nebyl to příliš spolehlivý úkryt. V protějším domku se otevřely dveře a mezinárodně srozumitelným gestem jsme byli pozváni, abychom se běželi schovat.

Ocitli jsme se u starých manželů. Zařízení bytu bylo skromné, kytička polních květin stála na vyšívaném ubrusu v plechovce od konzervy, ale místnost byla čistá jako ze škatulky. Děda s babkou se pohybovali po domě v pantoflích a boty měli srovnané před prahem.

Před staveními byly asi metr vysoké homole z pálené hlíny. Uviděli jsme, k čemu slouží. Byly to chlebové pece. Homole měla dva otvory. Při zemi větší a nahoře uprostřed skromnější, jen na šíři dlaně. V peci se zatopilo dřevem. Když se polínka proměnila ve žhavé uhlí, postavila se na ně kovová trojnožka a na ni forma s pšeničným těstem. Dolní otvor se uzavřel deskou a horní ucpal věchem trávy. Tráva horkým vzduchem vysychala, udržovala v peci žár a zároveň propouštěla něco dýmu. Zkušená hospodyně v pravou chvíli vyňala zlatově upečený chléb, křehký jako bábovka. V peci se připravovala i bohatší jídla.

Domácí chléb jsem mnohokrát okusil. Za stolem se hostu nabízel ne aby si ukrojil, ale aby si odlomil. Čím větší kus se odtrhne, tím se prokazuje hostiteli větší čest. Chléb se namáčí do karafy s čubricí, chutným kořením, smíchaným se solí a přikusuje zpravidla k masu, upečenému na rožni. Nemusím vás ujišťovat, jak výborně k tomu chutná rakije nebo víno, anebo ještě lépe jedno i druhé.

Naše první setkání s domorodci nebyla jen přívětivá, i když tak vypadala.

Dva muži měli po nábřeží rozložený bohatý výběr melounů. Odborně jsem jeden potěžkal a proklepal.

„Kolik?“

Mile se na mne usmívali. „Pět leva.“

Neměl jsem ještě ponětí o cenách a hodnotě místní měny. Odnášel jsem si ve vlasti melounů jeden pruhovaný zelenozlatý „medicinbal“ za nehoráznou částku. Bylo to poučení, že přátelská tvář nemusí být ještě garancí poctivosti a že za kšeftem je sotva možno hledat city internacionálního přátelství.

Ani mé dojmy z místní čistoty nezůstaly bez poskvrnky. Právě před okny hotelu jsme měli menší nemocnici, nebo místní lazaret. Po ulici se procházeli a na betonovém hrazení posedávali pacienti v modrých pruhovaných chalátech, které právě vypráním nezářily. Byl to, pravda, jen vnější dojem, ale velkou čest zdravotnímu zařízení nedělal.

Pečlivě byla udržována nedaleká někdejší královská zahrada. Příkrým svahem proudily kamennými cestičkami potůčky křišťálové vody, jež napájely trsy pohádkových květin, keře a exotické stromoví.

Naproti v moři rozestavila příroda do nepravidelné šachovnice veliké balvany.

Plavat od jednoho k druhému a slunit se na jejich rozpáleném povrchu byla rozkoš. Bulhaři se potápěli, vynášeli ústřice a začerstva si na nich pochutnávali.

Na východ od Balčiku vybíhal do moře ostrý mys Kaliakra. Čněl desítky metrů nad hladinou. Ve skalách pod ním se vařily zpěněné vlny. K mysu se váže historický příběh. Čtyřicet dívek, uchvácených Turky, se svázalo navzájem copy a vrhlo se společně ze skály. Sousoší na útesu symbolizovalo utrpení lidu pod tureckým jhem a staletou nepoddajnost Bulharů.

V lesklém pruhu moře, zlaceném sluncem vyskakovalo a dovádělo hejno delfínů.

Moje první návštěva Bulharska mi připadala jako lehce pootevřená lastura. Zahlédl jsem perlu.

Druhá cesta měla jinou povahu. Méně jsem oblékal plavky a víc tmavý oblek a bílou košilí s vázankou. Hostitelem byla akademie věd.

Shromáždění se odbývalo ve výškové budově na rozpálené pláži Družba. Vlny bily o břeh, ale vzduch neochlazovaly. V místnosti panovala upjatá, přísná atmosféra a pekelné vedro. Počet přítomných nebyl veliký, zato jejich tituly ano. Akademik s hřívou bílých vlasů četl úvodní slovo.

Uprostřed stolu mezi křišťálovými mísami s ovocem byly vyrovnány desítky lahví s vychlazenými nápoji. Hosté si nalévali a usrkávali z broušených pohárů. Cítil jsem se jako zajíček na valné hromadě bernardýnů. Žízeň jsem měl stejnou jako profesoři, členové korespondenti a doktoři věd a tak jsem se osmělil a natáhl ruku po lahvi broskvové limonády. Proti světlu se v ní rýsovaly oranžové pruhy drceného ovoce. Několikrát jsem láhev obrátil, aby se obsah promísil. S pohledem uctivě upřeným na řečnického patriarchu jsem sáhl po otvíráku.

Co následovalo byl sarajevský atentát. Exploze. Gejzír šťávy zasáhl sádrovou plastiku na stropě a úhel odrazu odpovídal úhlu dopadu. Zkropil vázy s gladiolami, sněhobílý atlasový ubrus a papíry. Na černá saka a upjaté vesty to našťěstí nedostříklo.

Všichni, kromě akademika, který už stál, vyletěli jako péroví čertíci z krabičky. Zčásti leknutím, zčásti obavou před sprchou.

V příštích okamžicích byla všeobecná reakce opačná, než by se dalo očekávat. Vybuchl bouřlivý smích, jaký se k tak vznešeným postavám snad ani nehodil. Upjatá atmosféra povolila. Kabáty se ocitly na opěradlech židlí, vesty zmizely i s vázankami a na košilích, rozepjatých u krku se soukaly rukávy.

Jako benjamínek učeného shromáždění jsem se stal populární. Kdokoli v následujících dnech otevíral láhev s limonádou, věnoval mi přes stůl významný, kapku čtverácký pohled. Stal jsem se tak bez velké námahy známý ve vědeckých kruzích.

Kromě vážných referátů a polemiky zbýval čas i na jiné věci. Věnoval jsem se hlavně moři a na břehu jsem cvičil s omletými balvany.

Někteří zahraniční kolegové dávali přednost jiným potěšením. Nebyl jsem zvláště horlivým stoupcem alkoholu, ale několikrát mne společenská povinnost zavedla do posledního patra budovy. Byl odtud široký rozhled a stál tu barový pult.

Ctitelem silných nápojů v tenkých sklech byl zvláště Jánuš. Věnoval se debatě a koňaku tak horlivě, že si zapomínal všimnout, že mu podstrkují svoji plnou sklenku za jeho rychle vysychající. Nevím, jak dlouho bychom tam bývali na vysokých židličkách seděli, nebýt toho, že ho přátelé odvedli k autu a odvezli na letiště.

Když jsem večer usínal, netušil jsem, že naše dueto má mít ještě pokračování.

Uprostřed noci mne probudil hluboký hlas: „Mil´an!“

V obdélníku balkónových dveří se proti nebi komíhala postava. „Mil´an!“ ozvalo se znovu a naléhavěji. Přítel přešel ze sousedního balkónu okolo přepážky desítky metrů nad betonovým plató. Neříká se darmo, že okřtěný alkoholem má dva anděly strážné.

Přivedl ho čistý cit družby, ale zastíral to otázkou, zda nemám něco k pití. Rozsvítil jsem, ze skleničky na umyvadle vyňal kartáček na zuby a nalil do ní trochu mastiky. Ve vedlejší místnosti jsem informovat Jánušova spolubydlícího, kde kamaráda najde.

Dověděl jsem se při tom, co se mezi naším rozchodem a půlnočním shledáním událo.

Na letiště dojeli šťastně. Poněkud složitější křivkou krácel Jánuš k letadlu. Velitel letadla si toho všiml a to neměl. Utrousil poznámku, jež vzbudila u našeho druha spravedlivý hněv.

On a podnapilý? On že se potácí? Ví ten drzý člověk s kým mluví? Kdo všechno jsou jeho známí? Co by se s tím chlapem dělo, kdyby se jim jen zmínil...

Celé letiště poslouchalo. Velitel letadla dostal opravdu strach a začal postupovat komisně, přísně podle regulí. S opilým pasažérem nepoletí. Co kdyby ve vzduchu něco způsobil, nebo se mu něco stalo. Lékař na palubě není.

Po delší scéně, v níž vystupovala řada aktérů i statistů včetně velitele letiště, přátelé rozohněného Jánuše pokrotili, naložili zpátky do auta a vrátili se s ním do hotelu. Bláhově se domnívali, že mají historku s krku.

Koňak ještě neřekl poslední slovo. Když se Jánuš nemohl vznášet na křídlech TU 104, zkusil to alespoň na zábradlí balkónu ve výšinách nad betonovou plošinou.

Tak jsem měl za pár dní v tom akademickém prostředí pestřejší zážitky než za celou dovolenou.

Nejednou jsem se přesvědčil, že výbornou příležitost k poznání země nabízí přednášková cesta. Potvrdilo se mi to začátkem 70.let.

Společnost Georgie Kirkova mne pozvala do Sofie a turné pokračovalo v Rodopech.

Už cesta autem z Plovdivu přes Pamporovo do Smoljanu byla romantická. Silnice se vinula jako had a na mnoha úsecích byla vytesána do boku skály. Řidič neviděl dál než po nejbližší příští útes. Stavitelé nemohli kdysi počítat s tím, že se tu budou jednou potkávat automobily, ba i autobusy. Čím byla cesta krkolomnější, tím držel řidič pedál plynu hlouběji k podlaze. Asi aby to měl dříve odbyté.

Bulharští šoféři jsou ze zvláštního těsta. Když se proti sobě vyřítí rychlostí formule jedna v nepřehledné zatáčce cesty, stavěné na pár nákladních oslíků a ne na stroje s desítkami HP pod kapotou, neřukají si významně na čelo, nevyměňují si zoologické tituly, nehrozí pěstí, ale velice přátelsky a pobaveně se té legraci smějí. Neskrývají radost, že jedou ještě dál a neskončili v pomačkaném plechu na dně rokle.

Moje překladatelka, paní Atanaska Angeljakjeva byla zvyklá řídit vlastní vůz, ale z d'ábelské jízdy řidiče do Rodop ji postihla nevolnost.

Z výšin Pamporova se otevřel kouzelný pohled na Smoljan. Město leželo v hlubokém údolí. Svahy k němu sestupovaly obřími schody a na nich se leskla stříbrná jezírka. Nahlíželi jsme z výšky do uliček, jež se vinuly vzhůru a dolů jako kozí stezky. Nad červenými a černými střechami svítila bílá věž minaretu. Na protilehlé straně za městem se vysoko zdvihaly stupňovité stráně až k řeckým hranicím a ještě dál. Smoljan spočíval jako dřímající krasavice v náruči ohromné, na míle široké kolébky.

Jak pitoreskní byl kraj, tak zvláštní zajímaví lidé. Při všem působili klidně, rozšafně, ale velice opravdově a se zaujetím.

Tajemníkem společnosti G. Kirkova byl Marko G. Markov. Střední postavy, tmavovlasý, osmahlý, vážný. Přijal nás zdrženlivě, ale brzy jsme nemohli najít oddanějšího přítele. Moji přednášku nenechal číst překladatelce, tlumočil ji sám. Nedá se říci, že ji prostě četl. Prožíval ji celou duší. Vkládal do ní své emoce a šťavnatý humor. Když mi překladatelka šeptala, čemu se sál směje, musel jsem se smát upřímně s sebou.

Hned po příjezdu mne pozvala ženská organizace na večírek. Ženy předváděly své kuchařské umění. Nad prvním talířem mi překladatelka poradila, abych jedl opatrně - bude asi ještě následovat několik chodů. Ani ona však netušila, že jich bude čtrnáct. Podobný hodokvas jsem nezažil. Byl jsem tam také nejžádanější a nejlepší tanečník. Mezi desítkami jihobulharských krasavic jsem totiž byl jediný mužský.

Přednášky se konaly v různém prostředí. Pro nejširší veřejnost, pro studenty, pro aktiv vedoucích představitelů, pro vojáky, pro pohraničníky, pro policii. Utkvěl mi obrázek z městečka Devin. Sešli se tam lidé z okolí, vesměs z hor. Mnozí seděli v sále s tlumoky na zádech, nebo s vyšívanými mošnamy na boku, které skoro nikdy neodkládají.

Došlo na otázky. Posluchači žádali, abych odpovídal rusky, bez tlumočení. Měl

jsem podezření, že všemu tak docela nerozumí, ale působilo jim zřejmě potěšení poslouchat ruštinu. Rusofilství je stará bulharská tradice už od protiturecké osvobozené války.

V první řadě seděl staříčkový děda s krosničkou. Když jsem začal podle přání sálu odpovídat na dotazy rusky, na tváři mu zazářil šťastný výraz, jako by poslouchal operní árie.

V neděli mi hostitelé uspořádali exotický výlet. Jeli jsme klikatými horskými cestami až na řecké hranice. Svezlo se s námi děvče, zaměstnané ve Smoljanu. Když jsme dorazili k cíli naší pouti, přezulo se ze střevíců do řemínky přivázaných krpců a vyrazilo vzhůru do hor za rodiči. Domluvili jsme se, kdy se budeme vracet.

Během naší pouti jsme přijeli k místu, kde se polovina cesty utrhla a sesula do údolí. Autobus, který zde měl svou pravidelnou linku, zastavil, lidé vystoupili, řidič opatrně projel kritický úsek a pasažéři zase nasedli.

Dojeli jsme do Mogilice. Domky byly řídce roztroušeny po strmém svahu. Údolím zurčel přes kameny potok, z něhož o kilometry dál už byla řeka.

Zastavili jsme. Zvolna a rozvážně k nám přicházeli představitelé obce. První se objevil mohutný policista v plné služební ústroji. Dlouhý plášť na paty měl přepásaný řemenem s těžkou pistolí. Druhý byl příležitostný hostinský a kuchař v jedné osobě. Ujímal se „úřadu“ jen při vzácných příležitostech, když osud přivál hosty. Projednal s mými průvodci objednávku a odešel odemknout kuchyni a jídelnu. Třetí důležitou postavou byl učitel. Nesl veliký svazek klíčů. Byl zároveň kustodem vzácné historické zajímavosti, kunaku tureckého aguše. Mocnář si tu nechal postavit palác o více než sedmdesáti místnostech. Prohlídkou jsme začali.

Byla to zvláštní stavba. Našim představám zámku se podobala pramálo. Místnost za místností se krčila při zemi a vinula složitými křivkami podél hadovitých chodeb. Každá měla zvláštní vytápění a na střeších byly desítky ozdobných komínků. Mnohé pokoje byly propojeny tajnými cestami ve stěnách, pod podlahou i nad stropem. U nás se šlechtické sídlo zpravidla vypíná na návrší a pyšně vévodí okolí. Tady byl kunak člena panovnické rodiny ukryt v horách, v hlubokém údolí, ve vrbových houštinách. Pod říčkou na protější břeh byla proražena tajná chodba. Vedla do skrytého domku, v němž byl ve dne v noci přichystán osedlaný kůň a ochranný doprovod. Ve chvíli nebezpečí měl zajistit pašův útěk.

Z koho měl turecký mocnář takový strach? Nebylo to ze zotročených Bulharů, ale z vlastního příbuzenstva. Nástupnické a dědické problémy se tradičně řešily dýkou, nebo křivou šavlí.

Po prohlídce byl přichystán oběd. Hostinská místnost se otevírala vynímečně, vesnice byla na samé státní hranici a přístup do ní jen na zvláštní povolení. Pohoštění bylo místní událostí a předcházelo mu diskrétní dohadování celebrit, kdo se má zúčastnit. Každý cítil povinnost tvářit se zdrženlivě, ale nebylo těžké poznat, že mu na pozvání záleží. Nešlo ani tak o jídlo, jako o prestiž a příležitost zúčastnit

se setkání s návštěvou ze vzdálené země.

U přípitků s rakijí, nad kebabči s domácím chlebem se rozvinula několikahodinová rozprava o Československu, o způsobu života v Rodopech. Lidé mluvili pomalu, každé slovo vážili, o každém sdělení chvíli přemýšleli. Jako když stoupají zvolna k hřebeni hor a pozorně obhlížejí široký obzor.

Na zpáteční cestě jsem byl upozorněn na dešti a sněhem ohlodanou a sluncem do běla vypraženou stavbu z poskládaných neomítnutých kamenů. Domek stál na návrší. Na dveřích visel veliký rezavý zámek. Na dřevěné střeše byl kříž. Pravoslavný kostel. Pop sem zajížděl jen občas. Měl podobných svatyní větší počet.

Ze Smoljanu moje cesta pokračovala do města a oblasti Kardžali, kde žilo hojně Turků. Také tajemník společnosti G.Kirkova Saljachidin Osmanov Džinev byl Turek. Pocházel z osmi dětí. Vystudoval pedagogický ústav v SSSR v Baku (Ázerbájdžánština je blízká turečtině). Jeho manželka Ajše byla učitelkou na základní škole.

Většina tureckého obyvatelstva, zvláště mladí lidé, uměla bulharsky. Mé přednášky se do turečtiny nepřekládaly. Jen ve vesnicích, např. v obci Sürmenler - Široké Pole, kterou jsme navštívili, mluvili někteří venkované bulharsky špatně. Hlavním zemědělským produktem zde byl tabák vysoké kvality. Sušil se po listech na šňůrách v ohromných otevřených halách.

Osmanov překladatelku a mne pozval na návštěvu do rodiny. Hodinu předem za námi přijel do hotelu a odvedl nás do restaurace na večeři. Udivilo mne to. Napadlo mne, že se mu naše návštěva z nějakého důvodu nehodí. Přemýšlel jsem, zda bychom se neměli omluvit. Zkušenost mne však poučila, že není dobře v cizině přehánět iniciativu.

Po jídle nás hostitel zavedl do svého domu. Na prahu pod schodištěm jsme se přezuli do pantoflů. Celý byt byl potažen měkkou podlahovou krytinou a pokryt koberci. Mezi jednotlivými místnostmi nebyly dveře, jen obloukové průchody se závěsy. Ty byly nyní odtažené, jako by nás obydlí vítalo. Nábytek byl elegantní a pohodlný, ale stoly i křesla poněkud nižší.

Paní Ajše patřila k nezvyklým orientálním typům ženy. Plnoštíhlá, černé vlasy a oči, rysy v obličeji až neskutečně pravidelné. Sošnou tvář oživoval temperamentní projev a přívětivý úsměv.

Pochopil jsem, že pozvání bez večeře nebylo faux pas, ale výraz určité zvyklosti a kultury. Čekal nás zvláště kvůli nám pozvaný turecký umělec, zpěvák, tanečník a recitátor. Smísil víno s vodou a kořením v lehce opojný lahodný nápoj. Zajídali jsme ho ovocem a čokoládovými bonbony.

Umělec, který rovněž vystudoval v Ázerbajdžánu, při hudbě z gramofonových desek tančil. Stál po kotníky v hlubokém koberci. Pohyboval se v exotickém rytmu od kolen vzhůru až po poslední články prstů na rukou. Balet, právě tak jako zpěv při národním strunném nástroji byl příjemným zážitkem. Se zaujetím jsme sledovali

i dramatickostí recitace, třebaže jsme nerozuměli turecky ani slovo.

I překladatelka, která procestovala celé Bulharsko, byla v turecké rodině poprvé a večer byl pro ni zajímavý.

O dva roky později jsem přiletěl do Varny s československou delegací na světový filosofický kongres.

Dva tisíce vědců rokovalo několik dní v moderní kruhové budově na okraji města. Plenární zasedání se konala ve veliké mušli, sekce se scházely v desítkách přilehlých sálů a konferenčních místností.

Uspořádat takovou akci bylo náročné. Znamenalo to nejen zajistit vlastní jednání, ale i stravování pro delegáty z různých kulturních oblastí, lidí rozličných zvyklostí, náboženských příkazů a záповědí, zdravotních potřeb atd. Nejednoduché bylo i ubytování, uspokojení kulturních nároků, příprava programu pro rodinné příslušníky - jež je při podobných podnicích zvykem. Po skončení kongresu se nabízely zahraničním hostům další pobyty a zájezdy. Sekretariát operativně zajišťoval tisíce drobností. Pořadatelé se zhostili úkolu s úspěchem.

Nedrželí jsme se přísně naučného programu a občas jsme dali přednost výletu na pláž. Poznal jsem tak moře v trochu nezvyklé podobě.

Začínal podzim a příliv turistů skončil. Dny se krátily, slunce už nepálilo, jen příjemně hrálo. V podvečer byly stíny pod skalami chladné. Voda sice nebyla vlažná jako ve vaně, ale dala se docela dobře snést. Osazenstvo na břehu prořídlo. Bylo tu méně ruchu a shonu, ale zato víc opravdových milovníků moře. Zahraniční hosty vystřídalí Bulhaři. Trávilo zde dovolenou hodně příslušníků inteligence a starších lidí z vnitrozemí. K pohodě patřilo množství báječného, velmi levného ovoce.

Po letech už si nevzpomenu, jakým učeným disputacím jsem unikl, ale vlídná atmosféra na mořském břehu mi utkvěla v paměti.

V roce 1975 jsme strávili s manželkou a s Evou skoro celý měsíc ve Zlatých Pískách a několik dní nato v Rodopech. Užili jsme plnými doušky dovolené uprostřed žhavého léta. Vychutnávali jsme moře i hory.

Z naší pláže jsme veslovali daleko na sever či na jih na dohled podél břehu. Jednou nás energicky obrátil ze širého moře policejní člun. Jindy zase vlnobití zesílilo a nedokázali jsme se přes všechno úsilí propracovat nazpět do mateřského kotviště. Když jsme se několik hodin neobjevovali, jela nás hledat motorová loď a vzala nás do vleku. Moje partnerky nepostrádaly smysl pro námořní dobrodružství.

Okouzlili nás vodní lyže. Marie se na ně neodvážila, ale Eva prokázala mimořádný talent. Bylo jí osmnáct let, měla sportovní postavu a jezdila výborně na lyžích v zimě. Tohle nebylo příliš odlišné.

Obtížný byl jen moment, kdy se člověk, ponořený ve vodě po bradu dostával na

hladinu. Obě lyže bylo nutno postavit šikmo proti směru jízdy a udržet rovnováhu. Lano člověka neurvalým tahem vyneslo na vodu a pak už to byla rozkošná hra na vlnách. Nebezpečné bylo, když se při startu lyže rozběhly každá na jinou stranu. Pak nezbývalo, než se rychle pustit vlečného lana. V takovém případě se nestalo nic víc, než že se motorový člun vrátil a pokus opakoval. Běda, když se lyžař pokoušel stůj co stůj ztracenou pozici vybalancovat. Byl jsem svědkem, jak ve změti údů a lyží, rvaných silou lana a člunu utrpěl muž hlubokou tržnou ránu na vnitřní straně stehna.

Léta po operaci menisku jsem v zimě na lyžích nestál, ale tady jsem si zajezdil hezky a s rozkoší. Člověk svištěl po vlnách, které za sebou zanechávala loď. Přehazoval rukojeť lana z jedné ruky do druhé, křížoval dráhu ze strany na stranu. Cítil roletu vody pod patami jako hrbolatou cestu. Chladivá vodní tříšť mu sprchovala holeně, kolena a přední strany stehen. Mořská hladina se leskla ve slunci a vítala ho jako otevřená náruč. Člověk plaval i letěl zároveň. Na chvíli se proměnil v racka i delfína. Chtělo by se, aby jízda nikdy neskončila. Ať trvala jakkoli dlouho, zdála se být hrozně krátká.

Konec byl vždycky střízlivý a všední. Motorový člun zpomalil, napětí lana povolilo, lyžař se zvolna ponořil a zůstal pověšený jako miminko na plovací vestě. A bylo po pohádce.

Denně jsme v rekreačním zařízení potkávali zvláštní postavu. Pochýlený mužík, trochu pokřivený. Okolo tváří mu visely spleené cancourky dlouhých umaštěných vlasů. Na každého se věšel dobráckým poloustrašeným, poloslabomyslným pohledem. S dětmi si hrál jako dítě a nesměle obcházel dospělé. Podivně se vedle něho vyjímal elegantní žena a hezká inteligentní dcerka. Rusové. Naši společní hostitelé se k nim chovali s úctou, ale jako by je ze všech stran obklopovali jakýmsi odstupem a podivnými ohledy. Co to bylo zač?

Trochu se to vysvětlilo. Sovětský herec Innokentij Michajlovič Smoktunovskij. Dobrá. Dejme tomu - podivín. Ale proč takový přeskromný a zakřiknutý? Člověka by to málem svádělo dát mu jako almužnu špetku povzbuzení a shovívavé pozornosti.

Předběhnu čas, abych dospěl k objasnění. Dostalo se mi ho teprve v Moskvě. Nejprve jsem tam Smoktunovského nemohl poznat. Urostlý muž důstojné tváře, sebejistého vystupování. Ani jediným rysem, ani gestem nepřipomínal slabomyslného uskrípnutého dobráčka z mořské pláže.

Proměnu jsem pochopil až dodatečně. Postava ve Zlatých Pískách byl car Fjodor Ioannovič z dramatu A.K.Tolstého. N.M.Karamzin v Obrazech z dějin Říše Ruské o něm píše: „Malý, ochablý, s věčným, ale neživotným úsměvem na bledé tváři, se zdoluhavými pohyby a chůzí, již slabost v nohou odnímal jistotu, byl obrazem předčasné tělesné i duševní sešlosti...přírodou odsouzený k doživotní dětinskosti ducha...“ Národní umělec SSSR Smoktunovskij celý měsíc mezi námi studoval roli, kterou se pak nezapomenutelně vepsal do paměti divácké generace. Bylo to

neuvěřitelné převtělení osobnosti.

Vraťme se ještě na chvíli k naší dovolené. Mám moře rád a plavání vnímám blaze na těle i na duchu, ale opékat se čtyři týdny na horkém písku jako biftek - co je moc, to je příliš. Poprosil jsem naše hostitele, zda bychom se mohli podívat do Rodop, na které jsem měl tak krásné vzpomínky. Rádi nám vyhověli. Však už si asi také nevěděli rady, co si s námi den po dni počít.

Nejprve jsme byli ubytováni v horském hotelu na Pamporovu. Hluboké smrkové lesy připomínaly Tatry.

Z Orfeovy skály jsme se dívali daleko na jih. Vypadalo to jako cihlově červené vlny. Jedna se zdvíhala za druhou, jedna po druhé byla bledší a matnější v nekonečné dáli. Rodopy - Rudé hory.

Pohlíželi jsme hluboko do nitra Řecka. Tam kdesi se před tisíci lety odehrávaly děje, jež jsou kolébkou naší kultury a civilizace. Tam se rodila naše filosofie, naše mravní zásady, naše pojmy dobra a zla, úcty a pohrdání, velikosti a nicoty. Tam se klubalo umění z předejví historie a snů. I dnes po tisíciletích odtud soukáme nitky našich myšlenek a ideálů - vrstvami fantastické techniky, se znalostí nitra atomu, při pronikání do nekonečnosti vesmíru a tajů genetiky.

Příště jsem se zúčastnil v Sofii významné mezinárodní konference. Během volného času jsme se vydali do hor, které má bulharské hlavní město doslova na svém okraji.

Hory jsou kouzelné v každé roční době. Byl leden a Vitoša nad Sofií ležela pod hlubokým sněhem. Slunce, mráz a ledový vítr ukovaly náhorní rovinu na kost. V odpoledním nízkém slunci zářila jak oceán diamantů, až oči bolely.

Přijížděli jsme na pláň sedačkovým výtahem postupně ve dvojicích. Sněhový povrch, pevný jako vybetonovaný chodník, lákal. V dáli se na ploše černal jakýsi domeček. Pustili jsme se s Vasilem B. k němu. Nic se nám nezdálo prostší, než procházka jiskřící rovinkou pod čistě vymodřeným nebem.

Urazili jsme sotva polovinu vzdálenosti, když jsme za sebou zaslechli volání. Slověům jsme nerozuměli, ale gesta byla zřetelná: „Vraťte se!“ Volání nepřestávalo a ruce se mohly horlivostí umávat.

Nám bylo náramně a ze všeho nejméně se nám chtělo vracet se zpátky. Proč nás tak důrazně volají? Možná že je v tom domku před námi nějaká vojenská hlídka a nesmí se tam. Je to na temeni hory, jistě víc než dva tisíce metrů nad mořem, to by něco takového mohlo být. Jistě ale nezačnou do nás hned střílet. Když se ozvou, je vždycky dost času, abychom se obrátili. Zatím se není potřeba vzrušovat.

Tak jsme to chápali. Bulharská průvodkyně a naši přátelé, kteří přijeli sedačkovým výtahem o něco později, zřejmě uvažovali jinak. Stáli teď v řadě vedle sebe a křičeli a mávali, jako by šlo o život.

Nu což? Prošli jsme se a když jinak nedají, vrátíme se.

Když jsme docházeli k naší skupině, začínali jsme tušit, že všechno není tak prosté, jak se nám zdálo. Průvodkyně, lékařka, plavala v slzách, měla bezmála nervový záchvat a naši společníci pláli rozhořčením.

Proč, proboha? Co jsme spáchali tak strašného? Trvalo chvíli, než vzrušené emoce nabyly logickou podobu: Nevíte, co hory dovedou. Že je modrá obloha? Než se nadějete, příženou se mraky jako rubáš a neorientuje se ani rozený horal. Ne tady na hřebeni, ale dole zahynul nedávno ministr zahraničních věcí, zkušený lyžař. Přepadla ho vánice a zabloudil. Hledala ho divize vojáků, než ho našli zmrzlého dvěstě metrů od stěny hotelu. "Kdyby se vám něco stalo, zastřelili by mne," štkala doktorka.

Sjížděli jsme s Vasilem na sedačkách výtahu jako dva školáci, přistižení při darebáctví. Den vydržel bez mráčku až do večera, ale chmury v pohledu průvodkyně potrvaly až do konce našeho pobytu.

Způsobil jsem v Sofii ještě jednu trapnou historku, i když také bez špatného úmyslu.

Bulharská opera má světovou úroveň a nikdy jsem si nedal ujít příležitost ji navštívit. Hostitele můj zájem těšil a vždycky mi vycházeli ochotně vstříc. Nejednou jsem šel do divadla hned první večer po příjezdu. Jak mi opatřují vstupenky, s tím jsem si hlavu nelámal. Mají nepochybně rezervu - konec konců jako my v Praze.

Jednou jsem za podobných okolností seděl s bulharským průvodcem v opeře v první řadě na balkoně. Přišla pečlivě upravená dáma ve večerních šatech. Vedla za ruku asi osmileté děvčátko, které se rozhlíželo rozzářenýma očima. Uvaděč je energicky zastavil. Z pohledů a gest bylo mimo pochyby, že paraziti, kteří maminku s dcerkou připravili o předem zaplacená místa, o potěšení, na které se tolik těšili, jsme byli my. Pod pohledem rozhořčené ženy a zklamaného děcka mi rudly uši hanbou.

Co teď? Vyskočit a omluvit se? Tím by se trapas ještě znásobil. Do jakého světla bych postavil své hostitele, kteří udělali všechno, co mohli, aby vyhověli mému přání, jež přišlo na poslední chvíli! Naštěstí uvaděč našel východisko z nouze a zachránil situaci. Přinesl dvě židle a postavil je do uličky.

Celý večer si nás dáma nepřestala pohrdavě měřit. O každé přestávce našla způsob, jak nám dát znát, co si o nás myslí. Nemusím říkat, že jsem tenkrát neměl z báječných hlasů bulharských zpěváků žádné potěšení. Víckrát jsem ani v Sofii ani jinde o návštěvu divadla na poslední chvíli nežádal.

Nevím, která země je tak bohatá na historické, kulturní a přírodní zajímavosti, jako Bulharsko. Nechci vážené čtenáře unavovat rozvleklým líčením. Jsou jistě zkušenější a informovanější cestovatelé a etnografové, kteří to dokáží vyjádřit mnohem lépe.

Z nejvzácnějších klenotů bych se chtěl zmínit alespoň větou o několika, jež jsem spatřil. Někdejší hlavní město Staré Tarnovo spatříte teprve v okamžiku, kdy stanete na strmém okraji hlubokého údolí. Otevře se vám pohled na hrad, ležící jako srdce ve středu a na předivo uliček a schodišť po úbočích. Pouť polopustými horskými dolinami vás přivede do vzácné památky bulharské letité kultury, Rilského kláštera. V Plovdivu s typicky národní architekturou stanete v úžasu nad antickým amfiteátre, který odhalily vykopávky v samém středu města jako sen z hloubky tisíciletí.

Dovolte mi uvést nakonec malý zážitek.

Stoupal jsem po deštěm rozmočených stezkách nad pobřežím. Dole u silnice byly rekreační budovy a výš roztroušené domečky, jak si je kdo postavil. Došel jsem po úzké stezce mezi křovinami na temeno kopce a dostal za odměnu obrázek, jak se takový domek se zahrádkou rodí.

Za drátěným plotem se ohýbala široká záda v modrém kabátě. Zastavil jsem se a obhlížel na obzoru varněnskou zátoku. Veliké zámořské lodě čekaly na rejdě, až se pro ně uvolní jeřáb v docích. Muž v zahradě mne spatřil a přívětivě pozdravil.

Byl střední postavy, rozložitý, kostnatý, se širokým opáleným obličejem. Skládal bílé kameny do základů neveliké stavby. Dali jsme se do řeči. On bulharsky, já rusky.

Stavěl chatu o dvou místnostech. Byl mechanikem na letišti ve Varně, manželka učitelkou. Utíkal před hlukem motorů do přírody, za tichem a klidem. Jeho zahrada měla pár kroků našíř, pár naděl. Těžkou zhrublou rukou mi ukazoval, kde vysadil vinnou révu, kde jabloně, hrušky, angrešt, kde má jahody, cibuli, česnek, rajčata. Dokola kvetly tulipány.

Šest let tu lámal a odklízal kámen po kameni. Klučil hloh a spleť trnitého roští. Ukázal na okolí svého políčka. Byla to hnedle souvislá bílá vápencová skála. Tak to vypadalo před šesti lety i u něho. Byl operován na kýlu. Zavinily to kameny, které jsou složeny kolem zahrady a tvoří po prsa vysoký plot. Jeden kámen po druhém vylámal, odnesl a uložil do suché hradby. Ještě jich zbylo dost na podezdívku domku.

Když se řekne, že jsou Bulhaři znamenití zelináři a zahradníci, vzpomenu si na leteckého mechanika. V tom, jak vylamoval kámen, aby udělal místo plodnosti, úrodě a životu, je mnohem víc, než láska k půdě. Je to symbolický bytostný projev houževnatosti a vitality Bulharska.

Zázrak nad propastí

Jeli jsme výletním autobusem z Jalty do Sevastopolu. Pohodlnější silnice podél mořského břehu se teprve stavěla a tak jsme se šplhali úzkou cestou, vytesanou kdysi nevolníky do vápencových skal. Motor sténal, naříkal a supěl, řidič si v krkolomných serpentínách zapléтал ruce do vánočky, ale my jsme užívali krásný rozhled.

Až po obzor se prostírala hladina Černého moře, které temnou modročernou barvou nezapře své jméno. Obrážely se v něm bílé hračky s plachtami i bez plachet. Mezi skalními útesy vyhlížely chomáče dubů a borovic. Břeh Krymu lemovala jasná zeleň vinic, svícny cypřišů a perlivý pruh vln s bílými chocholky na mělčinách. Tu a tam vykukovaly krabičky sanatorií a romantické věžičky někdejších šlechtických letních sídel.

Zastavili jsme se na neveliké plošince u foroského kostelíka. V půlkilometrové hloubce přímo pod námi házelo rozverné slunce po vodě prasátka. Brr - ten pohled není nic příjemného. Kdyby se hodil kamínek, zastaví se až o ostré skály, které jak dračí zuby trčí mezi zpěněnými vlnami.

Průvodce vyprávěl romantický příběh o tom, jak kostelík vznikl.

Shora, z nebetyčné výše od Bajdarského průsmyku sjížděla kněžna v kočáře. Koně se zděsili propasti, vymkli se udidlům a opatím a pustili se srázem a motanicí cesty v šílený let. Představa maluje scénu, při níž ještě po stu letech stydne krev v žilách.

Kočár poletuje od skalní stěny k zející hlubině na straně protější, kola praskají na křivém kamenném podnoží, křehké vozidlo se zmítá a nadskakuje na výmolech. Čertova sanice pohazuje ženu hrůzou šílenou po atlasových polštářích jako loutku. Zoufale volá o pomoc Boha, Krista, Panu Marii a všechny svaté a slibuje hory-doly za spásu života, který je beznadějně ztracený.

Splašená zvířata se zastavila v nejosudovějším okamžiku na malé plošince, kde se strmá cesta lomí a obrací do protisměru. Stačil krok, dva a kočár s lidmi i s koňmi se roztránil o útesy a trosky odnášely zpěněné mořské vlny.

Jak si měla kněžna spásu života vysvětlit? Jak jinak, než jako boží zásah. A tak - protože byla nejen zbožná, ale i bohatá - nechala na plošince v krutém obratu cesty postavit kostelík. Z vděčnosti svatým zachráncům a jejich pozemským zástupcům v podobě popů pravoslavné církve.

Hezké vyprávění, že? Pěkně se poslouchá. Zvláště, když se podíváte vzhůru a představíte si ďábelský spád, a pak dolů - hlava se vám zatočí a rychle od kraje odstoupíte.

Prohlédli jsme si sakrální stavbu vytvořenou koncem devatenáctého století v byzantském slohu. Byla bohatě zdobená keramikou zvenčí i zevnitř a freskami od několika vynikajících umělců té doby.

Husí kůže provázela příjemné vzrušení, po němž jsme s pocitem pohodlí a bezpečí nastoupili zpátky do autobusu. Netušili jsme, jaké drama nás čeká v příštích hodinách.

Na sklonku odpoledne jsme se vraceli stejnou cestou z prohlídky Sevastopolu. Byli jsme plni silných dojmů. Velkolepý přístav na nás - suchozemce - působí vždycky impozantně. Zvláště když jeho důstojnost násobí žraločí šedí válečných plavidel. Památníky připomínaly boje na život a na smrt s hitlerovci.

Autobus se šplhal vytrvalým stoupáním Bajdarským údolím, rajským koutem vinic a ovoce. Projeli jsme kamennou bránou na zlomu průsmyku a před námi se znovu otevřel nekonečný výhled na obzor, kde moře splývalo s nebem. Překročili jsme horský masiv a spouštěli se k jihu. Oč byla cesta užší, o to byla záludnější, plná nečekaných zákrutů, převislých skal. Přecházela římsy nad propastí, spouštěla se v krkolomných spádech. Když ji před sto lety nevolníci knížete Voroncova klíny a kladivy tesali, počítali se šířkou a rychlostí koňského potahu. Zdálo se, že se náš autobus na ni nevejde, že se každou chvíli ocitne jedněmi koly mimo. A to se ještě občas vynořil ze zatáčky protijedoucí vůz a řidiči - aniž by zvláště zvolnili jízdu - se na sebe přátelsky zašklebili. Jednu chvíli nás dokonce bravurně předjel jiný autobus. Mezi blatníky obou vozidel by sotva protáhl dlaň. V zadním okénku se objevil chomáč dětí. I skrz zaprášené okno bylo patrné, jakou radost jim způsobilo, že jsou rychlejší. Vesele hopkaly, častovaly nás výmluvnými gesty a vyplazeným jazykem. Vida, kolik štěstí může způsobit dětem zbrklost dospělých.

Věž a střecha farského kostelíka se objevily pod námi. V té chvíli jsme ale zírali na něco jiného. Šílený obraz nám vzal dech. V ostré zatáčce stál autobus, který nás právě minul. Zadními koly se tak tak držel na okraji silnice a celým trupem trčel ve vzduchu. Jako vzepjatý kůň nad propastí. Vyletěl z cesty a zastavil se o kmínek jeřábu. Na stromku, sotva silnějším než lidská paže, ohnutém jako luk spočívala tunová váha vozidla. Lidé už ve voze nebyli. Duchapřítomná ruka roztržila zadní okénko, to, jímž se nám děti před chvílkou pošklebovaly, a tudy se ženy a děti a řidič dostali z plechové rakve. Každým otřesem se mohl vůz zřítit několik set metrů po skalní stěně. Kdyby se mistr volantu pokoušel zasáhnout tak přesně středem vozidla osamělý křehký stromek, ztěží by se mu to podařilo. Co znamenala šťastná náhoda kněžny, proti zázraku, který zabránil téhle strašné katastrofě?

Ženy a děti seděly na pokraji cesty. Mlčky. Tiše jako pěny. Žádná panika, ale nikdo nebyl schopen slova. Nebylo vidět slzy, jen vytřeštěné oči. Matky tiskly potomky na prsa jak v Erbenově baladě o polednici. Ale děti, díky neuvěřitelné souhře náhod, nebyly zalknuté, ale živé.

Když jsme projeli další serpentiny, visel nad námi ve výšce spodek autobusu jako břicho netvora.

Jak veliký kostel by si tenhle zázrak zasloužil?

Se stanem po NDR

Nepopírám, že z forem zahraničního cestování je dovolená asi nejnudnější. Zním mnohem zajímavější způsoby, při nichž člověk v cizině naváže těsnější kontakt s lidmi, se životem země, má mnohem víc zážitků.

Hlavně ale záleží na člověku samém. Je-li zvědavý a vnímavý, poznává mnoho zajímavého i když prochází cestou, kterou opakuje třeba denně. Párkrát jsem potkal v cizině naše krajany, kterým tam chyběly knedlíky a plzeňské pivo a co bylo jiné než u nás doma, bylo špatné.

Po tomhle úvodu, který má být trochu omluvou, chci vyprávět pár momentů z cesty po Německé demokratické republice, která už jako samostatný stát přestala existovat. Bylo to na samém počátku 70.let. Dovolená v této zemi byla v oné době pro mnoho našich lidí obligátní věcí a proto neslibuji, že objevím Ameriku. Budu se snažit být stručný a soustředit se na zajímavé chvíle. Běžný popis přeskočím. Komu se to bude přesto zdát nudné, ať tuhle kapitolu vynechá a věnuje se vzdálenějším a atraktivnějším zemím.

Měl jsem takovou smůlu a stalo se skoro tradicí, že se na počátku každé zahraniční cesty objevil nějaký zádrhel. Neobešlo se to bez něj ani tentokrát. Nebylo to nic tragického, žádný pohřeb v příbuzenstvu, ani sádra na noze. Leč přece...

Dlouho předem manželka seřizovala auto, sháněla pasy, vyměňovala peníze, opatřovala vybavení, mapy, radila se se zkušenými lidmi. Já jsem zatím studoval a psal a měl jsem pocit, že se věnuji důležitější věci.

V den X jsme měli od rána cestovní horečku. Dokončili jsme balení a v hodině H odnesli kufry do auta. Byl překrásný den, slunce páliло a rádio předpovídalo 30 C.

Auto bylo zavazadly přímo nadmuté, kola seděla skoro na ráfcích. Kráčeli jsme pro věc poslední - vak se stanem, který měl korunovat střechu.

Tu pronikl do ouvertury disharmonický tón. Před domem zastavila šestsettrináctka a řidič zřejmě někoho hledal. Studoval zvonky a něco se vyptával chodců. Pojalo mne zlé tušení. Marie se chtěla zeptat, co hledá, ale já jsem ji zadržel. Nepřivolávej pohromu. Osudu však člověk neuteče. Když jsme vyjeli do čtrnáctého podlaží naposled prohlédnout opuštěný byt a definitivně jej zamknout, stál osudný řidič před našimi dveřmi.

Má mne zavézt tam a tam. Cítil jsem, jak se mi tváře protáhly a brada poklesla. Podle manželčina výrazu by bylo možno namalovat Marii Sedmibolestnou.

Ještě pořád blikalo světélko naděje: až řeknu, že jsem jednou nohou na dovolené, omluví se mi a bude vyhráno. Ale než jsem vyměnil kraťasy za solidnější oděvní, přihnala se druhá šestsettrináctka. To už bylo vážné - i když dvě auta mne nemohla dopravit na místo určení rychleji než jedno.

Marně jsem si vyčítal, že jsem nevyrazil na cestu o hodinku dřív. Jak jsem se

dověděl, na hraničních přechodech byla učiněna opatření. Býval bych byl zadržen a vyexpedován zpátky jak prchající delikvent. Pozdrav pámbů, to bude něco důležitého. A dovolená? Kde? Pryč.

Nebylo to tak zlé. Jen materiál, zpracovaný dlouho předem a řádně a včas odevzdaný si poležel na významném stole a když se konečně dočkal připomínek, úpravy musely být provedeny „ještě včera“. Zpátky domů, kde jsem se do úprav pustil, už se se mnou vracelo jen jedno auto.

Nastaly hodiny napětí. Seděl jsem a psal. Manželka mi občas po špičkách přinesla kávu. Třináctiletá Eva mi nahlížela přes rameno, jako by mohla podle popsaných stránek poznat, kdy budu hotov. Jinak jsem byl nedotknutelný jak nakažený leprou. Marie, unavená několika denním chystáním a nervovým napětím, usnula.

K večeru vedro a moje práce skončily. Osudný vak se stanem se definitivně ocitl na střeše auta, papíry jsme cestou odevzdali a vyrazili na západ. Jeli jsme proti zapadajícímu slunci a asfalt nám svítil do očí jako roztavené zlato.

Stačili jsme ještě překročit hranice a potmě našli kemp v Altenburgu. Na stavění stanu nebylo pomyšlení. Nějak jsme se v přečpaném voze uložili. Byl to kus umění, protože se tam nedostávalo dost místa ani na slušné posezení. Prodrímali jsme pár hodin do ranního kuropění. První známky jitřního šíráni jsme přivítali jako vysvobození, protáhli zdřevěnělé údy a pokračovali v cestě.

Naše první poznatky v Německu se týkaly dopravních informací. O tabulky a směrovky bída nebyla, ba právě naopak. Bylo jich všude tolik, že jsme věčně váhali, zda se dát nalevo, napravo, či cestou přímou. Vraceli jsme se, bloudili, občas se ocitli na tomtéž místě dvakrát. Naším českým anarchistickým dušičkám se zdálo, že by možná méně znamenalo více a že všeho moc škodí.

Zato ústní informace nám chuť spravily. Lidé byli ochotní. Zastavili jsme na křižovatce a začali obracet a studovat mapu. Z fronty čekajících před mlékárnou k nám přišli dva muži, zeptali se, co hledáme a vysvětlili. Když se nám podařilo přijet za chvíli na totéž místo ještě jednou, ani se nám moc nesmáli a poradili podruhé. Potřetí jsme se už nesetkali.

Projížděli jsme pomalu rekreační oblastí a vystrkovali hlavy z auta v bláhové víře, že uvidíme něco, co nás zavede do hledaného kempu. Předjela nás žena, zastavila a zařadila zpátečku. Svěřili jsme se jí, co hledáme. Protože si nebyla jistá, kde kemp je, požádala nás, abychom chvíli počkali. Vrátila se do chaty za manželem a poradila se. Pak udělala něco podobného jako auto na letišti, opatřené tabulí s nápisem „Follow me - následuj mne.“ Jela před námi a zavedla nás několik kilometrů až na místo.

Těšilo nás to dvakrát. Jednak nám to ušetřilo svízele, jednak nás hřálo setkání se šlechetnou lidskou duší. To působí vždycky jako balzám.

Zakotvili jsme na kraji Berlína u braniborských jezer v kempu Crossinsee.

S rozkoší jsme vychutnávali první doušky dovolené. Každý po svém. Marie měla za sebou první den šoférování v cizím, přece jen nezvyklém prostředí a padla ve stanu jako voják na bitevním poli. My s Evou jsme si spíš potřebovali rozproudit krev. Vrhli jsme se do jezera, plavali, stříkali, dělali kotrmelce. Vyhazoval jsem Evu do vzduchu a házel jí tak daleko, jak to jen šlo. Když jsem na trávníku mezi borovicemi za vráskotu malých Němčátek a pokojného pokvokávání maminek usnul, odháněla mi mouchy a trpělivě čekala, kdy budou kotrmelce a vyhazování ve vodě pokračovat.

Eva vychutnávala triumf, že mohla jet s námi. Maminka jí dala tvrdou podmínku: jen když budou na vysvědčení samé jedničky. Mám na tenhle vrchol školáckých ctností trochu skeptický názor, ale nemohl jsem autoritu rodiče v sukni zpochybňovat. Po straně jsem manželku přemlouval, kdyby přece jen nějaká dvojka... Ale nebylo to potřebí. Eva vytyčenou metu dosáhla. Navíc mamince v přípravách na cestu vydatně pomáhala. Teď sklízela plody s tím větší radostí.

Když se Marie vyspala, s Evou si mne vyměnily. Eva si šla číst a my jsme se vydali podél břehu na několikakilometrovou procházku. Bylo sobotní odpoledne, červenec a okraj vody lemovaly z jedné strany stovky stanů, z druhé kotvící hausbóty. Jezera okolo Berlína jsou v létě pro obyvatele velkoměsta hotové požehnání. Až na komáry.

Naše první hodiny a dny u jezera provázela svérázná symfonie. Chvillemi přecházela do forte. Byl to souvislý, nepřetržitý, pronikavý hlahol nespočetných dětských hrdélek. Nevím, kde se ty děti ukrývají od podzimu do jara, ale v létě vyjdou všechny zřetelně najevo. Výskají, ječí, smějí se, pláčí, křičí, naříkají, jásají.

Když to večer - třeba poznamenat: pozdě večer - ustalo, jako by sluchu někdo podtrhl oporu. Ticho najednou bolelo. Četl jsem, že v Africe nebo v Indii chovají v klíčkách hmyz, který celou noc hlasitě cvrčí a ustane jen, když se připlazí had. To spáče probudí podobně, jako když u nás zašteká pes. Zastavení dětských řehtaček a klapaček působilo stejně, i když se žádná zmije nepřiplazila.

Můj miniharém byl v Berlíně poprvé a tak jsem chtěl Marii a Evě ukázat město. Zamířili jsme do samého středu, na Alexanderplatz a k televizní věži. Odkud může být lepší rozhled?

Měli jsme štěstí. Bylo nedělní ráno a město dospávalo. Ulice byly liduprázdné. Věž se sotva otevřela. U pokladny, u rychlovýtahu a nahoře v otáčivé kavárně bylo pár lidí. Číšnice nás zavedla k volnému stolu u okna. Otvíral se poměrně slušný výhled. Jen vzdálený horizont tonul v šedém oparu. Abych se mohl pochlubit, kam mé znalosti města sahají, na to byl obzor dostatečně široký. Jako bílá čára se rýsovala zeď, rozdělující Berlín na dvě státní poloviny.

Než jsme se pokochali panoramatem, povozili se ve věži o 360, pochutnali si na zákuscích a vypili kávu, stály dole u pokladny a u výtahu beznadějně fronty. Bez čekání jsme si mohli prohlížet jen fontány, tvořící z vodních paprsků jiskřící stříbrné

koule a globus, který ukazoval, jaký čas je v daný moment v kterémkoli časovém pásmu na celém světě.

Nejel jsem berlínským metrem poprvé a přece pro mne mohla mít tentokrát projížďka osudné následky. Zůstali jsme stát uprostřed vozu na plošině. Podle zvyku z pražské tramvaje jsem se chtěl opřít o zadní stěnu. Marie mne vzala za paži. „Pozor ať nevypadneš.“ Plošina byla otevřená na obě strany, dopředu i dozadu. Když si na to vzpomenu, mám ještě dnes nepříjemný pocit.

Z Berlína jsme si odváželi i příjemnější vzpomínky. K nejhezčím patřil večer v Komické opeře. Dávali Offenbachovu operetu Ritter Blaubart - Modrovous. Upravil a režíroval ji vynikající reformátor německého divadla, Walter Felsenstein. Na scéně hrály neustále všechny postavy, nejen ty, které měly právě podle scénáře slovo. Člověk nevěděl, nač se dříve dívat. Režii tak bohatou na nápady jsem nikde jinde než právě u Felsensteina neviděl. I když obě moje dámy německy neuměly a mohl jsem to překládat jen o přestávce a letmou poznámkou v průběhu, nenudily se. Eva se nejvíc nasmála králi, který byl postavičkou k pohledání. Vzpomínala, jak vyskočil na ohromný globus, otáčel se na něm a dělal velikášská světovládná gesta a pózy. Karikovalo to prušáckou militantní posedlost a degenerovanost panovnických a dvořanských rodů.

Problém jsme měli jen, když jsme se ještě v kempu do divadla strojili. Vzali jsme s sebou na cestu kdeco, ale s tak náročným kulturním programem jsme nepočítali. Marně jsme hledali ve sportovní garderobě, co by se na večerní představení v „hóch“ mezinárodní společnosti hodilo. Felsensteinova pověst přitahovala smetánku z obou polovin Berlína a přicházelo i mnoho návštěvníků ze vzdálených konců světa, kteří si nenechali spatření jeho režie ujít. Nebylo ještě ve zvyku přijít večer do divadla v džínách. Když jsme si oblékli to nejlepší, co jsme měli, připadali jsme si jak vagabundi. Měli jsme na výběr: buď zůstat doma, nebo jít v tom, co máme. Zvolili jsme to druhé. Přežili jsme to i my, i nóbl společnost okolo nás. Nějaký kosý pohled nám hezký zážitek pokazit nedokázal.

U berlínských jezer nám bylo dobře. Šli jsme lipovou alejí a drželi se za ruce. Předjížděl nás muž na kole a na transistorovém přijímači zesílil jakousi španělskou serenádu. Přátelsky se na nás culil a zavolal: „Hudba pro zamilované.“ Pohoda nám asi vtiskla takové vzezření.

Abych nepřeháněl poesii, obrátím se k próze. K silným dojmům z cesty patřily - koláče. Od prvních chvil v NDR, od průjezdu prvními městečky a většími vesnicemi upoutala naši pozornost pekařství. Před krámy až na ulici se linula vůně. Přímo z pece nosili do obchodu prkna kulatých, i do čtverce rozkrájených švestkových, borůvkových, třešňových, rybízových, rebarborových, tvarohových, makových, meruňkových a všelijak kombinovaných a prokládaných pochoutek z čerstvého i nakládaného ovoce. Kupovali jsme jich vždycky tolik, že prodávající šilhali skrz výlohu, kde parkujeme se zájezdním autobusem. Nikdy nic nezbylo a neztvrdlo. Spíš

jsem musel poslední kousky rozříznout, aby bylo dělení spravedlivé.

Tak. Felsenstein na scéně večer a reveňový koláč k snídani. Materiální kultura s duchovní byly v rovnováze.

Po berlínském kempu následoval Rothenmoor u Malchinského jezera. První voněl velkoměstem, druhý vesnicí.

Už přijetí mělo venkovský ráz. Správcem tábora byl starosta a ten otevíral kancelář a začínal úřadovat až ve dvě hodiny odpoledne. Do oka jsme mu asi příliš nepadli. Stanů zde bylo dost, ale cizinců jako šafránu. Strčil nás do hrbolatého kouta, kde postavit stan trochu rovně byl problém. Ale všechno zlé...víte, jak se to říká. Byli jsme stranou, měli jsme soukromí a klid.

První chvíle na to ovšem nevypadaly. Eviny půvaby zřejmě vzbouřily city fešáka ze sousedního stanu. Dal tomu průchod po svém. Lehl si pár kroků od nás na záda, postavil si transistorový přijímač na břicho, takže mu anténa trčela právě z pupíku a pustil „šlágrmuzik“, co to dalo. Tenhle apel na naši jemnou dívčí duši mi připadal jako něco na způsob jeleního troubení v říji, nebo kohoutího kokrhání na...dejme tomu na plotě. Nevím, jak jelení projevy snáší v lese ostatní zvěř, nebo kohoutí zase domácí havěť na dvoře, ale mně šel transistorák dost na nervy.

Čím se Eva tvářila lhostejněji, jako by si úděsného kraválu nepovšimla, tím mládenec decibely stupňoval. Nezasáhnout včas rodiče, asi by se brzy začaly okolní stany kácet jako hradby biblického Jericha.

O to víc jsme si pak dokázali vážit klidu. Meklenburské lesy, jezera, pole a pastviny se střídaly. Rozsáhlé lučiny byly posázeny tu a tam ohromnými rozložitými dubisky. Za poledního žáru v jejich stínu jako pod slunečníky postávala a polehávala stáda černého a černobílého skotu.

Když přijelo auto s dojícím mechanismem a chladicími lahvemi, krávy se disciplinovaně a uvědoměle postavily do řady. Na dojení, nebo na odevzdávku mléka, jak se to vezme. Možná, že si tak počínají krávy všude na světě, ale mně to připadalo jako projev v tomto prostředí tradiční kázně a pořádkumilovnosti, které se přenesly i na hovězí dobytek.

Valnou část přilehlé vesnice tvořila fronta cihlových domků ze starší doby, něco na způsob rodinných kasáren. Jeden vedle druhého, dveře jako dveře, okna jako okna, schůdky, okap, vikýř na střeše, všechno střižené jako jedna uniforma. V sousedství byl veliký bývalý junkerský velkostatek. To byl štáb. Deputátní byty zemědělských dělníků byly jeho „kanónenfutr“.

Pochyboval jsem, že je to lákavé bydlení pro družstevní rolníky. Uvědomoval jsem si ale, jak bydleli kočí, děvečky a deputátníci na statcích a u sedláků v letech mého dětství, a chuť ohrnovat nos mne přešla.

Venkovský hřbitov dvou sousedních obcí Dahmen a Rothenmoor (Rothenmör - jak stálo na starých náhrobcích.) byl otevřený letopis. Hroby nebyly honosné a pompézní, ale solidní a upravené. Ani jediný zanedbaný, propadávající se,

v buřeni utopený rov. Jak je to možné? Přece tu za léta nemohou nebýt nebožtíci, po nichž už nezůstali žádní pozůstalí. Máme u nás také takové vesnice, kde dokáží udržovat s úctou i cizí místo posledního odpočinku?

Na náhrobcích byly stručné nápisy: Zde odpočívá v Pánu... U starších neumělý rým, zpravidla moralizující, o pracovitosti, zbožnosti. Často: Můj milovaný manžel... Snadno by se spočítalo, že zde většinou muži odcházeli na věčnost dříve, než jejich životní družky. Asi válka, zranění, dřina a také věkový rozdíl v manželství.

Personálie byly vytesány pečlivě, jako by šlo o poslední povinnou přihlášku k pobytu. Připomínalo to formulář, který jsme vyplňovali v kempu: jméno, příjmení, rodné jméno, datum a místo narození - jen pro údaje o úmrtí nebyla v kempu rubrika. Na hrobech bylo často uvedeno i povolání. Jednou jsme četli i místo narození: CSSR. Sice bez háčku, ale i s tím druhým, socialistickým S.

Manželé leželi vedle sebe. Někde byl upraven jen jeden hrob a podle něj ponecháno volné místo. Rov byl osázen květinami a obložen cihlami, a čistě uhrabaný písek (ne hlína) čekal na stařenku, která se ještě hrála na slunku před cihlovým domkem. I v tom byla cítit úcta k pořádku a touha po životní jistotě až do samého konce.

Na několika náhrobcích byla spolu s údaji o zemřelých i jména živých s daty narození a volným místem na doplnění... Skeptické moudro sice zní: všichni tam jednou musíme, ale dívat se na své jméno na náhrobní desce - pěkně děkuji. Trochu to zavánělo kultem smrti.

Jedno obdélníkové pole bylo pět kroků široké, vysázené květinami. V hlavách ležely čtyři nacistické přilby, dvě z nich prostřelené. V mrtvých nepochybně neviděli zdejší vesničané nacistické vojáky, ale muže, kteří tu v posledních dnech marných a zbytečných bojů proti postupující Sovětské armádě padli. Leželi tu bez jména, bez kříže, bez nápisu, jen pod „čestným“ znamením helmy, kterou proklínala celá Evropa a takřka celý svět.

Na společném hrobě stála sklenice s čerstvými kopretinami. Kdo je přinesl a proč? Ze sympatií k hitlerismu? Pochybuji. Možná, že matka, která neví, kde leží její syn a doufá, že se někdo k jeho hrobu zachová stejně.

Člověk se neubrání myšlence na hroby nacistických vojáků u nás. Pro generace, které hitlerismus zažily, to byli jen vetřelci a trýznitelé bez ohledu na to, zda přišli zabíjet a dobývat dobrovolně a s nadšením, nebo ze zlé povinnosti. Pamatuji na mrtvé v uniformách myší šedi z květnových dní pětáctýřicátého roku. Kde ti naši hrob? Někde u hřbitovní zdi. Bez označení a bez vzpomínky. Kdo jako nepřítel s mečem přichází...Zem, kterou přišli plnit a dupat okovanými holinkami, se za nimi zavřela bez slitování a beze stopy. Nacistické přilby nebyly u nás dobré ani dětem na hraní. Zmizely v rumišťích a ve starém železe.

Těžko jsem se smiřoval s tím, když jsem v německých kostelech četl za oltářem seznamy „padlých za vlast“ v letech 1939 - 1945. Místa úmrtí - geografie expanze.

Jizvy, způsobené nacismem, válkou a jejími následky, jsme našli i mezi živými. Dali jsme se do hovoru se starší ženou. Manžel jí zemřel koncem války na zranění ve špitále u Drážďan. Se třemi dětmi byla vysídlena z vesnice u Wroclavi. Našla práci v LPG - zemědělském družstvu a nežila špatně. Jen syn, kterému bylo na konci války 17 let, by se chtěl podívat „domů“ - rozuměj k Wroclavi v Polské lidové republice. (Mezitím už to přestal být problém.)

Když nás špatné počasí vyhánělo od jezera, projížděli jsme okolí. V Neubrandenburgu jsme prohlíželi zachované středověké opevnění a historické muzeum. V Reuterstadt - Stavenhagen jsme zašli do muzea spisovatele Fritze Reutera (1810 - 1874), prozaika a lyrika. Jeho kritické realistické dílo plné humoru a lidového vypravěčství je u nás téměř neznámé. Je psáno dolnoněmeckým nářečím, spisovně němčině hodně vzdáleným. Bohatý osobitý vtip se váže na specifické jazykové výrazy a hříčky a překlad je obtížný.

V polovině dovolené jsme konečně uviděli moře. Naším prvním tábořištěm na pobřeží se stal Prerow na poloostrově Darss.

Příchod pro nás nebyl bez menší zápletky. Už v Praze jsme si předplatili týdenní pobyt.

Kemp vypadal jinak, než jeho menší příbuzní u jezer. Pláž měřila na kilometr a přístup k ní byl rozdělen od lesní cesty na několik sektorů. Každý měl samostatnou pokladnu, zvláštní parkoviště a v dunách za lesíkem prostor ku stanování. Přestože bylo ráno, parkoviště byla skoro plná, jen jedno bylo volnější. Zajeli jsme tam a šel jsem se přihlásit k pokladně. Starší muž v okénku mne na něco upozorňoval, ale má němčina na pochopení nestačila. Jeho pokusy a moje nechápavost pobavily pár lidí, kteří stáli za mnou ve frontě. Důchodce v pokladně to vzal posléze také s humorem a mávl rukou. Vyložili jsme věci na kraji pláže a postavili stan.

Mezitím se ranní mlha rozptýlila, vysvitlo sluníčko a začalo pěkně hřát. Zaslechli jsme poblíž češtinu a zastavili se u sousedů. Slovo dalo slovo a zeptali se: „Víte, že jste na FKK?“ „Co to je?“ „Nudistická pláž.“ „Jo, to vidím,“ poznamenal jsem. V té chvíli proti mně kráčela urostlá dáma, jak ji pánbůh stvořil.

Co nám zbývalo? Bourat stan, který jsme právě pracně postavili, putovat do jiného sektoru a vyřizovat formality u pokladen, nebo se zbavit té špetky textilu, který na nás ještě lpěl? Po krátké válečné poradě jsme zvolili to druhé. Jen Eva se zdržela hlasování.

K adaptaci na nahaté prostředí stačil neobyčejně krátký čas. Alespoň pro nás dospěle. Evě to trvalo o něco déle. Stávkovala. Schovala se do sluncem rozpáleného stanu, nesvlékla se ani do plavek a na naše řeči neodpovídala.

My jsme rychle zjistili, že se od tisíce lidí svými vrozenými půvaby příliš nelišíme. Mezi tlustými a tenkými, mladými a starými, blondatými a plešatými naháči jsme zmizeli jak zrnko písku v Sahaře. Davy lidí, přírodou vymodelovaných podle jedné

šablony, se tu cachtaly v moři, povalovaly, hrály odbíjenou, ženy u stanu se založenýma rukama dlouze debatovaly „co tomu mému dneska udělat k obědu“. Děti se vrtaly v písku a vůbec se nepodivovaly, že tatínek s maminkou a děda s babkou pobíhají nahatí jako ony.

Myslím, že jsem nahlédl pod roušku tajemství, proč se většina populace nahotě vyhýbá. Jestliže mezi oblečenými člověk spatří dejme tomu v každé desáté ženě krasavici a za každou dvacátou pátou se ohlédne, pak mezi neoblečenými toho nápadného půvabu valem ubývá. Šaty ani tolik krásu nezakrývají, jako ji spíš přidávají a také slibují - i když bez záruky.

A ještě jedno zjištění: Když člověk potkává od rána do večera lidi, konstruované koneckonců podle jedné projekce, začne se jim spíš dívat do tváře, než kamkoli jinam. Hezký pohled do očí stoupne v kurzu.

Na tři kroky ode mne se slunila intelektuálka v brýlích a četla. Člověk nevydrží ležet stále v jedné poloze a tak časem vycházelo najevo všecko. Usmála se na mne, založila knížku, poprosila, abych jí dal na věci pozor a odběhla do vody. Nu a co?

Jen Eva vzdorovala. Ve stanu muselo být k udušení. A potom i v ní odhodlání dozrálo. Vynořila se jak Venuše z mořské pěny (ta od Botticelliho byla také bez plavek) a pořadovým krokem se vztyčenou hlavou a vystrčenou bradou odpochovala do moře. Byla si vědoma, že se v té chvíli ani jeden pár z tisíce očí nedívá na nic jiného, než na ni. Rubikon byl překročen a od té chvíle se koupala, dováděla a nudila na FKK stejně, jako všechny ostatní holky a kluci jejího stáří.

Občas se na okraji nahaté pláže objevil človíček, který s nápadnou nenápadností postával a po očku pokukoval a zároveň se tvářil tak nevinně, jako by mu nebylo nic vzdálenější, než šmírovat. Aha! řekli jsme si. Noví Čecháčci přijeli.

Kilometr, dva přes les bylo širé otevřené moře a divoké pobřeží. Vysoké zpěněné vlny zaplavovaly písek na deset, dvacet metrů a zase prchaly zpátky. Zanechávaly po sobě pestrou sbírku předmětů. Břeh byl plný vodou vymáčených a sluncem vybělených prken, trámů, lahví všech tvarů a velikostí a bůhví čeho ještě. Romantiky milovní lidé si tu postavili pískové bunkry, zpevněné naplavenými dřevy. Tady už si s plavkami nedělal starosti nikdo.

Jestliže jsem se o té nahotě příliš rozepsal, nemějte mi to za zlé. I pro moji svobodmilovnou duši to byl zpočátku šok.

Když jsme pokračovali v cestě na ostrov Rujánu, už jsme FKK hledali. V našem kempu jsme je nenašli, ale necelý kilometr dál byla ta tři písmena vyryta kusem vápence do balvanu a království bez závoje bylo na světě.

Kus od břehu vystupoval z vody veliký plochý balvan. Přede mnou k němu doplavala mladá rodinka s dvěma dětmi. Nešikovně jsem se tam škrábal a paní v rouše Evině nade mnou sklonila překrásné poprsí, podala mi pravici a pomohla mi nahoru. Ani ona, ani manžel v tom nespátkovali nic divného. Nevím, zda se mi

vepsala hlouběji do paměti křesťansky podaná ruka, nebo to ostatní.

Nejen tímto dojmem, ale i celkově patřila Rujána z našeho výletu k tomu nejhezčímu. Už příjezd ze Strahlsundu byl romantický. Vedl po vysoké hrázi. Městu nad mořským zálivem vévodily stavby dvojího druhu. Stíhlé věže červených cihlových kostelů nezvyklých tvarů a těžké vysoké hranaté krabice přístavních sil a skladů. Na opačné straně hráze zářily ve slunci bílé boky obrovských zaoceánských lodí. Některé si tu léčily v loděnici neduhy.

Tábor Baabe byl v sosnovém lese, plném borůvčí. Ničím se to nelišilo od Blyštice, od lesa ve Vodňanských Horách. Pár kroků odtud se však země otevírala jak pecen rozkrojeného chleba. Les končil strmým písečným útesem, spadajícím do moře. Od vln jej dělil úzký pruh pokrytý černým pazourkem s bílým povlakem. Kamenům velikosti pěsti propůjčila příroda nejroztodivnější tvary. Odvezl jsem si na památku psíka o čtyřech nožkách a hlavu býka s tupými rohy a vyvaleným nasupeným okem. Jaké by to byly kdysi poklady pro povltavské lovce mamutů, o nichž píše Eduard Štorch.

Okouzila nás místní architektura. Lány rákosí nabízejí od nepaměti snadno dostupnou surovinu. Staré zemědělské stavby pokrývaly společnou střechou celý komplex obytných místností, stájí, sýpek a stodol. Stěny byly co nejnižší a střecha z rákosových došků ohromná. Připomínalo to rákosový stan s nízkou obílenou podsadou.

Moderní rekreační vilky aplikují tradiční prvky. Mají sloupková zápraží s několika schůdky, klenutý přístřešek nad vchodem, oblouková střešní okénka a střechy z rákosových došků. Krytina je levná, trvanlivá a dodává stavením zajímavý krajinný ráz.

Eva si našla v kempu německou kamarádku a ožila. Pobyt v cizím prostředí a cikánský život už ji omrzela. Bylo to pro ni přece jen příliš náročné. Se Silvií stejného stáří našly společné zájmy a nezdálo se, že by jim jazyková bariéra zvláště vadila. Trochu oběma pomáhala vetchá školská ruština.

Silvina pětiletá sestřička Katrin přilnula k jinému kamarádovi. Obyčejně jsem si získával děti pohádkami. Tentokrát vyprávěla Katrin pohádky mně. Byly to horrory o zlém pavoukovi a čarodějnici - z televize. Pochopila, že ten strejda pomalu chápe a mluvila na mne s pečlivou výslovností a didaktickým tónem. Měl jsem bezplatné hodiny němčiny. Splácel jsem to malováním do vlhkého písku. Obr měl desítky metrů dlouhé nohy a Katrin mu obouvala velikánské boty a za klobouk vyrývala na sáh dlouhé peří.

Nejen Eva, ale i já jsem si prodělal psychickou krizi. Kdo jiný to odnesl, než manželka. Tak už to s rozmazlenými manželi bývá.

Chtěli jsme si udělat malý výlet autem a zjistili jsme, že je vybitá baterie. Co si počít uprostřed lesa na ostrově? Naštěstí ostrov nebyl pustý jako Robinsonův a řešení se našlo. Německá organizace pamatovala na všechno. Válečný invalida

přijel s kárkou a za příslušný obol bolest vyřešil.

Moje provinění nebylo o to menší. Nechal jsem Marii, aby opravu sháněla, i když jsem věděl, že její znalost němčiny a moje svahilštiny jsou stejné. Endes gut - alles gut. Omluvil jsem se (to je vždycky snazší) a byl jsem vzat na milost. Usmířili jsme se na obědě v Ostrovním ráji - Inselparadies. Přes den sloužil jako lidová jídelna se samoobsluhou a večer jako vinárna a tančírna. Provinění nebylo shledáno tak vážným, abych byl potrestán tančírnou.

Rujana spojovala moře a pláže s řadou dalších příležitostí k rozptýlení a zábavě. Měli jsme výjimečné štěstí na horké letní počasí. Balt není vždycky tak přívětivý a pak je náhradní program vítaný.

Z loveckého zámečku Granitz byl jedinečný rozhled po celém ostrově. Jako plastická mapa se okolo nás rýsovaly nepravidelné zálivy, kosy, pobřeží roztrhané na sta nepravidelných útržků. Borové a bukové háje byly propleteny stříbřitě modrými lagunami. Nad hlavou nám bzučely divoké včely.

V přístavu Sassnitz jsme prožili biedermeierovské nedělní odpoledne. Na kamenném strandu byla řada rázovitých hospůdek a kavárniček. Okolo čtvrté hodiny stovky rodin ve sváteční parádě, nebo ve sportovním a v plavkách jako na povel zasedly u venkovních stolků k moučníku a bílé kávě. Před kavárnou „Zu Molo“ jsme se k sladkému obřadu připojili.

Přihlíželi jsme odjezdu švédské lodi Skane, která obstarávala transit do Trelleborgu. Zadní stěna velikého lodního těla se sklopila a moloch spolkl tucet automobilů.

Poslední večer před opuštěním Baabe jsme zažili nemilou příhodu. České rodině, která právě přijela, se ztratila tříletá Jaruška. Stmívalo se a nastal poplach. Celý tábor byl vzhůru. Přijeli hasiči a prohledávali kraj moře. Všichni jsme se zapojili do hledání. Vytvořil se řetěz a s elektrickými svítilnami jsme pročesávali les, zarostlý po pás borůvkám. Siréna houkala a tlampače volaly Jarušku. Náhle poplach skončil. Ani nevím, kde a jak se dítě našlo.

Během pohnuté atmosféry jsem okolo sebe slyšel poznámky: „Nojo, Češi. To je jim podobné. Copak máma nemůže dát na dítě pozor?“ Velkou slávu nám to neudělalo.

Dovolenou jsme zakončili v pohoří Harz. Tuto oblast válka mnoho nerozrušila. Zachovala se zde idylická staroněmecká městečka s úzkými uličkami, domy s černou dřevěnou kostrou a červenou cihlovou výplní, poschodí vychýlená do ulice. Na kopečku nechyběl hrad nebo zámek, z něhož vládce snadno obhlédl své mocnářství od jednoho konce na druhý. I dříve, než Galileo Galilei zkonstruoval dalekohled.

V kempu Neudorf jsme byli jako cizinci výjimkou. Od sousedního stanu k nám přišel a dal se do hovoru sympatický, asi třicetiletý muž. Jeho zájem o nás mne zpočátku udivil. Co sleduje? Chvilí jsem ho podezřívával, že pokukuje po Marii.

Nezdálo se však, že by to byl Casanova.

Mnoho se nevyptával a zajímavě a pro nás velice užitečně nám pověděl, co je v okolí pozoruhodného. Během několika příštích dní jsme navštívili řadu zajímavých míst, na něž nás upozornil. Byl to patriot v nejlepším slova smyslu. Chtěl, abychom si odnesli z krajiny a z jeho vlasti nejhezčí dojmy.

Vyjeli jsme lanovkou z města Thale na Hexentanzplatz - Rejdiště čarodějnic. Byla to romantická horská dominanta. Skály fantastických tvarů čněly nad hlubokou strží s hučícími vodopády. Otevíral se odtud rozhled na desítky kilometrů.

Ve skalním divadle, v přirozeném amfiteatru jsme viděli nezapomenutelné představení Bizetovy Carmen. Už nevím, který přední soubor zde hostoval. Vysoká úroveň uměleckého provedení byla v účincích znásobena nádhernou přírodní scenérií. Kulisy byly sladěny s sluněnou dálkou polí a lesů, zelených luk a bílých vesnic. Titulní postavy opery byli hezcí mladí lidé. Carmen měla krásný hlas plný pathosu a vášně. Viděl jsem tuto operu několikrát předtím i potom, ale tohle provedení pod modrou oblohou a v tom nejjasnějším nepřekonatelném reflektoru mi utkvělo hluboko v paměti.

Zašli jsme do Valpuržiny restaurace na odpolední svačinu. Snadno jsme si na tento německý obyčej zvykli. Díky pohybu na vzduchu jsme byli stále při chuti. Byl všední den, nicméně v restauraci bylo plno. Jeden stůl se uvolnil a s veselou vervou jsme ho obsadili. Odložili jsme svršky, ponechali Evu jako strážce a postavili se do fronty u cukrářského pultu. Z dobrot nám oči přecházely a nabrali jsme si jich požehnaně.

Když jsme přinášeli horu sladkostí a konvici čaje ke stolu, zachytil jsem kosé pohledy od sousedů. Starší pán zřejmě prohodil poznámku na naši nenajedenost a jeho pani po nás pohrdavě šlehla okem. Měli jsme ale příliš dobrou náladu, než aby nám ji mohla nějaká měšťácká rodinka zapšklým kukučem zkazit. Letmo jsem si všiml, že starší pár provází ještě mladší generace a děti. Celá minispolečnost se od okolí odlišovala. Byli oblečeni spíš jako k biřmování, než na výlet do hor.

Věnovali jsme se dortům se šlehačkou, ale nepříjemná pozornost dědy od vedlejšího stolu nepřestávala. Všechny tři generace si nás prohlížely jako exoty a netvářily se právě přátelsky. Čím jsme si to zasloužili? Že nám chutnají sladkosti a že jich konzumujeme menší horu? To si myslí, že jsme se přišli do Německa najíst, že to doma nemáme? Marie a Eva si dotěrů zatím nevšimly. Já jsem je na ně neupozornil, abych nekazil náladu z hezkého výletu a dobré svačiny.

Mým ženám však bylo souzeno, aby z toho trpkého pohárku také okusily. Starý pán k nám přistoupil. Chvilí trvalo, než jsem z jeho vzrušené řeči porozuměl, o čem mluví. Opakoval něco o deštníku. Co my máme s jeho deštníkem společného? Ptá se, zda nemáme deštník. Co je mu do toho? To ho tak vzrušuje, že jsme si vyšli do hor bez deštníku a má starost, abychom nezmokli? Konečně to z něho vylezlo. Chce, abychom mu dali JEHO deštník. Proboha, kde mám jeho „Regenshirm“ vzít?

Měřil si mne přísným pohledem jak státní žalobce usvědčeného delikventa.

Teprve teď mi to došlo. Ten dědek má zato, že jsme mu vzali, t.j.ukradli jeho paraple. Seděli totiž prve u našeho stolu a pak si přesedli k mladým. Deštník teď postrádají a kdo jiný ho může mít, než my? Už když jsme přišli a odkládali svršky, zaslechli, že hovoříme česky a vyřešení ztráty deštníku bylo na bílé dni. Mluvil kategoricky, urážlivým tónem. Měl jsem toho právě dost. Řekl jsem mu slušně ale stručně, že o jeho deštníku nemám potuchy.

Vrátil se ke svému stolu, ale teď teprve začal pravý duel pohledů. Kdyby měli místo očí kordy, byli bychom děraví jako ementál. Dorty nám hořkly. Chystal jsem se, že tomu chlapovi dám při odchodu vizitku s akademickými tituly, aby netrpěl představou, že má co dělat s lumpenproletariátem, který se třese na jeho paraple. Bylo to zbytečné. V příští chvíli se předmět doličný objevil. Zamotali si ho do kupy tašek a pláštů. Myslíte, že měl ten člověk tolik slušnosti, aby se přišel omluvit? A to musím zdůraznit, že jsem mu k tomu neztížil cestu jediným příkrým slovem, jedinou nezdvořilostí nebo provokativním pohledem. Asi si ve svém povzneseném šovinismu řekl: i když tentokrát nekradli, nemají k tomu jistě daleko.

Srovnal jsem si to v duchu s oním mladým mužem z kempu, který nám tak ochotně představil místní zajímavosti. Byl zřejmě také německý patriot, ale jiného ražení.

Když jsme u těch pih na kráse naší dovolené, zmíním se o jedné, kterou jsme si zavinili sami. Jeli jsme z Warnigerode na Blankenberg. Nebe bylo bez mráčku, ale na manželské obloze to tak utěšeně nevypadalo. Během celé dovolené manželka auto řídila a já měl úlohu navigátora. V daný moment něco mezi námi zaskřípalo a já jsem stávkoval: „Když tomu rozumíš lepší, tak si jed', jak chceš.“ Zastavila a podrobila mapu zevrubné analýze.

Založil jsem ruce a sledoval cvrkot. Sotva jsme ujeli pár metrů, pochopil jsem, že mne čeká velkolepý triumf. Jeli jsme po správné komunikaci, ale s drobným „ale“. Totiž - v obráceném směru. Místo na Lipsko jsme si to štrádovali k hranicím Spolkové republiky.

Mlčel jsem. Vychutnával jsem to až do momentu, kdy se před námi objevila silniční závora a šedé uniformy. Vlastní hranice to ještě nebyla, ale čekalo by nás alespoň trapné vysvětlování, že jsme si to kapánek popletli. Strážcům zákona bylo asi podezřelé, proč ta škodovka při jejich spatření tak horempádem obrací, ale prošlo nám to.

Zachoval jsem se velkoryse, rozložil jsem si zase mapu na klíně a manželské nebe se projasnilo.

Cestou jsme se ještě zastavili na památné německé hoře Kyffhäuser. Váže se k ní pověst o Barbarosovi a něco podobného naší legendě o blanických rytířích. V dvojí tradici je rozdíl. Heinrich Heine v básni Německo - Zimní pohádka ironicky komentuje pověst o „tisících bradatých vojáků s bojovně vzdornými

rysy", chystajících se v podzemních slujích k novým výbojům. Císaři Rudovousovi radí: „...jen udeř, a nemáš-li koní dost, i osli by postačili.“

Obrovitá zachmuřená postava Barbarossy sedí se široko rozkročenýma nohama na piedestalu, který spočívá na šíjích pokořených rabů. Idol germánství v jeho skromné a snášenlivé lidumilnosti.

Pár hodin nato jsme procházeli pozůstatky koncentračního tábora Buchenwald. Připadalo mi to jako pokračování myšlenky, vyjádřené symbolem na Kyffhäuseru. (Mám před sebou Der Neue Weltatlas ze série BZ - Buch und Zeit. Datován není, ale Německo už je tu jednotné. Je v něm označena kdejaká zajímavost, ale Buchenwald chybí.)

Těšil jsem se na Výmar, kde působil Bach, Liszt, Wagner, R. Strauss a zvláště Schiller a můj milovaný Goethe. Po Buchenwaldu jsem však nebyl s to výmarské památky přijímat. Schopnost vnímat německou kulturu se mi vzpříčila. Jako když zkažený žaludek odmítá polknout sebesladší sousto. Škoda. Pochybují, že se tam ještě někdy podívám.

Poslední malý zážitek nás čekal na samých hranicích.

Neměli jsme zkušenosti, jaké jsou na takovém výletě výdaje a tak jsme si ještě v Praze před cestou vyměnili pro jistotu víc peněz. Nyní nám marky zbývaly. Lákavé zboží se nabízelo ze všech stran a tak jsme kupovali. Do bezcelního limitu se to nevešlo. Rozhodli jsme se, že alespoň něco z toho zapíšeme a uvidíme, co se bude dít. Odněsť to překapávač na kávu.

Za parného odpoledne jsme dorazili k německé celnici. Vyšla elegantní dívka v pečlivě vyžehlené uniformě, s čepičkou přichycenou vlásenkou k upravenému účesu. Prohlédla celní prohlášení, překapávač, ukázala nám banku, kde si můžeme vyměnit koruny za marky. Přijala 50 marek za překročený celní limit a dala nám razítko. Zasalutovala a popojeli jsme několik metrů.

Na naší celnici panovala siesta. Vyšel starší muž v rozepnutém kabátě, který si patrně právě oblékl, brigadýrku do týla. Přátelsky jsme se na sebe usmáli. Zeptal se, jak se nám v NDR líbilo, jaká byla dovolená.

Sdělili jsme mu svou odysseu s překapávačem. Opřel jednu ruku v bok a druhou se podržel pod čepicí.

„Můžeme se na to podívat?“ zeptal se omluvným tónem.

Proč ne? Vybalili jsme exponát. Mezitím vyšel ze dveří druhý celník, mladší. Pozoroval, že se kolem naší škodovky něco děje, co by mohlo trochu rozptýlit ospalou odpolední nudu. Oba muži se zájmem prohlíželi přístroj a vyptávali se, jak funguje. Ne jako údy celní správy, ale jako milovníci kávy.

Starší celník nám v rozpacích vysvětlil překerní situaci. Když jsme to napsali do prohlášení a když už je tam ten záznam z německé celnice a zkrátka...abychom se nezlobili, ale něco bychom měli zaplatit.

Doma jsem to spočítal. Za předmět, který mne stál v Berlíně 130 marek, jsem

suma sumárum dal 667 korun. Nepočítám elektrickou zástrčku, kterou jsem si musel dát v Praze předělat. Když jsem si vzpomněl na koupací pláště, manželčin kostým a deset dalších nesmyslů, zabalených na střeše auta do stanového vaku, nebyly výdaje s překapávačem žádná tragedie.

Včetně téhle celní epizody jsme si přiváželi z NDR hezké vzpomínky.

Eva to měla trochu složitější. Podle jejích slov to bylo zpočátku fajn, ale pak čím dál větší nuda. Měla trochu jiná měřítka než my. S odstupem času si ale i ona připomínala mnohé momenty docela ráda.

Ještě jednu doušku, která už se netýká jen téhle dovolené.

Asi jste si všimli, že jsem se nechal vozit jako pán a manželka mi sloužila jako osobní šofér. Bylo to pro mne pohodlné. Ale nezpůsobil jsem to jen já. Jezdával jsem s autem už před léty na vojně. Když jsem si chtěl dovednosti oživit, Marie mi to dokázala tak znepríjemnit, že jsem to vzdal. Asi to souviselo s představou, že kdo drží volant, vládne i tím ostatním.

Léta se zdálo, že taková „dělba práce“ může klapat. Posléze to přispělo ke špatným koncům. Dospěl jsem k poznání, že není nad moudrost N.G.Černyševského, vyjádřenou v knize ‚Co dělat?‘ Dobré soužití partnerů si žádá vzájemný respekt, rovnost a nesvazování a neomezování jednoho druhým.

Všeho s mírou

Tvrdí se, že alkohol je metla lidstva, ale najde se stále dost ochotných flagelantů - sebemrskáčů. Patřil mezi ně už praotec Noé. V první knize Mojžíšově se dočteme, že pije víno opil se a obnažil se uprostřed stanu svého. Nedivme se mu. Zachránit se s rodinou jako jediný z celého lidstva, to byl jistě důvod k oslavě. A jaké by to bylo slavení bez skleničky něčeho ostřejšího.

Lidé jsou prazvláštní stvoření. Jedno moudré rčení praví, že můžeš přimět koně, aby vstoupil do vody, ale nepřinutíš ho, aby se napil - rozumí se, když nemá žízeň. Lidé mají někdy žízeň osobitou. Nabídněte jim čistou pramenitou vodu v ojíňeném džbánu - nic. Sklenici Colalokovy limonády - a pokud to není sám Limonádový Joe - zase nic. Najdou se i takoví, kteří pohrdnou hrnkem studeného podmáslí. A uvidí olepené štamprle rumu - a ejhle, rázem je tu nejen žízeň, ale dokonce jako trám.

Dá se pochopit, že lidé holdovali pohárům s kvašeným obsahem, když neměli čím si zkrátit dlouhou chvíli. Například právě takový Noé a jeho potomci. Nebylo kino, televize, internet, nemohli si zajít do divadla ani do varieté, a kolikpak svazků příruční knihovny si stačili přibalit do archy? Ale od té doby kultura pokročila. Vynalezl se striptýz, AIDS, poker, nukleární puma, leč lidé neholdují mrzkému špiritusu o nic méně. V Německu propadají dokonce nešvaru, který se tituluje „Fernsehensauferau“ - televizní chlastání. Slušněji přeloženo: popíjení doma v soukromí u televize. O takové zvrácenosti není zmínka ani v Písni o Nibelunzích, o Eposu o Gilgamešovi ani nemluvě. Připadá vám to snad civilizovanější, než když si Markomani a Kvádové přihýbali medovinu z volských rohů a zajídali pečeným divočkem?

Nemůžeme tvrdit, že by se proti alkoholismu nebojovalo. Vytáhly proti němu s bubny a pozouny celé vlády. Dokonce vlády velmocí. Ve dvacátých letech minulého století vyhlásil Bílý dům přísnou prohibici. Vytvořily se báječné podmínky pro pokoutní pálení a obchodování s whiskou a zrodilo se vzkvétající gangsterské řemeslo. Lihoviny se v USA po čase vrátily na zapovězený trůn, ale gangsteři jako výnosné povolání zůstali. Když se o pár generací později o potírání vodky pokusil Kreml, vrátila se lidová tvořivost k pálení samohonky. Statistiky diskrétně mlčí, kolik lidí z toho osleplelo a odešlo k pánu na cirrhosu jater.

Jako balzám na duši znějí proti těmto chmurným historiím verše čínského mistra Li Po, meditujícího o radostech života nad číší vína. Jaroslav Hašek zbásnil v próze mnoho podobného nad sklenicí piva. Snad se to někomu zdá méně poetické, ale je to české nátuře bližší.

Pít či nepít, to je otázka přímo hamletovská. Na lepší odpověď asi nepřijdeme, než na šalamounské: všeho s mírou. To platí ovšem jak o lihovinách, tak o nezřízené a provokativní abstinenci. Náš výše zmíněný klasik to vyjádřil nesmrtelným výrokem (škoda, že ne v hexametru): když je něčeho moc, je toho

příliš.

V sedmdesátých letech minulého století se konal v kanadském Torontu světový kongres sociologů.

Zdalo se, že většina musí pocházet ze Skotska a přinesla si s sebou příslovečnou šetrnost. O první přestávce, sotva jednání začalo, přišli jsme k stříbrolesklým džbánům ve foyeru v bláhové naději, že se občerstvíme kávou. Byla to voda. Jsem optimista a chci věřit, že horská a studniční. Nemohu ale setřást podezření, že ji napustili z vodovodu.

Sociolog by neměl jen měřit a počítat, co je a co bylo, ale také trochu předvídat. To je ale riskantnější a tak se o prognosách víc mluví, než se k nim vědátoři odvažují. Jeden večer se pořádala pro účastníky recepce. Právě tenkrát předvídavost naší delegace selhala.

Předpokládali jsme, že pod pojmem recepce se rozumí i v angličtině či kanadštině bohatě prostřený stůl a hojnost krmě a pití. Usoudili jsme, že by byl holý nerozum jít před recepcí na večeri. Nikoho nenapadlo, že je na nás políčen kanadský žertík.

Pěkně jsme se ustrojili, oblékli si bílé vyžehlené košile, připjali motýlky a vykročili k universitnímu corpusu, kde se slavnostní hostina pořádala. (Nic jiného, než jít „on foot“, čili pěšky nám nezbývalo. Všechny prostředky hromadné dopravy právě stávkovaly a na taxík jsme neměli.)

U dveří do sálu se tvořila fronta. Každý, když na něho došla řada, dostal sklenku z umělé hmoty o obsahu asi půl krychlového palce. Pohárek a nožka se daly lehce oddělovat a zase spojovat, takže jsme měli na celý večer o zábavu postaráno. Jiný kulturní program nebyl.

Druhá fronta a - bohužel - poslední se tvořila u stánku s nápojem (nepoužívám množné číslo, bylo by zbytečné). Nastavili jsme pohárek - nožku jsme mohli držet v druhé ruce - a číšník nám cmrndl špetku bílého vína. Tím byl tekutý program recepce vyčerpaný. Málokdo se odhodlal vystát kvůli druhému cmrndnutí ještě jednou dokola frontu. Ani jsme si nebyli jisti, zda je to přípustné a zda by se to nepokládalo za nepřístojnost.

Nuže, teď ruče k bohatým stolům! Leč stoly kde nic, tu nic. Nebyly tu ani prázdné, natož - byť i jen skrovně - prostřené. Mohli jsme se alespoň po sále volně korzovat a nic nestálo v cestě navazování vědeckých známostí. Musím přiznat, že jsme přišli asi deset minut po slavnostním zahájení, Pamětníci nám sdělili, že zpočátku procházeli číšníci s jednohubkami a sušenkami, ale po těchto lukulských hodech jsme už nenašli ani drobtý na rukávech šťastnějších kolegů.

Štěstí nás však přece neopustilo. Z nudy jsme bloumali po budově a náhoda nás zavedla do tělocvičny. Naši pozornost neupoutala hrazda, ani kůň na dél, ale kovové schránky na vysoké nožce, připomínající popelníky. K naší radosti v nich nebyly vajgly, ale solené burské oříšky. Heuréka! Tělocvična byla - kromě nás -

skoro prázdná a nádobky plné. Měli jsme o večeři postaráno. Co říkal prázdný žaludek náporu slaných buráků je jiná věc. Chroupali jsme je plni pomstychtivé zloby na nepohostinné hostitele. Když nám nic nedali, alespoň jim na oříšcích uděláme pořádnou škodu, držgrešlím jedněm.

Nebyl bych upřímný, kdybych nepřiznal, že se na mne během večera Štěstěna usmála ještě jednou. Bylo to něco docela mimořádného a měl jsem vůči ostatním členům naší delegace špatné svědomí. Zabloudil jsem do jednoho odlehlého kabinetu a narazil na amerického profesora, s nímž jsme se trochu znali. Pojídal právě chlebiček a málem se zadusil, jak rychle strčil zbytek do pusy. Asi proto, aby měl volnou pravici a mohl si ji se mnou potrást. Jeho provinilý úsměv však napovídal i jiné důvody. Jak to, že on, člen vrcholného orgánu kongresu, se tady pokoutně živí, zatím co stovky delegátů bloudí pustými prostorami budovy o hladu? Pocit viny odčinil alespoň na mně. Zavedl mne za plentu, kde na tělese ústředního topení ležel plech rovnou z trouby, a na něm nedojedené dvě řady moučníku s masovým pyrém. Neměl jsem tolik hrdosti, abych odmítl. Dostal jsem se tak mezi zkorumpovanou elitu večera. Abych pronikl ještě k pramenům nápojů a chlebiček spláchl, k tomu už nedošlo.

Poznat takové výjimečné pohostinství, na to jsme museli přeletět polovinu světa.

Něco odlišného, ale přece jen drobátko podobného jsem zažil mnohem blíž. Bylo to ve Varně, v Bulharsku. Sešli se tam v tomto případě z celého světa nikoli sociologové, ale filosofové. Protože jsou to vědy příbuzné a mé práce brousily do jedné i do druhé (kromě historie a politologie), byl jsem opět mezi účastníky.

Snad mi vážení čtenáři odpustí, že vynechám zase to nejdůležitější - vlastní teoretický obsah jednání a odvolám se na příslušné odborné prameny. Zastavím se opět u záležitosti okrajové, u recepce. Nabízí se zajímavé srovnání. A jak známo, komparace je vždycky jedním z elementárních kroků na cestách vědění

Všechno vypadalo docela jinak než v Torontu. Plenární jednání kongresu i recepce pro zhruba dva tisíce účastníků se odbývaly v obrovské moderní hale. Pohoštění se neschovávalo nikde v kuloárech, žádné plenty, všechno otevřeně na očích.

Už úvod recepce byl impozantní. Dva tisíce pozvaných se usadilo v křeslech veliké mušle a pod nimi na prostorné ploše se stoly prohýbaly jídlem a pitím. Nemusím poznamenávat, že to probouzelo pavlovské reflexy a připravovalo půdu pro věci příští. Plni očekávání jsme zírali na pečeně, saláty, majonézy, uzeniny, dorty, ananasy, jablka, hrozny, broskve, pestré viněty na lahvích s koňakem, whiskou, rakijí a na bezpočetné další tuhé i tekuté svody.

Na nejčestnějším místě stála tabule a k ní za potlesku tribun přišlo vedení kongresu s hostitelem a hlavou Bulharska. Původně to nějaký vtípálek vymyslel tak, že nejprve těchto asi dvacet, třicet lidí zasedne, pronese přípitky, za asistence čtyř

tisíc očí se dá do hodokvasu a pak teprve se vpustí davy filosofů ze svažité mušle na plochu. Naštěstí se v poslední chvíli pochopilo, jak by bylo trapné, aby hrstka nejčestnějších hostů přijímala potravu a tisíce lidí jim koukalo hladově do pusy. A tak se masy z amfiteátru nahrnuly na plochu zároveň s přišedší suitou. To ovšem způsobilo další problémy. Sedící hosty a stojící a procházející množství nic navzájem neoddělovalo. (Nemám na mysli názory, sociální postavení, tituly apod., nýbrž prostou technickou bariéru.) Těm, kteří seděli zády do sálu, balancovaly nad hlavou talířky s vlašským salátem a nad smokingem moka se šlehačkou.

Dostalo se mi mimořádné pocty. Stál jsem s profesorkou Popelovou a pokoušeli jsme se v nesmírné vřavě bavit. Tu se na mne vrhl s ustaraným výrazem v tváři ramenatý třicátník, vytrhl mi talířek a vidličku z ruky a mírně se mnou smýkl. Než jsem se vzpamatoval a stačil zeptat, co se stalo, hleděl jsem do přívětivé usmívající se tváře, známé z titulních stránek denního tisku a tiskl jsem podávanou ruku. V příštích okamžicích mne zase ocelová paže vrátila do řad prostých smrtelníků a svita šéfa státu pokračovala dál. Nejvyšší představitel procházel řadami prostých, polem pracujících filosofů.

Nevím, kam bodygard uklidil můj nedojedený salát s talířkem a desítky dalších, ale dojít si pro nový nebyla potíž. Horší to bylo s pitím. Vlastně - bez pití.

Chvíli jsem přemýšlel, čemu dát přednost. Svody tu byly d'ábelské. Na bílých ubrusech po obvodu plochy stály lahve s bohatým výběrem nejslibnějších světových značek likérů, vína a piva. Nechyběly baterie ovocných a minerálních vod. Za stoly stál legion číšníků v bílém, důstojných a uctivých, ochota a pozornost sama. Připadal jsem si jak kníže Švarcenberg na parforsním honu.

Co si přeji? Toť otázka. Když není co pít, je to problém. A když je výběr moc veliký, není to také jednoduché. Nejistotou mi vázl hlas. Konečně jsem se rozhodl pro bílé víno. (Těžké rozhodování - piji ho vždycky.)

„Vaši sklenku, prosím.“

„Nemám,“ konstatoval jsem, netuše, jaký ortel nad sebou vynáším. Pro armádu číšníků jsem přestal existovat. Nápojů bylo tolik, že by se s nimi naplnil plavecký bazén, ale skleničky, pohárky, třeba i šálky od kávy - žádné. Použité zmizely a čisté se nevrátily. Kdo neprozřetelně nádobku odložil, byl odsouzen po zbytek večera trpět žízní.

Už staří Řekové tuhle trýzeň znali a uvedli ji na první místo mezi muka Tantalova. Stál ve vodě, ale kdykoli se chtěl napít, nahmátl jen horký suchý písek nebo bahno. Měl okolo sebe pouhopouhou vodu, kdežto my světové značky pití v nádherně vypravených láhvích. Byli jsme na tom stejně potud, že jemu i nám vyšší moc zabránila svlažit žíznivé hrdlo.

Jako kluci jsme ve škole pili na chodbě z vodovodu tak, že jsme propletli prsty, a mezi kotníky vytvořili žlábek. Ale zkuste požádat číšníka, aby vám mezi kotníky nalil pěťhvězdičkový koňak. Diogenes prý zahodil hliněný hrnek, když viděl člověka,

jenž nabírá vodu dlaní. Ale i když jste na filosofickém kongresu, vykládejte to číšníkům.

Při odchodu jsem zahlédl za dveřmi pod schody bednu minerálky a jednu láhev do sebe obrátil.

Vidíte. Nestačí, aby byla hojnost nápojů, musí být ještě V ČEM je hostům nabídnout. Kdybych býval měl alespoň ten bakelitový rozebírací pohárek z Toronta, kterým jsem tenkrát pohrdal...

Bez pití je zle. O tom se dočteme v každém cestopise ze Sahary. Když ale člověk musí pít a nechce se mu, nestojí to také za nic. Nejednou jsem to zažil v bratrských slovanských zemích. Zvlášť naši polští přátelé pokládají za svou povinnost hosta patřičně ovínit. Obyčejně to zabezpečují tak, že každý host dostane individuální kuratelu a ta bdí, aby pil na ex a nešvindloval. Povím vám, jak se může někdy člověk z takových kleští dostat.

Bylo to také na jedné mezinárodní teoretické konferenci a také v Bulharsku. Večer jsem se těšil, jak si v klidu počtu. Prý se ale ještě na chvíli sejdeme, rozumí se československá delegace. Moc se mi nechtělo, ale co jsem měl dělat?

Povídalo se, každý dal něco k lepšímu. Usrkávali jsme skleničku vína a přikusovali hrozny a jablka. Polovina seděla v pyžamu, na dlouhé ponocování to nevypadalo. Šéf delegace trůnil v rozhaleném bílém koupacím plášti v mohutném křesle na vyvýšeném pódiu u krbu jako Poseidon, jen trojzubec mu chyběl. Panovala spokojená nálada a byli jsme právě tak zralí na rozchod.

Tu se dveře rozletěly a do místnosti se nahrnula skupina na způsob Rembrandtovy Noční hlídky. Jen kostýmy byly dobovější a chyběly zbraně a široké klobouky s peřím. Polská delegace v čele s vedoucím. Nebyl ani tak mocný vzrůstem jako silou hlasu a energií, s jakou nás zval, nebo spíš odvelel do jejich křídla budovy.

Tam se rychle otevíraly lahve wodky wyborowe, a to šupito presto jedna za druhou. Tlačil jsem se stranou v naději, že něco ošvindluji, ale mé iluze byly mýdlové bubliny. Posadil se vedle mne polský přítel, s kterým jsme se znali a bděle plnil roli dozorce. Věděl jsem, že mu zdraví příliš neslouží, a že by pít neměl. Dokázal se ale pro internacionální přátelství obětovat.

Heslo se co chvíli opakovalo a znělo pořád stejně: „Na ex.“ Nikde v blízkosti žádné květináče, žádný fíkus, který by se dal zavlažovat.

Tu jsem zpozoroval, že náš Cerberus nás sice bděle hlídá, ale sám švindluje. Měl u nohy stolu láhev s minerálkou a zatím co nám doléval ohnivou vodu, sám si šenkoval čirou tekutinu s podstatně méně grády.

Jak by napsal Zane Grey, nehnul jsem brvou. Když jsme však dopili příští „ex“, předešel jsem ho, sáhl pro jeho minerálku, zdvořile dolil nejprve jemu, pak sobě a dvěma bližním, které jsem měl na dosah. Polák na mne vytřeštil oči, otevřel ústa, pak ale chystaný protest spolkl, ústa zase zavřel, rezignoval a záležitost pro nás

čtyři byla na zbytek večera vyřízená.

Dívali jsme se už jen s nadhledem, co by nás bylo čekalo, nebýt protekční lahve u nohy stolu. I nejstřízlivější osobnosti ztrácely rychle kontrolu nad vztahem statického a dynamického. Bezmála dvoumetrový Slávek, klidná filosofická povaha, muž, který si rád během večera pochutnal na skleničce červeného vína, tonul v transu. Tyčil se ke stropu nad drobnějším polským hostitelem, hřímal bujaré národní písně a mával pažemi mezi cinglátky křišťálového lustru.

Příští den jsme měli my čtyři včetně našeho polského spřežence žaludek trochu na vodě od přemíry minerálky, ale jinak jsme se cítili jak rybičky. Se zájmem jsme se zúčastnili jednání. Zato ti druzí...Slávek měl ještě ke všemu podle programu referát. Z metru devadesáti ho zbývala v křesla jen troska. Za řečnický pultík šel kradí, jako primán, který nenapsal domácí úlohu.

„Ladislave, vždyť to nebyl špatný referát, proč jste ho přednášel tak smutně, tak pesimisticky?“ divil se profesor Jovčuk. Slávek, jindy tak zdvořilý, teď na svého sovětského přítele jen nerudně zabručel. Jazyk ho ještě jaksepatří neposlouchal.

Polské otazníky

Nemohu tvrdit, že jsem měl málo příležitostí Polsko a jeho národ poznat. Přesto kdybych měl vyjádřit o něm několika větami svůj názor, bylo by to pro mne obtížné. Pokusím se vypsát zážitky, které se mi zdají charakteristické, a dojmy, kterými na mne zapůsobily.

V Polsku jsem byl mnohokrát. Jako voják, jako vědecký pracovník, jako lektor, i o dovolené. Ve Varšavě, v Poznani, v Krakově, ve Vratislavi, v Lodži, ve Štětínu a v tuctech dalších míst. Byl jsem v horách i u moře, v továrnách, na univerzitách, v kasárnách i na venkově. Podílel jsem se na společném výzkumu, zúčastnil jsem se teoretických konferencí a sympózií. Pozvali mne do polských rodin a hostil jsem polské kolegy u nás. Mohu říci, že jsem měl v Polsku několik blízkých přátel. Po událostech, jež tato země na počátku 80. let prodělala, jsem napsal knihu Spiknutí proti Polsku, která byla během týdne rozebrána a vyšla také v polštině.

To všechno mluví pro to, abych měl o bratrské slovanské zemi vyhraněný názor, ale není tomu tak. Mám pocit, že čím víc ji poznávám, tím se mi zdá její tvář složitější a její problémy hlubší.

Nemám to Polákům za zlé a nepovažuji to ani za svoji slabost. Má to objektivní příčiny. Jaké? Především historické. Ne každý národ prošel za staletí takovým vírem rozporných událostí, takovým množstvím osudových změn i ran jako tato země a její lid. Nechci a nebudu váženého čtenáře unavovat politicko-historickým pojednáním. Necítím se pro to povoláný. Nicméně připomenu alespoň ono několikanásobné rozčtvrcení Polska mezi Prusko, Rusko a Rakousko. Nespadlo z nebe, bylo výrazem konfliktů, jež trvaly věky. Ve dvacátém století to dovršily dvě světové války, jež se tudy přehnaly s plnou silou a zanechaly po sobě dalekosáhlé důsledky. Válečné přepadení nacisty a ničivá okupace způsobily Polsku nejtěžší Golgotu ze všech zemí. Zahynulo přes šest milionů občanů, 22,2 procent obyvatelstva. Hmotné ztráty představovaly více než třetinu předválečného národního bohatství. Nesčetná města a vesnice byly poničeny, Varšava do základů.

Politické zmatky šly po věky ruku v ruce s ideovými. Staletý nápor křížáckých řádových usurpátorů byl vystřídán tlakem pruských protestantů, rakouských katolíků a ruských pravoslavných. Deziluzí skončila naděje na osvoboditelskou roli Napoleona, podobně jako o sto let později víra v prorakouskou a proněmeckou extrémní nacionalistickou kartu Pilsudského a jeho pobočníka, později ministra zahraničí plukovníka Becka.

Poláci prožívají zpravidla za jeden život několik povstání a společenských převratů (konec konců v tomto ohledu na tom nejsme, alespoň posledních sto let, o mnoho lépe) a miliony jich to vyhání do ciziny. Život polských menšin v zahraničí se stal jakýmsi nezáviděníhodným folklórem. Mnozí se tam necítí jako trpění

emigranti, a někteří se dokáží stát významnou osobností. Jsou snad v naší době Zbigniew Brzezinski jako poradce prezidenta USA, nebo Karol Wojtyła jako vatikánský papež málo?

Kolik zmatku z toho má nutně v hlavě každý polský školáček a nakolik se mu to s léty ujasní, nebo zkomplikuje?

Opusťme velkou politiku a ponořme se do světa každodennosti. Na víc si netroufám. Jestliže jsem si dovolil do velikých problémů pootevřít okno, pak jen proto, abych se ospravedlnil, proč po létech poznávání našich severních sousedů mám z toho víc otazníků, než pevného přesvědčení.

Leč otazníky nejsou vždycky k zlému. Záhadné dolíčky na líci Mona Lisy působí jistě větším kouzlem, než kdyby se škaredila, nebo ukázala zoubky v širokém hollywoodském úsměvu. Kramského portrét Neznámé i poodhalené půvaby Mánesovy Josefíny přitahují zájem. Proč by měly podněty k přemýšlení o sousední zemi působit jinak?

Už jako chlapec jsem tu a onde leccos o Polsku zaslechl a skládalo mi to jistou představu. Netvrdím, že ve všem odpovídající pravdě. Tatínek tam byl za první světové války jako voják a nepřinesl si valné mínění. Vyprávěl, že je to samý „šlactic“, ale bydlí pod doškovou střechou a chodí bos. Bekovské Polsko ve třicátých letech se bratříčkovalo s Hitlerem a při mnichovském výprodeji našeho pohraničí se přizivilo na Těšínsku. Čiň čertu dobře a peklem se ti odmění. Nacistická válečná expanze si vybrala tuto nešťastnou zemi jako první oběť. Statečná obrana Poláků vyvolala u nás úctu a obdiv. Mnozí lidé říkali: Poláci se dokázali bránit a my jsme se položili bez boje. Jiní si ale pochvalovali, že jsme se vyhnuli strašnému zničení, jež to Polsko stálo. Nacistický válečný žurnál natočil průzorem tanku útočící kavalerii polských hulánů s píkami. Co k tomu bylo potřebí dodat? Kdo prožil totální nasazení v Německu, vyprávěl, že se s polskými pracovními otroky zacházelo hůře než se zvířaty; jen o málo lépe než se sovětskými válečnými zajatci.

První roky po válce pronikaly přes naše hranice na Ostravsku zprávy o vnitřních rozbrojích, jež neměly daleko do občanské války.

Do lesnické školy jsem chodil s Romanem Nowakem. Jeho matka byla Češka. Otec jako polský záložní důstojník byl od počátku války nezvěstný. Roman se o tom nedovedl zmínit bez slz v očích. Byl přesvědčen, že mu otce zabili rudoarmějci.

Neměl jsem ponětí o polských dějinách a poprosil jsem ho, aby mi půjčil o tom nějakou knížku. Přinesl mi svou školní učebnici, naučil mne číst spřežky a pobavil se mým komolením některých hlásek. Knihou jsem se prokousal. Překvapilo mne, v jaké míře byla tato oficiální učebnice, vydaná koncem třicátých let, proniknuta nenávistným antirusismem. Nejen antibolševismem, to bych byl s to pochopit, ale šovinistickým nepřátelstvím k „moskalům“ - jinak se tam Rusové nepojmenovali. Mnohokrát jsem si připomněl tuhle otrávenou studnu, z níž se napájely generace. Naše dějiny také neoplývaly láskou k Němcům, ale takové nenávisti přece jen

nepropadaly.

Poprvé jsem do Polska nahlédl, opravdu jen maličko se potěšil pohledem, když mi bylo okolo dvaceti. Šlapali jsme s manželkou po Tatrách. Zdolali jsme výstup na Rysy. I když to šlo v některých místech jen za pomoci řetězů pevně zapuštěných do skály, bylo to spíš namáhavé než nebezpečné. Taková vysokohorská túra, žádné horolezectví, žádné lano, cepíny, skoby a podobně. Úplná procházka to přece jen nebyla, a tak manželka vypověděla v průsmyku pod vrcholem poslušnost. Sedla si a prohlásila, že dál nejde. Ani poslední metry nebyly krkolomné, jen kamenná drť činila krok nejistý a z pohledu se točila hlava. Po levé ruce spadl kolmý sráz do hloubky stovek metrů.

Proč tohle líčím? Dech se mi zatajil, když jsem se dostal na samý vrchol. Seděla tam a odpočívala skupina Poláků, hoši a děvčata. Kaménky na jednu stranu padaly hluboko přehluboko k nám, na druhou do Polska. Jestliže výstup od nás člověka zadýchal, pohled k sousedům bral dech. Odtud nevedla stezka, jen holý útes za útesem tvořil strmé obří schody.

Díval jsem se na dvě, tři polské dívky nevěřícíma očima. Tudyhle sem vylezly? Je to možné? Ukusovaly krajíce chleba, zapíjely z termosky, smály se, a ani se nezdálo, že by svůj výkon pokládaly ze něco mimořádného. Připomněl jsem si, že sem odtud vyšplhal i Lenin, když se zdržoval v Zakopaném.

V duchu jsem se musel přiznat, že z polské strany bych se asi výstupu neodvážil.

Pohled přes pěnivou horskou říčku v Bělovodské dolině byl poklidnější. Z našeho pravého břehu jsme pozorovali stádečko jelenů na protější polské straně. Příroda byla stejně krásná tady i tam. Mnoho jsme od horalů slyšeli o medvědech a vlčích, kteří státní hranice neuznávali.

Uplynulo téměř deset let, než jsem do Polska vkročil doopravdy. Byl jsem v uniformě a dělalo mi dobře, když jako podplukovníka mne oslovovali „towarzysze pulkowniku“. Předpona „pod“ se asi zdála podle francouzského bontónu nezdrovílá.

Byli jsme hosty vojenských útvarů ve Vratislavi a v Opolí.

Vratislav nás přivítala jako hezké upravené město s širokými ulicemi, udržovanými parky a zajímavými historickými památkami. Těžko jsme si dovedli představit, jak to všechno mohli lidé za necelých dvacet let zdvihnout a obnovit z beznadějných trosk. Na sklonku války trvaly tři měsíce rozhořčené boje o město, doslova o každý dům nebo jeho rozvaliny. Vratislav byla ze tří čtvrtin zničená. Míru její devastace překonalo jen systematické německé boření Varšavy, jež měla být, podle Hitlerova rozkazu, smazána z povrchu země.

Polská armáda na naši vojenskou delegaci zapůsobila výtečným dojmem. Hned od prvních okamžiků, když jsme na hranicích za Náchodem přesedli z našich škodovek do polských vozů. Polský řidič, četař, byl zdvořilý, ale žádný familiérní „panský kočí“. Na naše otázky slušně odpovídal, ale nepodařilo se mi navázat

volnější rozhovor.

Kázeň byla patrná na každém kroku. Už na první pohled ve vnějším vzhledu vojáků. Byli urostlí, štíhlí, jeden vedle druhého jako vymodelovaní z jedné formičky. Uniformy upjaté, stažené v pase, žádné „opasky na půl žerdi“. Čím to bylo? Disciplína se jistě náročně pěstovala, ale nepůsobilo jen to. Na vojnu nešel každý, vojenští páni si mohli vybírat. To byl tehdy proti našim podmínkám veliký rozdíl. Z každého odvodního ročníku povolali jen tolik, nač ekonomické podmínky státu stačily. Je přirozené, že si armáda vybírala fyzicky zdatné inteligentní mládence. Jít sloužit nebylo za trest, ale byla to mezi mládeží věc hrdosti, prestižní záležitost. Podobně jako u nás ve třicátých letech. Nemalý vliv měla role armády v nedávné historii země a ve značné míře i v celých starších dějinách. Ozbrojené síly, vojáci, vojenská hodnost byly věcí národní tradice. Armáda měla ve společnosti vysokou autoritu. Většina důstojníků, a vyšší důstojníci snad bez výjimky, měla na prsou dvě, tři i více řad stužek válečných vyznamenání. To velice zvyšovalo respekt velitelů u řadových vojáků.

U tankistů v Opolí jsme byli svědky náročného výcviku. Velitel, generál, jako první zahájil na polní střelnici ostrou střelbu z kanonu tanku T 34. Když nás přijal v kanceláři, všiml jsem si, že v koutě leží „girja“, dvoupudové - dvaatřicetikilové závaží s rukojetí. Byl jsem tenkrát o pár desítek let mladší než dnes a činky byly moje hobby. Mezi starším generálem, který měl prsa plná válečných metálů, a mnou, pětatřicetiletým „mladíkem“ došlo k měření sil. Nepokračovali jsme až do úplného rozhodnutí, ale zvedl kouli jednou rukou desetkrát nad hlavu bez viditelné námahy. Ani si neuvolnil límeček u krku.

Pozoruhodný pohled na armádu, na vojenské tradice mi později poskytl vojenský hřbitov ve Varšavě. Jako seřazené do sevřených útvarů byly zde uličkami oddělené hroby polských vojáků, kteří padli v různé době, v různé uniformě i pod různými, vzájemně zneprátelenými prapory. Na jedné straně ležely čerstvé květiny na rovech padlých Polské armády - Wojska Polskego, kteří bojovali za svobodné lidové Polsko. Tři kroky za uličkou hořely lampičky mezi věnci nad pochovanými příslušníky Zemské armády - Armie Krajowe, jež na sklonku války sloužila jiným, v jistém smyslu opačným politickým cílům.

Zarazilo mne to. Přece zásluha o polskou současnost nebyla u všech stejná. Platí ale tváří v tvář smrti taková měřítka? Na to zřejmě existuje různý názor. Tady působila na prvním místě úcta k mrtvým a vysoká autorita polského vojáka - to bylo asi silnější, než na které straně zbraň zdvihl. Vysvětlil jsem si to jako výraz pochopení pro složitost a rozpornost polské historie, v níž mnohokrát nebylo snadné zorientovat se a stanout na té straně, kterou budoucnost prověří jako správnou a nejzáslušnější.

V Konfuciových Rozpravách je dva a půl tisíce let stará moudrost: „Je-li na konci vzdávána náležitá úcta mrtvým a nepřestává-li ani, když již jsou daleko vzdáleni,

pak zdatnost národa dosáhla nejvyššího stupně.“

S vojáky, pochovanými na hřbitově v Polsku se váže ještě jedna vzpomínka, tentokrát jiné povahy.

K 20.výročí bitvy na Dukle jsem vedl roku 1964 skupinu několika desítek velitelů a politruků po stopách Slovenského národního povstání a bojů Československého armádního sboru při osvobozování republiky. Navštívili jsme památník v Dukelském průsmyku. Byli mezi námi přímí účastníci a ukazovali v terénu, jak boje probíhaly. Dívali jsme se z hřebene Karpat na svažující se polskou stranu. Několik kilometrů od nás leželo městečko Dukla. Pamětníci nám vysvětlili, že je tam hřbitov padlých československých a sovětských vojáků.

Nebylo to původně v plánu, nepočítali jsme s tím, neopatřili jsme si předem povolení, ale rozhodli jsme se, že hřbitov navštívíme. Seřadili jsme se do trojstupu, vzali z autobusu jeden věnec s národními stuhami a pod mým velením prošli oněch několik kilometrů k městu. Účastníci bojů nás zavedli na hřbitov. Nastoupili jsme před hroby, několika slovy a minutou ticha uctili památku mrtvých a položili věnec. Za hodinu, za dvě jsme se vrátili na naši stranu hranic. Nikdo nás za celou dobu nezastavil, nikdo nám v našem počínání nebránil, žádnou polskou uniformu jsme ani nezahlédli.

Tušil jsem, že si asi nepočínáme právě *comme il faut*, že to s diplomatickým protokolem skřípe, ale spoléhal jsem, že se nám to v duchu československo - polského přátelství a piety vůči padlým promine. Tak se také stalo. Byl jsem prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí mírně upozorněn, že jsem se dopustil trojího prohřešku. Bez povolení jsme se pohybovali v Polsku ve vojenských uniformách, pochodovali v útvaru a položili slavnostně věnec. Za shovívavé ‚Ty-ty-ty!‘ silný zážitek stál.

Naposledy v uniformě, jednou nohou už vlastně mimo ni, jsem navštívil Polsko v dubnu 1970. Varšavský Ústav pro výzkum vztahů mezi Východem a Západem a Hlavní politická správa Polské armády organizovaly mezinárodní teoretické sympózium. Konalo se v zámku Helenov v Pruškově u Varšavy.

Zavezli nás k památníku bitvy u Grunwaldu, kde roku 1410 spojené síly Poláků, Čechů a Rusů v jedné z největších bitev středověku porazily řád německých křižáků a učinily přítrž jeho staleté expanzi na východ. Bitva byla pro nás Čechoslováky o to významnější, že se jí zúčastnil Jan Žižka z Trocnova a přinesl si odtud zkušenost s použitím válečných vozů.

Pro mne měla tahle pětidenní teoretická akce i jiný dalekosáhlý význam. Podle ústavu, kterému jsme ve zkratce říkali „Východ - Západ“, jsme vytvořili u nás podobné výzkumné pracoviště, které jsem pak osmnáct let řídil. O tom se zde nehodlám podrobně rozepisovat.

Společný zájem nás sblížil s ředitelem polského ústavu, profesorem Januszem Kolczyńskim. Stal se mým nejbližším polským přítelem. Po celá sedmdesátá

a osmdesátá léta jsme se setkávali pracovně i soukromě v Polsku, v Československu i v zahraničí.

Ze všech Poláků, které jsem měl příležitost poznat, jsem si ho nejvíc vážil a mám na něj nejlepší vzpomínky. Píši to v minulém čase, protože události v obou zemích na přelomu osmdesátých a devadesátých let nás rozdělily a od té doby jsme se nesečkali.

Janusz měl upřímné, přímé jednání a na jeho slovo jsem se mohl spolehnout. Za léta našeho přátelství došlo k mnoha významným politickým proměnám jak v mezinárodním měřítku, tak v Polsku. Nepotrpěl si na dogmata, měl střízlivý úsudek, ale

neplápolal podle větru“ a zachovával si pevné, jednoznačné stanovisko.

Měl jsem dojem, jako by se učil polské dějiny z jiné učebnice, než můj spolužák v lesnické škole. Byl vlastenec - nepoznal jsem Poláka, který by nebyl, ale měl dobrý vztah k Sovětskému svazu a to už nebylo u všech jeho krajanů samozřejmé. Nejen že uměl rusky, to umělo v Polsku mnoho lidí, ale neměl zábrany rusky hovořit. A to také nebylo běžné.

Musím ale konstatovat, že jsme se při mnoha setkáních s Poláky, i při vážných vědeckých rozpravách, bez ruštiny, stejně jako bez jiného zprostředkujícího jazyka obešli. Oni mluvili polsky, my česky a rozuměli jsme si.

Mám na tohle téma humorný zážitek. V Maďarsku u Balatonu v Tihany se konala mezinárodní konference. Přišel jsem do jednacího sálu a podíval se na jmenovku souseda. Kyperská republika. Urostlý tmavovlasý třicátník. Podali jsme si ruce a vyměnili pár zdvořilostních anglických frází. Než jsme se stačili pustit do obligátního hovoru o počasí, zadíval se pozorněji, trochu krátkozrace na moji jmenovku.

Jéje, vy ste Čechoslovák. Já sem v Praze šest let študoval,“ spustil nádhernou pražskou češtinou se všemi jejími kouzly i nešvary. Od té chvíle jsme angličtinu nepotřebovali a celé dny jsme rušili klid v sále šuškaním v naší mateřštině.

Když vystupoval polský delegát, kyperský přítel odložil sluchátka s kabinovým tlumočením a šeptal mi: „Dyt já tomu skoro rozumim. Vona ta polština je vlastně taková zašmodrchaná čeština.“ Měl jsem se co držet, abych zachoval zdání vážnosti a nenarušil důstojnost jednání. Mnohokrát jsem si na tenhle výrok vzpomněl, ale polským přátelům jsem se ho nikdy neopovážil ocitovat.

Vzpomínám si na jeden názor, ale ten byl spíš zlovolný než zábavný. Pan profesor D. byl dva roky po válce zavřený jako kolaborant a když ho pustili, přišel nás do lesnické školy učit dějepis. V duchu pekařovského pojetí prohlásil, že Jan Hus zavedením rozlišovacích znamének místo spřežek způsobil odtržení dalšího vývoje Čechů a Poláků. Nebýt toho, mohli jsme společně tvořit velikou a významnou evropskou mocnost, nedošlo by k Bílé Hoře atd. Na štěstí většina

spolužáků při jeho indoktrinaci hrála pod lavicí šachy nebo mariáš, a tak jeho „co by kdyby“ mnoho zla v hlavách nenadělalo.

Pro některé Ostraváky je polština skoro druhá mateřština. Tvrdí ale, že podobnost obou jazyků je ošidná a vede často k nedorozumění. Nebudu připomínat známé pikantní anekdoty a zmíním se o situaci, kterou jsem zažil.

Přišli jsme s Januszem Kolczyńskim k našemu velvyslanci. Pohostil nás pražskými párky a plzeňským pivem, jak to bylo na československých ambasádách v celém světě zvykem. Protože k umění diplomacie patří schopnost strávit nutnou dobu nezávazným rozhovorem, ocitlo se na tapetě to, co stálo před námi - pivo.

Janusz byl ve svém živlu. Mezi řečí prohlásil, že to a to polské pivo je PRÁVĚ takové, jako plzeňské. Řekl to polsky.

To byl na našeho ambasadora silný tabák. Polštinu ještě dokonale neovládal, ale pýchu na náš tekutý export si vzít nedal. Pustili se s Polákem do ohnivé pře.

Vypadalo to na sázku - nevím, jaká kriteria by byli zvolili - když někdo z drobnějších diplomatických šarží, ale lepší znalec polštiny vysvětlil, v čem je nedorozumění. Polsky PRAWIE neznamená „stejně“, ale „skoro, hnedle, takřka“.

Česko - polský jazykový incident skončil příměřím a další láhev prazdroje to stvrдила.

Znal jsem velitele pluku, který se jmenoval Pudelko. Protože sloužil ve Slezsku, nikdo si to špatně nevykládal. Každému dítěti je tam jasné, že to polsky znamená „krabička“.

To jen takové lingvistické extempore a vraťme se k významnějším stránkám našeho přátelství s Januszem.

Nebudu uvádět velké teorie, v nichž jsme si v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let vyměňovali poznatky a názory. Zmíním se o jednom poučení, které jsem si z jedné ranné epizody v jeho ústavu odnesl.

Někdy na prahu sedmdesátých let mne pozval, abych přednesl přednášku o naší společné tematice, o aktuálních mezinárodních událostech. Byl to můj první ucelený výklad v zahraničí. Vystupoval jsem už několikrát na různých akcích, ale vždycky jen s krátkým několikaminutovým příspěvkem.

Připravil jsem se opravdu důkladně. Čím méně poznatků jsem zatím měl, tím mi každý připadal důležitější a byl jsem přesvědčen, že o něj nesmím posluchače ochudit. Vyšlo z toho asi dvacet stránek textu.

Ve Varšavě jsem stanul před čtyřiceti, padesáti pracovníky ústavu a pozvanými hosty. Překladatel každou moji českou větu opakoval polsky.

Budiž k chvále auditoria řečeno, že se chovalo i po dvou hodinách této úmorné produkce zdvořile. Cítil jsem ale, že jsem se netrefil právě do černého, že všeho moc škodí a zoufale jsem přemýšlel jak z konopí. Když už jsem se potil rozpaky a i ti nejslušnější posluchači se vrtěli a poposedávali, přišel jsem konečně na

spásný nápad. Připomněl jsem, že mne profesor Kolczyński požádal o otištění příspěvku v ústavním bulletinu a tak si jej budou moci posluchači v celém rozsahu přečíst.

Nikdy jsem nesklidil tak mocný a bouřlivý potlesk, jako po těchto slovech.

Zkušenost měla cenu zlata. Nikdy jsem pak na zahraničních přednáškových turné nepřekročil čtyřiceti, pětačtyřiceti minutové úvodní slovo. Když to bylo vystoupení, organizované z kolegiality před vědeckými pracovníky, kteří zpravidla rádi poslouchají jen sami sebe, byl jsem ještě stručnější.

Mnohokrát a s mnoha hostiteli a průvodci jsem navštívil Varšavu.

Každý obytný dům, škola, historická památka svou existencí připomínají, že byly vyzdviženy z ruin. Stěny obnovených budov za léta zšedly, vnitřek paláců se pokryl ušlechtilou patinou. Pohled na Staré město, na panorama velkolepé metropole jako by zpochybňoval pravdu, že tu na konci války zela jen otevřená rána zlobou zničeného a vylidněného města.

Během několika příležitostí jsem sledoval, jak se opatrně, pozorně, doslova kámen po kameni obnovuje královský zámek. Poláci s tímhle dílem nespěchali. Odhodlali se k němu až tenkrát, když měli zkušenosti s restaurováním mnoha národních klenotů. Pýcha země shlíží z ostrohu do údolí Visly velkolepě a důstojně.

V nádherném rozlehlém parku téměř uprostřed města působí klidem a pohodou staleté duby, lípy a platany, jezera a novoklasicistické letohrádky. Hitlerovci tu vypálili královskou letní rezidenci, Lazienkovský palác. Jako bílá něžná drobnokresba působí znovu navzdory zlovolným ničitelům tato umělecká lahůdka, obřezující se ve vodním zrcadle. S bedekrem a obdivem ji obcházejí i němečtí turisté, jejichž nacističtí předci se tu podepsali podobně jako před půl druhým tisíciletím germánští Vandalové v Římě.

Na protějším pravém břehu Visly žije třetina Varšavanů v průmyslové čtvrti Praga. Vycházejí odkud automobily, známé jako polský Fiat.

Je zde také bazar, jakému se u nás říká „bleší trh“. Asi největší všehochuť v Polsku. Dostal mimořádnou injekci na prahu 70.let, když se povolila uzda soukromému podnikání. Nepochybují, že úmysl byl dobrý, ale nevzalo se to za správný konec. Místo aby měla zelenou užitečná práce, rozplemenila se spekulace, šmelina a černý trh.

Státní a družstevní obchod v socialistických zemích pokulhával za světovými módními novinkami. To neplatilo o bazaru ve čtvrti Praga. Tam se každý módní šlágr objevil - ne-li do čtrnácti dní, pak do měsíce. Tvrdilo se, že je to tím, že se nekladou celní bariéry balíčků od krajanů z USA, z Paříže. Světové značky zvučných jmen však spíš maskovaly zfušované místní výplody.

Procházel jsem bazarem a rozhodl jsem se koupit dceři botasky, které byly

ještě v Praze vzácné. Vzal jsem číslo 36 a pak jsem se rozmyslel: Nebudou jí malé?

„Máte sedmatřicítky?“

„Tak, tak, numer trzydzieści siedem.“ Prodavač sáhl do bedny a na pultě přede mnou ležel nový pár elegantně zabalený.

Když jsem přijel domů, Eva s radostí obula dárek a za patami jí zbylo několik centimetrů místa. Bezmála brečela zklamáním. Měl jsem boty číslo 43 a tohle bylo o málo menší. Botasky putovaly po příbuzenstvu jako Popelčin střevíček. Nakonec se to někde udalo. Naštěstí byly obě boty stejně veliké. Mohlo to být horší.

Šmelina podřývala stabilitu měny. Oficiální kurz byl dlouho dva zlaté za jednu naši korunu. Faktické ceny poletovaly někde ve výšinách.

Šel jsem po Nowem Światě a ve výklenku dveří měl venkovský děda v krabici od bot na prodej štěně. Nepochybně sbírku všech ras, jež cirkulovali u nich na vsi.

„Ile?“ zeptal jsem se, abych se blýskl plynnou polštinou.

„Dwa tysiące.“

Babce na pisoáru jsem strčil dva zlaté. Ať vidí, jaký jsem grand.(V Praze to tenkrát stálo, pokud se někde platilo, dvacetník.)

Zastavila mne: „Trzy złote.“ (Dnes je to v Praze za pětikorunu.)

Odcházel jsem z hotelu Orbis a měl jsem plnou kapsu drobných. Starý liftboy měl ruku zkroucenou jako v křeči, jak nastavoval na „diško“. Dal jsem mu hrst mincí. Když jsem v recepci zaplatil účet, děda na mne čekal. S uraženým gestem mi hrst drobných vrátil. Mezi tím si je přepočítal a bylo to málo.

Procházel jsem ve skupině cizinců ulicí Fréta, naproti Barbakanu, středověké obranné baště. Obratně se mezi nás vmísil asi třicetiletý Polák. Došli jsme k dvířkům do průjezdu, kde čekal jeho druh. Diskrétně, jeden po druhém mizeli cizinci v průjezdu a vraceli se se spokojeným výrazem. První z obou mladíků hlídal ulici v obou směrech. Veksláci. Měnili dolary, libry, franky, marky za zloté v kurzu, výhodném pro cizince i pro ně, ale zhoubném pro inflaci.

Znehodnocením měny trpěli lidé, odkázaní na pevný plat, především miliony polských dělníků. Tak se dlouhou dobu připravovala půda výbuchu nespokojenosti na počátku 80. let a vlivu organizace Solidárność.

To byly některé ne příliš povznášející zážitky z Varšavy. Osvěžme se veselejšími.

Na jižním okraji Varšavy připomíná pařížskou Versailles královské letní sídlo Wilanow. Nechci soutěžit s turistickým průvodcem a zmíním se jen o nevážných kulinářských dojmech, jež jsem si odtud odnesl.

Poblíž zámku ve staré kovárně z 18.století je restaurace, nesoucí zděděné tradiční jméno „Kuźnia“. Ceny připomínají spíš blízkost královského dvora než lidovou jídelnu. Dlužno přiznat, že úroveň kuchyně také. A protože jsem se tam

ocitl jako host a nemusel měřit výdaje vlastním rozpočtem, zůstavilo mi to hezkou vzpomínku.

Zjistil jsem, že ze všech polévek, jež jsem ochutnal snad nejlahodnější je polský boršč. Fialový po červené řepě, chutný po masových a zeleninových vývarech, čistý, že je možno vzít šálek do dlaní a dobrotu vypít. Jestli vám mohu poradit, jak se vám naskytne příležitost, přesvědčete se.

Ještě na jednu tamní pochoutku vzpomínám, ale se špetkou lítosti. Přinesli mi ohromný kynutý lívanec přes celý talíř, na něm na prst tlustou vrstvu zavařených borůvek a jako čepici patro husté sladké šlehačky. Tak. A teď si představte, že sotva jsem si ukrojil první tři sousta, hostitelé vyhlásili: vztyk a nástup. Čekalo nás podle programu další důležité přijetí - a bylo po chuťové senzaci. Uplynulo od těch časů pár desítek let, ale ta zlato-fialovo-sněhobílá dobrota mi z paměti nezmizela.

Pokud jde o polskou kuchyni, nemohu si stěžovat. Starali se o mne vždycky znamenitě. Dokonce snad ještě pečlivěji tenkrát, když kolovaly pověsti - a nejen pověsti - že měli se zásobováním potíže.

Na jednu drobátko nepříjemnou příhodu, která však nebyla naprosto důsledkem zlé vůle hostitelů, si přece jen vzpomínám.

Bylo to někdy krátce po výměně Wladysława Gomulky Edwardem Gierkem v křesle prvního tajemníka PSDS. Hostitelé nás pozvali k obědu a pohoštění zahájili krátkým úvodním slovem. Protože veřejnost přijala s radostí nového „nejvyššího“, který přišel z Katovic, získala velikou oblibu i charakteristická pochoutka katovických horníků a hutníků - „flaki“. Nyní je ochutnáme.

Polsky jsem docela slušně rozuměl, polské knihy jsem četl a na konferencích jsem sluchátky s kabinovým tlumočením pohrdal, ale co jsou to „flaki“ jsem netušil. Za války se říkalo „flak“ německému protiletadlovému dělostřelectvu (zkratka z Fliegerabwehrkanone), ale to by nám ztěžili předkládali k obědu.

K mému poděšení se ukázalo, že je to dršťková polévka. Jediné jídlo, které nemohu od malička vystát. Asi proto, že ho měl tatínek moc rád, maminka to často vařila a vzpomínka na pach z toho mi působí dodnes měkko v žaludku.

Co teď? Říci že to nejím? Po tom úvodu, že to soudruh první tajemník...a že to katovičtí horníci...a že to národ s obzvláštní oblibou...? Vyloudil jsem na líci nejroztomilejší úsměv, jakého jsem byl v prekérní situaci schopen, uchopil lžiči a „flaki“ statečně polykal. Připomněl jsem si zásadu, že v cizích zemích sním všechno co mi předloží, abych se hostitelů nelibě nedotkl. Jen mne zaskočilo, že jsem musel tohle pravidlo uplatnit i tam, kde jsem si tradičně tak pochutnával.

Stálo mne to znásobené úsilí, když jsem talíř s pomocí panenky čenstochovské a všech svatých vyprázdnil a následoval další zlý sen. Neubráníl jsem se tomu, čemu se na vojně říká „nášup“. Žádné zlé společenské ani jiné následky to nemělo, ale kdybych byl někde příště zaslechl, že hrozí „flaki“, asi bych prchal.

Když člověk musí jíst, co jí nerad, je to nepříjemné. Přihodilo se mi ale, že bych

byl docela rád něco okusil a napil se, leč společenské okolnosti tomu zabránily. Bylo to také v zemi, o níž vyprávím. Dokonce na značně vysoké úrovni. A také po výměně vedoucích funkcionářských garnitur.

Můj přítel Janusz mi chtěl prokázat poctu (a možná i sám se trošičku blýsknout) a vyjednal mi přijetí u důležitého nového funkcionáře, nikoli nejvyššího, ale tak na třetím „szczeble“ (stupínku) hierarchického žebříčku.

Mladý hezký asi osmadvaceti - třicetiletý muž se zřejmě ještě se svým novým statutem jak se patří nesžil a byl asi ve větších rozpacích než my, jedny z jeho prvních a možná vůbec první zahraniční hosté. Byl oblečen slušivě, ale spíš jako do tribun fotbalového zápasu, než do vládní budovy.

Usadili jsme se okolo konferenčního stolku. Odstrčil si křeslo, obrátil se bokem k nám a přehodil ze široka nohu přes nohu. Díval se mimo nás a spustil informaci o situaci v zemi. Jako refrén opakoval: „Jediný problém, který máme je, aby se nám z velikých úspěchů nezatočila hlava.“ Tuto tezi rozvedl v asi dvacetiminutovém monologu.

Mezi tím obsluha přinesla a postavila na stůl podnos s koflíky kávy, karafu s cukrem, džbánek smetany a mísu se sušenkami. Mladý muž nerušeně pokračoval ve svém expoze o velikých úspěších a káva stydla. Když informaci skončil, pružně vyskočil, počkal, až jsme se z hlubokých křesel vymotali, podal nám ruku, vzájemně jsme se uklonili a audience skončila.

Jak obsluha naše nedotčené pohoštění odnášela, toho už jsme svědky nebyli. Když jsme si v šatně oblékali kabáty, chudák Janusz byl rozpaky rudý. Co měl dělat? Poučit svého nového představeného, že se chová jako balík?

Že nás nevybídl, abychom si vzali a osladili kávu a posloužili sušenkami? Jsem přesvědčen, že to byla jen nezkušenost a společenská nevyváženost. Měl to obtížné. Takt si s sebou nepřinesl, a ve vysoké funkci už mu těžko mohl někdo z jeho kmánů říci: tohle se nehodí a tohle se musí. Věřím, že to brzy pochopil sám. Horší byla jeho představa, že s tím, jak se on ocitl ve vyšším postavení, se rázem změnila životní úroveň všech, všechno je vyřešené a problém už je jen, „aby se z úspěchů nezatočila hlava“.

Někdy se věří, že se poměry obrátí samozřejmě k lepšímu, když přijdou do funkcí noví, mladí lidé. Takový automatismus se ještě nikdy nikde nepotvrdil. Mezi mladými jako mezi dávno dospělými jsou moudří, bystrí, pracovití a spolehliví lidé, ale i jiní.

Zmínil jsem se o názorové jednoznačnosti profesora Kolczyńského, s nímž jsme si znamenitě rozuměli. Neznamená to, že jsme se nikdy o ničem nepřeli, že jsme neměli o čem debatovat a stačilo jen vzájemně si kývat a říkat rusky „da, da“, polsky „tak, tak“, nebo česky „ano, ovšem, zajisté“. Leč naše odlišné názory spočívaly na společné bázi a bylo to spíš jako čtyřruční hra na klavír, nebo čtyřhra

na tenisovém kurtu.

Často jsem se potkával s jiným polským teoretikem, který představoval odlišný typ, ale myslím že také ne úplně výjimečný.

Zúčastnil jsem se několik let práce v jedné sekci mezinárodní politologické asociace, v níž aktivně působil polský profesor Jerzy W. Hned na svém prvním světovém kongresu v Edinburghu jsem ho uviděl dvakrát ve významné roli.

Poprvé to bylo na jednání naší sekce. Největší pozornost se soustředila na vystoupení sovětského delegáta Fjodora Michajloviče Burlackého. Po skončení plánovaného programu ho auditorium spontánně žádalo, aby neodcházel a kladlo mu řadu otázek. Sovětčík jakž takž vládl angličtinou, která byla jednacím jazykem, ale nebyl si v ní jistý. A tak hodinu volné rozpravy překládal oběma směry - mezi angličtinou a ruštinou - Polák Jerzy W. Byla to jediná příležitost, kdy jsem ho slyšel mluvit rusky a přesvědčil jsem se, že umí perfektně. Se mnou po řadu příštích let, pokud to bylo neoficiálně, hovořil polsky, a když bylo nějaké obecenstvo v doslechu - anglicky.

Podruhé jsem ho viděl excelovat na zasedání výboru asociace. Propukl jakýsi spor; pokud si vzpomínám, šlo o statut izraelské delegace. Výbor se rozdělil, diskuse se točila na jednom místě a vypadalo to, že tam strávíme bez užitku zbytek dne. Přihlásil se Jerzy W, napsal na tabuli návrh tříbodového kompromisu a vášně se uklidnily. Těšil se nepochybně značné autoritě. Jedni v něm viděli představitele socialistické země, druzí vědeckou osobnost, která se nedávno vrátila ze stáže v USA, z hospitalizace na americké univerzitě.

Blíže jsme se vzájemně seznámili, když mne pozval v prosinci 1975 na mezinárodní kolokvium do zámku Jablonné u Varšavy. Zúčastnilo se několik politologů - z Kanady, z Francie, Norska, Bulharska, a pro mne zvláště zajímavý indický profesor Haqqi. Se starším, důstojným Indem jsem strávil několik hodin na procházkách parkem. Vyprávěl mi o své zemi, o její historii, boji za samostatnost, o sociálních a kulturních problémech. Nabídl mi návštěvu Indie a své pozvání v následujících dnech oficiálně stvrdil. Bohužel, u nás kompetentní autority usoudily, že to není v mém případě potřeba a příležitosti se chopil čipera z akademie věd. Tam bylo rozhodování o zahraničních výletech operativnějši.

V politologické asociaci jsem poznával profesora W vlastně podruhé. Poprvé to bylo v šedesátých letech, kdy jsem se zabýval jako studující aspirant filosofií a sociologií. Jerzy W vydal na svou dobu fundovanou sociologickou studii o americké armádě. V zápětí vyšel český překlad. Poznal jsem ho tehdy na dálku jako marxistického vojenského sociologa. Sociologie se u nás teprve formovala a probíhaly spory, zda do našich společenských věd vůbec patří nebo nepatří, zda je užitečná nebo zbytečná. (Po letech jsem se setkal s knihou amerického vojenského sociologa. Naznačovala, odkud Jerzy W, který byl jeho známý, údaje, jinak těžko dostupné, čerpal.)

Jerzy W byl nejprve marxistickým ideologem a dokonce v armádě, která představovala v době poválečných politických zápasů v Polsku významnou, jednoznačně prosocialistickou sílu. Později, kdy docházelo v Sovětském svazu po XX.sjezdu KSSS, ale v Polsku ve znásobené míře k tzv. „tání“, ze služeb armády odešel, orientoval se na západní politologické kruhy a strávil nějaký čas v USA.

Budiž k jeho chvále řečeno, že na prahu 80.let, kdy se všechny protisocialistické síly v Polsku aktivizovaly a kdy se s nimi spojili dokonce i někteří vysocí straničtí funkcionáři, profesor W se strhnout nedal. Naopak, když byl generál Wojciech Jaruzelski zvolen do čela PSDS a poměry v zemi se na čas uklidnily, ocitl se Jerzy W mezi předními stranickými ideology. V dubnu 1984 jsme se setkali na poradě ředitelů marxistických teoretických ústavů v Hanoji. Napsal jsem mu věnování do polského vydání své knihy Spiknutí proti Polsku, která v roce 1982, krátce po dramatických událostech vyšla.

Ani to nebyla jeho poslední poloha na názorové dráze. Po panychidě socialismu v Polsku si udržel postavení jak na varšavské univerzitě, tak i na mezinárodním fóru.

Byl „kam vítr tam plášt“? Tak se to odbýt nedá. Řekl bych, že politické obraty spíš s jistou rezervou sledoval, než aby do nich horlivě jako aktér spěchal. Přízpůsoboval se, to se popřít nedá. Bylo to ale vždycky z jeho iniciativy, nebo byl spíš použitelný pro tu i onu stranu a nabídnuté šance neodmítal?

Opakuji své přesvědčení, že se podmínky a jednání lidí v Polsku nedají vždycky dost spolehlivě měřit našimi měřítky.

Poznal jsem některé kolegy, teoretické pracovníky, jejichž „trnitá cesta hříchu“ byla klikatější.

Mezi mé nejbližší polské přátele patřil Walery N. I s ním jsem se nejprve seznámil četbou. V roce 1970 u nás vyšla v překladu jeho kniha Politický duch marxismu a revizionismus. Beze sporu velice angažovaná práce už podle titulu a obsahem ve znásobené míře.

Setkávali jsme se na četných teoretických akcích. Dva roky jsme psali společnou studii. Jeden napsal část a poslal ji druhému. Ten ji opravil, doplnil a vrátil. Tak jsme si text několikrát vyměnili.

Skončilo to menším faux pas.

Domluvili jsme se, že to otiskneme jen se společným souhlasem, až to budeme oba považovat za ukončené. Walery do stati napsal kategorické odsouzení Stalina. Byl jsem v té době ve Varšavě a sešli jsme se. Dlouho jsme polemizovali a ne na sucho. Nebyl jsem zastáncem Stalina, ale paušální očerňování bez věcného rozboru se mi nezamlouvalo. Kdyby to tak vyšlo s mým podpisem u nás, čtenáři by kroutili hlavou. Walery se přiznal, že už stat' s naším společným podpisem v Polsku uveřejnil. Jeho manželka byla šéfredaktorkou jednoho časopisu. Mrzelo mne to, ale nepovažoval jsem to za světoborné. Spíš za lehkomyšlné.

Neměl už ledajaké postavení. Byl vedoucím oddělení Strategie a taktiky mezinárodního komunistického a dělnického hnutí v Ústavu základů marxismu-leninismu Ústředního výboru PSDS.

Spojovaly nás nejen blízké pracovní zájmy, ale byli jsme i osobní přátelé. V Edinburghu jsme seděli spolu v restauraci na obědě, když mu, chudákovi, nešikovný číšník polil kalhoty polévkou. Hledali jsme spolu rychločistírnu. V Praze jsem mu pravidelně pomáhal objevit prodejnu, kde by dostal košile s rekordně velkým límečkem. Příroda ho obdařila kromobyčejným objemem krku a v Polsku si musel nechávat košile speciálně šít.

Když se Walery později věnoval kritice maoismu, naše studijní zájmy se odlišily. Mao zemřel, vztahy našich zemí s Čínou se normalizovaly a Polská lidová republika se rozhodla jmenovat Waleryje N do Pekingu za velvyslance. Číňané to odmítli. To už jsme se pohybovali každý na jiné oběžné dráze. Přesedlal na diplomacii.

Ještě jednou a naposled jsem ho viděl za zvláštních okolností. V roce 1988 jsem ležel ve Washingtonu v posteli a sledoval na třináctém televizním kanálu zprávy. Z obrazovky na mne najednou zíral přítel Walery a přesvědčoval mne polsky - a komentátor to tlumočil do angličtiny - o prohřešcích socialismu, komunistů a Sovětského svazu.

To byla jeho poslední reinkarnace - převtělení, kterou jsem měl příležitost zaznamenat. Co dělá dál, nevím.

Řeknete asi: nic zvláštního, „vrtichvost“. Budete se možná divit, ale já o tom nejsem ani v jeho případě tak úplně přesvědčen. A není to jen proto, že mi býval lidsky sympatický. Zdá se mi spíš, jako by ten člověk byl ve všech otočkách svého klikatého vývoje vždycky stejně přesvědčený a zároveň do jisté míry na štíru s tím, co zastával.

Že to není možné? Nevím, zda máte víc pravdy vy, nebo já. Připadá mi ale, jako by jeho kolísání od leva do prava bylo ovlivněno složitým vývojem Polska. Můžeme se divit, že ve víru pokrokových a zpátečnických proměn, iluzí a zklamání, přesvědčení a pochyb, se slabší povahy zmítají jak kočka v odstředivce? Rozdíl je asi i v tom, že někdo dokáže stát stranou, pozorovat a neomočit si, a druhý je - jak se říká Hrrr, honem se nechá slyšet a pak přehazuje výhybky.

Dobrá. I tak se to snad dá pochopit, ale ne docela omluvit. Kolísání i jeho míra v těchže podmínkách nepostihuje všechny stejně. Srovnejme dva mé polské přátele, Janusze a Waleryje. Oba se pohybovali v podstatě ve stejném politickém povětří, a jednomu vrtkavost vytknout nemůžeme, zatím co druhý se točil jako korouhvička.

Každý inteligentní a myslící člověk se názorově vyvíjí a není vyloučené, že se jeho stanoviska časem radikálně změní. Je ale při nejmenším podezřelé, když taková náhlá metamorfóza přijde z čista jasna právě ve chvíli, kdy „se to nosí“

a kdy to slibuje výhody. To lidová moudrost vtipně nazývá „převlékání kabátu“.

Mám dojem, že se to v Polsku tak přísně neposuzuje. Krzysztof O byl slušný, solidní soudruh, vědecký pracovník stranického ústavu. Věnoval se mezinárodním vztahům. Po převratu ho walencovské Polsko delegovalo do aparátu OSN. Je to udivující? Znal několik jazyků, uměl se pohybovat v mezinárodních kruzích, léta sledoval světový vývoj. Bylo podivné, že ho nevyhodili a do mezinárodní organizace neposlali někoho, kdo se začal učit „one, two, three“, ale nikdy si nepošramotil pověst službou socialismu?

Anton G byl další pracovník stranického ústavu, dokonce v důležité funkci. Po převratu byl delegován novou vládou do jedné složky UNESCO, Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu. I on pro to měl kvalifikaci.

Jak si vysvětlit příznaky čehosi, co bychom snad mohli nazvat jistou politickou tolerantností? Probíhal snad v Polsku zápas mezi socialismem a antisocialismem málo ostře a protiklady se méně vyhrotily? To jistě ne. Nemohu zaručit, že se nemýlím, ale spatřuji v tom pozitivní rys polského nacionálního vědomí. Byl ten člověk takový, byl makový, prodělal určitou odyseu, život ho obracel, ale je Polák, má schopnosti a kvalifikaci. Byla by škoda nevyužít ho ve prospěch vlasti.

Možná, že by nám trochu podobné národní vlastenecké důvěry a řekněme i - velkorysosti nevadilo. S každým společenským obratem se u nás vymete garnitura odborníků, zkušených lidí i uměleckých talentů. Dosadí se noví vedoucí, kteří si otloukají lokty, zatím co zkušení, schopní a osvědčení rezavějí na slepé koleji. Působí to dojmem, že se to posuzuje přísně politicky. Nejsem si jistý, zda nejde spíš o psychologizaci: jak to, že v zatěžkávací zkoušce neobstál, že se zpronevěřil, že sloužil jinému režimu, než nyní preferujeme my? Neměla by moudrá politika sledovat na prvním místě zájem celku a ptát se: jak je možno toho člověka využít pro společnost, národ, stát? Není to újma nejen pro něho, ale zejména pro společnost odhodit ho do starého železa?

Sliboval jsem, že zůstanu u osobních zážitků a dostal jsem se do strategických úvah. Odpusťte mi to. On mezi každodenními otazníky a zásadními historickými problémy není tak hluboký předěl, jak by se zdálo. A Polsko jistě ani v minulosti, ani dnes nedostatkem otázek nestrádá.

Jako člověk, který se narodil a vyrostl v pošumavských horách a lesích jsem si nemohl nezamilovat polskou přírodu. Neprocestoval jsem, bohužel, celou zemi, ale i to, co jsem viděl, představovalo bohatství půvabných kontrastů.

Písnička říká: ‚Moře, to není Tálínský rybník‘. Mohl jsem to srovnávat. Kolem Tálínského rybníka jsem chodil dva roky se sekerou a pilou přes rameno do lesa. U moře ve Svinoústí, na samých hranicích Polska s Německou demokratickou republikou jsem strávil s manželkou měsíc.

Balt k nám byl mimořádně laskavý. Na kamenném molo s majákem jsme po

ránu s rozkoší vdechovali vlhké vání, plné jódu. Slunce nám celé dny přálo, což není na severu ani uprostřed léta běžné. Jen neustávající vítr bičoval tváře pískem a nutil „chytat bronz“ v proutěných plážových koších, křeslech, shora a ze stran chráněných.

Vzpomínka na koše je spojena s polskými historickými romány, jež jsem tam prožíval. Když jsem je v lázeňské knihovně vybíral, radívali mi ochotně dva, tři náhodní návštěvníci. Z jejich vzájemných sporů, co mám číst nejdříve, bylo cítit, co pro ně Mickiewicz, Sienkiewicz, Krasiński, Slowacki znamenají.

Jako na vojáka na mne působily námořní manévry. Odehrávaly se daleko na modrém horizontu. Tisíce naháčů na pláži tomu nevěnovaly zvláštní pozornost, ale mne duté ozvěny lodních děl vzrušovaly. Bylo to jedinkrát v životě, kdy jsem viděl šedivé vodní pevnosti v akci - na štěstí jen mírové.

Na jitřní rozcvičku na poloprázdné pláži mám zvláštní vzpomínku. Potkali jsme se, oba v plavkách, s čtyřiceti-pětačtyřicetiletým Polákem. Dal se do hovoru. Poznal, že jsem Čech a navodil pozoruhodné téma. Mohli bychom se spojit s Maďary a vytvořit koalici proti Rusku. Ujišťoval mne, jakou podporu by to v Polsku našlo. Neměl jsem chuť po příjemném ranním zaplávání na hloupou debatu a nepředpokládal jsem, že by si intelektuál - tak podle řeči vypadal - nechal své spekulace vymluvit.

Musím spravedlivě ocenit, že byť jsme byli hosty demokratické republiky, obklopovala nás péče vpravdě královská. Skvělé ubytování, jídlo, stálá lékařská péče, zajímavé exkurze s odbornými průvodci, doprava vládními vozy a letadlem. Tím spíš nás překvapily dvě epizody, nic světoborného, ale přece jen s okázalostí a dokonalostí celku kontrastující.

První jsme si zavinili sami. Přiletěli jsme s důkladnými, na zakázku vyrobenými kufry a klíček od jednoho z nich jsme zapomněli, nebo cestou ztratili. Zkrátka - nebyl. Když jsme to ve vládním apartmá v Belwederu zjistili, nepovažovali jsme to za velikou tragedii. Pro každého zámečníka maličkost. Obrátili jsme se na hostitele. Ujistili nás... Několikrát přišli, podívali se na kufr, odešli. Posléze přivedli údržbáře. Přesvědčil nás, že nejjednodušší bude zámek odlomit. Znovu ho přidělat nebude problém. Než za tři dny Varšavu opustíme, bude všechno v pořádku.

V pořádku to nebylo. Než jsme nastoupili do letadla do Szczetina, dostali jsme provaz, abychom si kufr převázali. Ve Svinoústi bude spousta času a zámek u kufru se snadno spraví.

Času bylo dost, bez tří dní měsíc. Občas jsme s rozpaky svůj malér připomněli, ujištění se opakovala. Provaz posloužil cestou zpátky do Varšavy a z Varšavy do Prahy. V Praze se opravdu potvrdilo, že to byla pro řemeslníka maličkost.

Možná že si řeknete, proč to tady ten člověk rozmazává. Ani v katedrále nebývá sakristie bez chybičky. Přiznávám, nad bratrským polským národem proto odsudek nevyslovuji a na dovolenou mám krásné vzpomínky. Ale patří k lidským

slabostem, že když má sebekouzelnější kráska bradavičku na tváři, pořád vám to k tomu svádí pohled.

Bradavička byla ještě jedna a větší.

Už jsem se zmínil, že jsme se stravovali jak u královské tabule. Nicméně jeden večer postihlo celé osazenstvo lázeňské budovy bolení. Byli jsme tam ubytováni společně Čechoslováci s Maďary, celkem asi čtyřicet, padesát rodin. Na stolech byly k večeři vyrovnány pyramidy voňavých vařených klobás. Nikdo se jich nemohl ani dotknout kromě dvou šťastlivců: asi šesti, sedmiletého chlapce od sousedního stolu a mne. Ten večer jsme mohli oba sníst po dvaceti kilogramech klobás, kdybychom to zmohli, a nikdo by se na nás křivě nepodíval a na stolech by to nebylo ani znát.

Jak to? Pro laika bylo vysvětlení prosté. Ten den byla po obědě zmrzlina a jediní, kdo ji nejedli, byl ten hoch a já. Hromadná otrava infekcí ze zmrzliny.

Jediný, kdo tuhle prostou skutečnost odmítal, byla lékařka. Přeháníme prý opalování, nejsme zvyklí na slunce. To bylo vysvětlení, proč naráz v jeden večer propukly u stovky lidí křeče v břiše a průjem. Lékařka měla asi své důvody, aby neohlásila infekci.

Nikdo neumřel, za den, za dva to všechny přešlo, ale nepěkný dojem tak rychle nezmizel. Ani mně, který dodnes vidí tu horu báječných klobás a lituje, že měl tenkrát jen jeden žaludek.

Nejbohatší poznání Polska mi poskytlo přednáškové turné v září a říjnu 1976. Každý lektor má tím větší radost, čím víc je využitý. Na téhle cestě napříč zemí jsem dlouhou chvíli určitě neměl. Nejprve jsem přednášel ve Varšavě, pak mne trasa vedla na jih do Katovic a do Krakova a nakonec ještě na sever směrem na Wloclawek a Toruň.

Program ve Varšavě se proti očekávání protáhl a do Katovic jsme vyjížděli po setmění. Cesta nebyla bez zajímavosti. Jeli jsme stovky kilometrů v noci dálniční trasou ve výstavbě. U nás by to za takových okolností vedlo sáhodlouhými objížděnkami po okreskách. Tady to vypadalo jinak a musím se přiznat, že se mi to líbilo.

Trasa byla rozdělená na etapy podle pracovních kolektivů. Kus cesty jsme vždycky uháněli po hotovém díle, po široké, přímé asfaltce, pak to šlo nějaký čas po štěrku a nakonec jsme se buď prodírali mezi výkopy a hromadami písku, nebo jsme se projeli kousek po poli. Dalších pár kilometrů nás to zase vedlo ideální dálnicí a střídání se opakovalo. Nejzajímavější bylo, že jsme na všech úsecích míjeli stroje a lidi v plné práci. V ostrém světle reflektorů se zvedala ramena bagrů, pojížděly válce, přijížděly a odjížděly sklápěcí mnohatunové automobily. Všechno v pohybu a to uprostřed černé noci. Celá trasa - podle mého odhadu 400 - 500 km - se stavěla nepřetržitě čtyřadvacet hodin denně.

Poláci jsou známí jako výborní budovatelé komunikací. Někde to mají v jejich rovinách snazší, ale dovedou si poradit i v horách. Stavěli silnice na zakázku i u nás.

Do Katovic mne pozval profesor Kolczyński, který byl krátce před tím jmenován prorektorem Slezské univerzity, založené v roce 1968. Vysoké učení vzniklo a rozvíjelo se s dynamickým růstem Hornoslezského průmyslového komplexu. Řešilo jak problémy výroby, tak životní podmínky lidí. Že se druhá stránka nepovažuje za vedlejší, o tom svědčilo i obsazení funkce rektora. Byl jím vedoucí fakulty biologie a životního prostředí, sympatický profesor Henrik Rechowicz.

Přednášel jsem o našich událostech osmašedesátého roku. Studenti mi kladli spoustu otázek. Vyjadřovali svá stanoviska otevřeně, ale slušně, i když se mnou v některých mých názorech nesouhlasili. Líbilo se mi to. Bylo zřejmé, že jsou vedeni k samostatnému uvažování a nejsou zvyklí papouškovat, co se jim k věření předkládá.

S Januszem jsme projeli město.

Je to a není to JEDNO město. Jak to definovat? Je to vlastně skládanka několika měst. Jedete normální velkoměstskou třídou, vpravo domy, vlevo domy, vpravo chodník, vlevo chodník, uprostřed dvousměrný jízdní pruh. Jenže - vpravo jsou to Katovice, vlevo Sosnowiec. Podobně se tisknou bokem k boku Gliwice, Ruda Śląska, Zabrze, Bytom. Dohromady na půl druhého milionu obyvatel. Místní patrioti poznamenají, že by to bylo už dávno uznáno jako jedno město, nebýt toho, že by to co do velikosti předstihlo Varšavu.

Do poloviny 19.století byly Katovice malá vesnice. V následujících desetiletích prodělaly hektický rozvoj díky uhelné pánvi a návaznému průmyslu. Přesto, že kraj byl dlouhá léta usurpován Pruskem a pak patřil Německu, většina obyvatelstva si zachovala polské národní vědomí a plebiscitem roku 1922 rozhodla o připojení k Polsku.

Janusz se mi revanžoval za návštěvu u nás na Novodvorské v Praze. Předvedl mi, co znamená polská pohostinnost. Jak se tomu mohlo rovnat naše pečené kuře, láhev vína a káva s koňakem? Po ústřících se šampaňským si už další chody nepamatuji. Víím jen, že ke každému otevřel láhev jiného vína, abychom „ochutnali“. S novými broušenými poháry se objevily nové francouzské, italské, španělské viněty. Byla to spíš degustace než večeře.

Kromě nové funkce na univerzitě, nového bytu a nového zařízení mi představil novou manželku. Ještě že jsem se včas zarazil a nepochválil, jakou má hezkou dceru. Byla velmi srdečná a zábavu nepokazila. Kromě jiného dala k lepšímu, jak se o jejích půvabech vyjadřoval tatínek: „Dokonalá žena je „plowa, glupa i tlusta“. Blondýna jsi, hloupá také a časem ztloustneš.“

Manželé mne nad ránem doprovodili až k hotelu Silesia. Při loučení mne vybavili na další putování taškou dobrot a lahví vína.

Následovala cesta do Krakova.

Je to nesporně jeden z historických klenotů nejen Polska, ale Evropy. Jako zázrakem se podařilo na sklonku války uchránit jej před zničením. Spasitelem tentokrát nebyla ani bohorodička, ani nikdo ze svatých, ale Rudá armáda, která rychlým a nečekaným manévrem město obklíčila a přiměla zaskočenou německou armádu ke kapitulaci.

Do konce 16.století byl Krakov stolicí země. Váží se k němu nejslavnější i tragické etapy historie Polska. V roce 1241 ho Tataři s důkladností sobě vlastní do základů zničili a vylidnili. V roce 1794 zde Tadeusz Kościuszko vyhlásil povstání za osvobození a obnovení polského státu po té, co si jej rozdělili jako psi kost tři dobří sousedé: Prusko, Rusko a Rakousko.

Uprostřed Hlavního náměstí je renesanční soukenice, zajímavá patrová budova s obdélníkovým půdorysem, obehnaná arkádami. Svědčí o originálním architektonickém umění, i o tom, jak atraktivním zbožím bylo v té době na evropském trhu polské sukno.

Každou hodinu troubí trubač fanfáry - „hejna!“ z 81 metrů vysoké věže Mariánského kostela. Zvuk se široce rozléhá a veškerý pohyb v doslechu na minutku ustrne. Je to tradice mnoha staletí.

Nejvýznamnější památkou je zámek, kdysi královský, na břehu Visly. V katedrále se konala korunovace králů a královen. Sarkofágy s ostatky nejstarších spočívají v podzemí. Je zde rovněž hrobka národního hrdiny Kościuszka a básníka Adama Mickiewicze.

S jistými rozpaky mne hostitelé zavedli do zvláštní kaple, kde stál uprostřed na piedestalu okázalý sarkofág. Proč ten tajemný výraz, proč omluvy že sem se lidé nevodí, že mi to chtějí ukázat jen jako výraz našeho mimořádného přátelství a důvěry? Kdo je pod tím tunovým víkem? Maršál Józef Pilsudski. „Komandant“, jak se nechal po fašistickém puči roku 1926 titulovat. „Polský Mussolini“, jak mu říkali komunisté. Jedni ho pokládali za národního hrdinu, druzí za dobrodruha. Jeho hvězda i po smrti střídavě zářila a bledla.

Setkal jsem se s tím po létech i tam, kde bych to nečekal.

V Charvátsku nedaleko Záhřebu mne zavedli do venkovské vily. Na slepičím dvorku stála mohutná jezdecká socha v nadživotní velikosti. Bylo mimo pochybnost, že nebyla určena k ozdobě několika desítek čtverečních metrů. Diskrétně mi prozradili: Pilsudski. Vytesána na objednávku nejvyšších polských kruhů. Než se dostala na místo určení, rozpoutala se druhá světová válka. Po jejím skončení nebyla doba na vyzdvihování Pilsudského na piedestal uprostřed

náměstí.

Kdo byl autorem? Nemohl to být žádný nýmand. Dílo prozrazovalo klasicistní styl vysoké úrovně. Pokud si vzpomínám, padlo jméno dánského sochaře Thorvaldsena. Byl kromě jiného autorem jezdeckého pomníku Maxmiliána I. v Mnichově. Že by nepříznivý politický osud odsoudil další monument v zapomnění? Kolik talentu a námahy si vyžádal. Ale klikatá životní dráha Pilsudského zanechala po sobě víc a cennějších zmařených hodnot, především lidských životů.

Marně se dodnes snažím získat o soše v Charvátsku nějaké konkrétnější informace.

Nebylo by spravedlivé, kdybych dojmy z velebného Krakova skončil povídáním o Pilsudském.

Navštívil jsem řadu muzeí a uměleckých sbírek, na něž je město bohaté. Nejhlouběji se mi zapsal do paměti originál Rembrandta Krajina s milosrdným Samaritánem a Leonarda da Vinci Dáma s hranostajem. Kopii posledního z obou mám léta viset v ložnici a padne na ni můj každodenní ranní pohled, sotva se probudím. Netušil jsem, že původní dílo spatřím ve sbírkách severních sousedů.

Zastavil jsem se v Oswietimi. Za desítky let památník hanebné nacistické továrny na smrt vybledl. Dřevěné baráky zešedly a ostnatý drát rezaví. Přesto se člověk neubrání otřesné představě, co se na udupané hlíně cest, na „Apelplatzu“, v plynové komoře a krematoriu dělo.

Nejhlouběji mi utkvěly v paměti hromady vlasů, brýlí, zubních protéz, pánských a dámských bot. Všechno s německou precizností roztríděné. Poslední dávka, kterou už nestačili odeslat k cynickému racionálnímu zpracování. Můj pohled utkvěl na zašlém skle brýlí s deformovanými drátěnými obroučky, na dětské botičce. Před duševním zrakem se promítal film o živém člověku, o dítěti, které ještě ani květině neublížilo, o nešťastných bytostech a lidských zrůdách.

Kdo by si mohl odnášet jiné než mračné pocity z owietimského koncentračního tábora, kterým němečtí nacisté jako jedovatou slinou potřísnili požehnanou polskou půdu?

Druhý den nás auto odváželo napříč zemí od jižního konce na sever. Hodiny v autě byly únavné, ale ne bez užitku. Při pohledu na pole, louky a vesničky, jež jsme míjeli jsem si rekapituloval celkové poznatky o polském venkově.

Obdivoval jsem nesmírné úsilí, s nímž Poláci po válečné smršti a systematickém nacistickém ničení obnovovali a obnovili města, restaurovali tisíce kostelů a historických památek, vybudovali moderní průmysl. Bezpočet vesnic bylo vzkříšeno z trosek a vrácen jim život.

Nemohl jsem se však zbavit dojmu, že venkov nedokázal zachytit tempo rozvoje země. Na pohled idyla. Vesničky upravené, políčka jako učesaná, každá travička na mezi u cesty vyholená. Nikde pod štěpy u silnice rozježděná spadaná jabka či hrušky. Všude péče a pořádek. Ale byla to přece jen idyla, připomínající dobu mých klukovských let u nás na vsi. Vesnice obklopené nudličkami polí. Sekáč s kosou porážel obilí, za ním sehnutá žena odebírala a vázala povříslm snopy. Děti je stavěly do panáků. Žebříňák, tažený koňmi svážel fůry do stodoly a za humny klapaly cepy. Do pluhu byli zapřaženi koně a pochýlený oráč šel v brázdě za radlicí.

Mnohde v horách byl obrázek ještě pitoresknější. Vesnice měly malebnost doby Boženy Němcové. Dřevěné chalupy se slaměnou střechou, ploty z křivých tyčí. Děti pásly k večeru za humny kravku. Jako objekt pro fotografa, jako folklór, jako skanzen to bylo malebné. Ale jako obraz životní úrovně desítky let po skončení druhé světové války?

Neubráníl jsem se úvahám: Nebylo by lépe věnovat o něco méně prostředků a pozornosti restauraci stovek šlechtických zámků s inkrustovanými parketovými podlahami, sádrovými stropy a křišťálovými lustry a podpořit aktivněji modernizaci vesnice? Techniku, technologii, produktivitu zemědělství, úroveň bydlení a kultury života na venkově vůbec?

To bylo téma, o kterém bylo obtížné hovořit s polskými soudruhy. Rychle to odbyli: zemědělci se brání kolektivizaci, církev vráží nohu mezi dveře. Ale ani u nás se neprosazoval pokrok na vesnici snadno a neobešlo se to bez přehmatů, chyb a slepých uliček. Kromě toho zemědělství dosahuje vysokou úroveň v Dánsku, v Belgii, v řadě zemí i bez kolektivizace.

Dobrá. Nebudu polské přátele mentorovat. Vraťme se k naší lektorsko-cestovatelské trase.

Měl jsem štěstí poznat kouzelné město Toruň. Starý historický střed, uličky vonící středověkem. Rodný dům Mikuláše Koperníka, autora objevného díla o pohybu nebeských těles. Současnost za minulostí nepokulhává. Projeli jsme moderní chemický závod, jehož hranice měří 7 kilometrů. Jednu přednášku jsem měl ve městě, druhou v závodě. Následující den třetí na Koperníkově univerzitě. Potěšil mne zájem a spousta dotazů.

Střed Toruně představuje jeden z nejcennějších evropských souborů gotické architektury. Kuriozitou je Křivá věž, bašta městského opevnění ze 14. věku. Je nižší a méně zdobná, než Šikmá věž v Pise, ale Toruňané na ni nejsou o to méně pyšní. V gotické radnici ze 13. a 14. století je plastický model středověké podoby města. Obcházeli jsme jej po ochozu a sledovali z nadhledu postupně osvětlované budovy, náměstí, ulice, nábřeží Visly. Prohlídku provázel výklad. Nebyl to suchý odborný referát kunsthistorika. Utkvěl mi v paměti patriotismem, láskou k městu.

V okolí jsme si prohlédli pozoruhodnou zajímavost, lázně Ciechocinek. Mají léčivou slanou vodu, kterou užívali už křižáci. Zvláštností lázní - kromě koupelí a pitné kúry - jsou třípatrové koridory vypletené z boku chvojím. Chvojí je nepřetržitě zavlažováno horkou léčivou vodou, čerpanou z hloubky několika set metrů. Jemné kapénky plní ovzduší jódem a ozónem. Je to svým způsobem originální inhalace.

Za mnoho poznatků z přednáškové cesty napříč Polskem vděčím pani (řekli bychom polsky) nebo slečně (česky) Anně Pastuško. Půvabná asi pětadvacetiletá Polka vystudovala v Praze a hovořila plyně česky. Už když nás ve Varšavě představovali, poznamenali polští přátelé zpola žertem, zpola vážně, že mi vybrali pani Annu jako zvláštní pozornost. Znělo to jako hold jejímu ženskému kouzlu, ale cestou jsem se přesvědčil, že měli nepochybně na mysli i jiné její silné stránky.

Byla velmi vzdělaná, bystrá, uměla nahlížet polskou skutečnost českýma očima. Upozornila mne na důležité věci, kterých bych si byl nevšiml. Podávala mi kvalifikovaný výklad a informace, ale se smyslem pro míru a nikdy ne únavně. Při výkladech průvodců na zámcích a v muzeích mi šeptem napověděla slovo nebo obrat, o nichž předpokládala, že jim nerozumím. Měla snad šestý smysl pro to, co mne zaráželo, o čem jsem pochyboval, proti čemu jsem měl výhrady, jež jsem si netroufal vyslovit, abych Poláky neurazil. Jako by mi četla myšlenky, věci mi začala omlouvat a vysvětlovat. Byla polskou vlastenkou v nejlepším slova smyslu. Svůj patriotismus uplatňovala inteligentně a taktně.

Moji přednášku v polské verzi, kterou jsem si přivezl, upravila do lahodné libozvučné polštiny a tak hezky přednášela, že jsem si ji rád zas a znovu poslechl. Když mi posluchači kladli otázky, nevnucovala se s překladem tam, kde věděla, že rozumím. Napověděla mi jen, co bylo pro mne obtížné pochopit, nebo když se s citem pro nuance našich jazyků obávala, že neporozumím přesně.

Za dny a týdny společné cesty jsme se spřátelili. Nemohu to říci o všech průvodcích a překladatelích, které jsem na různých přednáškových cestách po světě poznal. S některými jsme si po čase začali jít vzájemně na nervy a postihla nás „ponorková nemoc“.

V jedné slabé chvíli se mi Anna svěřila, jak pohlíží na povahu Čechů a v čem vidí jejich Achillovu patu.

Bydlela ve studentské koleji Na Strahově. Když dostali jednou za měsíc „stípku“, Poláci se sešli, nakoupili jídlo a pití a veselili se a radovali, dokud peníze stačily. Pak si chodili navzájem vypůjčovat na menzu a na chleba. Ale byli mladí a žili. Kdežto Češky? Ty si rozpočítaly: tolik na menzu, tolik na skripta, tolik na holiče, na „biják“, na vlak domů k mamince a zbylo jim na dvě deci k Zelené Žábě. Jak tak může člověk žít? Jako kalkulačka. Taková německá mentalita...

Byl jsem jí vděčný za upřímnost, kýval jsem hlavou, smál jsem se a myslel

jsem si asi to, co si myslíte teď při čtení vy.

V podhůří Ťan Šanu

Z moskevského ústředí společnosti Znanije mi telefonovali, kam bych chtěl jet na plánovanou přednáškovou cestu v SSSR. Řekl jsem nesměle - do Střední Asie. Pokládal jsem to za fantastické přání, ale byl to už od klukovských let můj sen. Tenkrát jsem si to představoval velmi romanticky podle dobrodružných románů s ilustracemi Zdeňka Buriana. Představy už byly nyní střízlivější, ale něco z dětské touhy zůstalo. Moskevští partneři nebyli mou žádostí překvapeni a prohlásili, že to není nic těžkého.

Po příletu do Moskvy si mne nejprve vyzkoušeli. Nepřiznali to, ale nebylo obtížné to poznat. Měl jsem přednáškové turné v Sovětském svazu poprvé. Postavili mne před osazenstvo ústředí společnosti a pak před filosofickou fakultu moskevské univerzity. Zdá se, že jsem ohněm zkoušky bez velkých popálenin prošel.

Měl jsem už s přednáškami v zahraničí určité zkušenosti. Byl jsem několikrát v Polsku a v Bulharsku. Tématem byla vždy aktuální problematika naší země. Osvědčil se mi menší úvod. Připomněl jsem ve zkratce základní údaje o Československu a provedl telegrafický přehled historie. Někdy se to ironizuje - začínat od Adama. Přesvědčil jsem se však, že mnohé věci, které se nám zdají samozřejmé, nejsou stejně běžné pro cizince. Bez nich pak visí naše současné problémy pro posluchače ve vzduchu. Mohlo by se zdát komické, že si např. afričtí kolegové na mezinárodní konferenci pletli Československo s Jugoslávií, nebo prostí lidé i v některých blízkých zemích Zápotockého se Zátopkem. Ale ruku na srdce - zkusme ukázat na mapě menší vzdálené státy a pojmenovat jejich hlavní města, nemluvě o státnících.

Vystoupení na univerzitě bylo náročné a otázky, které jsem dostal, nebyly jednoduché. Někde jsem přečetl, že dokud člověk nedokáže vysvětlit myšlenku prostě, sám jí pořádně nerozumí. Setkával jsem se občas se snahou některých vědátorů zašifrovat mermomocí prosté věci do složitého vyjadřovacího aparátu. Ironicky jsem tomu říkal „oblékat banality do filosofického trička“. Spojit teoretický přínos se srozumitelným vyjádřením není jednoduché. Jak úspěšně se mi to kdy dařilo, je otázka.

V Moskvě jsem zatím obstál a má přednášková cesta do hlavního města Kirgizské republiky Frunze byla potvrzena.

Provázela mne překladatelka Olga Ivanovna, asi padesátiletá paní mateřského typu. S překládáním mnoho práce neměla. Přednášel jsem i zodpovídal dotazy rusky. Během vystoupení mne pozorně sledovala a potřebné slovíčko ruče napověděla. Starala se o mne jak o vlastního. Někdy to bylo zapotřebí, aby mne hostitelé samým pohostinstvím neumorili. Mluvila perfektně česky. Jako děvče chodila v Moskvě do školy s intenzívní výukou češtiny. Několikrát provázela sovětské delegace k nám a naše v SSSR. Byla ráda, že si se mnou může česky

pohovořit. Zajímala se zvláště o novinky z naší umělecké literatury, ale v tom jsem jí byl špatným rádcem. Sledovala je systematicky a měla v tom ohledu víc znalostí než já. Na služebních cestách projela Sovětský svaz křížem krážem, ale v Kirgizii ještě nebyla. Naše společná cesta pro ni byla zajímavá.

Letěli jsme vnitřní sovětskou linkou z letiště Šeremetěvo. Byl zde mnohem živější provoz, než na letištích s mezinárodními spoji. Letadla startovala a přistávala jedno za druhým. Informační tabule uváděly desítky tras. Do řady odlehlých míst veliké země byla vzdušná cesta nejvýhodnější. V odbavovací hale byl zmatek jazyků jak v babylonské věži. Na hromadách kufrů a uzlů seděly celé rodiny v nejpestřejším oblečení. Letadlo bylo běžným dopravním prostředkem i za polární kruh, mezi sopky Kamčatky a k vysokohorským pastvinám.

V letadle byla živá a bezprostřední atmosféra. Letušky nepluly mezi pasažéry jako modelky na předváděcím prkně. Celou cestu roznášely čaj a občas na speciální objednávku něco ostřejšího. V tomto ohledu se ukázali mnozí cestující jako samozásobitelé. Podle staré tradice se vybavili na cestu už předem příslušnými lahvičkami, které v družné pospolitosti otevírali. Možná, že se to přičilo jistým nařízením o letovém provozu, ale jsou věci, které se i při dobré viditelnosti přehlédnou.

Pověstnou stravou na sovětských linkách byla v té době „flotskaja kurica“ - letecká slepice. Nevím, co ta spousta kuřat někomu v letecké hierarchie udělala, ale denně se jich na tisíce dávalo ve vypražené podobě cestujícím v plen. Kostičky měly pevné, (ta kuřata, ne cestující) ale masa se mnoho ohryzat nedalo. Měl jsem dostatek jiné zábavy. Najíst se mohu jindy, a z okna se naskýtal neopakovatelný pohled.

Když jsme přeletěli Volhu, jako by se všechny vzdálenosti prodloužily. Město od města, vesnice od vesnice. Železniční tratě se narovnalý do šňůrky od dohledu k dohledu. Veliké prázdné plochy se barvily do hněda, do žluta a místy do běla. Ta bílá, to nebyl sníh, ale písek. Hodinu jsme letěli nad Hladovou stepí Kazachstánu. Vystřídala ji poušť. Cihlově červená plocha bez kraje, bez konce. Sledoval jsem teninkou rovnou čáru, cestu. Na jejím konci - nebo na začátku? - nepatrný zelený ostrůvek. Oáza. Dál už čárečka nevedla. Co když tu člověka rozbolí zub?

Konečně se před námi na obzoru z neurčitého chvějivého oparu počaly zdvíhat bílé, ve slunci zlatavé hroty. Ťan Šan. Letadlo začalo klesat. Poklonilo se jim. „Dokuřte. Zapněte palubní pásy.“ Šli jsme na přistání.

Frunze představovalo letité lidské sídlo. Nebylo vždycky veliké a důležité, ale dějiny se mu nevyhýbaly. Vystřídalo se tu panství všech mocných asijských vladařů. Až sem sahal turkický kaganát, mongolská říše, džungarský a kokandský chanát a konečně v 19. století carské Rusko. Tenkrát se kokandská pevnost Pišpek rozrostla v ruskou vojenskou osadu. Po revoluci a po řadě reforem se stalo město pod jménem sovětského vojevůdce Frunzeho stolicí Kirgizské sovětské socialistické

republiky. Počet obyvatel překročil půl milionu.

Na letišti jsme se setkali s představiteli republikového vedení společnosti Znanije. Sotva jsme zasedli v hotelu ke společné večeři, čekalo mne ještě jedno uvítání. Neoficiální, ale velice srdečné. Krajané, Češi. Lépe řečeno původem krajané. Tři mladíci okolo pětadvaceti let mne oslovili rusky. Přiznali se, že už česky neumí. Prarodiče sem přišli ve dvacátých letech a založili internacionální družstvo Interhelpo. Oni sami už znali vlast svých předků jen z vyprávění. Česky rozuměli, některý z jejich rodičů ještě doma s babičkou a s dědou česky hovořil, ale sami už se česky mluvit nenaučili. Prosili mne, abych jim mateřštinou jejich předků něco pověděl. Poslouchali pár vět s pohnutím jako vzrušující melodii. Chvilími živě reagovali, když jim některé slovo připadlo známé.

Srdečně mne zvali k svému stolu a jeden už vyjednával s číšníkem. Nebylo pochyb, co by mne bylo v příštích chvílích čekalo. Tu se ale energicky ohradila Olga Ivanovna, která se pečlivě starala o můj odpočinek. Funkcionáři společnosti mládence ujistili, že do jejich závodu přijdu a ještě se uvidíme.

Na celou dobu pobytu se k nám připojil místní pracovník společnosti Imran Melikov, třicetiletý Ázerbajdžánec. Jak se z podhůří Kavkazu dostal do střední Asie? Všeobecně vzato to nebylo nic divného. Nepoznal jsem druhou zemi s tak pestrou národnostní mozaikou, jako byla Kirgizie. Národností Kirgiz tu byl snad jen každý druhý. Ostatní byli Rusové, Uzbeki, Ukrajinci, Židé, Kazaši, Tádžici a dokonce - jak jsem se zmínil - i původem Češi a Slováci. Pracně bychom hledali národnost, jež tu chyběla.

Imranovi rodiče sem přišli za zvláštních okolností. Jako kulaci byli vystěhováni do Kazachstánu. Na syna už Kainovo znamení nepadlo. Byl přijat do Komsomolu a na vysokou školu. Nyní studoval externě aspiranturu filosofie. Měl zajímavé téma: Obecné a zvláštní v kultuře sovětských národů Střední Asie. Byl to srdečný mladík. Horlivě mne seznamoval se zajímavostmi země a léta jsme si pak dopisovali.

Probuzení následujícího jitra v hotelovém pokoji bylo jako v pohádce. Okno tvořilo obraz, vyvedený v zářivých barvách. Bílé hřebeny Ťan Šanu, sahající bezmála až po horní okenní rám plály ve slunci. Vzpomněl jsem si na hodinu zeměpisu ve vodňanské škole a na jméno, jež mne svou zvláštností okouzlovalo a utkvělo v paměti. Ťan Šan. Teď mne probouzel odleskem ranních paprsků.

Snídani jsem měl přichystánu v samostatné místnůstce. Stávalo se, že k pohostinství patřilo i určité oddělení od běžné společnosti. Mívalo to různé důvody. Aby měl cizinec větší pohodlí, aby ho nepotkalo něco nepříjemného a také aby neviděl věci, které vidět neměl. Jezdil jsem ale po světě hodně, setkával se s mnoha lidmi, a dařilo se mi občas nahlédnout i za španělskou stěnu. Drobné postřehy vydají někdy za obšírná pojednání. Člověk si je nemusí poznamenat a přece utkví v paměti.

Ze salonku, kde jsem snídal, vedly otevřené dveře do přípravný, patřící ke

kuchyni. Seděla tam tělnatá starší žena, leštila horu příborů a upřeně si mne prohlížela. Bez rozpaků si hlasitě do utěrky vyčistila nos a pokračovala v práci i ve sledování, jak mi chutná. Neuvědomovala si, že se nechová právě *comme il faut*.

Strmý rozdíl mezi starým a novým, poplatným včerejšku a soudobým byl patrný na každém kroku. Snad se nedopustím veliké křivdy, když použiji pojmy jako zaostalost a pokrok, minulost a současnost. Není to zvláštnost Kirgizie, ale spíš charakteristický rys evoluce Asie jako světadílu. Dávám takovým konstatováním najevo nadřazený pohled? Spíš tušení dynamické síly, jež v nastupující epoše promluví vážné slovo do světových dějin.

Mám v paměti obraz moderních frunzenských průmyslových závodů, které jsem navštívil, vrtulník, který dopravoval poštu na vysokohorské pastviny - a sluncem vysušeného starce, který seděl u kraje chodníku na patách a držel za uzdu jízdního velblouda.

I srdce hlavního města bylo rozporné.

Náš hotel stál na okraji centrálního parku. Po ránu a k večeru tekly podél chodníků potůčky kalné vody. Stružky přiváděly stromům, keřům, květinám a trávě vláhu z hor, ze sněhu a ledovců, rozpuštěných sluncem. Čím palčivější žár, tím víc vody a s ní splavená prst.

Okraj parku lemovaly nízké přízemní domky z nepálených cihel. Ne jednotlivé, ale celé ulice. Sousedily s monumentálními budovami sovětu, univerzity, divadla, muzea. Kontrast bil do očí. O kus dál už byly celé čtvrti mnohaposchodových obytných budov, obchodů, škol, které měly standart soudobého velkoměsta. Proč si tu v samém středu šetřili památku na hliněný Pišpek? Kolik práce by dalo domečky zbourat a postavit na jejich místo moderní stavby? Vysvětlili mi, proč nespíchali. Nechtěli zastavět překotně střed hlavního města něčím, co by je později mrzelo. Pomalu a s rozmyslem sázeli klenoty, které by měly být pýchou republiky po generace. Nejlepší architekti a výtvarníci z domova i ze zahraničí propracovávali celkový projekt města. Chtěli je postavit tak, aby vyhovovalo praktickým potřebám dnes i zítra, a zároveň odpovídalo národním výtvarným tradicím. Rozumná myšlenka. Pohled na chaloupky z vepřovice se dá ve jménu takové ideje ještě nějaký rok vydržet.

Zápas nového se starým se odehrával v urbanizaci nejen ve středu, ale i na okraji města. I tam se v sousedství nových sídlišť nevyjímal hezky improvizované chatrče, obehnané křivými ploty. Město se rozšiřovalo a lidé z dřevěných chalup v horách a z pasteveckých jurt se stěhovali do bytů s tekoucí vodou, výtahem a ústředním topením. Nebylo to ale tak prosté. Jako ve všech rozvojových zemích i zde se lidé valem tlačili z venkova do velkých měst. Administrativní omezení nebyla všemocná. Moderní urbanizace sotva udržovala krok s touto spontánní vlnou. (Koncem roku 2005 mělo kirgizské hlavní město, přejmenované na Biškek 900 000 obyvatel.)

Vývoj republiky byl ve zkratce zachycen na výstavě dosažených výsledků národního hospodářství. Potěšilo mne, když mi průvodce na exponátech ukazoval, jakou úlohu sehrálo v počátcích industrializace na tisíc Čechoslováků družstva Interhelpe. Postavili první elektrárnu, textilku, slévárnu a další závody. Byla to tehdy pomoc oběma směry. Rodiny nezaměstnaných z Čech a ze Slovenska nacházely slušnou existenci a pomáhaly rozbíhat nový modernější život. Zakládaly řemesla, stavěly praktické domky, dávaly příklad náročnější kultury bydlení, vysazovaly ovocné sady.

Naši krajané stáli u zrodu první strojírenské továrny. Měl jsem možnost ji navštívit. Přednášel jsem tam a znovu se setkal s potomky českých a slovenských průkopníků. Zahrnuli mne otázkami a musel jsem zase pronést pár vět v češtině. Rozhlíželi se s pýchou po soudruzích, jak blízce zní jazyk, který už sice neovládají, ale k němuž původem patří.

Automobilový a motocyklový závod vyrostl z dílen, které v počátcích vyráběly - jak se říká - na koleně plechové sudy na naftu a asfalt. Usmáli se mé naivní otázce, zda nyní vyrábějí automobily. Myslel jsem automobil jako celek. Vysvětlili mi, že mají vysoce automatizovanou specializovanou výrobu chladičů, které dodávají mnoha továrnám v SSSR i ve světě. Kromě jiného i Fordovým závodům v USA.

V síni tradic závodu byly upomínky na návštěvu Julia Fučíka. Visely tam fotografie jeho besed s dělníky a faksimile zápisu do kroniky. Několik reportáží z pobytu v Kirgizii tehdy uveřejnil v Tvorbě. Později byly otištěny v knize „V zemi, kde zítra již znamená včera“ a „V zemi milované.“ V městském parku uprostřed kruhového prostranství jsem si prohlédl platan s pamětní deskou. Stálo na ní, že strom zasadil v roce 1930 za pobytu ve Frunze autor „Reportáže, psané na oprátce“ Julius Fučík.

Navštívil jsem ještě továrnu na výrobu sukna a lihovar. Exkurze do lihovaru spojovala poučné s příjemným, prohlídku provozů s degustací. K zajímavostem patřilo, že se zde kromě jiných alkoholických nápojů vyráběl kvalitní sekt a to urychlenou metodou. Zdlouhavý kvasný proces se zkracoval pomocí originální technologie. Ujistili mne, že francouzští odborníci při speciálních zkouškách nebyli s to odlišit sekt, připravený tradičním způsobem, od výsledků novátorského postupu.

Odborník na šampaňské nejsem, ale dobroty, které mi zde předložili, jsem upřímně ocenil. Jen nálada v salonku, kde jsme se zástupkyní ředitele závodu během ochutnávání a pohoštění seděli, byla nějak pochmurná. Měl jsem obavu, že moje návštěva nepřišla vhod. Nemohl jsem se o svých pocitech zmiňovat, abych hostitele neurazil. Snažil jsem se pobyt neprodlužovat. Zástupkyně ředitele, asi čtyřicetiletá žena židovské národnosti, se na závěr omluvila. V lihovaru se ten den nepracovalo. Dopoledne osazenstvo doprovodilo na poslední cestě ředitele, který náhle zesnul. Bylo mi trapné, že jsem je za těchto okolností obtěžoval, ale neměl

jsem o tom tušení. Organizátoři mého pobytu dali přednost pevnému programu před lidštějšími ohledy. Co jsem mohl udělat jiného, než se několika slovy rovněž omluvit?

Jeden večer jsem strávil v hezké nové budově Divadla opery a baletu. Dávali Labutí jezero. Hudba byla kouzelná, ale z tanců jsem měl trochu nejistý pocit. Zdálo se mi, že klasická choreografie působila v provedení mužů a žen kteří měli přece jen jinou stavbu těla, nezvykle. Když jsem uviděl kirgizské národní tance, můj dojem z temperamentního pohybového projevu umělců byl daleko silnější.

Při návštěvě univerzity jsem zašel do vědecké knihovny. Zeptal jsem se knihovnice, za jak dlouho od zadání požadavku student knihu dostane. „Do deseti minut,“ odpověděla, ale hned se omlouvala: „Je to dlouho, ale nemáme ještě všechno, jak se patří...“ Zkusili jsme to a kniha přišla za tři minuty. V pražském Klementinu jsem v těch letech čekal na knihu půl hodiny. Nevím, jak je to dnes, ale tenkrát tam byla „automatizace“ omezena na rychlou chůzi knihovnic.

Pochlubili se, že budují systém vědeckých informací. Zadali mé jméno a mechanismus vystavil kartičku s názvem brožury, kterou jsme tenkrát právě v Praze s profesorem Ladislavem Hrzalem vydali. Nemyslím, že by se tu studenti bez ní neobešli. Skutečnost, že zpráva o ní sem přes tisíce kilometrů, napříč stepí a pouští došla, byla pro mne vzrušující.

Kromě hlavního města jsem měl přednášku v kolchoze. Mluvil jsem rusky a předseda překládal do kirgizštiny. Polovina posluchačů mu napovídala. Na památku mi věnovali tradiční strunný nástroj a charakteristický kirgizský klobouk. Hudební nástroj nebyl vyroben sériově v továrně, ale byl unikátním dílem lidového umělce. Černobílý klobouk byl zhotoven z několika vrstev plsti a podšit hedvábím. Chránil hlavu před palčivým sluncem a za nejsilnějších mrazů nahrazoval beranici. Pokrývka hlavy má u různých asijských národů různou podobu a je znakem důstojnosti. Její dar je symbolický, vyjadřuje důvěru a nabídnutou ruku k přátelství.

Když jsme míjeli vesnickou školu, požádal jsem, zda bych do ní mohl nahlédnout. Budova nebyla nic zvláštního. Přízemní, obílená stavba. Vypadala spíš na dílo svépomoci osadníků, než na architekta. Zato vnitřní uspořádání tříd a kabinetů mne překvapilo. Stěny učeben pokrývaly účelné mapy, schémata, průřezy, obrazy. Moderní technické pomůcky dodávané centrálně doplňovalo množství nákresů a názornin, jež byly zřejmě dílem žáků. Komenského zásada názornosti vyučování byla uplatňována ve vrchovaté míře.

Další zastávkou byl výzkumný ústav akademie věd, který se zabýval šlechtěním cukrovky. Ředitelem byl Ukrajinec. Překvapilo mne, jak zevrubné informace měl o systému a výsledcích výzkumu a pěstění cukrové řepy u nás. V Kirgizii byl tento obor zemědělství dosud mladý, ale vzhledem k půdním a klimatickým podmínkám měl slibné vyhlídky. Ústav měl kromě vlastních pokusných polí rozvinutý systém aplikovaného výzkumu v okolních kolchozech a sovchozech.

V zemi je staletí trvající tradice pastevectví. Neměl jsem možnost přesvědčit se o tom vlastníma očima, ale tvrdili mi, že kvalita vysokohorských pastvin se vyrovná Švýcarsku a představuje mnohonásobně větší plochu. Hlavní rezervu spatřovali ve zkvalitňování chovných druhů dobytka.

Polnohospodářství bylo mladší. V okolí hlavního města se omezovalo na pruh mezi úpatím hor a pouští. Půda byla úrodná a slunné dny převládaly po většinu roku. Limitujícím činitelem byla voda. Každá kapka vláhy, která se na pole dostala, slibovala štědrú odměnu. Úsilí se soustředilo na zavlažování. Už jsem se zmínil, že čím větší bylo vedro, tím bohatší byl proud vláhy z tajících ledovců a sněhu v horách. (Za jarního tání docházelo k povodním.) Bylo potřeba tekutý klenot zachytit a napojit jím pole dřív, než se bez užitku propadne a vypaří v písku pouště. Sloužila k tomu za generace budovaná, ošetřovaná a rozšiřovaná síť kanálů a zavlažovacích stružek i nejrůznější moderní stabilní i mobilní mechanismy. Viděl jsem, jaké zázraky závlaha dokáže.

Zavezli mne na pole, kde právě sekali a drtili vojtěšku a vozili ji do silážní věže. Celý jsem se do porostu schoval a ještě kus nad mou hlavou přečníval. Vojtěška se sklízela pětkrát do roka.

Krátká exkurze do zemědělství skončila praktickou ukázkou využití výrobků - za pohostinným stolem. Beseda s ukrajinským ředitelem výzkumného ústavu a jeho kirgizskými, uzbeckými, ruskými, kazašskými a dalšími spolupracovníky pokračovala dlouho do večera nad šašliky z hříběcího masa. V tomhle konci Asie se maso hříbat považuje za největší pochoutku. (Když jsem to vyprávěl Petě, měla slzy v očích. „Jak můžou zabíjet hříbátka?“) Zapíjeli jsme to nápojem, který už středoasijskou zvláštností nebyl a těšil se oblibě (někdy nadměrné) od západní Ukrajiny po Vladivostok.

Měl jsem možnost vidět toho po světě hodně. Nestěžuji si. Bohužel - bylo to vždycky jenom na skok. Takový už byl charakter mé práce. I z Kirgizie jsem během několika týdnů uviděl jen hlavní město a nejbližší okolí. Vzdálenější kraje se patrně v mnohém od centra liší. Kirgizie však neleží na cizí planetě a je řada jiných autorů, kteří ji poznali a vykreslili zevrubněji. To, s čím jsem měl možnost se za krátkou dobu seznámit, co se mi líbilo i nelíbilo, jsem napsal.

Na břehu Ontaria

V počátcích puberty jsem četl román Toronto od Boba Peterse. Byl to jeden z nejpoblárnějších rodokapsů. Hrdinou byl pistolník, který nesl přízvisko podle města v Kanadě, z něhož pocházel. Kouzlo romantiky příběh neztratil, ani když se z autora Boba vyklubal Josef a z Peterse pan Peterka.

Jméno Toronto mi utkvělo v představách jako symbol velikého světa, dalekých krajů plných dobrodružství. Byla to náhoda, že moje první větší cesta na Západ vedla právě sem? Kdybych byl pověřivý, řekl bych, že jsem si to přivolal. Psal se rok 1974 a odbýval se zde světový sociologický kongres.

Po třinácti hodinách úmorného letu reaktivním TU 104, kdy jsem měl kolena zapíchnutá v opěradle sedadla před sebou, jsme přistáli v Ganderu na ostrově Newfoundland. Překvapilo mne, že nás tu pustili bez pasové kontroly z dohledu a nikdo neprojevoval obavu, že zmizíme a staneme se ilegálními imigranty. Letištní úředník se mi zasmál. „Tady byste daleko nedošel. Do půlhodiny by vás sežral medvěd, nebo vlci.“ Když se letadlo napojilo bohatými oktany a zdvíhalo se k dalšímu letu, uviděl jsem pod námi pustou tundru, nízké křoviny, vřesoviště a zátoky černé vody.

V Torontu to bylo jiné. Přírodní i klimatické podmínky se podobaly tomu, nač jsme zvyklí. Jádru města neslo známky, že bylo postaveno poměrně nedávno. Ulice byly pravouhlé a hlavní z nich běžely jako podle pravítka mnoho mil z jednoho konce města na druhý. Střed tvořily mrakodrapy, ale rozsáhlé čtvrti okolo zaujímaly rodinné domky. Vesměs dřevěné - dřevo je tu nejdostupnější stavebnina. Někde stěny pro efekt pokrývaly folie, pomalované jako cihlové zdi.

Standardní domek byl přízemní nebo jednopatrový. V přízemí zpravidla veliký obytný pokoj s širokým oknem, spíš prosklenou stěnou do ulice. Večer se rozzářil lustr a rodina trávila siestu jak na divadelní scéně. Žádné rolety, žaluzie, závěsy, nic podobného. Bylo to na naše zvyklosti dost překvapující, ale nepůsobilo to špatně. Spíš jako kdyby se lidé neuzavírali do ulity, jako když se kdysi u nás sedávalo navečer společně na zápraží. S vypjatým individualismem a vzájemnou nevšímavostí, jež panovaly přes den, to bylo v rozporu. Možná, že to bylo něco jako kompenzace, jíž si nedostatek pospolitosti nahrazovali.

Když hovořím o architektuře, chtěl bych se zmínit o mrakodrapu Nové radnice - New City Hall. Má sedmadvacet poschodí a tvoří ji dva půlobloubky, postavené tak, aby do oken svítilo stále slunce. Před vchodem seděl na koni královský kanadský jízdní policista v tradiční uniformě, širokém klobouku, červeném kabátě a černých jezdeckých kalhotách. Kůň měl gumové podkovy, aby na vyleštěných mramorových deskách neuklouzl.

Prohlédli jsme si jednací síně a výtah nás zavezl na vyhlídkovou střešní terasu. Když budovu dostavěli, byl odtud rozhled na město všemi směry. Nyní ji už

sousední mrakodrapy přerostly.

Bylo léto, ve školách prázdniny a tak nás ubytovali v anglikánské koleji Nejsvětější trojice. Svoji poštu jsem míval na vrátnici ve společné přihrádce s otcem Matthewem. (Matouš jako Matouš; křesťan všude bratry má, i když je atheista.) Bydlel jsem ve studentském pokojíku, obráceném do dvora. Až k oknu mi sahaly větve javoru a chodila mne navštěvovat veverka. Neměla žádné nacionální, politické, ani náboženské zábrany a žebrala a kradla bez ostychu.

Vždycky jsem se řídil zásadou, že město nepoznáš, dokud ho neprošlapeš pěšky. Měli jsme pro to ideální podmínky. Ve dnech našeho pobytu vyhlásili zaměstnanci autobusů a podzemní dráhy stávkou. Nebylo to na protest proti nám, ale postihlo nás to. Tibor Vaško, který měl několik let zkušeností z jízd po Americe, si vypůjčil pontiak, ale celá delegace se do něj nevešla a tak jsme poznávali kouzlo velkoměsta po svých.

Tepnou kultury (nebo také ne-kultury, jak se to vezme), obchodů, lidského hemžení a rámusu byla Yonge Street. Zpestřoval ji kaleidoskop neonů. Kdyby si chtěl někdo některý z neonových nápisů za večera přečíst, měl by problém, protože by ho oslňovaly tři čtyři kmitající sousední reklamy. Halasná reportáž uváděla striptýz, herna vyhlášovala na celou ulici postup sázení a vylosovaná čísla. Dověděli jsme se, kde se promítá nejpikantnější necenzurovaný sexuální film a kde dostaneme hovězí řízek, velký jako koňské sedlo. Lidé vnímali stejně málo příval zvuků, jako příval světel a procházeli pod dvojím bičováním imunní.

Poprvé jsme navštívili frekventovanou třídu v neděli odpoledne. Jízdní dráha byla plná aut, vracejících se z weekendu u tisíce jezer a jezírek. Postupovaly jen o málo pomaleji, než lidé, jdoucí po chodnících pěšky. Jednu zvláštnost ve srovnání se zvyklostmi u nás tenhle boj o metry v několika jízdních pruzích měl. Řidiči do sebe bezohledně vráželi a plech bolestně skřípal a bědoval. Na bocích vozů to nechávalo jizvy. Vzpomínal jsem na majitele a majitelky embéček u nás doma, kteří s láskou omývají plechové miláčky a pečlivě hojí každou ranku na kapotě. Tenkrát se u nás ještě dlouho čekalo na poukaz, kdežto tady stály řady vozů na prodej přímo u chodníku. Cena chromovaného monstra - abych to převedl na nějaké reálné hodnoty - byla tak od čtyř tisíc porcí zmrzliny. Za ty peníze si mohl řidič netykavka dovolit ve frontě do souseda drcnout.

Tlačenicí křižníků silnic se prodírali sportovci na kolech. Působili jako ptačí holátka mezi vlky. Při pohledu na ně stydla krev v žilách. Proplétal se tu tatínek, vezoucí na dětské sedačce tříletého potomka.

Nechme ale jízdní dráhu a věnujme se jejímu okolí. Po chodnících proudila pestrá směs. Mladíci vnucovali kolemjdoucím lístky s fotografiemi enormně vyvinutých slečen bez oděvu, zato s telefonním číslem. Armáda spásy pod světelnou reklamou církevní misie zpívala na protějším chodníku zbožné písně. Na schodišti banky hrál žebrák na harmoniku a sem tam mu zazvonilo pár centů ve skleněné

misce.

Černošky kroutily vyšpulenými zadnicemi, prostitutky se opíraly o zeď a házely po chodcích mnohoslibné úsměvy. Na obrubě chodníku posedávaly skupiny mladých lidí v odřených džínách (tehdy se ještě u nás říkalo „v texaskách“) a kolemjdoucí o ně klopýtali. Jeden z chlapců se zvedl, vytáhl z odpadkového koše nedojedenou obloženou žemli („ponorku“) a pustil se do ní.

I v neděli byla většina obchodů otevřena dlouho přes půlnoc. Ještě nad ránem si bylo možno koupit kožich, umělé poprsí, nebo nejnovější model Fordovy limuzíny.

V pondělí ráno byl zahájen kongres, důvod naší návštěvy. Konal se ve velikém jednacím sále v suterénu čtyřicetiposchodového hotelu Four Seasons - Čtyři roční období. Budova byla dokončena před rokem. V podzemí byla síť obchodů, ve třetím poschodí plavecký bazén a terasa s lehátky. Iluzi pláže to moc nebudilo, kolem dokola trčely k nebi stěny mrakodrapů.

Kongresu se zúčastnilo přes tisíc vědeckých autorit z celého světa. Přesto v den jeho zahájení nebyla o tom v místních sdělovacích prostředcích ani zmínka. Ve čtyřiatřicetistránkovém The Globe and Mail zabírala první stránky reportáž o patnáctileté Angele Kondrak, která se chystala plavat 32 mil napříč jezerem Ontario. Senzace si udržela v tisku prim po celý týden.

Nějaké zprávy o kongresu se v příštích dnech přece jen objevily. Nebyly dlouhé a měly svérázný charakter. Nezabývaly se obsahem hlavních referátů, spíš některých kontroverzních politických vystoupení. Hlavní místo zaujímala kampaň o pronásledování Židů v Sovětském svazu. Ještě než bylo zahájeno vlastní jednání, vystoupila skupina sionistů s proklamací. O přestávce několik žen rozdávalo v předsálí letáky na stejné téma. V poledne jsme provázeli dva sovětské kolegy do hotelu. V pokoji měli pod dveřmi podstrčené obálky s osobní adresou - protest 35 kanadských žen proti perzekuci Židů v Sovětském svazu.

První zmínka o kongresu v místním rozhlase byla vysílána během druhého dne jednání. Zabývala se účastí sovětské delegace na recepci. Její členové prý se drželi úzkostlivě pohromadě, hleděli, kde by mohli co vypít a odmítali odpovídat na dotazy novinářů. Také informace. Neobjevila se ani zprávička o tom, že delegáti z Latinské Ameriky vystupovali s otřesnými zprávami o zvěrstvech Pinochetova puče v Chile.

Ignorance medií vůči kongresu byla o to překvapivější, že se nejednalo o nějakou druhořadou událost, která se zrodila z pochybné lokální iniciativy. Zúčastnily se a v čelných rolích vystupovaly západní sociologické hvězdy první velikosti - Lipset, Feuer, Peter Ludz. Hlavní pozornost jednání kongresu byla věnována přínosu sociologie k rozvoji zemí a národů, k odstraňování asociálních jevů, militarismu, zbídačování kolonií, utiskování žen. Pro takové myšlenky byla atmosféra ve sdělovacích prostředcích málo příznivá. Několikastránkové líčení ragbyového zápasu bylo důležitější.

Čtvrtý den jednání přinesl Toronto Sun podrážděný komentář. Prohlásil, že

kongres není k ničemu, protože jej opanovaly „polokomunistické“ síly.

Mezi účastníky zasedání byly vzájemné vztahy vesměs tolerantnější. Zúčastnil jsem se diskuse ve skupině, která se zabývala mezinárodní výměnou kulturních hodnot. Poprvé jsem se odhodlal vystoupit v angličtině. Připravil jsem si narychlo pár poznámek, ale pak jsem musel improvizovat. Soustředil jsem se na protiklad mezi pozitivní mezinárodní informací a štvavou propagandou. Přišla za mnou Američanka nebo Kanadanka a děkovala mi za referát. Nebylo to ocenění mého těžce vykoktaného expozé, ale ztotožnění se s myšlenkou výměny pokrokových hodnot přes hranice států a národů. Tak asi vypadaly „polokomunistické síly“, které ovládly kongres.

Ve městě samém byla politická atmosféra velmi různorodá. Nedovolím si ji hlouběji analyzovat, za několik dní pobytu jsem k tomu měl málo možností. Vnější projevy byly chaotické. V první řadě - jak už jsem naznačil - sdělovací prostředky věnovaly serioznějším politickým informacím a rozborům málo pozornosti. Noviny vážily několik uncí, měly desítky stránek, ale o tom, co se ve světě děje, se z nich čtenář mnoho nedověděl. Byly vesměs levné, v pouličním automatu je člověk dostal za pěticent, ale málokdo jim věnoval zevrubnější pozornost. Jak je to na Západě zvykem, byly to spíš několikeré noviny v jednom: vnitřní události, co se děje ve světě, ekonomika, móda, společenský život, sport, hobby, technika atp. Mnozí lidé nekupovali noviny vůbec, nebo jen o weekendu. Ti ostatní - pokud je neprolétli a nezahodili vzápětí celé, si z nich vyňali tu část, která je zajímala a odhodili zbytek. Nezdálo se, že by je zajímaly právě politické stránky.

Občas jsme zahlédli nějaké letáky, nebo pokoutně vylepený plakátek. Jednou proklamoval anarchistická hesla, podruhé fašistické ideje nebožtíka duceho - Mussoliniho.

Na betonovém plató před sekretariátem kongresu v akademické čtvrti stály dvěma řadami stolky s politickou literaturou a s prospekty. Několik nápisů se hlásilo k marxismu a ke komunistickému hnutí. Obešel jsem je a hovořil s představiteli. Byla to všeho chuť. Jedni byli promarxismus, ale jako pro vědeckou metodu, kterou praktická politika diskredituje. Druzí byli trockisté, kteří se distancovali od socialistických zemí. Další tvořili odlišnou trockistickou frakci, a o první mluvili nepřátelsky. Byli tu radikální maoisté, pro něž byla Čínská lidová republika málo revoluční atd. Ideový galimatyáš lidi spíš mátl, než orientoval

V oné době působilo v Torontu několik českých a slovenských emigrantských a krajanských nakladatelství a vydavatelství. Také ty měly různé zaměření. Navštívili jsme redakci krajanského časopisu *Ľudové zvesti*. Redakce byla víc než skromná. Představoval ji předválečný emigrant Jozef Ďuriančík s manželkou a jeden sazeč.

Na rozdíl od jiných národnostních skupin žili naši krajané rozptýleně, i když jich tu údajně bylo přes deset tisíc. Maďaři, Němci a mnohé jiné etnické skupiny se

soustředily v určité ulici nebo čtvrti, pěstovaly národní kulturu, měly své hospody, kde se scházely. Nejpočetnější a nejaktivnější byli Číňané. Čínská čtvrť představovala samostatný svět. Naši krajané se snažili spíš o asimilaci, než o udržování zvláštního etnického povědomí.

V předvečer 21.srpna, výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy, nebo okupace Československa, jak to kdo chápe, jsme byli svědky ohlášené demonstrace. Večer před osmou hodinou projížděl městem automobilový průvod. V čele jel rozhlasový vůz a vysvětloval anglicky, oč se jedná. Následovalo nákladní auto s československými vlajkami. Za nimi jelo dvacet, pětadvacet osobních vozů. Některé měly československé vlaječky, některé maďarské vlajky s vystřiženým státním znakem - symbol událostí (povstání - kontrarevoluce?) podzimu 1956.

Kolona zastavila před budovou parlamentu provincie Ontario a vystoupilo asi čtyřicet lidí. Ze schodiště do mikrofonu promluvilo anglicky několik emigrantů. Z kanadských představitelů to byli, myslím, ministr zdravotnictví provincie, člen parlamentu a ještě kdosi. Po stranách tribunky stály dvě děti v českých krojích.

Akce nebudila celkem žádný zájem. Půlmilionové město (s okolím přes 2 miliony obyvatel) pulzovalo svým obvyklým večerním životem. Auta se hnala všemi směry, obyvatelé schvalovali nebo odsuzovali stávkou dopravních zaměstnanců, na Yonge Street proudily davy.

Pár kroků od schodiště parlamentu se na lavičce objímal párek mladých lidí. Na chvíli je ruch shromáždění vyrušil, pozorovali, co se děje, ale pak se věnovali svým záležitostem.

Asistovalo asi sedm policistů. Další dvojice na motocyklech byly rozestaveny v ústí ulic, vedoucích do náměstí. Co tato poměrně silná policejní asistence znamenala, to si mohl člověk vyložit různě. Řekl bych, že si oficiální kruhy v dané chvíli nepřály, aby věci vybočily do nějaké krajnosti ať už v tom či onom směru.

Než opustíme město a vydáme se na výlet k Niagarským vodopádům, chtěl bych ještě připojit poznámku o - čistotě.

Toronto, snad ještě výrazněji, než celá Kanada, je babylonskou věží národů a národností, kultur a životních zvyklostí. Kdyby mnozí naši páni radní viděli nedělní odpoledne ve zdejších parcích, nepochybně by jim vstávaly vlasy hrůzou pod kloboukem. Celé rodiny se rozložily po trávnicích, jedly, pily, hodovaly, dobrou vůli spolu měly, děti si hrály, psi pobíhali. Nadešel večer a lidé odešli. Noviny, papíry, plechovky od piva a coca-coly, zbytky oběda a kdoví co ještě, jak komu upadlo z ruky, tak zůstalo. Nikdo se proto nepohoršoval, nikdo neodcházel se špatným svědomím, že po sobě nechal nepořádek. Spráskli bychom ruce. Boží dopuštění.

A ráno? Všechno jako kouzlem zmizelo. Trávníky čisté a svěží, čerstvě vykropené, pískové cestičky uhrabané. Kam se poděly hromady lidských pozůstatků? Leda veverka na stromech by mohly vyprávět, jací zázrační permoničci všechno do rána shrabali, posbírali, odsáli, odvezli, pokropili, učesali.

V jisté době byl u nás v módě pánský účes, kterému se říkalo „kanadský trávník“. Byl to takový trochu vyšší „ježek“ po celé hlavě. Název byl případný. Neviděl jsem hezčí a pečlivěji udržovaný trávník, než v torontských parcích. Představoval kompaktní, skoro hladkou zelenou plochu. Zdálo se, že je posekaný u samé země. Ve skutečnosti byl několik centimetrů vysoký a tvořil hustou pružnou pokrývku. Zasloužilo si to tím větší obdiv, protože nikde nebyly tabulky „Nevstupujte na trávník“ a jak už jsem popsal - v době siesty se na něm rozložily celé rodiny.

Ještě jedna zajímavost: alkohol. Podle složení obyvatelstva by se dalo usuzovat, že to musel být problém. Za několik dní pobytu jsem nepotkal opilého člověka. Tajemství mi vysvětlila paní Vachet z Ottavy. Na rozdíl od frankofonní je v anglické části Kanady zákon, který zakazuje pít alkohol na veřejnosti. Dokonce i rodina, nebo party v domácnosti, chtějí-li pozvednout pohár s něčím ostřejším, musí zatáhnout záclony.

Nikde jsem neviděl výlohu, nebo regály v obchodě, nabízející baterie láhví s likéry nebo vínem, jak je to u nás obvyklé. Jistě se někde alkohol prodává, ale řekl bych, že jeho konzumace není považována ani mezi mládeží za velikou čest a slávu. Jen na lavičkách v parku jsem pozoroval poněkud zanedbanější staré pány, zřejmě ze řad penzistů, pocucávající placaté lahvičky whisky. V těchto případech jinak velice autoritativní policie asi přimhouří oko.

Pivo z plechovek se sice pije, ale zkuste nabídnout našemu puncovanému pivaři plechovou konzervu místo oroseného čerstvě natočeného půllitru. Možná, že by nám vysvětlil, že taková plechovka je bezpečný prostředek proti lásce k pivu.

Když už jsme vážili tak dalekou cestu, byl by hřích nezajet se podívat na jeden z přírodních zázraků - Niagarské vodopády. Je to od Toronta po dálnici asi půldruhé hodiny autobusem.

Cesta sama o sobě není moc romantická, ale je zajímavá. Z povzdálí opisuje břeh Ontaria. Míjí roztroušené dřevěné domky, obklopené vinicemi a ovocnými sady. O samotě, daleko od nejbližších sídlišť jsou zde veliké obchodní domy, motely, restaurace, celé tržnice s ovocem. U všeho jako samozřejmost parkoviště. Široké silnice, směrovka v příslušném pruhu nad hlavou. Pokud se řidič drží své trasy, nemusí nikde ani přibrzdit a dojede až do místa určení. Jen slepý může zabloudit. Ale splést se ve vidlici o jeden pruh znamená projet hezkých pár mil navíc, než je možné omyl napravit.

Temně hučí Niagara, temně hučí do noci...Měli jsme s ní v mládí spojenou idylickou představu. Nyní jsme zírali na ohromný komplex byznysu. Začínal „květinovými hodinami“ u elektráren na kanálech, odvádějících část vody z jezera Ontario. Stovky turistů se zde fotografovaly, hlavně hosté z protějšího břehu - z USA. Babička v přiléhavých šortkách na stařeckých hýždích, ve fialových punčochových kalhotách, s širokým žlutým slamákem na bílých vlasech. Co bylo

exotičtější a zasloužilo si spíš snímek, ty hodinové ručičky mezi gladiolami, nebo ta křiklavá paleta v pokročilém důchodcovském stáří?

Druhá zastávka. Hluboký kaňon, mezi jehož strmými skalními stěnami vařila voda, prchající z Niagary. Lanová dráha jezdila nad propastí sem a tam. Parkoviště, double-deckery, vyhlídkové busy, obchody s upomínkami, s občerstvením.

Konečně vlastní Niagara Falls. Jedna polovina kanadská, druhá USA.

Řvoucí bělosněžné peřeje v kleštích obchodu z obou břehů. Svíraly vodopád železným kruhem. Původní neposkvřené přírodní romantice už nezbyla ani čtvereční stopa. Na parkovištích stály tisíce aut. Přijížděla a odjížděla mračna autobusů a campingových vozů. O návštěvníka se pralo moře obchodů, obchodních domů, restaurací. Můžete všechno, nač si pomyslíte, ale za všechno musíte zaplatit. Muzeum smrtelných úrazů na Niagaře. Jak pavouk křížák číhal ředitel a majitel na každý další případ. Lety španělskou helikoptérou nad vodopádem. Jeden za druhým kroužily dvouplošníky. Lodě přijížděly zdola kaňonem až k itící se mase vody. Procházka po terase pod padající vodní stěnou - dostal se na to gumový plášť, velrybářský klobouk a holinky.

Za dva dolary jsem vyjel během 22 vteřin na vyhlídkovou věž 775 stop nad hladinu vodopádu. Celá nádhera i s okolím odtud byla jako na dlani.

Kanadská polovina Niagary - Podkova - Horsshoe je větší. Je široká 792 metrů a voda se řítí z výšky 48 metrů (jak jsem koupil, tak prodávám, ale neměřil jsem to). Nad vodopádem se zdvíhal mlžný sloup, mrak vody. U břehu stále přšelo a podle toho, jak se obracel vítr, byl déšť chvílemi silný. Člověk byl na pochybách, zda se opravdu nedalo do deště.

Ve vyhlídkové věži byla otáčející se restaurace s bary a obchodní dům. Když jsme sjížděli, zdviž nás nedopravila až dolů, ale vysadila tak, abychom několik pater scházeli po točité cestě mezi vystaveným zbožím. Kdo vymýšlel nabídku, měl opravdu bezbřehou fantazii. Nevím, kolik návštěvníků si odtud odneslo např. kompletní rytířské brnění na sebe i na koně. Některému zboží se ovšem nedal upřít praktický význam. Obcházel jsem kopici dřeváků všech velikostí a barev. (Ve Vodňanech jsem v té době dřeváky do chalupy marně sháněl. Nevím, proč jsem se tenkrát ostýchal přibalit si z Kanady do kufru jeden pár červených, nebo modrých. Celníci by pro to jistě měli pochopení. Nebyly ale levné. Stály od šesti do devíti dolarů. To byl oběd ve slušné restauraci.)

Ve zvláštním obchodě se prodával místní kanadský folklór. Bohatě byly zastoupeny eskymácké sošky zvířat a lovců vybroušené z modré žuly a ze zvířecích klů a kostí. Přibližně za cenu automobilu bylo možno koupit slavnostní indiánský oblek. Čelenka z orlích pér stála 400 kanadských dolarů. Zdobený řemínek s indiánskými vzory okolo hlavy dva a půl dolaru.

Dělají to podomácku potomci irokézských válečníků, nebo se to vyrábí na běžícím pásu a dováží z východního pobřeží USA?

Vracel jsem se v podvečer do Toronta plný poznatků a dojmů. O něco jsem byl ale chudší. Ztratil jsem romantické sny nejen z korunových sešitů, ale i z historických románů Jamese Fenimora Coopera.

Brána jazyků pootevřená

Mnoho moudrých lidí proneslo hlubokomyslné výroky o tom, jak je důležité znát cizí jazyky. Těžko bych to něčím ještě hlubokomyslnějším obohatil. Zůstanu raději u hrstky praktických zkušeností.

Snad bych to jen úvodem doplnil poznámkou, že nestačí jen znát, ale musí se to také umět prodat. Někdy je dokonce pěkné balení skoro důležitější, než to zabalené samo o sobě. Alespoň to tak občas působí.

Jednu - nazval bych to „prehistorickou zkušenost“- mám už ze školních let. Bylo to za války a samospasitelnou němčinu nás učil na vodňanské měšťance pan učitel Prokop. Okupanti sami, sotva přišli, vynasnažili se, aby mu svůj jazyk co možná přiblížili. Jako horlivého sportovce a cvičitele Sokola ho na pár měsíců zavřeli. Kupodivu se tím pro jazyk Goetha, Wagnera a Adolfa Hitlera příliš nenadchl. Místo konjunktivu plusquamperfekta nám vykládal české dějiny, které se vyučovat nesměly.

Některé předměty se sice vyučovat směly a měly, ale jen německy. Například zeměpis. To se mohl ale učit rovnou sanskritem a výsledek by byl stejný. Pan učitel Berka to chápal a vykládal nám podle striktních osnov o Velkoněmecké říši a okolních periferiích v jazyce, ve kterém jsme si s ním docela dobře rozuměli.

Leč krutý osud přivál pohromu a ta měla podobu pana školního inspektora. Ne že by nerozuměl česky, byl - jak se říká Čech jako poleno, ale dokázal se v tom směru přemoct. Jako řádný kolaborant při svých inspekčních návštěvách zapomínal, jak mu zobák narost' a mluvil výhradně jazykem, na který si vsadil. Totéž žádal od učitelů a - naivka - i od žáků.

Vstoupil do naší třídy právě uprostřed hodiny zeměpisu. Učitel Berka zbledl a zalapal po vzduchu. Než „Herr Inspector“ pronesl k povstávající třídě „Setzen sie sich,“ stačil se jakžtakž vzpamatovat. Přerušil výklad o asijském horstvu, který pronášel navzdory nařízení v jazyce, který uměl a kterému jsme rozuměli a zatvářil se, že právě opakujeme látku o protektorátu Böhmen und Mähren. Vyvolal k tabuli - mne. Tatínkova matka byla Rakušačka ze Salzburgu (Solnohrad je hlavní město Solnohrad) a němčina mi nebyla tak docela cizí. Byl jsem v tom ohledu ve třídě mezi slepými jednooký. Pan učitel se teď na mou špetku znalostí spolehl. Nebylo to od něho nejstatečnější, ale jestliže se zakotám já jako žák, projde to snáz, než kdyby selhal učitel. Inspektorova přepadovka mohla stát vyučujícího místo a být důvodem jeho nasazení do výroby pro válku důležité - v Říši.

Osvítíl mne duch svatý. Blesklo mi hlavou, že skopčáci a jejich obdivovatelé si potrpí na prušácký dril. Napochodoval jsem na stupínek k mapě a srazil podpatky bačkor, do kterých jsme se ve třídě přezouvali. Čím méně jsem si byl jistý v odpovědích na elementární, desetkrát probrané otázky, které mi pan učitel pokládal, tím hlasitěji s napjatými žilami na krku jsem křičel. Čím větší obavu jsem

z toho kolaborantského fízla s vyvalenýma bazedovkovýma očima měl, tím sveřepěji jsem se tvářil a vystrkoval bradu. Snažil jsem se ukřičet rozčilení a nervozitu, hranou sebejistotou zaplašit strach.

„Herr Inspector“ se potěšeně usmíval. Položil mi několik otázek a já odpovídal hřmotným vojáckým „Jawohl“, místo střízlivého a kulturního „Ja“, které se používá ve slušné německé společnosti. Tím jsem to už docela vyhrál. „Guter Schüler, nicht wahr?“ obrátil se k panu učiteli Berkovi. Ten se zmohl jen na to méně vojácké a méně razantní „Ja“, ale z nejhoršího jsme byli venku.

Vždycky nestačí jen se sebejistě tvářit. Vystupování znamená hodně, ale je to přece jen pouhá forma a ani nejšikovnější kuchařka neupeče buchty ze sebezpeknější, ale prázdné díže.

V polovině padesátých let jsem byl členem konzultační skupiny, která přiletěla do Moskvy. Kromě jiného nás přijal zástupce náčelníka vysoké vojenské školy, známý vědec. Zevrubně nám vyložil, jak spojují výuku s výzkumnou prací. Na příkladech profesorů i posluchačů nám demonstroval významné výsledky, ukazoval badatelské plány, vyprávěl o konferencích se zahraniční účastí. „Rád zodpovím vaše dotazy“, skončil.

První otázka příslušela přirozeně vedoucímu delegace. „Ve vaší škole jen učíte, nebo také provádíte výzkum?“ zeptal se. Chudák sovětský akademik vytřeštil oči a několikrát naprázdno polkl. Pak ve zkrácené podobě své hodinové expozé zopakoval. Volil tentokrát didaktickou formu, odpovídající úrovni zvláštní školy. S červenýma ušima a sklopeným zrakem jsme to vyslechli. Snad ten učený pán pochopil, že za své šéfy člověk nemůže.

Abych se nebavil jen na cizí účet. I když nerad, musím se přiznat, že jsem párkrát také a dost tvrdě narazil na to, čemu se říká jazyková bariéra. Vyjmu tedy břevno z oka svého, když jsem se napřed pobavil snítkou v oku svého bližního.

Už jsem se nějaký rok učil anglicky a přečetl pár westernů v originále, když mne osud přistrčil před první praktickou zkoušku. Po hodinách úmorného letu jsme přistáli na kanadské půdě a procházeli celní kontrolou. Třikrát na mne úředník vypálil tutéž jednoduchou otázku a třikrát jsem na něho nechápavě zíral. Ještě štěstí, že to byl buďto tak povrchní strážce celních pravidel, nebo tak jasozřivý znalec lidí. Mávl rukou a pustil mne na půdu své vlasti. Jinak jsme tam stáli a beznadějně jednostranně konverzovali do dneška. Kolegové mi vysvětlili, že se ptal, zda přivážím nějaké potraviny, alkohol, nebo tabákové výrobky.

Dráha jazykových překážek, vodních i Taxisových příkopů vzápětí pokračovala. Do hotelu v Montrealu jsme přišli společně s přítelem Slávkem. Protože na tom byl s angličtinou ještě o krapínek hůř než já (i to se v životě stane), ujal jsem se v recepci slova. Prošlo to celkem hladce. Teprve dodatečně jsem si uvědomil malé faux pas. Místo „double room“ - dvoulůžkový pokoj jsem si poručil „double bed“ - manželskou postel. Mladá dáma v recepci se nedivila, asi byla na leccos zvyklá.

Nevím, koho z nás odhadla jako „jeho“ a koho jako „ji“. Mám obavu, že to vyznělo v můj neprospěch. Slávek měl bezmála dva metry a já jsem byl přece jen bytost útlejší.

Když jsme přišli do pokoje, měli jsme, oč jsme si koledovali - či spíše co jsem vykoledoval. Uprostřed místnosti trůnila veliká manželská postel. Navíc se ještě oběma polovinami mírně skláněla do středu. Kdykoli jsme se pokoušeli ulehnout, ocitali jsme se vzájemně v náručí. Byli jsme sice se Slávkem přátelé, ale po vzájemném obětí jsme jeden ani druhý neprahli. Ustlal jsem si raději několik polštářů z křesel na zemi.

To pořád ještě nebylo to nejhorší. Daleko citelnější svízele nastala, když jsme hledali polštáře a pokrývky. Pokoj byl jinak po všech stránkách vynikající. Byl veliký, stála tam hromada masivního nábytku - v Kanadě nemají o dřevo nouzi a tak s nějakou mocnější nohou u stolu a u křesla nedělají problém. Měli jsme barevnou televizi a na obrazovku se vešla pomalu polovina Slávka v životní velikosti. To všechno bylo hezké - jen ty lůžkoviny nikde.

Maličkost. Vzal jsem místní telefonní seznam, vyhledal číslo pokojské a zavolal. Předem jsem si v duchu připravil otázku. Dostal jsem ochotnou odpověď. Měla jen jednu vadu - že jsem jí nerozuměl. Ještě jednou jsem se zeptal. Pokojské nebylo zatěžko vysvětlit mi to podruhé. Potřetí jsem se ptát styděl. Rozhodli jsme se, že dotaz zopakujeme za chvíli. Mezi tím jsme se jali pátrat. Jak už jsem se zmínil, pokoj měl rozměry menší tělocvičny a skrývaček tu bylo dost. Zobraceli jsme všechno, co se zobracet dalo. Jen do televizoru jsme se proniknout neodvážili. Výsledek nulový. Zavolali jsme znovu pokojskou. Zase ochotná odpověď a zase pro mne nesrozumitelná.

Naštěstí to bylo v létě a Montreal neleží za polárním kruhem. Zabalili jsme se do prostěradel, do předložek u postele a do koberců. Uklízečka zřejmě používala silný vysavač prachu a tak to nebylo nejhorší.

Dodnes je pro mne historka s lůžkovinami, či bez lůžkovin záhadou. Že by se polštáře a pokrývky musely vyžádat za nějaké dolary zvlášť? To se nezdá pravděpodobné, nikde na světě jsem se s něčím podobným nesetkal. Kromě toho televize zde byla volně k použití a ta se v některých hotelech např. v USA otevírá jen na zvláštní obolus. Kdyby tady chtěli z hosta něco vymáčkout, televizor by se k tomu lépe hodil než lůžkoviny.

Když poletíte do Montrealu a ten otazník rozluštíte, dejte mi o tom vědět. Moc rád bych tomu přišel na kloub.

Osobnost měřená dolarem

CNE - Kanadská národní výstava v Torontu na břehu jezera Ontario je jako ohromná Matějská pouť. Vystřídají se zde tisíce lidí, malých i velkých, bílých, černých, rudých i žlutých, mesticů, mulatů, směsi všech ras, národů a národností.

Vstup je za půldruhého dolaru, ale na každém kroku tahají peníze z kapsy další magnety. Můžeš si tu koupit kdeco od hrůzyplné podívané až po autobus pro rodinný kempink v severském pralese. Letadlo si odtud sice neodneseš, ale nechybí obchodní zastoupení firmy, která takovou koupi ochotně zprostředkuje.

Svalnatý gladiátor skákal šipku z mnohametrového skákacího můstku do bazénku, v němž bylo vody sotva nad kolena. Normální smrtelník by si přerazil ruce a roztříštil lebku. Za podívanou - dolar.

Velká deska jako u starého gramofonu. Na ní se točili lidé. Jeden po druhém marně vzdorovali a měnili se v odpad do přilehlé brázdy. Kdo vydržel jako poslední, dostal prémii. Byla to spíš zábava pro přihlížející, než pro postižené a platící.

Chodba hrůzy. Naivní strašidylka ve tmě. Skutečný horror až nakonec. Ústí okrouhlé chodby tvořily pásy, otáčející se navzájem v protisměru. Vycházející nešťastníci mrskali ve vzduchu horními i dolními údy, horními dole a dolními nahoře a padali do vypolštářovaného lapáku. Tam se hemžili muži a děvčata, báby a vnoučata. Ženy si rovnaly sukně a chvíli jim trvalo, než se vzpamatovaly z motolice. Zase zábava spíš pro náročného diváka bez vkusu, než pro platící na scéně.

Velkolepou podívanou tvořily parkurové závody amatérů z celé Kanady. Krásní koně, ani jediné sedlo westernové.

Soutěž dechových hudeb severoamerického kontinentu vyhrála newyorská kapela.

Za příslušný obolus bylo možné projet se za motorovým člunem na vodních lyžích, nebo se vznést na křídlech. Takové dobrodružství na jezeře Ontario nezažil ani slavný Poslední Mohykán nebo Lovec Jelenů.

Z jejich dob byl v odlehlém koutě výstavního areálu k nahlédnutí srub historických průkopníků s dobovým vybavením. Kosa, dřevěné hrábě, samorostlá stolička z jedlového pařezu. Návštěvníci to obdivovali jako něco na způsob zbraní z třicetileté války. Napadlo mne, že bych to mohl ještě leccíms z chalupy ve Vodňanských Horách doplnit.

Velikou radost mi neudělal mezinárodní pavilon. Nabízel na prodej bohatý výběr zboží z Číny, z Brazílie, ze Španělska, ale i z Tunisu, Maroka a dalších zemí. Československo reprezentovalo pár fotografií a dřevěná soška Jánošíka.

Studentka „na brigádě“ v bohatě vypravené expozici Encyclopaedia Britannica mi dala propagační leták a vybídla, abych vyplnil tiket. „Můžete vyhrát encyklopedii.“ Vysvětlil jsem jí, že jsem cizinec a že by to bylo asi problematické.

Měla dlouhou chvíli a začala se bavit. Zpovídala mne.

„Československo - to je v Sovětském svazu, že?“

„Ne. To je samostatný stát, jako třeba Kanada.“

„Já vím. To jsou ty samostatné republiky v Sovětském svazu a jedna je ta vaše.“

„Tak to není, Československo je samostatné. Však tady v Encyclopaedia Britannica si to můžete přečíst,“ ukázal jsem na folianty za jejími zády.

Zatvářila se trochu uraženě. Vzpomněl jsem si na expozici s Jánošíkem. Nebyly její mezery ve znalostech také naše vina?

Byl bych nerad, kdybyste to pokládali za pomluvu, ale musím konstatovat, že větší zájem, než Encyclopaedia Britannica poutala expozice dánského piva. Bylo to asi tím, že byla větší a měla početnější personál. Logo firmy tvořila několikapatrová věž se zlatými zvonky. Číšníci měli kolem beder a přes jedno rameno kožešinu a na hlavě přilbu s býčími rohy. Obešli se bez plechovek a roznášeli poctivě napěněné sklenice. Moje tvrzení, že jsem ve městě neviděl opilého člověka platí jen potud, jestliže výstaviště budeme považovat za teritorium mimo městské hranice.

Ani pivo nepoutalo zájem zcela dominantní. Dlouho jsme museli stát ve frontě, abychom nahlédli do Síně slávy. Nevisely tam korouhve ukořistěné v bitvách, ani bubny, na nichž poražený protivník podepsal kapitulaci. Nešlo o slávu válečnou, nýbrž hokejovou.

Ve dvoraně o rozměrech hangáru nás proud lidí tlačil skrz dvě řady svatostánků. Ze stěn na nás hleděly veliké kresby výrazných mužných tváří. Ostrý pohled, tvrdá brada, ideál mužné krásy. Níž bylo pár menších fotografií téhož obličeje v méně půvabné verzi bez idealizace. Rozplácené nosy a upachtěný výraz svědčily o trnité cestě ke slávě. Pod obrazy a fotografiemi byly vitríny s relikviemi. Výběr neměl mnoho možností. Kromě medailí to byly hokejky s autogramy, boty s bruslemi a rozvázanou tkaničkou, rukavice a různé součástky sportovního úboru. Lidé zčásti procházeli, zčásti se vzájemně postrkovali a jeden druhého napůl poponášel okolo vzácných památek ve zbožné úctě. Zdálo se, že do národních hrdinů ledových bitev je zamilováno pět ze čtyř Kanadánů. Převaha fanoušků nad faninkami nebyla příliš veliká. Po minutách posvátné extáze nás proud návštěvníků na konci haly vytlačil na zdravý vzduch.

Mezi zábavnými atrakcemi přilákala stovky diváků trampolína a hlavně komediantská princezna na ní, která měla patrně gumové kosti. Principál vyzval dobrovolníka, který je za padesát dolarů ochoten napodobit její nejprostší skoky.

Přihlásil se menší štíhlý, asi osmnáctiletý mladík. Zul si střevice a vylezl nejistým krokem na kývající se plachtu. Cirkusák dával pokyny a chlapec skákal. Nejprve to byly jednoduché výskoky. Bylo patrné, že je hoch na trampolíně poprvé. Obtížnost cviků se zvyšovala. Chlapec zatínal zuby a usilovně se snažil. Při pokusu o salto ho pružina vyhodila tak nešťastně, že dosedl obkročmo na ocelový rám. Zle se uhodil a skutálel na zem. Bolest ho zkroutila, tiskl dlaně mezi stehna a zelenal. Diváci se

náramně bavili. Smáli se a vykřikovali drsné průpovídky.

Chlapec se přemohl a těžce vylezl zpátky na trampolínu. Znovu a znovu se pokoušel o neumělý přemet, ale nešlo to. Cirkusák zavolal dívku, aby chlapci salto předvedla. Hoch ji soustředěně sledoval. Povytáhl si kalhoty, utáhl opasek, jako by koncentroval síly a zas a znovu skok zkoušel. Nedbal na spršku obhroublých poznámek a vtipů přihlížejících. Padal, vstával a zase skákal. Potácel se po vratké plachtovině, kolena se mu třásla, ale nevzdával se. Uříčený, otlučení, s vlající košilí, bez jedné ponožky a s druhou „na půl žerdi“ to nakonec dokázal. Principál vyňal padesátidolarovou bankovku a širokým gestem ji mládenci podal.

Stovky diváků jako by někdo v té chvíli vyměnil. Surovci, kteří se před chvílí cynicky a bez známky ostychu chlapcově bolesti a námaze vysmívali, teď vykřikovali slova uznání a vyjadřovali ovace pískáním na prsty.

Slabost a utrpení soucit nebudily. Máš smůlu, osud ti nasadil oprátku, nečekej účast anebo pomocnou ruku. Vyhrál jsi, ukázal jsi vůli a sílu, triumfuješ, změřeno nejvyšší autoritou - dolarem - jsi úspěšný, patří ti úcta. Je to tvrdá sauna charakteru. Individualistického, nelítostného, ale houževnatého. Jiné klima, jiná společnost, jiná morálka.

Lidé na Temži a Forthu

Přistáli jsme na Heathrow. Bylo parné léto, srpen 1976.

Zástup lidí, který se vyhrnul z letadla vzápětí roztál jako čerstvý sníh na slunci. Východy byly rozděleny: Britové, EHS, Commonwealth a ostatní. Na hrstce těch posledních si policejní úředníci smlsli.

Došel si pro mne mladý muž, tak 28 - 30 let. Poněkud menší postavy. To se vykompenzovalo, když vystoupil na stupínek za pultíkem.

Položil jsem před něho pas a dokumenty. Přiletěl jsem na politologický kongres, který se konal v Edinburgu. Měl jsem zajištěno přechodné ubytování v Londýně, letenku do Skotska, tam rezervovaný a zaplacený pokoj, letenku zpět do Československa. Co ještě zbývalo k ujasnění?

Mladík proti mně vystřelil ukazováček. „Na tři kroky.“ Ustoupil jsem o ten jeden, který chyběl. Proč arogantní tón? Čeho zlého jsem se dopustil? Muž zíral komisně a sebevědomě. Něco na hranici karikatury. Aha! Už jsem to začínal chápat. Vinu nenese moje počínání, ale jeho povaha. Představil jsem si za ním opelichaného lva s královskou korunkou. Jakou mi poskytuje milost, jestliže mi dovolí vložit nohu na půdu Velké Britanie! Velké - jaké jiné než velké, i když jí zbylo z minulosti jen kousek. Protože je Britanie pořád Velká, je velký i on, její úředník, i když nemá moc přes metr pětadesát. Zastupuje tady vlastně královnu. Ona přece nemůže být všude. Myslím ale, že ani Alžběta II. by tak pyšně nezakláněla hlavu a nevystřkovala bradu.

Úředníček měl zřejmě dlouhou chvíli a tak to vzal důkladně. Každý z mých papírů pozorně prohlédl z líce i z rubu a prostudoval. Na všechno, co se tam anglicky a černé na bílém dočetl, se mne znovu podrobně vyptal. Každým zdvižením obočí dával znát, jaká jsem proti němu hnida se všemi svými tituly, které si právě přečetl.

Takhle se mi tedy poprvé představila Anglie. Nemohu tvrdit, že by se mi hroutily iluze. Věděl jsem leccos o konzervatismu a koloniální politice. Přečetl jsem ale také dost literatury, abych si vážil Shakespeara, Scotta, Dickense, Wellse, Wilda, Kiplinga. Mou úctou k velmoci ducha nemohl otrást jeden samolibý byrokrat. Sbalil jsem si papíry s razítkem a připojil se k ostatním členům naší výpravy.

Autobus nás odvážel do City. Bylo pozdní sobotní odpoledne a dálnice tříproudá v jednom i v druhém směru byla směrem do města ucpána souvislou tlačenicí aut. Vozy se pohybovaly přískoky po deseti, dvaceti metrech - nebo yardech, trváte-li na rozdílu osm a půl centimetru. Opačný směr byl volný. Prázdný jízdní pruh ve středu byl vyhrazen policii a sanitkám.

Nevybrali jsme si k návštěvě Londýna nejšťastnější dobu. Celou Evropu včetně Anglie sužovalo katastrofální sucho, jaké nemělo léta pamětníka. Zalévat zahradu bylo přísně zakázáno pod pokutou čtyř set liber. Městská zeleň se proměnila v hněd'

a žlut'.

V Hyde Parku trávili lidé weekendovou siestu na spálené trávě, v hlíně, písku a oblacích prachu. Kdo se posadil na zem, oprašoval kalhoty, z nichž se kouřilo, jako by se připálily. Mezi vypůjčenými lehátky honil vítr pomuchlané listy Timesů. Takovéhle idylické sobotní odpoledne - děkuji pěkně. V Šárce, na Bílé Hoře a u Hostivařské přehrady je to přece jen lepší. Nemluvě o Vodňanských Horách.

Hyde Park je pojem, který se jeden čas u nás tradoval jako symbol demokracie, svobodné výměny názorů. Našli jsme onen kout, kde se odbývaly polemiky. Byly tu tři hloučky lidí. Ve dvou řečnili černoši, ve třetím náboženský horlivec. Na první pohled nebylo těžké poznat, že většinu posluchačů tvořili cizinci. Přivedly je sem asi podobné pohnutky, jako nás. Chvíli poslouchali, pak se otočili a s pobaveným smíchem odcházeli. Připomínalo mi to diváky před staroměstským orlojem. Tam také - když přejdou apoštolové a kohoutek zakokrhá - proběhne rozcházejícím se davem vlna smíchu.

Jen náboženský horlivec poutal větší zájem. Nějaký Arab mu oponoval a skákal do řeči. Žena ho odtahovala a snažila se ho uklidnit. Deset, patnáct diváků to sledovalo.

Takhle tedy vypadá svobodná demokratická diskuse? V době, kdy Anglie prodělává nejhlubší krizi v poválečné historii, kdy počet oficiálně registrovaných nezaměstnaných přesáhl půldruhého milionu? Politické a sociální zápasy se zřejmě odehrávaly jinde, než v tomhle zaprášeném konci Hyde Parku.

První dojmy z ulic byly ovlivněny vedrem. Dav byl proniknut pachem potu a směsí pronikavých vůní i nevůní. Nejsem netykavka, ale podvědomě jsem uhýbal doteku s kolemjdoucími. Nebylo to snadné, v užších místech byla tlačence. Proudění lidí po chodnicích připomínaly někdejší rozměry impéria. Převládaly odstíny snědé, hnědé a černé pleti. Pobledlá protáhlá tvář Angličana byla v menšině. Právě tak i střízlivý evropský vyžehlený oblek. Chvílemi to vypadalo, jako by si vyšli hosté karnevalu, představující národy a národnosti pěti kontinentů.

Ponořili jsme se do kadlubu sedmimilionového velkoměsta. Z jedné strany se nad námi tyčila průčelí a schodiště bank a zámožských obchodních společností, z druhé litinový plot, ověšený obrazy, vyšíváním textilem a řezbami stovek umělců i neumělců. Kolik mezi nimi bylo neobjevených Mannerů a Picassů? Některá díla budila obdiv k odvaze toho, kdo si troufal pověsit je na plot. Byly zde miniatury i monumentální plátna s postavami v nadživotní velikosti. Okolo pouliční galerie procházela spousta diváků. Zase převážně turisté a zahraniční návštěvníci. Prohlíželi, posuzovali, přeli se, obdivovali, pošklebovali se, ale nebylo vidět, že by někdo něco koupil.

Pýchou města jsou skvělé historické stavby. Dostaly kontrastní černo - bílý zevnějšek. Kámen, deštěm omytý byl sluncem doběla vyžehnutý a jeho záhyby se černaly sazemi a smokem.

Za výraz příslovečné anglické skromnosti je možno považovat monumenty. Zvlášť v hlavním městě je jich na čtvereční míli největší hustota. Vévodí socha admirála, naposledy kontraadmirála Nelsona. Kromě vítězství nad francouzsko-španělskou flotilou u mysu Trafalgar a aféry s lady Hamiltonovou, ženou britského velvyslance v Neapoli, se vyznamenal pronásledováním revoluce v Americe, ve Francii a v jižní Itálii. Shlíží z monumentu na Trafalgarském náměstí, z výšky 61 metrů. Zasloužilo by si to oslavný komentář z péra Jaroslava Haška.

Světovou atrakcí jsou čestné stráže. Ani hollywoodské stars nejsou tak ofotografované. Big Ben, Tower, katedrála sv.Pavla, Westminsterské opatství, Buckinghamský palác, Windsdor, ty se nehýbou. Beefeater, královská garda a kavalerie jsou živou formou historických relikvií. Jedny i druhé se tváří podobně. Kámen jinak nemůže a lidé se přizpůsobili. Dělají, jako kdyby to s tím střežením mysleli vážně. Divadlo, za generace vyzkoušené na milionech domácích obdivovatelů a pobavených zahraničních hostů. Angličana to asi ještě pořád plní sentimentem a nostalgií, možná i hrdostí. Cizinec v tom nachází pikantní raritu.

Mladým chybí před autoritami a hlavně před vojenskými, respekt. Děvčata v džínech se plížila k vysokému jinochovi s pozlacenou přilbou, staženou na oči, naklonila se k němu na tři palce a odnášela si atraktivní snímek. Kluci nešťastníkovi házeli do škorní, sahajících po rozkrok, žvýkačky. Co si měl počít? Držel sice nablýskanou šavli, ale přetáhnout je s ní nesměl, i když by to udělal jistě moc rád. Vzpomínal asi na chvíle, kdy prováděl podobné taškařiny. Teď už měl jiné starosti a povinnost trčet tu hodinu jako dřevěný paňák.

Základní reakcí publika byl smích. Zaplat' pánbůh. Kdyby to měli lidé brát ještě dnes vážně, byla by to tragedie. Symboly velikosti a slávy impéria jsou na veřejnost povystrčený kousek archivu.

Nicméně veliký zájem přitahuje každý den slavnostní nástup královských gard před královniným palácem. Hodiny předem se vojáci šikují u přilehlých kasáren. V úmorném vedru jim stéká pot zpod medvědích beranic, odlišných podle oddílů a různobarevných pro pestřejší podívanou.

Přišli jsme na poloprázdné náměstí asi o dvě hodiny dříve, než mělo střídání propuknout. Byli jsme odhodláni něco přestát a na tu světoznámou atrakci si počkat. Jak ale čas pokračoval a hodina H se blížila, náměstí se proměnilo v jedinou nehoráznou mačkanici. Tak moc nám zase lesk královniny gardy neimponoval. Raději jsme si šli prohlížet jiné zajímavosti, o něž není v Londýně nouze. Kdyby zde byl člověk týdnů, měl by stále bohatý program.

Při veškeré své kritičnosti a skepsi jsem našel v Londýně věci, jež si získaly můj upřímný obdiv. Byl to kromě jiného smysl pro organizaci. Zvládnout v Londýně život a pohyb milionů a ještě k tomu za situace, kdy je zde stále další milion hostů ze všech konců světa, není jistě snadné. Řekl bych, že když se plynulý chod věcí dostává do rozporu se svobodou člověka a liberální demokracií, má pořádek

přednost. Policajt, kontrola parkování a parkovacích poplatků, úředník jsou nesmlouvavé autority.

Nesmírné nároky klade doprava. Lví podíl nese, co se na ulicích nejeví - metro. Je nejstarší na světě a nezapře se to. Nevyniká krásou, ale křížuje Londýn v šesti rovinách a dopraví denně spousty lidí. Za našeho pobytu bylo terčem útoků irské iredenty a každá zapomenutá aktovka hrozila vyvolat dopravní kolaps. Metro je kombinováno s hustou sítí autobusů, namnoze atraktivních patrových - double-deckerů. Dopravní personál nepatří k privilegovaným profesím a značnou část tvoří „barevní“..

Diplomatické úřady, včetně našeho velvyslanectví, kde jsme byli ubytováni, jsou vesměs soustředěny v jedné čtvrti. V případě potřeby je pak snazší zabránit nežádoucím incidentům.

Angličané nejsou přepjatí abstinenti a whisky a pivo mají raději, než mléko a ovocné šťávy. Měl jsem dojem, že i tento problém celkem zvládají. V jídelnách se alkohol nepodává. V malých sympatických nálevnách se zase nedostane nic kloudného k jídlu. Pokud by člověk nechtěl poobědvat slané buráky a povečeřet solené tyčinky.

Náš pivař by se asi kysele tvářil na půllitr bez pěny. Tady patří k dobrému tónu, že výčepní sklenici naplní, nehledí na rysku, která označuje pintu, vezme dřevěné školní pravítko a napěněnou čepici odsekne. Sklenice zůstane plná po okraj, jako podle pohádky - dolít, ale nepřelít. Pak bravurně šoupne pivo po plechovém pultu tak, že se zastaví zákazníkovi před nosem, ale ani kapka nevystříkne.

Dohadoval jsem se s Karlem Starým, zda je v Londýně čistota. Působil v Anglii léta a musel to znát. Londýn si v tomto ohledu velmi pochvaloval. Naše poznatky za pár dní, které jsme tam strávili, byly jiné. Zdálo se nám, že se na úklid příliš úzkostlivě nehledí. Jako vědátoři jsme sáhli po experimentu. Když nás asi půl tuctu povečeřelo fish and chips - rybu a pomfrity, populární anglické lidové jídlo, naskládali jsme umaštěné papíry do jednoho pytlíku a strčili je pod lavičku. Za týden, po návratu z Edinburgu jsme tam pytlík našli. Nikdo ho neodcizil, ale ani neuklidil. Bylo to pár stovek metrů od míst, kde se odbýval nástup královských gard. Věřím, že to byla výjimka. Znáte to: náhoda dokáže být škodolibá. Dneska, po třiceti letech, už je pytlík jistě pryč.

Některým paradoxům se nevyhne ani tak organizovaná společnost, jako je konzervativní (myslím mentálně, ne co do právě vládní politické strany) Anglie. Co jsme si měli myslet o boji s pornografií? Večer v Soho, kterým jsme prošli, představoval kapitolu sám o sobě. Ale nedalo se tvrdit, že všechny sexuální excesy byly zamety pod jeden práh. V sexshopech po městě byly volně k nahlédnutí a na prodej časopisy a publikace, které nenechávaly ani místečko pubertální fantazii. Všechno tu bylo na křídovém papíře a v barvách. (Tenkrát jsme se tomu divili, dnes to máme na Václavském náměstí, a nemusí na to být ani sexshop.) Překvapovalo

nás, když jsme se dověděli, že pornografie je zákonem zakázána a stíhá ji zvláštní mravnostní policie. Jak to, že ji nikdo neupozornil na demonstrace sexu - live sex v Soho? Že by profesionální andělé morálky považovali časopisy v sexshopech za odbornou gynekologickou literaturu?

Odlet z Londýna do Edinburgu potvrdil náš dojem o dobré organizaci. Měli jsme zapláceno už z Prahy a nyní stačilo na letišti se zaregistrovat. Provoz byl intenzivní po celý den. Jakmile se shromáždil dostatečný počet cestujících na jedno letadlo, byl ohlášen nástup. Nejprve šli nemocní lidé a rodiče s dětmi, pak ženy a nakonec my, kteří jsme zbyli.

Let nad skotskou krajinou byl zajímavý. Táhlé kopce a údolí, všechno jako obroušené do melancholických linií. Připomínalo to obrazy Jana Zrzavého. Mezi tím se leskla temná zrcátka jezer.

Sám Edinburg byl velmi romantický. Leží v ústí řeky Forth nad mořským zálivem. Impozantní dominantou je hrad skotských králů. Vypíná se na skalním ostrohu nad městem. Původní pevnost zde stála už v šestém století před naším letopočtem. Hrad je ze tří stran chráněn strmými útesy, jen jedním směrem svah zvolna klesá jako hřbet ještěra několik kilometrů až ke královskému zámku Holyrood. Tudy vede Královská Míle, vzácný řetěz historických památek. Míjí katedrálu z 12. století, k níž se váže skotská reformace. Působil zde její hlavní představitel John Knox.

Na katedrálu mám malou osobní vzpomínku. Nesouvisí ani s velkolepou architekturou, ani se zajímavým výkladem průvodce. Rád čtu bibli a chtěl jsem si přivést anglickou verzi. Uprostřed chrámu byl stolec s tolika variantami v angličtině, že jsem propadl zmatku a abych se nezmýlil, nekoupil jsem si a nepřivezl žádnou.

Nebudu opisovat turistický bedekr, jen pár slov o dojmu, jímž na mne zapůsobil hrad. Neměl jsem možnost projít mnoho staveb, kde by byla pečeť dávných století zachována v tak nedotčené podobě, jako zde. Snad je to tím, že se drží za drápky na nevelikém skalním vrcholu a přestavby se neměly kam rozmáchnout. Místnůstky jsou těsné a chodby úzké, křivolaké. Všechno je nepravděelné, diktované spíš místem stavby, než nároky královského pohodlí. Pohled z malých okének do hluboké propasti zaráží dech. Vybavujeme si pohnuté osudy Marie Stuartovny, jež lákaly mistry péra od Waltra Scotta a Fridricha Schillera po Stefana Zweiga a řadu dalších. Zpoza drsných kamenných hradeb jako by každý okamžik měly vystoupit postavy skotských pohádek, plných fantazie a romantiky. Na baštách pod palácem u starých kanonů a u brány stály stráže, muži v kostkovaných sukních, krátkých kabátcích a černých čepičkách s mašlí a kokardou.

Příjemný dojem ve mně zanechal sight-seeing, okružní jízda autobusem po historických zajímavostech města. Nezapomenutelný byl zvláště průvodce, který se představil jako Bob Martin. Povídání průvodců po hradech a zámcích nebývá zvláště poutavé. Někdy se naučí jeden text a pak ho jako otčenáš a zdravas královno omílají několikrát za den. Tenhle starší pán, nebo mladší děda vyprávěl zajímavě

a vtipně. Fakta zpestřoval dějinnými epizodkami a anekdotami. Bylo znát, že má rád svou práci, ale hlavně své město a působí mu potěšení, když se může jeho zajímavostmi pochlubit, zvláště před cizinci. Jeho patriotismus byl sympatický, lidový a upřímný. Nebyla to povznešená blazeovaná póza, která zvláště nás Čechy svádí k švejkovské ironii.

Nemohu tvrdit, že stejně příznivý dojem jsem si odnášel z vojensko-historického muzea. Byly to v kostce dějiny britského imperialismu a podílu Skotů na jeho výbojích. Nevím, s jakými pocity procházejí příslušníci bývalých anglických kolonií okolo uniforem, zbraní a praporů, jež se vyznamenaly deptáním jejich předků. Nejen války a intervence proti Indům, Arabům a Afričanům, ale i pokus udusit boj amerických kolonií za osvobození zde figuruje jako součást vojenské tradice. Angličané na tom asi neshledávají nic špatného. Jejich vojáci tam bojovali a tak jejich přilby a šavle a ukořistěné zástavy do vojenskohistorického muzea patří. Pro oči českého návštěvníka, vychovaného v tradicích úcty k svobodě každého národa a k mírumilovnosti je to - mírně řečeno - nezvyklé.

Nebudu podrobně popisovat kongres, to patří do jiného žánru. Jen několik vnějších okolností a pár poznámek k celkové atmosféře.

Byli jsme ubytováni ve studentském kempu na okraji města. Okolí nepostrádalo pochmurný severský ráz, ale zároveň bylo svým způsobem romantické. Z okna jsem se díval na Artušovo Křeslo, kopec s příkrými pískovými boky a náhorní rovinou, porostlou řídkou trávou a bílým vřesem. Dvakrát jsem se tam pracně vyšplhal. Neměl jsem na to právě nejvhodnější výstroj. Napoprvé jsem se málem skutálel. Můj společenský oblek s vestou by byl asi zaznamenal jistou újmu. Dopadlo to dobře a nikdo, kromě stáda ovcí, nebyl mé kolise svědkem. Pohodlná cesta tam vedla obloukem nad zálivem, ale znáte to - padesátileté mladíky láká jít obtížněji, ale přímo. Otevíral se odtud široký pohled na moře.

Pár slíbených poznámek o kongresu. Jmenoval se politologický a světový, ale ze světových politických teorií obrazel jen část. Oficiální vládní kruhy s jejich vládnoucí ideologií jej ignorovaly a stejně tak revoluční dělnické, národněosvobozené a mírové organizace. Nejznámější politicko-teoretické autority té doby chyběly. Byla to v podstatě akademická diskuse liberálně demokratických teoretiků, kritická jak vůči panující politice, tak i vůči revolučním silám. Převažovaly sympatie pro deténte - pro mír a odzbrojení, ale úzkostlivá snaha vážit na lékárnických vahách stejnou míru výhrad vůči USA i SSSR, kapitalistickým i socialistickým státům.

Vystupoval jsem v sekci o ideologii. Netvářil jsem se liberálně, nesnažil jsem se být přijatelný pro každého. Hovořil jsem střídavě, ale neskrýval jsem své přesvědčení. Měl jsem zkušenost, že je to na mezinárodním poli nejlepší. I lidé s opačnými názory to zpravidla přijali věcně a bez invektiv a rozvinula se zajímavá a užitečná diskuse. I tentokrát to tak proběhlo.

Význam takovýchto teoretických setkání se však nedá přeceňovat. Lidé, kteří se

jich zúčastní, mají pevné názory a těžko na nich co změní. Slovní šermování končí tam, kde začalo. Protože jde o uzavřenou akademickou společnost, je vliv na myšlení širší veřejnosti minimální. Když ještě chybí přední teoretické kapacity, je i míra poznání panujících názorových trendů problematická.

Nejužitečnější pro nás bylo, že jsme měli příležitost na okamžik nahlédnout pod pokličku poměrů v jiné zemi. O některých jsem se již zmínil. Ještě pár střípků z bezprostředního okolí kongresu.

V kempu, kde jsme bydleli, byla na pokojích tištěná varování před zloději. Nenechávejte otevřená okna atd. Přesvědčil jsem se, že nestačí jen pečlivě zavírat okna a zamykat dveře.

Hned na počátku pobytu za námi přijeli úředníci banky a nabídli výměnu valut a šeků. Předložil jsem šeky a dostal balíček bankovek. Přepočítal jsem je a byla to polovina částky, kterou jsem měl dostat. Vrátil jsem se k úředníkovi, který už obsluhoval dalšího zákazníka. Nesnažil se argumentovat, že jsem si to měl přepočítat hned atd. Beze slova sáhl do příruční pokladny a vyplatil mi zbývající polovinu. Ani se neobtěžoval sehrát komedii o zmýlené.

Ještě jednou jsem se setkal s přehmatem při manipulaci s penězi, ale tentokrát to bylo ze strany prodavačky určitě bez zlého úmyslu. Na libru šterlinků mi vrátila mezi bankovkami několikadolarovou americkou. Protože jsem se v penězích moc nevyznal, strčil jsem „drobné“ bez prohlížení do peněženky. Byl jsem v prodejně knih na druhém konci ulice, když za mnou vyděšená prodavačka přiběhla. Chvíli mi trvalo, než jsem pochopil, oč jde a proč je tak šťastná, že mne našla. Hrozilo jí, že pro nešťastné přehlédnutí přijde o víc, než o celodenní plat.

K mým zážitkům z Edinburgu patří party v bytě doktora Druckera. Znali jsme se už dříve z mezinárodní sekce o ideologii, kterou řídil polský profesor Wiatr. Na party bylo pozváno asi třicet lidí. Paní Vachet z Ottawy, která pravidelně provázela na mezinárodních akcích manžela, mi zajímavě vyprávěla o svém otci, lovcí z kanadského pralesa a o romantickém dětství. Pobaveně se usmála, když jsem se pochlubil, že jsem byl nějaký čas také „dřevorubcem“. Já jsem jí zase úsměv oplatil, když se mne zeptala, jakým jazykem napsal Friml libreto operety Rose Mary, zda to bylo „rakousky“. Nejednou jsem se přesvědčil, že co může připadat lidem na jednom konci světa samozřejmé, je na protější straně „španělská vesnice“ (nebo „česká vesnice“, jak se tomu někde říká).

Přihlásil se ke mně asi pětadvaceti-třicetiletý Čech. Jako student byl v roce 1968 v Anglii na prázdninách. Několikrát si pobyt prodloužil, ale pak se seznámil s dcerou rektora univerzity v Glasgow, oženil se a v cizině zůstal. Pracoval jako kalkulátor a nežil si příliš růžově. Stýskalo se mu a ptal se, jak by se mohl podívat domů. V té době už to nebylo složité.

Nejprve hovořil anglicky a měl jsem podezření, že to bylo trochu divadélko před společností. Tvrdil, že už česky mluvit zapomněl. Když zájem okolí pominul, znalost

mateřtiny se mu vrátila a šlo nám to česky docela dobře.

Zažil jsem na téhle cestě ještě jednu party. Byla méně oficiální a o tom, co nosí dámy do společnosti, jsem z ní manželce referovat nemohl. S kongresem souvisela jen jaksi bokem a nepřímo.

V předposlední den jsme složili zbývající valuty a koupili láhev opravdové skotské whisky (jak nám prozradili, tu nevyvážejí, ale vypijí doma sami) a pár plechovek zázvorového piva. Sesedli jsme se na jednom pokoji a po všech učených disputacích a dojmech z exkurzí jsme si udělali oddechový čas.

Kromě anekdot sloužil k pobavení ještě docent V, který slynul přemírou ustrašené svědomitosti.

Nějakým řízením osudu se mezi naší delegací ocitl hanbatý časopis s obrázky. Mohl pocházet jedině ze studentské prodejny, protože Skotsko se nám jevilo na rozdíl od Londýna úzkostlivě cudné. Jen na akademické půdě měly nemravnosti zelenou. Časopis koloval po pokojích a když se všichni jeho kouzlem pokochali, skončil zastrčený pod dveřmi ustrašeného docenta. Přinesl jej na společnou party a bezelstně se zeptal, co s ním. Nejdříve jsme ho ujistili, že si ho může klidně nechat a přivést domů jako suvenýr. Manželka jistě ocení, jakým zájmům se v cizině věnoval. Někdo si ale vzpomněl, že pornografie je v Británii vlastně zakázaná. Stačí, aby se časopis u něho našel a bude z toho mít nepříjemné vyšetřování. Těžko mu uvěří, že to našel podstrčené pod dveřmi.

Chudák docent propadl dočista panice. Zoufale se snažil škváru zbavit. V tu chvíli se nikdo nechtěl křídového papíru s nahotinami ani dotknout, jako by byl infikován alespoň černými neštovicemi. Ubožák těkal s inkriminovanou tiskovinou a zoufale se dožadoval rady, co si má počít. O nápady nouze nebyla, ale každý vzápětí skončil předstíranou skepsí. Nakonec se docent odplížil kamsi do houstnouce tmy a vrátil se zářící. Bez porna.

Nejen seriózní, ale i takové zážitky si může člověk odvézt z konzervativní Anglie a puritánského Skotska.

Pár dní, které jsem za lamanšským průlivem strávil, jsem si připadal jako na návštěvě u staré tetičky, vdovy po panu vládním radovi. Všude vyšívání a bibeloty, ale pomalu vadnoucí a chřadnoucí pod vrstvami let. Bývala to bohatá a vlivná rodina, ale všeho do času a pánbů - jak se to říká. V šatníku ještě visí plesové šaty s vlečkou, ale příbuzenstvo to už nebere vážně.

Podobně na mne působily ostatky říše, kterou opěval Rudyard Kipling. Královna a její rodina za miliony liber ze státního rozpočtu v kočáře s korunkou a bělouši, garda v naleštěné zbroji, muzea plná dobytých praporů, admirál Nelson tak vysoko, že ho tam nikdo ani nerozezná, to všechno je hezké, ale k dojmu velmoci něco chybí.

Historie země je bohatá a zajímavá a spjatá s celým světem. Způsobu, jak je servírována, však něco schází. Čím víc velikosti a slávy, tím naléhavěji si to žádá

skromnost a sebeironii. Bez nich to člověka provokuje, aby si to štiplavou poznámkou a skepsí opepřil sám. To je pak vždycky tisíckrát horší.

Porno po skotsku

Svého času byla naše kultura tak cudná, že na plátnech kin a na televizní obrazovce byly nedostatečně zahalené dámské půvaby vzácným hostem. (Kde jen ty loňské sněhy jsou.) S tím větší horlivostí se naši spoluobčané pídili po soustu pravého požitku, sotva vystrčili nos za plot, do ráje svobody. Touha po poznání bez závoje nevynechala ani mravokárce, kteří doma střežili bližní přísným pohledem frigidní abatyše.

Nejen sadařům je známo, že zakázané ovoce nejlépe chutná. Je nejlákavější, když s ním člověk na dálku a opatrně koketuje. Časopisy v porno-shopech a dráždivé obrázky před kinem jsou na příslib pikantních požitků nejbohatší. Jakmile dostane normálně založený člověk plnou dávku, má toho brzy dost. Říká se, že vidět ženu, jak si kradí zapíná podvazek, je dráždivější než gynekologická prohlídka. Dnes je to těžké posoudit, protože ženy nosí punčocháče a podvazky nezapínají. Na myšlenku, že poodhalená krása je působivější, než všechno rovnou po lopatě, asi něco bude. Casanovovy paměti existují v literárním světě dvě století, zatímco bestsellery „tvrdého porno“ mají jepičí život.

Poprvé jsem okusil ovoce z polozakázaného stromu poznání na Yonge Street v Torontu. Je to nejživější třída, vedoucí přímo jako střela na desítky mil napříč městem. Celá ulice je jako jedna veliká matějská pouť. Největší ruch začíná odpoledne a končí k ránu. V jednu hodinu po půlnoci jsme si mohli koupit norkový kožich, kdybychom na něj měli, potkávali jsme čilá batolátka v kočárku a maminky v dělených plavkách.

Amplion hulákal na celou ulici reportáž ze striptýzu, kde se zbavovalo textilu čtyřicet umělkyň. Ani jsem se jim v tom třicetistupňovém vedru nedivil. Naproti se snažil pěvecký ansámbl Armády spásy zbožným rámusem nemravný randál přehlušit.

Reklama nabízela kolektivní „tření“. Stačilo zaplatit příslušnou sumu dolarů, odložit si a na všech čtyřech po způsobu jihočeských kaprů třít holé tělo o své bližní. Do hrátek byly zapojeny pro zpestření dámy od podniku. „Zkuste to, bude se vám to líbit,“ ujišťovaly letáčky, které mladíci s unylou vizáží vnucovali kolemjdoucím chodcům. Fotografie ukazovaly mumraj těl, připomínající masné červy ve zkaženém hovězím.

Na každých padesáti, sto metrech (pardon, tady se to měří v yardech) zvala reklama na film s nahotinkami. Předháněly se v ujištění, kolik nestydatostí a zvráceností nás čeká za pouhý dolar.

Masa lidí se valila nevšímavě okolo. Brali to jako kulisu každodenního života.

My jsme s hříšným pocitem do jednoho podniku vklouzli. Žvýkající mladík v pokladně na nás otráveně zamžoural a koutkem úst štěl: „Bucks - prachy.“ Přistrčil nám formulář. „Vyplnit. Jméno a bydliště.“ Napsal jsem propiskou na řetízku

krasopisně: John Brown, Toronto. Proč v kině vyplňovat dotazník? Veřejné promítání pornografie je zakázané. Všechna představení jsou - formálně před zákonem - jen pro zvané. Když přijde bdělá a nesmlouvavá mravnostní policie, ukáže se jí seznam pozvaných. Včetně Johna Browna z Toronta. Pěkný příklad, jak je možné mít zároveň i principiální zákony, i mravní bahýnko, čili jak se může canis lupus napapat a koza se popásat nerušeně dál.

U schodiště kontroloval vstupenky černochoch, který se nepochybně, jak má chvíli volnou, věnuje zápasu catch as catch can - chop jak můžeš. (Proti tomu je volný styl dětská hra v kuličky.)

Ocitli jsme se v dlouhé úzké místnosti, kde byla pod stropem zavěšena řada obrazovek. Film se promítal stále dokola. Vidět jej od začátku nebo z prostředku, v tom nebyl velký rozdíl. „Děj“ byl celkem pořád stejný. Na obrazovkách se to vlnilo a svíjelo a z reproduktoru zněly vzdechy a hekání. Prvních pár minut bylo člověku trapně a po půlhodince se začínal nudit. Jedno a totéž se opakovalo pořád dokola. Autoři se to snažili zpestřit abnormálnostmi a sadismem. Chlap na obrazovkách bičoval svíjející se zkrvavené ženy (herečky polité kečupem?), dupal po nich okovanými bagančaty a rafinovaným způsobem je mučil. Metodická instruktáž pro ženský nacistický koncentrační tábor Ravensbrück.

Nakonec se objevila kreslená groteska s námořníkem Pepkem. Bylo to jako doušek čerstvé vody. Podnikatelé psychologický účinek znají, a proto se grotesky na závěr pornofilmů zařazují pravidelně.

Než jsme odešli, všimli jsme si, že těch „pozvaných“ na „soukromém promítání“ nebylo mnoho. Kromě nás dva, tři pubertáci, stařík a černošský pár.

Nejkomičtější zážitky jsem si přivezl z Anglie. Tradiční puritánství svádí každodenní zápas s bezohledným businesssem a vznikají paradoxní situace.

Přiletěli jsme jako vědecká delegace na učený kongres a to určovalo také směr našich zájmů. Naší hlavní starostí byly referáty, koreferáty, diskusní vystoupení, sekce, kulaté stoly, pracovní skupiny atd. atp. Mezi vážnými záležitostmi zůstala přece jen sem tam skulinka a do ní se vloudily i zájmy méně duchaplné a méně duchamorné.

První večer v Londýně jsme se vypravili do Soho. Vedly nás tam - jak jinak? - výlučně studijní zájmy. Špatná pověst vykřičené čtvrti nás odrazovala, ale dokázali jsme se přemoct. Drželi jsme se v sevřeném útvaru a hlídali si kapsy.

Jako když děti na jarmarku obcházejí kramářské stánky, tak jsme postupovali středem uliček a obhlíželi scény, kde se nabízel živý sex a umělkyně se na nás lákavě usmívaly. Striptýzy, pornografické filmy, nahaté produkce a sexuální masáže působily mezi bohatstvím reklamních nabídek všedně. Opatrně jsme se vyhýbali skupinám odraných pouličních muzikantů a pánům, kteří nás chytali za rukáv a významně ukazovali do pootevřených dveří, kde se to běhalo, růžovělo a černalo.

Představovali jsme roztomilé skupenství. V čele krácel vysoký a důstojný představitel alma mater, trochu plochonohý. Po jeho levé ruce energicky sekal nohami mladý snaživý asistent s bradkou, vážný a v každém okamžiku připravený k moudrým slovům svého učitele něco duchaplného poznamenat. Připomínal Haškova kadeta Bieglera - přirozeně po demobilizaci.

Za nimi pajdal dlouhým houpavým krokem Vlado. I když už měl také šestnáct pryč a pět dcer, cloumaly s ním ještě mladické vášně a bral exkurzi do Soho s plnou vážností. Chvíli kohortu netrpělivě o tři kroky předbíhal a pak ho zase zaujala nějaká místní pamětihodnost a zůstal pět kroků pozadu. Vytrvale nás vyzýval, abychom se nedívali jen zvenčí a zašli „pozret volačo do nutra.“ Mírně a trpělivě jsme ho udržovali v naději, že ano - jistě - za chvíli - pak - až... Bylo zřejmé, že všichni ostatní jsou do pikantních zážitků jako diví.

Za skupinkou se pln melancholie ploužil „priatel akademicko.“ Černý oblek s vestou, bílá košile, světlý motýlek a na nohou vypůjčené moje domácí pantofle. Proč ta divná kombinace? Manželka mu koupila na cestu nové střevíce a odřel si paty. Ani věda nepovznese člověka nad všechny lidské strasti.

Falangu doplňoval a jako ovčácký pes obíhal starší docent. Menší postavou, trpěl komplexem a snahou kdekomu se zavděčit. Spěl kupředu bokem, obrácen čelem k některé z významnějších osobností. Občas se uklonil a nejen slovy, ale celým držením těla projevoval úctu. Každou poznámku, i banální vtip bral velice vážně, přemýšlel o něm a snažil se jej seriózně komentovat. Občas jeho dobrá snaha narážela na nesnáze. Zvláště, když Vlado vykřikoval průpovědky jako: „To bude naozaj vynikajúce, to nám potečú sperma až ke kolenám.“

Po dvou hodinách pochodu po tvrdé dlažbě a mezi svody tvrdého sexu jsme byli vyřízení. Zvláště „akademickovi“ v pantoflích se podlamovala kolena. Obrátili jsme se k domovu. Jen Vlado dostával právě v té chvíli největší kuráž a škemral, kdy už se konečně odhodláme jít „do nutra“. Ujistili jsme ho, že se sem zítra ráno určitě vrátíme. Teď je tu hrozný blázinec, je pozdě, jsme ospalí. Ráno to bude všechno onačejší. Nebylo lehké odvést ho od tolika lákadel. Bylo to jako dostat čmeláka z medonosného jetýlku. Celou cestu domů bručel.

Ne samým sexem živ je člověk. A tak jsme ještě večer zažili menší trapnou epizodku. Byli jsme ubytováni v budově velvyslanectví v apartmá pro kurýra, které bylo právě volné. Po úmorném pochodovém cvičení jsme měli žízeň, ale do restaurace se nám nechtělo. Někdo učinil spásný objev. Na verandě byly bohaté zásoby pití. Plzeňské, minerálky, džusy, na co si kdo pomyslí. (Vida, jak se ministerstvo zahraničních věcí stará o kurýry.) Otevíraly se lahve a plechovky a štědře jsme se na cizí účet hostili. I Vlado na chvíli zapomněl na opuštěné zajímavosti v hříšné čtvrti..

Všeobecná euforie trvala jen do té chvíle, než jsme zjistili, že veranda je společná i pro sousední byt, který patřil diplomatické rodině. Jí náležely nápoje,

keré jsme právě prolili hrdlem. Jako procesí kajícíků na Svatou Horu jsme se vypravili do osudného bytu a v duchu se skládali na sebekritiku v librách. Bohužel (nebo bohudík?) sousedé se na zazvonění u dveří bytu neozývali. Byl weekend a rodina byla za městem. Vyřešili jsme to šalamounsky. Dali jsme možnost staršímu docentovi, aby osvědčil svou horlivost. Zdržel se v Londýně ještě nějaký den a tak se došel omluvit za celý náš kolektiv. Postižená rodina to přijala s humorem.

Následující den by se asi mezi námi sotva našel víc než jeden muž, který by toužil ze všech kulturních zajímavostí metropole britského impéria právě po Soho. Leč slovo dělá muže a my jsme to večer Vladovi slíbili. I když se nám do toho vůbec nechtělo, nasedli jsme do patrového autobusu a jeli tam znovu. Byl to znamenitý vtip. Uličky hříchu vypadaly v té dopolední hodině jako vymetené. Nikde - kromě policajta, který si nás překvapeně a pátravě měřil - ani človíčka. Všechny prostitutky, pasáci, striptérky, zloději, sexuální podnikatelé, prodavači padělaných šperků, žebráci a pouliční kejklíři spali jako neviňátka. V celé čtvrti vládl pokoj a mír. Takové tu bylo ticho, že to člověka skoro nutkalo odejít s prstem na rtech a po špičkách. Naším orgiím v Londýně odzvonilo.

„Vůbec nic si z toho nedělej,“ měli jsme pro našeho „sexuchtivého“ přítele těšínské jablíčko. „V Edinburgu bude hromada času a příležitostí a tam si jaksepatří užijeme.“ To byl další v sérii znamenitých vtipů. Skotský Edinburg byl mravnější, než dívčí lyceum. Jediné ostrůvky vzácných prasečinek byly kiosky s tiskem pro pány studenty a profesory na universitě. Za hranicemi akademické svobody ani jeden hanbatý obrázek.

Naši bystří stopaři však přece nevyšli naprázdno. Světe div se - i zde našli v jednom kině pornografický film. Poutač nad vchodem byl sice střízlivost sama a obrázky ve vývěsní skřínce se také úzkostlivě vyhýbaly všemu lechtivému, ale podle názvu už se vědělo, oč jde.

Co bylo dávno všude ve „svobodném světě“ všední banalitou, to zde vytvářelo vzrušenou atmosféru, jako kdyby se měla předvádět ve Zlámané Lhotě mořská panna. U pokladny stála fronta a v ní plno šuškaní a pochichtávání. V kinosále to vypadalo podobně. Překvapující bylo už to, že v hledišti nezůstalo ani místečko volné. Zřejmě tu byly košilatinky vzácností a proto lákavou lahůdkou. Ještě než se zhaslo, každou chvíli se ozval z některého konce hlediště vtip a sál se zasmál. Jak na ochotnickém představení venkovských baráčníků.

Vlado nám připomněl předpověď o spermatech a o kolenou a představení začalo. Hlavní postavou byl fotograf, který snímal akty. Trápily ho větry a přišly na něj vždycky právě ve chvíli, kdy nějaká obnažená slečna čekala něco docela jiného. Moc dráždivé to nebylo, spíš hloupé a trapné a nudné ještě o něco dříve, než v jiných pornografických případech.

Když jsme se ocitli na ulici, připadali jsme si jako uličníci, chycení na švestkách. Ani Vlado už neměl odvahu bilancovat, jak se jeho naděje splnily.

Nejhorší bylo, že polovina z naší výpravy se představení nezúčastnila. Jakási společenská povinnost jim v tom zabránila. Teď si z nás budou dělat legraci.

Tak to zase ne. Když jsme se dali nachytat my, nesmějící tomu ujít ani oni.

„Přátelé, ani slovo, jaká to je blbost. Líčíme to jen v superlativech. Strašný drasták. To se dá vidět jedině poslední den, než se budeme vracet domů. To je prostě k nevydržení...“

Ujednáno, vykonáno. Klopili jsme oči, vzdychali a tvářili se jako zmožení pekelným erotickým vydrážděním. A ejhle - náš primitivní trik účinkoval. Něco tak špatného si přece nemohou nechat ujít. Všichni, kteří byli předešlý večer vázáni společenskou povinností, nyní bez jediného muže, který by chyběl (ženy jsme v delegaci neměli), spěchali do kina. A vysoký rektor s trochu povystrčeným bříškem a drobátko nakloněný dopředu, jako by krácel proti větru, opět v čele.

My, ta už hořkou zkušeností poučenější polovina delegace jsme si to gaudium také nemohli nechat ujít. V nadějném očekávání jsme se blížili ke kinu, abychom zčerstva, jak vyjdou, naše druhy přivítali.

Setkali jsme se ale dříve, než jsme se nadali. Přátelé se vraceli zklamaně. „Ten drasták už nedávají, Je nějaký náhradní program. Na četné protesty veřejnosti zasáhla mravnostní policie...“

Pár dní jsme to vydrželi a živil v nich trýznivý pocit, oč přišli.

Litva přátelská

Bylo to na jaře 1977. Lákala mne Sibiř, kde jsem ještě nebyl, ale přesvědčili mne, že pobaltským republikám je problematika Československa bližší. Moje přednášková cesta byla stanovena do Litvy. Nic zvláštního jsem si od toho nesliboval. Tenhle kout Evropy byl nějak stranou mého zájmu.

Nevím, zda to bylo „bolestné“ za to, že mi neumožnili cestu tam, kam jsem si přál, ale dostal jsem mimořádně sympatickou překladatelku. Světlana Nikolajevna byla mladinká paní. Vystudovala v Bratislavě a nyní psala disertační práci o literatuře Karla Čapka. Srovnávala ji s tvorbou Maxima Gorkého. Vyprávěla o tom zajímavě a se zaujetím. Naše cesta rychlíkem z Moskvy do Vilna ubíhala příjemně.

Když jsme večer v lůžkovém voze ulehli a zhasli, požádal jsem ji položertem polovážně, aby mi vyprávěla pohádku na dobrou noc. Zamyslela se a pak začala hezky o děvčátku, jež se spřátelilo s malým tuleněm. Určitě to ani Andersen nedokázal napsat tak mile a procítěně. Chyběla mu nepochybně nad husím brkem kouzelná atmosféra ztemnělého nočního rychlíku. Vlak se mírně pohupoval a tlumeně předl. Nebyl to rytmický zvuk nárazů na spoje kolejnic, na který jsem byl zvyklý. Koleje byly spojeny svárem.

Vilno se od ruských a ukrajinských měst lišilo. Podobně Kaunas a Panevežis, které jsme navštívili. Štíhlé hrotité věže katolických kostelů místo pravoslavných bání, renesanční a barokní paláce, červené zdi starých budov připomínaly spíš Polsko. Úzké středověké uličky měly kouzlo pražské Malé Strany. Zvečera lucerny nad schody lákaly do hospůdek a vinárniček, zřízených z klenutých sklípků. Staré čtvrti byly restaurovány a upraveny s péčí a vkusem.

Moderní sídliště patřila k nejhezčím, která jsem viděl. Nebyla to panelová kasárna. Na břehu řeky Vilija opisovaly ulice terénní vlny. Výška staveb se různila a vytvářela s krajinou vkusný reliéf. Obytné budovy se shlukly do menších okruhů, doplněných obchody, službami, kluby, dětskými hřišti. Něco podobného jsem viděl později na Kubě. Fasádám nechyběly zajímavé nápady co do tvarů a barev. Pochlubili se mi, že sídliště získala ocenění mezinárodní architektonické jury.

K výtvarným zvláštnostem Litvy patřily krásné dřevořezby, výšivky a osobité umělecké zpracování jantaru. Obchody se suvenýry skýtalý bohatou pastvu pro oči. Dřevěné plastiky stály podél cest a na křižovatkách, jako u nás boží muka. Byly kombinací národní tradice a moderny. Měly náboženskou i světskou tematiku, vážnou i humornou. Byly to sošky lidí i zvířat, realistické i symbolické. Nikde jsem neviděl řezbářské dílo uprostřed polí a lesů poškrábané a počmárané rukou hloupého vandala.

Navštívili jsme historickou a estetickou vzácnost - zámek Trakaj. Byla to historická pevnost, postavená na ostrově uprostřed jezera Gal' ve. S pevninou ji spojovalo úzké dlouhé přemostění. Nebyl to architektonický rozmar, ale branná

nutnost. Po staletí odolával Trakaj nájezdům řádu německých rytířů. Jejich expanzi učinila přítrž teprve roku 1410 bitva u Grunwaldu, ke se spojila síla litevských, polských a ruských vojsk. Až do té doby byla Trakaj stolicí Litvy. Teprve po porážce řádových rytířů bylo hlavní město přeneseno do Vilna.

Zvláštnosti litevského estetického cítění mi přiblížilo muzeum Mykolase Konstantase Čiurlionise (1875 - 1911). Byl to malíř a hudební skladatel, jedna z vynikajících litevských osobností. Jeho malby mají abstraktní, symbolický charakter. Vyznačují se jemnými tóny barev, jež vzájemně měkce přecházejí. Hra barev je výraznější než kresba. Netvořil veliká plátna, ale maloval výhradně pastelkami na skromné čtvrtky. Uchování a konzervování jeho výtvarného díla je veliký technický problém. Čiurlionisovy hudební skladby, podobně jako malby, v zasněné symbolické poloze odpovídaly rázu litevské krajiny.

Čtvrtinu země pokrývají lesy. Ponuré severské hvozdy tvoří smíšené jehličnaté a listnaté porosty. Rozsáhlé lesní komplexy jsou jak potrhané tkanivo, přerušované jezery, řekami, potoky, bažinami a záplatami polí. Nejsou zde hory, ale jen mírně zvlněná rovina, zbrázděná nehlubokými úvaly a písčitymi výmoly. Nejvyšší „hora“ nedosahuje ani 300 metrů nadmořské výšky.

Rovina bez vesnic, řídké roztroušená začernalá stavení, poletující havrani nad okrajem lesů, nebe pod nízkými mraky letícími od studeného Baltu, to dává krajině ponurý a melancholický ráz.

Do padesátých let 20. století Litva neznala vesnice. Ještě během naší cesty jsme na venkově míjeli většinou chutory - osamělé zemědělské usedlosti uprostřed několikahektarového ostrůvku vyklučného lesa, přízemní dřevěné doširoka rozprostřené dvorce. Stáje, stodola, kůlna a lázeň tvořily s obytnou budovou neohrazený obdélník. Mezi jednotlivými budovami byly větší mezery. Všechno bylo ze dřeva a požár představoval věčnou hrozbu.

Obytná stavební zdobily řezby. Každý dům měl své originální vzory na zárubních dveří, na okenicích, okolo oken a po okraji střechy. Chutor byl rodinný hrad. Nejbližší soused na kilometry a oddělen lesem. I když byla plocha polností rozsáhlejší a patřila několika hospodářům, stál jeden chutor od druhého daleko, každý sám pro sebe. Přejít k společnému životu ve vesnicích začal až se zakládáním kolchozů. Viděl jsem to na příkladu vesnice a kolchozu Tiesa.

Postavili zde pro rolníky kolonii rodinných domků. Družstevník mohl vyměnit chutor za patrový zděný dům - zdarma.

Nabídli mi, abych si vybral, které stavení si chci prohlédnout. Předseda kolchozu šel před námi a požádal hospodyni o souhlas. Přepadli jsme ji právě v přípravě oběda, ale nezdála se být vyvedena z míry. Provedla nás dvoupodlažním podsklepeným domkem. V přízemí měli kuchyň se spíží, odkládací komoru a obývací pokoj, v poschodí ložnici a pokoj pro děti. Pořádek v domácnosti, která naši „vizitu“ nečekala, byl na úrovni. Obývací pokoj vybavený záclonami, kobercem, sedací

soupravou a radiem. Zařízení si každá rodina pořizovala podle svého vkusu a „za své“.

Zajímalo mne, co se dělá s opuštěným dřevěným chutorem. Spálí se. Není to škoda? U nás by ho lidé z města rádi koupili jako rekreační chalupu. Hýbou s tím švábi - tarakáni a jiný nepříjemný hmyz, dřevo je prolezlé červotoči, v hospodářských budovách je plno myší a potkanů. Jediná asanace je plamen.

Přechod z chutorů do vesnic neznamenal jen změnu bydlení, ale celého tradičního způsobu života na venkově. Velká část vedoucích představitelů, inteligence, učitelů, umělců, vědců se narodila a vyrostla na chutoru, v izolovaném rodinném prostředí. Řekli mi, že pro ženy je změna po krátkém čase, jakmile si zvyknou, vítaná. Ulehčuje jim práci a ubírá starostí. Vesnice umožňuje lepší školní výchovu dětí. Pro muže je rozhodující povaha zaměstnání, organizace práce a odměňování.

Při prohlídce kravína jsem byl svědkem inseminace. Nebyl to žádný povznášejší estetický zážitek. U nás jsem se k tomu ještě nenachomýtl. Milostné hrátky býka na pastvině ve Vodňanských Horách jsou impozantnější. Svědčilo to však o úrovni chovatelské technologie. Býk z vysoce produktivního plemene tak zplodil ohromné množství potomstva a to i dlouho potom, co se sám proměnil v bifteky. Dobytkářství, vzhledem k nižší kvalitě orné půdy, hraje v Litvě značnou úlohu.

Ohrazené pastviny sousedily s lesem. Vyprávěli mi, že až na jeho okraj přichází stádo zubrů, jež se rozplemenili v Bělověžském národním parku na polsko-běloruských hranicích. Divocí tuři a domácí hovězí dobytek k sobě Inou. Krávy a zubři tvoří často jedno pasoucí se stádo, rozdělené plotem.

Příroda a zvířata jsou v severské zemi do jisté míry odlišná. Neměl jsem mnoho možností se tomu věnovat, ale v lázních Druskininkaj jsem viděl zajímavost. Dílo bobrů. Nikoliv jejich hráz, takové štěstí jsem neměl, ale přehryzané silné kmeny olší. Těžko jsem uvěřil, že nebyly podřaty sekerou. Okolo ležely na prst tlusté štěpiny. Jak něco takového mohou dokázat zvířecí zuby? Bylo to na břehu říčky, jež se vlévá do Němenu, pár kroků od krajních domků. Bobři prý tu nejsou výslovně krotcí, ale ani příliš plaší.

V Litvě, jako konec konců v každé zemi, pokud člověk nehledá jen knedlíky a plzeňské pivo, bylo mnoho zajímavého. Zvlášť mne zaujalo chování lidí, s nimiž jsem přišel do styku. Bylo přátelské a taktní, bez apriorní rezervovanosti, ale bez hraných afektů. Měl jsem zpravidla hned při prvním setkání dojem, jako bychom se znali.

Prvním takovým typem byl Juozas, aspirant filosofie, který mne provázel. Národností Litevec, asi 25letý inteligentní hoch. Na svou vlast byl pyšný a snažil se, abychom - moje moskevská průvodkyně a já - z ní co nejvíc poznali. Po celou dobu nám sloužil jako živá encyklopedie o Litvě. Zodpovídal ochotně naše otázky a neskrýval ani nedostatky. Mluvil plynně rusky, ale působilo mi potěšení, že umím

přece jen o špetku lépe než on.

Během několika dní, kdy jsme bydleli v lázních Druskininkaj, jsem se sblížil s třemi mladými lidmi, dvěma muži a děvčetem Marite. Pracovali v lázních a hovořili, jako většina mládeže, slušně rusky.

Jonas byl sympatický urostlý chlapík, přímočarý a srdečný, typický venkovan. Zpočátku vypadal málomluvný, ale když - jak se říká - rozvázal, zajímavě a s humorem líčil dětství a život na chutoru. Názorně předváděl, jak člověk ze spaní nadskočí, když ho štípne tarakan - šváb do choulostivých míst.

Druhý z mladých mužů, Petras, byl trochu menší, ale o to veselejší povaha. S nadšením mluvil o dobrém jídle - ta záliba se na něm neutajila. Všichni tři se shodli, že není nad „zeppelinů“. Podle anglického přísloví, že se puding pozná, když se sní, rozhodli, že je musíme ochutnat. V restauraci ani v lázeňské kuchyni prý to nejsou ty pravé. Petras prohlásil, že nás zve na domácí, které připraví sám podle babiččina receptu. Slovo dělá muže a Petras udělal „zeppelinů“. Nazítří jsme zasedli k hodovnímu stolu.

Jméno historické vzducholodi hraběte Zeppelina nesly plněné knedlíky, podle namodralé barvy nepochybně z bramborového těsta. Název měly podle charakteristického doutníkového tvaru. Náplní bylo kořeněné sekané maso, míchané z několika druhů. Na talíři se dobrotu polévala horkou smetanou. (Vzpomínka vyvolává ještě po třech desítkách let senzaci chuťových buněk.)

V Litvě prý má každý osobní rekord, kolik „zeppelinů“ dokázal spořádat. Asi jako je to u nás se švestkovými knedlíky. „Zeppelinů“ byly opravdu znamenité, ale zůstal jsem hluboko pod národním rekordem. Marně od té doby pátrám v různých kuchařských knihách, návod na jejich přípravu jsem zatím nenašel.

Pozvali nás do sauny. Rozumělo se, že půjdeme společně s Marite. Se špetkou rozpaků mi naznačili, že se předpokládá obvyklá ústroj - bez ústroje. Bylo to zde běžné. Nepřekvapilo mne to, ani to nebylo poprvé, co jsem podobnou situaci zažil. Světlana Nikolajevna se ostýchala a omluvila se. Třem lázeňským přátelům to dodatečně také nějak vrtalo hlavou a nakonec přišli do sauny v plavkách. Jedny přinesli i pro mne. Potit se v nich nebylo moc příjemné, ale netroufal jsem si protestovat.

S mnoha lidmi jsem přišel do styku během přednášek. Neměl jsem dojem, že by byl o ně malý zájem a necítil jsem se nevyužitý. Zpravidla jsem vystupoval jednou dopoledne, podruhé odpoledne, nebo večer. V sále bývalo 100 - 200 posluchačů. Ve Vilně, v Kaunasu a v Penevežisu uspořádali aktiv. V hlavním městě byl svolavatelem ústřední výbor komunistické strany. Největší zájem byl v Penevežisu, kde přišlo na 250 lidí a položili mi 22 otázek. O Československo byl zájem i v závodech.

V kolchoze Tiesa jsem vystupoval v neděli odpoledne, kdy měli volno. Do místního klubu přišlo asi 160 lidí. Prakticky celá vesnice kromě dětí a snad části

nejstarší generace. Probíhalo to jako na neruském venkově obyčejně - mluvil jsem rusky a předseda překládal do litevštiny. (Nenechal si tuto úlohu vzít, i když mu Juozas nabízel své služby.) Předseda překládal a chvílemi, když zaváhal, polovina auditoria mu napovídala. Bylo patrné, že jen starší lidé rusky dobře nerozuměli.

Zahrnuli mne spoustou bezprostředních dotazů. Nemělo to oficiální ráz, lidé se většinou nehlásili o slovo a volali otázky z místa a v sedě. Sotva jsem odpověděl, vznášeli podotázky. Někdy musel předseda rozhodovat mezi dvěma, třemi tazateli, který dostane přednost. Zajímal je život na našem venkově. Zvláště pozorně poslouchali, když jsem vyprávěl o staleté tradici vesnic a o zvyklostech života v nich. Měli mnoho speciálních dotazů, z nichž ne všechny jsem dokázal uspokojit. Ptali se na druh pěstovaného dobytka, na výkupní ceny za maso, za mléko, co se pěstuje na polích, jaké jsou výnosy, jaké se používají stroje, hnojiva, kolik družstevníci při jednotlivých pracích vydělávají, jak bydlí atd. Když jsem občas přiznal, že odpovědět neumím, přijali to s humorem a zadostiučiněním, jako kdyby říkali: Vidíš, dostali jsme tě. Jsi profesor, ale v zemědělství se vyznáme lépe než ty. Po zhruba dvou a půl hodinách předseda besedu kategoricky ukončil: Prohlásil, že by hosta umožili.

Po přednášce se se mnou lidé po vsi zdravili jako se starým známým.

Celý pobyt v Litvě byl hezký a měl tomu odpovídající zakončení. Nejprve jsme jeli do rázovité restaurace na břehu jezera, kde nás očekávalo bohaté pohoštění a oficiální poděkování vedoucích orgánů republiky. Následovalo méně oficiální a intimnější pokračování.

Bylo pro ně vybráno zvláště milé prostředí. Konalo se ve Vilně na idylickém starém náměstíčku s restaurovanými jednoposchodovými domky ve stylu empiru a biedermyera. Seděli jsme v místnosti, kde bydlel za studií polský básník Adam Mickiewicz. Byt nebyl naplněn obvyklými muzejními relikviemi. Místnosti byly zařízeny ve stylu básnickovy doby.

Zasedli jsme v podvečer k lehkému vínu a zákuskům. Náladu vytvářely menuety z reproduktorů, zabudovaných ve stěnách. Hudbu střídaly Mickiewiczovy verše ze sbírek Znělky milostné a Sonety Krymské - v češtině. Tato pozornost byla jako milé pohlazení. Zazněly verše Puškina a Lermontova. Nad sladkostmi v barevných porcelánových košíčkách jsme se bavili o litevské, polské, ruské a české poezii. Světlana Nikolajevna byla ve svém živlu.

Na cestách po světě jsem zažil hodně hezkého. Tenhle večer k tomu bezesporu patřil.

Tak kulturně a šlechetně se s námi loučila země, která prožila tolik zla, surovosti a příkoří. Tisíciletá historie byla její těžkou zkouškou. Když odolala nátisku německého řádu, pustili se do ní Švédové. V patnáctém století se vzepjala k největší moci a slávě a její panovnický rod Jagellovců zasedl i v Uhrách a v Praze. O dvě století později její státní existence načas skončila. Za první a druhé světové

války byla několik let pod německou okupací. Mezi válkami měla hlavní město Vilno jen podle ústavy; fakticky bylo zabráno Polskem. Nacističtí okupanti řádili v Litvě zvláště zběsile. Jak mi Litevci sdělili, z necelých čtyř milionů obyvatel na půl milionu vyvraždili. Projížděli jsme vesnici, kde nahnali všechny lidi do stodoly, starce, ženy i malé děti a zapálili ji. Ve Vilně bylo s obzvláštní důkladností vyhubeno všechno židovské obyvatelstvo, které před válkou tvořilo značné procento. Na 90% Židů v Litvě válku nepřežilo. Až do čtyřicátého devátého roku terorizovaly na venkově obyvatelstvo bandy.

Takovou strastiplnou cestou prošel národ, který jsem poznal jako kulturní a pohostinný.

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století ho čekaly nové zkoušky. S rozpadem Sovětského svazu se vyhroutily v zemi rozpory, jež půlstoletí dřímaly pod povrchem. Vzpomínám na lidi, s kterými jsem se setkal, na Juozase, na Jonase, na Petruse, na Marite. Jak žijí?

Ta země by si zasloužila, aby už jednou skončila její věčná houpačka, aby mohla existovat v klidu a věnovat se práci, tvůrčímu dílu, pro něž má tolik nadání. Přál bych jejím lidem, těm, jež jsem poznal, i milionům ostatních kulturní život a pohodu, v jaké se s námi loučili v domě Adama Mickiewicze.

Na horké půdě

K desátému výročí dramatických československých událostí osmašedesátého roku jsem byl pozván na přednáškové turné do Švédska. Pořadatelem byla tehdy v zemi druhá, nedávno založená komunistická - dělnická strana. U nás panoval ještě hluboký socialismus a podmínky, za nichž přednášky v severské zemi probíhaly, byly značně odlišné a pro mne poučné.

Po mém příletu do Göteborgu se konala tisková konference, ale byl o ni minimální zájem. Přišel jeden novinář, a to ještě z listu pořádající organizace. Také první přednáška proběhla celkem vlažně. Zato následující den v Lidovém domě bylo živo.

Sál byl plný do posledního místečka a před vchodem postávaly hloučky. Zdálo se, že si nevyměňují právě láskyplné pohledy. Kousek pod schody zastavily dva policejní „antony“. Když jsem procházel sálem, zaslechl jsem češtinu. To člověka v cizině potěší. Tady to mělo osobitý a ne právě příjemný význam - političtí emigranti. Ti si mne jistě nepřišli poslechnout ze sympatie.

Řečnický pultík stál na divadelním pódiu. Ve Švédsku je zvykem, je-li řečník cizinec, že se překládá věta po větě. Mluvil jsem německy. Překladatelkou byla mladá Němka, provdaná za Švéda.

Když byla přednáška v nejlepším, nastal v sále mumraj. Uprostřed třetí řady vyskočil muž, obrátil se do místnosti a něco vykřikoval. Nerozumím švédsky, ale nebyl jsem na pochybách, že nevyjadřuje nadšení s mým výkladem. Jeho vystoupení bylo signálem pro dvě nebo tři desítky přítomných, sedících v jedné z posledních řad. Křičeli, dupali, pískali a spustili demonstrativní kočičinu. Pohotově se k nim prodrala jiná skupina a jala se je velmi radikálním způsobem pacifikovat. Přes celý sál jsem nejen viděl, ale i slyšel, jak cvakla pěst, zasáhnuvší bradu.

Klubko zápasících se pohybovalo směrem ke skleněným dveřím východu. Dva dvoumetroví Švédové vynášeli „na andělíčka“ muže, který dal první signál k incidentu. Zuřivě se bránil, kopal okolo sebe a zdvihal obě nohy v přednosu. Bez velkých ceremonií ho ramenatí průvodci prohodili zaskleným východem. Ostatní demonstranti, kteří ho následovali, už měli volnější cestu. Těžiště utkání se přeneslo do foyeru a přilehlých prostor.

Hlediště má jméno podle toho, že se z něj hledí a jeviště, že se na něm děj objevuje. Ted' to bylo obráceně. Stáli jsme překvapeně s útlou Němkou a sledovali drama v sále. Připadalo mi to jako neskutečné, jako filmový obraz.

Většina přítomných se do boxerského mače nezapojila. Seveřané jsou klidné letory a dovedou kulturně vyslechnout i názory, s nimiž nesouhlasí. Okolo domorodců se nyní odehrávalo střetnutí mezi skupinou našich emigrantů a latinskoamerických radikálních a temperamentních „hostujících dělníků - gastarbeitřů“.

Když utkání pokračovalo mimo sál, pokusil jsem se navázat přerušenu nit přednášky. „Slyšíte celý čas antikomunistickou propagandu, snad vydržíte ještě pár minut poslouchat názory druhé strany“. Tak nějak jsem to řekl a překladatelka to pohotově tlumočila. Lidé to přijali, zasmáli se a vraceli se do hlediště.

Během následujících minut rušil klid už jen pořadatel, když s kasičkou na dlouhé tyči obcházel řady a vybíral na rozbité skleněné dveře, kterými proletěl rozhněvaný muž.

Přednáška skončila bez dalších nekulturních přerušení a následovala kulturní vložka. Vystupovala hudební skupina Barbary Thalheimové z Německé demokratické republiky.

Během účinkování sympatické čtveřice mladých lidí za mnou přišli organizátoři večera, aby mne odvedli z budovy zadním vchodem. Před hlavním schodištěm prý to hrozí novou rvačkou, jakmile se objevím. Policie by mne mohla vypovědět ze země jako nežádoucí osobu. Ohrozilo by to plánovaná vystoupení v dalších městech.

Starší Švéd mne vedl pustými přístavními uličkami. Žluté světlo lamp zápasilo s chuchvalci mlhy. Od moře páchla sůl a rybina.. Připadal jsem si jako v románu Roberta Louise Stevensona. Čekali jsme na opuštěném nároží a za chvíli se objevilo několik aut. Vyskákali z nich s hlaholem moji hostitelé. Zdařilou akci s dramatickou zápletkou jsme oslavili v sekretariátu mezi kancelářskými stoly červeným vínem, servírovaným v papírových kelímcích.

Den nato byla rvačka v Lidovém domě novinářskou senzací. Jestliže o tiskovou konferenci bezprostředně po mém příletu nebyl zájem, teď se situace obrátila. Když jsem přijel navečer na další přednášku do Halmstadu, obklopili mne novináři, pršely dotazy a vystřelovaly blesky fotoaparátů.

Růst zájmu se projevil nejen u žurnalistů, ale také v řadách odpůrců. V předsálí bylo slyšet téměř víc češtiny, než švédštiny. Místnost byla z dobré poloviny naplněna emigranty a mezi nimi bych asi ztěžil hledal názorového stoupence.

Sotva jsem začal hovořit a tlumočnice překládat, v sále zavládla napjatá jako by elektrinou nabitá atmosféra. Bylo hrobové ticho, ani pokašlení se neozvalo, ale nebylo nejmenších pochyb, že je to ticho pod hustými zlověstnými bouřkovými mraky. Cítil jsem, že stovky uší sledují pozorně každé mé slovo, nikoli ze sympatií, ale z nepřátelství, aby se ho mohli popřípadě zmocnit a obrátit ho jako obušek proti mně. V životě jsem neprožíval při přednášce takové vzrušení. Cítil jsem, jak mi krev pulzuje v krčních tepnách. Když mne teď neklepne Pepka, pak už nikdy - říkal jsem si v duchu.

Konečně referát skončil a otevřela se diskuse. Spustilo krupobití dotazů. Noviny příští den psaly, že mne odpůrci přišli otázkami utlouct. Pro mne to ale znamenalo úlevu. Atmosféra nebyla přátelská, ale dostala lidskou podobu. Byla to ostrá konfrontace názorů, ale probíhala kulturně. Bez invektiv a hulvátství. Chvílemi se to

sice někomu nepozdávalo, zvedl se, odešel a demonstrativně práskl dveřmi. Ani to nevybočovalo z mezí poněkud volněji chápané slušnosti.

Dotazy byly různé. Některé věcné a vyjadřovaly upřímný zájem tazatele dovědět se něco o situaci v Československu. Jiné čišely zlobou a byly do demagogie vyostřené. Takový dotaz je něco jako nahrávka na smeč. Čím hloupější otázka, tím lepší příležitost pro vtipnou a působivou odpověď. Dotazy pokračovaly donekonečna. Překladatelka nevydržela. Byla to tentokrát mladá švédská maminka, která měla sebou kojeňátko v nosiči na prsou. Po několika desítkách otázek jí nervy vypověděly a ztratila schopnost vnímat a mezi němčinou a švédštinou tlumočit. Naštěstí byl přítomen mladý Švéd, který studoval v Kyjevě vysokou školu tělesné výchovy. Nabídl překlad prostřednictvím ruštiny. To bylo pro mne ještě výhodnější.

V jedné chvíli se vyhrocené napětí uvolnilo legračním nedorozuměním. Zmínil jsem se, že u nás byl ministrem i kněz - v ruštině „pop“. Chlapec to pochopil a přeložil tak, že jsme měli „pop-muzik ministra“- ministra pro populární džezovou hudbu. Uvedlo to do vibrace bránice sympatizantů i těch druhých.

Po skončení jsme měli auto před budovou pomalované hanlivými obrázky, některé na sklo rtěnkou, a nápisy vyryté čímsi ostrým do kapoty na památku. To už z rámce kulturní výměny názorů vybočovalo.

Příští den mi hostitelé přinesli kupu novin a překládali záznamy z včerejšího improvizovaného interview. Z toho, co jsem řekl, nebylo otištěno téměř nic. Zato tam byly otázky, které nepadly a moje repliky, které jsem neproněsl. V jedněch novinách byla má fotografie s titulkem: „Sovětský špion“, nebo „představitel Čechů“? Byla to pro mne zkušenost, co znamená v kapitalistickém světě svoboda tisku.

Přednáškové turné po Švédsku byla výborná škola. Nikdo mne nepřišel poslouchat ze slušnosti, nebo aby si vylepšil kádrový popis. Poznal jsem, že si nemohu dovolit jedinou jalovou větu. Rázem se ztrácela pozornost a lidé si nebrali servítky. Bez ostychu rozevřeli noviny, bavili se, nebo odcházeli. Když byla informace zajímavá, místnost se zaplňovala.

Jednu přednášku jsem měl v neděli odpoledne v kulturním domě ve Stockholmu. Zároveň se tam konalo několik dalších akcí. Naplněnost mého sálu byla zajímavý barometr. Chvillemi byla volná místa, chvillemi nebylo dost židlí, lidé stáli a posedávali na zemi okolo stěn. Aplaus byl vzácný, ale zdál se upřímný. Spočíval v klepání kotníky do desky stolu.

Zvláště mladí lidé si počínali naprosto neformálně. Ptali se na všechno, co je zajímalo. Nedbali o to, zda někdo považuje jejich dotaz za vhodný či nevhodný, zda se jím blýsknou, anebo budou vypadat hloupě. Klidně si lehli na zem, podepřeli bradu a poslouchali. Rodiče s sebou přiváděli malé děti, ty volně pobíhaly po místnosti a hrály si. Nikdo je neokřikoval. Zatím co jsem nad řečnickým pultíkem gestikuloval, rozkročil se proti mně malý blondáček a zaujatě mne pozoroval.

Vzápětí se rozběhl za důležitějšími věcmi.

Švédskou kolegyni za předsednickým stolem v Malmö jsem rozesmál, když jsem se jí šeptem svěřil, že poprvé bude poslouchat moji přednášku pes. U nohou jednoho posluchače s lulkou ležel hnědý setr.

Podél Rýna

Začátkem šedesátých let jsem psal sociologickou studii o západoněmecké mládeži. Jako vojáka z povolání mne zajímal její postoj k vojenské službě a k nebezpečí války. Empirický výzkum pro mne byl nemyslitelný a tak jsem čerpal z různých, zpravidla nepřímých údajů a snažil se postihnout co nejširší souvislosti. Studoval jsem německé dějiny, filosofii, politickou literaturu a tisk. Pokud mi to čas dovoľoval, četl jsem i díla německých spisovatelů a básníků. Zdrojem aktuálních pramenů byla mezinárodní knižní výpůjční služba.

V roce 1964 vyšla studie pod názvem Proč slouží? v nakladatelství Naše vojsko a o dva roky později jsem ji obhájil jako kandidátskou disertační práci.

Jak svědomitě jsem shromažďoval informace o západním Německu, to potvrzuje malá epizoda. Naše plavební společnost mne požádala o besedu s kapitány a důstojníky lodí, plujících po Labi. Pro mne to bylo mnohem poučnější, než pro ně; vždyť oni byli v Německu polovinu roku. Po přednášce a diskusi mi nechtěli věřit, že jsem v SRN nebyl a pokládali to za přehnané utajení.

Já jsem ale nedostatek přímých poznatků pociťoval velice nepříznivě. Do Spolkové republiky Německo jsem se poprvé dostal čtrnáct let po vyjití zmíněné knížky. To jsem se už zabýval jinou problematikou.

Během první návštěvy jsem toho ze západního Německa mnoho neviděl. Koncem roku 1978 jsem se zúčastnil 16.světového filosofického kongresu v Düsseldorfu.

Velikou radost mi to nezpůsobilo. Byl jsem právě na zajímavém přednáškovém turné ve Švédsku a čekala mne ještě řada vystoupení na severu, i za polárním kruhem. To bylo lákavější, než vzájemné přesvědčování nepřesvědčitelných na filosofickém klání. Byl jsem ale disciplinovaný a tak jsem nastoupil ve Stockholmu do letadla a přes Frankfurt nad Mohanem přiletěl do Porúří.

Přivítalo mne zajímavé město s více než půlmilionem obyvatel. Kdysi to bylo první německé průmyslové středisko. K neslavným tradicím patřilo, že se zde 27.ledna 1932 sešel Hitler s několika stovkami představitelů německého kapitálu. Dohodnutá vzájemná podpora stála Německo, Evropu a Svět desítky milionů mrtvých.

Abych po příletu nezabloudil, čekal mne na letišti Jarka Tůma. Byl dlouholetý pracovník zahraničního obchodu a v Německu se pohyboval jako doma. Několik dní mi dělal po městě a okolí zasvěceného průvodce.

Naše delegace čítala něco přes tucet Čechů a Slováků. Bydleli jsme v hotelu Royal. Název zněl vznešeně, ale byl to skromný, ale čistý a přívětivý penzion. V pokojíku jsem měl sprchový kout, ale WC byl společný na konci chodby.

Slušelo by se, abych začal vyprávěním o kongresu. Utkvěly mi ale spíš v paměti

dojmy ze Starého města. Odbývaly se tam právě od 1. do 3.září slavnosti - Altstadtfest. Těšily se nesrovnatelně větší pozornosti než světový filosofický kongres. I oficiální měsíční program, vydávaný představiteli města, je kladl na první místo. Přinášely Düsseldorfu nepochybně větší kopici marek.

Bylo to také něco jako „panem et circenses - chléb a hry.“ Chléb si musel každý zaplatit, ale zábavy bylo habaděj.

Úzké uličky praskaly ve švech. S tím, jak hodiny od rána pokračovaly, hustota davu se stupňovala. Na každém kroku přehrazovaly cestu atrakce. Kytarista, který potřeboval prsty na akordy, si posadil na hlavu hrnec, aby nemusel nastavovat dlaň. Skupina děvčat se pletla do cesty na chůdách. Nevím, zda přitahovaly pozornost víc odvážnými kroky, nebo smělymi sukénkami. Fakír polykal oheň a ne a ne se nasytit. Malíř používal místo plátna chodník a ani se nerozčiloval, když mu někdo do díla šlápl.

Hrozny mladých lidí obklopovaly veřeje hospod, z nichž se linula hudba mnoha decibelů. Starosta povolil, aby náruč pohostinství zůstávala otevřená až do rána. Kdy chudáci hostinští a jejich personál během oněch tří dní spali?

Nikdo nemusel trpět hladem ani žízní. Stačilo mít dost peněz.

V otevřených krámech, na očích zákazníků i zvědavců točili italští hoši ve vzduchu plachty z těsta o průměru bezmála metr. Polévali je kečupem, sypali strouhaným sýrem a pokládali šunkou, salámy, rajčaty a dalšími ingrediencemi podle kulinářské a estetické fantazie.

V každé jídelničce se otáčely nad dřevěným uhlím „sloní nohy“, pláty vepřového boku, navinuté na rošt. Porce s oblohou stála v jídelně šest marek, v žemli „přes ulici“ dvě a půl.

Každý se choval velice svobodně. Co nepotřeboval, to upustil rovnou pod nohy. Všichni se svorně a svobodně brodili spoustou mastných i jiných papírů, rajské omáčky, plechovek od piva a od kokakoly, kelímků z plexiskla i rozbitých sklenic. Někteří chodci v bujaré náladě s gustem drtili křupavé kousky pod nohama, druzí si ohrnovali kalhoty.

Všeho byla hojnost. Jediné, co chybělo, byla špetka ztišení a klidu. Po blázinci „festu“ působila atmosféra kongresových sálů jako balzám na duši. Nebo to bylo obráceně a po hodinách vážného rozjímání a rozjitřených filosofických polemik byl ruch slavností v ulicích osvěžením? Asi jedno i druhé.

Kongres se konal ve veletržních prostorách - Messegelände.

Československou delegaci vedl akademik Radovan Richta. Tvořili ji osobnosti jako Ladislav Hrzal, Vladimír Ruml, Jindřich Zelený, profesorka Popelová, Jindřich Filipec, ze Slovenska profesoři Sirácki, Filkorn, Lev Hanzel a řada dalších.

V čele sovětské skupiny byl akademik Fedosejev a reprezentovali ji nestoři marxistické filosofie jako Konstantinov, Mitin, Ojzerman, Jovčuk a příslušníci mladší myslitelské generace.

Silná byla filosofická fronta Německé demokratické republiky. Měla tentokrát výhodu, němčina byla jedním z jednacích jazyků. Projevilo se to zvláště na mimořádném zasedání k otázkám míru. Došlo ke střetu protisocialistických výpadů s představiteli socialistických zemí. Zvláště profesor Hahn dokázal věcnými a vtipnými argumenty získat spontánní sympatie v sále, kde tentokrát tvořili podstatnou část místní vysokoškolští studenti. V bojovém hlasování byla přijata rezoluce, plédující pro odzbrojení. Průběh jednání dával odpověď, proč se západní představitelé ve vedení světové filosofické asociace bránili zařadit problematiku míru a války mezi hlavní kongresová témata.

Okolo jednacích místností, v hale a na chodbách byla instalována výstava filosofické literatury. O přestávkách se těšila zájmu, během jednání byla opuštěná. Ne však úplně. Děly se tu různé pokoutní aktivity. Agenti Svobodné Evropy, Radia Svoboda a různých antikomunistických nadací strkali mezi vědecká díla své propagační publikace, časopisy a letáky. My jsme tyto věci zase uklízeli. (Opatrně, aby se důležitá hygienická zařízení neucpala.) Na tom nebylo konec konců nic tak zvláštního. Horší byly skutky letitého pana kolegy.

Jeho láska k filosofii a ke knihám se dostávala do konfliktu s našimi hubenými devizovými zdroji. Řešil to způsobem, který by nikdo vzhledem k jeho šedinám nepředpokládal. Když jsme nastupovali do autobusu na zpáteční cestu do vlasti, musel požádat přítele, aby mu pomohl s objemnou krabicí knih.

Prohřešek unikl pozornosti vystavovatelů, ale ne naší. Literárního kleptomana jsme neprozradili, ale jeho čipernost obrátili v užitek celku. Postrašili jsme ho, jaké nesnáze ho čekají na naší celnici, až se ukáže, že veze „libri prohibiti“. Krabici jsme velkomyslně přijali pod záštitu filosofického ústavu akademie věd. Pár dychtivých studiosů se tak dostalo k pramenům, v té době u nás těžko dostupným.

Na kongresu jsem se sešel s profesorem Stanislavem Vasiljevičem Alexandrovem, svým přítelem. Byl členem sovětské delegace. Nejprve jsme to oslavili společnou improvizovanou večeří v mém pokoji. Završili jsme ji znamenitým řeckým červeným vínem. Prošli jsme spolu pár zajímavostí Starého města a vypravili se autobusem do Kolína nad Rýnem. Přítel strávil dva roky jako hostující profesor ve Vietnamu (odkud si přivezl těžkou srdeční chorobu), ale v kapitalistické části světa byl poprvé. Nebyl jsem žádný ostřílený světoběžník, ale teď jsem si hrál na průvodce.

Většinu času v Kolíně jsme věnovali prohlídce katedrály. Do odjezdu autobusu jsme prošli pěší zónu. Přítel žasl nad hanbatými časopisy, ukazujícími nejintimnější lidské údy v barvách a bez ostychu. „To se to tady tak volně vystavuje a děti chodí kolem?“ Tehdy jsme ještě „nevstoupili do Evropy“ a nebyli světoví. Kdyby žil dnes, viděl by to nejen u nás, ale i doma v Moskvě.

V autobusu jsem si všiml zajímavého páru. Akademika Konstantinova provázela manželka. Byl už velmi starý a paní mu dělala ošetřovatelku a anděla strážného.

V sálech kongresu vystupoval suverénně a nezapřel, že patří ke světové filosofické špičce. Slabosti stáří se však ani před jeho vědeckou autoritou nezastavily. V drobných denních starostech a strastech byl jako děčko. Oddaná životní družka se o něho starala s mateřskou něhou. Byl to až dojmavý obrázek.

Jeden hromadný výlet patřil k programu kongresu. Navečer, když se stmívalo, byly přistaveny dva parníky a vyvezly nás po Rýně až ke Keiserfalzu.

Chladný večer na vodě nás zahnal do kajuty. Bylo tam těsno k zalknutí. Seděli jsme namačkáni kolem stolku a dívali se navzájem do tváří, které jsme dobře znali. Přecházet a hovořit s členy jiných delegací se dost dobře nedalo, na to byly uličky v kajutě těsné a okolo malých stolků tlačence. Raut byl jistě dobře myšlený, jenže - nedomyšlený.

Trápil nás hlad a žízeň. Vzali jsme příliš vážně tvrzení, že se během cesty bude podávat večeře. Dostali jsme talíř měkkého salámu a černé tlačence se žemlí. Pití bylo hojně - půl litru vína za 9,70 marek. Vzhledem k svým finančním možnostem jsme se složili na jednu lahvinku a pak vzpomínali na vodovodní kohoutek v hotelovém pokoji. Slabší povahy si daly hned po návratu do přístavu pivo, dvě deci za 1,1 marky.

Přivítali jsme, když po úmorných hodinách plavby zaplál na břehu hořící hrad císaře Barbarossy. Nikoli proto, že bychom uctívali jeho kult, nebo že bychom mu přáli ničivý živel. Znamenalo to, že se lodi obrátí a nuda v dohlednu skončí.

Kdyby mi ještě někdo nabídl výlet parníkem Drachenfels po Rýně, vymluvím se na indispozici.

Z Düsseldorfu jsme se sice daleko nedostali, ale město samo bylo konzervou zajímavostí. Patřila k nim kromě jiného i dnes v Praze tak běžná věc, jako prostitutky. Netoulaly se ulicemi, alespoň jsem je nikde neviděl, ale byly hospitalizovány ve speciálních zařízeních. Nesváděly sexuchtivé muže, tuto úlohu za ně plnili náhončí. Ti postávali před příslušnými domy a zastavovali a přemlouvali kolemjdoucí. Měli zřejmě za léta vytríbený smysl pro potenciální kunčofty. Chytali holobradé mladíčky, ošuntělé postavy ze řad zahraničních dělníků - gastarbeiterů a také odkvétající playboye v důchodovém věku. Občas jako pavouk křížák zatáhli nějakou ulovenou mouchu do své sítě neřesti.

Erotika se nabízela v různém balení. Zvolili jsme s Jarkou Tůmou mírnější formu a koupili si za 5 marek vstupenku na film Triebe und Lustigen - Pudy a veselí. Nebylo to vyložené porno, i když se předvádělo leccos. Nejintimnější místa účinkujících hvězd se neukazovala. Za dva dny mi Jarek hlásil, že se byl podívat na tentýž film ještě jednou, tentokrát v jiném kině a za 8 marek. Tam ukazovali pohlavní orgány v naturální podobě. Míra nemravnosti měla zřejmě tomu odpovídající taxu.

Se Slávkem Hrzalem, seriózním filosofem jsme šli do exkluzivního filmového klubu. Promítalo se v menší místnosti, kde bylo jen několik řad pohodlných

klubovek. Dávali film na námět italského levicového básníka a spisovatele Pasoliniho. Příběh na motivy markýze de Sade se odehrával za fašismu. Pozoruhodná byla reakce mladíků, kteří seděli za námi. Krvavé sadistické orgie, perverzní mučení a vraždění děvčat vesele komentovali a dobře se bavili. Blesklo mi hlavou něco o personálu koncentračních táborů.

Nápadnou skupinu mladých lidí ve městě tvořili motorkáři. Mladíky na silných strojích potkáváme už také u nás, ale přece jen jich není tolik a nechovají se tak, jako jsem to viděl v Německu. Měli svá oblíbená shromáždění uprostřed nejrušnějších míst. Nastavěli tam své stroje, dražší než běžné automobily. Posedali si na ohromné přilby pestrých barev a velice hlučně se bavili. Jako hejno ptáků na povel se zvedli, nastartovali motory a šílenou rychlostí a za ohlušujícího kraválu projížděli ulicemi. Černé kožené nebo koženkové obleky měli poseté cvočky a na zádech příšerné malůvky. Partnerky na tandemech se co do módy mnoho nelišily. Každé gesto, každý počin byl výzvou společnosti: Kašleme na váš pořádek. Uhněte nám z cesty, nebo vás rozdrtíme. Uznáváme jen zákon silnějšího a ten máme v motoru.

Oázou v záplavě nezvyklých dojmů byl pro mne břeh Rýna za městem. Chodil jsem tam na chvíli skoro denně. Po vodě plula jedna loď za druhou. Remorkéry táhly čluny, naložené až po čáru ponoru. Záviděl jsem jim racionální využití nejlevnější nákladní dopravy. Rýn za to platil daň. Byl azurově modrý jen na pohlednicích. Ve skutečnosti bylo lepší obdivovat jej z větší dálky.

Za rok jsem přiletěl do Düsseldorfu podruhé. Byli jsme tři a pozvala nás DKP - Německá komunistická strana.

Tentokrát jsme toho uviděli ze Spolkové republiky Německo víc. Projeli jsme několik spolkových zemí podél Rýna až po Bádensko - Württembersko. Hostitelé nás seznamovali se svou situací a problémy, my jsme hovořili o Československu.

Cesta začala menší nepříjemnou příhodou. Janu Veselému se ztratil kufr. Neměl tam sice žádné poklady, ale co mu zbylo v diplomatce bylo na čtrnáct dní pobytu přece jen málo. Den po dni jsme volali na letiště a čekali, že se zavazadlo objeví. Leč marně. „Však počkej, Lufthanza ti to bohatě vynahradí“, utěšovali jsme Jana. Předem řeknu, že náhrada nebyla nic slavného. Něčím jsme se s Pepou Zavadou na kamaráda složili, něco si koupil.

V Düsseldorfu jsme bydleli v hotelu Royal jako před rokem. I snídaně jsme měli zase každý den stejné: paštiku, sýr, džem a suchary, dvě žemle, máslo a náprstek smetany do kávy nebo do čaje. Nebylo toho málo, ale hodně chemie a pořád totéž.

Dlouho jsme to tentokrát neužívali. Po dvou dnech jsme se vydali s Uwe Eichholzem, referentem pro organizační záležitosti na okružní cestu.

Uwe byl znamenitý řidič a měl celou zemi v malíčku. O každé překážce a zajímavosti nám pověděl o chvíli dříve, než se objevila. Přesto to byla jízda,

z níž se nám každou chvilku tajil dech. Když Uwe zvolnil, klesl tachometr na pouhých 120 kilometrů v hodině. Při nejvyšší rychlosti rozmlouval, obracel se k nám, kteří jsme seděli vzadu a potřeboval alespoň jednu ruku na gestikulaci. Za celých čtrnáct dní však nedošlo ke karambolu, ani k žádné kritické situaci. Věděl, kdy si může co dovolit a kdy je třeba jet opatrně.

Na některých úsecích s omezenou rychlostí byl nad jízdním pruhem namontován automat. Vyfotografoval vůz, který překročil limit a na snímku označil jeho rychlost. Když nás v takových místech někdo předjel, zahlédli jsme, jak se na kovové šibenici zablesklo. Myslím, že tuhle vymoženost už máme u nás také.

Poznali jsme, co způsobí na několikaproudové dálnici hromadná havárie. Radiová stanice nás včas upozornila a kritický úsek jsme objížďeli. Šlo to pomaleji, ale krajina byla o to romantičtější.

Rádio ve voze se neomezovalo na dopravní informace a Jobovy zvěsti. Uwe nás upozornil na pokrokové písně, odsuzující válku, zbrojní horečku, šíření nenávisti mezi lidmi a národy pro rozdílné společenské zřízení, náboženství nebo barvu pleti. Vyprávěl o početné vrstvě kulturní inteligence v SRN, jež vystupuje angažovaně za společenský pokrok, za zájmy prostých občanů.

DKP se nezabývala jen politikou v úzkém slova smyslu. Waldheim - Silenbach byl turistický dům uprostřed přírody. Kdokoliv přišel, našel tu odpočinek, občerstvení i nocleh. Stranické organizace, ale i mládežnické skupiny, odboráři a sportovci pořádali weekendové výlety a využívali výhodný rekreační pobyt. Komunisté se věnovali sportu ve spolupráci s tělovýchovnými a turistickými spolky.

Zajímavou besedu jsme měli v ústřední stranické škole v Leverkusenu. Posluchači byli mladí lidé ve stáří mezi dvaceti a třiceti lety. Byli k nám přátelští, ale ptali se otevřeně a bez sebemenších zábrán na všechno, co je zajímalo a o čem měli pochybnosti, nebo v čem se chtěli pevněji ujistit. Šlo hlavně o události osmašedesátého roku.

Součástí programu ve škole byl - mimo vzdělávacích hodin - sport, turistika a oddechová kultura. Pro posluchače to byla užitečně a příjemně strávená dovolená.

Navštívili jsme Stuttgart, půlmilionové průmyslové město na řece Neckaru.

Zúčastnili jsme se schůze stranické skupiny ve vysokoškolském internátě. Akademická svoboda se projevovala vzájemnou tolerancí stoupenců různých politických názorů a světonázorových stanovisek. Studenti neměli důvod, aby své přesvědčení skrývali. V hale visely vývěsní tabule náboženských skupin vedle komunistických a anarchistických a nikoho to neiritovalo, nečmáral po nich invektivy a neničil je. Studenti dovedli pochopit, co je spojuje a podporovali se navzájem při prosazování studijních a sociálních zájmů.

Pátého prosince večer nás pozvali na mikulášskou zábavu mladí zaměstnanci pošty, vyhození z práce na základě tzv. Radikalenerlass - výnosu proti radikálům.

Podle této direktivy, jež neměla právní platnost, protože nebyla přijata zákonnými orgány, byli v době vlády sociálních demokratů propouštěni ze zaměstnání lidé, podezřelí z kritického, pro panující kruhy nežádoucího, smýšlení. Takový „hřích“ bránil, aby pracovali jako listonoši, nebo zaměstnanci za poštovní přepážkou. Důkazem o „radikálních postojích“ byla účast na mírové manifestaci, aktivita v odborech, ve stávce, ale i pouhý turistický výlet s komunisty, trockisty nebo anarchisty.

Skupina chlapců a děvčat, kteří bojovali proti perzekuci a za právo na práci, jež bylo zakotveno v západoněmecké ústavě, se v ten večer sešla na společné zábavě. Pohoštění a živá beseda se střídaly s písničkami při kytáře. Byla to nejsrdečnější mikulášská, jakou jsem zažil.

Mezi „pošťáky“ jsem se ocitl ještě jednou. Bylo to na výroční schůzi DKP organizace „Post“. Tentokrát jsem jen poslouchal a tvořil si obrázek, jaké problémy trápí občany Stuttgartu.

Město ovládal všemocný automobilový koncern. Na jednom konci vyráběl motory, na opačném „draky“. Prosazoval stavbu trasy napříč centrem. Měla zlevnit firmě provoz, ale zbořit novou školu a znepríjemnit lidem život.

Starší občany sužovalo, že pobyt v domě důchodců byl dražší, než co umožňovala průměrná penze. Sociální podpora se přiznávala podle politických sympatií. „Radikálové“ měli malou šanci.

V té době se nám takové problémy zdály být u nás navždy překonané. Netušili jsme, že do podobných ještě jednou znovu upadneme.

Kromě větších společenských akcí jsme byli pozváni do bytu mladé intelektuálky. Zařídila si jej v romantickém, velmi neformálním stylu, s bujnou imaginací. Na stěnách byla abstraktní plátna, zčásti byly zdi pomalovány přímo. Na kobercích i nábytku převládala krvavě červená a černá barva. Klasická dělba místností na kuchyni, obývací pokoj apod. byla překonána a tři místnosti bez dveří tvořily jeden celek.

Nezvyklé uspořádání prostředí provázela velmi ušlechtilá forma zábavy. V sedě na chlupatém černém koberci jsme poslouchali pokrokové verše hostitelky a písňovou tvorbu jejích přátel.

Než jsem přijel do západního Německa příště, uplynulo hodně vody.

V říjnu 1989 se naše akademické středisko pro výzkum otázek míru a odzbrojení zúčastnilo v Bonnu diskuse s podobným ústavem. Organizátorem byla Hesenská nadace výzkumu míru a konfliktů - Ústav pro výzkum míru ve Frankfurtu nad Mohanem.

Cestovali jsme tentokrát vlakem a mělo to své výhody. Během přestupování v Norimberku jsme měli čas rychle proběhnout historickou část města. Vzpomínal jsem na bratra Huberta, který zde byl za války „totálně nasazený“ a prožíval

bombardování. Přeložili ho teprve, když ze starobylého výstavného velkoměsta zbyly neprůchodné sutiny. Nyní jsme viděli nejen novou moderní výstavbu, ale i rekonstruované staleté budovy a čtvrti. Doufejme, že už nebude Evropa víckrát nucena zdvihat katedrály podle fotografií a historických předloh. Po nukleární apokalypse by to bylo těžší.

Když jsme za Mainzem vjeli do údolí Rýna, pochmurné úvahy mne opustily. Ještě před chvílí byla krajina ponořena do ošklivého průmyslového smoku jako do mlhy, ale nyní nastal poklidný podzimní den. Vysoké pobřežní stráně byly plny slunce a romantiky. Na vápencových úbočích se rozkládaly vinice a barvami hýřící listnaté porosty. Každou chvílí se objevil na jedné či druhé straně hrad nebo zámek. Některé byly zachovalé, jiné jako rozeklané středověké ruiny.

V Bonnu na nádraží nás čekal mladý muž a povozil nás autem po městě. Zčásti záměrně - aby nám krásné historické stavby a uličky představil, zčásti nechtěně - byl z Frankfurtu a zorientovat se v síti jednosměrných komunikací nebylo snadné. V každém případě to byl pro nás sympatický úvod.

Ústav Gustava Stresemanna jsme úspěšně našli a v něm i naše ubytování. Měl jsem tichý pokojík s oknem na travnatý dvůr.

Po obědě na přivítanou se hned rozproudila živá neformální debata. Hlavním tématem byly příčiny hromadného útěku občanů Německé demokratické republiky do SRN. Naši partneři zdůrazňovali hlavně nedostatek občanských svobod v NDR, ale přiznávali i vliv západoněmecké propagandy. Tvrdili, že pracovní a sociální začlenění těchto lidí v SRN nebude činit potíže; jsou namnoze kvalifikovaní a vede je chuť existenčně si polepšit. Problémy bude působit zapojení do kulturního a společenského života. Mají odlišné zvyklosti, názory a požadavky. Ti, kteří přišli do SRN koncem 60.let, se nezačlenili doposud. (Jak bude vypadat „začlenění“ NDR po dvou desetiletích, co zbude z ekonomického a sociálního potenciálu a tehdejších iluzí, to si tenkrát naši partneři mohli stěží představit.)

Jednání během několika následujících dní se soustředilo na hlavní téma - otázky míru a války. Nestorem naší delegace byl Evžen Erban, mnohaletý představitel řady významných odborových a státních funkcí. Členem byl profesor Jiří Matoušek, význačný odborník v oboru chemie a mezinárodní kapacita v otázkách zákazu a kontroly dodržování zákazu chemických zbraní. Naš mladý vědecký pracovník Handl byl v hostitelském ústavu na stáži a v Bonnu se k nám připojil.

V diskusi ze nezapřely dva odlišné přístupy, ale také snaha najít společné styčné body. Odlišnosti vyplývaly z obecných politických a světonázorových postojů. Ani jedni nebyli s to překročit vlastní stín a zbavit se nedůvěry v záměry druhé strany. To limitovalo všechny úvahy o rozměrech a postupu odzbrojení a o systému kontroly.

Naši partneři byli ve vystoupeních i polemikách snášenliví a nedocházelo k rozmlškám. Nedokázali však docela zakrýt domýšlivost a pocit, že konec konců

mají pravdu oni a smyslem setkání je nás poučit. Obecné schéma, které nevyslovovali, ale které bylo premisou jejich úvah, znělo: v socialistických zemích panuje diktatura stranického aparátu, demokratizace zbaví stranu moci a východní země se vrátí do Evropy - rozumí se Evropy v té podobě, jak ji reprezentuje SRN. Bohužel - další vývoj dal jejich představám zapravdu. Jen efekt pro občany, pro národy byl opačný, než si to poctiví, ale naivní lidé představovali.

Využívali jsme volné chvílky k prohlídce Bonnu. Město bylo kombinací historického kulturního střediska a rozpačitého vytváření centrální státní administrativy.

Bydleli jsme asi čtyři - pět kilometrů od centra, ale 2,5 marky za autobus tam a stejně tolik zpátky se nám zdálo mnoho. Měli jsme každý celkem padesát marek kapesného. Raději jsme šlapali pěšky. Moc rozkošná procházka to nebyla. Ne proto, že by okolí nebylo hezké. Cestu lemovala bohatá zeleň. Procházeli jsme okolo jednoho ministerstva za druhým. Míjeli jsme palác kancléře Kohla a spolkového prezidenta. Budovy byly obklopeny zahradami. Podle chodníku se ale hnala souvislá fronta aut oběma směry a štědře nás oblažovala čerstvými výfukovými plyny.

Vnitřní část města byla impozantní. Výstavné a vkusné feudální paláce - pokud je nepohltila byrokracie - sloužily vysokým školám. Na univerzitě v někdejší sídle knížete Augusta studoval Karel Marx.

Hektickému spěchu motorismu se postavily do cesty krásné staleté parky. Byly plné rozložitých letitých dubů a platanů. Tkanivo pískových cestiček pamatovalo šlépěje Ludwiga van Beethovena, který zde má rodný dům. Ani draví podnikatelé a extrémní stoupenci moderny nedokázali poničit idylu a rozvrátit za věky vyváženou nádheru starého jádra města. Hitler a jeho „tisíciletá říše“ mají „zásluhu“ na tom, že takových kulturních a estetických klenotů v Německu mnoho nezůstalo.

V centru byla rozsáhlá pěší zóna. Úzké uličky byly plné obchodů a krámečků. Cenové relace se od našich lišily. Moderní technika byla levná, základní potraviny, ubytování a doprava drahé. Japonské digitální hodinky stály stejně jako dámské kalhotky.

Na náměstíčku starého města mne okouznil trh ovoce a zeleniny. Něco takového jsme tehdy ještě u nás neměli. Do číše medu však musím přece jen kápnout lžičku hořkého. Když člověk obcházel stánky s nádhernými jablky, nektarinkami a hrozny, oči přecházely a sliny se sbíhaly. Na porcelánové nádheře plodů nebylo poskvrnky. Když jsem se do nich zakousl, už to tak ideální nebylo. Jako kdyby tomu chyběla lahodná šťáva, chuť a vůně. Bezděky se člověku vloudilo na mysl slovo: chemie. Chemie jako hnojivo, jako prostředek proti parazitům, proti hnilobě - proti životu. Zaplat' pánbů za jablka ze štěpu ve Vodňanských Horách. O některá se sice pokouší červík, ale na ta křišťálová z dovozu by se neodvážil. Z těch by mu hrozila smrt. Netrávíme se touhle nádherou pomalu ale jistě i my?

Všude byl vzorný pořádek a čistota. Domy opravené, nikde kus opadané omítky nebo chybějící taška na střeše. Ani koutek neposečené trávy, kopřiva, lebeda, chudobka ve spáře chodníku. O úklid se starali cizinci - „hostující dělníci - gastarbeiteri“. Také v ústavu, kde jsme bydleli uklízeli Poláci, Turci, Jugoslávci a četní Vietnamci, kteří utekli z jihu s prchající americkou armádou.

Do programu našeho pobytu byla kromě prohlídky města zařazena také projížďka přílehlých lázní Bad Godesberg. Byla to skoro okrajová část Bonnu. Neméně přepychová, snad ještě reprezentativnější. Tvořily ji paláce, vily a kombinace obou. Byly zde desítky velvyslanectví a rezidencí.

Neodvážím se dělat z několika letmých návštěv v západním Německu zobecnění. Od doby, kdy jsem tam byl, se mnoho změnilo. Došlo především k připojení NDR a hlavní město se přemístilo do Berlína bez dělicí zdi. Zdá se však, že představa, že vědomí nacionální sounáležitosti překlene všechny vnitroněmecké problémy se nepotvrdila.

Ať se nám vývoj v Německu líbí či nelíbí, představuje významný faktor pro osudy celé Evropy. Je mnoho důvodů, abychom dodali: a pro naše příští léta zvlášť.

I v tom, co jsem viděl, a nebylo toho mnoho, byl v lecčems předobraz proměn, jež nás od konce 90.let potkaly. Jaký otazník to staví nad naše příští?

Dva moji přátelé

Na teoretické konferenci v Karlových Varech přede mnou seděla hezká žena. Měla výraznou postavu, mohutné poprsí, kulaté boky, štíhlý pas a oblá ramena. Rusé vlasy, spletené do tlustých copů pevně utažené okolo hlavy. Ruska. Připomínala Bilibinovy ilustrace z ruských národních pohádek.

Do obličeje jsem jí uviděl, až když jí dal předsedající slovo a postavila se za řečnický pultík. Měla příjemný obličej, ale s postavou to nesouhlasilo. Postava ukazovala na třicet, tvář dvacet let navíc. Později jsem se dověděl, že jí v té době bylo šedesát. Ale zevnějšek, i když hezký, nebyl tím hlavním. Projevilo se to, jakmile promluvila. Přední filosof, známý i za hranicemi SSSR. Profesorka Modržinská.

Během konference jsme se seznámili a naše přátelství zůstalo trvalé. Nebyl jsem žádná hvězda, její mezinárodní autoritě jsem se nemohl rovnat. Když za mnou po mém referátu přišla a projevila o mé názory zájem, způsobilo mi to upřímnou radost. V dalších letech jsme se ještě několikrát při podobné příležitosti setkali a to jak v Sovětském svazu, tak i v ČSSR a v zahraničí, např. na světovém filosofickém kongresu ve Varně. Kdykoliv jsem přijel do Moskvy, neobešlo se to bez pozvání k Jeleně Dmitrijevně a jejímu muži Petru Iljiči. Přátelství bylo zakotveno především názory na filosofické otázky, na události v našich zemích a ve světě. Hlediska jsme měli podobná, ale zároveň dost neformální a osobitá, abychom dokázali celé hodiny polemizovat. Jelena Dmitrijevna tiskla mé příspěvky v publikacích, které redigovala.

Přátelství se Stanislavem Vasiljevičem Alexandrovem začalo trochu jinak. Spojily nás hned od počátku pracovní úkoly. Na mezinárodní poradě představitelů teoretických ústavů bylo přijato několik společných témat a jednoho se ujal náš institut. Profesor Alexandrov zastupoval sovětskou stranu. Když u nás padla odpovědnost za vedení na má slabá ramena, byl po léta mou oporou.

Byl starší a nesrovnatelně zkušenější. Když bylo zapotřebí, zapojil do badatelské práce kapacity dalších sovětských ústavů. Zvláště zpočátku, než jsme se se zástupci dvou desítek jiných zemí navzájem poznali, podpíral mou pokulhávající autoritu. Setkávali jsme se několikrát ročně na schůzkách výzkumného týmu, na sympozíích a kolokviích, tu v Praze, tu v Moskvě, v Sofii, ve Varšavě i dalších metropolích. I když jsme se v lecčems lišili, postupně jsme si vzájemně přicházeli na chuť.

Stanislav Vasiljevič si dával záležet na důstojném vystupování, i na pečlivém ustrojení. Moje ležérnost v tomto ohledu ho dráždila. Systematicky se mne snažil vychovávat a „něco ze mne udělat“. Nemyslel to špatně, ale já jsem se tím bavil. Měl jsem svoje nepsané krédo, že o mé autoritě musí rozhodovat úroveň znalostí a výsledky práce a nikoli fasáda. Vytýkal mi, že plýtvám časem ježděním po okresech s přednáškami, místo abych se soustředil na studium a získání odpovídajících vědeckých hodností. Titulům jsem se nevyhýbal, ješitný jsem byl

dost, ale řídil jsem se přece jen zásadou, že mým nejvyšším titulem musí být mé jméno. Pokud by to lidem nic neřeklo, pak mi žádný doktor, profesor, ani akademik před jménem ani za jménem nepomůže.

Alexandrov byl pod skořápkou trochu koženého chování dobrák a měl mne rád, ale naše povahy občas zaskřípaly. Považoval jsem za nejcennější výsadu, že nemusím nic předstírat a mohu se chovat tak, jak to odpovídá mému naturelu. Časem si na to jakž takž zvykl a bral to jako mou vadu, s níž nezbývá, než se smířit.

Reprezentace mé osoby mu ležela zvláště na srdci, když mne provázel ve svém domácím prostředí. Vzpomínám na jednu anekdotickou příhodu.

Byl kapitánem válečného námořnictva v záloze a nezískal vysokou hodnost lacino. Prodělal válku. U admirality měl vysokou autoritu.

V době květnových oslav vítězství, kdy v Leningradě na Něvě kotvily válečné lodi, jsem měl díky němu vykonat čestnou přehlídku nastoupené flotily. Postavili mne do bíle označeného kruhu na přídi člunu a chystali se se mnou projet kolem řady šedě natřených vojenských plavidel. Stanislav Vasiljevič se pohoršil nad mým červeně kostkovaným kloboukem, v jakém tehdy chodilo půl Prahy. Prohlásil položertem, polovážně, že v takové „revizionistické šlápě“ nemohu jet a nasadil mi vlastní širák. V něm bych zase byl nepochybně vzbudil živý ohlas doma. Bylo to něco na způsob Karla Hynka Máchy. Tak jsem projížděl okolo křižníku, torpédoborců a ponorek a salutoval řadám nastoupených kapitánů a matrosů k úplné spokojenosti svého přítele. Poté se zase příslušné hlavy vrátily pod příslušný klobouk.

Klobouková stránka mé přehlídky byla humorná, ale na čem se autorita profesora Alexandrova mezi admirály a kontraadmirály zakládala, mělo k žertu daleko. Za války jako devatenáctiletý byl povolán k válečnému námořnictvu a sloužil na ponorce v Baltickém moři. Ponorka, poškozená německým torpédem klesla na dno. Naštěstí „jen“ do hloubky čtyřiceti metrů. Námořníci vyplavali na hladinu. Stalo se to v noci, pevnina v nedohlednu a moře ledové. Plovací vesty trosečníky nesly, ale chlad byl úmorný. Semkli se do klubka, aby snáz vzdorovali vlnám, aby měli trochu iluzi, že se navzájem zahřejí a morálně se posílili. Pobřežní hlídka zaslechla výbuch torpéda a po rozednění pozorovací letoun našel ostrůvek plovoucích těl. Když je vylovili, pro některé už bylo pozdě. Stanislav proležel dva měsíce v nemocnici. Celé tělo mu pokryly vředy, ale mladý organismus odolal. Po vyléčení byl zařazen do úderných oddílů válečného námořnictva v Leningradě. Ve městě prodělal celou blokádu.

Oddíly námořníků tvořily zálohu centrální komandatury. Když Němci někde obranu obklíčeného města prolomili a šlo do tuhého, nastoupili do protiútku hoši v černých uniformách a pruhovaném tričku. Němci jim říkali „černá smrt“. Alexandrov vzpomínal: „Když jsme se vraceli z nasazení, jelo nás vždycky o jedno, o dvě nákladní auta méně. Ta zbývající odvážela kamarády rovnou na Piskarevský

hřbitov.“ Stanislav Vasiljevič měl to štěstí, že se za jeho bránu dostal poprvé až po válce. I mne tam jednou zavedl. V dlouhých rovných řadách nejsou hroby jednotlivých lidí, ale náhrobky nad hromadnými šachtami. Pod nimi na čtyřistasedmdesát tisíc obětí, vojáků i nevojáků, starců, žen a dětí.

Jako na nejhroznější zážitek nevzpomínal profesor Alexandrov na bodákové útoky proti nacistickým kulometům a plamenometům, ale na otevírání mlčících bytů po nejkrutější zimě blokády. Tehdy komandatura zase nasadila nejspolehlivější zálohy.

Nejotřesnější to bylo tam, kde zůstala s mrtvými lidmi zvířata..,“ naznačil, ale ani po desítkách let neměl nervy na to, aby vykládal podrobnosti.

Po válce vystudoval mezi mladšími spolužáky filosofickou fakultu moskevské univerzity a pokračoval tam jako přednášející. Později strávil dva roky jako hostující vysokoškolský lektor ve Vietnamu. Důsledky války a náročné tropické podmínky se podepsaly na jeho srdci. Občas jsem ho podezřívával, že se příliš lituje, když stoupal do schodů a požádal mne, abych mu pomohl nést lehoučkou aktovčičku. Na pohled byl stále chlap jako kyrysar. Široký v ramenou, rovný jako svíčka. Jak se později ukázalo, zdánlivě zdravý vzhled ho stál mnoho přemáhání.

Jeho manželka, Lýdie Mitrofanovna byla redaktorkou ženského časopisu. Bylo mi souzeno poznat ji při návštěvách v rodině spíš z jiné stránky. Pekla báječné pirohy. Ty v obchodě a v restauraci se s tím nedaly srovnat. Když mne zase jednou pozvali, zasekla se jí elektrická trouba a nešla otevřít. Aby mne o mou oblíbenou pochoutku a její kuchařskou pýchu nepřipravila, kmitala po domě a pekla u známé v jiném podlaží.

Měli dvě dospělé dcery, které byly profesorova největší láska a hrdost. Na cestách po světě vždycky přemýšlel, jakým dárkem je potěšit. Nejstarší byla manželkou kapitána jaderné ponorky. Většinu roku byl na moři a dvouměsíční dovolenou trávil na dosažitelnou vzdálenost od plavidla. Jeho žena žila většinu roku blízko u rodičů a dva měsíce na Dálném Východě.

Čím něco lépe poznáme, tímto máme raději. Staral jsem se, aby si Stanislav Vasiljevič zamiloval naši zem a myslím, že se mi to dařilo. Kdykoli přijel, neprohlíželi jsme spolu jen památky a zajímavosti Prahy a nenavštěvovali jen divadla. Časem jsme zajeli do Bratislavy, do Brna, do Karlových Varů. Ukázal jsem mu své zamilované jižní Čechy a přinutil ho strávit den, dva s námi na chalupě ve Vodňanských Horách. Kdykoli jsme se setkali, zajímal se, jak pokračuje naše Eva ve studiu na Karlově Univerzitě. Nemohl mi odpustit, že nevozím manželku Máriju po světě s sebou (jako kdyby jeho někdy Lýdie Mitrofanovna provázela).

V květnu 1979 jsem se vracel ze sympozia v Uljanovsku a čekala mne cesta do Ulánbátaru. Několik dní mezi tím jsem zůstal v Moskvě. Moji známí se mne pohostinně ujali. Nejprve můj profesorský přítel. Měl jsem příležitost ocenit jeho péči a pozornost. Překvapoval mne na filosofa pozoruhodný organizační talent.

Aby mé líčení patřičně vyniklo, srovnám jej s počínáním jiného organizátora. Mám na mysli průvodce, který se o nás staral jménem akademie věd cestou do Uljanovska.

Po návratu jsem ho u mne v pokoji poprosil o použité jízdenky, abych je mohl vyúčtovat. Pohlédl na mne s nejistým výrazem velkých černých očí a zeptal se: „Já jsem vám je ještě nedal?“ Otázka nevěstila nic dobrého. Zádumčivě otevřel kufr. Mezi texty vystoupení ze sympozia a porůznu rozloženým prádlem začal dolovat. Pohyb dlaní připomínal mísení těsta. Postupně se z hlubin vynořovalo cestovní vybavení. Mezi rukávy od pyžama a domácími papučemi se objevily růžové plátky jízdenek. Jednu po druhé vyjímal a pokládal okolo sebe na stůl, na židli, na postel a na víko otevřeného kufru. Když všechny rozložil, jal se pátrat po jízdence Moskva - Uljanovsk. Tu posléze našel. Horší to bylo se zpátečním lístkem. Nebyl k nalezení. Objevil se teprve, když jsem se podíval na první jízdenku, ležící na stole. Průvodce si s ulehčením oddechl. Nahrnul poklady zpátky do kufru a srdečně jsme se rozloučili. Radost ze šťastného konce měl tak velikou, že u mne zapomněl na posteli dvě hromadné jízdenky v úhrnné hodnotě asi pět tisíc korun. Jinak to byl ale veliký dobrák a obětavý člověk. Záležitost s cestou do Uljanovska byla zřejmě nad jeho síly. Jako začínající interní aspirant asi v životě nic podobného neorganizoval.

Srovnat s tímhle zážitkem jednání Alexandrova je něco jako poměřovat houslového učedníka, klopýtajícího prvním sešitem Ševčíka, s Václavem Hudečkem.

Se Stanislavem Vasiljevičem jsme se domluvili, že se setkáme před vchodem do areálu VDNCH - Výstavy úspěchů národního hospodářství. Vystoupil jsem z metra. Bylo ukrutné vedro. Vzduch nad dlažbou se tetelil žářem. Kropící vozy polévaly ulice a chodníky a zdálo se, že kapky vody, dopadající na rozpálený asfalt, syčely.

Ke vchodu do výstaviště proudily davy lidí a podle oblečení příslušníci nejrůznějších národů a národností Sovětského svazu. Bylo zde mnoho děvčat v hnědých šatech s bílými zástěrkami. Na většině škol skončilo v květnu vyučování, začínaly tříměsíční prázdniny a období společných výletů. Kluci - školáci nebyli tak nápadní, na uniformy už si nepotrpěli.

Vchod nebylo třeba hledat. Tyčila se nad ním monumentální sloupová brána se sousoším. Po obou stranách byla do podkovy řada automatů. Po vhození mince se procházelo podobně, jako do metra.

Výstaviště využilo hezký přírodní kout na okraji města a rozmístilo pavilony mezi lagunami jezera. Záhony květin a fontány se střídaly s původními keři a stromovím. Mezi řadou pavilonů průmyslu, zemědělství, kultury a umění se těšila největšímu zájmu hala kosmonautiky. Zástupy procházely okolo gigantických raket, kabin, v nichž létají kosmonauti do vesmíru, vesmírných stanic, lunochodu

a zajímavých ukázek obleků a vybavení vesmírných průkopníků.

Zaujal mne úryvek rozhovoru dvou mužů ve všedních šatech a „placatých“ čepicích, patrně dělníků, kteří právě z pavilonu vycházeli. Zapalovali si cigarety a jeden k druhému prohodil: „Celkem tam nebylo nic zvláštního.“ Jaký paradox, když v zemi, kde ještě před půlstoletím byl nejběžnějším dopravním prostředkem vůz s koňským potahem, prostí lidé pokrčí rameny nad exponáty vrcholné techniky, uskutečněním snů Julia Verna a nepřipadá jim to ničím mimořádným. Bylo to vlastně nejvyšší ocenění dosažených výsledků. Apogeum se stalo samozřejmostí.

Po velikých prostorách výstaviště se jezdilo malými vagonky vnitřní dráhy. Zajeli jsme k velké restauraci se sloupovou kolonádou. (Všechno tu bylo velké a ve sloupové monumentalitě.) Měli jsme smůlu, restaurace byla pro veřejnost uzavřena. Moskevský městský sovět zde pořádal banket pro své veterány. V té chvíli Stanislav Vasiljevič zareagoval jako cirkusový kůň, když zaslechne tympány.

Posadil mne v hale do křesla, abych se mu nepletl a zmizel za dveřmi s nápisem „Vstup nepovolaným zakázán.“ Pustil jsem se do řeči s dvěma babkami, které uklízely. Probrali jsme úmorné horké počasí tak důkladně, že by od nás měl výzkumný ústav meteorologický co opisovat. Když se můj anděl strážný objevil, provázen ředitelem restaurace, byli jsme skoro nemile vyrušeni.

Ředitel byl sto kilogramů čisté ochoty, přívětivosti, pohostinnosti a dobré vůle. Kradí si mne jedním okem prohlížel jako kuriozitu. Co mu profesor Alexandrov o mně napovídal, mi zůstalo tajemstvím. Vyberme si libovolné místo a ve chvíli budeme k plné spokojenosti obslouženi. Posadili jsme se na verandu pod kolonádu mezi vonící keře. Ředitel odkvapil a vrátil se s číšníkem, asi pětadvacetiletým mladíkem s knírkem.

Objednávka byla malý obřad. Stanislav Vasiljevič se nejprve zeptal číšníka na jméno. Byl to Alexandr, a tak ho od té chvíle oslovoval „Sašo“ a jednal s ním jako se synem. Byli jsme obslouženi jako velmoži. Předcházela výměna ubrusu, rozložení spousty křišťálového skla, porcelánu a příborů. Pak přijel servírovací stůl s černým a červeným kaviárem, s koňakem, nakládanými rybami, šunkou, studeným pečeným masem, s košíky bílého a černého chleba. Objevila se stříbrná nádoba s ledem a lahvemi šampaňského. Sledoval jsem zvědavě profesora. Bylo na něm znát, jak přemýšlí, pro co by Sašu ještě poslal. Zatím to byly předkrmy. Hlavní jídla měla teprve následovat.

Když začala restaurace přijímat běžné návštěvníky, profesora napadlo, že by se neměly obsazovat sousední stoly. Proč? Neprojednávali jsme žádné státní tajemství. Saša přivolal pomoc a sklízeli prostírání z našeho okolí. Stanislav Vasiljevič jim poradil, ať dají raději o kus dál celé stoly. Chudáci číšníci z toho byli tak zpitomělí, že se jim podvkrát sesypal porcelán i s křišťálovými poháry a za mými zády řinčely střepy. V té chvíli jsme se tvářili jako svrchovaně zaujatí rozhovorem.

Z pohárů jsme trochu upili, v jídle se porýpali a nakonec si S.V. ještě poručil zabalit kopicí bílého chleba, kterým jsme pak krmili v parku kachnu s kachňaty.

Tak to proběhlo první den. Nazítří byla sobota.

Domluvili jsme si schůzku ráno v jedenáct hodin na konečné stanici metra Rečnoj vokzal. Abych byl na místě včas, vyjel jsem o něco dřív. Protože stanice měla dva východy, čekal jsem raději na nástupišti. Nebylo to nezajímavé. Pozoroval jsem procházející zástupy jako ve filmu. Byl volný den a z každého vlaku se vylil proud lidí ve sportovním s batohy. Naproti se dolů po běžících schodech hrnuli do stanice druzí, aby je vzápětí spolkla šestivozová souprava a unesla do vedrem rozpáleného osmimilionového velkoměsta. Tiskl jsem se k mramorovým sloupům, abych nepřekážel. Mezi příjezdy souprav jsem se mohl asi padesát metrů projít. S železnou pravidelností na mne nový vlak vychrlil nový proud lidí. Stále nové postavy, zajímavé typy, pořád nač se dívat.

Když vystoupil Stanislav Vasiljevič, mohl jsem si upravit čas na hodinkách. Bylo přesně 11,00. Náš program zněl: zámek Archangelskoje.

Vyšli jsme ze stanice do oslepujícího žáru slunce. Taxikáři se domlouvali, která cesta je do zámku nejlepší. Ujížděli jsme širokými tří - čtyřproudými silnicemi, plnými nákladních i osobních vozů. Okolí Moskvy bylo jedno ohromné staveniště, kde se pracovalo na směny bez ohledu na soboty a neděle. K stavbám patřily mnohatunové nákladáky. Osobní auta vezla Moskvany do přírody.

Archangelskoje leželo uprostřed borových lesů na vysokém hlinitém břehu řeky Moskvy. Přijížděly sem spousty lidí. Bylo to něco jako náš zámek Hluboká, podobně atraktivní a lákavé, ale na pár kroků od mnohamilionového velkoměsta. Neoklasický stavební komplex z konce 18. a počátku 19. století obklopovala francouzská učesaná zahrada se stromy, pomrzačenými podle vkusu z doby Ludvíka XIV. Ruská šlechta to tehdy kopírovala, jako se nyní moskevští výrostci opičili po americké džínové kultuře. V sálech byly sbírky dobových západoevropských obrazů a soch.

Přiznám se, že mne cukrový přepych, vyždímaný z šestadvaceti tisíc nevolníků knížat Golicina a později Jusupova, nenadchl. Přesto jsem si to prohlédl se zájmem. Některé umělecké práce byly krásné, i když šlo skoro výlučně o umění pro umění. Byl to sen o sladkém bezstarostném životě, iluze přejedených snobů. Mnohá díla napodobovala klasickou římskou kulturu, ale bez jejího ideového obsahu. Nejživější spojení s realitou představovaly nahaté dámy. Proplétaly se ve všech mytických, biblických, antických, pastorálních a bůhví jakých ještě tématech. Jednou to byl únos Sabineek, podruhé potyčka Venuše s Marsem, potřetí spící Venera, ale vždycky baculatá lýtka a růžovoučké poprsí. To bylo asi to hlavní, co spojovalo šlechtice s uměním.

Zámek byl pro mne zajímavou ilustrací pofrancouzštěné módy ruské šlechty napoleonských dob, jejího odcizení ruské lidové kultuře a národní tradici. Byla to

kulisa pro klasické romány Turgeněva, Puškina, pro Tolstého Vojnu a mír.

Z vysokého útesu nad řekou se otevíral přes protější nízký břeh daleký rozhled na široké louky a nedozírné lesy.

Když jsme ve tři hodiny opouštěli zámek, stála před ním dlouhá fronta návštěvníků. Potkávali jsme stále nové a nové zájemce. Před restaurací o pár kilometrů dál v lese to nebylo o mnoho lepší.

Byla to moderní poschod'ová budova, vybavená vším komfortem. Všechna místa se zdála obsazená a mnoho lidí čekalo, až se některá židle uvolní. Ukázalo se, že se Stanislav Vasiljevič přes své vynikající organizační schopnosti tentokrát zmýlil. Zamluvená místa jsme neměli zde, ale v jiném podniku, který byl asi šest kilometrů vzdálený. Taková maličkost ho nevyvedla z míry. Dal si zavolat ředitele, diskrétně s ním promluvil, ten maní zabrousil pohledem v mou stranu a fronta nefronta, měli jsme volný stůl a koloběh číšníků se roztočil.

Odbylo se to tentokrát stručněji. Stanislav Vasiljevič se nezeptal obsluhujícího na jméno a poručil pro začátek kaviár a šampaňské. Nezdržoval se čtením jídelního lístku a zeptal se mne, nač bych měl chuť. Nepochyboval jsem, že by kuchař splnil i fantastické přání. Jmenoval jsem docela upřímně černý chléb a kyselé mléko, i když jsem věděl, že to je holá provokace. Profesor na to nereagoval. Kromě kaviáru, másla a naložených okurek, rajčat a zelené cibulky jsme pojedli dva druhy studených ryb, pečené hovězí plátky s pomfrity a zapili to šampaňským. Nejvíc jsem si pochutnal na ledové coca-cole. Měl jsem ukrutnou žízeň. Lákalo mne to natáhnout se ještě pro druhou láhev, která docela zbytečně ležela s ojíněným sklem ve stříbrné nádobě s ledem, ale zdvižené obočí a stažené koutky úst soudruha profesora mne zadržely.

Jednu chvíli jsme se dostali do veselého rozhovoru. Prohodil jsem, že žertovat je možno jen s moudrým člověkem, ale hlupák se urazí. Použil jsem výraz „durak“, který není v ruštině vysloveně sprostý, ale je hrubý. Neřekl jsem to příliš hlasitě, ale S.V. nervózně zasyčel: „Zadnij...“ Znamená to něco jako Brzděte, nebo Pamatujte se. Připomněl jsem si, že se člověk nesmí dát unést zdáním srdečnosti a střízlivě poznat, kdy jde spíš o společenský rituál. Nenechal jsem si tím zkazit náladu, už jsem měl také nějakou životní zkušenost. Zbystřilo to ale mou pozornost a všiml jsem si, jak pečlivě si můj hostitel ukládá účtenky. Za pohostinství jsem zřejmě nevděčil jen jeho osobě, ale i velkorysosti finančního oddělení bratrského moskevského ústavu.

Restaurace ve stínu borovic nebyla poslední kapitolou našeho výletu. Následovala cesta oněch šest kilometrů, které nás dělily od rezervovaného místa v dalším podniku.

Tentokrát to bylo opravdu velice hezké. Dům nesl jméno Russkaja izba. Připomínal chaloupku baby Jagy z pohádky, jen muří nožka chyběla. Romantický srub z mocných nahrubo otesaných trámů, s bohatě vyřezávanými ozdobami okolo

dveří, oken a střechy, s malovanými okenicemi, přístřešky a schodišti. Domek stál na nízkém travnatém břehu řeky Moskvy, kde se koupalo a slunilo množství lidí.

Vnitřek domu si s vnějškem nezahladil. Každá maličkost byla v duchu ruského folklóru. Zavedli nás do malé útulné jizby v poschodí. V okně kvetl červený muškát v malovaném hliněném květináči. Seděli jsme zde sami a žádné „Zadnij...“ nehrozilo. Měl jsem ale už dostatečné poučení, abych se nenechal svést k spontánnímu projevu a zároveň abych se nesnažil vejít do cizí představy, co si smím a co si nesmím dovolit.

Dal jsem tomu vzápětí průchod nad ojíněným snad dvoulitrovým džbánem báječného studeného kvasu. Voněl jablky a medem a páčil křenem. Konečně jsem mohl uhasit žízeň, která mne trápila celý den a ještě k tomu ji utopit v něčem tak slastném. Obracel jsem do sebe pohárek za pohárkem a nebral ohled ani na nabízené šampaňské, ani na varování před možnými následky. Jednou jsem pil výborný kvas u mnichů v Zagorsku a svatí mužové své jazýčky neošidili, ale tenhle nápoj byl ještě lepší.

Rozložili před námi na vyšívaný ubrus mísy s národními jídly. Jedno bylo lákavější než druhé. Mému venkovskému založení byla tahle kuchyně nastokrát bližší než nejvybranější lahůdky v předních restauracích. Ani Stanislavu Vasiljeviči se nezdál být tenhle jídelníček proti mysli. S chutí jsme pojedli studenou polévku z chlebového kvasu s vejci natvrdo a cibulovou natí. Ze všech výborně upravených masíček mi nejlépe chutnaly uvařené a mírně opečené brambory. Byly snad ještě chutnější, než od Kouků ve Vodňanských Horách a to už je opravdu co říct.

Pili jsme mimořádně lahodné gruzínské víno. Číšník ve vyšívané rubašce poznamenal, že to bylo oblíbené víno Stalina. Nedaleko odtud nad řekou v borovém háji byla řada rekreačních vil - „dač“ nejvyšších sovětských představitelů. Tahle místnůstka s pelargónií asi viděla leckoho, o kom se dočteme v dějinách Sovětského svazu.

Aby nebyl den příliš jednoduchý, čekalo nás při odjezdu ještě malé překvapení.

Okolo Ruské jizby se odehrával boj o volný taxík. Nebyl by to Stanislav Vasiljevič, kdyby se záhy jednoho nezmocnil. Nasedli jsme. Zželelo se mu ale spousty čekajících a nabídl dvěma Uzbekům, aby si přisedli. Slovo dalo slovo a po pár kilometrech se domluvili, že jsou to bratři doktoranta, který ten den obhájil práci a získal titul i díky hlasu profesora Alexandrova. Alexandrov sice na obhajobě nebyl, proto se s Uzbeky nepoznali, ale svůj hlas jejich bratru dal. Oslavenec sám s kupou příbuzných a známých, kteří ho do Moskvy na obhajobu provázeli, ještě bojoval u Ruské jizby o volný taxík.

Obrátili jsme se a ujížděli zpátky. Byla z toho veliká radost, objímání, představování a kromě jiného i mé pozvání do Samarkandu a Buchary. Nebylo to takové pozvání všeobecné, ze zdvořilosti, které platí právě tolik jako nic. Vytáhly se zápisníky, zapisovaly se adresy, vysvětlovalo, kalkulovalo a v kalendáři určoval

datum příjezdu, upřesňovaly podmínky ubytování, program pobytu atd. Jestliže stojí v cestě světový kongres politických věd, přijedu hned po kongresu. Budou mne čekat tenkrát a tenkrát... Stanislav Vasiljevič, místo aby mne zachraňoval, ještě plán podpořil.

Stačilo tam na břehu Moskvy jen kývnout a měl jsem dovolenou v kouzelném Uzbekistánu zajištěnu. Byl jsem ale na taková uspěchaná a nedomyšlená rozhodnutí moc konzervativní. Najezdil jsem se služebně po světě dost a o dovolené mne lákala spíš chalupa doma v lesích a Záhorský rybník. Pozvání a srdečnost Uzbeků mne však potěšily. Bylo to hezké ukončení bohatého dne, za který jsem byl profesoru Alexandrovi vděčný.

Nazítří byla neděle. Na společný výlet mne tentokrát pozvali manželé Jelena Dmitrijevna a Petr Iljič. (Nemohu napsat manželé Modržinští, protože si oba i po sňatku ponechali svá příjmení. Před válkou se to pokládalo za výraz pokroku.)

Přiznám se, že jsem se chtěl tentokrát pozvání vyhnout. Ne že by mi byla jejich společnost nepříjemná. Naopak. Byli jsme ale s Jelenou Dmitrijevnou spolu po celý čas v Uljanovsku a nechtěl jsem ji ještě obtěžovat v Moskvě. Raději jsem se jí ani nezmínil, že se zde zdržím. Ona se to však nějak dověděla, vypátrala, kde bydlím, zjistila si mé číslo telefonu a pozvání jsem neušel. Potěšilo mne to dvojnásob. Nebylo nejmenších pochyb, že mne zvou opravdu srdečně.

V deset hodin dopoledne pro mne přijeli oba manželé taxíkem před hotel. Procházel jsem se před skleněným vchodem. Už po ránu bylo přes dvacet stupňů tepla. Čekal nás další parný den. Vzduch stál v rozpálených ulicích nehybně jako horká stěna.

Když mne Jelena Dmitrijevna zvala, nabídla mi, zda chci přijít k nim domů, nebo jít raději společně do restaurace. Usoudil jsem, že druhá alternativa jim nadělá méně starostí. Ukázalo se, že jsem usuzoval správně. Dělali v bytě nějaké úpravy a moje přijetí by je bylo stálo plno improvizací. Navrhli, že pojedeme na oběd do VDNCH. Nepřiznal jsem se, že jsem tam byl v pátek, před dvěma dny. Tak jsem procházel znovu po stejné cestě, tentokrát v poněkud jiném aranžmá.

Prošli jsme automaty ve vchodu a pustili se pomalu zastíněným chodníkem stranou hlavní aleje, kde jezdily vagónky a spěchalo mnoho lidí. Petr Iljič Gudinovič byl starý pán. Jak se mi později přiznali, byl od začátku dubna nemocen a bylo podezření na zápal plic. Liboval si, že se cítí nyní výborně -na příjemném výletě a v přátelském rozhovoru.

Jak to bývalo zvykem, manželé si vzájemně trochu skákali do řeči, bez zloby se poštuchovali a zase si prokazovali vzájemné pozornosti. Jelena Dmitrijevna se záhy ujala slova a pustila se do zajímavého, souvislého vyprávění. Líčila svůj život od dětství, i život prarodičů. Petr Iljič šel pár kroků napřed a pobrukoval jako medvěd na borůvkách. Asi ty historky neslyšel poprvé.

Děd Jeleny Dmitrijevny byl Polák, lesník. V roce 1863 se zúčastnil povstání proti

carismu a byl odsouzen na katorgu - nucené práce. Tisíce kilometrů z Polska až do Irkutské gubernie je hnali pěšky. Na jedné zastávce se do něho zamilovalo ruské děvče a šlo s ním, s transportem vězňů až na kraj světa. Když mu vypršel rozsudek, nesměl se vrátit domů, čekalo ho vyhnanství na Sibiři. Pracoval v dolech. Jeho syn Dimitrij, otec Jeleny Dmitrijevny začal v devíti letech posluhovat v ubytovnách horníků. Sekal a nosil dříví, topil za velikých mrazů v kamnech, aby spáči v barácích nezmrzli, nosil vodu, zametal.

Jak vyrůstal, prošel řadou zaměstnání. Později dostal slušné místo jako hlídač ve strážním domku na železniční trati. Nikdy nechodil ani den do školy. Naučil se ale číst a psát a knihy si zamiloval. Za sovětské vlády psal do dotazníků do rubriky absolvované školy: sebevzdělání. Učil se opravdu svědomitě a později zastával odpovědnější místa.

Jelena Dmitrijevna se narodila v roce 1910 v Moskvě a vyrůstala u babičky. V místnosti žilo pět lidí. Později si rodiče pronajímali na léto pokoj ve vesnici na břehu říčky Makedonky, na okraji lesa a otec za nimi občas přijížděl.

Paní profesorka vzpomínala na své studijní začátky. Kromě filosofie se přihlásila do jazykové školy. Často seděla nad knihami dlouho do noci a hlava jí klesala. Otec ji neposlal spát. Poradil jí, aby si omyla obličej studenou vodou a nevzdávala se, dokud nesplní úkol, který si dala. Vyprávěl jí, za jakých podmínek se učil on. Jeho zaměstnavatel šetřil na svíčkách a zakazoval zbytečně svítit. Chlapec sbíral zbytky vosku, v noci spustil pokrývku ze spodní palandy aby zakryl světlo, lehl si na zem, opisoval písmena a učil se číst. Vedl dcerku k tomu, aby si vážila podmínek, za jakých může studovat.

Jelena Dmitrijevna děti neměla, ale vychovala dvě děvčata, dceru Petra Iljiče a dcerku svého rozvedeného bratra. Obě u nich vyrůstaly až do dospělosti.

Petr Iljič byl Ukrajinec. Za revoluce bojoval v pluku Rudých kozáků. V roce 1928 byl po uplynutí kandidátské lhůty přijat do komunistické strany. V předešlém roce oslavil půlstoletí členství. Během druhé světové války se podílel na řízení bojů v týlu nepřítele. Za Slovenského národního povstání zabezpečoval vzdušný most na letiště Tri duby a dostal vysoké československé vyznamenání. Byl už léta v důchodu, ale zastával řadu drobných funkcí, s nimiž bylo spojeno víc práce, než slávy. Kromě jiného byl důvěrníkem pro několik domů a pomáhal nájemníkům vyřizovat záležitosti se sovětem a s úřady.

Ve stručnosti jsem napsal, co mi manželé během několika let přátelství o sobě pověděli. Vraťme se na výstaviště.

Zašli jsme do prvního pavilonu, který se naskytl. Byl věnován vodohospodářství, zavlažování a melioracím. Ne že by to nebylo zajímavé, ale Petr Iljič tolik nespokojeně pobrukoval, že to Jelena Dmitrijevna raději vzdala. Atmosféra ve výstavních prostorách byla jak v umělé líhni. Když jsme vyšli, bylo v porovnání s tím třicetistupňové vedro na vzduchu snesitelnější. Chvílemi sice zabubnovalo do

prachu pár kapek, ale působilo to spíš, jako když se v sauně polijí rozpálené kameny.

Sedli jsme si na lavičku nad samým břehem jezera pod křivou vrbu. Staříci si mne vzali mezi sebe a zase se jeden přes druhého snažil zmocnit slova. Většinou vyhrávala slabá žena. Vyprávěla, ale často odbíhala od jádra věci a vysvětlovala podrobnosti. Petr Iljič ji napomínal a ohromnými dlaněmi ukazoval, jak má zúžit výklad a držet se toho hlavního. Věčně se dobrácky navzájem popichovali a nebylo pochyb, že to tak probíhá nejen přede mnou, ale asi pořád. Když jsem ale zůstal na chvíli s jedním z nich o samotě, mluvil o druhém s nejpříjemnější úctou.

Kolem panovala idyla. Na loďkách jezdili vojáci s děvčaty, studenti, rodiče s dětmi. Na skloněné vrbě na samé hladině, pár kroků od nás seděl párek divokých kačen. Občas navzájem něco v kachní řeči prohodily a lidmi se nedaly rušit. Pozorovali jsme je a manželé dobrosrdečně komentovali jejich „psychologii“.

Od jedné hodiny se otevírala restaurace „Klas“, kde jsme měli podle plánu obědvat. (Táž, kde jsme seděli se S.V.) Půl hodiny předem se Jelena Dmitrijevna omluvila a vydala se do fronty „držet místo.“ Vzpomínal jsem na jiný způsob získání stolu, na ten před dvěma dny...

Mezi Petrem Iljičem a mnou se rozpředl zajímavý rozhovor, od rána poprvé nerušený. Netrval ale dlouho a objevila se udýchaná profesorka. „Na jedné nožce jsem běžela...“ sdělovala, v tváři od chvatu ruměná. Restauraci otevřeli o chvíli dřív a všechna místa byla hned obsazená. Ztěžilo se jí podařit jeden stůl získat, ale jak ho udržet a dát nám zprávu? Číšnice kategoricky odmítla stůl rezervovat. Na velké naléhání se dala přemluvit a „na pět minut“ postavila tabulku

Tento stůl se neobsluhuje.“ Neodpustila si poznámku, co jí čeká, když si toho vedoucí všimne.

Pospíchali jsme teď družně všichni tři a vše se k dobrému obrátilo. Jelena Dmitrijevna s vítězoslávou v očích číšnici poděkovala a obě starší paní si vyměnily pár vlídných lidských slov. Bez úplatků. Bez „všimného“.

Mnoho alkoholu se nevypilo, zato bylo tím víc přípitků. Už jsem se naučil, že se touto formou dá vyjádřit mnohé, co by jinak působilo trapně, zvláště upřímné poděkování hostitelům.

Oběd byl prostší než včera a především, i když bylo všeho dost. Bylo to ale srdečnější, nebylo žádné zasyčení „Zadnij...“ a tak to člověku lépe chutnalo. Jelena Dmitrijevna mi navršila na krajíček bílého chleba horu kaviáru a sotva jsem jeden dojedl, už mi chystala druhý. Podobnost s pátečním obědem byla až komická - i hlavní jídlo mi nabídli hostitelé stejné - „kuře tabako“. Rozdíl byl v tom, že jsme ho tentokrát poctivě snědli, i kostičky obrali. U nás by bylo trochu nezvyklé zakončit oběd polévkou, ale člověk nesmí podléhat představě, že jen doma je to v pořádku a všude jinde popletené. A tak jsme si - po včerejšku opět - pochutnali na studené polévce z chlebového kvasu - „pochljobce“.

Ještě jsme se prošli po parku a manželé mne zavezli taxíkem k hotelu. Pak se vraceli přes celé město domů na Arbat.

Tenhle nedělní výlet do VDNCH byl nezapomenutelný a přece měl stín.

Jelena Dmitrijevna mi několikrát vyprávěla věci, které mi říkala už dříve. Ale budiž, to se stane. To se mi občas stávalo také a byl jsem mnohem mladší, než ona. Zarážející bylo, když se mi na zpáteční cestě v taxíku ptala, kde bydlím, kam mne mají zavést. Petr Iljič se dal do smíchu, přátelsky jí poplácal velikou dlaní po rameni a připomněl jí: „Vždy přece víš, vždyť jsme tam ráno pro Milana přijeli a on k nám přistupoval.“ Roztržitě se usmála a řekla pár slov na omluvu.

Dověděl jsem se, že toto byla od loňské dovolené první neděle, kdy si Jelena Dmitrijevna udělala volno a opustila pracovní stůl. „Měl byste jezdit častěji, jinak se prací zničí,“ připojil Petr Iljič s humorem, který zastíral vážně míněnou starost.

Netušil jsem, jak byla tahle obava oprávněná. Jelena Dmitrijevna ale v pracovním nasazení nepolevila. Odolný, po předcích houževnatý organismus ještě čtyři roky vzdoroval, ale pak zasáhla střela srdce uprostřed vysokého letu.

V akademii věd se projednával postup prací na několikadílném kolektivním filosofickém sborníku. Profesorka Modržinská odpovídala za přípravu jednoho svazku. (Musím se pochlubit, že jsem na její požádání psal příspěvek.) Stála za řečnickým pultíkem a referovala. Najednou začala mluvit z cesty a celý sál strnul. Předsedající akademik se ji pokusil uklidnit a její vystoupení ukončit. Tu se Jelena Dmitrijevna zhroutila. Konec.

Krátce na to seděl profesor Alexandrov v pracovně za stolem a projednával běžné záležitosti se Sašou Kruchmaljovem, mladým vědcem, který patřil také k našemu mezinárodnímu badatelskému týmu. Náhle mu hlava poklesla a papíry zalil proud krve z úst. Bylo to sotva půl roku poté, co dostal kupu blahopřání k šedesátým narozeninám. Nejpyšněji mi ukazoval dopisy a dary od admirality a od řadových námořníků útvaru, pod jehož praporem za války sloužil. Jak jsem mu křivdil, když jsem jeho opatrnost cestou do schodů pokládal za přehnanou.

Během jednoho roku jsem tak ztratil dva nejbližší sovětské druhy a spolupracovníky. Každý byl trochu jiný, ale oběma jsem vděčil za velikou pomoc v teoretické práci a za dar nezapomenutelného osobního přátelství.

Na Volze

Naskytla se mi možnost nahlédnout do nových, dosud neznámých míst. Byl jsem pozván na vědecké sympóziu do Uljanovska.

Zúčastnila se nás z Československa celá skupina. S Vladimírem Rumlem jsme tvořili užší dvojici. Měli jsme jedno z hlavních vystoupení a připravovali jsme je společně.

Jarní počasí bylo vrtkavé. V Moskvě nás přivítalo dusno a teplota přes 30 stupňů. Cestou z letiště do města jsme zažili liják, který proměnil vozovku v říční proud. Stírače nestačily na vodní clonu, jež zakryla přední skla auta a znemožnila jízdu. Za chvíli vyhlédlo slunce. Než jsme stačili projít a pozdravit ve městě známá místa, bouře nás zahнала zpátky do hotelu.

Během naší cesty vlakem z Moskvy do Uljanovska, která trvala od 4 hodin odpoledne do 9 hodin ráno, se počasí úplně obrátilo. Oblékali jsme svetry a teplé pláště a kdybychom je s sebou měli, nestyděli bychom se za ušanky.

Cesta spacími vozy rychlíku byla něčím na způsob internacionální předkonference. Sovětští delegáti odjeli už předcházející den. Celý vagón byl rezervován pro zahraniční hosty. Neformální skupinky se tvořily podle starých známostí. Hovořilo se většinou rusky. Výjimku jako obyčejně tvořili Němci, kteří počítali s tím, že jim v Evropě, ve Světě, ve Sluneční soustavě a v nejbližším okolí Mléčné dráhy vystačí mateřština. I když se v pozvánce uváděla společná jednací řeč, spoléhali, že se jim pořadatel o překlad postará. Protože Vladimír uměl plynně německy (díky školení za války v nacistickém vězení) a já jsem se jakž takž domluvil, měli jsme v kupé četnou společnost a zábava probíhala rusko-německo-česko-slovensky.

Diskuse byla mimořádně bohatá a živá. Většinou se slévaly v jeden proud všechny jazyky zároveň. Nebylo to jen čirou radostí ze shledání a košatostí filosofického myšlení, ale i zásluhou pětihvězdičkového gruzinského koňaku.

Když zásoba lahví došla a hlasitá společnost vyrazila pro rezervní zdroje do jídelního vozu, využil jsem nestřežený okamžik, vyklouzl z kolektivu a vyhledal útočiště na lůžku.

O mnoho jsem nepřišel. Když se rozjařená společnost po půlnoci vrátila, nesobecky mne vzbudili a několikajazyčně mi obsah debat v jídelním voze přetlumočili. Nevynechali žádnou z anekdot. Nato všichni usnuli bohatýrským snem, jen já jsem se po násilném probuzení dlouho převracel.

O deváté hodině ráno rychlík přesně - jak bylo na sovětských železnicích zvykem - na naší cílové stanici zastavil.

Přivítalo nás zajímavé město. Mělo do revoluce všeho všudy asi 29 tisíc obyvatel. Počet vzrostl na půl milionu. Bývalo to nepřiliš významné provinční centrum. Za sovětské vlády se k němu obrátila pozornost celé země díky tomu, že se zde narodil Vladimír Iljič Uljanov - Lenin.

Přes růst velikosti a významu si město zachovalo poklidné tempo života - alespoň na pohled. Leží na 800 kilometrů od Moskvy zhruba východním směrem a mělo to štěstí, že k němu fronta druhé světové války nedošla. Na rozdíl od poničených ukrajinských, běloruských a záporuských měst si historické centrum podrželo staroruský ráz. Ulice byly široké, jako by tu mělo uhánět v jedné řadě půl tuctu ruských trojek. Celé město se pohodlně rozložilo v širých povolžských stepích. Řady menších cihlových domků měly čtvercový půdorys. Hnědé jehlany vystupovaly z kučeravého koberce topolů, lip a břízek. Okna, zápraží a obruby střech zdobily dřevořezby. Ruská „gotika“ prozrazovala vliv byzantských stavebních tradic.

Přízemní zástavbu převyšovaly budovy starších škol, úřadů a závodů. Měly charakteristickou jedovatě zelenou střechu pobitou plechem a pokrytou měděnkou.

Představitelé městského sovětu se nám svěřili, že tato pastva pro oči jim dělá nemalé starosti. Byla by věčná škoda ztratit památník starého ruského městského urbanizmu. Udržovat jej a přivádět na úroveň moderní praktické účelnosti a hygieny však stojí veliké náklady.

Historický střed obepínala široká podkova moderní výstavby. Tiskla staré čtvrti k hlinitým útesům Volhy. Místy se mnohopatrová těla nových staveb vklínila do starých ulic. Nízký pravoslavný kostelík s cibulovitými báními se krčil pod sklobetonovými stěnami výškové budovy.

K soudobým stavbám patřil i hotel Věvec, kde jsme byli ubytováni. Dvacetipodlažní věž s hotelovým zařízením vyrůstala z širokého pásu restaurací, bufetů, prodejen, sálů, konferenčních místností a salonků. Automatické výtahy s programem, pokoje s veškerým komfortem, všechno účelné a praktické bez zbytečné okázalosti a přepychu.

Jen televize - jak bývalo zvykem - nefungovala. Měl jsem někdy podezření, že hotely skupovaly vyřazené aparáty, aby s nimi pokoje vyšperkovaly. Ten, který stál v mé místnosti ve dvacátém poschodí prokázal alespoň dobrou vůli. Na jednom kanálu se z chrčení ozývalo něco, co připomínalo hudbu. Na obrazovce se objevil pruh, který se dal pomocí různých knoflíků rozšířit a zúžit. Projevil jsem nevděk. Nabídnuté možnosti mne neuspokojily a televizor jsem vypnul.

Pochybné kouzlo bedničky s pohyblivými obrázky mi bohatě nahradil pohled z okna. Nejen že mi do pokoje svítilo slunce o tři hodiny dříve než v Praze. Stačilo, abych se posadil na posteli a nabízel se mi pohled na hladinu Volhy - matky ruských řek. Uprostřed modré plochy vystupoval proužek ostrova, z něhož vyplouval Stěnka Razin na lehátku s paní kněžnou - jak o tom zpívá tradiční píseň. Modrozelené vlny s bělavými chocholkami se ztrácely v mlžném oparu. Západní břehy pod námi byly vysoké a strmé, východní přecházely v nízké písečné kosy a travnatou step. Vzdálený břeh prolamovaly nedohledné zálivy. Řeka se podobala mořskému ústí. Kujbyševská přehrada je na některých místech široká až 40 kilometrů a z paluby parníku není vidět břeh na jedné ani na druhé straně.

Pozoroval jsem nákladní lodě, jež táhly řady vrchovatě naložených vlečných člunů. Silné parní a naftové stroje se potýkaly s mocným vodním proudem. Připomínal jsem si obraz Rjepina - Burlaci na Volze. Napjatá těla mužů vlekoucích náklad proti proudu řeky. V duchu jsem slyšel nesmrtelné Šaljapinovo podání písně „Ej juchněm...“, kterou si zpívali tito lidští soumaři do rytmu dobytčí dřiny. Co všechno pamatují podřimující břehy veletoku?

Na vysokém svahu nad Volhou stál památník padlým hrdinům Železné divize, která osvobodila město - jak zde stálo - od „bělogvardějců a běločechů“. Simbirsk - pozdější Uljanovsk - patřil k místům, v nichž naši legionáři provedli v květnu 1918 kontrarevoluční puč. Postříleli bolševiky a představitele sovětů a dosadili k moci pozůstatky staré carské vlády a byrokracie. Obsadili několik kilometrů dlouhý most přes Volhu, který měl značný vojenský význam. Daleko po proudu ani proti proudu řeky jiný most nebyl. Vládli v ulicích, kterými jsme procházeli, stříleli rodiče lidí, které jsme potkávali.

Na osvobození města se podílel internacionální oddíl, v němž byli také Češi. Dokonce jeho prvním velitelem byl Čech Částek. Naši krajané se tak navzájem stříleli a propichovali bajonety ruských vintovek tisíce kilometrů od domova. Třídní nepřátelství působilo silněji, než společná řeč a příslušnost k jednomu národu.

Sympóziu, jež bylo důvodem naší návštěvy, bylo věnováno osobnosti a dílu Lenina.

Konalo se v jedné z budov svérázného památníku, postaveného v roce 1970 k stému výročí Leninova narození. Půdorys komplexu budov tvořil volný čtverec okolo domku, kde se Vladimír Uljanov narodil a kolem dalšího nevelkého dřevěného stavení, kde rodina pak ještě nějaký čas žila. Celý památník sloužil jako krajský dům politické výchovy. Byla v něm řada sálů, tématických kabinetů, knihovna, studovny, promítací místnosti.

Během jednání jsme měli za skleněnou stěnou panorama Volhy.

Vystupoval řečník za řečníkem a předstihovali se v dithyrambech. Kdyby byl Lenin na chvíli ožil a přišel mezi nás, asi by naši učenou sešlost nepochválil. Je známa historka, kdy odešel nazloben ze shromáždění, kde ho řečníci oslavovali a za chvíli se telefonicky zeptal, zda ještě pokračují ty nechutné tirády.

Jako každá opravdová osobnost byl skromný. Ne podle pravidla ‚Sedávej panenka v koutě...‘ Veškerý zájem a energii upínal na zápas o společenský pokrok. Zbývalo mu málo času a pozornosti pro vlastní „ego“.

Viděl jsem v Leningradě kancelář ve Smolném, odkud řídil říjnové povstání. Nejprostší místnost s tuctovým dobovým nábytkem. Ani stopa po velikášském aranžmá. Lišil se od Trockého, který si potrpěl na fascinující osobní dojem.

Prohlédl jsem si, rovněž v Leningradě, byt, lépe řečeno pokoj, kde v té době Lenin měsíc společně s Naděždou Krupskou bydlel. Stůl, židle a železná postel typu nemocniční palandy. To bylo všechno.

Uljanovsk se do roku 1924 jmenoval Simbirsk. Lenin nepřipustil oslavování své osoby, stavění soch, přejmenování měst, velebení svých zásluh. Teprve po jeho smrti a v rozporu s jeho zásadami se začal pěstovat jeho kult a postupně kult dalších osob až po zbožštění Stalina.

Po gorbačovsko-jelcinovském kontrarevolučním převratu se městu vrátilo staré jméno. Věčné přeměny titulů lidských sídel mají nechvalnou tradici už od dob egyptských faraonů. Už ti si stavěli za života monstrózní pyramidy a zároveň nechávali vysekávat z monumentů zmínku o předchůdci, kterého uvrhli v nemilost. Zlovyk starověku ani po tisíciletích nevymizel.

Nic nemůže pravdě o velikosti člověka ublížit víc než bombastické oslavování, superlativy, kult. V moři frází se utopí skutečná hodnota, genialita a zásluhy. Vidět pravdivě znamená vidět kriticky. To platí o teorii, o historii i o lidech. Vidět Lenina kriticky, to neznamena jeho význam zpochybnit, ale naopak - osvobodit z plytkého pozlátka.

Někdy se tvrdí, že velebení sovětských představitelů si vyžádaly zvyklosti ikon, že Rusové potřebují pohlížet na politika jako na svatého, aby se mu mohli klanět. Je to nesmysl.

Rusové ke mně měli dost důvěry, aby nic nepředstírali. K stému výročí Leninova narození, když se vzduch tetelil horečkou oslav, kolovaly mezi lidmi na toto téma tucty anekdot. Rusové, o nichž se říká, že potřebují sekularizované svaté, si museli odreagovat přehnané velebení vtipem - jako my. Nebyl to projev neúcty k myšlence komunismu ani k Leninovi. Byl to výraz zdravého smyslu pro střízlivost, potřeba stát oběma nohama na zemi a nevznášet se v přeludech.

Pokud jde o naše vystoupení s Vladimírem Rumlem na sympóziu, musím se trochu obhájit. Když jsme je psali, měli jsme upřímnou snahu uvažovat věcně a střízlivě. Postavili jsme si jako otázku význam Lenina a jeho odkazu pro naši zemi. Vůle zde byla, ale ruce nám přece jen svazovaly dobové zvyklosti a normy. Nepsali jsme, o čem jsme nebyli přesvědčeni. Neoperovali jsme lacinými superlativy. Potud jsme si zachovali čisté svědomí. Nezmínili jsme se ale o tom, co se z Lenových idejí a sovětského příkladu u nás uplatňovalo mechanicky a nevhodně. Kde se nerespektovaly československé tradice a podmínky, zvyklosti a potřeby. Proč jsme o těchto závažných věcech na vědeckém jednání mlčeli? Bránila nám obava z nepochopení? Spíš jsme sami význam těchto chyb nedocenili.

Vladimír na tom byl s ruštinou o něco hůř než já, a proto přednesení připadlo mně. V sále bylo na tři sta lidí a sledovali referát se zájmem. Asi proto, že naše téma nebylo pro sovětské posluchače běžné. Mnozí přisuzovali autorství spíš Rumlovi než mně. Ani mne to příliš nemrzelo. Jednak základní idea patřila skutečně jemu, jednak nebylo tak zlé být pokládán za druhého, byl-li prvním Vladimír Ruml, známý filosof, dlouholetý ředitel filosofického ústavu Československé akademie věd. Řada účastníků sympózia nás znala a byla s to odlišit, co psal patrně jeden a co

druhý.

Mou malichernou ješitnost polechtalo, když za mnou přišli dva mladí sovětští soudruzi, abych je rozsoudil. Jeden hádal, že je mi čtyřiatřicet let, druhý tvrdil - čtyřicet. Chyběl mi měsíc do jednapadesáti. Nevím, zda jsem tenkrát ještě vypadal tak mladě, nebo vyhlížel tak naivně. Připouštěl jsem si jen lichotivější alternativu.

K programu patřila exkurze po místech Leninova pobytu. Bylo to zajímavé, zvláště když jsem krátce před tím četl paměti Krupské. Přímé poznatky jsem srovnával s tvrzením některých západních autorů, kteří pravdu o Leninově původu a dětství zkreslovali.

V domě, kde Vladimír Iljič vyrůstal, byly místnosti zařízeny podle konzultací s jeho nejstarší sestrou. Ta zde žila do svých třidvaceti let. Objeli jsme několik dalších bytů, do kterých se rodina postupně stěhovala. Provázela nás vysokoškolsky vzdělaná odborná pracovnice, s níž se rozvinula živá neformální diskuse.

Exkurze patřila k nejcennějším stránkám sympózia. Lenin vyrůstal v prostředí dobře situované rodiny vzdělané ruské inteligence. Je obdivuhodné, kolik z gymnázia, kde studoval, vyšlo vynikajících osobností vědy a revolučního hnutí. Zřejmě zde působila skupina znamenitých pedagogů a vytvořili příznivé podmínky pro rozvinutí výjimečných talentů v řadách studentů.

V době naší návštěvy ve škole nás neprovázel ředitel ani nikdo z učitelů, ale čtrnáctiletá žačka sedmé třídy. Uměla nejen podat výklad, ale obstála i v rozpravě. Neprojevovala trému, klidně a věcně zodpověděla dotazy a dokázala vyjádřit svůj názor i na obecnější problémy, jimiž ji někteří zahraniční hosté viditelně zkoušeli.

Náš pobyt v Uljanovsku zakončil společný výlet parníkem po Volze a oběd na lodi. Svítalo slunce, ale byl svěží, chladný den. Všechny kontury až po daleký obzor vystupovaly v ostrých tvarech a jasných barvách.

Bavili jsme se na palubě s bulharským přítelem Penju Penjevem. Postupně se k nám připojili Jelena Dmitrijevna Modržinská, soudružka Sercevá a její muž profesor Karpov. Byli to dávní přátelé Československa. Když jsme sešli do kajuty k slavnostní tabuli, přednesli přípitky na počest naší země. Spojili je s vlastními verši. Nebyly to příležitostné rýmovačky, ale dříve složené poetické texty.

Tihle lidé nepřistupovali k vědecké práci jako k záležitosti stroze racionální. Spojovali ji s citovým zaujetím. Myslím, že společenskovední teoretik si ani jinak počínat nemůže. Musí vědět proč, z jakého důvodu otázky zkoumá. Takový přístup nepřekáží pravdě, ale dává bádání smysl.

Sovětští přátelé pro mne měli na palubě lodi připraveno překvapení. Krátce před tím vyšla v Praze moje nová kniha. Oznamovali mi, že ji už prostřednictvím našeho velvyslanectví získali, že píší recenzi do odborného tisku a doporučují vydání v ruském překladu. Projížďka po Volze mi tak utkvěla v paměti znásobenou příjemnou vzpomínkou.

Příští den jsme se loučili. Jako obyčejně skanula do toho kapka pohnutí. Každý

ze zahraničních návštěvníků měl na mysli tutéž otázku: Vrátím se sem ještě někdy? Asi ne. Svět je veliký, zajímavých míst mnoho a člověk by toho rád viděl co nejvíc. Jezdit častěji na totéž místo by byl vlastně přepych. Přesto je v každém z nás kus kočičí povahy, která lne k místu, jež si oblíbí. Víím, že jsou na světě miliony měst a miliardy lidí a přece mi bývalo při každém loučení smutno.

Když jsem se ráno probudil v rychlíku, vyšel jsem na chodbičku a stanul u okna. Projížděli jsme mírně zvlněnou rovinou. Chvílemi se prostírala pole od obzoru po obzor. Míjeli jsme lesíky bříz, borovic, dubů, osik a hustá křoviska. Řídce se objevovaly vesničky, překrojené širokánskou rozježděnou cestou. Louky se stády hnědých krav střídaly bažiny s černými oky močálů. U závory čekal autobus, vezoucí do práce dělníky v placatých čepicích a ženy v šátku. Na polích už časně ráno pracovaly stroje, sem tam jel jezdec na koni.

Hustý les připomínal ruské pohádky s ilustracemi Bilibina. Člověk čekal, že každou chvíli vystoupí zpoza kmenů medvěd, vyjde Ivan v bílé vyšíváné rubašce, vynoří se na kosmatém oři Ilja Muromec.

Jako je u nás v jižních Čechách nebe plné bílých racků a jejich veselého chichotání, bylo tady černo havranů a jen rachot kol vlaku přehlušoval jejich pochmurné akordy.

Díval jsem se, díval a vynadívát nemohl. Díval se Vladimír, u oken stáli Němci, Vietnamci, Maďaři, Bulhaři. Všichni porovnávali obrázek se svým domovem. Každý měl domov trochu jiný, ale všichni určitě pokládali ten svůj za nejhezčí. Všude je hezky, ale doma...Proč se k tomu nepřiznat?

Nahlédnutí do země překvapení a paradoxů

Každá země má své zvláštnosti. Ani dvě nejsou úplně stejné, jako nenajdeme dva docela stejné lístky na jednom stromě. Všude žijí lidé z masa a krve, radost je potěší a soužení trápí. Děje se to v odlišných podmínkách a jejich dnešek se odvíjí z jiného klubka dějin.

V Mongolsku jsem se setkával s překvapením na každém kroku. Očekávání a skutečnost na sebe často narážely. Nemohu tvrdit, že jsem je poznal důkladně a po všech stránkách. Byl jsem tam sice koncem sedmdesátých a začátkem osmdesátých let třikrát, ale vždycky jen krátce a do pestrosti země jsem nahlédl jen malou skulinkou. I to, co jsem viděl, však patřilo k mimořádně zajímavému a získalo můj obdiv.

První let z Moskvy do Ulánbátaru mi utkvěl v paměti. Byl konec května. Odlepili jsme se od země něco před desátou hodinou večer. Slunce barvilo západní lem oblohy do krvavě ruda. Jak jsme stoupali do výše, pronikalo k nám šedé polosvětlo přes severní pól. Měli jsme v letadle něco na způsob „letní noci“. Když hodinky ukazovaly podle moskevského času půlnoc, začal východní obzor plát duhovými barvami. Horní klenba oblohy byla tyrkysově zelená a inkoustově modrá a pod ní se rozšiřoval zlatý pás. Nastávalo jítro. Stewardky roznášely večeri, ale pohled z okénka napovídal, že je to spíš snídaně. Noc jsme vynechali. Uletěli jsme jí.

V letadle byla pestrá mezinárodní společnost, polovina Evropanů, polovina Sibiřanů, Mongolů a Vietnamců. Asiaté popíjeli po jídle hojně koflíků horké vody. Letušky nestačily dolévat.

Po třech hodinách letu jsme přistáli 2400 kilometrů od Moskvy za Uralem v milionovém Omsku. Už z dálky jsme viděli červené jícny vysokých pecí a široký pruh Irtyše. Na letišti nás ovanul svěží ledový vzduch. Oblaka dýmu odcházela z průmyslových čtvrtí na opačnou stranu. Betonové čtverce letištní plochy se leskly jinovatkou. Jaro si zde ještě dávalo načas.

Mezi Omskem a Irkutskem se už docela rozednilo a po naší pravé straně vystoupily z hladiny mraků ledové štíty Altaje. Proletěli jsme široký průsmyk, jímž si za miliony let vynutil cestu obří veletok - Jenisej. V Irkutsku naše pouť nad Sovětským svazem skončila. Rozloučili jsme se s obřím Tupolevem a čekalo nás menší letadlo na zbytek cesty do Ulánbátaru.

Prošli jsme pasovou a celní kontrolou. Pozoroval jsem celní úřednici. Asi pětatřicetiletá blondýna se širokým, přívětivým obličejem. Dokázala se během hbitého prohlížení vesele a vtipně bavit. Na přísnosti neslevovala. Jednomu sovětskému občanovi vytáhla z kufru podezřelou láhev s nálepkou „Ocet“. Zapřísahal se, že to ocet opravdu je. Postavila láhev stranou a dokončila prohlídku.

Pak trochu „octa“ vylila na stůl a zapálila. Hořel neklamným modrým plamenem. Zaslechl jsem ještě, jak s polapeným vyplňovala protokol. „Člen partiji?“ Pokleslá odpověď: „Něét.“

Z Irkutska do Ulánbátaru zbýval jen skok. Po 4600 kilometrech z Moskvy o něco víc, než měřila Československá republika vzdušnou čarou z jednoho konce na druhý.

Letěli jsme nad kožichem lesů. Hory měly zvláštní tvar. Jako kdyby někdo nedbale pohodil tlustou nepoddajnou pokrývku. Snad se tu poprali čerti a váleli se jeden přes druhého a kopali okolo sebe. Horské hřbety a svahy byly zmotané a spletené a zároveň omleté, oblé, bez ostřejšího, výraznějšího hrotu nebo hřebene.

Po padesáti minutách jsme propluli kobercem mraků a pod námi se otevřelo nové panorama. Rozlehlá dolina ve tvaru velikého umyvadla. Uprostřed město, protáté řekou, která se členila do množství pramenů a zase slévala v jedno. Sbíhaly se k ní desítky říček a potoků a stovky vyschlých hliněných zářezů z horských strání. Krajina měla šedo zelenou barvu s oranžovým nádechem. Řeku a říčky lemovaly uzounké světlezelené stužky. Letadlo přeletělo strmou horskou bariéru a klesalo příkře na přistání. Polykali jsme, abychom uvolnili zaléhající uši.

Přistáli jsme na hlavním mongolském mezinárodním letišti Bujant-Uchá. Dlouhé moderní runwaye byly obehnané plotem z ohoblovaných vodorovných tyčí. Za nimi se pásly skupiny krav a kozy s dlouhou srstí. Řev tryskových motorů jim příliš nevadil, jen některé hlavy se zdvihly. Na okraji letiště stálo několik nízkých budov, před nimi autobusy a gázy. Pár lidí přecházelo betonovou plochu a v hlubokém předklonu zápasili s větrem. Přidržovali si klobouky a šosy kabátů jim vlály. Celkový obrázek působil dojmem venkovského klidu.

Zdálo se, že tady nikdo s ničím nespěchá. Všechno plynulo bez nervozity, nikde jsme nezahlédli v „sakristii“ utajenou improvizaci a zmatek. Přivítali nás s přívětivým humorem. Připadali jsme si, jako když přijedeme na velikonoce k tetičce. Za vnějším klidem a pomalostí měly věci čiperný spád. Žádné zdržování, žádné pasové a celní procedury, čekání na zavazadla, dohadování, kdo s kým ve kterém autě. Před chvilkou jsme přistáli a už vjíždíme do města. Ani jsme si nevšimli, že nás mezitím naše kufry předjely.

Okraje Ulánbátaru pro nás chystaly první překvapení. Tvořily je kolonie bílých stanů - jurt. Některé byly obehnané prkenným nebo kůlovým plotem. Mezi jurtami se hemžili lidé, koně, psi, děti. Sídliště ve středu města se od našich lišila jen širšími ulicemi. Ve vlastním centru jsme zahlédli reprezentativní budovy a projížděli bulváry, plnými zeleně. Kolik práce asi stálo opatřit dostatkem vody trávu, stromy a keře, když sníh odplynul a na blahodárný jarní déšť příroda teprve čekala?

Ubytovali nás v údolí nad městem. Z balkonu jsem hleděl na Chittussiho krajinu. Příkré svahy byly pokryty kamennou ssutí, porostlé zkroucenými modříny, břízkami, osikami a topoly. Pár olýsalých smrčků bojovalo o holou existenci. Po stráních byly

rozesety balvany roztodivných tvarů. Panoval nádech smutku a baladické romantiky. Melancholický ráz zvyšovaly chuchvalce mlhy a řídké mrholení, které skutečným deštěm nebylo. Připadal jsem si jako ve snu, přenesen do jiného světa.

Ani jsem si pochmurného dne na uvítanou nedokázal náležitě vážit. Byla to vlastně vzácnost. Většinu času září nad zemí matka života - slunce. Když jsem vídal obrazy krajinářů, kteří malovali mongolské hory v jasných pastelových barvách, míval jsem o tom nevalné mínění. Den po dni jsem se přesvědčoval, jak bylo to zobrazení věrné.

Mongolsko je vlastně jedna obrovská náhorní planina. Valná část země leží v nadmořské výšce přesahující 1500 metrů. V horském vzduchu jsou barvy výrazné a jasné jak v přírodě, tak i v lidském vkusu. Modrá, červená, růžová, žlutá, fialová, zelená ve všech odstínech a vzájemných přechodech planou na prstenci hor nad konturami domů a stejné jsou na svátečním obleku, na domech, na sedlech koní.

Při jednom z následujících pobytů jsem bydlel v moderním šestiposchodovém hotelu Ulánbátar ve středu města. Mělo to výhody i stinné stránky. Jakmile se směr větru nepatříčně obrátil, nedalo se otevřít okno. Dým a smrad z průmyslových podniků byl silná inhalace. V zemi je půl druhého milionu čtverečních kilometrů čistého vzduchu, proč by si pár kilometrů hlavního města nezaneřádili, aby také trochu užili technický pokrok? Mám-li být spravedlivý, musím přihlédnout k dvěma okolnostem. Zaprvé - průmyslový kombinát zde byl postaven a spuštěn začátkem třicátých let, kdy něco takového bylo v ubohé pastevecké zemi jako zázrak, nesmírně zvýšilo význam metropole a stěží bylo mimo ni vůbec uskutečnitelné. Zadruhé - už v době mého pobytu se uvažovalo o přemístění ekologicky nevhodné výroby mimo hlavní město.

Kromě průmyslu, který se dá koneckonců s většími či menšími potížemi a náklady přestěhovat, trpí Ulánbátar egyptskými ranami, kterých se zbavit nemůže. Jak už jsem se zmínil, slunce je matka a - dodávám - měsíc je otec života. Mongolové to mají i ve státním znaku. Ale i přemíra mateřské lásky činí obtíže.

Představte si město v poledním žáru. A to jsem tam nebyl nikdy v nejparnějším létě, kdy dokáže teploměr koketovat se čtyřiceti stupni. I na jaře o polednách jako by se život na ulicích zastavil. Chomáče školních dětí, studenti, ženy i muži v pracovním i ve svátečním seděli povadle na lavičkách, na trávě, u domovních zdí, všude, kde byl kousíček stínu. Slunce řezalo do očí. Lidé se jen uzounkými štěrbinkami dívali na svět. V jednu chvíli jsem přecházel náměstí a do bílé dlažby se palčivé paprsky opíraly tak, že jsem přestával vidět a hlava se mi zatočila. Vítr šlehal bičem prachu. Proč se zde lidé rodí s úzkýma a šikmo posazenýma očima?

Pár kroků od našeho velvyslanectví jsem přecházel most přes říční rameno. Řeka měla navigaci a zábradlí po obou březích, jen maličkost jí v dané době chyběla - voda. Uprostřed koryta rostla tráva a trs žlutých rozkvetlých pampelišek. O něco výš tekla crůček vody, ale ten po pár metrech mizel v rouře pro nějaké racionální využití.

Možná, aby se v ní bylo možno vykoupat ve čtvrtém poschodí hotelu.

Prach je pozdrav od sta kilometrů vzdálené pouště Gobi. Poušť je kamenitá, místy je spíš stepí (gobi znamená v mongolštině step), ale najde se v ní dost jemně obroušeného písku, který v neustávajícím větru přeplachtí hory a zahalí hlavní město ve slunci do zlatově oranžového oparu. V pokoji v horském údolí jsem vyňal ze zavřené skříně složenou čistou bílou košili a z ní se jako pudr sypal jemný žlutohnědý prášek. Jak se tam dostal? Proniká neviditelnými póry jako vůně, jako vzduch. Je všude. Hlavně na rtech, mezi zuby a v očích.

Ulánbátar prochází dynamickým růstem a modernizací. Už v osmdesátých letech se počet jeho obyvatel přibližoval číslu, které na počátku století představovalo osídlení celé země. (Na prahu dvacátého století mělo Mongolsko něco přes 600 tisíc obyvatel. Nyní, kdy tohle píši, koncem roku 2005, má samotný Ulánbátar 844 tisíc.) Během několika návštěv jsem pozoroval, jak moderní sídliště s výškovými stavbami rostou, zatím co periferie, tvořená bílými stany, se zužuje. Nicméně vazba Mongolů s přírodou, s tradičními hodnotami a způsobem života je mimořádně silná.

Poznal jsem se blíž s několika vědeckými pracovníky. Vyprávěli mi o dětství, stráveném kočovným životem v jurtě. S jedním kolegou jsme hovořili na téma, jak se chystá na zimu. Bydlel v moderním domě. „Za humny“ měl prkennou boudu, do které uložil na sklonku podzimu zabitě tele, prase a několik ovcí. Až do jara to byla spolehlivá lednička. Manželka denně uvařila pro čtyřčlennou rodinu čtyřkilovou porci masa. Na otázku o příkrmech odpovídal s rozpaky.

Čtrnáct let jsem pracoval v mezinárodním výzkumném týmu se Sandžinem Damdysurenem, doktorem filosofických věd. V mládí byl učitelem ve venkovském městečku a žil s rodinou v jurtě. V Ulánbátaru jako vědecký pracovník studoval a psal v knihovně, ale do konce padesátých let i zde bydlel v plstěném stanu. Později dostal pohodlný několikapokojový byt. Sotva však povolily zimy a nadešla čtvrtina roku bez mrazů, odstěhoval rodinu do hor nad městem do kolonie jurt a provizorních prkenných bud. Denně po skončení práce v historickém ústavu tam ujížděl na korbě nákladního auta. Ráno v tmavém obleku a bílé košili s vázankou se vracel do města. Vypočetl mi na prstech, kolik předností má život v jurtě.

Pro Mongoly není příroda zálibou, ale nutností, životní potřebou. Jako potrava, vzduch, pohyb, rodina. Nemohou bez ní žít. Když sledujete Mongoly ve městě, v konferenční místnosti, za počítačem, jako by vám na nich něco chybělo a něco přebývalo. Když je potkáte na koni ve stepi, za stolem v jurtě, cítíte, že to je jejich nejvlastnější kolorit. Rázem vyrostou o dvě hlavy, oživnou, rozkvetou. Rychlým tempem dohánějí, oč je minulá staletí připravila, ale civilizační choroba je ještě nestačila deformovat. Fyzicky ani psychicky.

Jsou většinou štíhlé, pružné postavy. Na tlustého Mongola si nevzpomínám. I staré ženy se spíš ztrácejí, než aby kypěly. Neprošel jsem ale celou obrovskou zemi, kterou obývá v různorodých podmínkách na desítky národností. To, co jsem

viděl v hlavním městě a v jeho okolí, nemusí platit o všech rozlehlých a odlehlých koutech.

V oblečení se za mého pobytu mísila tradice s dobovou mezinárodní uniformitou. Ke kulturnímu dědictví náleží lidový oblek dél. Základní střih je stejný pro muže i ženy, pro různá období roku, do práce i na slavnostní příležitost. Za staletí ho vymodeloval způsob života. Je to volná suknice od ramen až pod kolena, sepnutá na krku, na rameni a v podpaží. Mění se barva, druh látky, podšívka, zdobnost. Široká šerpa slouží jako opora žaludku, játrům, ledvinám při rychlé a dlouhotrvající jízdě na koni. V délu vyniká štíhlá postava, úzký pas a oblá ramena. Na venkově a u starších lidí si uchovává autoritu a oblibu. Je i vkusným večerním a svátečním oblekem. Stále víc však, zvláště ve městech, ustupuje oblečení, jež si bez ohledu na hranice podmaňuje svět.

Mongolsko prochází během několika generací změnami, jež trvaly v Evropě staletí. Projevuje se to na každém kroku a vytváří nápadné protiklady. Na jedné straně prudká moderní urbanizace, na druhé jurta. Její konstrukce, vnitřní uspořádání a způsob života v ní jsou v podstatě takové, jak je najdeme popsané ve věkovité literatuře. Už Marco Polo bydlel za velikého chána Kublaje v jurtě a ani tenkrát to nebyla novinka. Arati, kteří tráví celý život v sedle a kolébají se v širokých holinkách, se potkávají s traktoristy, kombajnéry a letci, pracujícími v moderních zemědělských farmách. Lámové svými ceremoniály připomínají středověk v době, kdy mongolský kosmonaut navštívil vesmír.

Po svržení dvousetdvacetileté mandžuské poroby a vyhlášení mongolské nezávislosti dovedlo v zemi číst a psát jedno procento obyvatel a na vzdělání měly monopol kláštery. Na prahu 80. let už byla povinná školní docházka do 18 roků. Aby se tento systém mohl uskutečnit, vytvořili síť internátů, kde bylo o děti a mládež bezplatně postaráno. Ani mladí lidé, kteří se narodili v těchto podmínkách, nezapřou vliv generací, jež prošly drsným životem.

Navštívil jsem v Ulánbátaru přítele, který působil v diplomatických službách. Jeho manželka byla lékařka. Vyprávěli mi, s čím se setkával osmiletý synek při hře mezi mongolskými vrstevníky. Jejich nejoblíbenější zábavou byl zápas a ne právě v nejuhlazenější podobě. Na nějakou bouli, modřinu a odřeninu se nehledělo, nemluvě o tom, jak vypadalo to, co maminka chlapci pečlivě oblékla. Představa o hodných dětičkách brala za své.

Očití svědci mi líčili zážitek z jezdeckých závodů o slavnosti nádam, jež začíná 11.července v den výročí lidové revoluce. Na trati třicet kilometrů stepí jezdí v roli jockeyů jen děti ve stáří od pěti do třinácti let, hoši i děvčata. Stane se, že kůň šlápne v plném trysku do nory sviště, kterých je tu požehnaně. Může to být pro zvíře i pro malého človíčka fatální. V daném případě to po úděsném pádu oba přežili. Hoch znovu vyskočil do sedla a dojel desítky kilometrů do cíle - s otevřenou frakturou ruky, s trčící bílou kostí.

Nesmíme si ale plést tvrdost povah, vyvolanou staletými životními podmínkami, s primitivností. Do mnohého mi dalo nahlédnout Muzeum revoluce.

Doklady o době mandžuské nadvlády ukazovaly Urgu - pozdější Ulánbátar - jako větší vesnici, tvořenou téměř výhradně jurty. Stan, obehnaný prkenným plotem, svědčil o jisté společenské úrovni. Jeho obyvatelé už nebyli kočovníci, kteří se za pár dní přestěhují, ale lidé, jež měli v sídelním městě pevné postavení.

„Kuchyňské zařízení“ jurty tvořil železný košík, něco jako přenosné ohniště, a na něm kotel. V plátěném pytli byly kovové poháry, nože, naběračky a dřevěné lžíce. Celá jurta i s dřevěnou kostrou, s lůžky a zařízením vážila na půldruhého metrického centu. Unesl ji jeden velbloud. To byl - kromě dobytka a sedel - celý rodinný majetek.

Až do počátku dvacátého století se používaly otřesné mučicí nástroje. Řetězy o váze mnoha kilogramů, čtverce z masivních fošen, jež se připevňovaly odsouzenému jako límec okolo krku, mučicí sloup, k němuž přivázali člověka v kleče, přes lýtka mu položili tyč, na ni se mučitelé postavili, ostrou hranou sloupu ho škrtili, otloukali mu o ni obličej. Stínání hlav mečem s obouruční rukojetí patřilo k „mírnějším“ prostředkům.

Lidové hnutí aratů vedlo roku 1911 k ukončení cizí nadvlády a vyhlášení mongolské samostatnosti. Život prostých lidí se mnoho nezměnil. Sociální zápas mezi nemajetnými pastevci a světskou a klášterní šlechtou pokračoval. Mandžuské panství bylo svrženo, ale o uchopení moci se pokoušeli další uchazeči. V první řadě vojenští samovládci, kteří v té době panovali v Číně a prováděli výboje přes hranice. Po revoluci v Rusku vpadl do země od severu bělogvardějský dobrodruh a dobyl hlavní město. Rozptýlené síly aratů vedly po léta partizánský boj proti okupantům a jejich panským spojencům. Vůdčí postavou a legendárním hrdinou byl Suchbátar. Jeho jezdecká socha byla postavena uprostřed hlavního náměstí v Ulánbátaru. Požehnáním pro Mongolsko se stala pomoc Rudé armády. Podpořila osvobozenecský boj lidu, vyhnala okupanty z Urgy a vytvořila podmínky pro normální lidský život těžce zkoušených Mongolů. Rok 1921 se stal mezníkem v historii země.

Muzeum dokládá, že ani tímto datem zápas o emancipaci obyvatelstva neskončil, ale v jistém smyslu teprve započal. Ještě do konce roku zahájila vyučování první škola, přesněji řečeno první mimo zdi a moc lámaistických klášterů. V následujících letech se zakládaly první řemeslnické dílny. Sovětští inženýři a dělníci stavěli první elektrárny a továrničky, zřizovali odborné školy. Ve čtyřicátém druhém roce vznikla první univerzita. Po válce Československo postavilo, vybavilo a uvedlo do provozu první nemocnici. První, první, mnohé tu bylo první, ale zdaleka ne poslední.

Upřímně mne potěšilo, když průvodce dokládal význam spolupráce našich zemí, úlohu Československa při rozvoji moderního Mongolska.

Dvakrát jsem se zúčastnil přijetí u tajemníka Mongolské lidové revoluční strany

Momžance. Informoval nás o situaci země. Mluvil o tom, jak přestáli zimu, jaké byly ztráty na milionových stádech dobytka. Veliké úsilí bylo upřeno na modernizaci zemědělství, na přechod od extenzivního k intenzivnímu chovatelství. Po staletí byla po devět měsíců mrazů ponechána stáda ovcí, koz, hovězího dobytka, koní a velbloudů víceméně sama sobě. Co si dokázala pod sněhem najít, to měla. Když se mlád'ata narodila brzy a zima se protáhla, byla to smůla a smečky vlků a polodivocí psi měli hody. Arat si pomáhal tím, že nosil maso, máslo a vlnu do nejbližšího ze stovek klášterů, aby se za něho lámové k dobrým duchům pomodlili a zlé zkusili podplatit. Jak to pomáhalo, o tom statistiky nemluví. Před lety se začaly stavět pro dobytek zimní přístřešky a krmivové základny. Lámat prastaré zvyklosti a prosazovat nové metody práce není lehké.

Zaujala mne zmínka o Stalinovi. Tato otázka zůstávala v Mongolsku v době mých návštěv živá. Socha J.V.Stalina před státní knihovnou, nebyla-li poslední na světě, pak jistě poslední, kterou jsem spatřil. Mongolové cítili vůči Stalinovi vděčnost. Nejen za to, že Sovětský svaz poskytoval všestrannou pomoc, bez níž by Mongolsko nemohlo nikdy dosáhnout tak rychlý vzestup. V roce 1939 zemi přepadla japonská vojska a jen díky podpoře Rudé armády, již velel pozdější maršál Žukov, se podařilo agresí zmařit. Jak uvedl Momžanc, po vítězství čínské revoluce Mao Ce tung chtěl připojit Mongolskou lidovou republiku k Číně, ale Stalin se proti tomu postavil. To byly hlavní důvody, jež zakládaly sympatie Mongolů k jeho osobnosti.

Zmínil jsem se o státní knihovně. Utkvěla mi v paměti nejen pro sochu, jež byla v osmdesátých letech kuriózní. Zaujalo mne zvláště muzeum knihy. Obráželo historické a kulturní paradoxy země. Připomínám, že panství Mandžů za pomoci lámaistických klášterů přivedlo Mongolsko do devětadevadesátiprocentní nigramotnosti. V muzeu věcné důkazy svědčily o tom, že už o staletí dříve tu byla vyspělá kultura. Prohlédli jsme si folianty, psané staromongolským a sanskrtským písmem. Byly mezi nimi lékařské anály, ilustrované barevnými průřezy lidských orgánů. Zakládaly se na pitvách a obsahovaly návody k operacím. Pocházely z doby, kdy něco podobného bylo v Evropě pod nejkrutějšími církevními tresty zapovězeno. Naučná pojednání byla psána v souběžných sloupcích několika jazyky. Kromě mongolštiny tibetštinou, čínštinou, sanskrtem i dalšími jazyky národů a národností, jež s Mongolskem sousedily. S mandžuskou okupací roku 1691 nastalo období temna. Země byla od světa a jeho pokroku odříznuta.

Ani v té době se však nepodařilo zničit úctu Mongolů k písmu a ke knize, i když to už nemohla být masová záležitost. Pojem kniha má v muzeu neobvyklou šíři. Jsou zde svazky, zhotovené nevidanou technikou. Text byl vyšíván na hedvábí, vypalován a malován do dřeva, tepán do kovu. Mnohé exempláře mají vysokou uměleckou hodnotu, některé jsou zhotoveny ze vzácných kovů, z perel a skvostů.

Chloubou hlavního města je Státní ústřední muzeum. Dává nahlédnout do přírodního bohatství, dějin a částečně i do mnohotvaré kultury země.

Mongolsko je bohaté snad na všechny nerosty. Geologické průzkumy, na nichž se po léta podílely i československé týmy, nejsou zdaleka ukončené. Vyprávěli mi charakteristickou příhodu. Babka ve stepi topila v jurtě kamením. Říkala, že vyčnívá opodál ze země a docela dobře hoří. Lepší než argal, sušený koňský trus. Bylo to kvalitní černé uhlí.

Jiná „drobnost“. V rekreačním středisku Tereldž měla jídelna zajímavou výzdobu. Podél stěn byl asi metr od země široký dřevěný pás, vyplněný voskově žlutými lesklými kameny. Některé velikosti dětské hlavy, jiné zvíci hlavy berana. Jantar. Kde se tu vzal, když je moře vzdušnou čarou na 700 kilometrů?

To jsem ale od státního muzea odbočil. I tam je důkazů o nerostném bohatství hodně. Vzpomínám na 170 kilogramový zelený nefrit. Expozice živočichů není chudší. Ukazuje divoké velbloudy, osly a medvědy z pouště Gobi, jeleny, losy, vlky, bobry, orly, pelikány, labutě, nepříjemnou společnost jedovatých hadů, škorpiónů, obrovských skákajících pavouků, ale i motýlů pohádkových velikostí a barev.

Světovou vzácností je „dračí hřbitov“, vykopávky pravěkých tvorů, kteří se zachovali v bezvodých spodních vrstvách Gobi. V exponátech muzea jsou zbytky mamutů, kostry obřích ještěřů. Proslulým unikátem je krásně zachovalá kostra dinosaura. Je 15 metrů dlouhá, s dvěma nohama o třech prstech, se strašlivou ptačí-dračí hlavou se zubisky v podobě dýk. Je 70 milionů let stará. Zkamenělá vejce nejsou nejmenší, na kastrůlek by bylo jednoho až až, ale proti tělesu zploditele vypadají miniaturně. Jsou veliká asi jako malé dýně. Jedno prý má cenu na 1,5 milionu dolarů. Jak nám vyprávěli - před časem se jakýsi Američan pokusil vzít si jedno kamenné vajíčko na památku a chytili ho s ním až na letišti.

Historická část muzea ukazuje třinácté a čtrnácté století Mongolska z poněkud jiného hlediska, než na jaké jsme zvyklí. Doba poměrně vysoké materiální i duchovní kultury umožnila sjednocení mnoha kmenů a vytvoření mocné říše Čingischána a jeho následovníků. Zevrubně je doložena vojenská organizace, výstroj, výzbroj, zásobování, velení, kurýrní síť, způsob života samého aspiranta na světovládu. Pro Mongoly není Čingischán jen usurpátor a ničitel, ale i veliká postava, která dokázala přivést říši ve své době na nejvyšší úroveň. Podobné hledisko není zase tak výjimečné. Ani Francouzi nepohlížejí na Bonaparta příliš odlišně.

S prohlídkou muzea mám spojený zážitek, který s mineralogií, živočichopisem ani s Temudžinem, řečeným Čingischán nesouvisí. Během prohlídky mne zatahal za rukáv přítel Damdysuren a s rozpačitým úsměvem mi strkal obálku. Vyšla mi tam knížka. Mongolsko nebylo ještě členem příslušných mezinárodních dohod a nebylo mi povinno nic platit. Vedl jsem ale po léta týmový výzkum, na kterém se podíleli a tak se rozhodli honorář mi takovým diskrétním způsobem bez potvrzování a podpisování předat. Damdysuren s příslovečným mongolským humorem poznamenal, že za oněch 400 tugriků bych si mohl koupit dva jízdny velbloudy

a vrátit se domů jako Marco Polo.

Na trh velbloudů jsem se přesvědčit nešel a tak nemohu zaručit, že mne přítel nenaváděl. Pokud se kurz tugriků a ceny hospodářského zvířectva nezmění, až pojedete do Ulánbátaru, můžete to ověřit a výsledek mi laskavě sdělte.

Svědectvím prastaré kultury a zrcadlem života země je národní galerie. Jsou zde kopie jeskynních kreseb, jež si stáří a hodnotou nezdají se světovými unikáty. Z méně vzdálené minulosti jsou tu kromě rituálních buddhistických námětů zobrazení všedního života. Protože v tomto směru chyběla tradice vysokého stylu, mnohá díla připomínají naivní umění.

Populární jsou obrazy Baldugijna Šarava, znázorňující všední den Mongolů a svátek kumysu (oblíbený mongolský nápoj, alkoholický asi jako slabé pivo, připravovaný z kvašeného koňského mléka). Nejsou kresleny v perspektivě. Na ploše několika čtverečních metrů je od jednoho konce k druhému na stovky figurek. Jsou to Mongolové obou pohlaví ve všech možných životních situacích od nejslavnostnějších po nejprofánnější. Ta poslední se obyčejně těší největšímu zájmu. Malíř se nevyhnul opravdu ničemu. Někde byl tak „realistický“, že by za to byl u nás nejméně po škole, pokud by ho nestihla horší známka z chování.

Mongolové mají někdy trochu jiná etická měřítká, než na jaká jsme zvyklí. Něco, okolo čeho pokrytecky přešlapujeme, berou jako normální a nebo prostě jako švandu. Před zmíněnými obrazy mi překladatelky pobaveně ukazovaly prstíčkem na nejpikantnější scénky, abych je náhodou ke své škodě nepřehlédl.

V jistém smyslu na muzeum historie a na národní galerii navazuje palác bogdgegéna. Byl to pohlavár církve a po obnovení mongolské samostatnosti (1911) zároveň monarcha. Vládl až do roku 1924, ještě několik let po lidové revoluci.

Budova je skvostným uměleckým dílem 19. století. Je většinou ze dřeva ve stylu východních pagod. Stupňovité prolamované střechy, točité sloupy, fantastické figurky zvířat, bůžků a démonů, všechno v iluzi dramatického pohybu, ve zlatě a výrazných kontrastních barvách. Je s podivem, jak barvy odolávají extrémním povětrnostním podmínkám.

Místnosti jsou zachovány v původní úpravě. Několika vstupními komnatami jsme přišli do trůnní síně panovníka. Na vysokém křesle, na čtyřadvaceti poduškách sedával se zkříženýma nohama pozemský zástupce Buddha a přijímal náboženské a diplomatické návštěvy. V celé zemi platilo - čím vyšší potentát, tím větší počet podušek. Kolik měkkého směl mít kdo pod sebou, to bylo přesně stanoveno. Právě tak i jaký knoflík zdobil věžičku parádní čepice, obšité kožešinou. Nejnižší úředníci tam měli skleněnou kuličku, vládce a jeho žena - zlatou. Bogdgegén byl ženatý. Když poslední ve stáří okolo padesátky ovdověl, oženil se s osmnáctiletou.

Palác je sbírkou soch, obrazů, řezbářských prací, tepaného kovu, koberců a výšivek. Ústřední postavou je Buddha v četných vtěleních a uměleckých znázorněních. Mnohé náboženské symboly mají podobu zvířat, draků, pohádkových

netvorů, bytostí s množstvím rukou a nohou, s vypoulenýma očima a vyceněnými tesáky. Nevěřící jsou znázorněni jako želvy a jiná odporná havěť. Na nich mají položeny vznešené nohy sedící božstva, především Buddha.

Podobně jako v dějinách křesťanství byla i tady způsobem mluvy s ngramotným věřícím symbolika. Socha držící dřevěný vyřezávaný dům je záštitou státu, rodiny, domácího štěstí. Postava s hudebním nástrojem je ochráncem umění. Bůžek s hadem chrání před nečekaným nebezpečím. Myš symbolizuje bohatství a na sochu s myškou je spolehnutí, že bohatství uchrání. Příslušnou nebeskou veličinu je si možno naklonit darem, odevzdaným prostřednictvím klášterního personálu. Ostatně v tomto ohledu jsou si mnohé věrouky podobné.

Figurky v lámaistické mytologii se od našich navyklých představ liší. Když uvidíme příšeru, vyšperkovanou všemi hrůzami, které si její tvůrci dokázali vymyslet, není to čert, ďábel, satanáš nebo jeho orientální kolega. Naopak, je to ten nejspolehlivější strážce náboženství a lidského dobra. Čím je strašnější, tím větší má čáku zahnat duchy zla, špatnosti a hříchu.

Příšerný ochránce víry má tři oči. Tím třetím čte, co si člověk myslí. Čelenku zdobí pět lebek. Symbolizují vítězství nad pěti hlavními hříchy: netrpělivostí, hloupostí, ziskuchtivostí, falší a pohlavní zvráceností.

Ani v lámaistickém - buddhistickém paláci nebylo všechno svaté. Naivní umění i tady znázorňovalo život bez zábran. Obrázky ukazovaly, jak si garda bogdgegéna krátila nudný čas v táboře. Jeden voják měl na ztopořeném pyji pověšené vědro a druhý mu do něj přiléval vodu. Sotva tak poměřovali válečnickou zdatnost.

Na mírném návrší na západním okraji Ulánbátaru jsme navštívili lámaistický klášter Gandan. Komplex budov byl stářím i architekturou podobný paláci bogdgegéna. Barevné stavby měly několikapatrové prolamované střechy a nejhonosnější zářila ve slunci zlatým oplechováním.

Mnoho věřících jsme nezastihli. Na nádvoří byla řada prkenných pryčů, jež mi připomínaly desky na opalování z budějovické plovárny. Tady ovšem sloužily jinému účelu. Předvedla nám to scvrklá stařenka ve vybledlém fialovém délu se žlutou šerpou. Postavila se před palandu, vzpažila, dotkla se sepjatýma rukama čela, prsou a břicha, klekla si a pak padla celou délkou se vzpaženýma rukama a pochýlenou hlavou na začernalá prkna. Cvik stále opakovala. Vysvětlili nám, že to je náhražka putování do Lhasy, do tisíce kilometrů vzdálené lámaistické svatyně v Tibetu.

Nejzajímavější byl ceremoniál v hlavní klášterní svatyni. Uprostřed rozsáhlé síně, vyzdobené podél stěn a na stropě dramatickou směsicí postav, tvarů a barev sedělo v lavicích několik desítek mnichů - lámů. Byli oblečeni ve zlatově hnědé a karmínové suknice a blýskaly se jim vyholené, do bronzova opálené lebky. Před sebou měli upevněny válečky s namotanými pruhy textu. Přitlumenými hlasy sborem četli. Po očku nás pozorovali. Ani se jim nedivím; museli se nudit. Co chvíli

se osvěžili ohlušujícím povykem. Spustila kakofonie trub, bubnů, kotlů, píšťal, klapaček, řehtaček a puklic. To když v textu narazili na zmínku o zlém duchu. Naší představě o chrámové hudbě se to příliš nepodobalo. Okna se třásla a bubínky v uších zaléhaly. Nepochybuji, že to musel být pro zlého ducha silný tabák, i když si na to už staletí zvykal.

Že se zde lidé po věky cítili obklopeni nesčítelným ohrožením, které si personifikovali, tomu se nelze divit. Nehledě k svízelným sociálním podmínkám, ani příroda nebyla vždycky ohleduplná. Představme si, co znamenala nemoc, úraz, porod, třeba jen bolavý zub uprostřed stepi, co uštknutí jedovatým hadem či škorpiónem, kteří tu nikdy nebyli vzácností. Ani dnes, při všech vymoženostech včetně radiových vysílaček a letecké lékařské služby není život pastevců bez nebezpečí. A smrt? Dříve mrtvého odnesli kus cesty od jurty a věřili, že se o něho bozi v podobě šelem a dravců postarají. Po generace předkládali misky másla a nejtučnější kusy masa soškám příšerných bůžků s vykulenýma očima, vyceněnými tesáky a strašlivými drápy na mnoha párech rukou a nohou. Měli důvěru jen v důkladně vyzbrojené ochránce. Kam na stepního nájezdníka nebo jedovatou kobru s okřídleným ctnostným andělem.

Vraťme se na chvíli do kláštera.

V rohu obřadního sálu byl kotel vařené rýže a misky pro hladové poutníky. Kotel byl objemný, svědčil o tom, že se čekalo hodně zájemců. Zatím obcházelý drmolící lámy jen dvě staré venkovské ženy se scvrklými, od slunce začernalými tvářemi. Soudě podle toho, s kým jsme se zde potkali, mohli bychom mít zato, že náboženství v zemi patří minulosti. Chvilka, strávená jedno dopoledne v klášteře však neopravňuje k zevšeobecňování.

Lámaistická forma buddhismu tu měla po staletí příliš silné pozice, než aby snadno kapitulovala. Téměř polovina mužského obyvatelstva žila v klášterech. Každý prvorozený syn se stával lámou. Většina stád patřila klášteru a arati sloužili jako nevolníci. O monopolu na vzdělání v negramotné zemi jsem se už zmínil. Lámaismus měl podporu mandžuských okupantů, působili od sedmnáctého století ruku v ruce. Takové pozice náboženská instituce lacině nevzdává.

Tradiční podoba lámaismu čpěla kuriozitou starého orientu. Dojem, který jsme si odnášeli z obřadního čtení mnichů však kontrastoval s úrovní přijetí u představeného kláštera, nejvyššího lámy, nebo místního opata - jak bychom ho pojmenovali v naší terminologii. Inteligentní muž mezi čtyřicítkou a padesátkou s námi hovořil střídavě rusky a anglicky, podle toho, ke komu z naší skupiny se obracel. Z několika zmínek bylo zřejmé, že kromě studia v Tibetu procestoval svět. Představil nám bohatou klášterní knihovnu a dal znát, že ovládá škálu tradičních buddhistických jazyků. Byla to jiná podoba lámaismu, než stařenka, padající na tvář směrem k tibetské svatyni.

Více než dvě století izolace země od světa vedly kromě jiného k pevnému

zakořenění tradic. Nebyly všechny stejné. Mezi vynikající je možno počítat oblibu tří národních sportů, jízdu na koni, zápas a lukostřelbu. O jezdeckých závodech jsem psal v souvislosti s obdivuhodnou houževnatostí mladičkových „jockeyů“. S lukostřelbou, která je v oblibě u mužů i žen, jsem neměl možnost se blíže seznámit. Přihlížel jsem však vrcholné soutěži v mongolské národní podobě zápasu.

Tento sport je výhradně doménou mužů, leč to neznamená, že povzbuzování z něžnější strany na tribunách chybí. Projevy chlapské síly a obratnosti jsou vždycky předmětem ženského obdivu a v Ulánbátaru tomu nebylo jinak.

V hlubokých pilinách zápasišť se střídali reprezentanti několika věkových kategorií počínaje školáky. Pravidla byla osobitá a tvořila prastarý slavnostní obřad.

Zápasníci měli zvláštní oblečení. Hlavní byla úzká zdobená vesta s dlouhými rukávy. Za ni se borci navzájem drželi a musela vydržet všechny silácké chvaty. Krátké kalhoty doplňovaly barevné holinky s ornamenty a zdviženou špičkou. Jako je v celé Asii obvyklé, důležitým společenským symbolem byla pokrývka hlavy. Tvořila ji kulatá vyšívaná čepička s ostrým hrotem.

Ceremoniář představil zápasníky a jejich cvičitele, kteří je provázeli. Kromě jmen uvedl zápasnickou školu - řekli bychom klub, pochvalné údaje o rodině borců, jejich sportovní úspěchy. To, co bychom nazvali výkonnostní třídou, vyjádřil alegorií: sokol, slon, lev, obr a nejvyšším stupněm - neporazitelný obr.

Zápasníci obřadně pozdravili jeden druhého, soupeřova cvičitele a publikum. Cvičitelé v národním obleku bohatě vyšívaném, s kožešinou obšitými čepičkami setrvali po celou dobu utkání na dva, tři kroky od svých borců a radili jim.

Soupeři se v hlubokém předklonu svírali navzájem za vesty u krku a snažili zbavit jeden druhého rovnováhy. Prohrál ten, kdo se dotkl země čímkoli kromě chodidla.

Vítěz oslavil triumf orlím tancem. Mával pažemi jako křídly a dlouhými skoky ze široka z nohy na nohu oběhl zápasišť. Předváděl za ovací tribun staletý ceremoniál. Místo broušeného poháru si odnesl pokrývku z velbloudí srsti. (I když jsem do pilin zápasišť nevkročil a orlí tanec netančil, za pozorné přihlížení jsem krásnou pokrývku dostal také.)

K zajímavostem Ulánbátaru patřila návštěva cirkusu. Má stálou budovu a těší se veliké oblibě. Ujistili nás, že je plný diváků každý den. Představení mělo vysokou úroveň a vonělo orientem. Všichni vystupující byli Mongolové, ale z nejrůznějších konců země.

Nevídané bylo vystoupení tří hadích tanečnic. S grácií soch Buddha proplétaly krásná alabastrová těla, jako kdyby to nebyla stvoření s kostmi a klouby. Jeden cvik za všechny: Děvče se rozkročilo a plynulým záklonem dospělo tak daleko, že se na diváky dívalo a usmívalo mezi kotníky nohou.

Tvrdívá se, že velbloudi jsou paličatí a je téměř nemožné je pro manéž vycvičit. Artistka tuto pověst vyvracela. Člověk byl na rozpacích, zda se má víc obdivovat

jezdecké drezúře zvířat, nebo bravurním skokům jezdkyň na jejich dvouhrbém hřbetě. Náročná cirkusová čísla se zvířaty představovala povýšení prastarých pasteveckých dovedností do stupně dokonalosti. Přiváděla denní chléb aratů na vpravdě uměleckou úroveň.

Mongolský venkov je encyklopedie s bezpočtem svazků. Měl jsem možnost nahlédnout sotva do jedné pootevřené stránky. I ta však byla štedrá.

Při každé z mých návštěv jsem strávil pár dní v rekreačním středisku Tereldž. Nacházelo se v horách, půl dne jízdy od hlavního města.

Sotva jsme minuli okraje Ulánbátaru, otevřely se před námi horizonty bez konce. Jako by obr přibrousil hřebeny hor do oblých protáhlých tvarů. Připomínaly vážnou hudební melodii, v níž jedna věta přechází plynule v druhou. Kilometry dlouhý svah za svahem byly porostlé řídkou našedlou trávou. Vrcholy terénních vln připadaly člověku nevýrazné, nízké, i když rozum napovídal, že jsou nejméně na úrovni naší Sněžky. Auto se vyšplhalo na hřeben kopce a člověk bezděčně čekal, že uvidí v široké otevřené krajině nějaké město, vesničku, nebo alespoň kouř z osamělého stavení, že zahlédne vlak, silnici, elektrické sloupy. Přejeli jsme jeden horizont a druhý a třetí, desítky kilometrů ubíhaly a pohled hledal marně, za co se zachytit.

Konečně. V dálce se objevily chlupaté krávy, ovce a kozy. Stádo? Ale kdepak. Tady jedna kráva, sta metrů od ní druhá, třetí. Ovce se držely blíž u sebe, ale ani ty netvořily houf, jak jsme zvyklí vídat pod slovenským Grúněm. I kozy měly špatný smysl pro pospolitost. Jako kdyby všechna zvířata opojilo kouzlo bezkonečných prostor stepi.

Proti obzoru seděl na koni arat, pod paží pětimetrovou urgu, tyč se smyčkou na konci. Pokud přijdeme blíž, uslyšíme, že si zpívá. Vlastní melodii na slova, která ho právě napadla. Zpívá o osamělém stromě, o ušlechtilém hřebci, který se uchází o luznou hřebičku, o páru orlů, kroužících v lazuru nebe.

Byl to podivný pastýř. Jeho svěřenci čítali na sta kusů, ale kde jim byl konec? Rozběhly se po celém obzoru a některé až za hřeben kopců. Tam se rýsovala v dáli skupinka koní, tam několik velbloudů. Ty černé skvrny na horizontu, to nebyly balvany, ale jaci s dlouhou srstí od hřbetu až po zem. Dohromady to bylo „stádo“, které arat pásal. Jak? Občas prohnal drzého vlka. Vytáhl jehně nebo tele z močálu. Věděl, kde je beznadějný suchopár a kterým směrem je po půldnu cesty nadějnější pastvina a podle toho pomalu dobytek obracel. Nespěchal. Kdoví, zda pomyslel na to, že podle Buddhy je netrpělivost nejtěžší hřích, ale přešlo mu to do krve. Anebo spíš to z prastaré lidové zkušenosti přešlo do náboženské mravouky.

Ve stepi patří nerozlučně dohromady Mongol a kůň. Neznal jsem mongolského profesora, ani překladatelku, s nimiž jsem přišel do styku, kteří by nejezdili na koni tak samozřejmě, jako u nás kdekdo na kole. Jejich způsob jízdy je zvláštní. Nevysedávají a proto působí dojmem, jako by byli se zvířetem srostlí. Kůň běží

a jezdec jako by plul vzduchem. Lehce, samozřejmě, hbitě, elegantně jak ryba ve vodě. V sedle jako by téměř stál. Jeho stehna směřují v prodloužení těla rovně dolů a nohy od kolen níž jsou pokrčeny a zaklesnuty zvířeti pod břichem. Koně řídí nohama a má ruce volné. Může se otočit a střílet lukem přímo za sebe, švihat křivou šavlí, chytat argou vzpurného hřebečka, nebo v trysku posvačit hrst sušeného tvarohu ze sedlové brašny. Podle historického okamžiku a podle potřeby.

Sedla nejsou uniformní. I když v nich vypadají jezdci stejně, je téměř každé věci tvůrčího vkusu. Jedno je kožené a měkké jako křesílko pro pohodlného pána. Druhé je úzké a hluboké, dřevěné. Řekl bys: chudák jezdec. Je ale jak vysoustruhované podle těla, které do něj patří. Třetí má zadní opěru jak dětská židlička. Jiný řemeslník si zase vyhrál s širokou a malovanou přední hranou. Neviděl jsem dvě sedla docela stejná.

Potkáš spíš koně bez jezdce, než arata bez koně. Když sestoupí na zem, jde neohrabaně a nohy se mu pletou, jako by mu překážely. Když se vyšvihne do sedla, promění se v novou bytost. Byl bych ochoten uvěřit, že představa kentaura vznikla v téhle zemi.

Mongolští koně jsou menší, nižší, s kratšíma nohama. V paměti mi utkvěl obrázek: U sloupu uvázaný kůň podřimoval s pochýlenou hlavou a s nohou pokrčenou, opřenou o hranu kopyta. Na zadku mu seděl havran a vybíral hmyz z husté srsti. Idyla stepi, ale pokud jde o koňskou krásu, žádná velká sláva. Jakmile se však dá kůň do pohybu, do cvalu, do trysku, jako by se i on proměnil. Co je zvláště důležité - trysk a cval mu vydrží celé hodiny na neuvěřitelné vzdálenosti. Mongolští koně jsou neúnavní běžci.

Moje generace, která zažila příchod Rudé armády v pětáctýřicátém roce, má v paměti sovětské vojáky na malých chlupatých konících s dlouhou hřívou a ocasem. Mysleli jsme si, že tak vypadá typický ruský kůň. Ve skutečnosti to byli většinou koníci mongolští. Mongolsko poskytlo sovětské armádě jako podporu ve válce s hitlerovci na milion koní. I ti nám přes tisíce kilometrů z rodné stepi přinesli svobodu.

Na pádící koně je utěšený pohled. Když se proti mně vynořilo za soumraku na vrcholku hory polodivoké stádo, nemohl jsem si nepřipomenout knihu Miroslava Fábery Sedm mongolských koní. Prchali v podvečer od kraje lesa, kde cítili vlky a medvědy. Mířili blíž k údolí, odkud voněl kouř ohně a pošťkávali psi. Krásní byli, to ano, ale nebylo radno připlést se jim do cesty.

Stávalo se, že člověk potkal i hrozivější stvoření. Uctivě jsem se vyhýbal velikým kravám, černým jako havran, s hlavou hranatou jako televizor, s širokými zahnutými rohy. Vlekly dlouhou srst skoro po zemi a působily dojem samohybných krabic. Zpod kosmaté hřívy zahlížely vypoulené černé oči, ohromné jak pěst. Byli to kříženci běžného skotu a horských jaků. Zdálo se, že si mne měří zlověstně, jako by se pohoršovaly: Co se tu ten cizinec plete? Možná, že jsem se na ně také moc

roztomile neusmíval. Ale neublížil jsem jim a oni mně také ne.

Mongolskou krajinu si nelze představit bez geru, bez jurty jak ji nazýváme. Ne že by jich byla taková hojnost, spíš naopak. Dvě, tři bílé skvrnky v dálavě jsou jako pohlazení po duši. Říkají: Tam jsou lidé.

Ve stanovém obydlí se tu žije tisíce let. Znalci nám vysvětlili, v čem se za tu dobu obydlí změnilo, zdokonalilo. Pro laické oko je jurta z doby Čingischána v muzeu a její podoba v dnešní stepi v podstatě táž. Vkus a tvořivost mongolských národností jsou pestré a bohaté. Je to patrné na výšivkách, na malbách, na řezbách, na oblečení i na koňském postroji. V jednom se řídí od jednoho konce země k druhému touž šablonou - pokud jde o jurtu. Platí to jak o jejím vnějším vzhledu, tak o pravidlech vnitřního uspořádání.

Půdorys je mnohostěn, téměř kruh. Obvodní stěna má výši menšího člověka, střecha tvoří kužel. Vchod je obrácen k jihu, uzavřen dřevěnými dvířky. Uprostřed střechy je otvor, kterým vede roura od kamínek a přichází světlo. Kostru tvoří dřevěná skládanka, povrch plstěná houně.

Jednou se mi poštěstilo vidět, jak jurtu stavěli. Třem lidem to trvalo asi čtyřicet minut. V mé vojenské duši se ozvalo srovnání: sehraní jak obsluha kanónu. O ničem se nedohadovali, jeden se druhému nepletl, každý v každé chvíli věděl, co popadnout a co s tím udělat. Když mi prominete nadsázku, řekl bych, že za bezpočet generací se dědí tenhle cvik s mateřským mlékem.

Pokud jde o vnitřní pořádek? Není tam místa nazbyt. Mongolská rodina o třech generacích a v současnosti i o deseti dětech není vzácnost. I když většinu času tráví venku, i tak si pobyt pod střechou vynutil přesná pravidla. Četl jsem líčení francouzského diplomata a papežského vyslance, kteří popsali uspořádání a pravidla života v jurtě, jak je poznali za pobytu v Mongolsku před řadou staletí. To co píší platí v zásadě posud.

Uprostřed jsou kamínka a všechno, co potřebuje žena k přípravě jídla a čaje. Lavice, nebo řada sedadel jsou seřazeny do podkovy, otevřené ke dveřím. V čele je místo pro hosta, jedna strana patří ženám, druhá mužům. Okolo stěn jsou skříně a lůžka. Podlaha je pokryta koberci, nebo rohožemi. To je všechno. Skromné, že? Mongolové však život v jurtě milují.

Staří lidé se dají přemluvit a nastěhují se za vnoučaty do města, ale i s jurtou. Nikdo je nepřiměje, aby ji vyměnili za pohodlný zděný byt s koupelnou a ústředním topením. Většina dnešní střední generace se narodila a vyrostla v jurtě. Už jsem psal o tom, že se na krátké léto i příslušníci inteligence rádi stěhují z hlavního města do jurt.

Naše velvyslanectví v Ulánbátaru dostalo před lety jurtu jako dar od mongolské vlády. Je postavena na dvoře za hlavní budovou a slouží jako oblíbené místo k přijetí neoficiálních návštěv. Když přicházejí mongolští hosté, je uvítání v jurtě samozřejmé. V tom případě musí jít i diplomatický protokol stranou. I když by delší

život v jurtě byl pro našince náročný, přátelské posezení je v ní věru příjemné.

Stále mne to nutí opakovat, jak je Mongolsko ohromné. Ono to ale s každou stránkou jeho života souvisí. Kromě jiného i s tím, že co platí pro jednu oblast, může být na druhém konci země odlišné.

Okolo rekreační budovy v Tereldži tekla říčka. Byl jsem tam vždycky na jaře a nebylo nic těžkého její široké řečiště přebrodit. Zastihli jsme rybáře. Kdybych byl ironický - a to naštěstí nejsem - řekl bych, že jsme ho spatřili právě v atypické situaci: Tahal z vody ohromnou rybu. Nejsem odborník, mongolský výraz jsem si nezapamatoval, ale tolik jsem poznal, že to byla nádherná dravá ryba. Sahala dospělému muži od země po pás. Nešetřili jsme obdivem a vyplatilo se nám to. Šťastný rybář nám úlovek věnoval. Prohlásil, že ryby nejí a že by ji stejně hodil zpátky. Má ji pustit, nebo nám ji věnovat? Když nám to udělá radost...

Následovala rozmluva, trochu rukama, trochu rusky. Pochopil jsem to tak, že Mongolové ryby neloví. On sám se je naučil chytat od ruských geologů, s nimiž pracoval. Chytat ryby se naučil, ale jíst ne. Na to mu stačí skopové, vepřové, nebo hovězí maso.

Když jsme přinesli rybu do kuchyně, zdálo se, že se rybářova slova potvrdila. Kuchaři, kteří znamenitě ovládali jak mongolskou recepturu, tak i jídelníček pro cizince, hleděli na šupinatou surovinu bezradně. Ochotně půjčili zástěry a pekáč dobrovolníkům z naší skupiny.

V rozporu s touhle zkušeností jsem se dočetl, kolik se v mongolských řekách a jezerech uloví ryb a kolik se za rok rybiho masa zkonsumuje. Jak je zřejmé, platí nejen o různých zemích, ale i o různých koncích v jednom a témž Mongolsku - zvyklosti se mění podle kraje.

Okolí Tereldže lákalo k procházkám. Přešli jsme mělký potůček a pustili se do vyprahlé stráně. Přidal se k nám polodivoký černý pes. Po několika vlídných slovech zavrtěl ohonem, nahrbil hřbet, chvíli si nás se sklopenou hlavou zkoumavě prohlížel a pak nás hodinku ve stálém odstupu dvacet, pětadvacet metrů provázel. Okolo stád, jurt a roztroušených domků na okraji měst nejsou vzácností psi, kteří nikomu nepatří. Nikdo se o ně nestará a nejsou nebezpeční. Vykonávají užitečnou práci. Pohozená ohlodaná kost a semotam i zcepenělá ovce nebo tele nejsou vzácností. Psi spolu s dravými ptáky patří k zdravotní policii, kterou si tu příroda za věky vytvořila.

Na vrcholu terénní vlnky byla narovnána hromada kamení. Průvodci nám vysvětlili, že je to obo, výraz úcty božstvu daného kopce. Sluší se přiložit kámen, nebo i jiný předmět. Čím větší, tím to vyjadřuje víc úcty. Obo se třikrát obejde. Člověk má pak naději, že se na místo ještě vrátí. Nemohu nad touhle pověrou jen pokrčit rameny. Byl jsem přece v Mongolsku a na tomhle kopečku třikrát. Nemělo na to vliv, že jsem nikdy nezapomněl přiložit kámen a obo oběhnout?

Když se setmělo, zapálili naši mongolští přátelé oheň. Sesedli jsme se dokola

a profesor Ižjanc vyprávěl. O slavné bitvě Mongolů s Mandžuy, která se odehrála v 17.století právě za hřebenem hory a rozhodla o nešťastném osudu země na následující dvě staletí. O Čingischánovi, který tímto údolím táhl na cestě za sjednocením kmenů v mocný chanát. O Timúrovi, který obnovil mongolskou říši, dobyl a ovládl Transoxanii, Chorezm a Chorásán, Irán, Gruzii, východní Anatólíi, Dillí, stanul před Moskvou, před Ankarou a zahájil tažení do Číny.

Dívali jsme se do plamenů a přemýšleli o poučení z historie. Lidstvo nejednou zažilo pokus o světovládu. Měl rozličnou podobu, jen konec byl vždycky stejný,

Nebyla to asi jen tato chvíle, kdy jsem pochopil, že dějiny jsou klíč k porozumění Mongolsku. Ono to platí vlastně o každé zemi, ale v tomto případě je to zvláště zřetelné.

Koncert na koncertě

Hlasitý spánek má jednu výhodu. Člověk sám sebe neruší. Zato ti poblíž si přijdou na své. S vnučkami jsme dobří přátelé, ale na chalupě spí raději ve studeném pokojíku přes čtyři prahy ode mne. Proč asi? A to nejsem v nočním koncertování žádný přeborník.

Jednoho championa jsem poznal. Byl jsem svědkem, jak si získával ve svém oboru mezinárodní pověst a dokonce u protinožců. Dnes už spí, chudák, docela tiše, ale v životě si s hlasitým chrápáním užil. Ale co - hlasitým? Hromovým, bouřlivým, burácivým. Neužil si vlastně ani tak on sám, jako ti druzí okolo něj.

Poprvé jsem poznal decibely jeho nočních projevů, nic zlého netuše, na služební cestě do Bratislavy. Přijela nás celá skupina a uložili jsme se v ubytovně. Vycházelo to tak, že jeden musí spát s Ivanem. Varoval nás. Upozorňoval, že spí s manželkou každý na jednom konci bytu přes několik místností. Bral jsem to na lehkou váhu. V dětství jsem spal společně s rodiči, a ti, zvláště tatínek, také nebyli v noci jako myšky. Nabídl jsem se bydlet s Ivanem, nevěda, jakou trnovou korunu si vkládám na nebohé skráně.

Naše lůžka byla umístěna do L a měli jsme hlavy u sebe. Usnul jsem v bázni boží a v poklidu. Pak to přišlo. Rachot kamení sypaného ze sklápěčky je šepot listí ve vánku. Když nám na cvičišti odpalovali kilovku trinitrotoluenu pár kroků od zákopu, bylo to bouchnutí pytlíkem od cukru. Když spustí poplachová siréna metr od ucha, je to zamňoukání koťátka - proti tomu, co se odehrávalo.

Nejhroznější byly několikavteřinové pauzy. Když naplno řve to moře kleté, třeseš se, ale doufáš, že se dočkáš chvilky oddechu. Ale v šalebném utišení naopak čekáš jen nejstrašnější příští. Ticho nad člověkem viselo jako Hefaistovo kladivo. Dech se užil děsem. A pak se strop zřítil. Vesuv zadusil Pompeje. Hrom třásl stolem a židle ujížděly po podlaze. Sklo v oknech řinčelo. Pero je chabý instrument, aby vylíčilo pekelnou kakofonii.

Jitro přineslo vysvobození. Ze sousedního pokoje se vypoťácel šéf a nebyl mocen slova. Jen si tiskl dlaní čelo a kroutil hlavou. Posléze ze sebe vypravil: „Je to možný?“

Z pokoje, sousedícího na druhé straně vyšly s chvěním, vyděšeně a s černými kruhy pod očima dvě kolegyně. V noci přetahovaly postele, ačkoli naše lůžka stála vzhledem k nim na opačném konci místnosti.

Naše úřední jednání ve slovenské máti měst se proti původnímu plánu zkrátilo na jeden den. Nikdo neměl odvalu prožít další noc hrůzy.

Když jsme jeli ve třech a s Ivanem do Ulánbátaru, nic jsme neriskovali. V prostorném domě, kde bylo místa dost jsme si vybrali pokoje na vzájemně protilehlých koncích. Pokládali jsme tím - bláhově - věc za vyřízenou. Leč škodolibý osud má vždycky v záloze tucet potměšilostí. A nejraděj je nalíčí tam, kde

se jich nejméně naděješ.

Naše ambasáda měla na dvoře jurty, mongolský pastevecký stan z plsti, zařízený k příjemnému posezení. Nesedělo se nasucho. Zábava u archy (ne Noémovy, ale u mongolské vodky toho jména) se hezky rozjela. Měli jsme sice pozvánku na koncert, ale usoudili jsme, že se bez nás obejde.

Byli jsme právě v podobném rozpoložení, jako záporožští kozáci, píšící dopis tureckému sultánovi (na Řepinově obraze), když do jurty nesměle nahlédly mongolské tváře. Byly sice v širokém úsměvu a v rozpacích, ale na naší účasti na koncertu neústupně trvaly. Chvíli jsme se pokoušeli odolat, ale marnost nad marnost. Nejistým krokem jsme přešli k čekajícím volhám. Nebyl to veliký kus cesty. Přijeli pro nás až na dvůr, před samý vchod do jurty.

V koncertním sále už čekalo plné hlediště v čele s mladičkým ministrem kultury. Posadili nás na čestná místa a program začal. Musím přiznat, že patřil k nejlepšímu, co jsem kdy z folklorního umění viděl. Mongolsko má sice obyvatel jen jako půldruhé Prahy, ale řadu národností, rozptýlených po území rozsáhlém asi jako Francie, Německo, Velká Británie, Itálie a ještě Bulharsko dohromady. Originalita a pestrost kultur je obdivuhodná. Výběr nabízel hudbu, tance, akrobatické atrakce. Nevídané hudební instrumenty, pitoreskní obleky, víly, jež se snad ani nohou země nedotýkaly.

Program byl skvělý, bezesporu stoprocentní, nicméně archy, i když byla jen čtyřicetiprocentní se začala také hlásit o slovo. Na Ivana přicházela společenská únava. Zpočátku mu jen klesala brada na prsa. Jeho poněkud masivnější tělo se mi opřelo o rameno, ale to pořád ještě šlo. S osudovou nevyhnutelností se však blížilo to nejhorší. Měl jsem tentokrát příležitost sledovat proces jeho usínání v celé evoluci.

Nejdříve to začínalo pianissimo, jako když vrtá dřevokaz v truhle po babičce. Pak jako když hryže myška. A potom potkan. Když to připomínalo koníka chroustajícího oves, národ tradičních jezdců a milovníků koní to nemohl přehlédnout. Sál se začal po naší lóži otáčet. Žádné pohoršené „pššššt“, jako když u nás zašustíš v divadle pytlíkem s bonbóny. Místo toho se na nás lidé pobaveně usmívali. Když vidíš tolik sněhobílých chrupů, maně tě napadá, že se tady asi moc zubních lékařů neuživí. Ale to odbíhám od tématu. Ohlas Ivanovy neprogramované produkce začínal konkurovat výstupům na scéně. Ani ministr kultury se nezdál být dotčen naším flagrantním znevážením národního umění. Místo půvabných tanečnic pobaveně sledoval naši čestnou lóži.

Nepřihlíželi jsme k vývoji trapné situace s rukama v klíně. Píchali jsme do našeho dřímajícího přítele z obou stran. Lokty, koleny. Šlapali jsme mu na nohy, pak už dupali. Jen něco zahučel a okolí na to pobaveně zareagovalo.

Zřídka mi bleskl hlavou v pravé chvíli tak šťastný nápad. „Podívej, Ivane, volíme královnu krásy. Co bys řek' té zelené?“ Jevištěm pluly éterické panny

v mlžných závojích. Beznadějně slepená víčka se rázem otevřela a probuzený pohled zatěkal po krasavicích.

Dál to líčit nebudu. Pokud jde o výběr příslušné miss, to je vždycky věc osobního vkusu. Naše estetická měřítko se lišila, ale situace byla zachráněna. Hlasitá dřímota našeho druhu byla pryč. Nejsem si docela jist, zda to většina v sále přijala se zadostiučiněním, anebo litovala, že přišla o doplňkový program.

Nezdálo se, že by československá prestiž tím intermezem na koncertě utrpěla. Kde nás v příštích dnech naši hostitelé potkali, tam se na nás s mimořádnými sympatiemi zubili. Zvláště na toho pravého. Získal nám mimořádnou oblibu, v níž jsme předstihovali ostatní delegace. A to stačil ve své produkci dospět jen na práh ouvertury. Co kdyby byl předvedl to, co v Bratislavě... Kam na něho éterické tanečnice.

Do Gruzie

Přiletěl jsem z Ulánbátaru do Moskvy. Věděl jsem, že mne čeká ještě čtrnáctidenní přednášková cesta po Sovětském svazu, ale nebylo mi zatím známo, kam povede. Zpráva byla příjemná: poletím do Tbilisi. V Gruzii jsem ještě nebyl.

Na letišti mne s touhle informací čekal průvodce a překladatel od společnosti Znanije, s nímž jsem měl příští dva týdny strávit. Menší tmavovlasý padesátník v brýlích, Boris Vladimirovič.

S průvodci to bývalo různé. Někdy jsme si byli od prvního pohledu sympatičtí, dny společné práce a zážitků nás sblížily a ve chvílích volna jsme si otevřeli okénko do osobního života. Jindy byly naše povahy rozdílné a do oka jsme si příliš nepadli. Tentokrát šlo spíš o druhý případ.

Hned po přistání mi však byl Boris Vladimirovič velmi užitečný. Pomohl mi vyřešit zmatky, k nimž nedošlo tak docela mojí vinou. Mongolové při odbavování poslali můj kufr iniciativně rovnou do Prahy. Stálo chvilku práce, než zavazadlo vyplulo s ostatními na eskalátoru v Moskvě.

Druhá potíž byla vážnější. Když jsem v Irkutsku vstupoval na půdu SSSR a procházel pohraniční kontrolou, ještě jsem nevěděl, kam moje další cesta z Moskvy povede. Pohraničník s tím byl rychle hotov a dal mi razítko „Tranzit“. S tím bych ale nemohl cestovat dál po Sovětském svazu. Řadový vojáček - pohraničník v Moskvě také neměl chuť dlouho se zdržovat a chyběly mu asi i zkušenosti. Na mé vysvětlování kývl hlavou a prohlásil, že je to v pořádku. Boris Vladimirovič se ukázal svědomitější. Ještě na poloviční cestě taxíkem do města se rozmyslel a vrátili jsme se na letiště. Ukázalo se, že o vlas předešel nepříjemným komplikacím, jimž bychom se bývali nevyhnuli při odletu do Gruzie.

Než jsem sovětské hlavní město opustil, čekala mne ještě přednáška ve vědeckém ústavu a návštěva přítele.

Přednášku přečetl překladatel, a to takovým tempem, že jsem mu sotva rozuměl. Moc se mi to nelíbilo, ale řekl jsem si, že je jistě zkušený a ví, co je před ruským auditoriem zvykem. Nelíbilo se to ale později ani gruzínským organizátorům a žádali, abych raději přednášku četl - i při mé školácké deklamaci - sám. V ústavu jsem zodpověděl otázky a zdálo se, že zástupce ředitele, kolega Mčedlov, s nímž jsme pracovali na společné publikaci, byl spokojen. Asi si oddechl. Ona taková přednáška zahraničního lektora pro vědátory je vždycky problém. Slušnost a kolegialita ji vyžadují, ale vědci raději sami tvoří, než poslouchají druhé. Nebývají málo kritičtí.

Během návštěvy u přítele Stanislava Vasiljeviče Alexandrova jsme vzpomínali na naši rodinu v Praze. Jako obvykle mi vytýkal, že si jezdím po světě sám a Máriju nechávám doma. (On Lýdii Mitrofanovnu do Prahy také nikdy nepřivezl.) Taková kritika se snáze pronáší, než respektuje. Jezdit oba za státní peníze by nešlo a platit

za ženu všechno z vlastní kapsy, na to by plat nestačil.

Přítel mne vybavil mnoha dobrými radami na cestu do Gruzie a doprovodil pod deštníkem od metra do hotelu Rossija. V desátém poschodí mne čekal malý praktický pokojík, jaký mám rád. Kremelský orloj mi před spaním za okny přehrál zvonkovou hru.

Existuje-li most, nebo alespoň schůdná lávka mezi dvěma navzájem spojenými světadíly, Evropou a Asií, myslím, že je to právě Gruzie. Alespoň se mi to tak jevilo v osmdesátých letech. Dokázala si vybrat na obou březích z toho lepšího.

Letěli jsme přes Kavkaz, ale nedočkal jsem se podívané, na níž jsem se těšil. Nad hladinu mraků vyhlížely jen vrcholky hor. Vlevo se objevil zasněžený Kazbek, ale vyšší Elbrus si právě zaclonil tvář. Za hřebeny hor se šedá clona protrhla a hleděli jsme do sličné krajiny jižního Zakavkazí. Letadlo zvolna klesalo. V údolích slunce ozářilo hrstky bílých vesniček. Jako hád'ata se vinuly po svazích cesty a v dolinách stužky žlutohnědých řek. Připomínalo to biblickou krajinu malíře Ivanova.

Tbilisi. Oblétli jsme město kruhem. Spočítal jsem deset mostů přes řeku Kuru. Nad údolím držela stráž středověká pevnost.

Po přistání nás - cizince posadili do zvláštního mikrobusu a odvezli k letištní budově. Ostatní šlapali pěšky. „Inostrance“ všude obklopovala mimořádná péče, ale nebyl jsem si jist, zda si nás tak spíš nedrželi pod kontrolou.

V hale čekali dva muži. Starší byl menší postavy, štíhlý, s hustými šedými vlasy. Druhý byl asi pětadvacetiletý, vysoký, tmavovlasý, hezký usměvavý chlapec. Představili se: „Avtandil...“

Avtandil...“ Dva Avtandilové.

Tohle křestní jméno je v Gruzii oblíbené. Jmenoval se tak hrdina poemy z přelomu 12. a 13. století - Vítěz v tygří kůži. Kníže Rustavelli v pohádkovém eposu vyjádřil jinotajem lásku k carevně Tamaře. Zároveň zvěčnil etické normy Gruzie té doby a jisté materialistické prvky chápání přírody, původu světa a jeho vývoje. V 70. letech UNESCO výročí Rustavelliho oslavilo. Je pýchou Gruzínů, po něm nazvali hlavní třídu Tbilisi. Rodiče rádi dávají synům jméno po hrdinovi eposu. Celou dobu pobytu mne provázeli dva jeho nositelé.

Zatím co mladší opatřoval zavazadla, starší nás ve voze seznámil s programem. Se zadostiučiněním jsem zjišťoval, že se tu mluví ruštinou, která není úplně čistá a bez akcentu. Nemusel jsem mít komplexy. Když se dostali Gruzíni do ráže, přestávali dbát o časování a pádové koncovky a ani s přízvukem si nedělali starosti. O to bylo v jejich řeči víc spontánnosti a citu.

Historie země, jak jsem ji ve zkratce absolvoval, byla zároveň klimatickou zkouškou. Výklad se odbýval v autě, do kterého pražilo jižní slunce druhé poloviny června. Šťastně jsem to přežil.

Když mne seznamovali s trasou přednáškového turné, požádal jsem, zda bych

se mohl podívat do Gori, rodiště Stalina. Přiznám se, že mi to poradil Alexandrov. Hned jsem poznal, že mi neporadil špatně. Hladina srdečnosti obou Avtandilů i řidiče se rázem zvýšila. Nejen Rustavelli, ale i Stalin byl láska a hrdost Gruzie. Alespoň tenkrát před čtvrt stoletím a čtvrt století po Chruščovově - mírně řečeno - „kritickém“ vystoupení na XX. sjezdu KSSS.

První dojmy z hlavního města země s tisíciletou kulturou jsem získával v nemilosrdném slunečním žáru. Stěny budov se proměnily ve škálu oslnivé běloby, jež snad byla místy ještě bělejší, než bílá. Historický střed města nabízel pitoreskní podívanou, o níž oči bez tmavých brýlí bojovaly s palčivým jasem.

Tbilisi se rozkládalo v hlubokém údolí řeky Kura a v síti příčných kaňonů. Bylo plné syté zeleně. Mohutné platany lemovaly ulice od širokých tříd až po úzké klikaté uličky, šplhající do strání a do skal. Rostly tu exotické fíkovníky, nízké rozložitě libanonské sosny a tisy s tmavým jehličím. V historických čtvrtích si mohli sousedé podávat ruce přes ulici z jednoho balkonu s litinovým zábradlím na druhý. Stín a s ním chládek byl normou příjemného bydlení, jako u nás teplo.

Přišel jsem do hotelového pokoje plný prvních romantických dojmů a spěchal otevřít okno, abych se pokochal znovu pohledem na krásu města. Rychle jsem ho zavřel. Z hlavní třídy zavanul pach benzínu a nafty a ohlušil mne monotónní hukot provozu.

Oběd. Ráno jsem v Moskvě samým spěchem nesnídal a v letadle pečené kuře nebylo nic moc. Nyní jsem rád přijal pozvání. Gruzíni podobně jako Rusové a jako řada dalších národů kromě nás - nespojují pojem oběd právě s polední dobou. Jmenují tak nejvydatnější denní jídlo. Podává se zpravidla ve druhé polovině dne, někdy i večer.

Hostitelé se omluvili, že zatím nepoznám pravý gruzínský stůl, jen restaurační napodobeninu. Nechyběla tomu ale ani chuť, ani dávka exotiky. Na úvod se podávala kořeněná polévka s rýží. Na stole byla vyrovnána hranička chleba. Byly to vlastně kynuté placky z bílé mouky, tvarem trochu připomínající pingpongovou pátku. Výborně se hodily ke grilovanému masu a zelenině, jež tvořily valnou část jídelníčku. Zdravé zuby si přišly na své. K polévce i hlavnímu jídlu se přikusovala nať zelené cibulky, celeru a fialové lodyhy s osobitou kořenou chutí. Pilo se bílé víno cinandali.

V horku a při jídle s ostrým kořením jsem si neuvědomoval, že vlastně hlavní součástí oběda je víno. V našich pohárech mizela jedna láhev za druhou. Jídlo bylo spíš něco jako „zakuska“ - jak říkají Rusové - na zajedení vína.

Když starší Avtandil pronesl první přípitek na mou počest, s chutí jsem znamenitého vychlazeného nápoje upil. Labužnický jsem poválel po patře a po jazyku - jako Karel IV. ve známé romanci - doušek zdánlivě lehkého moku a sklenici postavil. Dostal jsem první gruzínskou pijáckou lekci. Hostitel shovívavě poznamenal, že piji „na německý způsob“. Vysvětlil mi, že tady se pije do dna.

Počítal jsem s tím a měl jsem připravenou výmluvu. Je škoda polykat takové znamenité víno jako vodu. Kromě toho chci vidět krásy Tbilisi. Když se příliš oddám lahodnému nápoji, nevidím nic.

Avtandil se nepřel. Nenaléhal na mne, jak to bývá v některých koncích světa zvykem. Jemně a jako osvětu neznalému člověku mi vyložil základní pravidla gruzinských přípitků. V podrobnostech by to byla delší lekce.

Asi za dvě hodiny jsme vstali od stolu. Pochutnali jsme si na několika druzích pečeného masa. Spásli jsme k tomu mísy zelené natě a snědli kopici pingpongových raket chleba. Zůstalo za námi několik prázdných lahví. Na místní poměry prý to byl uspěchaný oběd, spíš něco na způsob občerstvení v bufetu.

Vydali jsme se na projížďku městem. Bylo co prohlížet. I v následujících dnech jsem tomu věnoval každou volnou chvíli.

Nad okrajem Tbilisi se zdvíhala příkrá hora a na ní 300 metrů vysoká televizní věž. V přízemí byla restaurace ve stylu tradičního paláce. Okolo se proplétala síť chodníků a vyhlídkových teras. I když byl všední den, podle zaparkovaných aut se nezdálo, že by pohostinství zelo prázdnotou.

Celé město nám leželo u nohou. Střed tvořily majestátné budovy, některé starší, některé moderní, ale s prvky tradiční národní architektury. Tíhu staveb vylehčovaly obloukové kolonády, dlouhé balkony se sloupky podél průčelí a s věžičkami s ochozem na nárožích. Prstenec starých čtvrtí se vynořoval na svazích a ztrácel v příčných údolích. Město roztínal na dvě poloviny hluboký kaňon řeky Kury. Na stěnách jeho strmých boků byla jako vlaštovčí hnízda přilepena vysoko nad vodou věkovitá obytná stavení. Na obvodu města svítily bloky moderních činžáků, které se z dálky málo lišily od podobných staveb jinde po světě.

Vysoko nad městem ležel prázdný piedestal. Kdysi tu byla obrovská socha Stalina, a - podle slov Gruzínů - Chruščov ji dal strhnout. Podstavec zůstal prázdný, ale nedotčený, jako by čekal na věci příští.

Když jsme u tohoto problému - Na průčelí ústavu dějin strany byl figurální basreliéf s výjevem z denního života Gruzie a uprostřed Stalin. I na budově této významné stranické instituce si podržel místo.

Na skalním útesu nad řekou v kostele ze šestého století měla mládež hudební divadlo. V honosnějším chrámu sídlil gruzínský pravoslavný patriarcha. Opravdovou vzácností byl nejstarší kostel, pocházející ze čtvrtého věku. Jak je možné, že zde byly tak staré církevní stavby, o jakých se nám v naší zemi, na historii bohaté, ani nezdá? Gruzie přijala křesťanství roku 337, pouhých čtyřicet let poté, co římský císař Konstantin ediktem milánským zrovnoprávnil tuto víru s ostatními vyznáními v říši.

Na chrámových a kostelních schodech seděli žebráci a tělesně postižení lidé. Mezi nimi nestará žena, zřejmě slabomyslný tvor s neskutečně andělsky krásným

a pravidelným obličejem, s velikýma očima jak u dětské panenky. Krutá hříčka přírody.

Potkávali jsme mnoho krásných lidí na každém kroku a nebylo je třeba hledat na schodišti katedrály a mezi postiženými.

Muži byli vesměs vysocí, urostlí, převážně tmavovlasí, vážní a důstojní. Byli zpravidla širocí v ramenou a v bocích, s vyklenutým hrudníkem a silnými pažemi. Všechno jako by na nich bylo uděláno důkladně. Nebyla to tloušťka, ale ani jižanská hadí štíhlost, nebo severská kostnatost. Taková mužná atletická mohutnost.

Mnohé ženy byly velmi hezké. Jen některé měly božích darů o něco víc, než bylo zapotřebí. Půvaby v blůzičce mohl zvolit architekt za model chrámové klenby. Obličeje byly orientálně modelované. Oválná tvář, veliké mandlové černé oči, výrazné plné rty, mírně orlí nos. Některé tváře byly na náš vkus až příliš výrazné, trochu hrubé.

Poučili mne, že se Gruzie dělí příčným pohořím na západní a východní část. Ve východní jsou lidé snědší pleti a tmavých vlasů i očí. V západní mají světlejší pleť i vlasy a oči modré. Kromě Gruzínů zde žije i mnoho jiných národností.

V milionovém městě panovala značná kultura oblékání a vystupování. Po většinu dní se vzduch tetelil horoucím žářem. I muži chodili se slunečníky. Druzí si přidržovali nad hlavou a před obličejem noviny, kapesník, aktovku, nebo ženy kabelku.

Zdálo by se, že v takové úmorné dny nemají lidé chuť navštěvovat muzea a výstavy. Před galerií výtvarného umění však stála fronta. Výstavní prostory byly umístěny v budově někdejšího církevního semináře, v němž studoval Stalin. Galerie měla historickou muzejní část a oddělení, věnované modernímu umění. Právě se zde pořádala výstava francouzského impresionismu, zapůjčená ze zahraničních sbírek. Vstupenky se prodávaly na určitý den a hodinu jako do divadla a byly vyprodány na celou dobu výstavy.

Zajímalo mne zvláště staré gruzínské umění. Je spojeno s ranými církevními tradicemi. První ikona, tepaná ve zlatě, pocházela ze čtvrtého století. Gruzie byla po byzantské říši druhou zemí, kde vznikaly ve zlatě emailové kresby - jako později v Kyjevské Rusi.

Tbilisi je bohaté na historické památky. Každý druhý kámen v ulicích promlouvá o dějinách. K původní městské pevnostní zdi jsou přistavěny obchůdky, cukrárny a kavárničky. Do jedné jsme vešli. Byla zároveň i moderní i v tradičním stylu. Bez oken, tmavá, jen s polokruhovým otvorem dveří, s tepanými měděnými okrasami. Na stoličkách za nízkým šestihranným stolkem jsme popíjeli hustou silnou kávu, připravenou v džezvách v horkém písku. V cukrárně pod slunečníkem jsme okusili pohár smetanové zmrzliny a koflík ledové meruňkové šťávy.

Náhoda nás zde svedla se zajímavým asi padesátiletým mužem, jehož jméno

jsem si ke své škodě nepoznamenal. Byl to gruzínský literát, který právě dokončoval nový překlad poemy Vítěz v tygří kůži do ruštiny. Za svého oblíbeného autora označil našeho Jana Nerudu a zarecitoval několik jeho veršů - v češtině. V roce 1966 byl v Praze. Vzpomínal na Vladimíra Janků, který ho provázel.

Úmorná vedra, která jsou pro tuto zemi příznačná, dala kromě jiného vznik tradici výborných osvěžujících nápojů. Nejde jen o víno, jehož značky dosáhly světové úrovně. Minerální vody se vyvážely do celého Sovětského svazu. Oblíbil jsem si vavřínovou limonádu. Měla lahodnou chuť, nebyla příliš sladká a v horku měla tonizující účinek. Podobných nápojů z různých druhů exotického koření se zde vyrábělo několik.

Specialitou Tbilisi byla cukrárna s vynikajícími ovocnými šťávami. Její tradice pocházela ještě z carských dob. „Nepil jsi tbiliské ovocné šťávy, nebyl jsi v Tbilisi“ - pravil slogan. Na vysoké židli u baru seděl vedle nás známý sovětský herec Jevgenij Pavlovič Leonov. Také si nenechal ujít lahůdku, která se nepodobá ani koktejlu, ani limonádě a má bohatou chuť jako zmrzlinový pohár.

Řídil jsem se pravidlem, že město poznáš, až když ho projdeš pěšky - a dodal bych: sám. Při vší úctě k hostitelům a jejich péči - mají přirozenou snahu ukázat člověku to hezčí. Žádná hospodyně nepovede hosta do prádelny a na zadní dvorek. Chtěl jsem ale vidět celou pravdu, nejen její lepší tvář. Několikrát jsem si vyšel bez průvodce.

I kdybych se chtěl pohybovat po hlavních tepnách, vyhnal mne odtud hluk a smok. Zajímaly mne okraje města, které jsem ještě neviděl. Chodil jsem odlehlými uličkami, plnými vetchých domků, hrajících si dětí a toulavých psů. Mnohé dvorky byly ohrazeny prkennými ploty a i některá stavení byla sbita z prken. Četná byla cihlová, nehozená. Několikrát jsem uvázl ve slepé ulici, končící pod strmým úbočím. Periferie nevynikala úpravností. Lidé se tu nejprostším způsobem a bez zábran zbavovali všeho, co nepotřebovali. Suchého roští, starých žíněnek, barelů od asfaltu. Po výstavné a úpravné hlavní části města to působilo neutěšeně. Byl to veliký kontrast. Viděl jsem, jak se postupně bourají nevzhledné ulice a vyrůstají nová moderní sídliště. Přestavět ale celou periferii byla vyhlídka patrně na víc než na jednu generaci.

Modernizace města se neděla ukvapeně. Staré budovy ve střední části, které přestávaly sloužit rostoucím nárokům, se nelámaly přes koleno. Přestavbu provázely vášnivé odborné i laické polemiky. Postupovalo se podle zásady dvakrát měř, jednou řež. Staré se lehko zbourá, ale uchvátaný nevkus se těžko napravuje. Národní hrdost Gruzínů a úcta k tradicím byla Tbilisi ku prospěchu.

Vraťme se ještě na chvíli do okrajových koutů. Člověk by čekal, že z nuzných stavení vyjdou nuzní lidé. Místo toho se sotva lišili od ostatních. Byli slušně oblečení a měli kulturní vystupování. Bytová výstavba jakožto nejtěžší sociální problém citelně kulhala za ostatními materiálními podmínkami života.

Nápadným paradoxem bylo, že z prkenných dvorků a kůlen vyjížděly pěkné moskviče, žiguli i volhy. V podvečer a o weekendech jsem se nemohl zbavit dojmu, že Gruzíni tráví volný čas tím, že sednou do auta a jezdí. Je to méně přehnané zobecnění, než by se zdálo. Maně se mi vybavoval historický obrázek jezdce, který je nejšťastnější v sedle. Jako by se měnil jen počet koňských sil...

Člověk se opájí kouzlem ciziny, ale pak přijde osvěžující doušek, který mu připomene, že všude žijí lidé svou podstatou stejní. Posadil jsem se na lavičku před univerzitou. Manželský pár tu odpočíval se třemi ratolestmi. Dva kluci ucpávali gejzír s pitnou vodou a bavili se tím, jak jsou polití. Ukrutně to zajímalo malého brášku, který se právě naučil tapat na křivých baculatých nožkách. Toužil se k zábavě připojit. Maminka ho dohonila, popadla pod bříškem a odnesla zpátky na pískoviště. A koloběh se opakoval.

O pár kroků dál postávala skupinka intelektuálů. Tvářila se k okolí nevšímavě a byla zaujata vlastním seriozním problémem.

Osu a rámeček mého pobytu v Tbilisi určovaly přednášky. Měl jsem tentokrát všechny na vysokých školách a ve vědeckých ústavech. Kromě jiného také v ústavu ochrany práce.

Při obědě jsem odmítl víno, abych si zachoval svěží hlavu. Průvodci se s tím těžce smířovali. Nemohl jsem setřást dojem, že zapochybovali o mém duševním zdraví: Jak může někdo považovat láhev vína k jídlu za překážku svěžího myšlení?

Do začátku přednášky zbývala hodina a tak jsme zajeli do skanzenu. „Muzeum pod otevřeným nebem“ bylo právě naproti budově ústavu. Na rozlehlém svahu uprostřed bujné přírody byly tradiční usedlosti z různých oblastí země. Stačili jsme prohlédnout jen zlomek, ale stál za to.

Jednalo se o zemědělské stavení ze střední Gruzie. Výklad podával sluncem dohněda ožehnutý stařec.

Dřevěná chata o třech místnostech měla cihlové krby. Nábytek, koberce, dobové obleky, všechno bylo domácí výroby. Odděleně stála kuchyně, sloužící zároveň k uložení potravin. Nad ohništěm uprostřed světnice visel kotel, háky na maso k uzení a nádoby k sušení zavařenin. Před domem byl žlab z lipového dřeva, v němž se bosýma nohama šlapaly vinné hrozny. Dřevěné kladivo, uváděné do pohybu rovněž šlapáním sloužilo k mlácení rýže.

Víno ukládali do hliněných džbánů vysokých po ramena o obsahu několika hektolitrů. V teplejších místech stály volně ve sklepech, ve studených horách je zapouštěli po hrdlo do země.

Na rozdíl od mnoha západoevropských zemí, kde bývala snaha dostat všechno pod společnou střechu, stály zde jednotlivé stavby odděleně a na několik metrů od sebe. Zvlášť byla konírna, chlív pro hovězí dobytek, pro prasata a kurník. Samostatně stála stodola, seník a sýpka.

Stavení bylo stíněno vlašskými ořechy a morušemi. Ty poslední provázely

člověka na každém kroku i po městě a fialově poznamenaly všechny chodníky.

V ústavu předsedal shromáždění vysoký krásný muž, zástupce ředitele Činčaladze. V květnu 1945 osvobodil Prahu. V přednášce jsem se o tom zmínil, poděkoval osvoboditelům a vzpomněl na padlé. Mělo to srdečný ohlas. Shromáždění se konalo právě 22.června, ve výroční den přepadení Sovětského svazu nacistickým Německem. Odpovídal jsem na řadu dotazů, ale nemohl jsem odpovědět na ty, které se týkaly ochrany práce v Československu. Když jsem svou neinformovanost přiznal, vzali mne na milost.

Horký den, prohlídka skanzenu a přednáška mne dokonale dehydrovaly. Byl jsem vysušený jako treska. V ústavu mne čekalo štědré pohoštění. Hromady čerstvých krvavě rudých třešní, jablka jak malovaný porcelán, několik druhů pečiva se zvláštním ovocem a kořením a hlavně - voda. Nehleděl jsem na etiketu a pil lačně chladivou vavřínovou limonádu, pohár za pohárem. Městská tajemnice společnosti Znanije mi pohostinně dolévala. Byla ráda, že přednáška v náročném vědeckém prostředí bez úrazu proběhla. Chápal jsem ji. Zahraniční lektor je vždycky trochu sázka do loterie. Co je v jedné zemi běžné může v jiném prostředí působit rozdílně. Kdo bude hromosvodem nespokojenosti posluchačů? Organizátor. I jako přednášející jsem s tím měl zkušenosti. Také se mi občas nedařilo. V Tbilisi jsem si ale stěžovat nemohl. Vysokoškolští profesori a vědci nebyli zahraničními lektory přesyceni a přijímali výklad i odpovědi na otázky se zájmem. A co si může přednášející lepšího přát?

Následující den jsem měl dvě přednášky. Dopoledne na univerzitě, odpoledne pro katedru filosofie na technice.

Úvodní text jsem četl sám. Drmolení překladatele se nelíbilo. Neměl celkem co překládat - na dotazy jsem odpovídal přímo.

Na univerzitě mi položili asi deset zajímavých otázek. Překvapilo mne, kolik toho profesori o Československu vědí, jak sledují dění v naší zemi a co všechno je zajímavé. V upomínku jsem dostal knihu Vítěz v tygří kůži v anglickém překladu.

Po obědě jsme jeli do polytechnického institutu vysokého učení technického. Přijal nás vedoucí katedry filosofie, vysoký bělovlasý Gruzín s mužnou tváří a laskavým pohledem šedých očí. Z jeho pracovny se otevíral výhled na střechy Tbilisi a okolní hory. Na stěnách viselo několik obrazů. Sokrates, Rustavelli a obraz Stalina ve zvláštním provedení. Byl složen z plastických svislých lišt a v různých úhlech pohledu jako by vystupoval z mlhy.

Během přednášky se vytvořila srdečná neformální atmosféra a filosofové mne zahrnuli spoustou dotazů. Nakonec už jedni druhé okřikovali, aby mne otázkami dočista neumořili. Hlouček nejhrolivějších diskutérů mne ještě po skončení na chodbě obklopil.

Vedoucí katedry nás odvedl do svého kabinetu. Zeptal se, zda nás může pozvat na oběd. Obědvali jsme před dvěma hodinami a měl jsem na jazyku slušně

poděkovat. Včas jsem se zarazil a uvědomil si - jako už tolikrát - jiný kraj, jiný mrav. Pozvání jsem zdvořile přijal.

Do pracovny se pomalu trousili vedoucí představitelé katedry. Že by tu bylo zvykem chodit v pátek odpoledne společně na oběd? Vypadalo to jako předem dohodnuté spiknutí.

Když jich bylo asi tucet, vešla šéfova sekretářka a naznačila pohledem: můžeme jít. Zdálo se, že přesný cíl cesty nezná ani vedoucí katedry. Lodivodem byla sekretářka. Procházeli jsme panelovým sídlištěm a vešli do obytného domu. Jak to, že na oběd a ne do restaurace?

Přišli jsme do bytu sekretářčiny rodiny. Byl vyklizený, nábytek naskládáný v ložnici, dvě místnosti propojené řadou navzájem sražených stolů.

Ženský personál katedry několik dní vařil, pekl, smažil, snášel jídlo a pití. Z toho vyplynulo pak ono stručné - jako by mimoděk - pozvání na oběd. Bez důrazu, bez přemlouvání, bez významného pohledu, bez domluvy předem s mým překladatelem, jen tak - „mezi řečí“. Co by se bývalo dělo, kdybych byl neprozřetelně poděkoval a řekl, že jsme po obědě?

Na stole byla spousta dobrot v několika patrech. Podobně jako v Rusku bylo i zde zvykem vyložit rovnou pokud možno všechno, co může hostitel nabídnout. Kromě teplých jídel, která přicházela postupně. V troubě se už několik hodin grilovalo sele. Vůně se šířily až před dům. Tak tohle byl - jak se rusky říká - „pir na věs mir“, čili hodokvas světových rozměrů. Znásobený ještě příslovečnou gruzínskou pohostinností.

Poznal jsem, že stolování nepředstavuje jen spoustu jídla a pití, ale i kulturní zážitek. Zdá se vám to paradoxní - pijatika a kultura? Pokusím se to bez plátka a bez oleje vymalovat.

Někdy se to u nás zlehčuje a v žertu se říká, kdo bude „tamada“ a tedy řídit popíjení. Gruzíni berou ceremoniál za stolem velmi vážně. Jeho ironizování, nebo porušení by bylo faux pas. V zemi, kde se toho tolik vypije, je to pojistka, aby se z pohoštění nestal bohapustý flám. Považuje se za společenský prohřešek a ostudu, jestliže někdo přebere a přestane se slušně chovat.

Pití má pevná pravidla. I za stolem, který se prohýbá lahvemi, by bylo porušením dobrého tónu zvednout sklenici z vlastní iniciativy a napít se. Vykládalo by se to jako projev netaktnosti, nedočkavosti, neukázněnosti, nedostatku sebeovládání a kdoví čeho ještě.

Každá hodující společnost musí mít tamadu. Je jím člověk nejvyšší autority, ale z domácích, nikoli z hostů. Na něm záleží tempo pití, nikoli jídla. Jídlo je stále vyloženo v bohaté nabídce a každý si bere bez pobízení podle chuti.

Tamada určí alaverdi, jakéhosi zástupce. Má právo přihlásit se jako první o volný přípitek a připojit poznámky k vystoupením ostatních. Bývá to nejváženější host.

Další pravidla se podle kraje poněkud mění. Stanoví, čemu se musí věnovat první přípitky, nač se nesmí zapomenout. První přípitek je vždycky za hosta, pak za druhého hosta atd. Každý přípitek znamená vypitý pohár. Tempo přípitků určuje kvantum Bakchova moku, konzumovaného za jednotku času. Tak by bylo možno definovat rovnici.

Tamada přípitky pronáší, nebo k nim dává svolení. Tím určuje spád hostiny a je na něm, aby věděl, kdy je potřeba přibrzdit. Jako kapitán nese odpovědnost, že koráb hodujících dopluje bez úrazu do přístavu.

Přípitek bývá zamyšlení na určité téma, historka, nebo anekdotický příběh s vtipnou pointou. Na povedený přípitek se vzpomíná jak na duchaplný výrok.

Neodbude se několika slovy. Není to jako u nás: Na zdraví - a hotovo. Když tamada své slovo skončí, vypije sklenici a posadí se. Ostatní zatím nepijí, kdepak. Čeká je ještě dlouhá ceremonie. Nejprve přípitek ocení. Pak postupně zájemci - nespěchá se - několika myšlenkami téma rozvedou a postupně se jeden po druhém napijí. Každý příspěvek se zase plebiscitem ocení.

Čas plyne a ve společnosti intelektuálů není nic zvláštního, je-li nakonec řečí víc než vína. Není to jalové tlachání. Kromě veselých žertů to bývá i zajímavá debata. Lidé odhodí formální zábrany a rozhovoří se o tom, nač v záplavě denních starostí nezbývá čas. Jestliže vodka a pivo kalí rozum, pak kvalitní víno spíš myšlení a vnímání podporuje. Už antická moudrost praví, že ve víně je pravda. Neznamena to jen, že podnapilý řekne druhému do očí, co si o něm myslí, anebo na sebe prozradí utajované hříšky.

Co si počít, když se člověk ocitne ve společnosti přeborníků vínem vytrénovaných a je nad jeho síly udržet s nimi krok? I na to gruzínské regule pamatují. Na požádání mu může tamada udělit pardon. Byl jsem svědkem, jak jeden z filosofů odešel do ložnice, zdříml si a za dvě hodiny se vrátil. Já jsem to vyřešil tak, že jsem tamadu požádal, abych nemusel pokaždé vypít číši úctyhodných rozměrů do dna.

Je zajímavé, že po takovém důkladném „obědě“, který trval do časných ranních hodin, mi bylo druhý den docela dobře, ani hlava mne nebolela. Jen jsem prospal bez přerušení deset hodin.

Avtandil Samsonovič, starší z obou průvodců mi objasnil ještě jednu stránku gruzínských besed u vína. To když jsme se dostali k vyprávění o svých rodinách. Lidé u vína si navzájem otevrou duši a povědí si i to, co nevykládají „na potkání“. Vyznají se i z důvěrných myšlenek, pochybností a pocitů. To je důvod, proč si Gruzíni tak snadno s někým za stůl k vínu nesednou. Nepozvou ho a nedají se pozvat, pokud k němu nemají důvěru a neváží si ho. Raději se vymluví, ale s kdekým nepijí. Společné posezení je závazek, který pečetí přátelství. S přítelem se nemůžeš poškorpit, znepřátelit, podvést ho, obelhat, nepodat mu pomocnou ruku v nouzi. Vzpomněl jsem si, jak důstojně, bez naléhání a přemlouvání nás

vedoucí katedry filosofie pozval na oběd. Teprve po rozmluvě s Avtandilem Samsonovičem jsem nahlédl do mravního rozměru takového prostého pozvání.

Na konec jsem si nechal mimořádný zážitek své první cesty do Gruzie, návštěvu Stalinova rodiště Gori. Někoho může vyprávění překvapit, někoho pohoršit, v někom probudit sentimentální vzpomínky. Nic z toho nesleduji a nechci vzbuzovat. Pravdivě a bez emocí vyličím, co jsem viděl a zažil. Chtěl bych, aby to čtenář chvíli procházel se mnou a udělal si vlastní názor.

V deset hodin dopoledne jsme vyjeli z Tbilisi na severozápad. Gori je vzdáleno asi 75 kilometrů. Byl nádherný slunný den. Sobota zde byla volná jako u nás a tak byl na cestě silný provoz. Silnice nebyly špatné, rozmary počasí je tak nesužovaly, jako v horách. Nebyly ale dost široké, za to nekřesťansky klikaté. Terén se vlnil, prudká stoupání a klesání se střídala. Cesta šla z jedné zatáčky do druhé. Desítky kilometrů jsme projížděli alejemi zrajících ořechů. Občas dýchla do otevřených oken auta vůně oliv. Míjeli jsme plantáže vinné révy, sady jabloní a broskví. Krajinu rozdělovaly do pravidelných čtverců větrolamy, sloupořadí topolů. Jeli jsme rozšiřujícím a zužujícím se údolím mezi dvěma horskými pásmy. Zprava nás provázel zamlžený hřeben Kavkazu. Pár kilometrů od Tbilisi odbočovala silnice do Ordžonikidze. Šplhala 150 kilometrů průsmyky do města, jež leželo už na opačném, severním úbočí hor.

Město Gori mělo v době naší návštěvy na 60 tisíc obyvatel, textilní závod s 6 tisíci lidmi, konzervárnu ovoce a zeleniny a několik dalších podniků. Leželo v úzkém plochém údolí, kde se prudká horská řeka vlévala do Kury. Společně se pak jejich vody valily přes Tbilisi do Kaspického moře.

Zajeli jsme před Stalinův rodný dům. Nad ním byl na kamenných sloupech vztyčen mramorový baldachýn. Chránil chatrnou stavbu před vlivem počasí a dodával jí monumentální ráz. Domek sám o sobě velkolepě nepůsobil. Odpovídal tomu, že v něm žil v podnájmu chudý švec Džugašvili, Stalinův otec. Byla to neohozená přízemní cihlová stavba s rovnou střechou, taková nevelká krabice o dvou místnostech s dřevěnou verandou. Do každé místnosti vedl z verandy samostatný vchod. Vnitřní zařízení vypadalo tak, jak je ve třicátých letech z původního nábytku a látek uspořádala Stalinova matka. Bylo prosté. Široká postel, přehozená barevným kobercem, stůl s rozkládací deskou, hrubě tesané stoličky bez opěradla, cínová petrolejová lampa, měděný samovar.

Josef zde vyrůstal jako třetí syn, první dva zemřeli.

Za domkem stála budova muzea, postavená jako všechny významné gruzínské stavby v národním stylu. Provázela nás Gruzínka ve středních letech, hovořící dobrou ruštinou. Z jejího výkladu byl cítit pocit křivdy, že se úloha Stalina nedoceňuje. Připojila se k nám skupina návštěvníků, většinou Rusové. Zdálo se, že se s názory exkurzovodky ztotožňují. Příliš mne to nepřekvapovalo. Dalo se předpokládat, že lidé, kteří vážili do Gori cestu, která v té době nebyla nijak

organizovaná, byli - kromě zvědavosti - motivováni i jistou dávkou sympatií. Jednu chvíli mezi nimi došlo k výměně názorů a srovnávání sociálních poměrů, v nichž se narodili a vyrůstali Lenin a Stalin.

Mezi exponáty byly citáty Stalinových výroků, jimiž kategoricky odsuzoval oslavování a kult své osoby. Kritizoval zkreslování pravdy a glorifikaci. Zamítl, aby byla vydána kniha o jeho dětství a mládí, určená dětem.

Během celé prohlídky průvodkyně neřekla o Stalinovi jediné kritické slovo.

Muzeum vlastně opakovalo to, co dříve bylo i u nás všeobecně platnou verzí o Stalinově životě, o jeho osobnosti a významu. V tomto duchu byla má generace vychována. Se Stalinem byly spojeny po válce naše první představy o Sovětském svazu, o marxistické teorii, o komunistickém hnutí. Stalina nás vlastně učili milovat a obdivovat už - Němci. Za války visel na každém rohu plakát, na němž byl označen za „nepřítele číslo jedna“. Co mohlo přesvědčivěji spojit naši naději na osvobození s jeho velikostí a úlohou?

Když mne požádali o zápis do pamětní knihy, tyto myšlenky jsem tam vyjádřil. Poděkoval jsem gruzínským soudruhům, že mi umožnili navštívit Gori. Boris Vladimirovič připojil ruský překlad.

Nad městem vévodilo kupolovité návrší. Nad sluncem vypraženými šedými a červenými střechami stála stará pevnost. Její historie sahá do počátků našeho věku, do dob římské říše. Vyšplhali jsme se na nejvyšší nádvoří za sedm obranných valů. V čas nebezpečí zde bylo útočiště pro celé městečko. Do skály byla vytesána chodba, dlouhá několik set metrů až k řece. V roce 1920 prodělalo město zemětřesení, při němž polovina obyvatel zahynula. Tehdy se také zřítily některé stěny pevnosti, jež nebyly obnoveny.

Slezli jsme po příkré stezičce mezi divokým ječmenem a hořce vonícím pelyňkem. Čekalo nás pohoštění v restauraci, v malé chladné místnosti. Stůl byl štědrá ukázkou gruzínské kuchyně. Mísy něčeho na způsob špenátu rozetřeného s ořechy, pikantní fazole ve fialové omáčce, talíře různých trav, jež se přikusují ke každému jídlu, rajčata, okurky, horké opékané šištičky masa a všudypřítomné bílé placky chleba.

Mladší Avtandil se na chvíli omluvil. Když se vrátil, přinesl asi sedmilitrovou zavařovací sklenici s červeným vínem. Prohlásil, že obyčejné víno z restaurace dnes pít nebudeme. Měl ve městě dědečka a od něho přinesl nápoj z jeho vlastní sklizně, opravdu znamenitý. Měl jedinou vadu, že ho bylo velice mnoho. Mládenec prohlásil, že nemůže nic přinést dědečkovi zpátky, myslel by, že nám to nechutnalo a mrzelo by ho to.

Hostitelé opět jako obvykle nenaléhali, ale používali potměšilé metody, jak nás přimět vyprazdňovat ohromné poháry do dna. V úmorném vedru a po bezmála horolezecké túře na útesy k pevnosti nás nebylo do chladného nápoje zapotřebí mnoho nutit. Příjemný nektar si sám říkal o další a další číši. Místní stranický

tajemník, který nás provázel, s úsměvem zdolával mé chabé námitky proti poháru za pohárem: „Tak přejete štěstí našemu městu? Tak si vážíte soudruha Stalina?“

Víno bylo báječné. Hlava nebolela a člověk měl pocit, že je docela v pořádku. Ale jen do chvíle, než vyšel z chladného sklípku do rozpáleného vzduchu před restaurací. Šel jsem sice docela rovně, ale celé město se kolébalo. Skončilo to jakž takž v mezích přísné gruzínské normy. Do auta jsem došel skoro přímo, nechoval jsem se hlasitě a s nikým jsem se nepopral.

Cestou jsme měli menší nepříjemnost. Řidič v souvislé frontě vozů přibrzdil a zezadu do nás narazil žigulík. Následovalo vzrušené dohadování, do kterého se zapojil větší počet řidičů. Mluvili zároveň stále nejméně tři, čtyři lidé. A s patřičnou dávkou temperamentu. Nakonec se samozvaná porota usnesla, že viník zaplatí našemu řidiči padesát rublů na nový nárazník a odbylo se to bez policejní asistence.

Do hotelového pokoje jsem se opatrně proplížil postranním schodištěm. V duchu jsem si říkal, že jsou ti Gruzíni pěkné podšívky. Vyloží člověku, jak je nedůstojné na ulici se motat, ale pak ho vystaví zkouškám, jež by rozkolísaly i otrlého Bakcha. Neřku-li ubohého Jihočecha, který zná z dětství víno jen z bajky o lišce a kyselých hroznech.

Cesta do Gruzie patřila k nejhezčím. V očekáváních jsem se nezklamal. I ten nejpříjemnější výlet do světa je však krásný návratem domů. Čím víc zajímavého člověk poznává, tím víc srovnává a váží si své země, toho, co se jmenuje domov.

Každá vlaštovka touží vyzkoušet sílu svých křídel a poznat svět. To k plnému životu patří. Kdo si ale vysní cizinu jako ráj, nutně se dočká zklamání. Ne proto, že je někde hůř a někde lepší. Člověk není beztvarý paňáca, který se hodí stejně sem i onam. Plný hezkých dojmů jsem se díval z letadla na střechy Tbilisi a těšil se na Prahu.

Momentka z Madridu

Když se mne někdo zeptá, zda jsem byl ve Španělsku, mohu odpovědět že ano a nebudu lhát. Když řeknu, že jsem tam nebyl, je to také pravda. Podobně jsem byl i nebyl v řadě zemí a měst. V Kopenhagenu a Kalkatě, v Miláně, Římě a Karáčí, v Samarkandu a Kuvajtu a bůhví kde ještě. Tam i onde jsme přistáli na letišti, odvedli nás do haly, hodinku jsme počkali, až letadlo doplnilo palivo a pokračovali jsme v cestě. Byl jsem v těch městech? Jakkak ne. A poznal jsem tam něco víc, než jaká mají na letišti křesla, jakou vaří černou kávu, nebo jak chladí džus? Sotva.

V Madridu to bylo trochu jiné. Také jsem jen přestupoval z jedné letecké linky na druhou cestou do Rio de Janeira, ale strávil jsem tam jeden den od rána do večera. Přivítal nás přítel Bohumila Němce, představitel aerolinek, a věnoval se nám. Znal město výborně, zamiloval si ho a měl mimořádné pochopení pro čtyři poznání chtivé krajany.

Zakroužili jsme nad střechami, pozlacenými ranním srpnovým sluncem. Zahlédli jsme moderní výškové stavby, spoustu kostelů a nejvýraznější půdorys - ovál fotbalového stadionu, pýchy města a celé země - Realu Madrid. Letiště Barajas se celkem nelišilo od desítek jiných mezinárodních leteckých přístavů.

V hotelu jsme měli rezervovaný pokoj. Vysprchovali jsme se, upravili, uložili příruční zavazadla - kufry putovaly rovnou do Ria - a vyrazili na lov dojmů.

Průvodce nás zavedl nejprve do historického středu města. Procházeli jsme spleť malebných úzkých uliček, kde se těžko navzájem vyhýbali dva chodci na jednom chodníku. Portály připomínaly starou Prahu i s kamennými figurkami místo domovních čísel. Obdivovali jsme honosné barokní a empírové budovy na starobylém čtvercovém náměstí.

Člověku obyčejně ze všech velikých vjemů utkví v paměti nějaká drobnost. Cítil jsem se podivně, když jsem potkával policajty ve zvláštních černých čepicích. Připomínaly mi obrázky z občanské války. Jako osmi -jedenáctiletí školáci jsme sledovali boj španělského lidu, vládní armády a dobrovolníků interbrigády proti pučistům generála Franca, podporovaným zbraněmi, pravidelným vojskem a bombardéry Hitlera a Mussoliniho. Zvláštní černé klobouky Guardie Civil byly charakteristické znaky fašistické reakce. Vypadají, jako když z tradičního klobouku zápasníků s býky odstříhneme přední polovinu krempy a zbude dýnko a střecha nad ušima a v týlu.

Překvapovalo mne, že takové klobouky nosí španělští policajti i za parného léta. Myslel jsem, že musí být těžké a v horku nepříjemné. Když jsem je uviděl na stánku se suvenýry, vzal jsem jeden do ruky. Jsou z lehké papírové masy. A jejich tradice? Kdyby z fašistické minulosti nezbylo víc, než tahle čepice, nebylo by to špatné.

Ve třicátých letech odešel z našeho města do interbrigády Vašek Zeman. Nebylo mu ještě dvacet. Romantika? Asi také, ale především smysl mládí pro spravedlnost. Když byla španělská republika poražena a fašisté ovládli zemi, utekl jako tisíce jiných přes Pyreneje. Francouzi ho předali Němcům a šest let strávil v koncentračním táboře.

Za války jsme s kamarády bývali na jeho chatě. Nejprostší trampský srub si zplátoval z kdečeho. Veranda na vysokých sloupcích vybíhala nad rybník.

Vzpomínali jsme na něj. Vrátil se? Vrátil. Zůstal stejný idealista, ale odmítl jakékoli funkce.

Připomněl jsem si ho, když jsem se díval na pokrývky hlav Guardia Civil. Ti, kdo je dnes nosí, nebyli za občanské války na světě. Ale změnily se principy, kterým pod čepicí slouží? V čem ano, v čem ne?

V době, kdy jsme se v Madridu zastavili, byla ve Španělsku značná nezaměstnanost. V hlavním městě se projevoval její průvodní jev - vysoká kriminalita. Průvodce nám vyprávěl o krajanovi, kterého nedávno potkalo v romantických zákoutích starého města nepříjemné dobrodružství.

Přitočil se k němu chlap, ukázal balík peset a nabídl směnu za dolary ve výhodnějším poměru, než poskytovala banka. Čecháček se nechal zlákat a následoval vexláka do průjezdu. Ten vytáhl nůž a inkasoval dolary bez výměny. Než se krajan vzpamatoval, byl chlapík i dolary fuč. Na policejní stanici ochotně sepsali protokol, ale tím jejich pomoc skončila. Peníze na cestu domů si musel vypůjčit na diplomatickém úřadě.

Nadešlo poledne a život ve městě se zastavil. Hukot aut ztichl, ulice se vyprázdnily. Už jsme mohli jít pohodlně všichni vedle sebe, nikomu jsme nepřekáželi. Madrid si „hodil šlofíka“, kterému se vznešeně říká siesta.

Prošli jsme zeleným podloubím révy do malé kavárničky. Na teplé jídlo jsme chuť neměli, byli jsme sami vedrem uvaření. Vzpamatovala nás silná černá káva. Stačilo nadechnout se jejího aróma a vzkřísili jsme se. V ospalém poledním klidu, který vládl všude okolo, jsme vychutnávali odpočinek nad skleničkou ledového vinného stříku.

V odpoledních hodinách se město znovu probouzelo k životu. Nijak to nepřehánělo, jako by ho spánek neposílil, spíš zpomalil chvat a zkonejšil.

Šli jsme si prohlédnout pověstnou arénu býčích zápasů - plaza de toros, zde „Plaza de Madrid“. Už to jméno je výmluvné. Není to prosté „náměstí býků“, jak bychom přeložili běžný název po celé zemi. Je to „Madridské náměstí“. Jako by se řeklo: „Střed města,“náměstí jako takové, náměstí, k jehož jménu už není zapotřebí nic dodávat.

Uprostřed rozsáhlého volného prostoru byl veliký kruhový amfiteátr. Vejde se do něj prý na šestadvacet tisíc diváků. Žádný zápas se právě nekonal ani nechystal a náměstí bylo jako moře klidu s pustým ostrovem uprostřed.

Leč ostrov tak docela opuštěný nebyl. Před jednou z bran stál asi čtyřicetiletý jednonohý muž a oslovil nás. Neuměl jsem španělsky tak, abych mu rozuměl, ale jeho nastavený klobouk překlad nevyžadoval. Zvlášť když ho provázel ponížený pohled.

Muž měl za sebou o stěnu arény opřenu tabuli a na ní novinové výstřižky s fotografiemi. Pochopil, že mu špatně rozumíme, že nám jeho slova průvodce tlumočí a začal svou řeč provázet výmluvnými gesty. Na fotografiích byl on v době slávy. Přistoupili jsme blíž. Na obrázcích toreador, nebo matador - abychom byli přesní - stál v hrdém vztyčeném postoji, v tradičním ozdobném kroji, otáčel muletou a kolem boků se mu motal býk s dlouhými, ostrými rohy. Desítky snímků s průvodními texty svědčily o tom, že šlo nepochybně o známého zápasníka. A pak - ukazoval na pahýl amputované nohy a nastavoval klobouk.

Jak je to možné? Vždyť toreros, zápasníci s býky, jsou milácci Španělů, něco jako národní hrdinové. Už jako kluk jsem vyčetl z románů, jak lehce získávají srdce žen. Konec konců kdekdo to zná z Bizetovy opery. Cožpak ohnivou Carmen neokouznil a neodlákal donu Chose právě favorit arény?

„Toreadore, pozor si dej, ať neztrestám čin tvůj smělý...“ V tomto případě mstitelem nebyl don Chose, ale býk. A z hvězdy býčích zápasů a novinových senzací, heroje, který si zvykl slyšet z tribun: „Ole, olé - Bravo!“ byl invalida a žebrák.

Kam se poděla láska a obdiv tisíců, bohaté příjmy, soucit a charita? Pochopil jsem to, když jsem četl knihu Ernsta Hemingwaye Smrt odpoledne. Není to román ani sbírka povídek, ale poutavé pojednání obdivovatele a znalce. Zmiňuje se, že o býčích zápasech píše 2077 španělských knih a brožur.

Zápasníci s býky se rekrutují z nejprostších společenských vrstev. K nejúspěšnějším patří cikáni. Jsou bojovní, odvážní, život je nerozmazlil, nebojí se riskovat. Někteří dovedou sotva číst a psát, ale když nasadí v aréně zdraví i život, slibuje to peníze a slávu.

Řemeslo okolo býků není nic delikátního. Je plné špíny, smradu, surovosti a krve - býčí i lidské. Jen zabít zvíře je kus řezničiny, pro kterou nemá každý „náтуру“. Kolik diváků, kteří si nechají kuře zaříznout od souseda, dokáže vypískat matadora, který nevrazil mečík býku do páteře přesně a s grácií.

Torero je polobůh jen pokud skýtá divákům vzrušující divadlo. Stačí, aby se hledišti znelíbil, aby se vyhnul hrotitým býčím rohům (podle zákona musí mít býk rohy s ostrými špičkami - píše Hemingway), aby projevil přirozený lidský strach a pud sebezáchovy a hlediště se proti němu zvedne a nemilosrdně ho zatratí. Nemá právo být po zranění opatrnější, stárnout, ztrácet pružnost a bleskové reakce. Za to

ho včerejší zbožňovatelé krutě potrestají fiaskem. A ztráta popularity je ztráta výtěžku.

Torero je placený podle toho, jak slibuje podnikatelům zaplněné hlediště a statisíce peset nebo miliony. Když jeho výkon novinové reportáže „strhají“ a pozbude věhlas, marně shání příležitost zápasit a vydělat na živobytí.

Matador si musí platit družinu pomocníků, cuadrillu. Jsou to pikadoři na koních a banderilleros, kteří zarážejí zvířeti ostré bodce do šíje. Dobří pomocníci znamenají pro zápasníka větší jistotu, ale jsou dražší.

Pokud je torero „ve flóru“, málokterý má dost důvtipu, aby žil střízlivě, šetřil a „pamatoval na zadní kolečka“. Obdivovatelé ho oslavují a hostí, lepí se na něj banda příživníků. Osud řady zápasníků se podobá kometě. Vzejdou na nebi úspěchu, zazáří, a když neskončí rovnou v márnici, zmizí v propadlišti všeobecné lhostejnosti.

Tři a půl milionu Madridánů prochází okolo jednohého žebráka bez soucitu a bez údivu. Nejsou překvapeni jako já.

Ale obraťme list a podívejme se na Madrid z vznešenější stránky. Uviděli jsme královský palác. Také mne trochu udivil, ale jinak než prve invalida. Prohlédli jsme si ho jen zvenčí, na víc čas nezbýval. Ale právě letmý vnější obrázek byl překvapivý.

Jsme z Prahy zvyklí vidět Hradčany vysoko nad městem. Jejich honosné panorama samo mluví o slavné historii, o důstojnosti republiky. Španělsko jistě nepatří k bezvýznamným státům. V 16. století bylo největší evropskou a koloniální velmocí, jejíž državy obepínaly Zemi. Královský palác v Madridu je nesporně impozantní stavba, veliká, s dlouhou zdobnou čelní frontou, ale připadala mi, jako v úrovni náměstí utopená. Odejdeš do vedlejší ulice a už ji nevidíš.

Madrid se stal hlavním městem Španělska až roku 1561 za krále, nad jehož říší slunce nezapadalo, za Filipa II. Rezidenci si však nechal postavit pár kilometrů odtud. Zámek El Escorial je vrcholem španělské renesance. Nebyl jsem tam, ale neznám nikoho, kdo by byl jeho obrovskými rozměry a kasárenskou a „klášterní“ architekturou okouzlen.

Královský palác v Madridu, na který jsme se dívali, byl sídlem Juana Carlose I., hlavy státu.

Šestatřicet let od roku 1939 trvala ve Španělsku fašistická diktatura. Po porážce „mocností Osy“ ve druhé světové válce „generalissimus“ Franco formálně změnil režim na království. Jmenoval svým nástupcem jednoho z potomků bourbonské dynastie, který měl podporu armády a monarchistů. Sám se učinil doživotním regentem.

Patřil do trojlístku největších zločinců 20. století spolu s Hitlerem a Mussolinim. Zatím co „führer“ byl po sebevraždě polit v jámě od granátu benzinem a spálen a popraveného „duce“ pověsili itaľští partyzáni za nohu z balkonu, udržel se

„caudillo“ Franco u moci bezmála do třiaosmdesáti let. Teprve když ho roku 1975 uložili s nejvyššími státními a církevními poctami v monstrózní hrobce začal se režim poněkud uvolňovat

Počala opatrná liberalizace. Byli propuštěni političtí vězni, pokud za desítky let v kriminálech nezemřeli. Povolily se postupně politické strany, komunistická až po půl druhém roce. Obnovily se odbory. V prosinci 1979 bylo Španělsko prohlášeno konstituční monarchií. Čtyři léta po smrti diktátora dostalo Baskitsko a Katalánsko autonomní ústavu.

Smíření? Jak se to vezme.

Církev se modlí za oběti bratrovražedné války. Za všechny. (Ale postřelení a umučení falangou nemají okázalou, kardinálem posvěcenou kryptu, jako Franco.) Krok za krokem se prosazuje parlamentní demokracie. V osmdesátých létech se dostali na čas do čela vlády socialisté.

Ale co se změnilo na panství pozemkových magnátů, na hospodářské a politické moci velkoburžoasie, v čem se zkrátilo bohatství a všudypřítomný vliv katolické církve? A o to přece v občanské válce šlo. Na jejich záchranu vyvolali fašisté puč a vedli krvavé tažení proti vládě a politice Lidové fronty. Jestliže moc v rukou latifundistů, boháčů a církevní šlechty zůstala a přibyl jen zahraniční kapitál, jaké je to smíření? Není to výsledek vítězství fašistů, jen v poněkud liberálnější a méně křiklavé podobě?

I hlídači moci bohatých zůstali stejní. Generalita, která si vysloužila hodnosti a řády za Franca a - Guardia Civil. Tady máme ty černé čepice. Navíc je země od roku 1982 pod deštníkem NATO.

Ale dovolte přejít od osudových otázek Španělska k čemusi mnohem banálnějšímu.

Když se začínalo stmívat, rozsvítily se pouliční lampy a vraceli jsme se do hotelu v zahradní čtvrti. Procházeli jsme zvláštním špalírem. O řadu zaparkovaných aut se opíraly zadní částí minisukní krasavice. Alespoň v tom šeru se všechny krásné zdály. Vypadalo to, jako by tu čekaly právě na nás. Tak roztomile, nebo naopak d'ábelsky se tvářily, významně pokašlávaly, některá něco prohodila, udělala svůdné gesto, zahoupala boky. Našly se takové, jež se právě v té chvíli k nám obrátily zády a hluboko se předklonily přes chladič vozu. Nehleděly na to, že mají sukénku velice krátkou.

Už jste asi pochopili, kdo to byl. Prostitutky. Tahle stvoření nebyla žádnou zvláštností Madridu, krásíí kdekeré velkoměsto. Tady zarážela jen jejich hustota na kilometr čtvereční. I to nám průvodce vysvětlil.

V nejparnějších letních měsících je v Madridu k nesnesení a kdo může, odjede do hor nebo k moři. Děti mají prázdniny a mnohá maminka s nimi opustí město. Zůstane tu hromada slaměných vdovců. A protože v centru obchodu a úřadování je

hodně mužů „movitých“, slétají se sem svůdné harpyje z celého Španělska. Asi mají zkušenost, že se jim taková exkurze vyplatí.

Byli jsme večer chůzí a dojmy „groggy“ jak boxeři v posledním kole. Čekala nás ještě večere v hotelu. Odbývala se pozdě a byla mimořádně bohatá.

Náš průvodce už nás opustil, ale jídlo jsme měli zajištěné. Byl to výběr z několika možností, ale každá připomínala spíš vydatný nedělní oběd, než lehké menu před spánkem. Polévka. Jako předkrm ústřice, krevety nebo šunka v rosolu. Hlavní jídlo - pečeně, víc masa než příkrmu. Na konec sýr, moučník nebo zmrzlina. Ke všemu víno, na závěr koňak, silné moka.

Když jsme vstávali od stolu, nechybělo mnoho do půlnoci. Nebyli jsme poslední a číšníci neobraceli židle na stoly, aby taktně naznačili...Znáte to. Tady bylo plno a mnozí do jídelny na večeri teprve přicházeli. Takový denní pořádek nám připadal na hlavu postavený. Všechno mění polední siesta, která zbytek dne o hodiny posunuje.

Nám ani ta pozdní hodina, ani bohatý stůl příliš nevadily. Brali jsme to jako cestovatelský zážitek. Kromě toho jsme měli před sebou cestu přes celý Atlantik až na druhou stranu glóbu. O něco dál, než představovala objevitelská plavba Kryštofa Kolumba. A to člověku vytráví.

Mnoho jsem toho za těch pár hodin v Madridu uvidět nemohl. Přesto to bylo díky našemu průvodci zajímavé. A také - evokovalo to vzpomínky a úvahy.

Jak bylo v Riu

Není to jen můj názor. Traduje se, že nejhezčí město je Rio de Janeiro. Neznám všechny kouty světa a nemohu tohle stanovisko ani potvrdit, ani vyvracet. Nicméně z toho, co jsem viděl, patřilo k tomu nejzajímavějšímu.

Za pár dní, které jsem tam strávil, nejsem s to poskytnout celkový, nebo dokonce vyčerpávající obraz. Vyznám se vám ale upřímně ze svých zážitků a dojmů.

Nepřikročím rovnou in medias res. Neodpustím si na úvod poznámku. Zajímavé cesty mívají zpočátku komplikace. Je to už takové pravidlo? Nevím, ale má zkušenost tomu nasvědčuje. Jako kdyby se mělo při prvních krocích odbyt nepříjemné, aby se později nepletlo pod nohy.

Po krátké zastávce jsme odlétali z Madridu. Zajímavou prohlídku španělského hlavního města nám zprostředkoval představitel aerolinek. Letěli jsme dál po půlnoci. Doprovodil nás na letiště, vybavil nám u španělských kolegů letenky, omluvil se na návštěvu příbuzných a zmizel. Užil nás za celý den vrchovatě.

Do odletu nám zbývala spousta času. Zabořili jsme se do hlubokých koženkových křesel a krátili si čekání nemoudrými rozhovory. Dobíral jsem si přátele líčením, co nás čeká, až spadneme do oceánu. V letadle provádí steward po startu v několika jazycích instruktáž a půvabná letuška předvádí s úsměvnou grácií plovací vestu. Líčil jsem to bez letušky a bez vesty, zato z mnohem neutěšenější stránky. Bohouš N to nesnášel nejlépe a Jan K z toho pobledl. Josef B si myslel své, byl jako vždycky „nad věcí“ a sám pro sebe. To byla celá naše výprava.

Čas se vlekl. Přijali jsme s ulehčením, když po jedné hodině z půlnoci otevřeli příchod k letadlu. Stáli jsme mezi prvními a za námi se řadil nekonečný zástup.

Jako jedni z prvních jsme přistoupili ke kontrole. Ale ouha! Na našich letenkách nebyla označena čísla sedadel. Úředník v modrém nás stroze odkázal, abychom počkali. Vrátili jsme se do křesel. Řada cestujících nebrala konce a nám hrály nervy. Janovi dokonce fortissimo. Spustil lamentace na adresu nepřítomného zástupce ČSA. Přemýšlel jsem, co si uprostřed noci v Madridu počneme. Za pár minut jsem ještě jednou upozornil úředníka na naši přítomnost. Požádal znovu, tentokrát vlídněji, abychom počkali. Nikoli ze slov, ale z tónu svitla naděje.

Stometrový had pasažérů se po dvaceti minutách, po půlhodině protáhl úzkým vchodem do „rukávu“ k letadlu. Z letištní haly jako praménky z tajícího sněhu přitékali stále tu jeden, tu dva další lidé.

Konečně. Úředníci na nás teď byli dva. Vzali nám palubní karty a s někým telefonovali. Zeptali se mne, zda souhlasím, poletí-li v první třídě jen dva z nás a druzí v turistické. Ukázalo se, že nám zástupce ČSA vyjednal výhodu. Měli jsme zaplacenou turistickou třídu, ale španělští kolegové mu slíbili, že když budou volná místa v první třídě, posadí nás tam. To byl důvod našeho čekání. Ujistil jsem se ještě, že nebudeme muset doplácet a s rozdělením na dva a dva jsem rád souhlasil.

Popadli jsme palubní karty s dopsanými čísly sedadel a dostihli právě poslední pasažéry, pomalu se sunoucí do boeingu. V poklusu jsme vyřešili, kdo půjde do lepší třídy - s neomezenou konzumací koňaku a kdo do lidové (za pár desítek tisíc korun). Rozhodl jsem to nedemokraticky a bez plebiscitu. Bohouš N a Jan K šli do první jako nejstarší a nejmávanější. Ta dvě sedadla byla vedle sebe, kdežto v turistické třídě bylo každé zvlášť. Protože N a K nebyli nejpevnější v cizích jazycích, usoudil jsem, že let ve dvou snáz přečkají.

Jako šéf delegace jsem udělal gesto a posadil se na nelákavé místečko rovnou za stěnu toalety. Mělo ale výhodu, bylo u okna. Vedle mne seděl mladý Brazilec, který se vracel z čtyřicetidenní cesty po Evropě. Byl v Anglii, ve Francii, ve Švýcarsku a ve Španělsku. Choval se přívětivě, měl snahu dělat mi drobné službičky, dát aktovku do skříňky, rozsvítit světlo, když jsem pohlédl na hodinky a pod. Pokoušel se navázat rozhovor. Potřeboval se vyprávět z cestovatelských dojmů, ale neměl jsem náladu. Hlavou mi ještě defillovaly vlastní prožitky z Madridu.

Trochu jsem se porýpal v jídle, které nám naservírovali, bylo to už od rána čtvrté kompletní menu, a usnul jsem. Když jsem se probudil, bylo u nás doma a ve Španělsku šest hodin. Z dlouhé chvíle jsem kalkuloval, jaký čas mají právě žraloci pod námi. Vycházelo mi to - vzhledem k rychlosti letu a předpokládané zeměpisné délce - asi na půl čtvrté.

Díval jsem se z okna, ale mnoho jsem neviděl. Letěli jsme od slunce a panovala ještě dlouho tma. Jen občas proti nám zableskla zelená a červená světélka protiletícího letadla, objevilo se na chvíli světlo lodi, hrstka jiskřiček lidských obydlí na nějakém ostrůvku. Byly to drobné světlušky. Letěli jsme vysoko.

Když se za kulatými okénky probouzel den, dostali jsme snídani. Vydatnou jak pro dřevorubce a vybranou jako pro gurmány. Nejprve ledový džus. Pak plato s velikou porcí pečených vajec s plátkem slaniny, šunku, studené hovězí, sýr, jam, máslo, slané pečivo a koláč z listového těsta. Zapil jsem to šálkem čokolády. Podráždil jsem vaše chuťové buňky a mohu se věnovat přistání.

V Riu bylo časně ráno. Formality proběhly neformálně a nastoupili jsme do aut přátel z obchodního zastupitelství. (Československé velvyslanectví bylo v hlavním městě Brazílii.) Projeli jsme nelákavou čtvrtí dílen, továrniček a slepých nehostinných zdí. Řidič předjíždějícího vozidla nás upozornil na prasklou pneumatiku. Zastavili jsme a vystoupili.

Dýchl na mne ranní chlad od vody. Nebyly to hráze jihočeského rybníka. Vonělo to jódem, solí a rybami. Co se nám otíralo o lokty, to nebylo rákosí, ale vzrostlé kaktusy. Nad námi šelestily listy palem. Nad mořskou zátokou kroužil dravec se širokými křídly a dlouhým lysým krkem. Za růžovým a fialovým horizontem hor vycházelo slunce. Zdálo se mi, že to snad nemůže být skutečnost. Teprve v té chvíli jsem si opravdu uvědomil, kde jsme.

Básník a spisovatel Pavel Bojar, československý velvyslanec v této zemi a jeho žena Marie nazvali svou knihu *Byl pánbůh Brazilec?* Angličané mají úsloví: Bůh má nepěkný zvyk dávat všechny dary do jednoho koše. Pokud jde o přírodní krásy, je jeho štědrost vůči Brazílii a jmenovitě Riu opravdu do nebe volající.

Moře se vlétá mezi ostrovy, ostrůvky a homolovitá skaliska, jež vybíhají jako předsunutá stráž do Atlantského oceánu. Bez mráčku září po většinu roku blankytná obloha. Floru a faunu nedokáží beze zbytku popsat regimenty biologů za celé věky. Paleta barev, sladěných do koncertu jemných odstínů a příkrých kontrastů člověku bere dech. Staletí se poesie pokouší zmocnit božských půvabů „Lednové řeky“, která žádnou řekou není. Když do těchto končin osud poprvé přivedl portugalské objevitele, měli zato, že se ocitli v rozčleněném říčním ústí. Byl právě měsíc leden a tak místo nazvali Rio de Janeiro - Lednová řeka. Přístavu, který se rozrostl a do roku 1960 byl hlavním městem země, jméno zůstalo. I když už není v zemi největší - Sao Paulo jej předběhlo - měl počátkem osmdesátých let s nejbližším okolím něco přes osm milionů obyvatel.

Vyjeli jsme na bulvár. Slunce se právě rozhodlo předvést nám zčerstva, co dovede. Všechno se rozzářilo, i stěny domů se proměnily v oslnivá zrcátka. Vzduch jako by nestoupal nad vozovkou, ale nad pláty rozpáleného sporáku. A to jsme - podle ročních dob jižní polokoule - prožívali zimní jitra.

Všechny naše dojmy však nebyly jen božské a povznášející, ani ty první ne. I tropické slunce vrhá stíny.

Míjeli jsme řadu zaparkovaných aut. O jedno z nich se ze strany jízdni dráhy opíral mohutný černoš. Držel před sebou zadkem v klíně krásnou míšenku. Její nahé boky a pohyby nenechávaly nikoho na pochybách, oč jde. Děvče se na projíždějící automobily rozkošně zubilo, jako by nebylo větší legrace, než co předvádí. Její nevinná tvářička mohla sloužit jako ilustrace k mravoličnému dívčímu románku. Brzy jsme poznali, že i tohle patří k „darům“ Ria. Jestliže bohatství přírodních krás je na prvním místě, pak nevázanost sexu nebude na posledním.

Pokud jsme u oněch prvních dojmů, které nepatřily k nejlepším, zmíním se ještě o jednom. Byla to laskavost a operativnost recepce v hotelu.

Sekretariát světové politologické asociace v Kanadě po řadu měsíců pečlivě vyřizoval všechny administrativní záležitosti kongresu v Riu. Patřilo k nim ubytování delegátů. Dlouho předem jsme měli potvrzeno, v kterém hotelu, kdy, od kolika hodin máme volné lůžko, měli jsme doklad o zaplacení atd. Zdálo se, že nezbývá nic, co by mohlo být nejasné. Leč přece... Ukázalo se, že tropický žár dokáže v lidských hlavách neuvěřitelně zamíchat i dvě kuličky v jednom klobouku.

Trvalo celé dopoledne, než jsme v hotýlku na pláži Copacabana dostali klíče od svých pokojů. Místo abychom pilně čerpali první dojmy z bílého města nad modrým mořem, trčeli jsme v hotelové hale nad nerozbalenými kufry a podesáté odpovídali na jedny a tytéž otázky a ukazovali stejná potvrzení. Všechny oběžníky, které

dlouho předem obíhaly svět, termíny rezervací, objednávky pokojů jednolůžkových, dvoulůžkových, s oddělenými lůžky, s manželskými postelemi, předem zaslané dolary a potvrzení ze samého hotelu, to všechno neznamenal nic. Historie se začínala odvíjet od Adama. Mělo to světovou úroveň, jako když v Kotěhulkách organizují hasičský bál.

Pochopil jsem, proč nás doma několikrát varovali: Když se vám přihodí nepříjemnost, neobracejte se na úřady ani na policii. Nic nevyřídí, ale vy zmeškáte zpáteční letadlo a vrátíte se domů kdoví kdy a jak.

Všechno má svůj konec i věci nepříjemné. Zbavili jsme se kufrů, osvěžili se a vyrazili za prvními zážitky. Sotva jsme vyšli z hotelu, upoutala nás kamenná homole nad nebesky modrým, do oblouku vykrojeným zálivem. Páo de Acúcar. Lanovka nás vyvezla s jedním přestupem na samý vrchol. První Portugalci se nepochybně na nejvyšší plošinku Cukrové homole - jak ji pokřtili - nevyšplhali. Její na sto metrů vysoké stěny jsou strmé a za miliony roků od mořských vln vyhlazené jako sklo. Co nebylo dopřáno ošlehaným mořeplavcům a zjizveným korzárům, to si může za pár tisíc cruzeirů dnes dopřát i nejpohodlnější turista.

Rozhled shora sahal vřkol na nekonečnou řadu mil. Na obzoru splývala vodní hladina v šedomodrém oparu s azurovou nebeskou klenbou. Pod mračny bílých racků stála na rejdě dlouhá řada lodí, čekajících, až se k nim milostivě obrátí ramena přístavních jeřábů.

Napojil jsem si oči a paměť kouzelnými dojmy a nastoupil s teskným povzdechem zpáteční cestu. Bude mi dopřáno, abych se sem někdy vrátil? Sotva.

Na úzkém příkrém schodišti mezi první a druhou polovinou lanové dráhy mi zastoupilo cestu děvče. Přátelsky blýskalo sněhobílým chrupem, oči mu zářily a nebylo pochyb, že vyhlíželo právě mne. Brada mi klesla údivem. Mozkovými závity mi v rychlosti kmitaly úvahy. Svědomí mám čisté, odtud vítr nevane. Že by si mne s někým spletla? Na to se ale tvářila příliš rozhodně. Za několik hodin, co jsem v tomhle městě, znám tak málo lidí, že nevím, proč by mne někdo hledal.

Konečně se zdálo, že je hádanka rozluštěná. Děvče mi strkalo pod nos talířek. Proč si v tom proudu Američanů, Angličanů a bůhví jakých pronárodů vybralo právě mne? Že bych vypadal tak solventně? Nebo tak naivně, že bych se dal na nějaký kýč snadno nachytat? Ale to ses, děvenko, spletla. To's netrefila na pravého. V duchu jsem se ušklíbl, ale že byla panenka roztomilá a hezky se na mne smála, vyloudil jsem na tváři také úsměv a jen odmítavě mávl rukou. Představoval jsem si to příliš jednoduché. Děvče se odbýt nedalo. Prošlo už okolo nás pár desítek lidí, kteří měli bezpochyby peněženky bachratější než já, ale ona si usmyslela, že talířek vnutí mně. Vytrvale mi ho levou rukou strkala před oči a ukazováčkem pravačky střídavě píchala do talířku a do mne.

Ještě chvílku trvalo, než jsem pochopil, oč jde. Konečně jsem obrátil pohled od půvabné tvářičky k porcelánu. Uprostřed symbolů Ria - rozpažený Kristus na hoře

Corcovado atd. - se na mne usmívala má fotografie. Jako protřelý světoběžník v kárované rozhalené košili s vyhrnutými rukávy jsem se smál přímo do objektivu.

Jak mne dokázal fotograf během několika minut, které jsem tu strávil, tak šťastně zachytit? V takovém přirozeném gestu, jako bych se s ním srdečně bavil. (Byl jsem zde společně s přáteli.) Jak mohli v omezených prostorách na vyhlídce snímek tak rychle okopírovat na desertní misku? Nejvíc mi lámalo hlavu, jakým kouzlem děvčata dokázala polapit v proudu lidí právě toho „svého“ zákazníka. Kdyby ho propásla, hrst inflačních cruzeirů by jim unikla. Duše podniků musela mít ještě zkušenost, který typ je dost ješitný, aby se na upomínkový háček chytil. Ve mně se nezmýlil.

Po tomhle miniaturním dobrodružství nás přátelé zavezli do restaurace. Zaparkovali jsme ve stínu a vyběhli po několika schůdkách na terasu. Jídelna neměla plné stěny, jen nízkou zeď asi po pás a střechu na sloupcích.

Číšníci pokryli veliký stůl mísami s příkrmy. Pomfrity, bramborové lupínky a kuličky, rýže, fazole několika barev a velikostí, dušené banány, dušené tykve a ještě cosi. Podle objednávky přinesli nápoje. Dal jsem si poradit a poprvé okusil v tom zimním osmatřicetistupňovém žáru lahodné ledové daiquiri. Pak nastal vlastní obřad.

Pět nebo šest číšníků nás obcházelo s rožni v jedné a s mačetou, ostrou jako břitva v druhé ruce. První měl na rožni vepřovou pečení, druhý rostbíf, třetí teplou šunku, další drobné párečky a bůh sám ví, co ještě kromě lososa a tuňáka kolem stolu kroužilo. Nad každým z nás se jeden číšník po druhém zastavil a šmik. I když byly talíře o půl dlaně širší, než je u nás zvykem a s příkrmy jsme to nepřeháněli, kopice masa přetékal. A neubývaly. Co chvíli nám kolem uší znovu zasyčela mačeta (Jan si odnesl na rameni tmavého obleku nepříjemnou upomínku.). Když jsme po hodině skončili, byla před námi na talíři stejně veliká kupa masa, jako na počátku. Za jídlo se platila jedna cena, jen pití účtovali zvlášť.

Drobná poznámka na okraj: Zatím co jsme byli v restauraci, slunce postoupilo a auto už nebylo ve stínu. Řidič se rozpáleného volantu nebyl s to dotknout. Než jsme mohli odjet, chvíli to trvalo.

V příštích dnech jsem jedl i v jiných restauracích, ale něco bylo společné. Především hora příkrmů, z nichž si host vybíral a přidával podle chuti a vynikající maso v ohromných porcích. V jedné jídelně byl uprostřed ze čtyř stran otevřený krb a nad dřevěným uhlím se před očima návštěvníků připravovalo různé maso. Objednal jsem si vepřovou pečení a dostal libovou porci ve tvaru „srnčího hřbetu“. Když jsem dojedl, skoro jí nebylo.

Trochu nám pochutnání hořklo, když jsme před restaurací potkávali hladové otrhance. Aby velkolepý ráz hlavních tříd a pláží nerušili, co chvíli je odtud vyháněla jízdní policie.

Nejvíc jsme si pochutnávali na ovoci. Když jsem poprvé přišel v hotelu na

snídani, zdálo se mi, že na stolech jsou pyramidy pokrájených knedlíků. Knedlíky, tady, a k snídani? Byly to plátky ananasů. Ananas z obchodu jsem musel rozkrojit v koupelně. Takový z něj prýštil proud šťávy. Banány k jídlu se prodávaly jen drobné, delikátní. Tvrdili, že těmi velikými se krmí dobytek. Dobrou polovinu toho co ovocnářský krám nabízel, jsem nedovedl pojmenovat. Stávalo se, že jsem si koupil krásný plod, ale pozdě zjistil, že se bez zvláštní úpravy jíst nedá. Ceny ovoce se od našich zvyklostí lišily. Čím exotičtější zboží, tím levnější. Poměrně nejdraží byly švestky.

Abyste mne nepodezřivali, že jsem sem přijel jen za zábavou a za jídlem, věnujme se chvíli vážnějším věcem.

Nemám v úmyslu unavovat vás podrobným líčením kongresu. Vymyká se to povaze mého vyprávění. Za bezmála čtvrtstoletí od jeho konání už se mnohé otázky jeví v jiném světle a jejich tehdejší akcenty vyčpěly. Jen pár poznámek a zážitků k dokreslení místa a doby.

Slavnostní zahájení dostalo oficiální státní punc. Konalo se ve velikém reprezentativním hotelu National a promluvil prezident republiky.

Přišli jsme do sálu dříve a posadili se do přední řady. Blížil se čas zahájení a místnost zaplnilo na tisíc lidí. Energičtí organizátoři nás z našich míst zvedli a první řady sedadel uvolnili. Podél stěn a před hledištěm se rozmístili ramenatí mládenci v nápadně nenápadném civilním oblečení. Ostřížím pohledem sledovali přítomné. Pak do sálu rychlým krokem nepochodovala falanga asi třiceti nebo padesáti mužů, většina v honosných uniformách. Zaleskly se zlaté a stříbrné nárameníky, metály, řetězy přes prsa, kokardy na brigadýrkách. Někteří byli na spousty zlatých epolet a hvězd velice mladí. Muž střední postavy, podle mého odhadu něco mezi padesáti a šedesáti lety, rovněž v uniformě se postavil za řečnickou tribunu a druzí obsadili první řady křesel.

Prezident pronesl krátký proslov a za vlažného potlesku mezinárodního auditoria - delegátů kongresu - i s kamarilou odešel. Zmizely uniformy i ramenatí mládenci. Následovala dlouhá řada úmorných referátů v horkém a vydýchaném sále bez klimatizace. Byla to první zkouška, kolik toho vydržíme.

Všechna pracovní jednání během následujících dní probíhala v nové univerzitě. Tím se kongres příznivě lišil od jiných, kdy delegáti přebíhali z budovy do budovy a pracně hledali, kde se které plenární zasedání, sekce, zájmová skupina atd. koná.

Univerzita byla postavena uprostřed moderní čtvrti na severovýchodě Ria. Podle mého vkusu architektura této části města kulhala za pitoreskní přírodou. Domy byly vysoké, o mnoha poschodích, ale zvenčí fádny, bez nápadu. Ulice úzké, jako to bývá v jižních městech, kde je žádoucí stín. Stavitelé je jistě neprojektovali pro pěší procházky. Byly nevlídné, plné poletujících papírů. Jednu chvíli vedle mne špláchla z okna podezřelá žlutá tekutina. Z úrovně čistoty okolo jsem nabyl dojem, že nešlo o něco výjimečného.

Vlastní pětáctýřicetiposchod'ová univerzitní budova patřila tehdejšímu prezidentu světové politologické organizace Candido Mendesovi. Byla právě dostavěna a po prázdninách zahajovala první semestr.

Jak to při dlouho předem pečlivě připravovaných akcích bývá, na poslední chvíli došlo ke změnám v režii. Někdo se omluvil, někdo přijel navíc a tak mi svěřili řízení sekce o matematickém modelování mezinárodních konfliktů. Konflikty nemilují a mezinárodní teprve ne. Přiznal jsem se, že nemám o matematickém modelování ani ponětí. Ujistili mne, že to nevádí. Nerozumí prý si navzájem ani odborníci, kteří se sejdou. Stačí, když to zahájím a budu udílet slovo. Jinak si ta hrstka specialistů z různých konců světa vystačí sama.

Přesně tak to probíhalo. Každý z vystupujících pověsil na tabuli své matematicky nebo graficky vyjádřené schéma a spustil náročný výklad. Zpočátku to ve mně budilo komplex méněcennosti. Ztěžuje se mi dařilo porozumět, oč kterému z rozohněných nadšenců jde. Postupně se mi sebedůvěra vracela. To, když jsem pochopil, že se občas složitě modeluje banalita, která by se dala vyjádřit lapidárně a bez vědy. Však se také při každém učeném vystoupení zbytek místnosti tvářil s nakyslou ironií. Celé shromáždění bylo zajedno v tom, že každý považoval za moudré řešení to své a ostatními pohrdal. (Tím se ovšem matematické modelování příliš nelišilo od jiných sekcí a politologický kongres od mezinárodních kongresů filosofických, sociologických a dalších. Úcta k neochvějnosti vědeckých pravd je někdy na těchto učených sešlostech vážně ohrožována.)

Dělalo mi starosti, jak z babylonské věže teorií udělat rozumný závěr. A navíc v jazyce Shakespeara a Hemingwaye. Morální vzpruhu mi způsobila roztomilá maličkost. Ona to vlastně ani taková úplná maličkost nebyla.

Do první řady si sedla brazilská studentka s úctyhodným poprsím. Na hříčce přírody měla přiléhavé tričko s výstražnou značkou a nápisem: „Nepřibližovat se s otevřeným ohněm.“

Pochopil jsem to v té chvíli jako boží vnuknutí. Na světě existují krásnější a důležitější věci, než je šermování argentinského, severoamerického a ruského odborníka matematickými modely. Tahle krasavice nepochybně žije i jinými hodnotami, než sousledností časovou v anglických souvětích. Její půvaby budou zítra stejně okouzující a můj závěr v sekci to pramálo změnil.

Posílen občerstvujícím pohledem učinil jsem po exaktních disputacích zhola spekulativní závěr na téma Baconových „idolů“. Účastníci to přežili a každý odcházel spokojen - hlavně svým vlastním vystoupením.

Na odchodu se ke mně připojil ruský matematik Levin. Mým závěrem se pobavil. Pochopil to tak, že jsem se matematikům škodolibě pomstil. Za to, že jsem musel poslouchat dvě hodiny jejich explikace, které pro mne byly španělská vesnice, namočil jsem jim nakonec nos do spekulativní filosofie Francise Bacona. To zase pro ně byla terra ignota. Oko za oko, zub za zub. V té chvíli, kdy cítili provinile

mezery ve znalostech, jim asi ani má vetchá jazyková úroveň nepripadala tak hrozná.

Zúčastnil jsem se také jednání řídicího grémia kongresu. Umožnilo mi to nahlédnout do tajů budovy. V nejnižších šesti patrech byly učebny a laboratoře, v dalších pak výzkumná pracoviště a byty univerzitních funkcionářů. Náš výbor zasedal ve dvačtyřicátém poschodí. Do jednačtyřicátého jel výtah. O patro výš jsme procházeli po úzkých schodech skrze několikeré pancéřové dveře. U každých stál požárník (nebo pistolník?). V případě potřeby se dala nejvyšší patra uzavřít a proměnit v pevnost.

Hostitel nás vyvedl na rovnou vyhlídkovou střechu. Připomínalo to film „Muž z Ria“. Stál zde vrtulník, připravený ve chvíli nebezpečí se vzácnými osobami odletět.

Ze střechy byl kouzelný rozhled. Proti obloze se rýsovaly vzdálené horské hřebeny, ostré jak hřbety ještěrů. Blíže ležely mezi chomáči palem a para ořechů bílé obytné čtvrti. Po bocích homolovitých kopců šplhaly nepravidelné schůdky chudinských favel. Až po mlžný obzor sahala otevřená moře. Trčely z něj skály s kosmatou zelenou chocholkou. Ploché ostrůvky byly zastavěny po samý okraj a vypadalo to, jako by blok budov plaval v moři. Zleva doprava vedl čtrnáct kilometrů dlouhý most. Spojoval Rio s milionovým městem Niteroi. Tehdy to byl druhý nejdelší most na světě.

Rio je ohromnou a pestrou konzervou přírody a lidského hemžení, tradic a moderny, bohatství a bídy. Naši přátelé z obchodního zastupitelství byli vlídní hostitelé a zasvěcení průvodci. Díky nim jsme využívali každou volnou chvíli k zajímavým exkurzím.

Prohlíželi jsme si krásnou bílou haciendu na vysokém útesu s výhledem na město i na zálivy. K bráně přišustila limuzína, vrata se rozjela do stran, v mezeře se objevili dva mulati s pistolemi na kožených opascích, překřížených přes bílé obleky. Okolo nich se zahemžilo několik dog. V příštím okamžiku se ocelová křídla vrat semkla a jen větve palem se kývaly v rajské idylce nad vysokou sluncem ozářenou stěnou poklidného stavení.

Sjížděli jsme serpentinami dolů do city. Po levé straně za strží se otevřel pohled na jednu z osmi největších favel. Obyvatelé jsou na zvědavce velmi nerudní a všetečnost může být nebezpečná. Někteří zvědaví turisté zde zmizeli. Jeden čas prý podnikavá cestovní agentura zařadila do programu prohlídku favely. Přestala s tím, když se ztratili turisté i s autokarem.

Favely jsou rozsáhlá sídliště, spleaná z malých stavení, spíše bud z nepálených sušených cihel, z bedniček, z vlnitého plechu, z nejrůznějšího odpadu. Okna nejsou zasklená. Celé čtvrti živoří bez vody a bez kanalizace. Jedinou vymožeností je elektrický proud. Je veden do středisek, spravovaných a placených „samosprávou“. Jak se dále rozděluje a podle jaké taxi, to zůstává tajemstvím místních „šerifů“.

Domky se drží zázrakem na strmých úbočích. Rovná půda mezi svahy představuje drahé stavební parcely, patřící podnikatelským firmám. Nehostinné kopce jsou pozemky státu nebo města. Chudina se neptá na povolení a staví, kde a jak se dá. Občas tropické deště část favely splaví a jsou i mrtví.

Ve favelách žijí miliony lidí, polovina Ria. Nebydlí zde jen vyložená chudina, ale i zaměstnanci a úředníci ze středních vrstev. Je to ale i útočiště osob, které se dostaly do konfliktu se zákonem. Kdo uteče do favely, má vyhráno. Sem se policie neodváží. Střílí prý se tu nejmodernějšími puškami s laserovým zaměřováním. (Vida, přece jen sem nějaká nejmodernější technika proniká.)

Kromě zmíněné, nikomu nepodřízené a bůhví jak vznikající „samosprávy“ je zde jedinou autoritou katolický farář. Když se papež Jan Pavel II. při návštěvě Ria rozhodl do jedné favely pár kroků zajít a darovat pečetní prsten chudé stařeně, museli předem vybetonovat chodníček a zmobilizovat armádu policajtů na odvoz a uložení prstenu do bankovních sejfů.

Pod favelami se prostíraly čtvrtě činžáků. U dveří seděli porteiros - hlídači, aby do domu nevnikli, kdo tam nebydlí a není ohlášený. Jak nám naši přátelé vysvětlili, tito vrátní mají jako záštitu proti asociálním živlům nejen pistoli v záhradě, ale i skupinu „svých“ chudáků, pro něž sbírají po domě zbytky jídla a oblečení.

Zajímavé byly starší historické čtvrti. Tvořily je nízké, zpravidla jednopatrové domky v tradičním stylu z dob původní portugalské kolonizace. Balkony a mříže v oknech byly zdobeny kovářským uměním. Ulicemi projížděly historické tramvaje, které průvodčí ještě jako zastara obcházeli po vnějším prkně. Byla to atrakce hlavně pro turisty, ale patrioti si na starých tradicích zakládají. A obyvatelé Ria patrioti jsou a náramní. Není to jen zvláštnost Brazílie.

Často řekneme Američané a myslíme tím USA. Obyvatelé ostatních amerických států a zvláště Latinoameričané jsou na to citliví. USA ve veliké úctě a lásce nemají.

Správě jsem se s mladým argentinským profesorem. Vysoký muž, široký v ramenou, sportovec, výrazná snědá tvář, černé oči a vlasy. Něžné pohledy se za ním otáčely. Strávil řadu let ve Spojených státech na studiích. Nebyl na stipendiu, neměl to zapotřebí. Doma měli farmu, která se rozměry podobala mým rodným jižním Čechám. Nicméně mezi spolužáky a v celém prostředí den co den pociťoval, že není nic víc, než mestizo - míšenec. Přitom jeho předci přípluli do Ameriky jako hidalgos - španělstí šlechtici. Ze studií si odnesl perfektní znalost angličtiny, úctu k vysoké úrovni vědy a techniky USA, lásku k některé severoamerické literatuře, ale také odpor k yankeeovské povýšenosti a velmocenské rozpínavosti.

Postoje tohoto člověka nebyly výjimkou, spíš pravidlem. Pozoruhodné bylo, že si takové pocity a názory odnesl místo sympatií z vlastního studia a pobytu v USA.

O tom, že se Spojené státy netěší v Riu veliké lásce, jsme se přesvědčovali, když jsme v obchodech a restauracích hovořili anglicky. Naštěstí moje angličtina byla natolik školácká, že mne dva Brazilci ze tří za Yankee nepokládali.

Obchody a způsob nakupování nebyly bez zajímavosti.

Nabízelo se zde ke koupi zboží takřka všech světových značek, ale - vyrobené v brazilských filiálkách. Vláda zvýhodňovala investice zahraničních firem, podporovala vývoz v Brazílii vyrobeného zboží do dalších latinskoamerických států, do Asie a do Afriky, ale bránila se dovozu hotových výrobků.

V menších obchodech se vesele smlouvalo. Jen ve velkých obchodech a obchodních domech byly pevné ceny.

Nedaleko našeho hotelu byl indiánský trh. Prodávaly se tu výrobky, vesměs rukodělné, ze všech okolních zemí. Pokrývky, ubrusy, ponča, další součástky oděvu, mokasíny, tašky, brašny, hudební nástroje, sedla, postroje, nože, hračky, tisíce suvenýrů. Stovky krámků a co krámek, to jiný vkus, jiné barvy, jiný dech exotiky. Smlouvání mělo prostor bez hranic.

Výrobky domorodé provenience se nabízely i ve „zděných“ obchodech. Předměty z krokodýlí, hadí a rybí kůže, z želvích krunýřů, z ptačího peří. Utkvělo mi v paměti bohatě stříbrem kované černé sedlo. Jeho cena se rovnala ceně automobilu. Váha sedla musela být pro koně fatální. V zemi bylo ale dost statkářů, pro něž měnit koně jako kartáček na zuby nebyl problém.

V době, o níž vyprávím, počátkem osmdesátých let, prodělávala Brazílie prudkou inflaci. Po příletu nám směnárna na letišti nabízela za americký dolar 240 cruzeiros. Za čtyři dny už to bylo 270. Postihovalo to hlavně nemajetné vrstvy, odkázané na plat. Existovalo nařízení, podle něhož se smělo platit jen národní měnou. Ve skutečnosti v každém obchodě přijímali dolary z pochopitelných důvodů mnohem raději než cruzeiry.

Za jeden z vnějších znaků bohatství města bylo možno pokládat množství klenotnictví. Patřily mezi nejčtetnější obchody. Nalézt obchod s brilianty tu bylo asi tak složité, jako najít v té době v Praze stánek se špekáčky.

Náš hotel nebyl žádný Hilton ani Sheraton. V hale však měla bílý psací stůl dáma ve zlatých brýličkách, zástupce jednoho klenotnictví. Zatím co hotelovým byrokratům trvalo půl dne, než nám vybavili předem zamluvené a zaplacené ubytování, dáma byla operativnější. Sotva jsme vešli do pokojů, měli jsme každý na stole obálku se jménem, se všemi čárkami a háčky, které se v portugalské neuvžívají a také s bezchybným výpočtem akademických titulů. V obálce bylo pozvání k nezávazné návštěvě klenotnictví, menu pohoštění, poukazy na taxi od hotelu tam a zpět.

V příštích dnech nám tato dáma nabídla ještě jiné „klenoty“. To už bez obálek s tituly. Našla si příležitost, aby promluvila s každým zvlášť. Upozornila, jaká zdravotní rizika představují místní děvčata. Garantovala lékařsky prověřené slečny podle výběru, diskrétně k dodání až do pokoje. Později jsme si všimli, že tento druh návštěv přicházel do budovy přes šatnu v suterénu, kde jsme cestou na pláž odevzdávali do úschovy klíče a brali si osušky.

Nabídky dámy z hotelové haly jsme nevyužili, ale jedno klenotnictví jsme navštívili. Procházeli jsme ulici plnou obchodů a zastavili se u výlohy. Vyšel muž a zdvořile se zeptal, zda máme o něco zájem. Ujistil nás, že během několika minut bude všechno připraveno. Nahlédl skulinou do dveří, zajištěných bezpečnostním řetězem a dal pokyn. Ještě chvíli se s námi před obchodem bavil a zatím za sklem panoval čilý ruch.

Přijal nás asi pětapadesátiletý Žid. Posadili jsme se do křesel u kulatého stolku a začal kádrový pohovor. Tón hlasu byl zdvořilost sama, ale otázky měly průhlednou roli. Odkud jsme, kde bydlíme, za jakým účelem jsme přijeli, a ze slušnosti nejobvyklejší místní otázka: jak se nám v Riu líbí.

Extempore: Tuhle otázku jsme tu slyšeli nesčetněkrát. Odpověď byla nejlevnější způsob, jak si koupit přízeň domorodců. Byli na své město náramně pyšní a kdo ho pochválil, měl rázem jejich sympatie. To platilo od vrátného v hotelu až po rektora univerzity. S vyššími potentáty jsem to neměl příležitost vyzkoušet.

Když nás majitel klenotnictví prokádruval - dveře z obchodu do ulice byly mezitím zase zajištěny na zámek a na řetěz - počaly na stolek přicházet skříňky s náušnicemi, sponami a přívěsky. V duchu jsem konstatoval, že za šest let od doby, kdy jsem podobnou prohlídku absolvoval v Kanadě, se ceny v dolarech přibližně zdvojnásobily. Bystrý obchodník snadno postřehl, že brilianty nejsou pro nás to pravé. Doporučil nám hezké kombinace z pěti brazilských polodrahokamů. Každý jsme si něco zamluvil, ale nic jsme si neodnesli. Bohouš N, který za války pracoval ve zlatnictví, tvrdil, že v přepočtu přes Tuzex bychom za stejnou cenu u nás dostali hezčí věci.

V následujících dnech jsme zašli ještě do jednoho podobného obchodu. Měl jsem v úmyslu koupit manželce zlatý řetízek. Obsluhoval nás zase Žid, jak se zmínil - rumunského původu. Jsem-li v něčem nejnešikovnější, je to asi kšeftování. Sáhl jsem ale do přehršle místních zkušeností. Když nám ukázal zboží a uvedl ceny, řekl jsem, že je to drahé. To zde platilo jako zaklínací formule. Obchodník ihned slevil deset až dvacet procent. Nakonec, když jsme koupili všichni tři po řetízku, dal nám je s kyselým obličejem po deseti tisících cruzeirech. Co mi pak mladá hezká Židovička na jeho pokyn zabalila, to jsem poznal až po letech v Praze. Když se poškodilo zapínání a manželka si je dala do zlatnictví spravit, dověděla se, že má pozlacené stříbro.

Mám obavu, že naše starosti se zlatými suvenýry většinu lidí ve městě netrápily. Dovolte, abych to ilustroval na všední situaci.

Vyšel jsem po ránu z hotelu ve světlém obleku, bleděmodré košili, s vázankou, ve žlutých polobotkách s bílou mechovou podrážkou. Proč popisuji to vyštáfírování? Na kamenné lavičce se probíral z dřímoty zubožený černoš. Pod hlavou měl nachumlané lepenkové krabice, vypůjčené z odpadkového koše. Byl bos, v otrhaných krátkých kalhotách z druhé ruky (neplést s pražskými obchody second

hand), nahoře měl hadr, který býval něčí košilí nebo blůzou. Probudil se a zašilhal k vedlejší lavičce, kde ležel podobný typ. Hledal pohledem partnera, nebo měl strach, zda mu konkurent něco neukradl? I ve spánku tiskl igelitovou tašku, o níž mohl směle prohlásit: Maxima mea mecum porto - kdyby to uměl. Dalo se předpokládat, že přišel do města nedávno z pralesní pustiny. Neuměl jistě číst a psát, a sotva znal pár slov portugalsky.

Posadil se, mnul si jednu zaprášenou nohu o druhou, usilovně se drbal oběma rukama na bocích. Mžoural po mně prázdným bezvýrazným pohledem světlými skvrnami olezlých očí. Existence bez zájmu, bez vůle, bez naděje, bez perspektivy. Neměl vyhlídku, že najde půdu pod nohama. Neměl povolání, nic neuměl, neměl rodinu, bydlení, nic. Kdyby něco provedl a zavřeli ho, co by ztratil? Měl by kde spát, najedl by se, horší garderobu by mu dát nemohli.

Jak jsem se mu jevil např. já, který jsem nepředstavoval ani zazobaného bankéře, ani latifundistu? Vyšlapoval jsem si do růžova vyspalý v čisté posteli, dosyta nasnídaný, hezky oblečený, vědomý si své důležitosti, jdoucí za pevným cílem, za zajímavým zaměstnáním.

Vykreslil jsem jednu postavu. Nebyla to ale výjimka. Podobné sociální typy zaplňovaly ulice, nábřeží a okrajové čtvrti. Proti nim byli i mnozí obyvatelé favel šlechta. Obchody se otvíraly v devět hodin, ale už dávno předem se okolo nich pohybovaly lidské trosky. Byli to horliví zájemci o vymetené zbytky a odpadky, ochotní uprostřed města, přetékaajícího báječným a levným ovocem, pustit se do nahnílého banánu. Tak se zde potloukali nejen zvětšeli třicetiletí starci, ale i vyslovení mladíci, a nejen černoši a mulati, ale i běloši s vyklenutými zády a tupým pohledem.

Důležité pravidlo, kterým jsme se řídili při chůzi po ulicích bylo - nikoho si příliš nevšímat. Jakmile sociálně pokleslý typ postřehl, že si ho člověk prohlíží, nebo s ním jen vyměnil pohled, ihned začal něco nabízet nebo žádat. Nebylo pak lehké se ho zbavit.

Už po ránu se ploužily ulicemi prodavačky, které neměly jiné zboží, než samy sebe. Před hotelem si kleklo děvče s tvářičkou nevinnou jak kostelní plastika Panenky Marie. Sepjalo ruce k Bohoušovi N, tisklo je ke skloněné tváři a naznačovalo spánek. Dost srozumitelné i pro člověka, který nerozumí portugalsky. Nemrava? Bída a hlad mají své morální normy.

Pro ženy a děvčata bylo těžké najít slušné zaměstnání. Jen málo hezkých a do jisté míry vzdělaných se uplatnilo jako prodavačky v obchodech, služky, servírky v restauracích a hotelech. Všude dávali přednost mužům mezi dvaceti a čtyřiceti lety. Sloužili zároveň jako něco na způsob soukromé ochranky. Tvořili živou bariéru mezi světem zámožných a zoufalou kloakou bídy. Sotva člověk vkročil do obchodu, ujal se ho úslužný urostlý prodavač a nespustil ho s očí, dokud neodešel. Vzorná pozornost k zákazníkům? Také. Ale i bezpečnostní opatření proti zlodějům

a lupičům.

Nejen cruzeiry, ale i sex jako by prodělával inflaci. Rio je ztělesnění romantiky, leč právě tahle záležitost se odbývala značně profánně. Hodinové hotely se nabízely na každém kroku. Naši průvodci nás upozornili na dvoranu, okolo níž jsme projížděli. Pro automobily s milenci byly určeny boxy. Signálem přivolali číšníka a pak už záleželo na samoobsluze. To bylo pro movitější.

U chodníku podle pláže Copacabana stávala večer řada aut. Kolem procházelo živé korzo. Jako astronomové sledují v kosmu hvězdy ve stadiu vznikaní a zániku, tak se v autech odehrával eros v různé fázi. Byli Brazilci tak nestydatí? Ani ne. Spíš se báli riskovat v odlehlém koutě přepadení. Korzující lidé si dění v autech mnoho nevšíмали. Nabídka podobné podívané vysoko překračovala poptávku.

Zdrženlivost v sexu byla asi to poslední, co se zde pokládalo za kritérium mravnosti. Spíš za výraz hlouposti nebo pokrytectví. Bohouš N měl drobnou epizodku. Bavil se s brazilskou delegátkou kongresu a sklonil se, aby si přečetl jmenovku na blůzičce. Krasavice vypjala hrud' a zeptala se: „Líbí se vám?“ Co mohl galantní muž v takové situaci odpovědět?

Mezi sexem a zločinem byla hranice tenká - na ostří břitvy. Někdy i břitva v tom hrála úlohu. Vyprávěli nám: Uprostřed města zastavila dobře rostlá dívenka automobil cizince. Spustil okénko vozu. Strčila mu pod nos prospekt a pod ním přiložila k hrdlu břitvu. Nastoupila s kolegyněmi do auta a vyjely s nešťastným turistou za město. Obraly ho o všechno. Nahatý a bos šlapal kilometry po rozpáleném asfaltu do Ria. Měl štěstí - zůstal živ.

Měli jsme také příznačný zážitek, i když zdaleka ne tak drastický.

Byl kouzelný večer a vyšli jsme si na Copacabanu. Těší se pověsti jedné z nejkrásnějších pláží na světě. Několik kilometrů podél bílých hotelů ji provází široká promenáda. Před kavárničkami seděli a korzodem procházely tisíce lidí. Pili kávu, likéry a ledovou limonádu, kouřili a bavili se. Na každém půlkilometru hrál jiný orchestr. Ruch sobotního podvečera byl znásoben předvolební kampaní. Projížděla reklamní auta s tlampači a rozhazovala tuny zbytečného křídového papíru, který zase v noci úklidové vozy polily a zametly. Vzduch voněl mořem, kvetoucími palmami, silnou kávou a pohodou.

Kráčeli jsme s profesorem K po promenádě a potkávali zástupy lidí.

„To bylo řečí, abychom si dali pozor, kolik zločinu v Riu kvete. Co se nám tady může stát?“ pochvaloval si Jan.

Ušli jsme pár desítek kroků pestrým davem, když nám zastoupila cestu rozkošná živá bariéra. Mezeru mezi stolky venkovní kavárny a okrajem jízdni dráhy přehradil řetěz děvčátek. Snědé mulatky, jedna hezčí než druhá, panenky okolo osmnácti, dvaceti let.

Co je to za zvláštní žert? A proč si vybraly mezi tolika lidmi právě nás? Byli jsme ale od domorodců přece jen k rozeznání. Podle oblečení, podle tváří, podle chůze,

podle stovek drobností.

Oplatil jsem úsměv úsměvem a bokem a ramenem se pokusil něžným kordonem protlačit. Jan si počínal stejně. Leč v tom okamžiku nás Amazonky olepily jak mořské polypy. Měly výborně nacvičenou techniku. Každá hrála vymezenou úlohu. Dvě se mi zavěsily na paže a vtiskly si mé dlaně do něžných míst, která si žena spíš chrání, než inzeruje. Třetí se ke mně přivinula zepředu a pohládila mne tak odborně a zručně, jak jsem to za léta manželství nezakusil. Hlavní úlohu měla čtvrtá. Ta se vehementně snažila rozepnout nebo urvat knoflík na mé zadní kapse kalhot, kde se rýsovala peněženka. Smýkl jsem děvčaty a odskočil několik kroků z jejich dosahu.

Pikantní příhodě jsme se zasmáli a pobaveně vykročili po korze dál. Když nás stejná epizodka potkala počtvrté, humor nás přešel. Uvažovali jsme, jak se dostat bez úrazu zpátky do hotelu. Utkání s děvčaty ztratilo kouzlo erotického dovádění a připomínalo spíš rugbyové zápasy. Když jsem se vyprošťoval z klepet jedné snědé krasavice, nechtěně jsem ji uhodil do řadra. V očích se jí kmitla tak zlá jiskra, že jsem se ohlédl, zda nemám v zádech pasáka s kudlou.

V jednu chvíli jsme spatřili, co nás mělo v nezbedných hrátkách potkat. Dívčí komando se slétlo na staršího tloušťíka a na mladíka, který ho provázel. Holka vytrhla jednomu z nich peněženku a ten se ji snažil zachránit. Zlodějka vyhodila tašku s penězi do výšky a bankovky se rozletěly jak podzimní listí. Vzhledem k inflaci to byla úctyhodná porce papíru. Oba muži i děvčata se vrhli na zem, co kdo popadl, to měl a holky zmizely.

Divadlo se odehrávalo mezi davem lidí. Netrvalo okamžik a nebylo tu jistě poprvé. Nikdo neprojevil účast, nikdo do hry nevstoupil. Lidé se tvářili, jako by nic neviděli. Nedali znát ani ironii a škodolibost. Nevidím, neslyším, netýká se mne to, nic mi do toho není.

Příště jsme byli opatrnější. Vycházeli jsme v početnější skupině - pokud nás přátelé z obchodního zastupitelství nenaložili do auta. Přesto nás v následujících dnech potkala jiná příhoda, která si dramatickostí s onou na Copacabaně nezdala. Neúčinkovalo v tom tentokrát něžné pohlaví, ale nebylo to méně divoké.

Byl večer a na živé obchodní třídě zářily neony. Davy proudily oběma směry z práce a za nákupy. Šli jsme ve dvou dvojicích za sebou. Tu se za mnou ozval strašlivý výkřik. Téměř současně zaskřípaly brzdy velikého autobusu městské dopravy. Otočil jsem se a spatřil ošklivý obraz. Na asfaltu, téměř pod obrovskou pneumatikou seděl muž a jako píd'alka se zoufale sunul pozpátku pomocí nohou i rukou, aby unikl příšernému černému monstředu, které se na něho setrvačností valilo.

Nelibuji si v podívané na pouliční katastrofy, na krev a lidskou tragedii a otočil jsem se. V tom jsem ale uslyšel rozčilený hlas přítele Bohouše, který šel ve druhé dvojici: „Von mi ukrad úplně všecko.“

Jedno se pletlo přes druhé. Mezitím chlap zpod kol autobusu jako zázrakem

vyskočil, vrhl se do proudu aut, ženoucích se širokou ulicí a jako druhým zázrakem proběhl na protější chodník a ztratil se v zástupech. Ulice na pět, na deset vteřin strnula, ale v příští chvíli znovu popadla dech a všechno plynule pokračovalo, jako kdyby se nic nestalo.

Co se vlastně událo? Naše čtveřice se semkla do hloučku a snažili jsme si to ujasnit.

V několika zlomcích vteřiny se odehrála kupa věcí. Bohouš, po našich zkušenostech, jak se místní kleptomani a kleptomanky orientují na peněženky v zadní kapse kalhot, zastrčil peníze do přední kapsy, šikmo prostřižené. Jakýsi místní odborník tomu přizpůsobil taktický postup. Bohouš náhle pocítil, jak na něho kdosi zezadu celým tělem nalehl a vrazil mu obě ruce do předních kapes u kalhot. Jedním chvatem vytrhl všechno, co v kapsách bylo. Peníze, kapesník, i nožík s perleťovou střenkou. Bohouš se lekl a vyrazil onen poděšený výkřik. Zloděj se vrhl do jízdny dráhy tak nešťastně, že bezmála skončil jako krvavá placka pod koly autobusu. Měl ale tolik duchapřítomnosti, že ani v kritické situaci ukradené peníze a dokonce ani špinavý kapesník nepustil. Na černém asfaltu zůstal jen bílý nožík.

Scéna se odehrála na frekventované třídě před očima masy chodců. Na pár vteřin vzala nahodilým divákům dech, ale hned se zase tvářili, jako by nic neviděli. Všechno se to semlelo přímo pod nosem pouličního prodavače jakýchsi oříšků, div mu to jeho bedničky nerozházelo. I on se však tvářil, jako by měl vlčí mlhu. Jen dva starší manželé, němečtí turisté, živě reagovali a dali se s námi o právě prožitém vzrušeně do hovoru. Místní občané měli zřejmě strach, aby nebyli předvoláni jako svědci a nezapletli se do něčeho, co smrdí pomstou gangsterských band.

V té době v Brazílii panovala junta a policie měla jiné úkoly, než hlídat štetky a zloděje. Policajtů bylo plné město. Chodili ve dvojicích. Byli vymóděni podle severoamerického vzoru. V černých uniformách, pistole spuštěné do půli stehén, s dřevěnými pažbami trčícími z otevřených pouzder, pouzdra přivázaná koženou tkanicí k noze. Kde se s rozvázanými tkaničkami u polokanad procházeli, tam zloději, prostitutky a „muži z pralesa“ rychle mizeli. Věděli však, kde je od policajtů „čistý vzduch“. Jako by navzájem respektovali jakousi pohyblivou demarkační čáru.

Byl by veliký omyl domnívat se, že bída a kriminalita zbavila prosté lidi v Rio radosti ze života. Měl jsem spíš dojem, jako by si nedostatek životních jistot nahrazovali okamžiky potěšení, výbuchem živelného temperamentu. Nikdy jsem neviděl tak vášnivou radost z tance.

Uléhal jsem ke spánku. Byl podvečer čtrnáctého srpna a manželce Marii jsem už gratulaci k jejímu zítřejšímu svátku poslal. Do Prahy muselo přání urazit kus světa.

Natáhl jsem se pod prostěradlo příliš brzy? Anebo pozdě? Jak se to vezme. Při rajzování po světě jsem míval vždycky čas zamotaný. Nejhuř se s tím srovnával právě spánek. Jednou jsem se uprostřed noci probudil a ne a ne usnout. Jak také, když byl u nás doma bílý den. Podruhé si zase oči uprostřed vážného zasedání

nedaly vysvětlit, že je ostuda na vědecké konferenci tlouct špačky a trvaly na svém, že jsou v Praze dvě hodiny s půlnoci.

Nevím, kolik právě bylo v dané chvíli na Praze IV., nebo na chalupě na Vodňanských Horách, nicméně v Riu jsem z postele čiperně vyskočil. Pod okny se totiž ozvala hudba. A ne polohlasem. Temperamentní latinskoamerické melodie reprodukovala technika mocného kalibru. Vytáhl jsem žaluzie. Mezi frontou hotelů a pláží postupoval průvod se zástavami, praporci, korouhvemi, odznaky a kostýmy katolické mariánské slavnosti. Zástupy zbožných Brazilců, lačných po hudbě a tanci nebraly konce. Každých sto, dvě stě metrů jel automobil s vysokou plošinou a na ní nová kapela. Kytary, mandolíny, bendža a kdoví co všechno za strunné nástroje. K tomu bubínky, zvonečky, kastaněty, klapačky s dutým dřevěným zvukem jako ozvěna afrického tamtamu. Pro Středoevropana zážitek. Kdyby mi někdo doma přehrál kousek z téhle produkce, těžko bych v tom hledal zbožné zanícení pro Pannu Marii Copacabanskou, která tu měla na konci pláže kostel.

Díkuvzdání Bohorodičce se odbývalo v ohnivém rytmu samby a nenechávalo klidným nikoho v průvodu. Běloši, černoši, Indiáni, mulati, zbožní poutníci dupali, podupávali, tleskali, tancovali a hopkali ke cti a slávě Svaté Matky. Škoda, že jsem si ty melodie a atmosféru procesí nedokázal zvěčnit.

Náboženská slavnost se konala po západu slunce. U nás bývá něco takového výjimečně - snad jen půlnoční mše na Štědrý den. Pod Jižním Křížem je teď také zima jako roční období, ale trochu odlišná od naší. Příroda je tu jiná, i lidé jsou v něčem odlišní. Nelze se divit, že i zbožnost, byť podle téhož ritu, má poněkud jinou podobu, než jaká se nám zdá „normální“.

V jiné chvíli nás rytmická hudba přilákala do zákoutí na dvoře univerzity. Několik mladíků tam hrálo z poloviny na hudební nástroje, z poloviny vyklepávali takt na předměty, jež jim padly do ruky. Skupina míšenců, děvčata i chlapci předváděli vlastní taneční kreace, něco mezi „spartakiádou“ a sambou. Byla rozkoš dívat se na ladný pohyb bronzových, ve slunci se lesknoucích těl. Nemohl jsem odtrhnout pohled od dvoumetrového černocho s úzkými boky a širokými rameny. V rytmu pohyboval svalnatými pažemi a hlavou na dlouhém mahagonovém hrdle s grácií ospalé šelmy.

Jsou asi dva druhy pohybu, k nimž dokáží Brazilci využít každou volnou chvíli a každý kousek místa. Je to tanec a fotbal. Tomu druhému holdují hoši - od pěti do pětadesáti let, tomu prvnímu všichni bez rozdílu pohlaví i věku. Co dokáží kluci s míčem, to je cirkusová atrakce. Hlavní fotbalové hřiště je pláž.

Řekli bychom, že v tom úmorném vedru je každý pohyb za trest. Kupodivu patří k oblíbeným sportům i vytrvalostní běh a zvláště maratón. Denně jsem vídal na stovky mužů i žen, mladých i starších, zrána a k večeru běhat kilometry okolo pláže a po asfaltových cestách do příkrých svahů nad městem. Tradiční maratónský závod v Sao Paulu má světovou proslulost a mraky účastníků.

Karneval v Riu je pojem sám o sobě. Vyprávěli nám, že každá favela má svoji „školu samby“. Celý rok se i ti nejnuznější skládají na co nejokázalejší a nejpestřejší průvod krasavic a alegorických vozů.

V době pobytu jsme karneval vidět nemohli, ale brazilští hostitelé kongresu nám připravili ukázkou v malém.

Tisícovka delegátů byla pozvána na večer do Jacht-clubu. Byla to veliká zahrada s přistřiženým trávníkem, betonovými chodníčky a obdélníkovým bazénem uprostřed. Pod korunami palem byly napjaty plachty, aby se kokosy nestřetly s lidskou hlavou. Sedělo se za stolky, kolem kroužili číšníci, nebo se postávalo okolo pultů s jídlem a pitím.

Sledoval jsem, jak se připravoval báječný nápoj daiquiri. Do štíhlé sklenice nasypali lžící krystalového cukru, led a nadrobno rozsekané zelené citrónky. Všechno dohromady rozdrtili paličkou. Sklenici dolili třtinovým rumem. Pak lžící obsah nemilosrdně zamíchali, až polovina vyšpláchla. (Ta marnotratnost mi trhala srdce.) Drink chutnal ve vedru výborně a měl - konzumovaný v rozumném množství - osvěžující účinek.

Na konci zahrady, skloněné k zálivu, stála mimo záře barevných reflektorů řada bílých lehátek s dřevěnými kolečky. Některé mladší párky si zde našly zábavu.

Krmil jsem papoušky v klecích a jednoho zvláště velikého jsem se snažil naučit cosi bezbožného. Oříšky ochotně přijímal, ale klít nechtěl. Měl asi pevnou katolickou výchovu.

Byla to celkem nuda a marně jsem vyhlížel obvyklé autobusy, které nás rozvážely po hotelech. Tu se ozval pronikavý rytmus samby a do zahrady napochodoval početný průvod. Nuda ze mne rázem spadla.

Za muzikanty v pestrých oděvech a širokých kloboucích šlo jádro atrakce - tanečnice. Nejprve starší matrony v těžkých černobílých róbách až na zem, podšitých obručemi. Za nimi zlatý hřeb - krasavice. Napsat, že byly polonahé, by neodpovídalo pravdě. Kdepak polo... Všechno textil na jedné osobě byl zvíci dlaně. Kam se tkanička s kousíčkem látky během divokého tance dostala, ponechám fantazii čtenáře. Na prsních bradavkách měly přilepené papírové květy, podobné kopretině. Na půvabech kreolek a mulatek se příroda vydováděla.

Jestliže k jejich oblečení - neoblečení by mohl mít moralista připomínky, pak způsob tance by ho přivedl do mdlob. Trval hodiny a nepřestával ani na okamžik. Nejprve jsem sledoval celkový obrázek přes bazén a pak jsem se šel na erotické gejzíry podívat zblízka. Jak holky dokázaly roztočit všechno, co od přírody dostaly, bylo nevídané. Zezadu prakticky docela nahé přitancily pozpátku k okruhu diváků a rozkmitané půlky v polopředklonu nastrčily žasnoucím zahraničním hostům do klína. Gesty vyzývaly muže, aby je chopili za boky a ponořili se s nimi do vířícího chumlu. Ve chvílce měla každá tanečnicka. Kocouři ze všech konců světa, kteří možná do toho dne o nějaké sambě ani neslyšeli, hopsali jako křepelky.

Je-li to k uvěření, pak ještě erotičtější divadlo předváděla mladší děvčátka s dvanácti, třináctiletými výrostky, kostýmovanými na způsob středověkých pázat. Kluci jim štouchali dřevěnými paličkami a prsty do necenzurovaných míst a holky předstíraly extázi. Na fantazii už nezbývalo nic.

Jedno rčení praví, že všeho moc je příliš. Může-li rafinovaný erotický náznak vydráždit, pak sexuální polopatismus spíš otupí. Zvláště, když se hodinu po hodině nesl v rytmu zběsilé samby. Aby nám něco z jejího kouzla neuniklo, přenášely hudbu zesilovače.

Stálo za pozornost, co strhující rytmus prováděl s Brazilci. Se všemi, nejen s profesionálními tanečnicemi. Ty se občas přece jen nenápadně střídaly a chodily se občerstvit a oddechnout si k baru. Samba ale strhávala do svých čar a kouzel číšníky, strážné u vchodu, kuchaře, domorodé účastníky i organizátory kongresu, vážené pány profesory s šedivou hřívou a silnými dioptriemi. Jak kouzelné dudy strakonického Švandy nenechávala samba nikoho z domorodců na okamžik v klidu. Poškubávala jim rameny a boky, rozhazovala paže, kroutila jimi v pase, potrhávala nohami. Všiml jsem si párečku starších lidí. Bylo jim okolo šedesáti. Poodešli stranou do stínu palem a zde se zmítali a svíjeli hodiny ve všeobecném pomnutí smyslů.

Asi ve dvě hodiny po půlnoci jsme stihli autobus a dostali se z dosahu amplionů. Ještě následující den ráno jsem měl zalehlé uši a v podvědomí mnou pohyboval ďábelský rytmus.

Maratón, fotbal ani samba mne nezískaly. Nač jsem si však odnesl nezapomenutelnou vzpomínku bylo koupání v moři.

Sezóna byla dávno pryč a do příští daleko, ale u břehu bylo mnoho lidí. Většina se nechávala jen ošplíchat vlnami. Sotva jeden ze sta plaval. Vrátný v hotelu nás ujistil, že tu žralok naposledy ukousl nohu černochovi před dvěma roky. Od té doby nic.

I přes nesčetná skaliska a ostrovy dokázalo moře dospět až k pláži ve vysokých vlnách. Nejvýraznější to bylo u samého břehu. Na mělčině se vlny zdvihly a překlápěly ve špinavé pění a za hlasitého šumění písku. Voda byla příjemně chladná. I když bývalo ve dne hodně přes třicet stupňů, zimní dny byly krátké. Ráno se začínalo šírat po sedmé a navečer už v šest hodin na nebi zářil Jižní kříž.

Plování v mohutných vlnách bylo okouzující. Opatrně a rychle jsem se snažil překonat místa, kde se vlny převracely. Několikrát mnou voda smýkla zpět ke břehu. Nepočínala si příliš něžně, měl jsem plavky plné písku a někdy mne i trochu o dno odřela. Stálo to ale zato. Když jsem se dostal dál, vozil jsem se a houpal na hřívách divokých koní. Vlny mne zvedaly na hranu a propadal jsem se do zelenomodrých propastí. Ze břehu to vypadalo hrůzostrašně a přátelé mne odepisovali. Zdálo se, že burácející síla vody křehkého človíčka rozmáčkne jako hniličku. To bylo zdání. Plavec to prožívá jen jako rozkošnou houpačku v masivnější

náruči. Mnoho toho ale člověk nenaplave. Spíš jen rozpjatýma rukama a nohama balancuje mezi vlnami a hlídá si ty, které se převracejí a hrozí ho na chvíli přelít a zbavit dechu.

Kapku námahy dalo dostat se ke břehu a vylézt z vody. Veliké vlny sice člověka ochotně a kvapem hnaly k pobřeží a zdálo se, že ho už už vyplivnou na pláž. Vzápětí se ale stejně energicky ode dna odrazily a snášely ho zpátky. Bránit se mermomocí mnoho neslibovalo. Síla vody hravě podrazila nohy a ještě ohrozila koleno. Když se podařilo překonat kritický bod a mořský car človíčkem smýkl za čáru pěny do mělčiny, mohlo být vyhráno. Bylo třeba rychle upalovat co nejdál od moře, aby si to příští a silnější vlna ještě nerozmyslela. Nejlepší bylo nezdržovat se vstáváním a běžet rovnou po čtyřech, jak to už před miliony let naši předkové praktikovali. Když se člověk ocitl konečně na břehu, nesl si na památku v plavkách alespoň kilogram (nebo dvě libry, když jsme byli na Západě) písku.

Po takové koupeli byla největší rozkoš položit se na záda a zavřít oči. Člověku se zdálo, že ho stále ještě houpou vlny a pomalu se vydýchal jako po dlouhém běhu. Z moře ho chladily jemné kapénky rozprášené vody. O kousek dál už byl písek rozpálený, že by se v něm dala v džezvě vařit káva.

Z hrstky dní, které jsem v Riu strávil, jsem toho napsal až až. Že jsem toho za pár dní hodně uviděl? První vjemy bývají nejsilnější. S postupem času působí únava. Člověk si zvyká. To, co ho zkraje šokuje, začíná brát jako samozřejmost. Sebral jsem smetanu ze silných prvních dojmů. Že nejsou hluboké, to mi nemějte za zlé. Jsou zato spontánní a upřímné.

Zbývalo nám už jen zabalit a nastoupit zpáteční cestu. Létaující koberec se jmenoval Boeing 747/243 B italské společnosti Alitalia. V prospektu jsem se dočetl, že byl dlouhý bez několika centimetrů 71 metrů a téměř 20 metrů vysoký. (Pár centimetrů už přeměřovat nebudem.) Vážil i s námi a s kufry 363 tun. To by byl slušný vlak o 36 vagónech. Zvednout ho do výšky deset kilometrů nad zemi a nad moře byl bezesporu pořádný vzpěračský výkon. Letadlo nebylo rozděleno příčkami, tvořilo jeden sál. Uprostřed bylo v jedné řadě jedenáct křesel, u oken po třech a mezi uličkami pět. Ve středu trupu byly čtyři kostky, připomínající „bytová jádra“, v nich umyvadla, toalety, odkládací prostor. Na jejich stěny se promítal film. Ve sluchátku si bylo možno zvolit dabing v několika jazycích. Na osmi kanálech se dal poslouchat program celou noc. K několika tisícům za letenku bylo nutno připlatit dolar za sluchátko. Spát bylo možno až do Říma zdarma.

Nemohu si odpustit ještě jednu poznámku. Jsem s těmi poznámkami na úvod a na závěr otravný, ale mějte se mnou trpělivost a ještě jednou mou slabost tolerujte.

Jsou chvíle, kdy je charakter lidí jako na dlani. Když s nimi strávíte pár dní od rána do večera v cizím prostředí, je to takový případ.

Bohouše N přepadl na ulici zloděj, připomeňte si to. I zástupce obchodní mise,

který zde žil delší dobu a leccos viděl, z toho byl špatný. Že Bohouš pobledl a že se potřeboval z leknutí vypovídat, to se nelze divit. Zachoval se ale jako chlap a meditoval: „Nechtěl bych být v kůži toho darebáka. Jestli to přežije, bude na celý život poznamenaný. Když to odneslo jen nějaké žebro a ne lebka, může mluvit o štěstí. Ted' někde leží v boudě favely, třese se zimnicí a kumpáni ho kurýrují...“ Za chvíli meditoval dál: „Byl to životní zážitek. Za těch pár tisíc cruzeirů to stojí...“

Pošťuchoval jsem ho, že když nás s Janem K přepadly prostitutky, bylo to příjemnější.

Druhý kolega, který byl Bohoušova přepadení jen nezúčastněným svědkem, propadl panice. S vytřeštěnýma očima volal, abychom se rychle vrátili do hotelu, než se nám něco stane. Z šoku ho probralo teprve hrubé okřiknutí.

Ještě malý zážitek při odchodu z hotelu. Už na začátku vyprávění jsem se zmínil, jací tam byli znamenití organizátoři. Projevilo se to i nakonec. Účtovali nápoje, konzumované z ledničky v pokojích. Protože jsme si nic nebrali, bylo to prosté. Nicméně recepční se rozmyslela a dodatečně žádala po Bohoušovi, aby za nějakou čokoládu doplatil 660 cruzeirů. Zaplatil a pomyslel si svoje.

Už jsme seděli v autech, když z hotelu vyběhl šilhavý černochoz z recepce a sluha v livreji. Mávali rukama a utíkali za dalším naším kolegou. Má prý zaplatit ještě 11 cruzeirů za lahvičku minerálky. O tom, co následovalo, se ani nechce psát... Trvalo to asi čtvrt hodiny.

V příštích chvílích se s námi představitelé obchodního zastupitelství rozloučili v restauraci Lukas. Zaplatili pár tisíc cruzeirů za oběd každého, i za toho, jemuž stálo za to dohadovat se před hotelem pro pakatel.

Odváželi jsme si zkušenosti a poznatky z Ria a nechali jsme tam také obrázek o sobě. Něco za něco. Každá taková cesta je vlastně výměna poznatků a dojmů mezi navštívenými a návštěvníky.

Kuba na vlastní oči

Bydleli jsme na břehu moře. Pod balkonem hučely, chvílemi šplouchaly, chvílemi burácely vlny. Občas to zasyčelo, když se některá zvláště vysoká roztříštila o betonový chodník a přelila do bazénu pod okny. V ranním slunci křičeli na stromech vrabci, praví internacionalisté. Nehleděli na odlišnou zeměpisnou délku a šířku a vyjadřovali se navlas stejně, jako u nás doma. Mezi oříšky palem rejdlili drobní hbití neposedové, mluvící cizí ptačí řečí.

Bylo osm hodin místního času. Zlatý kotouč právě vyhlédl nad horizontem. Byli jsme ještě napůl jako ve snu. Jaký čas byl teď v Praze? Asi dvě hodiny s půlnoci a my jsme si od včerejšího rána sotva hodinku v letadle zdřímli. Všechno se začalo plést od mezipřistání v kanadském Montrealu. Čas i počasí. Když jsme odlétali z Ruzyně, byl vlahý a na svou dobu teplý listopadový večer. V Montrealu palubní rozhlas oznámil, že na letišti je minus třináct stupňů. Za okny byla zasněžená noční krajina. O několik hodin později jsme na opačném konci severoamerického kontinentu vystupovali v pět hodin ráno do osmnácti stupňů tepla. Každou další hodinku šplhal teploměr čiperně o jeden, dva stupně vzhůru.

Drobná epizodka z cesty: V letištní hale v Montrealu jsme čekali, až letadlo po přeletu Atlantiku dotankuje. U bufetu seděl asi třicetiletý muž s blondýnou v brýlích. Šlo o dva účastníky turistického zájezdu CKM - Cestovní kanceláře mládeže. Upíjeli whisky. Nejběžnější věc, které si tu sotva kdo všiml. Zaslých jsem úryvek rozhovoru. Muž zdvihl pohárek a prohlásil: „Tohle je, nač jsem se nejvíc těšil. Proto jsem vlastně jel.“ Znělo to jako vyznání člověka, který už všechno poznal, a konečně pochopil, v čem je smysl života. Nebyl to jistě výron vysoké inteligence. Přemýšlel jsem ale, zda už tenkrát, začátkem osmdesátých let, se nemohly u nás vytvořit schůdnější cesty i k ukojení takových banálních tužeb.

V Havaně jsme byli přijati srdečně. Dostali jsme příjemného a hezkého průvodce a překladatele v sukni. Caridad vystudovala v Olomouci češtinu a českou literaturu. Bylo jí pětadvacet let, strávila u nás čtyři roky, mluvila plynule česky a rozuměla každé slovní hříčce. Její křestní jméno znamenalo ve španělštině lásku k bližnímu, milosrdenství, soucit, dobrý skutek. Samé hezké vlastnosti. Jak jsme ji za pár týdnů poznali, jméno si zasloužila. Byla pro nás také příkladem etnické skladby ostrova. Její matka měla otce Číňana a matku černošku. Otec a druhý děd se přistěhovali ze Španělska. Měla krásnou tvář kreolky a plnou postavu mulatky. Její druh byl černoš a malého černoška si přivezla ze studií v Olomouci, kde se s přítelem seznámili. Nebyli jsme zdaleka první československá delegace, kterou na Kubě provázela. Měla zkušenost, co naše krajany zajímá, a díky ní jsme každou volnou minutu užitečně strávili.

Jako jsou pestrá etnika, je pestré samo hlavní město Kuby. Tropická příroda nám nabídla bohatou náruč. Centrem vedly bulváry s širokými pásy zeleně.

Lemovaly je ozdobné palmy, někde exotické stromy, kvetoucí pestrými barvami jak naaranžované kytice. Procházeli jsme pod metrákovými trsy banánů. Obratní zahradníci upravovali mačetou živé ploty a keře. Nebyl patrný žádný široký rozmach paže; ránu vedli krátkým a bystrým seknutím zápěstí.

Náš hotel byl ve čtvrti Miramar, někdejším středisku boháčů. Do centra jsme procházeli Pátou avenidou, tradičně nejhezčí třídou. Podél ní stály přízemní a jednoposchod'ové vily, obklopené zahradami plnými květů a exotického ovoce.

Město vznikalo okolo hlubokého zálivu. Španělé tu zřídili přístav, který sloužil jako ohnisko kolonizace střední Ameriky a základna výbojů do jižní části severoamerické pevniny. Na strmém útesu nad mořem ční z té doby Pevnost Tří králů. Cesta k ní dnes vede podmořským tunelem. Ústí historických kanónů míří k obzoru, odkud kdysi vyrážely pirátské lodě. Odsouzence prý odtud házeli dolů do vln. To už se nedělá, ale voda se stále čeří ploutvemi žraloků jak hustá nudlová polévka. Stahují se sem za připlouvajícími loděmi. Obchodními i jinými. Za našeho pobytu kotvily v zátocě dvě sovětské válečné lodi a u boku jedné z nich se tiskla ponorka. Přátelská návštěva, aby si novodobí piráti nechali zajít chuť.

Naproti pevnosti podle zálivu je stará kamenná Havana. Nezapře etnický a kulturní původ. Prošli jsme středověké sídlo španělského místodržícího z dob Cortesových dobrodružství v říši Aztéků, a majestátnou, stejně památnou katedrálu. Prohlédli jsme si paláce, z vnější strany strohé a podmračené, uzamčené do nepřístupných čtverců, s nádvořími jak v pohádkách Tisíce a jedné noci. Balustrády, renesanční fontány pod palmami, kamenné lavice okolo zurčících praméneků křišťálové vody.

Občas nás na nárožích překvapila pitoreskní kamenická díla. Na Katedrálním náměstí je nejstarší poštovní schránka západní polokoule. Je to asi metrový kamenný obličej a do pootevřených úst se vhadzovaly dopisy.

Všechny staré domy v úzkých uličkách nejsou honosné. Mnohde jsme se dívali v přízemí do dveří, otevřených po celý den. Skromné místnosti bez skla v oknech, jen s dřevěnými žaluziemi. Podmínkou pohodlí a pohody je chládek a houpací křeslo.

Směrem k San Francisco de Paula jsme projížděli čtvrtěmi, jež vznikaly později a byly prostší. Měly méně tradičních španělských prvků a spíš připomínaly severoamerický venkov. Jednoposchod'ové domky se tiskly jeden k druhému, zastíněná zápraží ústila přímo do ulice. Domy neměly zahrádky, ale chodník lemovaly banánovníky jako u nás lipky nebo hlohy.

Některé moderní stavby vznikly před revolucí do roku 1959, jako např. hotel Havana -Libre, za našeho pobytu ještě nejlepší hotel ve městě. Byly to investice zahraničního kapitálu, převážně USA. V době, kdy jsme Kubu navštívili, neuplynulo od revoluce ani čtvrt století. Země neměla mnoho prostředků na výstavbu, ale objevovaly se první vlašťovky a kubánští architekti se za ně nemuseli stydět. Viděli

jsme veliký sjezdový palác, který byl poprvé otevřen, když se zde konala světová konference nezúčastněných zemí.

Ve všech jednacích sálech včetně hlavního, kde probíhaly sjezdy komunistické strany, byl u každého sedadla napevno zamontován mikrofon. Ať mluvil od hlavní tribuny kdokoli, mohl účastník zvednout ruku, dostal slovo, stiskl tlačítko na stolku a přednesl z místa otázku nebo repliku. Nemusel jít za tribunu a číst litanie.

Ve dnech našeho pobytu se otevírala v Havaně veliká nemocnice, vybavená nejmodernější technikou, opatřenou pracně v celém světě. Bylo to jako národní svátek. Poprosili jsme Caridad, aby nám překládala Castrův projev. Pochopil jsem, proč ho lidé vydrží poslouchat hodiny. Neřečnil, nečetl, ale vyprávěl, uváděl zajímavá fakta, nahlas o nich přemýšlel. Vážné meditace se střídaly s emocemi jižanského temperamentu. Hlavní bylo, že za jeho slovy stála otevřená nemocnice pro bezplatné léčení tisíců lidí na soudobé úrovni.

Největší stavební úsilí bylo věnováno bydlení. Na obvodu hlavního města i v provinciích rostly nové čtvrti. Sídliště v Havaně patřilo k několika málo, o kterých mohu říci - jako laik - že se mi líbila. Nebyly to „králíkárný“ (jak se o podobných sídlištích vyjádřil jeden známý pán). Nepřipomínaly kasárny. Měly prostorově i barevně sladěný vnější vzhled a nápaditou půdorysnou dispozici bloků jako celku. Byty, společenská zařízení, obchody, služby, dětské školky, školy a hřiště tvořily praktický a estetický celek.

Navštívili jsme československého diplomata, který bydlel v novém domě ve dvacátém poschodí. Byt se pochopitelně od našich zvyklostí v mnohém lišil. Základním požadavkem byla ochrana před úmorným vedrem. Na podlaze ležely dlaždice, veliká okna na celou stěnu měla těžké tmavé žaluzie. Široké dveře, celé dny dokořán otevřené, vedly na zastíněný balkon. Sedm místností neměl jistě každý sousední byt, ale základní technické a sociální vybavení bylo stejné.

Odlišné podmínky bydlení na Kubě a u nás možno ilustrovat vyprávěním o něčem tak maličkém, jako je komár.

Sotva jsme přijeli, zaradovali jsme se z balkonu, otevřeného na širé moře. Vlny vyprávěly, vzduch byl nasycen parami. Jakmile se člověk rychleji pohnul, pocítil okolo sebe vlhkou stěnu a začínaly mu téci mezi lopatkami crůčky potu. S chutí jsme si na noc otevřely balkónové dveře, zaposlouchali se do ukolébavky vlnobití a s rozkoší inhalovali vzduch plný soli a jódu.

V noci nás okouzlení přešlo. V polospánku jsme střídavě přetahovali pokrývku přes hlavu a zpátky přes nohy. Naštěstí hlavu jsme přikrývali pečlivěji a tak to odnesly nohy. Velké červené štípance svěděly jako všichni čerti a než zmizely, uplynulo pár dní. Původci? Moskyti. Nebyli o mnoho větší než náš mírumilovný komár. Snad měli kapku větší zadeček, pokrytý něčím na způsob chloupků, co hrálo trochu do stříbrna. Ivan, který měl zřejmě tvrdší spánek, měl tváře oteklé a jako vyšité červenou bavlnkou. Vydrželo mu to skoro týden. Vypadal, jako by se mu na

stará kolena vyrazily spalničky.

Pochopili jsme, že jsou důležitější věci, než koncert nočního moře a zdravý vzduch. Dveře na balkon jsme víckrát na noc neotevřeli a s moskyty zahájili válku. Přišli jsme na to, že když zapneme klimatizaci na plné obrátky, zebou je nožky, sedí na zdi a ani se nehnu. Jen ti nejmazanější zalézali do nějaké škvíry. Založili jsme na tom ofenzivní taktiku. Večer před spaním jsme místnost pomocí klimatizace proměnili v ledničku, namočili a vyždímali ručníky a těmito smrtícími nástroji vyšivali stěny a strop mrtvolkami rozpláclych moskytů. Nevím, jakou radost z toho měli naši hostitelé, ale neprotestovali, komáři protesty vznášet neuměli a tak jsme mohli spát v klidu a míru.

Naše počínání bylo koneckonců v souladu se zdejší generální strategií. Moskyti jsou považováni za společenské ohrožení. Přenášejí malárii. Ve městě chodily pravidelné kontroly, prohledávaly veřejné místnosti, úřady i soukromé byty, zda není někde stojatá voda, pařeniště pro larvy moskytů. Pochopili jsme, proč na Kubě, která je kvetoucí zahradou, kde i stromy planou ohromnými květy, stojí na stolech ve váze papírové umělé napodobeniny květin (dovážené v té době hojně od nás). Váza s vodou je nebezpečná.

Byli jsme na návštěvě u dopisovatele televize Petrželky. Na roh garáže přibil plášť od pneumatiky, aby neodřel vůz. Zůstávala v tom špetka dešťové vody. Za asistence kontrolní hlídky musel v plášti vyříznout otvor, aby voda odtékala.

U nás vůči komárům tak krutí a nesmlouvaví nejsme. Nanejvýš si pořídíme v létě do okna síťku. Jak by se mnohá manželka tvářila, kdyby se jí nastěhovala do pokojů ještěrka, popřípadě celá ještěrčí rodinka? Náš televizní korespondent nám takovou symbiózu demonstroval. V hale a v obývacím pokoji se probíhaly dvě zelené potvůrky s hlavami pleistocénních ještěrů. Prohlédly si nás a zdálo se, že proti naší návštěvě neměly námítky a hostiteli ji povolily. Kdo je v domě pánem, kdo je důležitější? Ten kdo platí zanedbatelné nájemné, nebo ten, kdo se stará o likvidaci vajíček, larev a dospělého hmyzu všech pochybných druhů, jedovatých stonožek, kdo způsobí poplach, když se chystá přijít na návštěvu nezvaný host, například škorpión, nebo had (i když Kubánci tvrdí, že na ostrově jedovatí hadi nejsou)? Ostatně s ještěrkou jsem se v pokoji docela dobře snášel i ve Vietnamu a v Jemenu. Důvody přátelského soužití s těmito tvorečky jsou v tropických zemích obdobné.

Nevím, jak moskyti souvisí s tabákem. Je však mimo pochybnost, že se vzájemně nemilují. Alespoň moskyti nesnášejí tabákový dým. Když si zapálíte doutník, a nemusí to být právě kubánská světová jednička, kus za patnáct dolarů (tenkrát), komáři udržují odstup.

Tabák je tu doma. Občas jsme ho viděli růst divoce u cesty jako u nás kopřivy. To by bylo něco pro tatíky za války, když pěstovali „domovinu“ a drtili dřevnaté košťály, které páchly tak, že zaháněly nejen komáry, ale i rodinné příslušníky.

Navštívili jsme starou tabákovou továrnu firmy Ulmann. Světoznámé doutníky se zde dělaly tradičně ručně. Když se řekne, že někdo něco vyrábí na koleně, myslí se to obrazně, jako že používá primitivní instrumenty. Tady to platilo donedávna doslova. Doutník válely tabáčky na horní straně stehna až po koleno. Nikotin pronikal do organismu a dělnice trpěly neduhy jako silní kuřáci. Od revoluce se doutníky zavínají na stole.

Celá výroba je na pohled prostá. Z vysušených, ale vláčných tabákových listů se vyřízne střední žebro a dlaní jedné ruky se zarolují do trubičky. To je všechno. Čím prostší, tím náročnější. Zkuste si to. Tabák se vám rozjede jako špatně stočený papír. Práce v principu nejjednodušší vyžaduje vždycky nejvíc fortele a cviku v jemnostech. Tady tomu bylo a je právě tak. Příjemné mulatky, černošky a kreolky - v závodě pracovaly z 60% ženy - se na nás mile usmívaly a popaměti stáčely elegantní pevná „havana“, která si nedokázali labužníci odepřít ani v době nejpřísnější obchodní blokády Kuby. Doutníky tak posloužily nejen proti moskytům.

Kuba je spojena se jmény význačných světových osobností. Mám rád Ernesta Hemingwaye a chtěl jsem si prohlédnout vilu, kde žil a psal. Kromě jiného zde získal inspiraci a dal vzniknout nesmrtelnému příběhu Stařec a moře, za nějž dostal v roce 1954 Nobelovu cenu. Jeho vila stála na návrší nad mořem na východním okraji Havany uprostřed osady chudších domků, obklopených bujnou vegetací. Z oken byl nepochybně výhled na širé moře, ale od cesty byla budova ukryta za hustou bambusovou houštinou, palmami a rozkvetlými keři.

V té době ještě nebyl dům otevřený veřejnosti a my jsme si neopatřili povolení k prohlídce. Marně jsme se v neděli odpoledne dožadovali vstupu. Posílali nás od čerta k ďáblu. Vyhledali jsme muže, který měl od branky do zahrady a od vily klíče. Bydlel v sousedním domku. Poslal nás za milicionáři, kteří objekt hlídali. Jak se jich ale skrze několik set metrů široké houští dovolat? Zkoušeli jsme to ještě u staříka, který byl nad vilou jakousi vrchností. Trávil nedělní siestu v chladné zatemněné místnosti v houpacím křesle, v plátěných kalhotách a tričku bez rukávů. Velmi trpělivě a zevrubně nám vysvětlil, že bez písemného povolení nás tam pustit nemůže. Byl neoblomný. Nenechal se obměkčit ani tím, že jsme přijeli z druhého konce světa.

Vraceli jsme se do města s nepořízenou. Vlastně s úspěchem částečným. Viděli jsme z dálky dům a prostředí, kde Hemingway žil, které si oblíbil, které vyhovovalo jeho povaze a názorům na život. Bylo to prostředí velmi prosté, ale ve své obyčejnosti opravdové, jako i postavy a příběhy spisovatelových románů a povídek.

Ještě jednu připomínku na Hemingwaye jsme našli dole ve starém středu města, v ulici Empedrado („Nebe s beránky“ - Latinská Amerika si potrpí na romantická jména.). Byla to jeho oblíbená vinárnička Bodeguito del Media. Do stěn byly vyškrábány podpisy četných celebrit světové Bohémy, zdi byly ověšeny jejich fotografiemi a připomínkami na pobyt v Havaně. U stropu visela židle jednoho

vzácného hosta, který za předrevolučního režimu diktátora Batisty uprchl do emigrace, a na nějž se čekalo. Někdo nám tvrdil, že to byla oblíbená židle Hemingwaye, a že je vytažena ke stropu na jeho paměť. Ta druhá verze se mi lépe zamlouvala.

Do jiného soudku kulturních zážitků než připomínka světových literátů patřila návštěva kabaretu Tropicana. Byl to pikantní noční podnik, vypočtený hlavně na senzacechtivé cizince. Prostředí samo o sobě bylo hezké. Večeřeli jsme ve veliké zahradě pod širým nebem a popíjeli rum s ledem a coca-colou. Skrze vějíře palmových listů svítil měsíc.

Okolo jedenácté hodiny se rozžaly oslnivé reflektory a všude okolo nás se rozehrálo temperamentní show a neustávalo ani na okamžik po celé hodiny. Na několika plošinách, na schodištích, na složitých konstrukcích, na houpačkách uprostřed stromů, keřů a květin hrály, tančily a zpívaly stovky žen a mužů. Každá představa o nejmělejších kombinacích byla kaleidoskopem barev položena na lopatky. Krasavice s proužkem látky kolem beder a přes prsní bradavky, s obrovskými, snad několikametrovými růžovými klobouky a půlmetrovou vrstvou barevného peří předváděly erotické tance. Nádherná ženská těla se zmítala, vlnila, trhala sebou ve strhujícím jihoamerickém rytmu, uvolněná ve všech kloubech. Občas řetěz tanečnic procházel mezi stoly hostů. Zpocená těla vydechovala dráždivé živočišné pižmo.

Divoký apel na všechny smysly byl tak silný, a jeho trvání tak dlouhé a nepřetržitě, že jsme po čase otupěli. I můj společník, který byl veliký ctitel a obdivovatel ženského kouzla, jednu chvíli dřímal. Já jsem se také křísil sklenicí rumu se špalkem ledu. Připomínal jsem si hádanku, co je dráždivější, zda nahota „polopatě“, nebo když si dáma diskrétně upravuje cípek spodního prádla.

Po několika dnech v hlavním městě jsme nasedli s pestrou mezinárodní skupinou do autobusu a vyjeli pár desítek kilometrů do údolí Picadura. Po levé straně nás provázelo nízké pobřeží a tmavomodrá hladina s bílými beránky pěny až po obzor. Před námi se zdvíhaly siluety hor. Podél cesty stály špalírem charakteristické kubánské „královské palmy“. Pod deštníkovou korunou rozložitě ceiby se mohla utábořit celá výprava. Tvarem z dálky připomínala muchomůrku.

Přijeli jsme do státního statku, který vedl Ramond Castro, starší bratr Fidela. Hodně ho zevnějškem připomínal. Nechybělo mu mnoho do dvou metrů výšky, byl štíhlý, vousatý. I oblečení měl stejné. Olivové vojenské kalhoty a košili, čepici se štítkem. Na boku měl nízko spuštěné otevřené pouzdro s těžkou velkorážní pistolí. Od bratra se lišil snad jen tím, že se skoro stále mírně usmíval.

Jeho místo v zemědělství nebylo náhodné a neznamenal odsunutí na vedlejší kolej. Byl to v té době klíčový úsek zápasu o emancipaci země. Kuba byla do revoluce jedinou velikou plantáží severoamerické společnosti, která zde pěstovala monokultury, převážně cukrovou třtinu, banány a snad ještě ananasy a několik

podobných produktů. Naprostá většina potravin pro obyvatelstvo se dovážela. Na celém ostrově se neprodukoval litr mléka. I zámožní ho znali jen z konzerv Made in USA a chudí okusili kromě mateřského jen kokosové. Ramond Castro řídil v kraji zavedení chovu hovězího dobytka. Nebylo to lehké, chyběly zkušenosti. V odinách chovatelů nebyly tradiční zvyklosti, které si u nás ani neuvědomujeme, protože je pokládáme za samozřejmé.

Jako se v jiných koncích světa uváděly na prvních stránkách novin senzace, zde se s napětím sledoval porod „bílé krávy“, rekordmanky v doživosti. Porodí býčka, aby se ušlechtilé plemeno rozšířilo? Pod ceibou odpočívalo a přežvykovalo stádo, jehož čtyřnohé příslušnice si neuvědomovaly, jak jsou důležité a jakou roli hrají v osudech země. Nejen mléko, krávy, obilí, vlastní chleba a pečivo, ale i louka, něco pro nás samozřejmého, tu představovala tvůrčí počin, vymoženost a průvodní znak pokroku. Příroda jako by sympatizovala s lidským snažením a podávala mu pomocnou ruku. Nikde jinde jsem neviděl tak bohaté porosty šlechtěné trávy, vysoké po prsa a jemné jako hedvábí.

Povozili nás po kraji, vysvětlili, pohostili a zavezli do vesnice, kde bydleli pracovníci statku. V minulosti sezónní dělníci, převážně mačeteři, kteří se živili sekáním cukrové třtiny, putovali s rodinami od místa k místu, jak sklizeň postupovala a neměli stálá obydlí. Současně se zaváděním nových zemědělských kultur a specializací pracovníků se pro ně stavěly osady.

V místě, kde dříve byla pustina bez cest, zarostlá divokým bušem vyrostla vesnice z bílých patrových domků. V každém žila jedna rodina. Rolníci si nás rozebrali. Náš hostitel nám nad šálkem kávy vyprávěl, jak žil před rokem 1959. Do šestnácti let neměl na nohou boty. On ani jeho žena neuměli do té doby číst a psát.

Všechna stavení na venkově nebyla na takové úrovni, jako ve vesnici státního statku. Cestou jsme viděli dřevěné domky se střechou z palmového listí. Z některých vyčnívaly televizní antény.

Zastavili jsme se ve škole. Stála na návrší, nic okázalého. Jednoduchá přízemní stavba, široká otevřená okna přes celé stěny, výhled do širého kraje. Osmiletí pionýři s blankytně modrými šátky nám přednesli recitace a zazpívali. Recitovali pasáže z projevu Castra v OSN a zpívali písně o kubánské revoluci. V tomto prostředí to nepůsobilo násilně. Odpovídalo to celkové atmosféře. Ve třídě byly děti různých ras a barev pleti. Černé, bílé, poloindiáni, mulati. Mluvčím, který nás vítal a řídil dětské představení, byla žačka, černoška s velikýma vážnýma očima a podvěšenými copy.

Jak nám sdělili, je zde devítiletá povinná školní docházka a školy jsou vesměs polointernátní. Děti mají společný program do 5 hodin odpoledne. Dopoledne se učí, odpoledne si hrají, pracují a sportují. Ve školách jsou společné kuchyně a jídelny.

Hovořili jsme s příslušníky inteligence, kteří se podíleli v šedesátých letech na

likvidaci negramotnosti. Ta postihovala téměř polovinu dospělého obyvatelstva. Dobrovolníci žili celé měsíce ve venkovských rodinách v bambusových domcích. Ve dne se zúčastnili práce na políčku a večer učili celou rodinu abecedu. Několik generací od prarodičů po vnoučata. Vyprávěli jim o programu revoluce. V té době ještě lidem takový výhled připadal jako sen, jako krásná, ale neskutečná pohádka.

O tom, jaká pozornost se věnuje na Kubě vzdělání a vědě, svědčila i naše cesta. Nepřijeli jsme jako turisté, ale na teoretickou konferenci. Zúčastnily se delegace desítek ústavů z řady evropských, asijských a latinskoamerických zemí. Organizátorem a hlavním hostitelem byl ředitel ústavu dějin kubánské komunistické strany Fabio Grobart. Drobný, šestasedmdesátiletý pán, jeden ze zakládajících členů. Strávil bezmála polovinu života v kriminále, ale to ho nedokázalo zbavit elánu, který ho neopustil ani v pokročilém stáří. Teoretický referát, který na konferenci přednesl, měl živý ohlas v tisku. Hodnotil zkušenosti kubánské revoluce a perspektivy jejího dalšího rozvoje. Bylo příznačné, kolik pozornosti věnoval dvěma oblastem, vzdělání a zdravotnictví.

Mohlo by se zdát, že při takovém dějinném převratu, jakým Kuba procházela, existovalo mnoho neméně významných, nebo i daleko významnějších věcí, než je právě péče o vzdělání a o zdraví národa. Ale lidé, kterým nešlo jen o mocenský převrat a o politické pozice, ale opravdu o všestranný pokrok společnosti, nesoustředili pozornost tímto směrem náhodou. Potřeba vyplývala z historické úrovně, ze specifiky země. O vzdělání jsem se zmínil. A zdraví?

Příroda je tu krásná a štědrá. Její bujnost má i svůj rub. Mohl bych to ilustrovat na drobných osobních zkušenostech. V hotelu u bazénu s mořskou vodou jsem si o kousek skla trochu rozřízl patu. Během několika hodin mi lékařka ošetřovala zanícenou a zhnisanou ránu. Jeden den jsem si něčím pokazil žaludek, nebo chytil infekci. Jestli jsem měl někdy pocit, že mne to obrátí naruby, pak to bylo právě tenkrát. Děly se se mnou věci, že jsem se ošklivil sám sobě. A to nebylo nic tragického, kubánská lékařka to přijala celkem klidně a vyléčila jako běžnou věc, kterou zřejmě nepokládala za nic výjimečného. Není pochyb o tom, že nápor na lidské zdraví v tropických podmínkách je nesrovnatelný s naším mírným klimatem. Nízká úroveň hygieny a medicíny do konce padesátých let význam této stránky péče o člověka znásobily. I proto se vynakládaly takové prostředky na vybudování veliké moderní nemocnice v Havaně, proto se její otevření stalo neoficiální národní slavností a Castrův projev sledovala celá Kuba.

Měl jsem štěstí, že jsem krátce před cestou do Havany navštívil na pár dní Brazílii, jmenovitě Rio de Janeiro. Mohl jsem trochu srovnávat. Napovědělo mi to, proč se některé kruhy na světě tak bojí Kuby, té drobné zemičky v Karibském moři, která představuje zlomek setinky světové populace. Proč na ni dští síru a podporují kdejakého darebáka, který odtud uteče a je ochoten své vlasti škodit?

Vyjádril bych to asi tak: Na Kubě není tolik přepychových hotelů, klenotnictví,

moderního zboží, supermarketů jako v Riu. Ale nejsou tam ani favely, nezaměstnaní a bezdomovci bloudící ulicemi bosí, s vyhaslým výrazem v obličeji. Lidé nežili tak bohatě, jako se žilo v době naší návštěvy v Československu. Ale třicet let od revoluce měl už každý zajištěny základní životní potřeby, jídlo, střechu nad hlavou, zdravotní péči, bezplatné školní vzdělání. Miliony negramotných lidí se naučily číst a psát. Sezónní sekáči třtiny, kteří dříve táhli od kraje do kraje a část roku byli bez práce a bez prostředků k obživě, žili již ve slušných vesničkách, jejich děti chodily hezky oblečené. Celé rodiny vyšly z nedůstojného postavení podlidí. Čím dál tím víc se zde lidé zajímají o dění v zemi, na kontinentě, ve světě. Strana, odbory, řada organizací je vtahuje do spolurozhodování o životě, který dřív procházel mimo ně a padal jim na hlavu jako živelná pohroma. Čtou noviny, knihy, zúčastňují se kulturního dění, poslouchají rádio a televizi.

Takový příklad je pro zpátečnické režimy smrtelně nebezpečný. Pro miliony polootroků na latifundiích a plantážích působí zprávy o poměrech na Kubě jako fantazie. Až uvěří, že je to pravda, že taková skutečnost existuje, kdo je udrží?

Nepřátelé Kuby nemají starost o osudy disidentů na ostrově, ani o práva občanů, ale o sebe. Vědí, jak zde dopadli cizí i domácí latifundisté. Kuba je příklad, ferment, jiskra. Tím je nebezpečná.

Proto tak horlivé akce proti Kubě. Jedna byla v době naší návštěvy ještě v živé paměti.

Stalo se to v dubnu 1980. K budově peruánského velvyslanectví ve vilové čtvrti přijel autobus. Muži z něj zastřelili vojáka, který zde konal službu, prolomili plot a vyskákali na půdě ambasády. Velvyslanec odmítl vrahy vydat. Kuba odvolala ochranu budovy. Začaly se sem stékat lidé, toužící po emigraci. Nikdo jim nebránil. Fidél prohlásil, že kdo chce, může jít. Do nevelké zahrady okolo velvyslanectví se nacpalo na deset tisíc lidí. Byli namačkání jeden na druhého jako v přeplněné tramvaji. Zdvihla se vlna protestů a morálního odsouzení. Okolo peruánského velvyslanectví proudily statisícové průvody, lidé vyjadřovali své mínění a nesli nápisy, které nebyly organizované, ale o to byly jadrnější a méně vybíravé.

Kubánská vláda nabídla pro všechny utečence na velvyslanectví jídlo, pitnou vodu, záchody, zdravotní péči. Kdo chtěl, mohl chodit na noc spát domů tak dlouho, než se vyřídí, kam mohou emigranti odjet. Asi půldruhé stovky lidí bylo za stejných podmínek hospitalizováno v nemocnici.

Pracovníci bezpečnosti zahájili po celé Kubě „nábor“. Obešli vězení i recidivisty na svobodě a vyzývali zloděje, výtržníky, prostitutky, asociální elementy aby využili příležitost a vystěhovali se ze země. Když začaly přijíždět americké jachty, kubánské orgány vozily utečence na přístavní mola a štědře nabízely. Jestliže majitel lodi žádal sedm lidí, dostal jich čtrnáct. Když chtěl dvacet, nalodily mu jich čtyřicet. Všechno se odehrávalo za asistence četných zástupců, které dávaly hlasitě najevo, co si o šlemu společnosti a jeho ochráncích myslí.

Z bývalého peruánského velvyslanectví vzniklo muzeum. Promítli nám tam dokumentární film o příjezdu jachet s kubánskými utečenci na Floridu, o jejich pobytu v internaci za ostnatými dráty v USA a v Peru a o srážkách dovezených výtečníků s policií.

Akce, která měla Kubu poškodit, se změnila v bumerang. Na výzvu, aby si vzala vyložené kriminální živly zpátky, odpověděla Kuba tak, jak se dalo očekávat.

Ať nám to bylo, či nebylo pochuti, na Kubě bylo všechno nějak spojeno s revolucí, s radikálními změnami, s politikou. Nevím, do jaké míry je tomu tak ještě dnes, po čtvrt století. Nezdálo se mi však, že by nám to překáželo vnímat a užívat kouzelnou přírodu. Jedno je s druhým srostlé. Nelze to od sebe odtrhnout, i kdyby se o to člověk sebevíc snažil. Co to znamená prakticky? Že sem může stěží přijet návštěvník a kochat se krásami kraje a pláží a moře a přitom s klapkami na očích chodit okolo lidí, jejich radostí a strastí. Možná, že se bude leckterému čtenáři zdát, že jsem si v tomhle vyprávění všiml politiky až moc. Tak to ale na Kubě vypadalo. A jak jsem to prožíval, tak jsem se to pokusil popravdě vylíčit. Neznamená to ovšem, že jsme si nenašli čas na krásy moře a ostrova. Žili jsme jimi po celý čas, po všechny dny. Však přehlédnout je a pominout se ani dost dobře nedalo.

Jeden hezký den jsme strávili na pláži Varadero. Patří prý k nejpůsobnějším na západní polokouli a nemám důvod o tom pochybovat. Je vzdálena asi dvě hodiny cesty autem od Havany. Hostitelé nás připravili na to, že najdeme mořské pobřeží prázdné. Stejně jsme se podivili. Byl sice prosinec a byli jsme stále na severní polokouli, to je pravda, ale o nějaké zimě se dalo mluvit jen podle kalendáře. Vzduch měl hodně přes třicet stupňů a voda ke čtyřadvaceti. V takové se u nás koupou i nemluvňata. Naši kubánští průvodci však našemu řádění ve vlažné vodě jen se shovívavým pochopením přihlíželi. Pro ně bylo na koupání chladno.

Plavali jsme v teplém moři, průzračně čistém a mírně zvlněném. Dno se svažovalo pomalu a ještě sto kroků od břehu bylo možno se postavit na jemný písek. Poměrně mělká voda prý odrazuje žraloky a to je také jeden z důvodů, proč má Varadero v Karibském moři tak vysoký prestiž. Desítky metrů širokou vlastní pláž tvořil jemný písek, v odpoledním slunci rozžářený do běla. Na hranici příboje jsme sbírali malebné lastury a krvavě červené úlomky korálových keříků. Plocha písku byla poseta „myšími děrami,“ v nichž bleskově mizeli drobní krabi. Marně jsme se pokoušeli některého vyrýpnout. Buď byli příliš hluboko, anebo měli síť cestiček složitější.

Pláž lemovaly kokosové háje. Stromy měly drsnou kůru s hlubokými vráskami. Teprve při podrobném pozorování jsme zjistili, že se v rýhách ukrývají desítky ještěrek a některé nepatřily k nejmenším. S povrchem kmenů dokonale splývaly. Dokázaly setrvat bez hnutí a teprve, když jsme se jich dotkli, bleskem zmizely na opačné straně kmene a o metry výš, aby znovu zaujaly pozici bez pohnutí.

Pod stromy ležel kokosový ořech, veliký skoro jak kopací míč. Ostrým úlomkem

prkna, jež mi nabídlo moře, jsem po značném úsilí roztál tlustý zelený obal. Vypáčil jsem z něj vlastní hnědý, chlupatý ořech, jak ho známe hlavně z předvánočního trhu. Obal byl složen z pevných vláken, která slouží jako surovina pro výrobu rohoží. Mléko a dužina už byly nakysle cítit a trofej po mé analýze skončila v popelnici.

Zastavili jsme se na návrší v hotelu Las Americas. Bylo to někdejší letní sídlo multimilionářské rodiny DuPontů z USA. Přepychová stavba, napodobující španělskou haciendu, byla vkusně zasazena do krajiny. Stála na skalnatém útesu přímo nad mořem. Uvnitř mramorová chladivá podlaha, stěny obloženy tmavým ušlechtilým dřevem. Zařízení bylo udržováno do značné míry tak, jak vypadalo za bývalého majitele. Obědvali jsme v salonku, kde stála knihovna s původní literaturou. Působilo to spíš jako zámek, než jako hotel. Jen ceny za langusty byly lidové.

Vyprávěli nám zde zajímavou příhodu. Začal se nenadále propadat práh v přízemním pokoji. Ukázalo se, že pachatelé byli - termiti. Všekazi. Měli charakteristickou pyramidu, své „mraveniště“, nahoře na kopci. Vytvořili podzemní tunel až do stavení, které je z nějakých důvodů - pro nás lidi těžko pochopitelných - lákalo. Těžko to asi byla knihovna s americkou literaturou v anglickém originále.

Moře se s námi loučilo. Vlny připomínaly rytmus srdce. Byly jen méně pravidelné. Hudební klíč přílivu a odlivu, tišiny a bouří je zvláštní. To se jen člověku zdá, že se to opakuje pořád stejně. Moře je jako lidský život. Vlastně lidský život je jako moře, to tady bylo dřív. Někdy propadáme černé skepsi a podruhé máme právě to moře po kolena. Pochopit vlny života, to není fatalismus. To je jen nutnost a umění smířit se s tím, že ani moře, ani naše dny nelze udržet stále jen na hladině příboje.

Adiós, Cuba ! Buena suerte - Mnoho štěstí !

Objevování Paříže

Nevím jak to přišlo, ale Francie zůstávala na okraji mých zájmů. Nebyl jsem proti ní zaujatý, ale ničím mne zvlášť neupoutala.

Z domova a z dětství jsem si takový povrchní přístup neodnesl. Tatínek, který hodně četl, měl francouzské autory rád a pochvalně o nich hovořil. Protože celé večery četl nahlas, mnohé z nich jsem poslouchal.

Jako všichni kluci té doby jsem měl rád Alexandra Dumase a Julese Verna, později Viktora Huga a postupně i Balzaca, Zolu a Anatola France. Hluboce do paměti se mi zapsala Paní Bovaryová od Flauberta. Jana Krištofa od Rollanda jsem četl ztěžka, ale později mne okouzila jeho Okouzlená duše, kterou kritika cení méně. Jako začínající filosof jsem měl z Francouzů nejraděj Voltaira a Diderota. Rousseau mi připadal moc didaktický. Z moderních autorů jsem četl zejména Aragona, Sartra a Camuse. Nejfrancouzštější se mi zdál Ilja Erenburg a z našich Vítězslav Nezval a Adolf Hoffmeister. Asi proto, že příchozí popíše dům zvenčí obvykle lépe než ten, kdo žije uvnitř.

Nechci vyjmenovat kdekoho, ale jen dokázat, že nedocení Francie nepramenilo z čiré neznalosti. Spíš z toho, že jsem francouzské prameny četl jen „mezi jiným“ a nikdy ne systematicky s cílem udělat si hlubší celkový obraz. A nebylo to právě naopak: že jsem se snažil srovnat všechny Francouze do jedné řady, vyladit do jedné tóniny - a nešlo to?

Jistě hodně působilo, že moje francouzština byla bídná. Bez znalosti jazyka může člověk do tajů a kouzel země a národa, do jejich „duše“ proniknout ztěží. Cizí jazyky mne lákaly, ale pro francouzštinu mi chyběl silnější podnět. A tak příčina a následek tvořily kruh.

U beletrie mi vadilo, že postavy jednaly obvykle jinak, než bych si byl počínal na jejich místě. To mne dráždilo a knihy odcizovalo. Motivy jednání francouzských hrdinů pro mne bývaly „terra inkognita“.

S takovými vetchými předpoklady jsem se ocitl v první polovině osmdesátých let dvakrát v Paříži. Jednou to bylo na mezinárodní stranické teoretické konferenci, podruhé na XIII. kongresu Mezinárodní asociace politických věd (IPSA). Nic zvláštního jsem si od těchto cest nesliboval. Už úvodem musím konstatovat, že mi daly víc, než jsem čekal. Hlavně podnítily můj zájem o Francii a otevřely mi tak další okénko poznání.

Když jsem poprvé přiletěl na letiště Orly, řidič z velvyslanectví nás s pochopením a s pýchou na „svou“ Paříž zčerstva povozil po městě. Pro Kamila Lorenze to nebyl objev, ten nám spíš podával zasvěcený výklad. Ladislav Hrzal, Andrej Gabal a já jsme sledovali všechno jako novum.

Křížovali jsme historické centrum, zahlédli Pantheon, Eiffelovu věž, Seinu, Notre Dame, Louvre, Champs Élysées a na Montmartru bílou čepičku baziliky Sacré-Coeur.

Aby nám něco důležitého hned při prvním představování neuniklo, objeli jsme kruhové náměstí hanbatého Pigalle a udělali „vpravo hled“ několika slečnám.

Ubytovali jsme se ve východní okrajové čtvrti Bagnolet v moderním hotelu Novotel, kde se konala konference. Na uvítanou nás čekala opulentní večeře se znamenitým burgundským vínem. Pohostinná Francie se od prvních kroků nezapřela.

Bylo toho na nás najednou hodně: cesta letadlem, „vlevo vidíte - vpravo vidíte“ a teď ještě bohaté jídlo a pití. Vyšli jsme si trochu na vzduch. Nebyl na to právě ideální čas, sychravý studený večer, půl jedenácté. Okolí hotelu nepůsobilo vábně. Nad námi trčela na betonových pilotech dálnice, jež obtáčela město. Právě zde se z ní spouštělo několik výjezdních a nájezdních cest. Bohatá kytice z masivního železobetonu. Nepochybuji, že to bylo pro řidiče praktické, ale z našeho žabího výhledu to mělo půvab asi jako městská kanalizace. Kus dál to bylo lepší.

Šli jsme předměstskou ulicí, která se na pohled nelišila od okraje jihočeského maloměsta. Do nízkého svahu stoupaly řady starších, vesměs jednoposchodových domů, malé krámky, hotýlky které nepůsobily přepychově. Občas se mezi staršími budovami objevila modernější vilka, nebo domek na způsob okálu. Nová stavení odstupovala dál od vozovky; počítalo se patrně s rozšířením ulice. Chodníky byly místy slušnější, někde s vyvalenými obrubníky.

Sem tam spěchal chodec, auto, hlídka policie. Přibrzdil u nás pasák s třemi děvčaty, která výřečně doporučoval. Kamil nám to přeložil ze šťavnatého slangu pařížského „apače“ do spisovné pražštiny.

Procházka se od odpolední projížďky slavnými místy lišila, ale neprožíval jsem to jako zklamání. Ani jsem nepocíťoval pohrdání: vida, řekne se Paříž a když se ukáže v nedbalkách, vypadá takhle. Ne. Takové pocity jsem neměl. Spíš povoloval odcizený odstup a věci dostávaly přirozený lidský rozměr.

V příštích dnech se mi Paříž přiblížila slušností, zdvořilostí lidí. Ve velkoměstech jiných zemí tomu tak zpravidla nebývalo. I v Praze má člověk někdy dojem, že si každá lidská sazenička kvete a voní sama pro sebe. Tady jako by si lidé na vzájemných pozornostech pochutnávali. Když jsem v metru nepustil člověku létací dveře přímo do obličeje a okamžik je podržel, mile se usmál a poděkoval. Zdálo se mi, že má větší potěšení ten, kdo vyskočí a uvolní sedadlo, než ten, kdo si sedne. Když jsem někomu šlápl na nohu a řekl „Pardon“, měl jsem dojem, že jsem mu nemohl způsobit větší radost a skoro mne to svádělo šlápnout mu ještě na druhou nohu.

Generalizovat ukvapeně se nemá. Podruhé jsme přiletěli 14.července, na největší národní svátek, výročí pádu Bastily. Byl jsem nachlazený a místo abych se šel dívat na přehlídku a na ohňostroj, kurýroval jsem se v hotelové posteli acylpyrinem. Zážitky ze slavnosti jsem měl z druhé ruky. Zklamaly mne. Kam se poděly z Paříže zdvořilé úsměvy?

Celé město vyšlo do ulic. Špalíry podél chodníků rovnali ostří hoši z CRS, něco jako zásahová policie. Nevynikali elegancí, ani delikátními způsoby. V černých kombinézách z hrubého plátna, s klacky na způsob násady od krumpáče. Když se davy začaly zezadu tlačit na přední řady a strkat je z chodníku, řezali to z rozmachu hlava nehlava, muže, ženy, děti, stařenky, jak jim kdo přišel pod ruku.

U těchto pořádkových řemeslníků se zřejmě bezohlednost považovala za kvalifikaci. Nasazovali je proti demonstrantům, stávkujícím, proti protestující mládeži a studentům. Ale v den, kdy národ jde pozdravit svou armádu a slaví svátek svržení despotismu a nástup epochy svobody? Někteří z této policejní elity se od spodiny lišili - kromě uniformy - dost málo. Pusinky jako srovnané válečkem na nudle, býčí šíje, sveřepý pohled. Buldoci demokracie.

Když jsem je později viděl držet patrolu okolo Eiffelovky, kladl jsem si otázku: proč? Aby ji někdo neodnesl? Nepověsil transparent? Demonstrativní terorismus ještě nebyl v módě.

Naši účastníci oslav 14.července měli ještě jeden zážitek. Profeseru Čičovi v metru uloupili peněženku i s šeky. Ne nepozorovaně, ale s drzostí přímo cynickou. Vagón byl nacpaný k prasknutí. Naši přátelé se ocitli natlačeni na skupinu mladíků. Jeden mládenec hmátl profesorovi do náprsní kapsy, vytrhl mu tašku s penězi a podal ji přes rameno kumpánům. Celá banda se drze šklebila našim soudruhům do tváří. Co si mohli počít? Pustit se v metru s výrostky do rvačky? Křičet o pomoc?

Než našli prvního policajta, zloději se vytratili. Na komisařství sepsali s oloupeným a se svědky protokol. Ke cti místních úřadů budiž konstatováno, že profesor Čič dostal před koncem kongresu celou částku nahrazenou.

Optimistickou vizi slušných a zdvořilých Pařížanů jsem si musel poopravit. Jsou slušní, ale ne všichni a ne vždycky.

Jestliže jsem se hned na kraji vyprávění zmínil o nepěkných momentech, nechtěl bych tím odvádět pozornost od nejsilnějších dojmů. Jen ignorant anebo člověk zaujatý by mohl procházet Paříží a nevidět velkolepé pomníky slávy a nevnímat impozantní estetický celek.

Jako páteř města mi připadala Champs Élysées, Elysejská pole. Pokračují skoro dva kilometry od překrásné Tuilerijské zahrady až do otevřené náruče Vítězného oblouku. S tímto zlatým pásem jsou spojeny slavné i tragické chvíle Paříže.

Bez Vítězného oblouku by Elysejská pole ztratila polovinu nebo tři čtvrtiny lesku. Tuny kamene a desítky uměleckých děl oslavují války Napoleona Bonaparta. Který Francouz v tom nespatřuje vrchol slávy své vlasti?

Existuje větší kult osobnosti? A co ostatky Napoleona v kryptě Invalidovny v sarkofágu z červeného porfýru? Co Colonne d'Austerlitz-Slavkovský sloup na Vendomském náměstí, 44 metrů vysoký se sochou Napoleona, obtočený pásem z 1250 ukořistěných děl, oslavující vítězné bitvy? Je historický přínos oněch válek a jejich strůjce tak veliký, aby si zasloužil zbožňování? A co hekatomby mrtvol

a nezměrné lidské utrpení po celé Evropě? Kdo zaplatil větší daň krve, než Napoleonův vlastní národ? Jak to, že se Francouzi od tohoto kultu nedistancují, že se to po nich nežádá? Myslím, že by bylo spravedlivé měřit všem diktátorům stejně. Uznat a ocenit, v čem byl který z nich přínosem - pokud přínosem byl - ale nezavírat oči před ohavnostmi a tragediemi, které zůstavili ve svých stopách. Všichni.

Nechci zpochybnit národní hrdost Francouzů. Vážím si jí, zvláště v dnešním zglobalizovaném světě. Mají dost skutečných hodnot, na něž mohou být pyšní, velikých postav, jež znamenají nehynoucí přínos lidstvu.

O takových veličinách mluví i Pantheon. Na průčelí je nápis: ‚Velkým mužům vděčná vlast.‘ I když vděčnost přichází se zpožděním a nejčastěji až po smrti a měřítko velikosti se mění, mohli jsme se zde v souladu se svým vědomím a svědomím poklonit sarkofágům, v nichž spočívají ostatky geniů jako byli Voltaire, Rousseau, Hugo.

Silným dojmem na mne působila Notre Dame - katedrála Matky Boží. Stojí na ostrově Ile la Cité, v místech, kde se ve 3.století př.n.l. usadili keltští Parisiové. Dóm jsem si zamiloval o pár desítek let dříve. Způsobil to román Viktora Huga s nesmrtelnými postavami Quasimoda a nešťastné cikánky.

Protože skutečné poklady nedostává člověk lacino, mohl jsem si interiér pětilodí prohlédnout až na druhý pokus. Poprvé jsme vstoupili postranním vchodem za zimního večera. Uvnitř bylo sice živo, i reflektory zářily, ale ne pro tuctové smrtelníky. Kralovala zde televize. Postavila se nám do cesty příslovečná zdvořilost, rozpažila, uklonila se, usmála a promluvila: „Mrzí mne, ale je zavřeno. Natáčíme.“ Raději bychom to bývali měli bez nonšalance, ale otevřené.

Příští den jsem nemohl získat partnery, a tak jsem se vypravil sám. Považoval jsem to za kus odvahy. Provoz v metru a na ulicích mi zatím připadal jako jankovitý kůň, kterému není co věřit. Sebedůvěra se mi zvýšila, když jsem dospěl k cíli bez úrazu a hnedle bez zacházky.

Špetku tápání a pár minut úzkosti prožitky vynahradily. Ohromná chladná a potmělá prostora chrámu mne přivítala tichem. Skupiny návštěvníků polkl prostor jako jezero vodní krůpěje. Každý můj ostýchavý krok se rozléhal jako svatokrádež. Kamenné postavy z šerých koutů na mne hleděly přísně. Hlavní oltář se ztrácel v dálce, boční a příčné lodi byly v lese sloupoví bez konce a kraje. Vysoko pod lomenou klenbou plály šikmé pruhy slunečního jasu. Nejsem pobožný, ale měl jsem pocit, jako by mne tajemné síly zdvíhaly a unášely mimo čas. Držel jsem v ruce papírového průvodce, ale neměl jsem chuť číst střízlivé věcné údaje a nechtělo se mi obcházet plastiky, obrazy a relikvie. Postával jsem u mocného bočního sloupu a nechával se unášet okouzlením. Tak mi zůstal Notre Dame v paměti.

Mnohem banálněji jsem prožil o dva roky později návštěvu radnice. To už jsem nepřišel sám, ale v proudu tisíce hostů ze všech konců světa. Pařížský starosta

Jacques Chirac (pozdější prezident) pozval delegáty politologického kongresu. Věnoval nám patetický projev a koktejl. Na poslouchání řeči nebyla ta pravá nálada. Nedělali jsme už několik dní nic jiného, než poslouchali jeden druhého. Na pohoštění nás tu bylo tolik, že málokdo dosáhl na prostřené stoly. Přes upřímný hlad a žízeň jsem se k ničemu neprobojoval.

Ke vši smůle si mne vzala na mušku pomenší Američanka, které jsem bez vlastní viny padl do oka už v předchozích dnech. Pochybuji, že propadla mému sedmapadesátiletému šarmu. Spíš potřebovala na exkurze po večerní Paříži garde a já jsem asi vypadal na kabaret Moulin Rouge dostatečně frivolní. Její zájem v dané chvíli zapůsobil: uspíšil můj útěk z radnice a tak mám o této novorenesanční pamětihodnosti (mám na mysli budovu, ne onu dámu) poznatky jen velice povrchní.

Nejdražším klenotem Paříže pro mne byl a zůstává Louvre. Vracel jsem se tam při každé příležitosti zas a znovu a odcházel s oteklýma nohama až když zvonek vyháněl poslední nedisciplinované návštěvníky. Kdyby mi bylo dopřáno, abych se ještě jednou jako senilní a nesolventní důchodce do Paříže dostal, nejsem na pochybách, kam by mne první cesta vedla.

Co může laický zbožňovatel o takovém nekonečném moři estetických požitků napsat? Všechny věcné vzpomínky jsou jako rouhání před prahem výtvarného všehomíra a každý superlativ je tisíckrát propíchnutý dětský balónek. Vzpomínky defilují od Venuše Miloské okolo okřídleného genia bez hlavy (je to Niké Samothrácká?) k Mona Lise - la Joconde od Leonarda da Vinci. Ani hlava francouzského státu není ukryta za tak tlustým neprůstřelným sklem. Kdyby se udělala statistika, co poutá v galerii největší zájem a která dáma je v Paříži ze všech nejvyhledávanější, pak by vavřín prvenství patřil krasavici z plátna a oleje se záhadným úsměvem. I zvrácení exhibicionisté hledají v jejím poničení žebříček na piedestal hérostratovské slávy.

S trochou skepse jsem stoupal na Montmartre. Bílá bazilika Sacré-Coeur - Nejsvětějšího srdce Ježíšova, která sedí na jeho vrcholu je jednou z dominant, vévodících městu. Nevím, zda si to zaslouží. Je ohromná, plná kopulí, štítů, schodišť a sloupů. Je v ní krypta s klenotnicí a visí na ní devatenáctitunový zvon. Je postavena v pseudorománském - byzantském slohu. Asi by ráda působila dojmem tisíciletí, ale je mezi svatyněmi skoro novostavba. Byla dokončena na prahu první světové války. Chybí jí poctivá stará patina a není ani moderní. Všechno, co se tváří „jako“, těžko okouzlí.

Kopec Montmartre je sám o sobě plný kuriozit. Staletí byl stranou centra a uchylovali se sem ti, kdo nežili na vysoké noze, nebyli uznávaní, nebo pohrdali oficiálností. Úzké křivé uličky, prošlapaná kamenná schodiště, hospůdky a kavárničky bohémů, kteří měli sotva na skleničku vína, ale jejichž plátna dnes zdobí přední galerie světa, nad tím otáčející se ramena dvou posledních větrných mlýnů, to je zbytek romantiky Montmartru.

Na malém náměstíčku jsme nahlíželi do rukou malířů, kteří portrétovali zájemce, vesměs zahraniční turisty. Okolo stromů opírali hotová plátna. Diváci obcházeli, pokukovali, komentovali, někdo se povýšeně zasmál. Opodál hořel oheň a půl tuctu postav posedávalo a postávalo okolo. Nehřál si tu zmrzlé prsty nový Renoir či Picasso? Věhlas mívá za momentálním uznáním zpoždění.

Při sestupu jsme si nenechali ujít „pornodominantu“ Paříže, Pigalle. Nebyli jsme tu večer, kdy se to zřejmě roztočí na plné obrátky. Procházeli jsme dopoledne, kdy sexuální pracovnice a jejich andělé strážní a principálové nahatých představení spinkají jako pacholátka. Viděli jsme jen vystavené fotografie a propagační nabídku. I tak to byl silný tabák. Řada obrázků kombinovala gynekologii s gymnastikou.

Pár zmrzlých holek se opíralo jednou nohou, ohnutou v koleně, o zed' a chraplavým, nastydlým hlasem nás oslovovalo. Jako kdyby nás musely na sebe upozornit, abychom pochopili, proč tam v tom studeném lednovém povětří jektají zuby a lačně do sebe vtahují teplý dým cigarety. Spíš si těmi průpovídkami krátily dlouhou chvíli. (Poměrně nejslušnější vnadidlo, které prostitutky všech kontinentů navlékají na háček předhozený kolemjdoucímu, je otázka: „Prosím vás, kolik je hodin?“) Některé z těchto Venušiných brigádnic dopolední směny měly bohatší libreto. Připomínalo mi to pejsky, kteří za mrazu štěkají, aby se zahřáli.

Ale nechme lehké holky lačným zájemcům a věnujme se něčemu hezčímu. Uděláme společně dlouhý krok ze zimní do letní doby.

K světoznámým raritám Paříže patří opravdová dominanta města, která mnohdy slouží jako jeho neoficiální symbol - Eiffelovka. Některí Pařížané jí mají její vysoké postavení za zlé. Dělá prý z Paříže vesnici: kostelní věž uprostřed a chalupy okolo. Počátkem 20. století se dokonce uvažovalo o jejím zboření.

Přesvědčil jsem se, že jí pomluvy na popularitě neubírají. Postavil jsem se u jedné její nohy do řady a za 37 franků (dnes bych zaplatil víc) si koupil jízdenku do třetího, nejvyššího patra. Než jsem odstál frontu, chvíli to trvalo. Ještě jsem čekal skoro hodinu ve výšce 115 metrů, než jsem se dostal do klece na poslední úsek cesty. Dlouhý zástup se klikatil mezi ocelovými vzpěrami konstrukce. Za mnou postupovali dva mladíci a bavili se mi do ucha. Byli asi dvacetiletí, jeden podle řeči Američan, druhý z Anglie.

Jejich rozhovor mi krátil čekání.

Uvažovali o nákladech na vysokoškolské studium a o stipendiu od armády. Charakterizovali své ozbrojené síly. Američan se zmiňoval o závazku na dvanáct let. Nezapřel národní skromnost a tvrdil, že jejich armáda má absolutní techniku, je neporazitelná a nejmocnější na světě. Rakety, které by na USA vystartovaly zničí první salvou, pak vypálí druhou a třetí a bylo by to vyřízené. O vstupu do armády ale zapochyboval. Američané jsou velcí individualisté, a proto v armádě chybí správné kamarádství a společný duch. V britské armádě, prodchnuté

nacionalismem, je to lepší.

Prohlédl jsem si je. Americký mluvka byl vysoký urostlý hoch s řídkým trávnickem neholených nazrých vousků na bradě. Ten druhý byl bledý, hubený chlapec s vpadlým hrudníčkem a úzkými ramínky. Cynické meditace o válce, armádách a americké superioritě mne děsily. Nebyly to zas takové děti, aby jalově a bezmyšlenkovitě tlachaly. Šlo zřejmě o příslušníky inteligence. Psal se červenec 1985.

Klec nás oddělila a pohled z výšky 276 metrů na panorama Paříže mne přivedl na příjemnější myšlenky. Ve slunci převládala bílá barva budov. Město přetínala napolovic klikatá, rozdělující se a spojující linie Seiny. Po ní se jako hračky pohybovaly výletní a nákladní lodi. Břehy spínala řada mostů, jeden od druhého na půl palce. Kopule posvěcených i odsvěcených domů, pás Elysejských polí a hodně, hodně zelených parků. Na obrubě terasy byly barevné panoramatické fotografie význačných budov s legendou. Praktická věc.

Strávil jsem prohlídkou asi dvě hodiny. Dolů to šlo rychleji a skoro bez čekání.

S chutí jsem se prošel Marsovým polem, abych rozproudil krev v nohou, unavených dlouhým postáváním na věži. Na opačném konci parku, na prostranství u Vojenské školy cvičily mažoretky. Nebyl jsem ještě na tenhle z Ameriky importovaný žánr zvyklý a připadalo mi to, jako když komedianti u kolotoče pořádají spartakiádu. Nevalná kutálka hrála řízné marše, klíčovou roli měl buben. Pár desítek pubertáček zvedalo do rytmu kolena, mávalo strakatými praporky a dřevěnými flintičkami. V rohu plochy stál chlap a dodával výstupu ideovost: držel veliký prapor s pruhy a hvězdami. Dvě děvčata po jeho boku vypínala klíčící ňadra a dělala dřevěnou puškou k počtě zbraň. Cvičenky zatím sestavu moc neuměly a hodně to pletly. Zato bojovně vystrkovaly bradu a na každý úder bubnu sebou prudce škubly. Pár lidí jim zatleskalo.

Vcelku jsem v Paříži v té době mnoho poamerikanizované kultury neviděl. Alespoň ve srovnání s jinými západoevropskými městy. Jak je tomu dnes, to se neodvážím odhadnout.

Zmínil jsem se o bohatství pařížských parků. Množství zeleně v mírných klimatických podmínkách dodává městu svěží, příjemný ráz. Parky neslouží jen pro ozdobu a kypí životem. Nechybí dětská hřiště plná nápadů, čisté lavičky, ostrůvky občerstvení a u nich stolky se židlemi. V létě se děti i dospělí stříkají okolo fontán a nezdá se, že by byl někdo na pár kapek choulostivý. Maminky a chůvy s kočárky se potkávají na pískových cestičkách, turisté fotografují, milenci se drží za ruce, dívají se navzájem do očí a chodci jim s pochopením ustupují z cesty.

Kdo překáží, to jsou dědci, házející bílé koule na čáry v písku. Abych jim nekřivdil - v pracovní době přistihneme u národní vášně, hry petang hlavně důchodce, ale jinak jí propadají všichni, mladí jako staří a mezi muži i mnohé příslušnice krásnější poloviny Paříže.

Paříž je půvabná nejen bohatstvím zeleně. Kdybych se odvážil ji zosobnit, řekl bych, že je to krasavice, plná života a radosti. Tak na mne působila během několika dní, jež jsem v ní strávil. Připadalo mi, že je zde stále neděle. Čím to je? Snad svátečním vzhledem - bílé domy, od jara do podzimu rozkvetlé záhony, ulice plné platanů a nebe málokdy podmračené. Možná také množstvím návštěvníků - stojí s otevřenou brožurou a zakloněnou hlavou před pamětihodnostmi, obklopují krámky s kuriozitami a suvenýry, polehávají na trávniku (což si většinou doma nemohou dovolit). I já chodím a prohlížím a cítím se svátečně.

Netvrdím, že mne všechna architektura v Paříži oslnila. Kdybyste to na mne neprozradili, nazval bych některé vysoké slepé zdi, předimenzované sloupy, štíty, brány a kopule „architekturou slonů.“ Pokud si do toho dosadíte pár monumentů z veleslavné doby Napoleona, nebudu se s vámi přít.

Ani to mi však příliš nevadí. Zapadá to do stavebního liberalismu, do svobody gigantů a drobnokreseb, cukrové nádhery doby Ludvíků, do všehochuti a pohody Latinské čtvrti, secese okolo první světové války, rácie moderních výškových budov s více než 200 metrů vysokým komplexem Maine. Nepřeborný kadlub vkusu a nevkusy je většinou krásný a někdy ošklivý až rozkošný, ale vždycky jiskřící originalitou a nikde na světě neopakovatelný.

Monumentalita bezmála desetimilionového velkoměsta (městská oblast má na 9 milionů, v samotném městě necelé 3 miliony), širokých bulvárů, kolosálních staveb a velkoobchodů je zjemněna a polidštěna ulicemi menších krámů, kavárničkami se stolky na chodníku, předměstími rodinných domků s růžičkovou kapustou a řeřichou na zahrádce. Koloniální mocnost si ve své metropoli zachovala lidsky zabydlené kouty, pitoreskní uličky, obchůdky s nejroztodivnějšími nesmysly. Viděl jsem starého Araba, který měl na chodníku vyloženo a prodával pár starých dřevěných školních pravítek.

Paříž se liší od studených, odlidštěných velkoměst. Nechci jmenovat příklady, abych někoho neurazil. Praha mezi ně jistě nepatří. Ta si historickým a intimním kouzlem nezadá. Někdy soutěží s Varšavou o přídomek „slovanská Paříž“.

O čistotě města jsme se položertem dohadovali a pošťuchovali se Slávkem Hrzalem. On si pochvaloval, jak je všude vymeteno a já zase ukazoval na pohozené papíry, poloutržené plakáty na vývěsních tabulích, nedopalky cigaret na nástupištích podzemky. Pravdu jsme měli oba. On ráno, já večer. Každý tady nechá všechno s bohorovným klidem ležet, kde to přestane potřebovat. Na chodníku, na pěšince v parku (i když má odpadkový koš na tři kroky), v obchodě, v metru. Proč by měl v restauraci uhasit cigaretu v popelníčku, když ji může hodit pod stůl a elegantně rozšlápnout. Do rána všechen svinčík záhadně zmizí a Paříž se usmívá zametená a vymytá. (Skeptický sociolog by připojil poznámku o národnostním a náboženském složení úklidového personálu.)

Zvláštní kapitolou města je Latinská čtvrť. Dýchá tu univerzitní středověk,

akademická svoboda, bouřlivá studentská mládež současnosti a k tomu exotika mnoha ražení.

Politologický kongres se odbýval v historických prostorách Sorbonny, pařížské univerzity. Doplnkem a protiváhou její důstojnosti jsou uličky okolo nábřeží sv. Michala. Kouzlo jejich kavárniček zbásnil Vítězslav Nezval.

Není potřeba, aby se spojilo za ruce mnoho studentů a přehradí prostor od jedné stěny ulice ke druhé. Sotva tudy projel před staletími kočár. Šířka je ještě z poloviny zastavěna květináči před květinářstvími, pyramidami pilafu - dušené rýže s masem na desítky způsobů před arabskými jídelnami, stojany s množstvím pohlednic, s reprodukcemi obrazů a „originály“. V potměšilém krámu jsem prohlížel mystiku a parapsychologii nejzáhadnějšího původu od foliantů kabaly v prastaré ohmatané kůži po módní návody novodobých východních sektářů, jak dosáhnout nirvány a nesmrtelnosti duše.

Místo dopravního hlomozu dominoval vodopád výřečnosti majitelů obchodů a jídelen. Místo výfukových plynů bylo ovzduší plné aróma česneku a tisíce koření. Nabízeli se zde raci, langusty, ústřice mnoha druhů, krabi, krevety, exotické saláty a masa připravená na sto způsobů.

V nepřehledném množství starých tisků jsem se mohl probírat zde a ještě v hojnější míře na protějším břehu Seiny, na pultech a pod plátěnými stříškami bukinistů. Několik set metrů nábřeží tvořilo jeden antikvariát. Srdce mi lačností usedalo, ale kupovat jsem si netroufal. Za pomoci slovníku jsem sice občas nějakou francouzskou knihu přelouskal, ale odlišit v rychlosti hodnotnou věc od braku bylo nad moje síly. A vychválit cokoli do nebe nečinilo dědům v krámcích sebemenší potíže.

Během mé druhé cesty do Paříže, v rámci světového politologického kongresu se mi naskytl možnost navštívit Versailles. Do barokní nádhery Ludvíka XIV. jelo na padesát autobusů. Byla to masová konzumace historické pochoutky. V tisícíhlavém procesí jsme procházeli nádvoří, královské komnaty a zahrady. Výklad byl za těchto okolností těžko možný a tak jsme se mohli jen dívat. I tak to bylo zajímavé.

Zajímavé ano, ale zvláště působivé se mi to nezdálo. Nádhera, přepych a lesku tu bylo na můj vkus příliš mnoho. Královské komnaty ve střední části zámku tvořily frontu velikých sálů, jeden skvostnější než druhý. Veliká okna od podlahy po strop otevírala pohled do zahrady, broušená zrcadla rozšiřovala prostor a ohrázovala zlato, brokát a mramor. Pro okázalé plesy to bylo jistě vynikající. Místo stovek politologů v tmavém saku s vestou jsem si představil dekoltované dámy v hedvábí s černou koketní muškou na tváři a galány v napudrovaných parukách s vycpanými lýtky. Ti sem patřili. Chyběl mi ale kousek útulnosti. Všechno mi to připadalo jako vyšperkované a pozlacené nádraží. Nějaké lidštější místnosti měla snad královská rodina v jiném traktu a s těmi se nám nepochlubili.

Vzpomněl jsem si na dva šlechtice s kordem, jejichž vznešenou funkcí s bohatou roční prebendou bylo analyzovat každé ráno obsah nočníku královské výsosti.

Zahrady byly příkladem francouzského parku. Vyšlechtěné, sestřižené do rovných řad a průhledů, plné soch, s fontánami a geometrickými kanály. Narodil jsem se na myslivně a jako začínající lesník jsem příliš dlouho vyrůstal ve skutečně pošumavské přírodě, než abych mohl mít pro takovouhle krásu pochopení. Připadalo mi to jako les, postavený do pozoru.

Velký Trianon prý představoval nejprve fajánsový, pak mramorový budoár, který si nechal postavit v lese Ludvík XIV., aby tu svačil s milostnicemi.

Malý Trianon se zachoval v podobě pseudovesničky s malými domky. Podle brožurky ji zřídil Ludvík XVI. pro Marii Antoinettu, která si tu hrála se svými dětmi. Taková verze by byla přijatelná. Průvodce na místě nám však říkal něco jiného. Znuděná šlechta prý zde provozovala módní pastorální scény, oblékala se do venkovských kostýmů a hrála zamilované pastýřky a ovčáky. Jak jsem koupil, tak prodávám. Vážený čtenář (nebo čtenářka) má na vybranou.

Završení hromadné exkurze se konalo v Zimní zahradě. Pro hosty kongresu byla uspořádána recepce. Jako při každé podobné příležitosti to byla veliká strkanice a nuda. Protože jít čtyřicet kilometrů do Paříže by bylo daleko, nezbývalo, než se dočkat konce. Krátili jsme si dlouhou chvíli tím, že jsme lovili číšníky, když vpluli do ohromné dvorany s táčem nad hlavou a snažili jsme se něčeho zmocnit dříve, než se tácy vyprázdnily.

Jsem rád, že jsem mohl Verseilles vidět, ale nadšen jsem jimi nebyl. Vzrostla však ve mně úcta k revoluci, která dokázala s parazitní feudální společností a jejím životním stylem skoncovat.

Nikoli v desítkách autobusů, ale ve třech osobách jsme vyhledali největší a nejproslulejší pařížský hřbitov Père-Lachaise. Prodávala se zde mapka, na níž byly vyznačeny hroby desítek osobností. Odpočívá zde Molière, La Fontaine, Chopin, Daudet, Beaumarchais, Musset, Rossini, Balzac, Bizet, Delacroix, Champollion (rozluštil hieroglyfické písmo), Proust, Wilde, Modigliani, Barbusse, Eluard, Apollinaire - všechna velká jména nevypočtu. To, co nás sem přivedlo jsme však na plátku nenašli. Zeptali jsme se v domku s květinami.

„Komunardi? To nevím.“

Je to možné? Celý pokrokový svět zná slavnou a tragickou historii Pařížské komuny a masové popravy 28.května 1871. Zeď komunardů a šachty hromadných hrobů byly pár kroků od této brány a domku květinářek. Na plátku nebyl uveden ani hrob Jeana L. Jaurése a zemřelých představitelů komunistické strany, kteří leželi ve stejném konci hřbitova.

Byla nevědomost ostudou babek, které tu prodávaly chryzantémy a věnce z papírového vavřínu? Spíš projev čehosi, co jako nástup doby ledové postihlo evropské pokrokové hnutí. Ani Francie s hrdou revoluční tradicí se tomu docela

neubráníla.

Sledoval jsem, jak se v povědomí Francouzů podivně snoubí a kombinuje řada protikladných tendencí a hodnot. Dovedou vzdychat plni obdivu nad aristokratickým přepychem Ludvíků a slavit dobytí Bastily. Dmou se pýchou na slávu Napoleona Bonaparta a žárlivě střeží tradici demokracie. Co z těchto citů a postojů je upřímnější? Anebo jsou jedni pro jedno a druzí pro druhé? Asi i tak tomu zčásti je, ale ne docela. Zdá se, že se často jedno i druhé vejde do téže hlavy a do stejného srdce.

Mám příliš málo zkušeností a poznatků, abych mohl vyslovovat zobecňující soudy, ale řekl bych, že dvojznačnost postojů a citů se netýká jen zásadních společenských problémů, ale i otázek běžného denního života. V etických normách románových postav (jen románových?) jakoby se splétaly v jedno statečnost a chytráctví, filantropie a sobectví, velkomyslnost a pomsta, láska a záletnictví. Nemá to společnou příčinu v tom, že postavy jednají do značné míry spontánně a zdaleka ne podle toho, co je správné a co nesprávné, co se sluší a patří a co nikoli, které pocity a které činy se k sobě logicky hodí a které jsou jako noc a den, oheň a voda?

Dovolte ještě několik poznámek k politické stránce mého dvojího pobytu v Paříži.

Mezinárodní konference, pořádaná komunistickou stranou, měla širokou účast představitelů různých mírových, národně-osvobozeneckých a dělnických hnutí. Paleta vystoupení a názorů byla značně pestrá a nikdo delegáty neomezoval.

Jeden z organizátorů mne požádal o příspěvek, který se chystám přednést. Řekl otevřeně, že si nepřejí, abych vykládal věci, které se se stanoviskem francouzské strany neshodují. Nechtěl jsem se podřizovat cenzuře a řekl jsem, že žádný hotový text číst nebudu a přednesu jen pár myšlenek „s patra“. I když jsem byl vedoucím delegace, dostal jsem slovo jako poslední úplně nakonec konference. Nebylo to osobní. Francouzská strana odsuzovala politiku Husákova vedení jako příliš radikální a málo demokratickou.

Kam to s liberálním pojetím demokracie K.S.Francie přivedla, to se projevilo v následujících letech. Politická síla, která zaujímala přední postavení v zemi se propadla na okraj. Ukázalo se, že demokracie je důležitá a lidé ji požadují, ale jako cestu k uskutečnění sociálního, kulturního a všestranného pokroku a nikoli jako otevřené dveře pro cokoli.

Během politologického kongresu v létě 1985 za mnou přišel Pavel Tigríd, jedna z vůdčích figur protičeskoslovenské antisocialistické propagandy. Vydával v Paříži časopis Svědectví. Nejprve vystoupil v sekci, kde jsem měl referát. Mluvil anglicky, neznal jsem ho a jméno jsem přeslechl. Odpověděl jsem mu v závěrečném slově. Příští den přišel na zasedání, které jsem řídil. Počkal na konec a váhavě přistoupil k předsednickému stolu. Měl patrně obavu, jak budu reagovat. Už jsem věděl,

o koho jde.

Podali jsme si ruce, vyšli na chodbu a asi dvacet minut hovořili. Ujišťoval, že má Československo rád a přeje si zlepšení života našich lidí. Stěžoval si, že chybí diskuse mezi emigrací a těmi, kdo od nás vyjíždějí na Západ, že se na emigranty pohlíží jako na zrádce.

Obhajoval umírněný tón Svědectví a jako militantnější jmenoval z emigrantských časopisů Listy. Jako prototyp zvilého antikomunisty, od kterého se distancoval, uváděl L.Pachmana.

Nasadil osobní tón. Vyjádřil radost, že mne po letech soupeření mohl osobně poznat. Je na sklonku žití (68 let) a vyhlíží nástupce. Jmenoval Kunderu, Mlynáře, Grůšu. Když se o pět let později po převratu vrátil do Prahy, omládl a cítil dost sil stát se ministrem kultury.

Za pouhých několik dní, strávených v Paříži jsem nemohl poznat tak náročný fenomén, jako je Francie. O to víc jsem si uvědomil, jakou mezeru mám v kulturních a politických znalostech. Pustil jsem se důkladněji do studia jazyka a dějin, naladil jsem si v radiu francouzskou stanici. Všechno francouzské se mi stalo zajímavější a bližší. Stal se ze mne ne-li poloviční, pak nejméně pětadvacetiprocentní frankofil.

Jestli něčeho lituji, pak jen toho, že mne ruka osudu nezavedla na břehy Seiny o pár desítek let dříve.

Štědrost v evropském stříhu

Každé řemeslo má jisté nároky na přesné oko a jemný hmat. Švec odjakživa rozlišil kůže, mistr cremonské rodiny Stradivariů citlivě odhadl jakost rezonančního dřeva. Provozovatelé některých profesí mají zvláštní talent na otypování cizinců. Rozeznat na Václavském náměstí Senegalce od Žižkováka není těžké. Když jsme se ale procházeli po švédském Göteborgu a rozmlouvali s místními hostiteli anglicky a někdo mi strčil do dlaně prospekt Armády spásy v češtině, bylo to přinejmenším udivující. Anebo jsem se tam vyjímal jako pantáta Bezoušek v Raisově románu?

Jako kluci jsme si dávali hádanku: Jaký je rozdíl mezi Pískem a Paříží? Paříž leží na seně (Seine), Písek na otavě (Otava).

Procházeli jsme se za klidného letního odpoledne nábřežím Seiny a kochali se pohledem na rozkošné, krajkám podobné kontury Paříže. Potkávali jsme nikdy nekončící průvody návštěvníků s bedkrem v ruce, rozhlízející se se zdviženou bradou vlevo, vpravo.

U chodníku zastavil na naší úrovni tmavý sportovní fiat a řidič spustil okénko. Vybral si právě nás a volal nějaký dotaz. Jako slušně vychovaní lidé jsme k němu přistoupili. Hledal čerpací stanici. Když jsme s přítelem vyměnili mezi sebou pár slov v naší mateřštině, řidič se rozzářil. Spustil nadšené tirády koktejlem češtiny, francouzštiny, italštiny, angličtiny a několika dalších západo- a východoevropských jazyků. Zbožňuje Prahu a Čechy vůbec. Šťastnou náhodou, která ho s námi svedla dohromady, byl dojat k slzám. Vřelým citům dával průchod s pravým italským temperamentem.

Byli jsme z gejíru sympatií v rozpacích a na vodopád superlativů o kráse Hradčan a malostranských uliček jsme odpovídali střídavě „yes“ a „oui“. Italsky jsme se vyjádřit, bohužel, jeden ani druhý neuměli.

„Víte co, přátelé?“ vyhrkl čerstvý známý, jako by mu něco blesklo hlavou. „Mám v Římě oděvní továrnu. Právě tady v Paříži končím výstavu. Mám vézt všechny exponáty domů?“ Čiperně se otočil, popadl ze zadního sedadla dva objemné igelitové pytle a okénkem nám je podával. „Neurazte se, prosím, a vezměte si ode mne maličkost. Jako výraz mé lásky a úcty k vaší krásné zemi. A jako upomínku na naše milé setkání.“

Nezírali jsme příliš chytře a bylo nám trapně. Na mou duši, nehnala nás lačnost po laciném obohacení. V rozpacích a váhavě jsme si každý jeden ohnivě vnucovaný balík vzali. Neměli jsme ani čas na Italův impulzivní čin s trochou rozmyslu reagovat, když ten s provinilým úsměvem dodal: „Ale stala se mi taková trapná věc. Zapomněl jsem dotankovat a nechce se mi už jít do banky vyměňovat šek. Mohl bych vás poprosit o pár franků? Tak dvacet tisíc by stačilo.“

Jedno za druhým se odehrávalo nečekaně a v rychlém spádu. Místo abychom mu hodili černé pytle s neznámým obsahem na hlavu a udělali čelem vzad, vytáhli

jsme peněženky a začali dávat dohromady oněch „pár franků“. Představovaly bezmála celé naše kapesné na zbývající dobu pobytu. Šlechtný dárce bystře postřehl, že požadavek trochu přehnal a rychle ho zredukoval napolovic. „...nebo alespoň deset tisíc.“

Než jsme stačili pootevřené pusy sklapnout, fiat nabral akceleraci a my jsme stáli uprostřed lidí na nábřeží jako párek puncovaných českých oslů. V rukou jsme drželi dary a nevěděli co to je. Není v tom něco kradeného? Rozhlíželi jsme se, zda nás nepozoruje zpoza rohu policajt. Jak mu budeme naší bídnou francouzštinou vyprávět nejapnou historku, která že jsme k těm movitostem přišli? Jak se zatváří, až se budeme dušovat, že nevíme, co v těch záhadných balících máme? Bude to navlas jako nejotřepanější vtip z fousatého humoristického časopisu. „Dva zloději dopadení s plnými pytli kradeného zboží v rukou tvrdí, že je dostali právě v té chvíli od neznámého člověka.“ Může být humornější titulek v dnešním pařížském večerníku? A ještě se k tomu - mimochodem - uvede: Češi. „Boheme,“ řekne si čtenář a všechno mu bude jasné.

Raději jsme se ani do Pandořiných skříněk nepodívali a s červenýma ušima pelášili do hotelu. Teprve tam jsme „sladké tajemství“ odhalili. Každý jsme drželi jeden polokožíšek a bundu z umělé hmoty, velmi neuměle a nedbale ušité. Kradené to - doufejme - nebylo. Po návratu domů se to mezi příbuzenstvem snad nějak udá. Za onu sumu „na dotankování“ to ztěží stálo. Vyhodili jsme peníze, které jsme šetřili na nákup rozumných dáreků.

Optimista by řekl, že jsme byli o zkušenost bohatší; pesimista - že jsme naletěli jako typičtí venkovští balíci.

Leč historie nikdy nekončí a i tenhle příběh měl, podobně jako „Tři mušketýři po deseti letech“, pokračování. Aktéři se vyměnili, ale pointa táž.

Právě deset let po vyličené pařížské příhodě jsem šel naší ulicí v Praze - Hájích a u chodníku na mé úrovni zabrzdil fiat. Měl jinou barvu a rok výroby než ten pařížský, ale také spustil okénko. Řidič byl zase Ital ale trochu jiný typ než posledně. Nepředstíral radost ze setkání, neopěval ani Hradčany, ani Malou Stranu. Tvářil se zasmušile a unaveně.

„Promiňte, jmenuji se tak a tak,“ spustil těžkopádnou češtinou. „Mám v Miláně oděvní závod. Právě jsem tady u vás ukončil výstavu. Nechce se mi vézt všechny exponáty domů. Neurazil byste se...“

„Urazil,“ vpadl jsem mu do řeči. „A potřebujete pár drobných na dotankování a nechce se vám běžet do banky s šekem, že? A kolik by těch pár korun na benzin mělo představovat?“

Talián s otrávenou vizáží zvedl sklo v okénku a šlápl na plyn.

O jaký výkřik módy jsem se asi připravil? Odehrálo se to v létě a na umělou kožešinu to tentokrát nebylo. Jestlipak oděvní závody v Římě a v Miláně nebyly filiálky jedné firmy? Anebo šlo jen o příbuznou výstavní agenturu?

Nebudete mi věřit, ale náhoda neměla ještě ani na tom dost. Připletla mi do cesty podobný žertík potřetí.

Bylo to zase na Jižním Městě. Zastavili u mne tentokrát Španělé. Byl jich plný vůz. Končili výstavu fotografických aparátů a jeden exemplář světové značky mi z dobrého srdce -jako dárek neznámému člověku uprostřed ulice - nabízeli. (Padělání firemních značek je rozšířené lukrativní podnikání.)

Na mém vzhledu je asi něco, co budí u cizinců slitování a nutí je potěšit mne nějakou malou pozorností. Nebo vypadám tak naivně, že jako hloupý vodňanský kapr na každou žížalu skočím? Pařížský případ by to nevyvracel. S léty jsem však už kapánek zmoudřel. Španěle navzdory jejich dobrému srdci jsem také už nenechal dojít až k „drobným na dotankování“.

Přiznám se, že mne tihle poslední Jihoevropané potěšili. Podobně jako toho muže v pohádce Boženy Němcové, když poznal ještě hloupější lidi, než byla jeho žena. Najde se přece jen víc prostáčků, jako jsme byli tenkrát my na břehu Seiny. Jinak by nemohl tenhle banální trik cirkulovat deset let po Evropě a živit přehršlí podvodníků.

Rákosníci, nebo asijský tygr?

Není výjimkou, že u nás lidé pohlížejí na Vietnamce přezíravě s pocitem převahy. A nejen prostááci. Vzpomínám, jak na vědecké konferenci v Liblicích v šedesátých létech pronesl Ivan Sviták - řadu jeho titulů už si nevzpomínám - hlubokomyslnou ironii vůči československé politice a zahraničnímu obchodu. Zhlížíme se v tzv.rozvojových zemích, které živoří, místo abychom se orientovali na USA a pochopili jejich všestrannou vedoucí roli ve světě.

Tahle jednoduchá rovnice vypadá náramně chytře, ale má úskalí. Dějiny poznaly veliké a mocné říše, na jejichž jméno si už sotva kdo vzpomene. A naproti tomu významné národy se rodily i z takových, nad nimiž kdekdo ohrnoval nos. Tuhle dějinnou houpačku každý historik dobře zná a existují tucty teorií, co bylo kdy a kde příčinou. Jen naivní člověk se může domnívat, že převratné změny patří jen minulosti a dnešní velmoci a okrajové státečky jsou zafixovány jednou provždy.

Setkal jsem se s Vietnamci poprvé daleko od jejich země. V Edinburgu jsme zašli do restaurace, kterou zřídila skupina emigrantů. Po porážce saigonského režimu v dubnu 1975 se rozběhli po západním světě. Musím poznamenat, že jsme se výborně a lacino najedli a obsluha byla vynikající. Míhalo se tam menších postaviček víc, než bývá obvyklé.

Podobné setkání jsem měl v Paříži o něco později. I tam nám místní přátelé doporučili vietnamskou jídelnu a Francouze sotvakdo podezřívá, že mlsný jazýček ošídí. Ani tentokrát jsme se nezklamali.

To mi ovšem o Vietnamu mnoho neřeklo.

Poprvé jsem měl možnost nahlédnout in medias res v roce 1984. V Hanoji se konala mezinárodní porada ředitelů společenskovedních ústavů. U nás byli, kromě ředitele, ještě tři zástupci a já jeden z nich. Nikdo se na tuhle cestu příliš netlačil, a tak to zbylo na mne. Nemohu tvrdit, že mne to mrzelo. Podíval jsem se po světě rád, i když to stálo přípravu a čas, který jsem potřeboval na studium, na psaní a na přednášky.

Doktor Krauz mne vybavil medikamenty, kromě jiného tabletkami proti dýmějovému moru, což bylo velice povzbuzující. Upozornil mne ale, abych je bral jen v případě, když pojedu na jih, do panství bývalého saigonského a amerického režimu.

Že podobné výlety nejsou bez nebezpečí, to se potvrdilo o tři roky později při cestě našeho ředitele, Zdeňka Snítily, do Číny. Přivezl si infekci „zlatého koka“ a než udělali lékaři správnou diagnózu, bylo pozdě.

Do Hanoje jsme letěli spolu s ředitelem bratislavského ústavu Viliamem Plevzou a oba jsme dodnes živi a úměrně svému pokročilému věku i zdraví.

Let nás přesvědčil, že země, do níž máme namířeno, neleží za humny, ale je od nás přes dva kontinenty. V Praze kvetly tulipány, v Moskvě bylo vedro k zalknutí, v Taškentu - jaká klimatická ironie - ležel sníh a v Kalkatě jsem zažil hodinku největšího horka v životě.

Když jsme zde vystoupili z letadla na betonovou plochu, bylo to, jako bychom se ocitli na plátech rozpáleného sporáku. Na terase letištní budovy postávala v živé debatě skupina Indů v tmavých oblecích s černochem v bílém burnusu. Letiště obcházeli vojáci s karabinami v upjatých lodenových uniformách. Na domorodcích nebylo patrné, že by jim teploučko vadilo.

V hale, kde jsme čekali, než se letadlo posilní na zbytek cesty, se pasažéři rozdělili. Ti s bílou pletí se tlačili v hroznu uprostřed místnosti, kde se u stropu točila velká vrtule. Měla asi ochlazovat vzduch, ale jen tu horoucí atmosféru mísila. Zbytek s pletí nažloutlou seděl na obvodu místnosti a náramně se bavil tím, jak strádáme. Vydávala se ledová limonáda. Prozřetelně jsem si pro ni nedošel. Její zhoubné následky jsem v zápětí viděl okolo sebe. Lidé byli, jako když vystoupí zpod sprchy. Ne tak osvěženi, ale tak zalití potem.

Když jsme se vrátili do klimatizovaného letadla, připadalo mi jako lednička s křídly. Pomalu zdvíhalo své stovky tun. Nízko pod námi, pár kroků za mezinárodním letištem, jsem pozoroval na mýtině v džungli vesničku s chýšemi z palmového listí. Otevřel jsem malý kapesní atlas a sledoval z výšky, jak opisujeme pobřeží Barmy. Vlevo skaliska třítisícové hory Victoria, obepjaté po krk zeleným pláštěm pralesa, vpravo Bengálský záliv.

Nemám nic proti létání, je rychlejší a méně namáhavé, než když cestoval Marco Polo, ale po přistání v Hanoji jsem si oddechl.

Ubytovali nás v hotelu Vítězství - Thong Loi na břehu Západního jezera. Budova, postavená Kubánci, má průčelí na pevnině a pokojový trakt na pilotech nad vodní hladinou. Spolu s klimatizací to činí pobyt v tropickém prostředí snesitelnější.

Veliké jezero o 600 hektarech je v hlavním městě jedním z několika. Vietnamoložka Iva Klinderová vypráví pověst o jeho vzniku:

Kdysi dávno byl v těchto místech rozsáhlý les, v němž se skrývala devíticásá liška, která škodila lidem. S touto stvůrou se utkal Dračí král, jenž ji utopil ve vodách řeky. Rozbouřená řeka pak toto místo zalila svými vlnami, a tak vzniklo dnešní jezero."

Jezero není příliš hluboké. Celé dny jsme pozorovali muže, kteří se v něm brodili a do mošny přes rameno sbírali cosi ze dna. Lovce mlžů jsme později viděli i v Tonkinském zálivu, kde moře při odlivu odkryje na kilometr černého bahna. Pojídání téhle potravy chudých je nebezpečné. Mlži mají v zažívacím traktu cizopasníky, kteří se přenášejí do lidských útroh.

Kolem hotelu jsme celé dny slyšeli hlasité ptačí štěbetání, trochu připomínající varovný signál lesní policie - sojky. Marně jsme po tomhle ptactvu na okolních

stromech pátrali. Dověděli jsme se, že tak divně prozpěvují - žáby. Ale trochu větší, než jsou v našich rybnících. Tak asi jako měsíc staré kotě.

Když jsem vešel poprvé do svého pokoje, přivítala mne další záhada. Něco jako štěkot miniaturního jezevčíka. Chvilku ňafal náramně rozhorleně a pak s přestávkami, jako by si jen občas zahuboval pod fousy. Ozývalo se to odněkud z horního lemu rudého závěsu na okně, jež zabíralo celou šíři stěny. Co to bylo? Ještěrka. Zdejší požehnání. Konzumuje nepříjemný hmyz a především larvy moskytů. Byla plachá a za celou dobu pobytu se mi nepředstavila. Lišila se od své kolegyně v Adenu, která byla tak přítulná, že se nedala odehnat, ani když mi večer přicházela přát dobrou noc a měl jsem podezření, že mi chce dát pusu. I tahle si na mne rychle zvykla a napříště štěkala jen na hosty.

Jeden exemplář pokojového zvěřince jsem potkal v předsíni. Něco mi začalo zmateně šukat pod nohama. Myš - zdálo se mi. V příštím okamžiku jsem poznal, že je to jak palec veliký hnědočervený brouk. Šváb tropického formátu. Mám na něj dupnout? Představa rozplizlé hmoty mne zarazila. V příštím okamžiku spolubydlící zmizel v otvoru pod prahem koupelny.

Potud to byli živočiši venkonce mnesitelní. Horší byli moskyti. S našim komárem není v létě v lese a u vody žádné potěšení. Ale ve srovnání s moskyty? Něco jako srnčí ratlák a bernardýn. Nad postelí byla kouzelná skříňka. Když se otevřela, vypadla z ní spásonosná moskytiéra. Ta se podstrčila pod okraje lůžka a s vrcholem připevněným ke skříňce vytvořila nad spáčem stan. Běda, když se k ní člověk ve spánku některým oblým koncem svého Já přitiskl. Bdělé hlídky moskytů ho injekcí skrz tkanivo napomenuly, aby si lehl rovně.

K nezvyklým vlastnostem prostředí patřila vysoká vlhkost vzduchu. Košile jsem vyměňoval několikrát za den. Ve skříni jsem měl složený kožený plášť, který jsem zde, přirozeně, nenosil. Když jsem ho po dvou dnech prohlédl, byl bílý, pokrytý souvislou plísní.

Velvyslanec, Bohumil Handl, mi ukázal na vnějších dveřích rezidence vlhkoměr. 106 stupňů. Přišel jsem na to, že jediný způsob, jak zabránit, aby nebyl člověk věčně utopený ve vlastním potu je pohybovat se jako zpomalený film. Stačilo pár rychlejších kroků a měl jsem z košile mokrý obklad.

Pokud jde o boj proti horkému vlhku a rodinu našeho velvyslance, mám špatné svědomí. Když jsme u nich seděli - a my jsme tam byli s Viliamem každý večer - půjčila nám paní domu rákosové plácačky, abychom si ovívali obličej jako vějířem. V domnění, že nám je dává jako suvenýr, jsme si je odvezli. Teprve v Praze se ve mně hnulo svědomí, ale už jsem se kvůli tomu nevracel.

Neodmyslitelnou stránkou našeho pobytu ve Vietnamu byla překladatelka, jež nás celou dobu provázela. Inženýrka Vu Kim Khang byla příjemná sympatická mladá paní, která hovořila perfektně česky. Vystudovala v Liberci vysokou školu

textilní. Jako na své „druhé rodiče“ vzpomínala na starší manžele, u nichž bydlela a kteří ji měli za vlastní dceru. Ve dny jejich narozenin zapalovala doma v Hanoji vonné tyčinky. Manžel překladatelky byl rovněž inženýr a pracovali oba v téže textilní továrně. Měli devítiletého Tonga a pětiletou Nam.

Kim nám představila Hanoj. O naši dopravu se štědře postaral velvyslanec. Jen jeho státní vlaječku z kapoty vozu jsme během našich cest po městě a okolí sundali. Na tu jsme neměli nárok.

Ha Noi znamená „město v řece“. Leží na březích Rudé řeky a je hlavním městem od roku 1010. Nazývalo se tenkrát ještě romantičtěji - Thang Long - Město vznášejícího se draka. Poetické názvy jsou zde běžné a zpravidla bývají spojeny s hezkými pohádkami a mýty.

Střed je bohatý zajímavými orientálními stavbami, jež představují vzácné historické památky. K unikátním patří Pagoda na jediném sloupu. Když Francouzi po letech koloniální okupace utíkali, vyhodili z holé zloby tuto jedinečnou pamětihodnost trhavinou do povětří. Vietnamci ji podle dokumentace obnovili.

Spojené státy Americké ničily po čtyři roky systematickým bombardováním celou zemi a shodily na ni - jaká chlouba - sedm milionů tun bomb. Hlavnímu městu při tom věnovali mimořádnou pozornost. Za našeho pobytu jsem už neviděl po této devastaci ani stopy. Kolik práce a nákladů to stálo není lehké si představit.

Hlavní třídy jsou osnovou sítě ulic a uliček. Jsou široké, lemované štědrou zelení, která nezná zimní spánek.

Na dopravní tepny vzpomínám jako na souvislý proud tisíců jízdních kol. Když se mezi ně připlete moped, je to jako limuzína mezi trabanty. Dopravní policajti musí být k cyklistům náramně tolerantní. Tři dospělí na jednom kole nebyli výjimkou. Ne každý velocipéd se skvěl novotou. Mnohý cyklista brzdil sandálem. Improvizované správkárny kol v podobě přenosné dílničky pod plachtou byly běžné v ulicích i na silnicích za městem.

Náš řidič si posteskl. Každá jízda ulicemi je riskantní dobrodružství. Znamená prodírat se mraky cyklistů, z nichž polovina veze malé děti. Mnozí si nelámou hlavu dopravními regulacemi a jízda v protisměru je to nejmenší. Když dojde k nehodě, vyšetřovatelé mají jednoduché kritérium: stopa po srážce na předku vozu je důkazem viny. Nehledě k tomu, že měřítko, uplatňovaná vůči domácím a cizincům nejsou vždycky stejná.

V moderních čtvrtích je systém obchodů, škol, úředních budov a obytných domů, který se mnoho neliší od evropských velkoměst.

Ve státních obchodech jsme prohlíželi pestré a krásné umělecké práce, jež odrážejí různorodý vkus šedesáti národností Vietnamu. Jsou zde náhrdelníky a ženské ozdoby z perel a slonoviny, ručně vázané koberce a tapiserie, intarzie s barevným dřevem, perletí a slonovinou, tepané mísy, konvice a koflíky ze stříbra se zlatou inkrustací a bezpočet dalších kouzelných předmětů, z nichž oči přecházejí.

Orientální zvláštností jsou vázy, poháry, malované podnosy a desky z laku, smolně černé se zářivě pestrými barvami kreseb a ornamentů. Ceny se mi zdály na naše měřítko poměrně skromné.

Vzhled úzkých uliček a krámků v odlehlých čtvrtích tradičních řemeslníků byl jiný. Staré jednoduché domky byly namnoze přízemní.

Když jsme vstoupili do obchůdků se suvenýry, ovanul nás silný těžký pach. Působily jej stovky vyřezávaných figurek ze santálového dřeva. Každý jednotlivý předmět příjemně voní, ale ve velikém množství dávají za pravdu přísloví, že všeho moc škodí. Obdivoval jsem prodavače, kteří těžký odér dýchají celé dny. Řezby představovaly buddhistické a taoistické symboly, postavičky zvířat skutečných i fantastických, nádoby i tucty originálních bibelotů. Nejčastější byl Buddha ve všech velikostech, sedící s nohama zkříženýma pod sebou.

Exotickou podívanou nám poskytl venkov. Viděli jsme z něj jen střípek okolo hlavního města a ten není pro zemi nejtypičtější. Tři čtvrtiny Vietnamu zaujímají hory a vrchoviny a Tonking v povodí dolního toku Rudé řeky, kde leží Hanoj, je z celé země nejúrodnější nížina.

Charakteristická jsou rýžová pole, měnící krajinu v šachovnici. Tvoří je nevelké obdélníkové bazény o rozměrech - podle mého odhadu - přibližně osm krát pět metrů. Téměř všechnu práci v nich konají ženy do půli stehen v tmavé kalné vodě. Za pomoci vodních buvolů půdu zkyprí a část plochy osejí. Když klásky vzejdou, vyrývají je a rozsazují na celou plochu. Tyto fáze práce jsme viděli. Sklizně, která se v tropickém pásmu opakuje dvakrát za rok, jsme svědky nebyli.

Ženy, jež se brodí celý den v kalné vodě a rýpají v bahně jsme potkávali po ránu jak jdou do práce čisté jak ze škatulky ve sněhobílých blůzkách, krátkých černých kalhotách a - přirozeně - neodmyslitelných širokých jehlancovitých slamácích, uvázaných stužkou pod bradou.

Úrodná půda v této oblasti, kde žije až 1500 obyvatel na čtvereční kilometr, je klenot a s každým kouskem se šetrně hospodaří. Rýžová pole jsou navzájem oddělena hrázkou, po níž vede úzká vyšlapaná pěšinka.

Ani skromné vesničky nezabírají mnoho místa. Krychlové domečky z nepálených cihel, bíle natřené, mají střechu z tašek, z plechu, z došků rýžové slámy. V okénku je zasazeno několik svislých prutů. Tahle okrasa mne příliš nenadchla. V první chvíli to na mne působilo jako okna do strážnice, nebo do vězení. Vesele zvonící clona z barevných skleněných korálků ve dveřích to přivedla na pravou míru.

Na kopečku, který je v této rovině vzácný, jsem viděl, jak se pěstuje ananas. Na první pohled to připomínalo naše pole, osázená v pravidelně se křížujících řadách hlávkami zelí. I vzdálenost mezi jednotlivými plody byla obdobná.

Zmínil jsem se o pracovitosti žen. Obdivoval jsem je nejen skloněné s pažemi po ramena v černých tůních rýžových polí. Potkávali jsme je, nesoucí výrobky do

města. Šly v zástupu s vahadlem přes rameno, na obou jeho koncích na dlouhých popruzích zavěšený náklad. Zvednout ho není hračka. Nesly ho kilometry. Šly zvláštním krokem, který vidáme u závodníků v chůzi. Vychylovaly se v bocích, rytmicky se houpaly v pánvi a tím udržovaly náklad v rovnováze. Za celé generace to ovlivňuje stavbu tělesné konstrukce, anebo tato konstrukce umožňuje zvláštní ženskou chůzi? Ale chodí tak jen ženy, a jen když nesou půl metrického centu na vahadle. Odpočívají tak, že si sednou na paty. Zkuste to.

Utkvěl mi v paměti obrázek na patách sedící stařeny v Hanoji. Měla před sebou na chodníku na novinách několik klasů kukuřice. Nezdálo se, že by se kupující o ně drali. Milicionáři vadilo, že jsem si jí jako cizinec všiml a vyháněl ji. Odkud asi ta hubená babka, kost a kůže, svůj skrovný tovar přinesla a co za něj mohla utržit? Když jsem četl, že Vietnam patří k nejchudším zemím světa, vzpomněl jsem si na tuhle babičku.

Nejsem zvláštní břichopásek, ale jídlo mi přece jen někdy působilo v exotických zemích problém. Všude mají něco znamenitého, nač člověk rád vzpomíná, ale také sem tam zvláštnost, která jim zvláštní nepřipadá, protože jsou na ni zvyklí, ale našinec z druhého konce světa s ní má potíže. Nezvyk může působit těžkosti, i když na jídle samém není nic závadného.

Doktor Krauz mne vždycky vybavil nějakými lektvary, ale zároveň doporučoval sympatickou prevenci. Není nad to dát si před jídlem skleničku ostrého. Ale skleničku, ne půl lahve. To prý udělá bezpečně pořádek v žaludeční flóře. Mohu potvrdit, že se mi to léta osvědčovalo a alkoholik se ze mne nestal.

Vietnamci jedli neobyčejně skromně. Jejich porce by u nás vyvolaly vzpouru v mateřské škole. Jedinou výjimkou byla rýže. Měli ještě poslední rok přidělový systém zásobování. Kim dostávala na pětiletou Nam tři kilogramy rýže měsíčně. Příklad pracujících na tutéž dobu byl 30 kilogramů. Dokázali bychom za měsíc spořádat dětskou tříkilogramovou porci? Měla by s tím co dělat celá rodina. A to byl příděl, rozumí se okolnostmi omezené množství.

V jídelně jsem viděl běžný oběd. Talíř byl o něco větší, než se používá u nás. Pyramida rýže byla až po okraje. Kdyby se špetka přidala, přepadávala by. Rýže se podávala spařená. Vedle na malém tácku bylo několik soust masa, častěji vařené zeleniny. Oblíbená byla růžičková kapusta. Strávníci jedli pomocí tyčinek. Dvě přiložené po délce tvoří žlábek, který slouží jako lžička. Kousky masa nebo zeleniny se uchopí jako do kleštiček. Mírně se nad horu rýže naklonili a tyčinky se jen kmitaly. Spořádat oběd netrvalo déle, než u nás.

Kim nám vyprávěla, jak se s manželem nasmáli malé Nam. Povzdechla si: „Víš, maminko, co bych si přála? Kdybych mohla mít každý den maso.“ I Kim, která žila léta v Československu, připadala představa dcerky, že by měla každý den na tácku tři nebo čtyři kousičky masa, jako sen z říše pohádek. Bylo mi z toho veselého

vyprávění smutno.

Naši hostitelé si byli vědomi, že zvyklosti Evropanů v jídle se od jejich liší a vzorně se o nás starali. Měli kuchaře, kteří vařili podle „mezinárodního“ jídelního lístku. Věděli, že jsme větší jedlíci než oni, a respektovali to s nesmírnou péčí. Kromě bohaté porce jsme měli vždycky na stole ještě mísy masa i příkrmu navíc. (Chudák malá Nam, jak by žasla.) Abychom bezpečně netrpěli hladem, stála tam ještě pyramida natvrdo uvařených oloupaných vajec. Tak, nenajedení Evropané, abyste nás nepomluvili.

Z vietnamských jídel jsem měl nejraděj výborně upravenou zeleninu. Přiznám se, že různé mořské příšerky jsem obcházel s nedůvěrou. Měl jsem také obavu, abych se při jejich konzumaci všelijakými kleštičkami, noži a lžičko-vidličkami neporanil. S důvěrou jsem se pustil do obalovaných smažených kuřat. Ale překvapení čeká, když se ho nejméně naděješ. Masíčko bylo nějaké jemnější. Byli to ti záhadní „ptáci“, kteří šveholili okolo našeho hotelu. Žáby. Jejich stehýnka si s porcemi kuřete nezdala. Ani co do rozměrů, ani pokud jde o lahodnost chuti. Když jsem se pak někde ocitl před stoly s vietnamským menu, věnoval jsem se s důvěrou osvědčeným „kuřatům“.

Ale dost už o jídle, věnujme se vážnějším věcem.

Jak už jsem napsal a upřímně ocenil, Hanoj i venkov nám představila především Kim. Provázela to zajímavým výkladem a ukázala nám občas i něco ze zákulisí, s čím se domácí obyčejně hostům nechlubí, ale co doplní pravdivý, „plastický“ pohled na skutečnost.

Některé oficiální exkurze se konaly společně pro účastníky konference.

Navštívili jsme domek, kde žil a pracoval prezident Ho Či Min. Od sídla naší hlavy státu se lišil. Uprostřed parkové úpravy bylo nevelké stavení v tradičním vietnamském architektonickém slohu. Tři, čtyři místnosti byly na jednom podlaží, poněkud zdviženém nad okolní terén. Šlo se k nim po deseti, dvanácti schodech. V jednom pokoji byla pracovna, ve druhém obývací místnost s lůžkem. Všechno prosté a vkusné v národním stylu. Celý domek byla lehká stavba s tenkými stěnami. Příjemný chládek - pokud se tu o něm dá vůbec mluvit - poskytovaly košaté stromy.

Byli jsme přijati na ústředním výboru Komunistické strany Vietnamu.

Jeden z tajemníků nám podal výklad o situaci země osm let po jejím sjednocení. Hovořil hlavně o výstavbě, ale já jsem si zvláště uvědomil, z čeho pramenila její chudoba.

Po šesti letech agresivní války následovalo více než půl století francouzského koloniálního panství. Po japonské okupaci obsadili zemi v roce 1945 Angličané a předali ji znovu Francouzům. Po osmi letech Války odporu usoudily USA, že si poradí lépe, než poražení Francouzi a ničily zbídačený Vietnam do poloviny

sedmdesátých let.

Americká válka stála chudou koloniální zemi milion mrtvých, v celé jižní polovině systematicky likvidované vesnice. 16200 čtverečních kilometrů chemickými defolianty spálené vegetace a zamořené půdy představuje jednu pětinu plochy celé České republiky. Jakou logiku a oprávnění má zvedat nos nad chudobou Vietnamu a obdivovat „vyspělost“ Spojených států Amerických?

A k dovršení pohrom se přidali ještě koncem sedmdesátých let čínští maoisté a zaútočili na severní hranice země.

Desítky let válek neznamenal jen ničení měst, vesnic a polí, smrt a zmrzačení lidí. Celé generace byly zbaveny normálních životních podmínek, ztrácely možnost vzdělání, pracovní kvalifikace, místo rozvíjení kultury žily v atmosféře zabíjení a zhouby.

Jestliže tajemník uváděl fakta o obnově a růstu průmyslu a zemědělství, dopravy a školství, kolik úsilí se za tím skrývalo?

Částečnou představu nám dala exkurze na Černou řeku - Da, kde se budovala největší hydroelektrárna jihovýchodní Asie.

Vryl se mi do paměti kontrast.

Čekali jsme na přívoz přes Rudou řeku, do níž tvoří Černá řeka z pravého břehu přítok. Po široké hladině plulo několik džunek s čtvercovou plachtou. Řeka tu rodiny rybářů nejen živí, ale je jejich domovem.

Jedna džunka kotvila u přívozu, pár kroků od nás. Byla asi patnáct, dvacet metrů dlouhá a její střed zaujímaloby obydlí s nízkou sedlovou střechou. Žena prováděla ranní toaletu a omývala malé asi roční děcko. Namáčela špinavý hadr do kalné řeky a myla si s ním obličej a ramena pod blůzkou a pak stejnou hygienickou péči věnovala dítěti. Nebyla si vědoma, že by na jejím počínání bylo něco divného. Nespouštěla nás při tom s očí. Skupina cizinců byla pro ni zajímavé divadlo.

Bylo čemu se divit? Kde měla vzít žena, žijící celý život na řece, čistou vodu k mytí? A odkud asi brala pitnou vodu na vaření?

To byla jedna stránka skutečnosti. A za hodinku jsme byli svědky druhé.

Přijeli a vystoupili jsme nad příkrým srázem hlubokého kaňonu. Řeka si tu prorazila cestu skalním masivem. Z ptačí perspektivy jsme sledovali mravenčí hemžení pod námi. Po stužkách žlutých prašných cest projížděly ohromné nákladní automobily, jež z té výšky vypadaly jako dětské hračky. Ramena rypadel jim sypala do sklápěcí korby rachotící náklad. Auta přijížděla a odjížděla v nepřetržité řadě, v rychlém sledu. Z ohromného tmavého jícnu skal vybíhaly vozíky na laně a automaticky vysypávaly nalámané kamení.

Smyčkou cest jsme sjeli k ústí gigantické jeskyně a ponořili se do jejího elektrickými reflektory ozářeného nitra. Byl to ohromný dóm, vytesaný ve skalní stěně. V něm se chystalo lože pro turbíny. Projekt a pomoc při stavbě poskytoval

Sovětský svaz. Elektrárna byla dělána s perspektivou postupného rozšiřování a instalace dalších turbin podle toho, jak bude v budoucnu růst potřeba elektrické energie pro vietnamský průmysl. Řekli nám, že výkon několikrát předčí kapacitu Asuánské hydroelektrárny na Nilu.

Jestliže jsme na rýžových polích viděli při práci hlavně ženy a kladli jsme si otázku, kde jsou muži, tady jsme dostali odpověď.

Pracovitost a vojenská zdatnost Vietnamců tvoří dvě stránky téže mince. Jako člověk, který sloužil v uniformě dvacet let, jsem přesvědčen, že jsou v současné době nejlepší vojáci na světě. Způsobila to historie, kterou jim nelze závidět, ale historie, i ta nejčerstvější, to také potvrzuje.

Z nejstarších dějin připomenu jen dvě skutečnosti. V létech 1257 až 1288 odrazili tři vpády Mongolů, kteří tenkrát byli pány poloviny světa od Číny po Krakov. Do 15 století vedli války s Čínou a obhájili samostatnost. Na okraji Hanoje je trávou zarostlá stará mohyla. Je to hlínou zasypaná kopice lebek Číňanů, kteří se pokusili pokořit hlavní město.

Ale starší doba není chudá na vítězství a porážky mnoha národů. Podívejme se na čerstvější skutečnosti. Od roku 1858 vedli Vietnamci s přestávkami boj s Francií, které se dočasně podařilo udělat si z nich kolonii. V roce 1954 jí však způsobili zdrcující porážku dobytím „nedobytné“ pevnosti Dien Bien Phu v severním Vietnamu.

Když se do nich pustila světová velmoc, USA, zdálo se, že jejich vyhlídky jsou horší, než šance Davida proti Goliášovi. Náš velvyslanec v Pekingu Podzimkem mi tehdy v soukromém rozhovoru sdělil svůj názor. Je to válka bez možného vítěze. Američané pomocí suverénní techniky ovládají na jihu města a hlavní komunikace, ale nikdy se nemohou stát pány džungle a s Vietnamci je to obráceně. Pokud vím, tenkrát i v SSSR nevěřili, že by Vietnamci mohli osvobodit celou zemi a bývali by přivítali uzavření míru. Američané by asi přijali dohodu s radostí, ale při zachování statu quo; pokračování války bylo u nich doma čím dál nepopulárnější. Vietnamci však nebyli ochotní vzdát se po létech ohromného úsilí a obětí vyhlídky na svobodu a sjednocení země. Budoucnost jim dala za pravdu. USA poprvé v historii prohrály válku.

V roce 1979 Čína, v rozporu s prohlašovanými zásadami paňčášila (uznání územní suverenity; neútočení; nevměšování do vnitřních záležitostí; rovnost a vzájemná výhodnost; mírové soužití), napadla Vietnam a utrpěla značné ztráty.

Byl jsem v Hanoji ve vojenském muzeu. Na nádvoří jsou vystaveny zbraně, ukořistěné v bojích. Děla, letadla, těžké tanky - francouzské, americké, čínské. V sále je veliká hromada tenisek čínských útočníků.

Vojenské umění a zdatnost Vietnamců má nepochybně řadu stránek. Dokáží se přizpůsobit náročným podmínkám jako jsou hory, džungle, a s tím hmyz, vedro,

úmorné vlhké parno, hygienické podmínky, jež jsou na příklad pro Američany těžko snesitelné. Nesmírnou úlohu hrají morální kvality - houževnatost, obětavost a vlastenectví, které se neprojevuje ve slovech, ale ve skutcích.

Přiznám se, že jsem někdy uvažoval, zda se muži za desetiletí válek neodnaučili pracovat. Názor, který jsem si posléze udělal bych formuloval takto: čeho se Vietnamci chopí, to dělají s plným nasazením. I tenkrát, když se jedná o činnost, na kterou nejsou zvyklí. Dokáží se rychle učit. Jsou neúnavní permoníci, ať se brodí v rýžových polích, přenášejí rozebraný minomet horskými stezkami a džunglí do týlu Američanů, vyrábějí nejmodernější elektroniku, nebo ošetřují v obchodě hroznové víno, aby se na platónu nepletlo ani zrnko špatné.

Můj návrat z Vietnamu nepostrádal dramatičnost. V krátkém časovém odstupu od skončení konference jsem musel být nutně v Praze. Jako předseda Socialistické akademie jsem dojednal s Vasilem Bilakem vystoupení na celostátním aktivu, který jsem měl řídit.

Aeroflot mi vyšel vstříc. V Moskvě jsem přsedl na letadlo do Paříže, které kvůli mně přistálo v Praze. Před letištěm čekalo auto. Potud šlo všechno jako z partesů.

Problém nastal, když jsem - nic zlého netuše - ukázal pohraničnickovi v budce pas.

„Doložku.“

„Jakou doložku?“

„Ten papírek, co jste dostal při odletu do pasu.“

Od toho momentu jsem se stával menší a menší, až jsem byl nejmenší na celém světě a byrokratický oř narůstal do podoby sedmihlavého draka.

Vojáček z budky zavolal kapitána. Ten byl slušný, ale korektní. Bez doložky projít nemohu. Byl to dokument, vydaný a uznávaný jen našimi orgány a patrně ho někde na cizím letišti vyhodili. Co má co dělat nějaký kus papíru v mezinárodně platném cestovním pasu?

Kapitán byl zkušený, neocitl se asi před podobným problémem poprvé. Požádal telefonicky policejní orgány o ověření mé totožnosti. Ale drahocenné minuty utíkaly a doba zahájení aktivu v sále vysoké partijské školy, pár kilometrů od letiště, se blížila. Na můj nervózní dotaz, jak dlouho může policejní ověřování trvat, kapitán pokrčil rameny.

„Prosím vás, mohl byste mi zavolat ministra vnitra?“

Podíval se nedůvěřivě, zda si z něho nedělám legraci, anebo mu nechci nahnat strach.

„To si musíte zavolat sám.“

„Můžu?“ hnal jsem se k telefonu. Ale uvědomil jsem si, že číslo telefonu Jaromíra Obziny neznám. Na štěstí jsem měl číslo jednoho z náměstků, s nímž jsem se také znal. Bylo to jako v pohádce o kohoutkovi a slepičce. Zavolal jsem ho

a vysvětlil, oč jde. Omluvil se, že problém není v jeho pravomoci, ale dal mi číslo na ministra. Zvedla to sekretářka Dana, která před několika lety pracovala se mnou na stejném vojenském velitelství - jako shodou okolností i ministr.

„Prosím tě, je tam Jaromír? Dej mi ho.“

„Moment, on tam někoho má. A jak se ti daří? Co dělá Marie?“

Dana měla chuť se bavit, ale mně už hrály nervy jak přetažené struny. Mezitím vedle mne stál kapitán, bledý, skoro v pozoru. Ocitl se, chudák, bez viny v pěkné „rejži“.

Konečně se ozval ministr. Vysvětlil jsem mu, co jsem si zavařil a obhájil kapitána, že jedná comme il faut a všechno je jen moje vina.

„Dej mi ho.“

Tím momentem bylo všechno vyřízeno. Kapitán asi ještě po letech vzpomínal, jak mluvil přímo s ministrem.

Já jsem probudil řidiče před letištěm a v pěti minutách jsem byl na aktivu. Bilak už referoval, aktiv zahájil místopředseda akademie Jozef Bobok a beze mne se to obešlo. Tak někdy člověk podléhá klamnému pocitu vlastní nepostradatelnosti.

Skončila moje návštěva Vietnamu, ale ne jeho poznávání

O čtyři roky později bylo rozhodnuto, že poletím do Hanoje podruhé. Zemřel však ředitel našeho ústavu a tajemník Josef Havlín mne zavolal: „Musíš ústav převzít. Do Vietnamu se dostaneš ještě desetkrát.“

Tahle předpověď nevyšla. Do Vietnamu jsem neletěl a ústav také nepřevzal. Místo toho jsem řídil Středisko pro výzkum míru akademie věd a odtud odešel v devadesátém roce točit palce jako penzista.

Vietnam jsem ale vnímal dál, ať jsem chtěl nebo nechtěl. Když jsem nepřišel já do Vietnamu, přišel Vietnam za mnou. Potkávám ho od té doby na každém kroku. A nejen já, ale deset milionů občanů České republiky, která z bývalého Československa zbyla.

Do roku 1989 k nám přijížděly tisíce Vietnamců na studia a získávat odbornou kvalifikaci. Po převratu se to změnilo. Hledali skulinky, za něž by se zachytili a našli u nás, jako i v řadě dalších zemí obživu. Na „bleším trhu“ ve městech prodávali laciný textil. Po několika letech se znamenitě uplatnili jako obchodníci s ovocem a zeleninou. Pomalu rozšiřují pole působnosti do dalších oblastí maloobchodu. Řada signálů ukazuje, že to není jejich poslední slovo.

I v naší zemi jsme svědky toho, co jsem poznával u nich doma: čeho se Vietnamci chopí, to dělají s ohromným nasazením. A dodal bych: s překvapujícími výsledky.

Co vidíme u nás, je jen malá ukázka toho, co se odehrává ve Vietnamu. Od mé návštěvy uplynulo více než čtvrt století. Za poměrně krátký čas mírový život v zemi, která něco podobného nepoznala za generace, umožnil skoro zázrak.

Už není jednou z nejchudších zemí na světě. Stát s devadesáti miliony obyvatel má ročně desetiprocentní růst hrubého národního produktu. Miliony emigrantů, kteří se po porážce saigonského loutkového režimu a pod tlakem nezaměstnanosti rozběhly do světa, to jsou dnes namnoze tykadla, která udržují kontakt s vlastí. Světové ročenky označují Vietnam za jednoho z „asijských tygrů“ vedle Singapuru, Taiwanu a jižní Koreje.

Jsem přesvědčen, že s časovým odstupem si málo kdo vzpomene, kdo byli grossové a topolánci, ale náš rozvíjející se kontakt s vietnamskou materiální a duchovní kulturou má před sebou budoucnost.

Tajfun nebo přeháňka

Nedojeli jsme až do centra Haiphongu a ubytovali se přímo nad mořem. Bohatá vietnamská příroda a veliké přístavní město si podávaly ruce.

Všechny oceánské přístavy jsou ušity podobnou nití. Mají velkolepou scénu a nevábne zákulisí. Na proscéniu se nad mořem vypínají do impozantní výšky bílé boky velebných parníků. Rovnoběžné řady kulatých okének jako pověšené ve šňůrách nad palubami budí představu kajut a romantických cest do dáli. Sakristie je pracovní a všední. Vévodí nad ní ocelové paže jeřábů a ve vzduchu se kolébají bedny a žoky. Těla nákladních lodí a remorkérů nezáří bělostí a hladina okolo nich neláká udělat do moře šipku. Duhové barvy neobrážejí oblohu, ale tančí po olejových skvrnách. Co všechno tam plave, hanba popisovat.

Nastoupili jsme na malý parníček a projeli se Dračí zátokou - zálivem Ha Long, který patří k sedmi divům světa. Několik tisíc ostrovů se rozkládá téměř v pravidelných rozestupech do hloubky námořních mil od pobřeží. Z vody ční desítky metrů příkré útesy. Temena pokrývají rozcuhané pačesy tropické vegetace. Strmé stěny jsou špinavě žluté, vrcholky šťavnatě zelené. Průlivy zrcadlí žlutou, zelenou a nejvíc blankytně modrou barvu nebe. Jeden ostrov v polozákrytu za druhým jako sloupy katedrál podpírají azurovou klenbu. Obří bábovičky, které si tu hravý Neptun nasázel. Některá je rozlehlá jako fotbalové hřiště, jiná jako hřiště golfové.

Než se oceán (kterému se říká Tichý, ale který má do tichosti daleko) mezi ostrovy prodere, unaví se a zkrotne. Lidé zde proto už před věky našli ideální místo pro přístav. Náhorní plošinky ostrovů skýtaly útočiště pirátům. Jejich džunky lehce mizely v zeleno - modro-žlutém bludišti. Pirátství jako drobné rukodělné řemeslo ustoupilo modernímu velkopodnikání.

Bydleli jsme v bungalovech, rozhozených po zelené stráni nad vodou. Těšil jsem se, jak si v Tonkinském zálivu zaplavu. Nemohl jsem se dočkat rána. Sotva se rozednilo, oblékl jsem plavky a koupací plášť, přehodil ručník okolo krku a pustil se v gumových pantoflích stezičkou dolů k vodě.

Slunko se ještě schovávalo, bylo pod mrakem. Nepřikládal jsem tomu žádný význam. Vždyť takové počasí je u nás běžné. Kdyby nás v Čechách měla pošmourná obloha vyvést z dobrého rozmaru, byli bychom zakyslí většinu roku.

Na půli cesty ke břehu se objevil jeden z našich hostitelů. Stoupal proti mně od moře, paže do šířky, tvářil se velmi přísně a rezolutně vrtěl hlavou. Bylo mimo pochybnost, že mne nechce k vodě pustit. Provázel výmluvná gesta zpěvnou melodií vietnamštiny, ale z té jsem nerozuměl ani slovo. Nebylo těžké dát gestikulaci a tón řeči dohromady a bez slovníku si to přeložit do češtiny. Znamenalo to: „Proboha, k moři ani krok. Máte špetku zdravého rozumu?“

Díval jsem se nechápavě a nedocházelo mi, proč bych se nemohl po ránu vykoupat. Vody tu bylo habaděj, nebyla špinavější než v moři bývá. (Určitě byla

čistší než ta, která tekla v bungalovu ze sprchy. Večer jsem se marně snažil zbavit špíny a potu, až jsem zjistil, že se polévám něčím v podobě nevonného kafe.). Plavat umím, když o tom pochybují, ať si mne vyzkoušejí. Že by bylo moře hustší žraloky než na jiných exotických plážích, to se také nezdá. Proč tedy?

Hostitelé jsou hostitelé a i když jsou vesměs menší postavy, prát se s nimi nebudu. Otočil jsem se na patě, respektive na gumovém sandálu a vracel jsem se zklamaně tam, kde se to momentálně krylo s pojmem „domů“.

Nejpřesvědčivějším mužovým argumentem byl výraz jeho očí. Zíralo z nich zděšení. Že to myslí se zákazem mé cesty k moři doopravdy, o tom svědčilo i jeho příští počínání. Neodešel pryč, ani když jsem zmizel v domku. Zůstal na dohled a hlídal, abych mu přece jen k vodě neproklouzl.

Sotva jsem překročil práh bungalovu a odhodil rozmrzele ručník, začal jsem Vietnamcovy starosti tušit. Nebe se zatmělo. Ne volně, přívětivě, jak jsme z domova zvyklí. Spíš jako by nějaké orientální božstvo přes ně přehodilo černý plášť. Nenastala naprostá tma, to ne. Ale jako by se hodinky zjančily a vrátily čas na třetí, čtvrtou s půlnoci.

Už jsem neměl vietnamskému muži ani trochu za zlé, že mi nedovolil jít se vykoupat. Ostatně, stačilo, abych se s návratem domů o pár sekund zpozdil a mohl jsem být vykoupaný i bez moře. Černé nebe se roztrhlo a na zemi padala žlutohnědá Niagara. Vodopád na ploše čtverečních kilometrů.

Nemohu říci, že jsme to se spolubydlícím přítelem sledovali oknem. Sklo se rázem proměnilo v temnou skvrnu, skrz níž jsme viděli asi tolik, jako kdybychom ponořili hlavu do zkaleného rybníka. Déšť jsme zato slyšeli a cítili. Příval vody hučel a otřásal celým domkem. Byl to takový zvuk, jako kdyby poblíž bez ustání burácel hrom a jeho hlas trval na jedné tónině.

Snad to pokračovalo všehovšudy jen dvacet, pětadvacet minut, ale pro Středoevropana to byl zážitek. Vedle toho, co jsme právě viděli a slyšeli mi výraz „déšť“ připadal spíš jako vtip. Pramálo to připomínalo šumění kapek a zurčení praméneků v šumavském lese.

Pokusím se trochu přiblížit, jak vypadalo zdejší „zurčení praméneků“. Když už konečně hromadný pád vody z nebe skončil, neskončil kupodivu hřímavý zvuk, který jej provázel. Hrůzyplný hukot a rachot se vystupňoval. Před chvilkou ho ještě tlumily husté záclony vody a nyní k nám doléhal naplno. Moře. Nehnaly se po něm vlny, ale obrovské stěny vody. S nedefinovatelným řevem a třeskotem se valily na břeh. V pokrotlém chřestění a rachotu kamení se vracely zpátky, aby se v několika vteřinách vzepjaly a vrhly proti pevnině znovu. Vypadalo to, že v příští chvíli se strašná lavina vody navalí zdola vzhůru až na náš bungalov.

Špinavá tekoucí masa se hnala nejen z moře. Celý svah okolo nás se proměnil v jedinou potopu. Náš domeček se zázrakem držel jako zapomenutý ostrůvek uprostřed na stopu hlubokého proudu. Rybník, v němž jsme se ocitli, se nepodobal

naším poklidným jihočeským zrcátkům v náručí luk a dubových hrází. Tenhle se hnál s kopce, vlnil se, klokoval, přeskakoval keře a balvany, pohazoval chocholy pěny.

I když jsme si neuměli představit, jak tahle Sodoma a Gomora skončí, přece jsme se dočkali. Konec přišel bezmála tak rychle, jako sama mokrá pohroma. Moře spolykalo snídani vody, písku, hlíny a orvané zeleně ze strání. Zpod kalného proudu vystoupily stezičky. Zohýbané stvoly bambusu a větve křovisek se narovnaly, jako by se před chvilkou jen z opatrnosti příkrčily. I slunce zvědavě nakouklo, jak teď krajina vypadá.

Hostitelé nás pozvali do jídelny. Byli jsme pod silným dojmem čerstvého prožitku a čekali jsme i jejich bouřlivou reakci. Překvapili nás bohorovným klidem, jako by se nic nestalo. Nemohli jsme to pochopit a snažili jsme se dohovorit.

„Tajfun? Tajfun?“ volili jsme výraz, který je snad mezinárodně srozumitelný.

Dívali se na nás nechápavě. Vzápětí propukli v bujarý smích. Pobaveně opakovali zpěvavými hlásky: „Tajfun! Tajfun!“ Jako kdyby v životě neslyšeli větší legraci.

Naše jazykové znalosti byly omezené. Nemohl jsem si zaboha vzpomenout, jak se řekne francouzsky „přeháňka“. Aha: „giboulée“.

Eforia a Sinaia

Už jsem se někde zmínil, že ze všech zahraničních cest člověk nejméně pozná během rekreačního pobytu. Co si mám počít, když jsem v Rumunsku byl všeho všudy jednou, a to v červenci 1973 o dovolené? Nezbývá, než vzít zavděk tou troškou, co jsem viděl a zažil.

Rumunsko se v té době hlásilo k socialistickému společenství, ale charakterizoval bych to tak, že jedním okem koketovalo mimo. Určitě ne proto, že by bylo demokratičtější, spíš naopak. „Veliký Čau“ (Ceaușescu) byl lokálním polobohem.

Nelad se projevoval v mnohém, kromě jiného i ve výměnných rekreacích. Chtěli jsme být u moře, protože ho máme nedostatek. Rumuni zase toužili hlavně po Karlových Varech. A protože o ty byl veliký zájem ze všech stran, museli část pobytu trávit v Praze, v Bratislavě, v Tatrách. Odpověděli podle zásady ‚oko za oko, zub za zub‘, kterou se dočteme už na Chamurabiho stéle z roku 1792 př.n.l. (pokud ovšem ovládáme starobabylonštinu). Rozhodli, že moře je také vzácné a musí si ho šetřit, a proto budeme polovinu měsíce v Transylvánské vysočině. Netvrdím, že by mne to zvláště mrzelo. Udit a nudit se čtrnáct dní na pláži mi vrchovatě stačilo a hory jsem měl od malička rád. (Jak jinak, když jsem se narodil na Šumavě.)

Přiletěli jsme s manželkou a šestnáctiletou Evou na bukurešťské letiště Otopeni. Nebyli jsme sami a naši početnou výpravu přivítali okázalým obědem. Na tabuli byla spousta karlovarského porcelánu, českého křišťálového skla a stříbrných příborů po dynastii Hohenzollernů-Sigmaringen.

Potkalo mne hned na uvítanou menší faux pas, ne moje, leč hostitelů. Do broušených pohárků se rozléval koňak a můj kalíšek číšník z nepochopitelných důvodů vynechal. Ne že bych byl tak lačný alkoholu a během nadcházejícího měsíce mne ho ještě čekalo neurekom - jak říkají bratři Slováci. Nicméně bylo dost trapné zvedat na přípitek prázdnou skleničku, přitukávat si s ní s hostiteli a její nahotu zakrývat pěstí. Opakovalo se to, když číšník sklenky doléval. Co to mělo znamenat? Že by mne považovali za tak významnou československou osobnost, aby si na mně hojili utajenou nevoli? To nebylo pravděpodobné. To by si mne museli s někým splést. Na druhé straně je fakt, že takový „omyl“ se na podobné úrovni nestává. Tak někde v Zábrdí při baráčnickém bále, tam snad ano. Respektuji filosofické axioma, že nepoznatelné věci neexistují, ale tohle tajemství sotva kdy rozluštím.

Další záhada na sebe nenechala dlouho čekat a objevila se, ještě než jsme opustili Bukurešť. Měli jsme obavu, že by v našem pokoji mohlo být nějaké technické „ucho“ a dávali jsme si pozor na ústa. Bez zvláštního úmyslu jsme v koupelně mezi sebou prohodili, že za toho tropického vedra máme v noci, když se probudíme, pekelnou žízeň a voda z vodovodu není k pití. Od toho dne jsme každý

večer našli v ložnici termos s ledovým džusem. (Jako Faust zlatý dukát.) Náhoda? Asi.

Odletěli jsme do Constanty a odtud dojeli kousek do lázní Eforia Sud.

Moře. Co pro nás suchozemce může být kouzelnější? Byli jsme ubytováni na pobřeží v budově, kde se pletlo mnoho jazyků jak v babylonské věži. Byli tu i hosté ze zemí, kde mají moře za humny, ale tady bylo přece jen trochu jiné a hlavně teplé, občas jak příslovečná bramboračka.

Od vyhrazené pláže nás dělil kilometr a vozili jsme se mikrobusem, také internacionálním. Jen pro Číňany jezdila zvláštní černá limuzína. Byla to politická demonstrace a důkaz, jak si jich „domácí“ přede všemi ostatními váží. V Číně doznívala „kulturní revoluce“, země se vzpamatovávala z pohromy „velikého skoku“ a osmdesátiletý Mao lámal - alespoň podle agentury Xinhua - rekordy v plavání přes Žlutou řeku. Ostatní socialistické země měly k čínským experimentům kritický postoj, jen Rumunsko dávalo okázale najevo sympatie a hledělo si výhodných obchodů.

Na pláži jsme si žili všichni svorně „jako v komunismu“. Nevím, zda nám moře zvlášť přecedili a ohřáli, ale bylo čistounké, teploučké a na lýtkách nás šimrala hejnká drobných rybek. (Ty byly asi zvlášť cvičené, aby projevovaly pozornost zahraničním hostům.) Pod přístřeškem za stolečky s atlasovými ubrusy bylo celý den k dispozici slané i sladké pohoštění a nápoje všeho druhu. Chlazené i vřelé, nealkoholické i alkoholické, černé, zlatisté i čiré.

Eva si našla partu vrstevníků a s jejich rodiči jsme společně střežili, aby mládež popíjela jen tekutiny, jež jí, vzhledem k věku, přísluší. V konzumaci ohromných misek zmrzliny s čepicí šlehačky jsme jim nebránili.

My dospělejší jsme se, kromě plavání, opékali a četli, nebo podřimovali. Stejně pestrý a bohatý program mělo pár desítek rekreantů. Byl jsem zabrán do Burnsovy Western Civilization, když mne manželka vyrušila.

„Hele, Míšo, podívej se, co ten člověk dělá? On se topí.“

Zvedl jsem neochotně oči odknížky a přejel pohledem moře, kdy bylo pár lidí a všichni bohorovně klidní. Něco jsem zabručel a vrátil se k četbě.

„On se ale doopravdy topí, podívej!“ nenechala se Marie odbýt.

Podíval jsem se znovu a uviděl asi čtyřicet, padesát metrů od břehu člověka, který se střídavě vynořoval a se zdviženýma rukama mizel pod hladinou. Vedle něho druhý jako by se ho snažil marně zachraňovat.

Mezi mnou a krajem moře ležela a slunila se hromada lidí a nikdo nic nepozoroval. Pochopil jsem, že je to vážné. Rozběhl jsem se. Už jsem slyšel, jak se ten druhý muž snaží slabým a slábnoucím hlasem volat o pomoc. Když jsem doplaval blíž, rozeznal jsem, že zachránce byl šedivý stařec. Ponořoval se do hloubky, kde mu voda sahala nad hlavu a na chvíli vždycky tonoucího zvedl. Dlouho to nevydržel, vyplaval a v té chvíli zase vadnoucí tělo klesalo.

Když jsem se k dvojici přiblížil, topící se nešťastník už ani ruce nezdvíhal a stařec vysílením a zoufalstvím cosi blábolil. Připomněl jsem si, co jsem o záchraně tonoucích věděl a - udělal pravý opak. Místo abych ho obrátil zády k sobě, uchopil za vlasy a táhl ke břehu, objal jsem ho okolo prsou a plaval s ním, jak se dalo. Měl jsem štěstí, že už byl v bezvědomí, tělo vláčné jak chaluha. Jinak by mne byl v šoku a v křečích sevřel a utopili jsme se oba. Uvědomil jsem si, jaký je rozdíl, když se něco v klidu naučíme, a když to pak máme uplatnit ve skutečnosti, v nervovém rozrušení a s živým člověkem.

Mezitím už se probudila celá pláž a rojnice chlapů mi utíkala a plavala naproti.

Našel se lékař. Položili jsme poloutopeného na okraj břehu hlavou dolů. Doktor z něho dostával vodu, která se lila proudem, a vybíral mu z úst písek. Scénu obklopil zástup diváků. Odešel jsem stranou, měl jsem toho také dost. Hlavně nervy člověku hrají skočnou.

Jak jsem později seznal, ti dva muži byli Poláci, oba průměrní plavci. Dno moře bylo zrádné. Šli opatrně jen tak daleko, kde stačili. Tu mladší šlápl do vymleté jámy, na chvíli se potopil, nadechl se vody a propadl panice. Stařec se mu snažil pomoci, volal, ale jeho slabý hlas v šumění moře a pleskotu vln nikdo na břehu neslyšel. Za spásu vděčili vlastně Marii.

Když jsme bezvládného člověka pokládali na břeh, byl ohyzdný, měl odporný odulý obličej. Když jsem ho příští dny potkával, byl to hezký mladík, něco okolo pětadvaceti let. Je k neuvěření, jak dušení, zoufalství a zápas se smrtí zruší podobu.

Plavčík, který měl ve chvíli, kdy se Polák topil, na břehu službu, seděl a užíval občerstvení a příjemnou společnost v bufetu. Okamžitě ho vyhodili. Vzhledem k tomu, jak to vypadalo s pracovní příležitostí, nebyla to pro něho maličkost.

Lázně Eforia Sud byly věhlasné. Vyprávěli nám, že prezident Ceaușescu tam létá na léčebné kúry vrtulníkem.

Od naší pláže nebylo daleko k velikému solnému jezeru. Kdysi to byl mořský záliv. Voda se za věky odpařila a zbyl hustý rosol, bohatý mineráliemi. Člověk na něm mohl ležet jak miminko v povijánku a nepotopil se. Musel si ale chránit ústa, nos a hlavně oči. Huspenina se podobala té z prasečích kolínek, ale chutnala docela jinak a páčila jako všichni čerti.

Na břehu jezera byla řada kabin, lépe řečeno salonků. Měly prodloužené boční stěny, a směrem k „vodě“ něco jako dvorky. Stály tam sudy s hustým černým bahnem. Bylo léčivé, radioaktivní a dováželi je ze vzdáleného zdroje.

Procedura spočívala v tom, že se člověk svlékl do roucha Evina nebo Adamova, podle osobních dispozic, pomazal se, nebo se nechal od svého společníka oplácet vrstvou bahna a na chvíli se vystavil slunci. Na dřevěných lehátcích byla čistá bílá prostěradla. Jak vypadala, když jsme odcházeli, ponechám vaší obrazotvornosti.

Bahno vytvořilo na těle pevnou kůru. Koupel ve slaném jezeře tvořila druhou část léčby.

Před odchodem jsme se důkladně pod sprchou umyli, popřípadě si v salonku zdřímli. Cítili jsme příjemnou únavu a na pokožce jako by nás hladil hedvábný vánek. Léčebná kůra odstraňovala pleťové vady a tonizovala organismus.

Máme na lázně humornou vzpomínku.

Dvorky, kde jsme se mazali na černo a slunili v podobě Zulukafrů, oddělovaly vzájemně vysoké nabílené prkenné stěny, ale strana do jezera byla otevřená. I když jsme prováděli všechny procedury bez odění, těžko se dá mluvit o nahotě. Půvaby i nepůvaby zmizely pod tlustou černou politurou.

Přes to přese všechno se našel muž, který byl lačný poznání, jak jsou české ženy tvarované a nevadila mu na nich - respektive na Marii - ani několikacentimetrová vrstva bahna. Stoupl si dvacet, třicet metrů do slaného rosolu naproti našemu dvorku, založil si zápasnický paže a koukal a koukal. Sůl už ho musela štípat do různých sliznic, ale co by člověk pro obohacení znalostí neudělal. Řekli bychom, že byl nestyda, ale když jsem později jezdil do Mongolska, poznal jsem, že se u nich nahota a leckteré důvěrné stránky života tak přísně neposuzují.

Byl jsem zvyklý poránu běhat a neodepřel jsem si to ani o dovolené. Cesta k moři, podél slaného jezera a přes malé městečko byla příjemná a zajímavá. Vzduch byl svěží mořskými parami, vůkol klid a mír. Tisíce hostů všech hotelů a pláží se ještě věnovaly jiným rozkoším, než joggingu v tretrách. Přesto jsem po pěšinách od městečka k pobřeží, k ubytovacím a stravovacím zařízením, potkával spěchající postavy. Byli to kuchaři a kuchařky, uklízečky, servírky, číšníci. Zaráželo jejich oblečení. Chvátali po prašných cestičkách mezi lukami a poli v bílých blůzkách, zástěrkách a čelenkách, v černých oblecích s motýlkem, v lakových střevíčkách. Proč se nepřevlékli až v práci? Moc hygienicky to nepůsobilo.

Představu o místní „lidové“ hygieně, ne té, jež byla u pobřeží obrácena tváří k hostům, jsem si udělal náhodou. Všichni lidé jsou konstruováni podle stejného principu a tak jsem při ranním běhu pocítil nutnost vyhledat jistá místa. Byl jsem právě na okraji městečka a potkalo mne štěstí. Na prkně ve tvaru šipky, přibitém na stromě, bylo mezinárodně srozumitelné označení. Šel jsem podle ukazatele a došel - na hřbitov. V jeho rohu byla otevřená jáma - ne pro nebožtíka, ale k účelu, avizovanému na výše zmíněném ukazateli směru. Přes jámu leželo prkno. Další podrobnosti líčit nebudu.

Běžel jsem alejí podél slaného jezera, když jsem dostal znenadání takovou „injekci“ do paty, že jsem příští krok udělal nejméně čtyřmetrový. ‚Had‘, napadlo mne v té chvíli. Pachatel, kterého jsem našel za ponožkou, byl méně nebezpečný než kobra a menší. Mravenec. Ale pořádný. Černý a asi dvoucentimetrový. Vida, co všechno je v cizině důkladnější než u nás.

Setkali jsme se s mravenčím monstrem ještě jednou. To jsme jeli na degustaci do vinných plantáží. Autobusem. Marie seděla přede mnou. Najednou nadskočila a zle se na mne otočila: „Co blbneš?“ Díval jsem se nechápavě. Měla za to, že jsem ji bodl do choulostivých míst špendlíkem. Vyšel najevo stejný hříšník jako v předcházejícím případě.

Hostitelé uspořádali taneční večírek. Večeře se podávala u stolků okolo parketu a provázela ji kulisa náladové hudby. Chvíli po západu slunce se přelévaly na indigové obloze ostré barvy. Krvavě rudá, zlatá, oranžová. Oslňovaly, tmavly a ztrácely se za horizontem.

Pořádala se soutěž v přetlačování loktem, zapřeným o desku stolu. Vynikal Němec, který porážel všechny soupeře. Naši přátelé, s kterými jsme „drželi partu“, Šenkýřovi z Budějovic, mne ponoukali, abych se přihlásil. Vídali mne cvičit na pláži s dvoupudovým závažím, girjou. Neměl jsem chuť a Němec by mne byl stejně porazil. Byl to pořádný „svalouš“ a v přetlačování předloktím nepochybně mistr.

Neměl jsem ten večer náladu ani do tance. Neodůvodněný splín občas člověka potká. Když Marii někdo odvedl na parket, přišla si pro mne mladinká půvabná holčina. Byla to nepochybně huristka, věčně mladá a krásná dívka z ráje. Nebo snad jedna z těch, jež pořadatelé pozvali, aby nám zpestřily večer? Umínala si, že toho protivného cizince, který sedí jako kakabus, k tanci přinutí, ať se zdráhá, jak se zdráhá. Bral jsem to s humorem, ale tančit s profesionální bavitelkou, která za to měla honorář, se mi nechtělo. Uměla trochu anglicky a tak jsem se jí diskrétně přiznal, že mám dřevěnou nohu. Moc tomu nevěřila, ale přesvědčit se pod stolem si přece jen netroufala.

Příjemný den jsme strávili projížděkou motorovou jachtou po deltě Dunaje. Veletok se poslední stovku kilometrů před Černým mořem rozbíhá na obrovské ploše do sítě ramen. Pokrývá rovinu, zarostlou rákosím, plnou vodních ptáků. Někde jsou podél toku zemní valy proti záplavám. Není obtížné uhodnout povolání těch, kdo žijí na břehu v nízkých domcích s doškovými rákosovými střechami. Mnoho nepřezenu, když řeknu, že se voda hemží rybami.

Zvláště si přišla na své Marie, která co živa neměla rybářský prut v ruce. Tady lámala rekordy. Kdekoho ohrožovala, že mu novou a novou rybou, nadšeně z vody vyhozenou, poškodí zevnějšek. Ochotní lodníci jí nestačili navlékat návnadu na háček.

Kromě ryb měla manželka na výletě ještě jedno povyražení. Seznámila se s bukurešťskou lékařkou, do jejíž péče nás svěřili. Byla to vzdělaná moderní mladá žena a jak se říká - padly si s Marií rázem do oka. Po cestě zaujaly místo na vysokém kapitánském můstku, seděly na okraji a kývaly nám nohama nad hlavou. Měly vynikající nadhled po celé dunajské deltě - jen okrajových pár tisíc čtverečních

kilometrů teleskopem nedohlédly. Celodenní plavba jim sotva stačila, aby projednaly v anglické verzi všechny otázky, jež - jak se říká v diplomatickém slovníku - zajímaly obě strany.

Druhá kapitola naší rumunské odyseje se odehrávala v horách.

Než jsme je dosáhli, byla kratší mezihra. Celá výprava se vrátila do Bukurešti. Upřesňovalo se, jaký má být další program. Většina trvala na tom, že chce být u moře, nebo se vrátí domů. Rumuni nabízeli různé alternativy, ale na zmínky o moři byli hluší. Dopadlo to tak, že tři rodiny souhlasily odjet na zbývající dva týdny do Transylvánských hor a ostatní se rozhodli, že poletí prvním letadlem do Prahy. Patřili jsme k oněm třem „horským“ rodinám.

Naše výprava byla od té chvíle rozdělena a to nejen co do dalších vyhlídek, ale i pokud šlo o ubytování v hlavním městě. Myslím, že si hostitelé rozdílné stanovisko k pobytu v horách falešně vysvětlili. Zdálo se, že tomu připisují politický podtext a v našich třech rodinách spatřují nadějnější sympatizanty.

Nejen že nás zcela oddělili od zbytku výpravy, ale vyznamenali nás lepším, pětihvězdičkovým koňakem. A co bylo zvlášť markantní, vyměnili nám průvodce. Místo pětadvacetiletého mladíka, který se poctivě věnoval pouze a výhradně zajišťování našeho blahého žití, se nám představil u oběda asi pětatřiceti - čtyřicetiletý muž, zralejší osobnost. Od první chvíle se snažil zapříst politickou debatu. Nebylo obtížné prohlédnout, jaké má poslání. Aniž jsme se mezi sebou domluvili, reagovali jsme unisono. Na jeho vážné politické meditace jsme se pustili do anekdot. Náš nový „pečovatel“ to den, dva zkoušel, ale pak asi poreferoval své vrchnosti, že je všechna snaha marná. Zmizel a vrátil se nám původní anděl strážný. Koňak měl zas o dvě hvězdičky méně.

U moře bylo vzrušující zábavy pomalu, ale v dvoumilionové Bukurešti, červencovým sluncem rozpálené, to bylo ještě horší. Z domorodců kdo mohl, utekl k vodě nebo do hor a v ulicích panovala mrtvá, ospalá nálada. Hlavní město odjelo na dovolenou.

Jak využít čas, než budeme odtransportováni do hor? Požádal jsem o prohlídku historického muzea. Setkalo se to s vřelou odezvou. Ozvala se sympatická národní hrdost. Dostal jsem jako průvodce profesora historie, který hovořil plyně rusky.

Rumuni se hlásí k tradici Dáků, kteří se z tráckých kmenů zvlášť výrazně promítli do dějin antického Říma. Byli považováni za nebezpečné sousedy a císař Domitianus s nimi sváděl marný boj. Teprve Traianus je počátkem druhého století podrobil. Na paměť byl vztyčen v Římě vítězný sloup. Kopie Traianova sloupu je v bukurešťském muzeu. Jsou na něm basreliéfem znázorněny výjevy ze života Dáků i z války s nimi. Dácie byla proslulá nalezišti zlata, jež se staly hlavním zdrojem římských zlatáků.

Kritická historie má k přímé návaznosti dnešních Rumunů na dávkou minulost některé výhrady. Podle římských análů Traianus Dáky, zvláště po jejich pokusu o povstání, téměř vyhubil a od pátého století přicházely do krajiny početné slovanské kmeny. Vazba na tisíce let starou etnickou minulost je vždycky problém a často se nevyhne účelovým hlediskům.

Muzeum zachycovalo pohnuté dějiny hlavního města. První zpráva o jeho existenci pod jménem Castrum Dombowicza pocházela z roku 1368, kdy u nás vládl Karel IV. Později se stalo sídlem valašských knížat. Rostlo a bohatlo jako obchodní středisko na cestě od významného Brašova k černomořským přístavům. Koncem 16.století je zničili Turci a trvalo více než sto let, než se vzpamatovalo. Od roku 1862 je hlavním městem Rumunska.

Je zarážející, jak někteří vedoucí státní představitelé dokáží trpět kultovní oslavování a není jim to trapné, neuvědomují si, jak je to zlehčuje, zesměšňuje, jak to brání ocenění jejich skutečných zásluh a kvalit. Křiklavým příkladem byl v muzeu kult Nicolae Ceaušescu. Byl prezentován jako významný činitel dělnického hnutí - od stáří šestnácti let. Jeho dílem bylo vlastně v zemi všechno. Všem rozuměl, všechno geniálně vyřešil.

Snad lidé, kteří žijí léta v atmosféře takového zbožňování si jeho absurdnost neuvědomují v té míře, jako člověk, který přichází „zvenčí“, z jiné země. Čím je velikost oslavované osoby problematičtější, čím je její sláva - zvláště za hranicemi - nevalná, tím bije kult více do očí. Musel jsem se držet, abych v muzeu postál před panely s komickým „velikánem“ s vážnou tváří. Litoval jsem vzdělaného inteligentního profesora, že mi musel, vedle cenných vědeckých myšlenek, deklamovat plytké tirády o „největším Rumunovi“. On ani já jsme netušili, že za občanské války v roce 1989 budou Ceaušescu a jeho žena postaveni ke zdi a před filmovou kamerou, aby nic světové veřejnosti neuniklo, jim popravčí komando vystřelí mozek z hlavy.

Ale nepředbíhejme o šestnáct let a vraťme se k naší dovolené. Tenkrát ještě žilo Rumunsko i Ceaušescu v míru a pokoji.

Po dvou dnech přestávky v hlavním městě naše tři rodiny naložili do mikrobusu a ujížděli jsme romantickou krajinou na sever. Nejprve valašskou nížinou, pak podhůřím a konečně mezi lesnatými úbočími a holými temeny Jižních Karpat. Naší novou základnou se staly klimatické lázně Sinaia.

Bydleli jsme v budově zámeckého komplexu Peles.

Krajina byla malebná. Na jednu stranu klesal dlouhý svah k městečku a pokračoval pitoreskními uličkami. Na opačnou stranu se zvedal les mohutných jedlí a pak příkré holé stráně až do dvoutisícimetrové nadmořské výšky. Okolí pestrostí tvarů připomínalo temperamentní i zasněnou hudbu, epické „doiny“, nečekané změny rytmu v melodiích kobzy. Palouky a aleje podél cest stínily koruny

klenů, dubů a platanů.

Do poloviny hory nad námi se vinula silnice a po ní se několikrát denně šplhal se zoufalým úpěním autobus. Zdálo se, že ho každým okamžikem síly opustí a jeho martýrium skončí. Cílovou stanicí byla kóta 1400.

Bylo mi pětáctyřicet let, byl jsem na vrcholu fyzických sil a to, co dokázal autobus, jsem zkoušel také. Nevím, kdo z nás dýchal a supěl hlasitěji. A to jsem běhal, pochopitelně, s prázdnou. Míjel jsem dřevaře, kteří po kraji lesa vynášeli dvoumetrová polena a stavěli je do hranic. Dvoumetrová, ne poloviční jak je u nás zvykem. A byly to jedlové špalky tak mocné, že jen zvednout je na rameno představovalo olympijský výkon. Věděl jsem, co to je, také jsem v životě tohle řemeslo okusil. Pociťoval jsem k rumunským dřevorubcům hlubokou úctu. Když jsem okolo nich do vrchu klusal, nepyšnil jsem se svým sportovním výkonem. Styděl jsem se, jak si pohodlně žijí, zatím co oni si musí chleba tak tvrdě zasloužit.

Několikrát jsme horu zdolali i s manželkou a dokonce až na samý vrchol, na kotu 2000. Tak vysoko už silnice nevedla, zato sedačková lanovka. Ta tolik neúpěla jako autobus a já. Vyvezla nás pohodlně. Otevřel se nám široký a do mlžných dálek sahající rozhled po horách a lesích, po údolích a ostrůvcích lidských mravenišť. Hluboko pod námi se černaly a červenaly střechy Sinaie.

Od pokraje lesa vzhůru až k nám sahaly travnaté svahy. Napájely je deště, v zimě spousty sněhu a přes parné léto ranní rosa. Živily stáda ovcí, jejichž zvonky zpívaly příznačnou horskou písničku. Střídala pianissimo a forte podle síly vánku a burácení povětří.

Na zpáteční cestě dolů jsme pohrdli lanovkou a pustili se po svých. Měli jsme plné plíce ostrého vonného vzduchu. Opatrně jsme se vyhýbali ostrůvkům ovcí. S berany nejsou žerty. To jsem znal z domova. Zdvihli rohaté čertovské hlavy, ostražitě nás pozorovali a zaujali obrannou pozici mezi stádem a námi.

Nebyli tím nejhorším. Větší obavu budili strašní vlkodavi, psi jak menší telata, kteří stádo obíhali. Volili jsme jedinou zbraň, která nám zbývala - nevšímalí jsme si jich. Utíkat, nebo předstírat, že se shýbáme pro kámen, jak to platí na vesnické Alíky, se zlou by se potázalo. Takhle k nám na padesát, sto kroků přiběhli, nastydlým basem - aby se neřeklo - třikrát štěkli a nechali nás být.

Byli jsme svědky příhody, která svědčila, že to nemusí dopadnout vždycky tak utěšeně.

Už na horní stanici lanovky jsme si všimli, že se nám nějak nápadně pohybuje za patami človíček, který vypadal na všechno, jen ne na vysokohorského turistu, Tmavý oblek, střevíčky, klobouk, který mu tu ve větru působil problémy, a paraple, které otevřít, letěl by jako pan Tau.

Když jsme se spouštěli travnatými svahy dolů, tajemná postava v černém s odstupem za námi. Zmocnilo se nás důvodné podezření, že je to „boží očko“. Nevím, zda nás měl špiclovat, nebo hlídat, aby se nám něco nestalo. Asi mu bdělý

náčelník řekl: „Měj je na očích!“, a on to plnil. Netušil, že nás napadne vyjet na horský hřeben. Teď za námi v gala botičkách klopýtal. Aby byl nenápadný (víte, jak se to říká o slonovi za popelnicí), namířil si to trochu stranou od naší trasy a ke své smůle - blíž k chlupatému stádu.

Ovce si ho prohlížely, asi jim bylo jeho kostýmování divné, ale vlčákům to nestačilo, chtěli se přesvědčit, co je zač. Osudným se mu stalo paraple. Psi si to špatně vyložili, zvláště když ho neprozřetelně zdvihl. Spustili pekelný řev a vrhli se na něj. Prchal, chudák, co mu nohy stačily a zdá se mi, že to odnesly kalhoty. Chci věřit, že služební horlivost nezaplátil tělesnou újmou. Trpěl a nesl trnovou korunu patrně za nás.

Nedaleko naší budovy byl vlastní královský zámek, rezidence Hohenzollernů - Sigmaringen. Panovali v zemi v letech 1866 - 1947. Mnoho slávy Rumunsku nenadělali, i když se jejich dynastie pyšnila příbuzenstvím s pruskými Fricky - včetně „Velikého“, který měl metr pětadesát, a s německými císaři včetně zločince první světové války - Viléma.

Vzhledem k zásluhám do Rumunska importovaného rodu monarchů bylo těžké ukázat v zámeckém muzeu něco smysluplného. Jaké významné tradice se nabízely? Expozice tvořila sbírku přepychu a nevkusy. Zlato, stříbro, perly, tlusté koberce. Olejomalby nakročených mužů s nakrouceným knírem a hrudí obrněnou po pás řády, hvězdami a brilianty, dám v zářivých róbách s dekoltovaným poprsím. (Viděli jste někdy v zámeckých galeriích obraz aristokratky s plochou hrudí?) Polovinu místa zaujímaly dary a vyznamenání, které si panovnické rody - nepochybně z ušetřeného kapesného - vyměňovaly navzájem.

Na tom by konec konců nebylo nic překvapujícího. Odpovídá to vkusu korunovaných hlav a duchu monarchie. Zarážející bylo jen to, že něco podobného vystavovalo bez kritického slova demokratické Rumunsko, stát, nesoucí název socialistická republika. Vždyť rumunský národ ještě po osvobození musel v letech 1944 až 1947 svádět tuhý boj s posledním králem Michalem I. a jeho spojenci o lidovou republiku. Demokratické, svobodné Rumunsko se nezrodilo ze zásluh Hohenzollernů, ale s její porážkou.

Pozlacená nicota královského domu nám nedokázala pokazit hezký dojem z Transylvánských hor.

Než jsme se vrátili do Bukurešti, podívali jsme se ještě do Brašova. Patří k městům s prastarou tradicí. Okolo roku 1211 byl pod jménem Kronstadt založen řádem německých rytířů. Měl značný význam jako obchodní středisko a křižovatka na frekventované trase z Evropy do Orientu. Jeho historie byla pestrá. Patřil pod Uherské království, byl okupován Turky, teprve od roku 1918 se stal součástí Rumunska. V letech 1950 až 1960 nesl název Orașul Stalin.

Na závěr dovolené nás čekalo překvapení. V Bukurešti jsme našli celý zbytek, respektive většinu naší původní výpravy. Byli tu v plném počtu přátelé, o kterých jsme se domnívali, že jsou dávno v Praze nebo jinde v naší bohulibé domovině.

Před dvěma týdny se rozhodli vrátit ihned domů, ale den ode dne byl jejich odlet odkládán. Zatím co my jsme trávili příjemný čas v horách, oni se pekli a nudili v nedýchatelné atmosféře rozpálených ulic. „Momentálně to s letadlem nějak nevyšlo. Zítra určitě bude.“ („Mañana“, řekli by Španělé.) Vlakem by už byli doma desetkrát.

Sotva jsme přijeli ze Sinaie, s letadlem to kupodivu hned následující den „vyšlo“. Vraceli jsme se z výměnné rekreace v Rumunsku všichni společně. Kdyby mi někdo tuhle komedii vyprávěl, sotva bych mu uvěřil.

Ještě jednou jsem se „setkal“ s Rumunskem. Bylo to na oslavách 60. let Mongolské lidové republiky v Ulánbátaru. Jak je to možné? I takové věci se stanou.

Teoretické konference k výročí se zúčastnili zástupci všech socialistických zemí. Z Rumunska přijela asi pětatřicetiletá profesorka orientalistiky. Od pohledu pravý profesorský typ, jak se malují v humoristických časopisech. Špičatý nos, brejličky, přísný, trochu krátkozraký pohled, vážná, mírně podmračená tvář. Mnoho toho nenamluvila.

Neměl jsem důvod se vnucovat a tak jsme se pár dní míjeli jako dvě oběžnice v nebeském prostoru. Ostatně nestýkala se zvláště srdečně ani s jinými kolegy. Nebylo na tom, bohužel, nic divného. Rumunsko se otáčelo k ostatním socialistickým zemím bokem a to se projevovalo i na mezinárodních setkáních.

Stáli jsme náhodou vedle sebe a vyměnili ze slušnosti pár neslaných, nemastných vět. Bez zvláštního úmyslu jsem se zmínil o zemětřesení, k němuž v Rumunsku došlo. Byla to historie tři roky stará a netušil jsem, co to s profesorkou udělá.

Do té chvíle to byla uzavřená, distingovaná dáma, rezervovaná ve vystupování i v řeči. Dějala dojem, jako by každé slovo, každý výraz tváře, úsměv a povytažení obočí nejprve zrale uvážila. Teď jí brada klesla, zesinala, pohled vytřeštěných očí zůstal upřený do neurčita jako v hypnotickém transu. Lekl jsem se, co se jí stalo. Mlčela, jen rty se jí neznatelně chvěly. Jako by chtěla něco vyslovit ale nemohla se rozhodnout, nebo ji hlasivky přestaly poslouchat.

„Ano. Zemětřesení,“ pronesla, nebo spíš vydechla, „bylo zemětřesení. Nikdo si neumí představit...“

Zhrozil jsem se, že jsem se bezděky a netaktně dotkl příliš bolavé struny. Začal jsem se neohrabaně omlouvat. Přerušila mne. Ne slovem. Uchopila mne za zápěstí a křečovitě stiskla, jako by si vynucovala, abych mlčel. A pak se rozhovořila. S očima upřenýma někam okolo mne, jako by tam sledovala film a s odmlkami vyprávěla, co vidí.

Byla v ten osudný večer služebně mimo Bukurešť. Když se zem začala otřásat a neustávalo zlověstné hřmění, nikdo nevěděl, co se děje. Televize a rádio zhasly. V první chvíli lidé mysleli na nejhorší: Válka. Bombardování. Atomová puma. Všichni vyběhli do ulic a na náměstí. Najednou nebyl každý pro sebe, ale všichni se dohadovali společně. Co to je? Kde to je? Podle směru se odhadovalo: v Bukurešti. To ještě podporovalo domněnku, že jde o nějakou hroznou společenskou katastrofu. Proč by si přírodní živel vybral právě centrum státu, hlavní město?

Lidé skoro s ulehčením vydechli, když konečně přišla věrohodná informace: zemětřesení. Ale bylo to oddechnutí problematické. Každý druhý měl v Bukurešti někoho „svého“. Co je s ním? Jak to tam vypadá? V panice se ozývalo: Nezůstal kámen na kameni.

Profesorka tam měla manžela s pětiletým synkem. Co je s nimi? Všichni se vrhli k telefonu, ale ten byl němý. Spojení s Bukureští nefungovalo.

Noc strávili lidé v ulicích, každý hlтал jakoukoli zprávu. Devět z deseti bylo nepravdivých. Někdo vyslovil domněnku a v příštích chvílích už obíhala jako zaručená pravda.

Konečně se po hodinách strašné nejistoty vytvořil systém spolehlivých informací. Ale potěšující nebyly. Zemětřesení zasáhlo nejsilněji hlavní město. A ke všemu zvláště čtvrt', kde profesorčina rodina žila. Tam byla míra zničení nejvyšší. A tam byl její synek s mužem.

Nádraží, vlak! Pokoušela se vrátit okamžitě domů a přesvědčit se... Některé mosty byly narušené a provoz omezen na nejnnutnější. Cestování železnicí vyžadovalo zvláštní povolení a až do Bukurešti vlaky nejezdily.

Taxíkem! Ať to stojí, co to stojí. Ale o ty byla beznadějná rvačka. A okolo hlavního města stály hlídky, nepropouštěly každého. Panoval přísný režim, stav nouze.

Konečně přes veliké překážky se jí podařilo dostat se do města. Domů! Ale žádné „domů“ nebylo. Jejich ulice se proměnila v hromadu trosek. Položená spěchala k tetě - a našla tam synka s tátou. Byli ten večer na dětské besídce a zdrželi se...

Nikdy mi nebyli Rumuni tak blízcí, jako po vyprávění paní profesorky - i když Rumunsko bylo v té chvíli vzdálené přes dva světadíly. Politické rozpory mezi námi se scvrkly na makové zrnko. „Všichni lidé jsou bratři“ poznal Konfucius před půl třetím tisíciletím.

Hostem Vlámů a Valonů

Georges Anthoon, pracovník vlámského socialistického ústavu, mluvil o belgickém národě. Myslím, že to bylo víc zbožné přání než skutečnost.

Nechci psát politickou esej, ale několika stručným konstatováním se v úvodu nevyhnu. Belgické království má přibližně tolik obyvatel jako Česká republika, ale poloviční území. Podobně jako přes nás i přes tuto zemi se přehnala kdekterá evropská smršť, válka či revoluce. Brusel byl hlavním městem Nizozemí chvíli burgundského, chvíli habsburského. Roku 1579 zde vzplála první jiskra revoluce, která v následujícím století zachvátila Anglii a v roce 1789 stanula vítězně na hradbách Bastily. Národně osvobozenecký boj udusila španělská a posléze znovu rakouská okupace. Nová vlna revoluce přišla z Francie. Po Napoleonově porážce u Waterloo (za humny Bruselu) Vídeňský kongres učinil zemi na patnáct let součástí Nizozemského království. Historie tím neskončila a Belgičané získali samostatnost skoro o století dříve než český a slovenský národ. 18. listopadu 1830 Národní kongres vyhlásil nezávislost Belgie. První a druhá světová válka se odehrávaly přímo na belgickém území.

V některých podstatných věcech byl osud k této zemi laskavější než k nám. Dal jí moře a otevřel široké možnosti světového obchodu. Umožnil čerpat z kolonií, které osmdesátkrát překračovaly rozměry vlastního státu. Nejbohatší bylo Belgické Kongo, jež se osamostatnilo teprve roku 1960.

Belgie je zemí dvou národů. (O naší republice už to neplatí, ale pocit sounáležitosti se Slováky je stále silný.) Belgii tvoří v zásadě Vlámové a Valoni s různou historií, jazyky, kulturou i povahou ekonomiky. Právě ekonomické změny způsobily, že se ve druhé polovině dvacátého století houpačka prosperity Valonska a vlámských Flander vychýlila na opačnou stranu. Země je chudá na suroviny s výjimkou uhlí a to je na jihu. Doly a hutě založily v době průmyslové revoluce rozkvět frankofonního Valonska. Vědeckotechnický pokrok po druhé světové válce podtrhl konjunkturu těchto odvětví stoličku. Do té doby chudý flámský sever se stal výhodnější sférou investic domácího a zahraničního kapitálu.

Obrat hospodářské prosperity se tvrdě promítl do sociálních a kulturních poměrů. Tradiční politické regule se dostaly do rozporu s novou situací, což vyvolalo řetěz rozporů a krizí.

Za těchto okolností jsme v 80. letech dvakrát přijeli do Belgie jako hosté ústavu Vanderveldeho - Emile Vandervelde Institut. Patřil Belgické socialistické straně. Když se v říjnu 1978 rozdělila na dvě strany, vlámskou a valonskou, vznikly fakticky dva samostatné ústavy a my jsme jednali s dvěma partnery.

Vzácné dary se nedostávají snadno a i naše první cesta do Belgie se neodbyla bez překážek. Letiště Brusel - Zaventen nepřijímalo. Společnost Sabena nás vysadila v Amsterdamu a zbývající kousek cesty přes Rotterdam a Antverpy jsme

vykonali autobusem. Ani jsme se příliš nehněvali. Byla to zajímavá vyhlídková jízda po Beneluxu.

Na okraji nizozemského hlavního města se vybíralo mýtné. Přesvědčili jsme se, že zde byrokracie nekvete. Půvabná dívčina ve slušivé uniformě nás zastavila a vyjednávala s řidičem. Ten vystoupil, vzal slečnu do náručí, dal jí hezkou pusu a mýtné bylo vyrovnáno. Nevšiml jsem si, že by dostal nějaké potvrzení. Pochybují ale, že by prošlo všechno tak hladce, nebýt náš šofér takový fešák.

V životě jsem viděl pár velikých zaoceánských lodí, ale že pluly po lukách, to byla pro mne v Holandsku novinka. Když se v rovině jako stůl zvedaly vysoko nad trávníkem řady kulatých okének kajut v bílých lodních bocích, skýtalo to neobvyklou podívanou.. Že parolod' proplouvá kanálem, to se člověk domyslel, ale vidět to nebylo. Stébla trávy lod' po stranách skoro hladily.

Byl krásný slunný den, leden a po sněhu ani památky. Na polích se zelenalo obilí a na lukách se pásala stáda ovcí a koní. Dálnice se dotkla velikých měst jen po okraji a menší mījela.

V autobusu byla sbírka všech národností. Nevím, kdo první přišel s nápadem, že když jsme tak pěkně rozjetí, mohli bychom se podívat až do Paříže. Řidič neměl nic proti tomu. Jen poznamenal, že by to zvýšilo výdaje za benzin. Bylo to řečeno taktně, ale srozumitelně. Začalo se vybírat. Možná, že nás pokládali za držgrešle, ale lákavého výletu jsme se zúčastnit nemohli. Vymluvili jsme se na termínovaná jednání v Bruselu, ale měli jsme obavy z pasových problémů. Občané států EHS to měli jednodušší.

V belgickém hlavním městě nás vyklopili a ujížděli vstříc radovánkám francouzské metropole. My jsme zatím hledali kontakt s našimi bruselskými protějšký, které nás měly čekat na letišti. (Proč za toho krásného jasného dne Zaventen nepřijímal, to jsem se nedopátral.)

Brusel nás uvítal přívětivě. Milionové město na mne působilo klidným dojmem. Ne ztřeštěným, hektickým, nýbrž vyváženým, lidským. Mamutí vojenské a byrokratické instituce jako NATO a EHS byly vystrčeny stranou vnitřního koloběhu života, takže o ně člověk neklopýtal. Oficiální státní budovy působily důstojně, impozantně, ale se smyslem pro vkus a pro míru. Chyběly tu ovšem Hradčany a pražských sedm pahorků (na způsob římských) a Vltava jako zrcadlo a výstřih, sepjatý sponami mostů.

Brusel je velká dopravní křižovatka, ale v centru to člověk nepocíťoval. Silný provoz motorových vozidel byl vyřešen a průjezd nadržal nervy řidičům a nedusil chodce. Historický a kulturní střed města nepostihl. Hlavní tepny tvořily důmyslnou síť, někde se ponořovaly pod povrch a navazovaly na velkorysou dálniční objížďku. Změnilo se ve výhodu, že nepřekážely pahorky ani srázy na březích řeky. Bažiny Senny dovolily milionovému městu rozložit se na rovině jako placka.

Symbol města svědčí o smyslu pro humor. Je to soška čurajícího pacholete.

Protože je chodcům k dosažení, vyjadřují mu sympatie různým způsobem. Když jsem si ho poprvé prohlížel, měl na vodotrysku nasazenu sexuální ochranu, kterou jistě z důvodů zásadních, i vzhledem k svému věku nepotřeboval.

Světovou chloubou je Velké náměstí. Není velké rozměry, ale krajkou středověkých budov. Domy čněly k nebi ze všech stran a obklopovaly nás pitoreskní fasádou plnou portálů, balustrád, vysokých štítů, sloupů, nik, arkád a okenních rámců. Měl jsem pocit, jako kdyby všechno okolo mne bylo v pohybu, promlouvalo, vyprávělo, zpívalo, smálo se, mračilo, lákalo i hrozilo. V podvečer za pochmurného nebe, než se rozsvítila tisíce světel, bylo to až skličující. Bezděky mi přišla na mysl středověká výstraha: memento mori. Za bílého a slunného dne kypělo náměstí životem a přelévalo se vlnami pestrých skupin turistů.

Mladí hostitelé, kteří se nás ujali, neprojevovali ani tak horoucí nadšení pro historické půvaby náměstí, jako pro pivnici, která prý má nejlepší mok v městě. Nejsem takový expert, abych to mohl potvrdit nebo vyvracet. Nepůsobilo nám těžkosti přizpůsobit se místním zvyklostem. Napěněné sklenice jsme si vynesli z šenku a posadili se na lavičky. Turisté krmili a plašili hejna holubů, která se zdvihala a kroužila nad ostrými štíty s liliemi.

Přítel Jaroslav B byl vystaven pokušení. Neskrývalo se v poháru. Na pivo byl z Prahy zvyklý, v něm svou míru znal. Nepamatuji se už přesně, zda svod byl v sukni, nebo v dlouhých kalhotách. Měl ale určitě tmavé vlasy a lepé tvary. Nevím, zda byla tahle pracovnice ústavu tak dychtivá vědecké diskuse se zajímavým cizincem, nebo ji vábily jiné tužby, ale ochotně nás doprovodila až k hotelu Bedfordt, patrně abychom se ve večerním ruchu ulic neztratili. Druhý den ráno vypadal můj společník trochu unavený, ale to mohlo být ze záplavy zážitků a dojmů.

První jednání jsme vedli s představiteli valonské poloviny ústavu. Ředitel Francois Pirot byl živý, impulzivní, žoviální pán, který nezapřel frankofonní mentalitu.

Prostředí, kde se rozhovory odbývaly, pro nás bylo neobvyklé, ale ne nezajímavé a nepřijemné. Bylo to v salonku exkluzivní restaurace, řekl bych spíš vinárny. Seděli jsme v hlubokých fotelech, obklopeni závěsy z těžkého rudého sametu. Zlacený nábytek připomínal pseudo-barok. Stěny a strop byly plné baculatých plastik málo oblečených dam.

Přišla nás přivítat majitelka podniku v dlouhých společenských šatech. Následovalo všeobecné představování, pár pochvalných frází o naší zemi, o Praze a tak. Pak chvíli konverzovali s profesorem o aperitivech, předkrmech, o čerstvých mořských pochoutkách, které právě dovezli, o zvěřině a o vínech. To byla jakási víceméně akademická rozprava. Když se tahle fáze odbyla, přišel vrchní ve fraku a přijal objednávku.

Politicko-teoretické rozhovory byly zahájeny přípitky a na alkoholických vlnách

se nesly po celou dobu několikahodinového „oběda“. Aperitiv, víno k ústřicím, druhé k hlavnímu jídlu - stále se dolévalo, a pozdě odpoledne koňak k černé kávě. Tvářil jsem se, jako by pro mne nebylo nic samozřejmějšího, než taková záplava báječného pití, ale z pohárů jsem sotva usrkl.

Diskuse byla spíš sondování než seriózní vzájemná informace a výměna názorů. Profesor rychle měnil témata, nejevil o naše argumenty veliký zájem a občas nás poučil kategorickým soudem. Bylo nad slunce jasné, že rozhovor není s to na jeho skálopevném přesvědčení cokoliv změnit. Jen mimochodem prohlásil, že nevěří, že by naši zemědělci dali přednost družstvům, kdyby se mohli vrátit k soukromému hospodaření. (Vzpomněl jsem si na něj, když pravicová vláda po roce 1989 vynakládala všemožné úsilí, aby družstvům existenci znemožnila anebo alespoň do krajnosti ztížila.) Podle jeho názoru marxismus je jako stará paní, která ještě flirtuje. (Vzpomněl jsem si na něj, když v hlasování, uskutečněném ve Velké Británii z podnětu televize BBC, byl Karel Marx prohlášen za největšího filosofa všech dob.)

Odpovídal jsem mu otevřeně, ale bez zbytečné útočnosti. Nešetkal jsem se s podobným předpojatým názorem poprvé a nedělal jsem si iluze, že by tenhle postarší sebevědomý pán byl ochoten své myšlení poopravit.

Oddaně ho podporovala asi pětatřicetiletá spolupracovnice Emy Sperkens. Jak jsme se dověděli, působila v socialistické straně aktivně od svých osmnácti let a nyní byla jejím zástupcem v Socialistické Internacionále. Byla to hezká, bystrá žena, zřejmě zkušená v politických debatách. Soustředila se na otázky zmírňování mezinárodního napětí, nebezpečí narůstání fašismu a na hospodářské kontakty mezi Západem a Východem. Své argumenty odměřovala na lékárnických váhách. Když kritizovala USA, pečlivě dbala, aby nepřišel o svou dávku kritiky Sovětský svaz. Když měla výhrady k praktikám EHS vůči Belgii, kritizovala dovoz automobilů značky Lada, který ohrožuje zaměstnanost ve filiálkách firmy Fiat.

Tohle diskusní stolování mi utkvělo v paměti spíš jinými aspekty, než vlastním obsahem rozhovorů. Ty jen omílaly dobové klišé, tisíckrát zopakované v tisku.

Možná, že to nebudete pokládat za důležité, ale já vzpomínám, že jsem měl před sebou poprvé syrové živé ústřice. Zatím jsem je jedl snad jen jednou v polévce při společném stolování s francouzskými přáteli na bulharské pláži. Nyní byly podávány na stříbrném talíři s důlky na způsob amoletníku. Pokapaly se citronem a zakusovaly bílým chlebem. Statečně jsem se do nich pustil, ale nic zvláštního jsem na nich neshledal. Můj český jazyk byl na takovou delikatesu příliš hrubý.

Vedle mne seděl Konstantin P., místní vysunutý tykadlo pražského Čedoku. Za pobytu v Belgii nás provázel. Působil zde už delší dobu, ovládal bezpečně oba jazyky - francouzštinu i vlámštinu podobnou holandštině a měl Brusel a celou zemi v malíčku. Nebylo to jen délkou pobytu, ale důsledkem jeho bystré zvědavé povahy.

Nyní bděl, aby byly ústřice na mém talíři živé. Poznalo se to na jejich jemném chvění. Jinak hrozí těžká otrava. Tohle důležité tajemství syrových ústřic mi sdělil

dodatečně. Za stolem se to nehodilo.

Jaroslav B. mnoho zkušeností ze zahraničních cest neměl a mnohé prožíval jako Alenka v říši divů. Ústřice mu byly odporné a pro jistotu se jich zdržel. Vynikající drahý alkohol mu však chutnal. Ne že by byl alkoholik, spíš právě naopak. Kromě piva opojným nápojům neholdoval. Teď si nechával často dolévat. Následky na sebe nedaly dlouho čekat a došlo k jeho menší osobní katastrofě. S nápadným chvatem se dobýval z čalouněného fotelu a mizel za závěsem. Chápající číšník mu diskrétně naznačil směr.

To bylo jediné drobné faux pas za našeho rozhoru s vedením valonské části ústavu. Pak následovala už jen setkání s mladšími pracovníky a ta byla neformální. Měli méně zájmu o abstraktní teorii a světovou politiku a upřímněji se zajímali o život v Československu, o Prahu, o kulturu, o sport. Sem tam jsme si vyměnili anekdotu.

Jednání s vlámskou částí ústavu bylo plodnější. Ředitel Oskar Debunne připomínal typem a chováním anglického džentlmena. Bylo to asi ovlivněno tím, že strávil na přelomu padesátých a šedesátých let dva a půl roku v Indii, v New Delhi jako pověřenec OSN pro technický rozvoj. Byl Indií nadšen a vzpomínal na ni v superlativech.. Hovořil plynule anglicky, což dovoľovalo, abychom debatovali bez tlumočníka.

Netajil se tím, že nesouhlasí s komunistickou ideou, ale nebyl antikomunista. Sám sebe polo-žertem označil za anti-antikomunistu. Vyjadřoval otevřeně své názory, ale nevnucoval je a dovedl pozorně vyslechnout i stanoviska opačná. Nezdálo se, že by o nich nepřemýšlel.

Hodně se vyptával a bylo znát, že si přímými informacemi korigoval některá zjednodušená tvrzení sdělovacích prostředků. Jedinou výjimkou bylo zemědělské družstevnictví. Absolutně nepřipouštěl, že by u nás mohla družstva prosperovat. Myslím, že v duchu srovnával utěšené belgické venkovské farmy s představou „kolchozů“, jak je malovala propaganda.

Zajímal se zvláště o národnostní a náboženské poměry v Československu. Měl velice fundovaný názor na problémy odzbrojení. Nepřipisoval oběma stranám světového fóra stejnou vinu za zostřování napětí, ale neváhal vyjádřit, co ze sovětské zahraniční politiky neschvaluje. Diskutovat s ním celé hodiny bylo opravdové potěšení.

Debatovali jsme ještě s řadou dalších, vesměs mladších pracovníků.

Erick Nachtergeile byl asi třicetiletý studující politické vědy. Byl expert na otázky Bruselu, na sociální, kulturní, komunální problémy. Zvláště komplikované zde byly národnostní vztahy. Dvojjazyčné hlavní město a politické centrum obou národů leželo uprostřed belgického Brabantu, jednoznačně vlámského území. Z toho plynula řada těžkostí, někdy i vážných konfliktů. Erick byl typem upřímného až naivního idealisty a nepřijímal ani politiku vlastní strany nekriticky. Byl neúnavný

diskutér a byl by polemizoval bez váhání do rána.

Bernard Tuyttens se zabýval sociálními problémy, zvláště situací dělnictva a pohlížel velmi kriticky na rostoucí nadvládu nadnárodních monopolů ve Flandrech.

Anne Hermann se věnovala mezinárodním otázkám a zabývala se vztahy metropole s bývalými koloniemi. Studovala v USA. Byla pravou rukou předsedy parlamentní frakce vlámské Socialistické strany Louise Tobacka a provázela ho v roce 1982 do Prahy. Také s ní byly diskuse zajímavé. Vůči protichůdnému stanovisku nebyla a priori zaujatá a bylo znát, že o cizích názorech přemýšlí.

Volný čas, zvláště večery jsme využívali k prohlídce města. Naším průvodcem penězi k nezaplacení (obrazně, v žádném případě ne doslova) byl Konstantin P.

Zavedl nás do zajímavé pasáže. Byla svéráznou připomínkou a důsledkem koloniální minulosti země. Na desítkách improvizovaných pultíků i na zemi prodavači v exotických afrických a orientálních hábitech vystavovali a nabízeli roztodivné ovoce a zeleninu, o jaké jsem neměl do té doby ponětí. Mezi jiným desítky druhů velikých i drobných kaktusů, nikoli pro pěstitele, ale pro labužníky. Strašlivé ostny nebudily představu pochoutky. Byli jsme poučeni, že ke kuchyňskému náčiní patří v tomto případě silné rukavice a zvláštní zakřivený nůž. Teprve po jejich použití se připravuje ve speciální zálivce báječný salát.

Druhá návštěva delegace po několika letech byla na vyšší úrovni a měla přirozeně i vznešenější zájmy, než ubohé kaktusky. Konstantin se přizpůsobil a zavedl nás do špinavých uliček k Severnímu nádraží, do ráje (nebo pekla?) prostituce a porno. Večer byla v uličkách jedna vedle druhé rozsvícená výkladní skříň s masem. S lidským. Ženským. Seděly, ležely a vykrucovaly se zde odalisky v něčem, co by se při troše obrazotvornosti a nadsázky dalo nazvat prádlem. Jen cenovka ve výloze chyběla.

Epizodka: Skupina horkokrevně diskutujících a gestikulujících přísnědlých mužů se nakupila před výlohu v potměném zákoutí. Za sklem proti nim seděla blondýna a pootvírala a přivírala kolena jako karty. Jak okouzující podívaná !

Utkvěla mi v paměti mladinká urostlá dívka polynéského typu. Převalovala se za výlohou a obracela po nás pohled, který měl být snad vyzývavý, ale hodil by se docela dobře na plátno Paula Gauguina. Chudák holka. Z které bývalé kolonie tohle dítě přivezli? Jak by jí to slušelo pod palmami na břehu moře po boku štíhlého, ramenatého manžela. Jaké hezké potomstvo mohla ve své zemi a mezi svými soukmenovci plodit. Co ji čekalo v téhle kloace ubohosti?

Uprostřed kruhové místnosti se otáčelo cosi jako veliká gramofonová deska a na ní nahá hubená stárnoucí, zimou ztuhlá ženská. Obscénní gymnastiku doprovázela oplzlými gesty. Ve tváři měla unavený výraz: Kdy už mi pracovní doba skončí? Kolem dokola byly kabiny s okénky. Naproti zírala dychtivě tvář ošuntělého „gastarbeitera“. Potěšení pohledem stálo 20 franků.

Všechno dohromady - podtrženo a sečteno - smutné a ubohé. Ne že bych neměl

mysl pro ženskou krásu, i tu bez závoje, ale prostitutky ve mně vždycky vyvolávaly asociaci hřbitova o dušičkách. Škoda toho půvabu, věčná škoda člověka.

Nejzajímavější pro mne byly bezesporu Bruggy. Jejich střed je něco jako vzácný gotický a renesanční skansen. Původně to byl významný přístav, ve 14. a 15. století jedno z ejdůležitějších obchodních a finančních center Evropy. Později byl přístav zanesen pískem a dnes ho spojuje s mořem 13 kilometrů dlouhý průplav. Město ztratilo někdejší význam, ocitlo se stranou zájmu a díky tomu si uchovalo středověkou tvář. Střed tvoří staré budovy v úzkých uličkách. Obepíná je několik okruhů kanálů, nad kterými se zdvíhají kamenné hradby s baštami.

Pluli jsme po kanálech, pokrytých ledovou tříští a nahlédli do kobek vězení. Vězni zde stávali ve vodě, jejíž hladina se s přílivem a odlivem moře zvedala a klesala a někdy hrozila, že zatopí celou až po strop.

Prohlédli jsme si rybí trh, který byl v Bruggách a nikoli v Gentu, ale přesto jakoby z oka vypadl známému obrazu našeho malíře Hanuše Schwaigera (Rybí trh v Gentu). Ještě že olej na plátně nereprodukuje ne právě lahodné čichové vjemy.

V době naší první návštěvy jsme byli přijati na historické radnici. Socialistický radní Fernand Peterman omluvil nepřítomného socialistického starostu a přečetl nám připravené uvítání. Získal jsem si srdce flanderských patriotů, když jsem poznal, že veliký obraz přes celou stěnu slavnostní síně znázorňuje slavnou „bitvu zlatých ostruh“. V roce 1302 u Kortrijku (Courtrai) porazili Vlámové výkvět francouzské šlechty Filipa Sličného a posbírali na bojišti 700 zlatých ostruh. Obraz mi vybavil knihu vlámského spisovatele Henrika Conscience „Zlaté ostruhy“, kterou jsem nedávno (před 35 lety v roce 1945 - píši si poznámky o lektuře) četl.

Zachovalý středověký ráz města je opravdová vzácnost. Podobných klenotů se mnoho nenajde. Jeho udržování stojí nemálo úsilí a veliké náklady. Z historické části je vyloučena autodoprava a nesmí se zde stavět výškové budovy. Trpělivě a dům od domu postupuje modernizace a pozorné konzervování cenného. Stavení se rozebere, vybaví soudobým systémem vytápění, osvětlení, přívodem vody, elektřiny, hygienickým zařízením atd. a znovu sestaví. Hlavní architektura a fasáda musí zůstat zachovány. Restaurování vyžaduje značné dotace z veřejných prostředků.

V katedrále mne zaujalo Michelangelovo sousoší Madona s Ježíškem. Vytvořil je jako šestadvacetiletý. Když jsem je uviděl poprvé, slunce dopadalo na pravou ruku matky. Zdálo se, že je v každé žilce zřetelné, jak v ní pulzuje krev a jak se nervy štíhlých prstů citlivě zachvívají. Když jsem přijel podruhé, spěchal jsem do chrámu s velikým očekáváním. Počasí se však zachmuřilo a madona posmutněla. Prsty zvoskovatěly. Socha jako její tvůrce potřebovala k životu slunce a podmračený sever ji měnil v chladný kámen.

K nejslavnějším stránkám nevelikého vlámského národa patří přínos světovému malířství. Největší postavou byl Peter Paul Rubens. V Bruggách žil a proslavil je

pozdně gotický malíř první poloviny 15.století Jan van Eyck. Jeho díla jsou pýchou předních světových galerií. Obrazová galerie města se pyšní bohatou sbírkou výtvarného umění.

Nešťastného přítele Jaroslava potkala i zde nepříjemnost. Jedno z renesančních pláten tak realisticky znázorňuje stahování kůže katovým perořízkem ze zad delikventa, že se mu před ním udělalo zle a pokusily se o něho mdloby. Musel si potěšení z další prohlídky odepřít. Nadýchal se čerstvého vzduchu na starobylém nádvoří, dlážděném mořem omletými oblázkami. Definitivně se vzpamatoval teprve v klenuté krčmě, která pamatovala škorně rytířů a střevíce mořeplavců z dálných krajín.

Nikde jsem nejedl vkusněji připravené mořské lahůdky než v Belgii. Je to zřejmě blahodárná kombinace vlivu francouzské kuchyně z jihu a holandské od severu. V Bruggách jsem ochutnal plátky langusty ve výborné majonéze. Majitel restaurace spíše kategoricky nařídil, než doporučil odpovídající víno. Souhra byla dokonalá. Když mi moji vlámští hostitelé navrhovali, abych okusil i další značku vína, hostinský sehrál malou scénku:

Ne, to nepřipustí. Na langustu s tím druhem majonézy se to víno pít nemůže. To je vyloučené. To v žádném případě nepřipustí. Něco takového se v jeho restauraci dělat nebude.

Přinesl talířek pečeně, musel jsem kousek zajíst a teprve pak mi obřadně naplnil pohár novým nektarem. Bylo to kouzelné divadélko a vidíte, že mi po čtvrtstoletí utkvělo v paměti víc, než některé momenty z velevýznamných politických debat.

Během druhé návštěvy jsme se krátce zastavili v Gentu. Navštívili jsme dělnický dům z počátku 20.století a zajímavý archiv a muzeum belgického socialistického dělnického hnutí. Cenné sbírky byly shromažďovány dobrovolnými nadšenci od předválečných let. Byly zde pečlivě ošetřené vzácné písemnosti, plakáty, letáky, noviny, fotografie, prapory uchované s nemalým úsilím přes roky války a nacistické okupace. Teprve krátce před naší návštěvou bylo přijato několik placených a odborně připravených sil. Většinu práce stále vykonávali dobrovolní aktivisté.

Ukázali nám zajímavost. V polovině prosince 1986 vypověděla službu technika a nadšenci napsali celé číslo deníku „Voornit“ pro rotačku ručně. Každý výtisk má hodnotu vzácné kuriozity.

Na závěr obou návštěv jsme zajeli opakovaně na bojiště u obce Waterloo na okraji Bruselu, kde pohašila 18.června 1815 definitivně - po stodenním císařství - sláva Napoleona Bonaparte.

Jako většina podobných míst je to náramná turistická atrakce a obchod. Na Lvím návrší je veliký památník. Z rozhledny se otevírá krajina, která bez odborného výkladu nebo bez studia dějin válečnictví laikovi mnoho neřekne. V muzeu je sbírka zbraní, uniforem, praporů, bubnů. Je zde plastická mapa bitvy a znázornění jejích fází. Nabízí se spousta literatury a bezpočet suvenýrů. Asi by se snáze vyjmenovalo,

na čem se tu vymalovaný Napoleon neprodává, než na čem všem je k dostání.

Ne že by mne historické události nezajímaly, ale přemíra humbuku mne spíš odradí, než upoutá a z historického místa prchám, aniž bych využil vzácnou příležitost k důkladnějšímu poznání a zamyšlení.

Neutekl jsem daleko. Konstantin P. nás zavedl do hospody Le Bivouac de l'Empereur - Císařův polní tábor. Před každého z nás postavili veliký hrnec ústřic, uvařených v bílém víně. První lastura se vyloupne lžící a další už se vybírají ostrou polovinou skořápky. Přikusuje se bílý pšeničný chléb a zapíjí se to vinnou polévkou. Chutnalo to výtečně, ale byli jsme varováni: v útrokách nezvyklého smrtelníka to může způsobit „waterloo“.

Kdo jiný, než Jarda musel být zase tím postiženým. Tentokrát se vzmužil, překonal averzi a ústřice ve víně mu zachutnaly. V jeho černém plecháči jich zbylo méně než v hrncích nás ostatních. Když jsme ujížděli na rezidenci velvyslanectví, bylo i těch pár minut jízdy pro něho doba příliš dlouhá. Řidič musel na pokraji parku prudce zabrzdit a Jarda překonal skokem přes živý plot jeden z olympijských rekordů. Nebýt tohoto sportovního výkonu, skončil bezmála tak neslavně, jako onen „malý kaprál“. Ale pochybuji, že by ho proto malovali na hrnečky, skleničky a na trička.

V tomhle konci Bruselu jsme poznali ještě jednu zajímavost, i když spojenou s kratší historií než zmíněné bojiště. Dnes už se to u nás bude sotva komu zdát vzácné, ale tenkrát nás to zaujalo. Podvakerát jsme navštívili veliký super-obchod.

Byl postaven na volné prostoře kus cesty za městem. Nakupovat bez auta prakticky nepřicházelo v úvahu. Před vchodem bylo velké parkoviště a v něm sloupy s barevnými písmeny. To aby zákazníci svůj vůz snáze našli. U sloupů byly shromážděny nákupní vozíky, které si příchozí volně brali a při odchodu a po vyložení zboží do auta je zde zase odkládali.

Obchod tvořila rozlehlá přízemní budova, rozdělená vchodem na dvě poloviny. V jedné byly potraviny, ve druhé průmyslové zboží.

Důsledně platil princip: čím větší balení, tím nižší cena za jeden kus. To platilo i o takových věcech, jako byly žehličky, pračky a elektrické sporáky. Když se dva sousedé domluvili a přišli si koupit dvě pračky spolu, měli oba výhodu. Firma používala různé metody, aby zákazníci působili jako její dobrovolní agenti a přiváděli další kupující. Náš řidič měl zákaznickou legitimaci, která byla podmíněna jistou výší konta v bance. Když jeho nákup během měsíce dosáhl určitou sumu, měl dvacet procent slevy. Bylo pro něho výhodné, aby nám prodejnu doporučil a abychom nakupovali zboží s dvacetiprocentní slevou na jeho kartu.

Jaroslav si odtud odvážel skládací stůl pro kutily a já skládačku lego pro malou Petrušku a elektrický šicí stroj manželce.

Že ani světové firmy nemají tvář bez pihy, o tom jsme se přesvědčili při rozbalování krabice se šicím strojem, originálně zalepené v továrně Philips.

Vyžádalo si dost korespondence, než jsme mezi Prahou a Bruslem vyřídili dodání důležité součástky, která chyběla.

Odvážel jsem si při prvním i při druhém návratu z Bruselu přehršel poznatků a vzpomínek a pár hezkých dárků pro své blízké.

Seznámil jsem se zde s několika zajímavými lidmi. Nejhlouběji se mi zapsala do paměti osobnost Oskara Debunne. I když měl odlišný názor na život a na svět a jeho politické představy byly jiné než moje, rozhovory s ním byly zajímavé a užitečné. V debatě se nesnažil mít vrch, ale něco se dovědět. Jeho myšlení mi připadalo jako horizont, který se neuzamyká, i když má pevný základ a strukturu. V řadě otázek jsem se od něj poučil.

Myslím, že naše sympatie a úcta, přes rozdílnost politické legitimace, byly vzájemné. Když jsme poprvé odlétali, přišel se s námi rozloučit na letišťě i s manželkou, kterou mi představil. To nebylo „podle protokolu“ a nikdo jiný to neudělal. Během naší druhé návštěvy už byl v důchodu.

Jugoslávie jen úkradkem

Existují vzácná města, v nichž jako by se zastavil čas. Ovanou člověka dechem dávno minulé doby, léty vrcholu své slávy. Patří k nim (nebo alespoň patřil v osmdesátých letech, kdy jsem ho několikrát navštívil - než se na něm podepsala devastace občanské války) přístav Dubrovník.

Vyrostl za staletí na skalnatém poloostrovku v podhůří strmých úbočí Dinárských hor na jihu Dalmácie. Za význam a bohatství vděčil výhodné poloze na pobřeží Jadranu a obchodům s celým Středomořím. Když historie přepsala trajektorie obchodních cest po souši i po moři, záře Dubrovníku pohasínala. Ani snížené nároky se nevešly do starých rozměrů a podoby města. Modernizoval se přístav a nové čtvrti překročily hradby. Staré město, chráněné od moře pevností Revelín do té míry nevyhovovalo, že nebyl zájem přestavovat je a díky tomu si zachovalo středověkou tvář. Vystupoval jsem po úzkých, kluzkých kamenných schodech na nedotčené hradby. Pod nimi se o skaliska tříštily a pěnily vlny. Desítky věží a bastionů střežily přístup z moře i brány z pevniny.

Uprostřed Starého města je obdélníkové, na svou dobu veliké náměstí, jež sloužilo jako tržiště. Bylo svého času proslulým obchodním centrem, kde se potkávaly karavany kupců a lodní náklady z orientu, evropského severu i břehů Afriky. Jako výsměch dějin stojí tam pár stánků s ovocem a suvenýry.

Vzpomínkou na někdejší pohádkové bohatství městského státu je honosná barokní katedrála, ulice roubené paláci, kláštery, kostely a výstavnými měšťanskými domy. Na západní straně se budovy vyšplhaly do příkré stráně a uličky byly vystřídány schodišti. Je odtud hezký pohled na sluncem zalité červené a žluté střechy, obepjaté pochmurným pásem hradeb a na moře, hrající stříbrnými a zlatými zrcátky.

Na třídě Placa jsem potkal nejkrásnější řádovou sestru, jakou jsem kdy spatřil. Kdybych byl filmový režisér a měl obsadit roli Diderotovy Jeptišky, nenašel bych působivější představitelku. Jaký hřích zavřít takový božský „šedévr“ do klášterní cely!

Vraťme se od detailu k celku a od momentky k dějinným nadhledům. Dubrovník měl velikou historii a zároveň osud plný příkoří. Rodil se z tragedie. Vznikal, když blízký Epidaurus - dnešní Cavtat byl v roce 656 dobyt a zničen Avary. Město a přístav nabývaly na významu, bohatly, a lákaly kořistní zájem mocných sousedů. Formálně nezávislý městský stát byl ve skutečnosti vazalem, jenom páni se měnili. Nejprve ovládala Dubrovník Byzantská říše, pak Benátky, Uherské království, říše osmanská, jeden čas jej obsadil Napoleon a po jeho pádu Rakousko. V létech druhé světové války ho okupovala Mussoliniho fašistická Itálie. O nejčerstvější historii pomlčím. Jednak proto, že dobu, kdy jsem Jugoslávii navštívil časově překračuje

a zejména - protože je snad ještě složitější, než vzdálená minulost.

V osudech Dubrovniku, jako v příslovečné kapce vody, se zrcadlí peripetie celého Balkánu. A je Balkán tak docela výjimečný? Kolik najdeme v Evropě koutů, jež představují trvale oázu míru a pohody?

Zmínil jsem se o Cavtatu. Byl důvodem, proč jsem do Jugoslávie přijížděl. Každoročně se tam konala teoretická diskuse, nazvaná „kulatý stůl“. Téma se rok od roku měnilo, ale v podstatě šlo stále o totéž. Byla to volná polemika o různém chápání marxismu, socialismu, mírového hnutí, národně osvobozenického boje a konec konců o společensko politických problémech současnosti vůbec. Co kdo pokládal za důležité, s tím vystoupil. Nebyl jsem svědkem, že by bylo někdy někomu vytčeno, že jeho příspěvek je „od věci“. Bezbřehá volnost několikadenní rozpravy byla její silnou i slabou stránkou. Svoboda projevu byla takřka neomezená, ale k žádnému výslednému stanovisku se nikdy nedospělo. Organizátoři si takový cíl ani nekladli. Názory se proklamovaly a jednání ústilo do neurčita. Účastníci se rozcházel, aniž by jejich přesvědčení, s nímž přijeli, jakkoli utrpělo.

Povaha jednání vymezovala okruh účastníků. Kromě vyložených zpátečníků, konzervativců, militaristů a šovinistů měl přístup v zásadě každý, kdo projevil zájem. Byli zde komunisté různého ražení, anarchisté, trockisté, příslušníci rozličných organizací, spolků a hnutí, novináři, spisovatelé, profesori politických věd a setkal jsem se tu s římským farářem.

Přijížděli teoretici ze Sovětského svazu, Čínské lidové republiky, z dalších evropských i asijských socialistických států, z USA, ze Západní Evropy, z Japonska, z Afriky. Objevovaly se zde více či méně oficiální osobnosti, známé a do jisté míry významné postavy. Výjimkou však nebyli lidé, kteří si udělali jen příjemný a laciný výlet. Jugoslávští pořadatelé „v naléhavých případech“ účastníkům náklady hradili.

Přicházeli „domáci“ teoretici, Jugoslávci. Byl však zřejmě zájem, aby netvořili většinu a nepřekryli mezinárodní povahu akce. Potkal jsem se s některými kolegy, s nimiž jsem se znal ze světové politologické asociace. Např. s profesorem Pašičem z makedonské univerzity ve Skopji, s profesorem Bibičem ze slovinské univerzity v Lublani.

Povaha jednání určovala složení účastníků a vice versa - skladba shromáždění limitovala úroveň diskuse. Střídaly se chvíle zajímavých polemik, kdy vystupovali renomovaní myslitelé, s hodinami nudných řečí, plynoucích jako líná voda.

Někteří vystupovali z pozic marxismu, přesněji řečeno v intencích toho, co za marxismus považovali, zatím co druzí marxismus vyvraceli. Takový přístup odpovídal záměru jednání - diskusi „o marxismu“. Podobné pro i proti se uplatňovalo i pokud šlo o socialistické země, mírové hnutí, boj proti kolonialismu.

Zajímavá byla klidná a věcná vystoupení Ivana Timofejeviče Frolova z Moskvy,

který se nedal strhnout k hádkám, ani když někteří diskutéři napadali nevybíravým způsobem Sovětský svaz.

Jugoslávský odpůrce komunistické politiky a marxistického světového názoru Predrag Vranicki připsal na konto Stalina a „stalinismu“ základní zásady socialismu vůbec, ale hlásil se kupodivu k „leninskému sovětismu“.

Velice kvalifikované byly příspěvky Heralda Neuberta z NDR, odborníka na mezinárodní vztahy.

Chilský spisovatel Volodia Taitelboim oživil jednání líčením osudů své vlasti.

V roce 1984 se zúčastnili kromě jiných dva tehdy významní západoněmečtí představitelé. Petra Kelly patřila k zakládajícím a nejaktivnějším osobnostem „Zelených“, kteří se soustředili na podporu mírových iniciativ, nezávislých na oficiálních státních institucích. Výjimečnou postavou byl generál Gert Bastian. Sloužil nejprve v bundeswehru, ale nemohl se smířit s militaristickým kurzem a prosazoval vytváření důvěry mezi Východem a Západem cestou odzbrojení.

Všechna ze stovek vystoupení, jichž jsem byl svědkem, nevzpomenu. Uvádím jen několik, abych přiblížil atmosféru jednání.

Stojí za zmínku, že se v těchž létech konala nedaleko na ostrově Korčule opakovaně také tzv. letní filosofická škola „antropologických humanistů“. Vranicki, který byl iniciátorem, prohlašoval za hlavní úkol rozbít dialektický materialismus.

„Kulatý stůl“ v Cavtatu jistě dogmatismem nestrádal, spíš naopak. Někdy to dokonce vypadalo tak, že vtipná replika měla větší váhu, než vědecky doložená pravda. Přesvědčil jsem se o tom, jak se říká, na vlastní kůži. Vystupoval jsem několikrát a to během své první i druhé návštěvy. Nikoho jsem neuspal, ani svými moudrostmi neomráčil. Získal jsem ale živý ohlas a popularitu vtipem, jímž jsem se ohradil proti výpadu francouzské socialistky.

Pokud šlo o půvaby, nemohly být proti této mladé dámě námitky. Její vystoupení však bylo něco jiného. Vzala si na mušku Československo a tvrdila, že poměry u nás jsou profanací myšlenky socialismu. Její řeči nevzbudily v ospalé atmosféře před obědem veliký zájem. Přesto jsem se přihlásil ke krátké replice. Reagoval jsem bez velké vážnosti, jak se mi to zdálo v dané chvíli příhodné. Řekl jsem asi tolik:

Odlétal jsem ze socialismu a teď se dovídám, že už u nás neexistuje. Připadám si jako pilot, který startoval z mateřské letadlové lodi a tu mu potopili. Kam se mám vrátit, kde přistát? Počkat ve vzduchu, až vytvoří socialismus francouzští socialisté? Letadlo s tolika pohonnými hmotami ještě vynalezeno není.“

Nebylo to nic duchaplného a sám pojem socialismus a kriteria jeho dosažení byly a jsou problém, ale ospalou náladu to kupodivu probudilo. Mnozí lidé si všimli, že existují, a během polední přestávky, jež bezprostředně následovala, mi projevovali sympatie. Neuvádím to, abych se pochlubil, ale abych ilustroval, v jakých „vědeckých“ rovinách se chvílemi jednání pohybovalo.

Diskuse o přestávkách a v „kuloárech“ - jak to obyčejně bývá - byly často živější a zajímavější, než v jednacím sále.

Právě ve dnech konference v říjnu 1984 vyšla zpráva, že náš básník Jaroslav Seifert dostal Nobelovu cenu. Komentáře v západním tisku vyhledávaly a nafukovaly všechno možné i nemožné, aby laureáta zpodobily jako nepřítele socialismu. Přišel za mnou norský delegát, s nímž jsme se znali a pokoušel se mne v intencích těchto komentátorů zkoušet, jak budu reagovat. Tvářil jsem se, že jsem jeho záměr neprohlédl. Rozhovořil jsem se o Seifertově poesii a jako by mezi řečí jsem se nevině zeptal, co z básnickovy tvorby, popřípadě z poesie dalších českých autorů zná a co v Norsku vyšlo. Jak jsem předpokládal, neznal nic a diskusi na téma poesie rychle ukončil.

Tolerantní a ideově velice „košatá“ konference se odbývala v zajímavém prostředí. Jednání probíhalo a účastníci byli ubytováni v moderním velikém hotelu na návrší nad mořem. Bydlel jsem v pohodlně zařízeném pokojíku s prostornou lodžii. Tato strana budovy čněla nad strmými skalisky. Měl jsem výhled na širou modrou hladinu a nevelké ostrovy v dálce. Panoval zde božský klid, jen vlny v pomalém rytmu odbíjely čas. Na křik racků jsem byl zvyklý od prvních okamžiků svého pozemského bytí. Když jsem přivřel oči, zněl mi tady stejně jako nad Záhorským rybníkem před myslivnou.

Cavtat mělo půdorys chobotnice nebo nepravidelné mořské hvězdice. Ramena se přizpůsobila skalnatému hřbetu, vrásním a pobřežním rovinkám. Dva poloostrovy jako tlapy ležící šelmy vybíhaly do moře. Na jednom z nich stál náš hotel. Byla to „levá tlapa“ a po její pravé straně se dalo sestoupit k zálivu a ke strandu. Za hotelem byla, od veškerého lidského hemžení a od zvědavých pohledů oddělená, „nahatá pláž“.

Nudistické eldorádo nebylo veliké a sloužilo převážně jen osazenstvu hotelu. Byla to pláž dost neobvyklá. Netvořila otevřenou prosluněnou plochu a nebyla pokryta měkounkým pískem, který hladí a lechtá chodidla. Jako by ji obr vyhryzal do příkrého skalního břehu. Těžko se našlo mezi útesy místo, kde by se mohla rozložit početnější společnost. Zato o intimní zákoutí v nepravidelných kamenných zářezích nebyla nouze.

I přístup k vodě byl atypický. Svislý několikametrový žlab, sotva na sáh široký, měl výstupky jako přírodní schůdky a oporu pro ruce. V křišťálově průzračné vodě s modrým nádechem pokračoval až kamsi do hlubin.

Ještě v říjnu a v listopadu tu bylo koupání příjemné, nebo alespoň snesitelné. Mezi balvany jsme potkávali účastnice „kulatého stolu“ jak ve Velké rajske sonátě od Švabinského a ani francouzská socialistka se už na mne nemračila.

Mnohem lidnatější a živější byla „pravá tlapa“ obří šelmy. Do poloviny byla zastavena jižanskými domky s prežovými střechami a vysokou bílou zdí. Mezi nimi

se vinuly po svahu uzounké uličky a schodiště. Poloostrov pokračoval lesíkem nízkých, pokroucených černých borovic. Na konci čněl nad mořem útes s bílým hřbitovem.

Bílým proto, že všechno na něm bylo vytesáno z vápence. Bílý kámen a temně zelené svíce cypřišů působily velebností, melancholií a smutkem. Bílé byly náhrobky, bílá, do skály vytesaná hrobka, přichystaná pro zesnulého, bílé byly postavy, podpírající průčelí kaple nebo márnice, bílá byla nízká neomítnutá stěna okolo posvátného pole. Otvíral se odtud rozhled na širé moře, na pás pobřeží a na šedé hory. Ti, kdo zde spočívali, už se z té krásy netěšili.

Na vnitřní, levé straně poloostrova, podél zálivu, bylo široké dlážděné nábřeží, strand. Bylo to něco jako výkladní skříň města, obrácená k hostům. Obchody nabízely rekreační vybavení, suvenýry, lidové umělecké předměty a - přirozeně také hromadu neodmyslitelných kýčů. Pod košaté platany do stínu postavili číšníci stolky a křesla a roznášeli tácy ledové limonády a piva. Cukráři v červených fezech plnili kornouty zmrzliny z pojízdných mrazicích boxů. Vzduch byl hustý vůní kávy.

U kamenných schůdků přistávaly lodi pobřežní dopravy. Vyjížděly odtud vyhlídkové plavby a opodál se pohupovaly soukromé jachty. V dálce čněl varovně vztyčený prst majáku, který po soumraku blikal červeným světlem.

Utkvěli mi v paměti staří manželé, Američané, kteří trávili důchodový věk na motorové lodi s plachtou. Objížděli břehy Evropy. Střídali poznávání zajímavých přístavů a měst s klidem a pohodou samoty. Neriskovali, drželi se podél pobřeží a bedlivě sledovali rozmary počasí. Kdybych ovládal mořeplavbu, měl vhodnou partnerku a příslušnou sumu dolarů k tomu, nedovedl bych si představit příjemnější penzi.

Zašel jsem do obchodu, který kromě jiného nabízel dětské oblečení. Vybral jsem pro tříletou Petrušku blůzičku a kalhotky. Dal jsem se s majitelem do řeči. Byl to asi čtyřicetiletý tmavovlasý menší pán. Potěšilo ho, když jsem mu zboží a uspořádání krámu pochválil. Byla to taková „kukaň“ o několika čtverečních metrech, ale všechno bylo vyloženo přehledně, čisté a lákavé. Při placení jsem poznamenal, že jsem poprvé v životě milionářem. Soupravička stála asi půl druhého milionu dinárů, v zemi byla inflace.

Moje poznámka, pronesená bez zlého úmyslu, otevřela stavidla utajené obchodnickovy zloby. Ne vůči mně, ale na poměry v Jugoslávii. Pověděl mi, že je albánské národnosti, že se cítí v chorvatském prostředí a pod bělehradskou vládou jako méněcenný. Horlil na daně, na sociální poměry. Neřekl dohromady nic konkrétního, ale dal průchod temperamentu a hořkosti. Zmínil se, že byl u nás v Československu a že je to proti Jugoslávii ráj.

Jindy jsem se zastavil u zastrčeného stánku s lidovými národními výtvy. Každý kousek byl výrazem jiného nápadu a všechny svědčily o dobrém vkusu. Neměl jsem v úmyslu něco koupit, ale se zájmem jsem si prohlížel výrobky

z barvené vlny, z kůže, ze dřeva.

Prodavač byl muž ve středních letech, venkovský typ. Hubená sluncem vyuzená tvář, hluboký prsní hlas, zdrsňený povětrím a kouřením, možná i trochu rakijí. Ukazoval ten a onen kousek, vychvaloval jeho přednosti. Když mne ničím nenalákal, nabízel slevu. Abych ho odbyl, prohodil jsem žertem: „Nemám dináry.“ Změřil si mne: „A odkud jste?“ „Z Prahy.“ „Jo z Československa. To se nedivím, taková žebrota...“ a div si neodplivl.

Dva obchodníci, dvě představy o naší zemi. První mluvil na základě toho, co u nás viděl, kdežto druhý to měřil podle solventnosti prázdninových hostů a ti mu jistě z devizového příslibu krámků nevykoupili.

Po cavtatském jednání jsem byl pozván do stranické školy J.B.Tita v Kumrovcích. Bylo to také v Chorvatsku, v Titově rodišti, nedaleko Záhřebu.

Při čekání na letišti v Dubrovniku jsem měl zajímavou debatu s profesorem jedné univerzity v USA. Vyučoval marxismus. Asi třicetiletý sympatický muž. Nebyl členem komunistické strany, ale ujišťoval mne, že je přesvědčeným stoupencem marxistické teorie a že seznamuje studenty poctivě s jejími zásadami.

Během letu do Záhřebu jsem seděl vedle černocha Herberta Ushewokunze ze Zimbabwe. Vrátil se ke skončené konferenci a kritizoval, že náš důraz na odzbrojení je jednostranný a „evropocentristický“. Nepřihlíží k tomu, že národní osvobození v řadě zemí Afriky se neobejde bez ozbrojeného boje a že heslo „odzbrojit“ znamená v těchto podmínkách rezignovat před kolonizátory a jejich domácími pomahači.

Vyprávěli jsme si vzájemně o poměrech ve svých zemích. Překvapilo mne, že tenhle vzdělaný zimbabský politik nevěděl o Československu téměř nic, hnedle ani kde leží. Uvědomil jsem si, že na tom vůči jeho vlasti nejsem o mnoho lépe. Jak důležitou podmínkou mezinárodní důvěry, pochopení a přátelské spolupráce je informovanost, výměna pravdivých údajů a zpráv! A jakou živnou půdu štvavé propagandě a předpojetí vytváří nedostatek věcných znalostí.

Ředitel roční kumrovecké školy Ivica Račan organizoval diskusi posluchačů s několika zahraničními účastníky cavtatské konference. Na stupínku za stolem seděl Michail Basmanov a Alexandr Kruchmaljov z SSSR, Monty Johnson, člen Komunistické strany Velké Británie, Fujimaki z Japonska a já. Každý přednesl krátké úvodní slovo a následovala několik hodin diskuse, které už se zúčastnili všichni - z pléna i od předsednického stolu.

Bylo to příznačné několika momenty. Posluchači, funkcionáři Svazu komunistů Jugoslávie, neměli zábrany, vyjadřovali názory otevřeně a nezdálo se, že by se snažili vejít do určitých ideových limitů. Jedni měli blíž k internacionální jednotě a zásadám leninismu, druzí akcentovali samostatnost a specifiku Jugoslávie. Jejich

názory však nebyly „každý pes jiná ves“. Na určitých principech se shodovali. Byl to smysl pro sociální spravedlnost, vedoucí úloha dělnické třídy a prostých rolníků, pokroková budoucnost Jugoslávie a respektování stejných práv a spolupráce všech národů. Výhrady k Sovětskému svazu, k politice naší strany, neznamenal sympatie pro kapitalistické poměry na Západě.

V době mé návštěvy v Kumrovcu už Josip Tito-Broz nežil. Zemřel roku 1980, několik dní před osmaosmdesátými narozeninami. Prohlédl jsme si jeho rodný domek. Byla to střízlivě zřízená památka. Všechno uspořádáno tak, jak to asi vypadalo původně, žádné muzeum. Bez okázalosti, bez vystavení dokladů o jeho velikosti a slávě, bez demonstrace zásluh. Jsem přesvědčen, že tak si návštěvníci tím spíš jeho velikost a zásluhy sami připomněli. (Stejným způsobem byl upraven v Dědicích rodný domek Klementa Gottwalda.)

Ve stranické škole jsem se setkal s Čechy, kteří patřili k národnostní menšině. Několik dní se mi věnovali. Provázeli mne do Záhřebu, zavedli do Titova domku, strávili jsme hodiny srdečným rozhovorem. Hovořili se mnou rádi, ale patřili už k několikáté generaci přistěhovalců a neprojevovali nostalgii po původní vlasti. Vyprávěli, že žijí v početnějších skupinách českých rodin. Necítí se omezování a znevýhodnění, mají styk s Československem, jezdí tam za příbuznými a občas na výlet.

Krátce jsem se podíval do Záhřebu. Po několika hodinách procházky mohu mluvit jen o dojmu, ne o poznání. Připomínal mi naše města před válkou, v době mého dětství. Zdál se mi ve srovnání s našimi současnými podmínkami chudší, a to jak ve vnějším vzhledu ulic, domů, obchodů, tak v oblečení lidí. Překvapily mě projevy náboženského katolického vlivu. Množství kostelů nepůsobilo jen jako dědictví historie a kulturní památky, jak je tomu např. v Praze. Byla znát živá kultovní aktivita. Na ulicích jsem potkával hodně černých talárů.

Nahlédl jsem do výlohy knihkupectví. Středem expozice bylo několik knih Milana Kundery v srbochorvatštině. Není sporu o tom, že je to vynikající autor a jeho oficiální ignorování v té době u nás nebylo ani moudré, ani kulturní. Nicméně tak ostentativní jeho zdůraznění mi tenkrát připadalo jako nepřilíš přátelské politické gesto vůči Československu.

Jaký byl pro Jugoslávii užitek ze světonázorové a politicko-teoretické labilnosti, které jsem byl svědkem v Cavtatu, kterou jsem znal z jugoslávské knižní produkce (nejen z té jedné výlohy), která dávala volnost elementům, snažícím se programově mařit vliv marxismu? Že by to podnítilo tvořivé myšlení v zemi, která si kladla socialistické cíle, je těžké věřit. Nutně to působilo mnoha lidem, zvláště mládeži, v hlavách zmatek. Nepřátele socialismu v zahraničí ani doma to neusmířilo. Občanská válka po rozpadu socialistického společenství zde nebyla o to méně krvavá a zahraniční interventy si pospíšili „usmířit“ ji tanky a bombardéry.

Lidové přísloví říká: Čiň čertu dobře a peklem se ti odmění.

Občas jsem se u nás setkal s názorem, že Jugoslávii držel pohromadě Tito, a když zemřel, rozsykala se. I když Tito sehrál ve vývoji mnohonárodnostního státu na horké balkánské půdě nesmírnou úlohu, tmelem země nebyl jen on, ale v první řadě jednota jugoslávských komunistů. Ve straně tvořili společnou frontu členové všech národů a národností země. Usilovali úspěšně po více než půl století o utužování spolupráce, o prosazování společných zájmů a překonávání složitých historických, sociálních i náboženských rozdílů.

Země se nerozložila vnitřními rozpory, ale brutální intervencí zvenčí. Jugoslávie se od sklonku čtyřicátých let v řadě ohledů jednou více, podruhé méně distancovala od Sovětského svazu a socialistického společenství. Paradox byl v tom, že se tragicky rozpadla v momentě, kdy se položil gorbačovskou zradou Sovětský svaz. Garancí mírového rozvoje Jugoslávie byla rovnováha sil mezi Východem a Západem. Když ji vystřídal diktát USA a NATO, skončily nejen jugoslávské socialistické vyhlídky ale i státní svrchovanost a celistvost. Jugoslávii rozsápali na kusy.

Že krvavé rozpory a občanská válka byly vyvolány národnostními problémy a snahou některých etnik o samostatnost? V kterém státě se nenajdou lidé, kteří mají tendenci k etnickému separatismu a volají až po státním oddělení? Kdyby se těmto snahám dal všude volný průchod, mapa světa by se podobala pískovišti - co do struktury i co do stability. Vztah mezi jednotou národů a národností a jejich svobodou, samostatností a sebeurčením patří k nejrozpornějším a nejsložitějším politickým problémům. Univerzální schéma neexistuje. Řešení vyžaduje respektovat konkrétní historické podmínky.

T.G.Masaryk si nepotrpěl na neměnné svaté pravdy, ale v otázce Jihoslovanů měl pevné stanovisko a o jeho prosazení vehementně usiloval. Vylíčil to obšírně v knize Světová revoluce. Kromě vytvoření svobodné společné republiky Čechů a Slováků považoval za svou největší zásluhu podíl na vzniku Jugoslávie. Napsal: „O svém stanovisku v otázce jihoslovanské jsem už řekl, že jsem pokládal Srbsko... za centrum Jihoslovanů; centrum politické a vojenské... Chorváci jistě měli svá zvláštní práva, bylo správné dovolávat se práva historického a jisté kulturní vyspělosti, ale to nevylučovalo uznání Srbska jako politického a krystalizačního centra.“

(T.G.Masaryk, Světová revoluce, Orbis a Čin v Praze 1925, str.285)

Do arabského světa dvěma kroky

Abu Dhabi

Letadlo bylo poloprázdné. Většinu cestujících tvořili Arabové. Moji přátelé, manželé S. s malou Nikolkou, kteří letěli na první diplomatický post, seděli daleko a tak jsem četl. Po večeři se v kabině zhaslo, do tmy mžouraly jen mdlé žárovky nad uličkou a nezbývalo než spát. Položil jsem se přes tři křesla, na ponožky natáhl látkové návleky, které nám rozdali a zabalil se do přikrývky. Letadlo mne něžně kolébalo, motory předly a já se propadal do snů.

Za dvě hodinky nás probudili. Přistáli jsme v Kuvajtu a většina Arabů vystoupila. V našem oddělení zbylo asi pět Čechů, mezi nimi maličký klučina, který spal jak Karafiátovi broucci a ničím se nenechal rušit. Z letadla nás nepustili, dotankovali a za chvíli jsme pokračovali v cestě.

Zbývala asi hodina a dvacet minut letu do hlavního města Spojených arabských emirátů. Na východě se začínalo rozednívat. Připomínalo to Gagarinovo líčení pohledu na Zemi z kosmu. Inkoustově černý horizont, nad ním ostře rudý pruh, přecházející do oranžové, do oslnivě žluté a do jasného blankytu.

V šest hodin místního a ve tři hodiny pražského času jsme přistáli na ostrově, kde leží Abu Dhabi. Obklopovala nás šedohnědá písečná poušť. Keříčky ostré trávy vyrážely na krok jeden od druhého. V dáli se modrala hladina Perského zálivu, kde to právě vřelo (ještě, nebo už zase) světovým konfliktem. Odtud to vypadalo docela mírumilovně.

Každý druhý vystupující mimoděk vykřikl. Bylo to, jako by se před námi zvedla poklička z rozpáleného hrnce. A to se teprve šíralo a slunce se klubalo z mořské hladiny.

Letištní hala byla jako perla v poušti. Vyrostla tu ve tvaru houby s nožkou uprostřed. Půldruhé hodiny jsme mohli obdivovat kombinaci skla, chrómu a černého obložení. Pákistánec, pověřenec Československých aerolinií nám dal první lžičku medicíny proti evropské úspěchanosti. Vanul z něho klid a smíření s osudem, jemuž nikdo neunikne. Trvalo to sice na náš vkus trochu dlouho, každý krok si důkladně a s rozvahou rozmyslel, ale nakonec pár formalit s naším tranzitem vyřídil a předal nás jinému muži. Ten byl jeho pravý opak.

Pochopili jsme, že to je duše letiště. Nepůsobil právě lákavě ani impozantně, ale ani pták se vždycky nepozná podle peří. Zvláště když je oškubaný. A tenhle světoběžník už měl nepochybně hodně za sebou. Podle tvrdého akcentu Němec, podle vodnatých očí, potřhaných žilek ve svislých tvářích a těstovitého růměného nosu alkoholik. Vyřizoval ležérně, ale s přehledem požadavky alespoň stovky lidí,

kteří přiletěli a odlétali. Obracel se jménem, často křestním na desítky příslušníků personálu v modrém. Bylo vidět, že ho respektují představitelé všech leteckých společností a letištní byrokraté. Taxikáři reagovali na jeho pokyn jak vojáci na rozkaz generála. Snad i tryskové motory naskakovaly na jeho slovo. Zřejmě jeden z dobrodruhů, které sem přilákala vůně nafty, ale člověk petrodolary k nezaplacení.

Nasedli jsme do taxíku. Moderní vůz kontrastoval s postavou taxikáře, který byl jak Tuareg, vystřižený z ilustrací Zdeňka Buriana. Do temna vypražená tvář s prošedivělým knírem, pichlavé černé oči pod hluboko staženou rouškou bílého burnusu s černými kruhy kolem lebky, na nožních pákách bosé nohy v řemínkových sandálech. Zdálo se, že do chevroletu přesedl právě z velblouda.

Ujížděli jsme pustou pouští se skelným solným povrchem. Dva směry betonové dálnice byly od sebe odděleny pruhem trávy a keřů. Jako krev v rytmu úderů srdce vytryskl každých několik vteřin z myriád trubiček zavlažovacího zařízení pramének odsolené vody. Jaký zázrak, jaké fantastické finanční náklady představovalo těch několik kilometrů zeleně v zemi, kde ještě nedávno byla vzácností hrst datlí v oáze.

Dojeli jsme k prvním domkům a obdivovali kouzelné velkoměsto. Architektura hýřila nápady. Moderní stavby nezapřely arabský ráz v celkovém stylu i drobných arabeskách. Rodinné domky s lomeným obloukem na zápraží byly obklopeny palmami. Na každých několika stech metrech čněl z mešity štíhlý prst minaretu s prstencem ochozu pro muezzina. Průčelí orientálních paláců připomínala krajky. I budova ministerstva vnitra vypadala jako ilustrace z pohádek Tisíce a jedné noci.

Všechno zářilo novotou, jako by bylo postaveno včera. Včera to sice nebylo, ale během neuvěřitelných dvaceti, třiceti let. Město, na jehož hlavní třídě nechyběl výškový palác žádného z nejproslulejších světových bankovních domů a obchodních monopolů, chytilo hektický dech s otevřením tepny černého zlata - nafty. Milionové velkoměsto vyrostlo za neuvěřitelně krátkou dobu na pustém ostrově, který znal jen chýše sezónních lovců perel z palmového listí a pár domků z vepřovice „elity“-pašeráků. Kraj se do poloviny 19. století nazýval Pirátské pobřeží. Nafta přilákala rázem z celého světa kapitál a zlatokopy všeho druhu od multimilionářů po zkrachované existence. Počet obyvatelstva se znásobil a většinu tvořili přistěhovalci.

Ubytovali jsme se v hotelu Khalidia. Stál stranou centra na břehu zálivu. Měl všechny charakteristické rysy města a zároveň tvořil v jistém smyslu československou oázu. Sloužil jako tranzit pro naše aerolinky a odpočívaly zde mezi přílety a odlety posádky našich letadel.

Měl dvě tříposchod'ová křídla, v pokojích nad mořem prostorné lodžie se stolky, křesly a lehátky. Na jižní straně, asi půldruhého metru za okny chodby byla ještě jedna stěna, prolamovaná arabskými ornamenty, která tlumila ostrý žár slunce. Byla tu Babylonská věž zmatení jazyků, personál představoval sbírku všech národů a národností.

Bydlel jsem v hezkém pokojíku ve druhém poschodí s výhledem na kotviště lodí a na scenerii města. Když jsem poprvé vešel, vypnul jsem klimatizaci, kterou nemám v lásce - vzduch mi připadá jako „umělý“ - a otevřel dveře na balkon. Vlhký žár mi vyrazil dech. I když veranda nebyla přímo osluněná, horko bylo úmorné. Pokusil jsem se načrtnout si zajímavý pohled na mořské rameno plné bílých plachetnic, na balustrády paláců, na minarety mezi palmami. Ruce s náčrtníkem se mi chvěly. Že se člověk třese zimou, to jsem věděl, ale že se může rozklepat žárem, to byla nová zkušenost.

Příjemně chladná jídelna v přízemí byla v provozu celý den, aby vyhověla zájemcům, přicházejícím v různou dobu, z různých konců světa a zvyklých na různý denní pořádek. Pan vrchní byl černochoch. Nemohl za to, že když se k člověku blížil, budil spíš hrůzu, než dojem pohostinství. Měřil něco málo přes dva metry a kolik vážil, to se neodvážím odhadnout. Supertěžká váha to ale jistě byla. Lehkou snídani o jedenácté mi přinesla éterická Vietnamka nebo Filipínka, která byla o to křehčí. Úhrnná váha personálu v jídelně se celkem vyrovnávala na přijatelný průměr.

Jedl jsem spíš ze zvyku, než z hladu, v tom vedru jsem mnoho chuti neměl. Zato jsem se těšil na moře. Z jídelny se vyšlo rovnou na soukromou hotelovou pláž. Čínanka nebo Japonka - nikdy to nerozeznám - půjčovala klíč od kabinky, osušku a koupací plášť. Přešel jsem pár kroků po ostrém bílém písku a byl jsem v pravém, nefalšovaném Perském zálivu. Po velmocenské rvačce o naftu a zemní plyn tu nebylo ani stopy.

Ve vodě a pod slunečníky bylo pár lidí. Francouzka s dvěma dětmi a Američanka ve středních letech.

Voda teplá jak ve vaně, hladina klidná jak v jihočeském rybníku. Hluboko na dně bylo zřetelně viditelné každé zrnko písku, každá drobná rybka, jež přede mnou prchala. Když za bójemi projel motorový člun s vodním lyžařem, vlny, které se přivalily, nechladily, ale byly ještě teplejší.

Plaval jsem, potápěl se, vytíral sůl z očí, nechal jsem se unášet naznak a s rozkoší vnímal stisknutými víčky zlatý sluneční jas. Nemohl jsem se té hedvábné vodní a sluneční rozkoše nasytit.

Nad pláží byla terasa a uprostřed ní bazén ve tvaru ledvinky se sladkou vodou. Okolo rostly fíkovníky a v jejich stínu na zeleném koberci stála bílá lehátka. Chvíli jsem četl, chvíli dřímал.

Myslel jsem, že se pečlivě chráním před slunečním úpalem. Ve vodě jsem si co chvíli smáčel ostříhanou hlavu, na terase jsem se držel pod stromy. Nicméně do večera jsem byl od pleše až po palce u nohou jak opečený špekáček. Má falešná představa, že se ve vodě člověk nespálí, vzala za své. V Záhorském rybníce a v Hostivařské přehradě to platí, ale na hranici subtropického a tropického pásma panují jiná pravidla. Následky mého omylu se projevily až po několika hodinách, a tak jsem zatím žil spokojeně.

V poledne se život v hotelu a v celém městě zastavil. Místní Růženka se asi píchla o šípkový keř. Všichni usnuli. Snad jediný v okolí, kdo předstíral bdění, byl muž v recepci, a i tomu hlava klesala. Přesvědčili mne, že přijít za někým v tuto dobu, zavolat telefonem, nebo si s někým domlouvat schůzku by bylo stejné, jako se o něco podobného pokoušet u nás o půlnoci.

Ve čtyři hodiny princ Růženku políbil a život se dal zase do pohybu. Obchody se znovu otevíraly.

Před hotelem cirkulovaly taxíky. Jeden odjel, druhý přijel. Nastoupil jsem a pomalu projížděl nábřeží a pestré ulice, vedoucí do obchodního centra. Automobil patřil zase k nejmodernějším a řidiči nechyběla exotika. Byl o polovinu mladší než ten, který nás vezl z letiště, neměl knír, vypadal méně jako pouštní bandita a mluvil lepší angličtinou. Burnus, černé kroužky kolem hlavy a opánky na plynovém pedále byly stejné.

Obchody a obchůdky střední velikosti v evropském stylu se soustředily do dvoupodlažních pasáží. Bylo zde mnoho japonských a amerických firem. Původ některých obchodníků bylo těžké určit. Arabů jako prodavačů bylo v tomhle typu krámů málo, skoro žádní. Nejbohatší měli samostatné obchodní domy a drobné ptactvo se živilo na tržišti.

Arabský trh patřil k nejbohatším zážitkům. Nebyl to trh v našem slova smyslu. Zaujímal rozlehlou čtvrt' se sítí úzkých a ještě užších uliček. Lemovaly je přízemní nebo jednoposchod'ové lehké domečky a přístřešky. Mnohde byl v jedné nevelké místnůstce víc než jeden pult. Několik prodávajících se vzájemně překřížovalo nabídkami rozdílného zboží. Jeden nabízel šperky, druhý hliněné nádoby, třetí elektronické kalkulačky. Zatím co hlavní třída představovala menší Wall Street a multimilionář byl s to utopit na lžici vody vlastního bratra, tady bujela pradávna orientální rozkoš z obchodování a podvůdky měly zábavnou a skoro roztomilou podobu.

Reklamu nedělaly neony a elektronické blikáče, ale ochraptělá hrdla prodavačů. I jejich hlasy však pohlcoval souvislý hlahol domlouvání, smlouvání, nabízení, odmítání, přesvědčování, velebení, zdráhání. Prodavači méně prodávali a víc lákali, přemlouvali, pěli dithyramby na svůj tovar, obraceli oči v sloup, chytali kolemjdoucí za šos. Byl to velkolepý teátr. Většina návštěvníků nepřicházela s vážným úmyslem mnoho toho koupit, spíš se pobavit, shlédnout zábavné scény, poslechnout si výmluvnost a obraznost jazyka prodavačů, popřípadě fantazii a poetickou tvořivost v barvitých nadávkách dvou mužů, kteří se dostali do křížku.

Dopolední a odpolední publikum se poněkud lišilo. Po ránu chodily do trhu ženy s dětmi. Pořizovaly nutný nákup pro rodinu a zároveň si nenechaly ujít podívanou na tisícerá lákadla. Snáze se nechaly umluvit k „příležitostné koupí“ a prodavači se mohli ochotou přetrhnout. Odpoledne převládali muži a řekl bych, že i způsob jednání prodavačů se trochu změnil. I na tvářích bylo patrné víc „filosofie“, víc

hrané vážnosti, argumenty měly mít váhu svaté pravdy. O dramatické scénky nebyla nouze v žádnou denní dobu.

Kolemjdoucí se zastavil a vzal do ruky vystavený prolamovaný a pomalovaný talířek. Obracel ho, prohlížel a tvářil se zamyšleně. Zeptal se na použití, na výrobce, na cenu. Nad cenou uraženě zavrtěl hlavou a vyslovil nabídku několikanásobně nižší. Teď zase byl obchodník z vyslechnutého obnosu blízký mdlobě. Vykřikoval, zvedal zrak k nebi, chytal se za prsa. Vysvětloval zoufalou rodinnou situaci, neuvěřitelný počet dětí které živí, nemoc ženy, tchýně, tchána, švagrové. Všichni jsou k smrti hladoví a čekají na dirham, který přinese. A do toho mísil báječné pohádky o talířku, o tisícerém účelu, pro který se hodí, o jeho nezničitelnosti, o nádheře provedení, které nemá sobě rovné.

Potenciální zákazník s gestem knížete talířek odložil, obrátil se a odcházel. Doopravdy, když neměl o věc zájem. To bylo devět případů z deseti. Divadelně, když koupit chtěl a šlo mu jen o slevu. Prodavač se za ním rozběhl. Vytočil hlas do fistulky, zadržoval ho rozpaženýma rukama, vrhal se mu do cesty. Ať se tedy zničí, ať na tom kousku prodělá všechno co od rána získal, ale dá mu to za tolik a za tolik. Pronásledoval zákazníka tucet kroků.

Když poznal, že je to marné, jako šlehnutím kouzelného proutku se proměnil. Odhodil masku nešťastného, zdrceného, zničeného a vracel se klidně a střízlivě za svůj pultík. Diváci, kteří scénku sledovali, se bez potlesku rozcházeli.

Všechn obchod nebyla jen komedie. Arabům nelze upřít, že jsou znamenití obchodníci, že pro to získávají hřivnu snad již s mateřským mlékem.

Pozoroval jsem ševce, který opravoval boty „na počkání“. Z jedné strany měl ventilátor na baterii, aby se zaživa neupekl, a z druhé drátěnou přenosnou stěnu s několika desítkami hotových párů bot. Přišla Arabka, prohlížela, zkoušela, ale chtěla by střevíce červené a o číslo větší. Okamžik. Švec odložil kladívko a rozběhl se mezi krámky. Za chvíli byl zpátky a zákaznice měla, co si přála. Nebylo pochyb, že se vyznal v síti kolegů a vypomohl si.

Paní S. si tu koupila hezké opánky. Do večera se jí vytrhly řemínky z podrážky a zlacená paráda skončila v popelnici.

Obchodovalo se všemi platidly. Prodavač pohotově přepočtl na kalkulačce svoji cenu do kurzu valuty, která se mu nabízela. Že se neošidil, bylo mimo pochyby. Přátelé mi tvrdili, že zde viděli směňovat i československé koruny.

Na prodej tu bylo všechno od sušených mořských oblud po japonské elektronické přístroje. Jen s tanky, ponorkami a bombardéry se obchodovalo jinde. Ty by se sem do malých krámků a úzkých uliček nevešly. Nejhojněji bylo zastoupeno zlato. Představovalo tu něco podobného jako u nás jablonecká bižuterie. Předměty z červeného osmnáctikarátového zlata bylo možno koupit na každých 50 - 100 krocích. To platilo jak o tržnici, tak o „pevných“ obchodech. Nabízely se umělecky tepané ženské klenoty na ruce, na hrdlo, na uši, na nos, na

nohy, na šaty. Stály zde zlaté nádoby, příbory, zbraně, zrcadla a bůh sám ví co ještě. Prohlížel jsem křivou kalenou šavli se zlatou rukojetí a masivní zlatou pochvou. Cena zlata se určovala v zásadě podle váhy. Ohodnocení práce bylo předmětem smlouvání.

Spousty zlata byly nejen na pultech obchodů, ale i na lidech, zvláště na ženách. Arabky a černošky byly zlatem doslova ověšeny. Kontrastovalo s bronzovou a ebenovou pletí a hezky se na ní vyjímal.

Vysvětlili mi, že obliba zlata u žen nemá jen estetické důvody. Nejde jen o krásu. Podle staré tradice prý stačí, aby se manžel špatně vyspal a prohlásil třikrát, že se manželky zříká a je rozvedený. Žena pak odchází jen s tím, co má na sobě. Proto prý už v době líbánek i po nich se žena snaží získat od muže důkaz lásky pro jistotu ve zlaté podobě, a mít jej „na sobě“. To je jediné, co jí po rozvodu zbude. I děti prý podle staleté zvyklosti zůstávají manželovi.

Pochybuji, že je to tak jednoduché. I když tradice má v jistých kruzích váhu, úředně to tak snadné asi nebude. Proti lehkomyšlnému rozchodu platí i věroučná omezení, morální tlak široké „rodiny“, příbuzenstva, společnosti.

Nicméně nápadné vyšperkování žen zlatými klenoty bylo očividné.

Nebylo to pod vlivem těchto atavistických zvyků, když jsem zde v jednom švýcarském zlatnictví koupil manželce řetízek na krk.

Procházel jsem obchody a tržiště a prohlížel šatičky, jež by se hodily pětileté Petrušce. Nabízel se veliký výběr lehounkých, nadýchaných, jako z cukrové pěny. U nás by je mohla obléci třikrát do roka za největšího vedra a jen na parádu. Nesměla by si v nich sjet na skluzavce ani sednout na lavičku, aby je neušpinila a nepomačkala.

Nebyla náhoda, že se zde holčičky takhle strojily. Děvčata nesměla sportovat, koupat se na veřejných plážích, nosit kalhoty nebo blůzky s krátkými rukávy. Z nedostatku pohybu jich bylo brzy po těle víc, než bylo hezké a než bylo zdravé. V manželství k tomu přibývalo každý rok těhotenství a když byl rok přestupný, snad ještě něco navíc.

Šatičky jsem Petrušce v Abu Dhabi nekoupil, jen elektronickou hračku. S hrstí zajímavých dojmů a s loupajícími se rameny a zády jsem pokračoval v cestě do Adenu.

Odbavování v letištní hale bylo živější zážitek než přilet. Režisérem nebyl tentokrát Němec s vodnatýma očima a citelně chyběl.

K cestě do Jemenu se shromáždilo množství arabských rodin s obrovskými balíky, s kufry, zabalenými do koberců a sešněrovanými provazy, s krabicemi, jež byly patrně určeny k transportu lodními jeřáby. Úředník u pultu každý balík zamyšleně a ze všech stran prohlédl, podíval se na zavazadlo předcházející a následující a vznesl námitky. Na to mu odpověděla celá početná rodina najednou a ne jednoslabičně a ne tiše. Rozvinul se pohnutý slovní duel, jehož krasomluvu

bylo těžké vychutnat, protože vždycky křičelo alespoň pět lidí včetně úředníka najednou. Kouzlo bylo v mimice a gestikulaci. Byla by to lahůdka i pro doby němého filmu. Protože úředník byl jeden a rodina měla značnou početní převahu, bylo o vavřínech vítězství předem rozhodnuto.

Má zavazadla byla tak útlá, že do dramatické hry nevstoupila a neměl jsem tam vlastně co postávat a pokukovat. Zamotal jsem se do toho z pouhé zvědavosti a přesto jsem si odnesl asi dvě modřiny.

Po letištní hale bylo vůbec třeba se pohybovat s krajní opatrností. Lidé si tu počínali velmi nenuceně. Co nepotřebovali, nebo co jim překáželo, to prostě upustili na zem. (Pokud jste se už dokázali prohlodat několika kapitolami mých vyprávění, poznali jste, že se tahle manýra vyskytuje na nejednom kontinentě.) Dojem z této nenucenosti jsem si odnášel až do letadla. Mládenec přede mnou upíjel džus a když měl dost, odhodil plechovku uprostřed „rukávu“, jímž jsme nastupovali. Lidé klouzali po sladké louži, muži povytahovali burnusy a ženy, které skrz závoj viděly hůř, namáčely do lepidla černé hábity. Nikdo mu nic nevyčítal, protože v téhle morální normě byli zajedno.

U samého vstupu do letadla jsem musel ocenit pánskou galantnost. Muži vytvořili přede dveřmi špalír a pustili před sebe všechny dámy, bílé, přisnědlé i černé, v závoji i bez nich. Překvapilo mne to o to víc, že jsem si žádné přehnané ohleduplnosti mužů vůči něžnému pohlaví v minulých dnech nevšiml.

Aden

Letadlo hrálo všemi barvami pleti od bílé přes roastbeef-červenou - to jsem byl já - až po mahagonovou a ebenovou.

Vedle mne seděli dva Arabové. Jeden v „pouštním“ zahalení s beduínskými kruhy kolem hlavy, druhý v „evropském“ obleku. Ten první se obrátil k vyšší moci s prosbou, abychom doletěli šťastně. Se sepjatýma rukama se několikrát poklonil, pak se hlasitě modlil a skončil zase úklonami. Zřejmě to působilo. Když trochu předběhnu, řeknu, že jsme let přežili. My ostatní jsme se s účinnou přímluvou zřejmě svezli.

Vyňal lahvičku a potřel mi hřbet ruky olejem. Bylo to silně aromatické. Přičichl jsem si, a jako by každý nerv v těle dostal vzpruhu. I druzí Arabové si něčím podobným natírali spánky a horní rty. Ještě po hodinách, když jsem si k ruce přivoněl, jako by mi v mozku zadrnčela pružina. Musela to být silná droga.

Atmosféra v kabině nepůsobila dojmem mezinárodní linky, spíš venkovské lokálky. Oblečení lidí bylo čisté, upravené, ale nic honosného. Bavili se přátelsky navzájem, i když se nezdálo, že by se znali. Družně pojídali a popíjeli - nikoli ovšem alkohol, ten korán připouští jen jako lék. Jediná stinná stránka - zase nerušeně rozséváli pod sebou a kolen sebe všechno, co přestali potřebovat. Babky držely na klíně úctyhodná „příruční zavazadla“, namnoze v podobě pestrých uzlů. V uličce pobíhaly děti a ochutnávaly dobroty od sousedů. Přidržovaly se krajních sedadel a občas, když se stroj zakymácel, starostlivě je zachytil, kdo byl nejbližší. Bylo znát, že mláďata jsou tu společná radost. I když Arabové zachovávají navenek zdrženlivý a vznešený postoj, tady, když byli sami mezi sebou, opustili pózu nedotknutelného soukromí a chovali se prostě a dobrosrdečně.

V All-Mukalle se část cestujících vyměnila. Kdo letěl dál, v letadle zůstal. Dotankování netrvalo dlouho. Jak se však na chvíli vypnuly motory a v kabině přestala fungovat klimatizace, bylo tam jak v parním kotli. I domorodci, kteří byli nepochybně na teplo zvyklí, se topili v potu. Všichni lapali po dechu a ovívali se návodem, jak si počínat za nouzového přistání.

Letištní zaměstnanec chvatně uklízel po zemi odpadky. Bez zábran se prodíral pod nohama obou pohlaví a v krabici mu hojně přibývalo. Nejednou jsem byl svědkem, že se zde stejně dělal bez zábran nepořádek, jako vzápětí pečlivě uklízel. Napadlo mne, že při trošce dobré vůle by se dalo plno práce ušetřit, ale panoval na to asi jiný názor. Výsledek nebyl špatný. Nečistota nikde nezůstávala a pár lidí mělo práci a obživu.

V Adenu jsme přistáli po desáté hodině večer. V čistém ovzduší plály hvězdy na indigovém nebi neobyčejně jasně. Zdálo se, že by se jich člověk mohl dotknout, nebýt nebezpečí, že se popálí. Přivítal mne doktor Maktari, ředitel vysoké politické školy. Kolem krku mi pověsili bílý věnec omamně vonícího jasmínu. V záři reflektorů

to snímala televize. Ne proto, že by moje osoba byla tak slavná. Působil význam konference, na kterou jsem přiletěl.

Jako to obvykle bývá, nejvíc mne zaujala drobnost. Řidič v autě měl na tváři velikou bouli. Asi nějaký těžký otok dásně, nebo spíš nádor, pomyslel jsem si. Později jsem podobných „nádorů“ uviděl víc. Byla to droga, rozšířená v zemi asi jako u nás kouření. Vláda přijala řešení, připomínající chytrou horákyň. Žvýkání nezakázala, ale ani docela nepovolila. Stanovila jeden den v týdnu, kdy je to legální. Uživatelé převalovali od rána do večera v ústech ohromný žvanec. Chvílemi, zasunut jazykem za zuby, tvořil na tváři okrasu.

Ubytovali mne v jednom z vládních bungalovů, rozestavěných na skalních útesech nad mořským zálivem. Ve srovnání s pouštní rovinou okolo Abu Dhabi to byla romantika, připomínající příběh hraběte Monte Cristo.

Přízemní lehký domek měl společenskou místnost, sloužící zároveň jako jídelna, několik pokojů a kuchyňský komplex. Bydlel jsem tu s malým rtuťovitým dědou, který se asi celým životem pro-usmíval. Pracoval jako sluha ještě u Angličanů, když opanovali Aden jako strategickou závoru u jižního hrdla Rudého moře. Pro britského lajtnanta nebo ouřadu nemuselo být nepříjemné mít okolo sebe takového anděla strážného. Děda byl tichý a nenápadný, ale dovedl číst myšlenky. Našel jsem vždycky to, nač jsem si pomyslel, dříve, než jsem ho stačil poprosit.

Když mluvil, přemýšlel jsem, zda je to arabština nebo angličtina. Pochopil jsem zpravidla, když opakoval totéž potřetí. Zato on rozuměl anglicky dobře. Někdy dříve, než jsem otevřel ústa.

Chyběla mi v mládí výchova, jak komandovat služebnictvo a tak jsem měl zábrany nechat si sloužit. Nevím, kdy se vplížil do mé ložnice, ale každé ráno jsem našel polobotky vyleštěné. Prádlo, které jsem zastrčil do hloubi skříně, bylo vyprané, vyžehlené a vonělo sluncem. Mám obavu, že bych si na takový „koloniální režim“ brzy zvykl.

Uklízel můj pokoj, ale tam toho k rozházení mnoho nebylo. Lůžko, na něm polštářek a prostěradlo na přikrytí. Noční stolek, skříň a křeslo. To bylo všechno. Co nejprostší zařízení bylo vynuceno permanentním bojem proti nepříjemnému i nebezpečnému tropickému hmyzu. Moskyti, stonožky, pavouci a bůhví, jak se všechna ta odporná havěť jmenovala. Podlaha byla holá, betonová, v oknech po celý den stažené žaluzie, zapnutá klimatizace. Bez ní bych byl asi za hodinu grilovaný.

Když jsem se ráno zdvíhal z lůžka, vyklepával jsem z pantoflů a rozšlapoval pár hnusných stinek. Hlavní boj s hmyzem za mne vedla ještěrka.

Byla malá, šedivá a velice přátelská. Na rozdíl od její kolegyně ve Vietnamu, která na mne zprvu štěkala, s touhle jsme byli kamarádi hned od počátku. Když jsem si lehl, přiběhla mi k samé hlavě. Nechtěla rozumět tomu, že by se mohla o kousek odsunout, ani když jsem se jí to snažil prstem taktně naznačit. Prst si

zvědavě prohlížela, zda jí nenabízím něco k snědku, ale nepohnula se ani o píd'. Zvykla si na mne rychleji, než já na ni. Vcelku jsme se snášeli a k disharmonii mezi námi nedošlo.

Se šváby v koupelně to bylo horší. Nebyli to žádní drobečkové, žádní idyliční „tarakáni“, s jakými jsem se občas setkal v Moskvě a jací byli domácími pány v litevských chutorech. Tihle byli velcí jako pořádný palec. Měli nepěknou hnědou, narudlou barvu a dlouhé fousy. Když jsem jednoho na dlaždicích potkal, nerozšlápl jsem ho jen proto, že se mi hnusila představa rozplzlé břechky. Řešil jsem to alibisticky. Hodil jsem ho do vany. Po jejích hladkých stěnách se vyšplhat nemohl. Tak. A ať si to s ním děda, až ho najde, vyřídí.

Kupodivu jsem dostal němý pokyn, abych nechal tyhle tvorečky napokoji. Dírka ve zdi, kde měli azyl, byla od toho dne přikryta drátěnou mřížkou ve tvaru miniaturního psiho náhubku. To aby od toho hloupého Evropana ještě nepřišli k úrazu. Myslím, že se i oni těší v tropech úctě jako požírači vajíček a larev moskytů a jiného neřádstva. Pochopil jsem to jako vyhánění čerta Belzebubem a s těžkým srdcem jsem se s tím smířil. Nic jiného mi nezbývalo.

Kdy dokázal děda zvládnout všechnu práci a udržovat celý domek ve vzorném pořádku a čistotě, bylo pro mne záhadou. Kdykoli jsem ho hledal, našel jsem ho sedět v poklidu na patách na prahu stavení.

Odměnil jsem se mu za všechnu dobrotu problematickým způsobem. Navzdory příkazům koránu jsem ho sváděl alkoholem. Myslím ale, že jeho zábrany v tomto směru nahlodali už Angličané. Nebylo to asi právě plzeňskou dvanáctkou, ale i tu přijímal s povděkem. Štědře mne s ní zásoboval náš velvyslanec a neměl jsem to svědomí kazit mu radost a vysvětlovat, že alkohol nepěstuji. Docházelo k paradoxu. Já jako nevěřící jsem se zlu vyhýbal, ale věřícího jsem zlovolně po šikmé ploše hříchu postrkoval.

Každé ráno, když jsem vyšel na verandu, jako by mne objal vlhký teplý zábal. Teploměr už z jitra ukazoval na čtyřicet stupňů Celsia. Domek stál nad příkrým útesem. V zálivu pode mnou kotvil dělový člun. O bezpečnost konference a jejích hostů bylo postaráno. Na protější straně zálivu strměly ostré, holé skály. V jejich úžlabí se sem tam bělalo stavení s rovnou střechou, stejně holé a pusté, jako okolní kámen. Na vrcholcích byly zapomenuté pevnůstky, které asi ještě pamatovaly pirátské a korzárské nájezdy.

V lehkém oparu nad mořem poletovala hejna vran. Létaly v nezvyklých klínech, klíny se splétaly, rozvětvovaly a stovky rozkřičených ptáků táhly na jihozápad. Možná, že se jim zde zdálo být příliš chladno a mířily do Afriky. Na horizontu se matně rýsovalo pobřeží Džibuti.

Už na letišti se mi představil průvodce, který mne pak čekal první den u snídaně. Byl to pětadvacetiletý Hassan. Vystudoval v Leningradě a mluvil rusky. Byl příjemný, vzdělaný a celé dny, během každé volné chvíle mi ochotně zodpovídal

stovky mých všetečných otázek.

Zasedli jsme spolu k hodovnému stolu. Netušil jsem, jaký mne zde bude čekat nápor. Měl jsem představu, že v teplejších podmínkách je menší kalorická spotřeba, a proto lidé méně jedí. V příštích chvílích má teorie selhala.

Veliký oválný stůl, pokrytý atlasovým ubrusem, připomínal pohádku Stolečku, prostři se! Opečená šunka se sázenými vejci, velké boby zadělávané v pikantní omáčce s čerstvými rajčaty, sladké pečivo s rozinkami, sekanými fíky, datlemi a mandlemi, k tomu hora bílého chleba v podobě pokrájených žemlí, máslo a med, čaj a káva. Na míse pyramida jablek, hrušek a banánů.

Bylo to utěšené. Trochu mne rušil jen veliký pavouk, který si usmyslel, že se po ovoci projde. Opatrně jsem ho scvrnkl. Tvářil se uraženě a zdálo se, že si brouká: „Je na návštěvě a roztahuje se, jako by mu to tu patřilo.“

Když jsme za prostřeným stolem, popíši ještě obědy a večeře, abychom to měli odbyté a dostali se k věcem duchovním.

Snídaně byla víc než bohatá, nicméně v poledne a večer se to gradovalo. Nepodávala se sice polévka, jako je u nás zvykem, zato bývalo několik chodů. Nechal jsem si poradit od Hassana a začínal čerstvým tuňákem. Úctyhodné špalíky znamenitého rybího masa se rozsypaly jako karty. Následovalo pečené maso, zpravidla jehněčí, upravované každý den na jiný způsob, s jiným druhem koření a zeleniny. Další masa byla se slanými nebo sladkými hustými omáčkami. Rizota - oblíbený arabský pilaf - střídala různé druhy dušeného masa a mořských znamenitostí. Ke všemu se pojídala spousta na kolečka pokrájené cibule. Zpočátku jsem k ní měl nedůvěru a zdálo se mi, že se k rozličným druhům koření a k omáčkám nehodí. Nebyla to však naše pálivá cibule, ale sladká, která paralyzovala sytost pokrmů a na metabolismus působila blahodárně.

Mezi masem se objevily plátky vepřového a Hassan mne na to neopomněl upozornit. Bylo to něco jako demonstrace ateismu a emancipace. Islám totiž, podobně jako judaismus, vepřové zakazuje. Na mých životních zábranách se jedna ani druhá víra neúčastnila, a tak jsem hříšnou rozkoš nad pečení nezakoušel. Přesto mi chutnala.

Samostatnou kapitolou by mohla být sbírka sladkostí, připravovaná se záviděníhodnou fantazií. Jako závěr po sytém obědě či večeři představovala věru nebezpečné pokušení.

Melouny a koše ovoce tvořily trvalou a neodmyslitelnou ozdobu stolu.

Nemohu tvrdit, že bych si na dobré papání nepotrpěl. Asketismem jsem nikdy nestrádal. Leč zde nabídka mnohokrát přesahovala moji poptávku. Zpočátku jsem si počínal, jak jsem byl zvyklý. Pochutnal jsem si a odložil příbor. Brzy jsem si všiml, že Hassan, který učinil totéž, trochu zklamaně přejel pohledem po dobrotách, které jsme zanechali. Naučil jsem se jíst pomalu, využívat stolování k příjemné konverzaci, klást otázky, na něž během dne nezbyl čas. Nebylo to marné. Můj

mladý průvodce mi pověděl mnoho zajímavého a při tom udělal výtečné kuchyni opravdovou čest.

Ani tak si hubený stařík nemohl stěžovat, že pro něho málo zůstalo. Nebylo však na něm znát, že by se spravoval. Asi měl ještě další odběratele. Na kosti a zbytky čekali volně pobíhající psi. Zdravili nás oddanými pohledy a vrtěli přátelsky ocasem, kdykoli jsme přicházeli nebo vycházeli ze dveří.

Oč bohatší byla strava, o to méně jsem měl pohybu. Většinu času jsem trávil na konferenci. Chvilky na prohlídku města jsem skoro kradl. Bylo co prohlížet.

Aden patřil mezi nejexotičtější místa, která jsem navštívil. Prolínal se zde arabský ráz se stopami více než stoletého britského panství. I arabské rysy byly dvojího druhu. Jednak památky prastaré vysoké kultury, o jaké nebylo v té době v Evropě ani zdání, jednak svědectví bídy, do níž země poklesla zvláště v období kolonialismu.

Střed města se nazýval „Kráter“. Byl to skutečně jícen dávno vyhaslé sopky. Moře si do něj vytvořilo neširoký průchod, zaplavilo jej a vznikl kruhový záliv, ideální přístav. Strategická poloha mu dodala mimořádný význam.

V hlubokém a na míli širokém přírodním trychtýři, obklopeném svažitými skalními stěnami vyrostlo město s dávnou historií. V biblických dobách patřilo k věhlasné říši Sába. Říše Sába tisíc let před naším letopočtem zaujímala jižní cíp Arabského poloostrova. (Připomeňme si z Knihy Paralipomenon zprávu o návštěvě královny ze Sáby u Šalamouna.) Za anglického panství se Aden zformoval do dvou částí. Na jedné straně obchodní a válečný přístav s ulicí, kde se soustředily instituce panstva, druhé rameno kleští tvořily arabské čtvrti.

Po honosném Abu Dhabi to byl kontrast. Tam mrakodrapy bankovních domů, moderní velkoměsto postavené během několika let, veselá zeleň udržovaná s milionovými náklady, tady šedé sopečné skály a v nich chudé čtvrti s oprýskanými památkami britské námořní pevnosti.

Na bocích skal byly přilepeny kamenné krabičky jako vlaštovčí hnízda. Někde se zázrakem držely prkenné boudy. Zdálo se neskutečné, že tam bydlí lidé.

Ulice byla pokryta po kotníky vrstvou šedého prachu. Stavení měla vepřovicové stěny do výše pasu a pak jen dřevěné sloupky, jež podpíraly rovnou střechu. Slušnější domy byly celé z nepálených cihel.

Lepší čtvrti, úřady, školy, vily diplomatů se rozběhly z „Kráteru“ směrem k plážím a na opačnou stranu k poušti a k horám v dálce.

V pátek byl den pracovního klidu, naše neděle. Uličky ve staré části byly dlouho liduprázdné. Až před polednem se posadili na práh domků muži v sukních do půli lýtek - jemenská lidová módní specialita. Seděli cudně a nebylo znát, co nosí pod tím. Někteří chodci měli roušku z hlavy ovinutou přes ústa a přehozenou přes čelo a přes nos. Chránili se proti žáru a před prachem.

Některé ženy tvořily černý tupý jehlan. Ani oči jim nebylo vidět. Průzor v rubáši

zakrývala černá hustá mřížka. Hassan mi vysvětlil, že na venkově chodí ženy většinou bez závoje. Prý proto, že se tam lidé stejně znají a schovávat se za roušku by nemělo smysl. Děvčata na univerzitě ze 60% už černý závoj „šidra“ přes obličej také nenosí. Na konferenci a během kulturního večera jsem viděl množství žen, ale všechny byly oblečeny ve společenských šatech a měly upravené účesy. Hezké orientální tváře nezakrývaly.

Podle zákona z roku 1971 bylo mužům dovoleno uzavírat manželství jen s jednou ženou. Korán prý připouští, aby měl muž víc žen, ale říká, že je lepší mít jen jednu.

V poledne znělo městem táhlé volání muezzinů z věží minaretů. Zvali věřící k modlitbě. Moslimové se klaněli směrem k Mekce. Nejprve vzpřímeni, pak z předklonu a nakonec v kleče, dotýkajíce se čelem země. To opakovali čtyřikrát.

Nezapomenutelným průvodcem mi byl architekt Ch, který řídil stavbu nové budovy velvyslanectví. Byl to zvědavý muž, hezký, urostlý čtyřicátník, který měl město a okolí propátrané a zajímal se o všechny stránky jejich dějin a současného života. Dovedl proniknout do zajímavostí a nebál se hygienických a jiných nebezpečí. Zavedl mne do strže za městem, která připomínala historické zmínky o visutých zahradách královny ze Sáby.

Několikakilometrový svah tvořil zužující se úžlabí. V jeho ústí byla několik set metrů vysoká kaskáda velikých, do kamene vytesaných bazénů. Byly suché, vyplněné prstí a zarostlé buřínem. Dalo se předpokládat, že tvořily kdysi stupňovitou soustavu zahrad a vodních přehrad. Podle vědeckých nálezů zde panovalo dříve mnohem vlhčí klima s nepoměrně větším množstvím srážek, než v posledním jednom, dvou tisíciletích. Zářezy ve skále utvářely složitou síť kanálů, které zahrady zavlažovaly. Studny po stranách, dávno vyschlé, byly patrně kdysi zdrojem pitné vody. Terasy byly propojeny kamenným schodištěm. Monumentální dílo lidských rukou, nepochybně tisíce let staré, podněcovalo fantazii. Když změna klimatu zmařila účel stavby, byla po generace zasypána vrstvami písku a hlíny. Upadla v zapomnění. Objevil ji všetečný anglický důstojník, který se z nudy věnoval amatérské archeologii. Odkrytí si vyžádalo veliké zemní práce. Britská okupace tak přinesla alespoň něco užitečného.

V době naší prohlídky nebyla ještě historická vzácnost známa širší veřejnosti, zdokumentována a zpřístupněna návštěvníkům.

Architekt Ch mne provedl různými exotickými kouty města. Kromě jiného jsme spolu zašli do arabské mlékárny na výborný „terib“. Byl to v podstatě jogurt, rozmixovaný s cukrem a ledovou tříští. Musel jsem se zavázat, že to velvyslanci neprozradím. Ten mi zapověděl vzít do úst cokoli, co není důkladně převařeno a nejúzkostlivěji desinfikováno. Brzy uplyne od té doby dvacet let a zatím se zhoubné následky osvěžujícího teribu neprojeví.

Odvaha architekta Ch měla jisté hranice. Varoval mne před návštěvou muzea

občanské války.

Tragická historie se odehrála v Jižním Jemenu před půldruhým rokem a byla předmětem konference, na níž jsem přiletěl. Nesloužila revolučním silám ke cti a stála zemi a lid zbytečné krvavé i materiální oběti.

V Jemenské socialistické straně existovala od počátku 80.let dvě křídla. Jedno bylo liberálnější, pragmatické. Představoval je generální tajemník a prezident (předseda prezidia Nejvyšší lidové rady) Ali Nasir Muhammad. Druhé bylo radikálnější, energičtěji prosazovalo socializaci. Vedl je Abdulfattah Ismail, zakladatel strany, kterého v roce 1980 vytlačil z funkce generálního tajemníka Muhammad a který do roku 1985 žil v exilu v SSSR. Boj mezi těmito křídly zůstal nerozhodný a vztahy napjaté i po 3.sjezdu strany, který proběhl koncem roku 1985.

Na 13.ledna 1986 svolal Muhammad schůzi vedení strany. Sešla se v budově ústředního výboru, v nízké stavbě pod strání mezi stromy. Muhammad sám odjel mimo Aden a odtud řídil operaci. Přišli jen stoupenci Ismaila, ostatní byli varováni. Do místnosti vstoupil velitel Muhammedovy osobní stráže s jedním vojákem a začali kosit přítomné samopalem a škorpiónem. V jiných podmínkách by to skončilo jednoznačně. V Jemenu měla krvavá řešení politických rozporů už dlouhou pochmurnou tradici. Muži okolo stolu pohotově reagovali. Ministr obrany vytrhl pistoli a velitele ochranky zastřelil. Mezi příslušníky stráží nastala řež.

K podobným jatkám došlo ve stejné chvíli i na ministerstvech a centrálních úřadech. Skupiny samopalníků rozsávaly smrt mezi nepohodlné muže a ženy. Všude neproběhla poprava hladce a brzy se rozhořel boj po celém Adenu. Válečné námořnictvo uposlechlo rozkaz náměstka ministra obrany a postavilo se na stranu Muhammada. Lodní děla pálila do budov a čtvrtí, kde se soustředili odpůrci. Zpočátku se na stejnou stranu přidala i část letectva a bombardovala a ostřelovala ulice. Ze zasažených cisteren prýštila nafta a kam až dosahovala, o tom svědčily dosud temné pruhy na budovách. Ženy s dětmi přebíhaly z jedné ulice do druhé, kde to právě vypadalo méně nebezpečné.

Hrůza den po dni rostla. Nebylo jídlo, voda. V horku, které i v lednu bylo vražedné, hnily na ulicích hekatomby mrtvol. Žrali je psi a vrány, kterých je zde stále plno. Bojovalo se i v dalších městech po celé zemi.

Rozhodlo tankové vojsko, které se přidalo k stoupencům Ismaila. Ten sám z přestřelky na ústředním výboru vyvázl a odjel odtud v tanku. Ve městě však byl pancéřový vůz zasažen a Ismail zahynul. Jeho nástupce Alí Sálím Bejd, který přednesl nyní na konferenci hlavní projev, byl na ústředním výboru zasažen do prsou a do stehna.

Takový obraz událostí jsem získal z písemných materiálů a z vyprávění účastníků a očitých svědků, straníků vítězného křídla zabitého Ismaila. Není pochyb, že stoupenci Muhammada měli také svou verzi. V podobné situaci se obvykle tvrdí, že útočníci chtěli jen předejít akci opačné strany, která se k ní chystala. V každém

případě několikadenní občanská válka stála kruté oběti, a to především od neviných lidí, kteří sotva věděli, oč se jedná.

I naši diplomaté a jejich rodiny prožili kalvárii. Architekt Ch měl v Adenu manželku a desetiletého synka. Byli evakuováni mimo nejohroženější část města na pláž. Tam seděli v rozpáleném písku pod kusem látky - bez vody. Chvílemi i je přitiskla k zemi palba z kulometu. Později se podařilo sovětským námořníkům převézt lidi z pláže na kontejnerovou loď a dopravit do bezpečí. Ch vyprávěl, že ještě po týdnech na dovolené v Ostravě, když nad sebou zaslechl letadlo, měl první reflex vrhnout se do příkopu. Paní Ch, ani ženu velvyslance nemohli zaboha přemluvit, aby se do Adenu vrátily.

Tisíce vojáků, kteří vystoupili na straně, jež utrpěla porážku, uprchly do sousedního státu, severní poloviny Jemenu, a žily v táborech. Nebylo divu, že pod naším bungalovem kotvil dělový člun, že nás cestou do města stavěly hlídky výsadkářů, kteří se pekli na slunečním žáru u závory na silnici, že na skalách čněly proti nebi protiletadlové baterie.

V domku, kde bydlel Ismail, bylo zřízeno muzeum. Původně to byla hezká vila s rovnou střechou, s výhledem dvěma směry na moře. V osudný den do ní pálila ze dvou stran lodní děla. Nenávist k osobě Ismaila, který odpůrcům vyklouzl z rukou, si vybíjeli na jeho domě. Shořela knihovna s 30 000 svazky. Ženě s dětmi se podařilo uprchnout.

Co z ohořelého domku zbylo, to jakžtakž vyspravili a soustředili zde věcnou dokumentaci. Na hromadách popele ze spálených knih stály skleněné vitríny s exponáty. Architekt Ch, statik, tvrdil, že dřevěné rámy, jež drží stavbu pohromadě, jsou přehořelé a hrozí, že se budova jednoho dne zřítí i s návštěvníky. Za naší exkurze s Hassanem ještě k nejhoršímu nedošlo.

Úkolem konference bylo podat jakýsi účet z osudových událostí vlastním občanům a světu. Po několikahodinovém referátu generálního tajemníka strany Alího Sálíma Bejda následovala dva dny diskuse. V první řadě křesel seděli zahraniční hosté. Všechna vystoupení byla tlumočena do několika světových jazyků na sluchátka.

Často bylo jednání přerušeno potleskem a ještě jednou specialitou. Najednou začal někdo v sále zpívat a ostatní i s předsednickým stolem se k němu přidali. Někdy je podpořila i dechová hudba, sedící na balkoně. Vysvětlili mi, že to jsou politická hesla, které je zvykem nikoli skandovat, ale zpívat.

Do konferenčního sálu napochodovala delegace několika set příslušníků ozbrojených sil, aby přednesla zdravici. Námořníky, letce, tankisty, parašutisty se samopaly provázela břeskná vojenská hudba. Člověk měl divný pocit. Co bylo snazšího, než obrátit zbraně do lavic a zlikvidovat zde celý vedoucí kádr i s námi.

Konference byla oživena dalšími delegacemi a jejich emotivním apelem. V jednu chvíli zaplnili uličky a volné prostory sálu mládežníci a uniformované děti - pionýři.

Malý Arab, kterého bylo za řečnickou tribunou sotva vidět, přednesl ohnivou výzvu a uvedl shromáždění do varu. Na pódium vyskočil sotva desetiletý kapelník s hromadou stříbrných šňůr přes prsa a dirigoval trubky, bubínky a zpěv stovek dětí. Zpívali píseň, složenou Ismailem, který byl nejen revolucionář, ale také básník.

Zahraniční účastníci vystupovali se zdravicemi. Neměl jsem nic připraveno a tak jsme složili s naším velvyslancem pár slov v angličtině. Dal jsem to kabinovým tlumočnickům, aby si mohli připravit překlad. Když už text měli, řekl jsem si - proč bych si měl dělat násilí s anglickým přednesem, povím to česky. Nemusel jsem to alespoň číst z papíru, to jsem dělal vždycky strašně nerad.

Vyjádřil jsem sympatie s pokrokovým úsilím jemenského lidu, s jeho bojem za mírové sjednocení země a sociální vzestup. Srovnal jsem to se snahami a zkušenostmi Československa. Bylo to dobře přijato. Velvyslanec dokonce tvrdil, že to mělo největší ohlas. On ale nebyl docela objektivní - byl přece spoluautorem.

Po skončení mne čekal na schodišti arabský mladík a oslovil mne - česky. Studoval v Praze práva a trávil právě doma dovolenou. Čeština na konferenci ho mile překvapila.

Vystoupení zahraničních hostů vysílala večer televize. Neviděl jsem to, protože jsem se zúčastnil slavnostního koncertu.

V uměleckém pořadu se prolínala revoluční tematika, nesená pathosem, s arabským národním koloritem a s moderním rytmem, tlumočeným soudobou hudební a reprodukční technikou. Refrény písní strhly celý sál. Temperamentní publikum nedokázalo jen pasivně sedět a poslouchat. Nejvíc na mne zapůsobil balet „Země“. Muži v polokrátkých - polodlouhých jemenských sukních a bílých turbanech, ženy v dlouhých zlatých róbách tančili v tempu, které se stupňovalo do extáze. Po snědých hrdlech se lil pot a proměňoval postavy v míhající se měděné symboly.

Auto mne odváželo půlnočním městem do domku nad zálivem. Po ulicích pod jasně rozzářenými hvězdami seděli na chodníku lidé a trávili siestu. Odpolední spánek posunoval rytmus života do pokročilého nočního času.

Následující ráno mi děda přichystal snídani dříve než jindy. Čekal mne bohatý program. Odjížděli jsme do města společně s Kubánci, kteří bydleli v sousedním domku několik kroků nade mnou. Postupně se seřadila kolona vozů zahraničních hostů. Policista na obrovské hondě s blikajícími modrými světly po stranách jel před námi, zastavoval vozidla a tlačil je na bok.

Nejprve jsme stanuli u památníku Neznámého vojína. Byl to pomník hrdinů, padlých v boji za nezávislost proti Angličanům. Stojící žena podpírala klesajícího Araba, držícího v ruce dýku. Sousoší bylo orámováno vysokým lomeným obloukem. Nad ním byl arabský nápis. Umělecky provedená písmena působila jako krajka. Položili jsme věnec a mulla, ministr pro církevní otázky, přednesl řeč, kterou zahájil a ukončil citátem z koránu.

Míjeli jsme okraje města s rozsáhlými mělkými bazény, v nichž se usazovala sůl

z mořské vody. Brodili se v nich a lovili ohromnými zobany plameňáci.

Na okraji pouště jsme na hřbitově uctili památku obětí nedávné občanské války svazečky živých květů.

Spolu s velvyslancem jsme byli přijati - odděleně od ostatní skupiny - ke krátké návštěvě u předsedy vlády. Byl to inteligentní Arab s hřívou bílých kudrnatých vlasů. Odbýlo se to zdvořilostmi a pózováním před televizí.

Ještě mne čekala slavnostní hostina ve velikém sále místního klubu. U stolů do podkovy se shromáždilo na sto lidí. Velmi názorně se mi potvrdilo, že štíhlí Arabové dovedou být pořádní jedlíci.

Kromě pyramidy příkrmů položili před každého hosta - věřte nebo nevěřte - půlku pečeného jehněte. Uřízl jsem si a dal na talíř skoro půlkilovou porci. Prezident, který seděl vedle mne se usmál a zeptal se, zda nemám rád skopové a nebo nemám chuť k jídlu. Připadal jsem si opravdu jako upejpavá slečinka. Řady přede mnou obíraly kosti do posledního sousta a při tom nezanedbávaly ani mísy rýže, opékaných brambor a banánů a hromady zeleniny a čerstvého ovoce.

S prezidentem jsme se celkem přijatelně bavili (angličtina byla u vzdělanější části obyvatelstva běžná), i když mi ta procedura nerozumného přejídání připadala dlouhá a nudná. Mnozí muži při jídle kouřili. Střídavě polykali pečení a vdechovali nikotin. Zato se hodovní stůl obešel bez alkoholických nápojů.

Kufry už jsem měl sbalené. Zbývala jen cesta večerním Adenem na letiště, rozloučení - oficiální s rektorem politické školy a neoficiální, zato velice srdečné s Hassanem. Kapitán sovětského letadla poslal depeši do Moskvy, aby mi rezervovali místo do Prahy.

Moje první a poslední nahlédnutí do arabského světa skončilo.

Washington: půl tuctu převleků

Lufthanza letěla do Frankfurtu nad Mohanem. Starší letuška vykouzila nejlíbeznější úsměv a rozdala nám půlkilové sobotní Frankfurter Allgemeine Zeitung. Burzovní zprávy jsem přeskočil. Nakrmili nás, napojili a měli jsme první etapu cesty do USA za sebou. Hosteska nás ujistila, že u východu bude čekat kolegyně, která nás odvede bludištěm ohromného letiště k dalšímu spoji.

Postávalo tam několik dřímajících krasavic v modrém a na náš dotaz nám poradily, abychom se obrátily na informace. Po půlhodině putování labyrintem chodeb jsme našli východ k letadlu, které jsme hledali. Do odletu ještě zbývala spousta času. Usadili jsme se v krabici s křesly, dimenzované na obsah jednoho boeingu 747 a čekali a čekali. Nervózně okolo nás přecházel a nehlásil se k nám pan profesor Ehrlich, polský světový formát. V roce 1970 na politologické konferenci ve Varšavě se mne s vybraným taktem zeptal, zda u nás zbyl někdo z teoretiků.

V čekárně bylo místa dost, v letadle kupodivu málo. Měli jsme štěstí na šetrnou leteckou společnost. Nacpala do turistického oddělení křesel, kolik se tam vešlo a ještě pár navíc. Devět hodin jsem měl kolena vtačená skrze opěradlo do zad paní, sedící přede mnou a lokty jsme se tiskli se sousedkou.

Bylo to k něčemu dobré. Pustila se do hovoru a dověděl jsem se celé její curriculum vitae. Původem Němka byla pětadvacet let provdána za Američana v Norfolku. Příjemně konverzovala a posilňovala se střídavě whisky, vínem, pivem a černou kávou. Zapalovala jednu pell-mell od druhé a s každou novou informací jsem dostal dávku vonného dýmu pod nos. Při odbavování se mne úřednice ptala, zda jsem kuřák. Asi proto, že jsem to popřel, mne za trest posadila do kuřácké poloviny. Chvilími se okolo mne zvedal dým jak u táborového ohně.

Byl jsem už nějakou desítku let dospělý a tak mi to tolik nevadilo, ale přede mnou mladá maminka hulila pod nosánek ročnímu chlapečkovi. Kluk se jí za to pomstil. Celou cestu byl jako rybička, střídavě se smál a brečel. Když jsme na letišti ve Washingtonu vystupovali, proměnil se ve zvaldu chaluhu. Maminka, která měla asi sto pětapadesát centimetrů výšky a devadesát liber váhy, vláčela cvalíka na ruce a k tomu dvě obrovské tašky, do každé by se vešel jeden jeho sourozenec.

Po přistání nás usměrnili do východu pro cizince. Úředník byl zdvořilý, zeptal se mne, jak dlouho chci v USA zůstat a připsal pár dní navíc. Také celník podepsal mé prohlášení a o hubený kufr se nezajímal.

Pak už naši jedenáctičlennou výpravu na světový politologický kongres čekala čtveřice mužů z velvyslanectví s mikrobusem. Dověděl jsem se, že se zde v tisku občas cituje z mého nedávného pražského interview s americkým novinářem, ale slušně, bez podrazů.

Než se nám otevře náruč Washingtonu D.C. (District of Columbia - Federální oblast Kolumbie), dovolte pár všeobecných údajů.

Hlavní město USA vzniklo na zeleném trávníku (a také na močálech) z rozhodnutí vlády a podle předem narýsovaného plánu. To když se velká města po skončení občanské války nemohla dohodnout, kterému bude patřit primát. Virginie a Maryland dostaly za úkol vyhledat místo na hranici mezi Severem a Jihem, mezi státy vítězné Unie a podrobené Konfederace. Že si neodřízly z vlastního těla nejlepší sousto, to jim už dnes nikdo nevyčte. Benátky a Petrohrad byly postaveny na horších bažinách, proč by se to nepodařilo v Americe, zemi takových a onakých možností?

Autorem projektu byl architekt francouzského původu Pierre L'Enfant. Středem učinil sídlo prezidenta - Bílý dům a budovu federálního Kongresu - Kapitol. Odtud se paprskovitě rozbíhají široké třídy - avenues a síť ulic - streets. Je to jediné velkoměsto USA bez mrakodrapů. Turci na Balkáně zapověděli, aby dům byl vyšší, než mešita; zde je limitem „Capitol“. Nezdá se, že by tím vzhled města trpěl, spíš naopak.

První pozdrav Ameriky mi připomněl pubertální sny. Ne že bych je teď viděl in natura, skutečnost se lišila. Místo na mustangu širokou prérií jsme se vezli tiše švelícím fordem mírně zvlněnou krajinou mezi nakadeřenými lesíky. Pěkné vily jak perníkové vyhlížely zpoza rozložitých dubisek, jilmů a platanů. Takový domeček o patnácti, dvaceti pokojích představuje prý sumu jeden, dva miliony dolarů a nájemné jeden, dva průměrné platy. Nebydlí zde nejbohatší vrstva, ale lepší bankovní úředníci, úspěšní umělci a odložené politici.

Zaleskla se hladina Potomacu, před námi se vztyčil prst Washingtonova monumentu, vpravo kolonáda Lincolnova památníku a nad střechami se bělala kopule Kapitolu. Znáte ten pocit, když člověk poprvé spatří ve skutečnosti to, co dobře zná, ale jen z obrázků. Projeli jsme okolo hotelu Watergate. Připomněl jsem si knihu redaktora New York Times o politickém skandálu prezidenta Nixona z roku 1972. Psal, že Watergate je těžká, masivní, mračná, nepříliš vkusná budova. Bylo to věrné zpodobení.

V několikakilometrovém parku okolo říčky Rockcreek klusaly desítky sportovců obojího pohlaví ve věku do osmdesáti let. Moc jsem jim nezáviděl. I když bylo znát, že omezení škodlivých exhalátů spalovacích motorů je zde přísné, jogging okolo Hostivařské přehrady a lesem ve Vodňanských Horách je přece jen lepší.

Doprava se přizpůsobovala podle denní doby. Ráno byly některé silnice jednosměrné do města, během dne se jezdilo sem i tam, večer byly jednosměrné odstředivě.

Bydleli jsme v jednom ze starších Sheratonů. Vysoký hotel trochu napodoboval staroanglickou gotiku. Celý v temně červených cihlách se světlým orámováním okolo oken.

Černochoch v recepci nám vypočítal cenu na celou dobu rezervace a platilo se předem.

Placení předem tu bylo něco jako národní zvyk a obyčej. Umoření cestou a vedrem jsme si zašli do malé hospůdky na pivo. Tlustá černoška nejprve inkasovala a teprve potom postavila na stůl napěněný džbán z umělé hmoty a kupu papírových kelímků. (Pivaři si povzdechli.)

Vraťme se ale do hotelu. Pokoj byl čistý a pohodlný. Ledničku jsem neměl, ale když jsem zapnul klimatizaci na maximum, cvakal zimou i zámek u kufru. Na čtrnáctém kanálu televizoru naproti posteli jsem mohl sledovat, jak vypadá můj účet v hotelu, respektive kolik mi z předplatného ještě zbývá. Když si člověk z nabízených třinácti programů nevybral, mohl vhodit dolar a zvolit některý z dalších šesti filmů. Většinou jsem sledoval stanici, která opakovala celý den zprávy. Průběžně doplňovala novinky. Brzy jsem se i tohoto zdroje informací nabažil. Dovídal jsem se z celého světa pohotově a s obrazovou dokumentací o leteckých a železničních neštěstích, o přírodních katastrofách a válečných masakrech. Jedinou světlou stránkou bylo mistrovství světa v gymnastice.

Válce jsem se nevyhýbal, ale jen takové nevinné - s klimatizací. Nemiloval jsem ji. Ona to cítila a dělala mi, co nejhoršího mohla. Dokázala mi docela zatajit, jaká teplota venku panuje. Když jsme přijeli, bylo horkok udušení. Večer spustil liják, ochladilo se a v příštích dnech po ránu byla tráva ve stínu postříbřená. Klimatizace se však tvářila, jako by se nechumelilo (na chumelenici ovšem - v srpnu - opravdu nedošlo).

Byli jsme zklimatizováni v pokoji, v autě, v autobusu, v jídelně, v obchodě, v muzeu, v jednacích sálech, i v koupelně a na WC. Jen když člověk přecházel z objektu A do objektu B, nadechl se na okamžik nezdeformovaného vzduchu. Kde jsem mohl, tam jsem klimatizaci vypnul. V pokoji to ale byla jediná možnost větrání; okna se otevřít nedala. Stává se, že člověk z téhle technické vymoženosti dostane v největším parnu rýmu a kašel.

První noc po přemístění na druhý konec glóbu se obyčejně moc dobře nespí. Byl jsem po cestě zmožený a když jsem v 9 hodin místního času uléhal do postele, byly u nás už tři hodiny ráno. V noci v jednu jsem se probudil a ne a ne znovu usnout. V Praze bylo sedm. Vyspalý jsem nebyl, ale v hlavě se promítaly zážitky a dojmy. Převracel jsem se z boku na bok. Nezbyvalo než sáhnout po osvědčeném opiátu. Chvilé čtení mne ukolébala.

V neděli ráno jsem vyšel obhlédnout okolí. Hotel stál v poklidné čtvrti s patrovými staršími vilkami a hojnou zelení. Každý dům měl na boku železný požární žebřík. Zřejmě praktická věc, ale nepůsobilo to právě esteticky. Naproti parčíku za hotelem byl malý kostel. Na pobožnost se trousilo pár desítek lidí, vesměs starší manželské páry v černém. Rád bych tam byl nahlédl, ale netroufal jsem si.

Čtvrť mi připomínala maloměsto. Řekl bych, že tam bydleli lidé ze středních vrstev, úředníci, inteligence, důchodci. I když ve Washingtonu jsou ze čtyř obyvatel

tří černoši, Afroameričané, jak se v poslední době oficiálně píše, tady žili převážně běloši. Černochoy jsme potkávali jako policajty na obrovských motocyklech, jako metaře s úklidovou technikou a jako personál v restauracích a v hotelu.

Maloměstský ráz měl i obchůdek s potravinami. Místnost nepravidelného půdorysu sloužila jako samoobsluha. Manželé středního věku se střídali za pultem a účtovali nákup na starém kalkulačním mechanismu, ve kterém to vždycky zazvonilo a v okénku se objevila cena. Připomínalo mi to koloniál mého dětství ve Vodňanech. Tehdy si ale nákup zákazník nevybíral sám do košíku a cena nebyla v dolarech. I zboží se poněkud lišilo. Nebyly tam hamburgery ani mexický chléb - kukuřičné placky.

Tenhle krámeček měl málo místa, ale široký sortiment. Bylo tu spousta nápojů, konzerv, uzenin, sýrů, čerstvého i zavařeného ovoce. To, co jsem pokládal za zvlášť praktickou věc a co u nás v širší nabídce dodnes chybí, byl poměrně bohatý výběr hotových jídel v alobalových foliích za celkem dostupné ceny. Mezi cenami v prodejnách potravin a cenami za občerstvení v bystru nebo v restauraci byl značný rozdíl.

Není mi zvlášť sympatické, když po jídle běhají myši, ale na jednu z tohohle malého obchůdku vzpomínám skoro sentimentálně. Přitáhla mi „americký zázrak“ z nebe na zem. Vida, není tu také všude všechno „nej“.

Proběhla za bílého dne podél zdi. Protože byla americká, muselo na ní být přece jen něco zvláštního. Nepodobala se našim chlupatým medvídkům, ale jako by vyskočil z grotesky Micky Maus. Myslel jsem si, že jsou myši všude na světě stejné a že ty Disneyovy figurky jsou idealizované. Tahle myška však měla opravdu velická kulatá ouška, zúžený čumáček do špičky a byla holá jak hladkosrstý ohař. Nevím, co by jí její kolegyně na chalupě v Horách říkaly.

Nevýhodou bylo, že se obchody s potravinami otevíraly až v 10 hodin. Dokonce i mlékárny a prodejny čerstvého pečiva. Nepochopil jsem, jaký byl důvod. Vždyť ranní rytmus života mi připadal podobný, jako u nás.

Mezi 7 a 8 hodinou vycházeli a vyjížděli na kolech páni v tmavém obleku s ruksáčky na zádech. Batůžky na seriózních postavách v klobouku vyhlížely dost komicky. Pěší šli rychlým krokem a mávali energicky pažemi, jako by pokračovali v ranní rozcvičce. Ruksáčky nosily i dámy v letních šatech a ve slamáku.

Cestou do města jsme vyhledali bufet. Nevšimli jsme si, že obsluha i návštěvníci byli výhradně černoši. Konec konců nám to nevadilo a nepřikládali jsme tomu význam. Vycítili jsme však, že budíme pozornost. Nikdo to nedával příliš nápadně najevo, ale všichni nás sledovali. I personál jako by byl zdrženlivější. Šlo zřejmě o podnik, kam běloši nechodili a nebyli vítáni. Občerstvení se ale ničím od běžného standartu nelišilo.

Nepříjemný dojem nás čekal na toaletě. Ošklivý puch prozradil, že si někdo spletl koš na odpadky se záchodovou mísou. To ovšem s charakterem podniku

nesouviselo. Lidská čuňata nejsou jen jedné barvy pleti. Šlo zřejmě o momentální malér, protože i tahle místnost byla jinak ve vzorném stavu.

Nejednou jsem se přesvědčil, a to jak v USA, tak i v jiných koncích světa, že tzv. barevní jsou mnohdy na pořádek a čistotu pečlivější než nebarevní. Zřejmě proto, že cítí nutnost čelit apriorním předsudkům.

Názor, že jsou černoši -, že je Washington -, že je Amerika taková či maková, jsem musel stále měnit. Předběhnu, když řeknu, že jsem si nakonec odnášel přesvědčení, že to není vlastně jedna Amerika, ale několik společenských sfér, které žijí jako by odděleně.

Poznávali jsme to hned, jak jsme opustili naši poněkud „biedermeierovskou“ čtvrť. Okolo našeho hotelu bylo všechno čisté, jak ze škatulky. Trávníky přistřižené, nikde kopřiva, bodlák nebo lopuch. Teď jsme šli po rozbitém chodníku, obcházeli ucpaný kanál a moře vody na vozovce. Domy byly šedivé, sice udržované, žádná opadaná omítka, ale bez kousku nápadu, všední, obrácené jeden bokem k druhému, jako by se vzájemně ignorovaly.

Lidé mi připadali velmi uvolnění. Zvláště s oblečením si nedělali mnoho starostí. Ženy ve volných blůzkách, přiléhavé kalhoty pod kolena. Mladicím to slušelo, ty jsou půvabné ve všem. U starších dam zasluhovala odvaha ocenění. Některé tělnatější černošky skýtal pohled - mládeži nepřístupno. Dva ze tří mužů měli džíny a tričko. Univerzálním obutím byly pohodlně rozšlápnuté plátěné „kecky“.

Potkávali jsme hodně ošuntělých starých lidí a skupiny mladých černochoů, kteří nepůsobili dojmem, že by měli naspěch. Spíš hledali, čím si ukrátit čas. Prohlíželi si nápadně až drze kolemjdoucí. Děvčata si s klackovitým chováním mládenců nezadala. Nechovala se vysloveně vyzývavě, ale bez ostychu si prohlížela chlapy, šklebila se na ně, provázela je poznámkami a dávala znát, že je po svém způsobu hodnotí.

Mezi mladými lidmi bylo mnoho obézních. Tloušťku jako by demonstrovali. Neúměrně široké a dlouhé trenýrky měli spuštěné tak, že se guma zařezávala pod sádelnatým břichem a nohavice plandaly po kolenou. Metrakový „teenager“, kolébající se v plandavém tričku a v teniskách, sešlápnutých jako pantofle byl půvab sám.

Snad to ani nebyla pouhá nedbalost o zevnějšek, ale spíš móda ošklivosti. Čím ohavnější, tím hezčí. Provokativní nevкус jako poutač pozornosti.

Na moment odbočím, abych to ilustroval na příkladu mladičké Američanky ze sálu kongresu. Seděla vedle mne a byla značně při těle. Měla baculatou pusinku, mocná ňadra, břicho, stehna a všechno, co k tomu patří. Nic se nedalo přehlédnout, bylo to vyloženo v lehounkých, skoro průsvitných šatičkách neurčité barvy a stříhu. Na hlavě nechyběl objemný slamák s květinami. Nohy v sandálech naboso zkřížila pod sebe. Na nose si posunovala silné brýle a střídavě sledovala jednání a četla detektivku. Tiskla si ruku s partnerem. Její osobnost člověk v dusném parnu vnímal,

i když nechtěl.

Nezdálo se mi, že by malá pozornost oblečení byla vždycky špatná věc. U mnoha lidí to nepřekračovalo smysl pro míru. Oblékali se prakticky a pohodlně, nosili, co jim vyhovovalo a imperativu módy neotročili. To se mi zamlouvalo.

Když nás mikrobus vozil po oficiálních pamětihodnostech, i zevnějšek a chování lidí se změnilo. Přiblížilo se normě, která panuje v podobném prostředí přibližně ve všech metropolích.

Zajeli jsme k Washingtonovu památníku, který dominuje okolí. Je to asi půldruhé stovky metrů vysoká zděná tužka, u níž postává a posedává fronta lidí. Z okének u jejího vrcholu je výhled na město.

Bílý dům mne zklamal. Čekal jsem impozantní budovu, z níž se chce obracet kormidlem světa, a spatřil hluboko v zahradě stavení - nic zvláštního. Ze strany Washingtonova monumentu má okázalejší sloupový portál, ale tam je od plotu ještě větší odstup. Stranou je místo pro přistání helikoptéry, která odváží prezidenta na weekend do Camp Davidu.

Zajímavější byl Kapitol, sídlo kongresu. Už proto, že ten jsme si mohli projít a prohlédnout i z nitra. Je od vstupního schodiště až po sály se sochami prvních a zasloužilých kongresmanů umně vypočten na silný nezapomenutelný dojem.

Památník Jeffersona tvoří koloseum se stojící sochou v nadživotní velikosti.

Sedící socha Lincolna, vítěze nad otrokářskou jižanskou konfederací, je ve stejném monumentálním klasickém stylu. Je na otevřeném prostranství, nikoli pod kopulí a tak slouží jako přistávací základna pro holuby, kteří neprokazují autoritám patřičnou úctu. Sochař s tím nepochybně počítal a vytesal hubenému prezidentovi na tváři nakyslý výraz..

Celý komplex od Kapitolu přes památníky s Bílým domem uprostřed tvoří hezký zelený pruh uprostřed města. Tato místa nepochybně navštíví každý Američan i cizinec, který přijede do Washingtonu, ať už je veden pietou, nebo zvědavostí. Závidím Američanům, že nemusí sochy státníků a politických postav střídavě stavět a bourat, jako je to u nás.

Rozporně na mne působil vojenský hřbitov Arlington. Na přírodním travnatém svahu mezi rozložitými listnáči jsou roztroušeny bílé desky. Nejsou úplně stejné, ale deska prezidenta Kennedyho a posledního vojáka se mnoho neliší. Před mystériem smrti jsou si všichni rovni.

Neubráníl jsem se však pomyšlení, jakou úlohu sehrála a hraje americká armáda v dnešním světě, ve Vietnamu, v Afganistanu, v Iráku.

Každou hodinu se nahoře u mohyly Neznámého vojína („Jeho jméno zná jen Bůh.“) střídá čestná stráž. V tiché a důstojné náladě hřbitova mi to připadalo jako pěst na oko. Bylo to divadlo pro zástup zvědavců. Ceremoniál byl prušáctější než prušácké parády. Černý četař s medailemi na hrudi (Kde si je asi vysloužil?) kmital puškou s nasazeným bodákem půl palce okolo nosu střídajících se strážných.

Nejsympatičtější mi byli Američané v neděli odpoledne v muzeích. Ne jako exponáty, ale jako návštěvníci. Muzea sama o sobě byla velice zajímavá, ale od našich zvyklostí se lišila.

Národní historické a technické muzeum bylo uspořádáno podle oborů činnosti a podávalo retrospektivní pohled zpravidla na uplynulá dvě století. Když si uvědomím, že myslivna, kde jsem se narodil, je stará tři sta let, je ve srovnání s tím americké „historické“ muzeum k pousmání. Věcné exponáty, ukazující vývoj zemědělské techniky, medicíny, farmaceutiky, automobilismu, lodní dopravy, zbraní atd. byly však poučné. Doslýchávaly, že současná světová úloha USA ve vědě, v technice, ve výrobě, v produktivitě práce není náhodná. Rodila se z prostých začátků a je výsledkem vynalézavosti, pracovitosti a houževnatosti milionů lidí.

Muzeum přírody bylo zároveň etnografické. Největší zájem poutaly bohaté sbírky indiánské kultury. Děti se fotografovaly mezi figurami rudých náčelníků, bojovníků a squaw u kožených teepee.

Muzea byla plná lidí. Prohlíželi exponáty se zájmem, někteří podrobně studovali průvodní texty, schémata a grafy. Američané zde byli jiní než ti, které jsme venku potkávali. Odhadoval jsem, že se jedná o elitu americké inteligence. Nikoli co do funkčních pozic, ale co do duchovní úrovně.

Chovali se velmi kulturně. Nabylo stopy po nevšimavé ignoranci, zahrnuté na ulicích, v obchodech a v dopravních prostředcích. Neznámí lidé si dali vzájemně přednost ve dveřích, s úsměvem ustoupil jeden druhému místo před vitrínou se zajímavostmi. Hovořili mezi sebou tiše, ohleduplně. Nebylo pochyb, že se nebaví o byznysu a penězích. Že jejich zájem překračuje sobecký okruh vlastního Já, rodiny a firmy. Že je zajímavá země, příroda, společnost, že přemýšlejí o minulosti i širších rozměrech věcí příštích.

Nechci být přílišný idealista. Nemyslím, že každý, kdo se nenaparuje jako superman, musí být horkým stoupencem sociální spravedlnosti a rovnosti všech lidí. I mezi muzejními sbírkami se jistě pohybovali návštěvníci, kteří nebyli prosti iluzí o nadřazenosti USA nad ostatním světem. Budiž. Pokud spatřují tuto vůdčí roli v kultuře, v civilizaci, ve skutečné demokracii a ne v „demokracii“ jako kamufláži vnucování vůle „made in USA“ druhým, není na tom nic zlého.

Těch pár lidí, které jsem potkal, jistě zítra neobrátil americkou hegemonistickou politiku naruby. Pochopil jsem je ale jako důkaz, že ani tady nechybí bytosti, schopné normálně přemýšlet, lidsky cítit a humanisticky se chovat. Chtěl bych být optimista a věřit, že to je náznak potenciální budoucnosti Ameriky, která překoná silácké aspirace a přiblíží se oné skutečné avantgardní roli, o které snil Walt Whitman ve Stéblech trávy.

Aby se člověk probudil z růžových snů, stačilo si zapnout televizi. Rombo, ideál amerického zabijáka, vysvěcený aby vynikly jeho olejem nablýskané bicepsy, kosil samopalem, srážel pěstí, škrtil a rozdupával podlidi. Ideál a model chování, který se

sugeruje americké mládeži a veřejnosti, pokud je dost mělká, aby si to dala líbit. A exportní artikl.

Jak se mohou inteligentní lidé v USA smířit s takovou úrovní televize? Kdysi jsem tuhle otázku položil jednomu americkému novináři. Místo odpovědi mi dal protiotázku: Jak si to vysvětlují? Řekl jsem, že si na to lidé patrně zvykli a od televize nic lepšího neočekávají. Jako když jdeme do cirkusu, nečekáme, že si tam poslechneme vážnou hudbu. Zasmál se a souhlasil, že to tak nějak je.

To je ovšem konstatování stavu a ne odpověď na otázku, PROČ je tomu tak. Proč nejmasovější, nejvlivnější kulturní instrument USA toleruje pakulturu a namnoze idealizuje zločin a vraždu? Je to jen honba za senzací stůj co stůj a podbízení se pokleslému vkusu části diváků? Není to něco horšího, nebezpečnějšího? Není to ideový prapor silového diktátu USA nad světem, výchova potenciálního žoldáka dobyvatelů?

Ale vraťme se k naší objížďce.

Zastavili jsme se v „Čínském městě“. Vjíždělo se branou, rozkročenou přes celou ulici. Byla vyzdobena v čínském stylu, nadepsána znakovým písmem. Čtvrť tvořilo několik bloků domů, které nepatřily k nejhonosnějším. Takový horší průměr. Možná, že na některém konci to bylo lepší, ale to, čím jsme prošli bylo spíš na hranici chudoby. Ulice byly plné drobných obchůdků a hospůdek. Do jedné jsme zašli.

Sestoupili jsme po několika schodech do místnosti, hustě zastavěné stoly a židlemi. U dveří byl box, v němž dvě Číňanky přijímaly a hned vyřizovaly objednávky jídla a nápojů. Za nimi muž v řeznické zástěře sekal na špalku maso na drobné kousky, přizpůsobené použití tyčinek místo vidličky a nože.

Dal jsem si vyhlášenou specialitu - čínskou kachnu. Číňanka nakládala rýži každému podle přání. Než jsem pochopil, že musím říci „Dost“, porce mi na všech stranách z poněkud širšího talíře přetékala.

Polévka byla jen jedna, bez výběru. Byla silně kořeněná a příště bych se bez ní docela dobře obešel. Chroupal jsem v ní nějaké křehké plátky a nevím, zda to byla zelenina nebo drůbky. K polévce patřila menší placka. Když jsem do ní kousl, našel jsem lístek. Bylo na něm napsáno: Jste velmi potentní a schopni podat pořádný výkon. Nevím, zda se to týkalo potence duševní. Tak si zákazník místo pochutnání odnášel alespoň posílenou sebedůvěru.

Musím se přiznat, že mne kachna neohromila. Kostičky byly rozsekány tak důkladně, že jsem musel jíst opatrně jako vánočního kapra. Pod slibně opečenou kůrčičkou se mnoho masa nenašlo.

Ve džbánu byla k volnému použití horká voda místo čaje. Dal jsem přednost „budějovickému“ pivu, které Budějovice nikdy nevidělo a parazitovalo na světové pověsti našeho Budvaru.

Nevypadali jsme sice na milionáře, kteří sem z rozmaru zabloudili, ale od ostatních hostů jsme se lišili. Mladší z obou Číňanek u vchodu vrtalo hlavou, co

jsme zač a pozorovala nás. Přišla se zeptat, jak nám chutná a jak jsme spokojení. Na tom by nebylo nic divného, to se ve světě dělá. Postávala však u nás dál a pak to nevydržela a položila nám rovnou otázku, odkud jsme. Řekli jsme jí, že z Evropy. Kývala hlavou, ale spokojená stále nebyla. Nevím, zda chtěla znát ještě z kterého státu, anebo i pod tím pojmem Evropa jí chyběla přesnější představa. Víc se už neptala a zamyšleně se vrátila k svému hrnci s dušenou rýží.

Hojné návštěvníky, včetně mocného policajta v uniformě, sem přiváděly asi dvě lákadla: možnost najíst se rýže do sytosti a levná cena.

V okolí Čínského města byly další skromné čtvrti, ale nebyly to ještě žádné slumy. Lidová Amerika všedního dne. Zašli jsme do obchodu s elektrickými spotřebiči. Většina přátel si kupovala video-přehrávače. V té době byly ještě u nás vzácné a tady nebyla vysoká cena. V policích byly vystaveny řady pornografických filmů s obscénními obrázky na kazetách. Genitálie filmových hvězd byly diskrétně přelepeny cenovkou.

Přátelé vybírali, prohlíželi a kupovali dlouho a tak jsme s Karlem S. postávali na ulici. Kolem přecházely skupiny černochoů, kteří viditelně hledali vysvobození z nudy.

Asi pětadvacetiletému černému jinochovi jsme padli do oka. Nabídl nám za opravdu lidovou cenu pár „zaručeně zlatých“ řetízků. Než jsme mu stačili poděkovat, pokročil děj jak v hollywoodské detektivce. Kde se vzaly tu se vzaly vyrostly okolo mládence tři ramenaté postavy, každá o hlavu vyšší než on. Jeden z mužů mu přistrčil pod nos oválnou cedulku. Policajti. Atlet z pravé strany mu vytrhl z dlaně „klenoty.“ Třetí zatím za jeho zády podával zprávu malou radiovou vysílačkou na patřičná místa. Černoch ne docela dobrovolně a s nadšením vzpažil a ostrý hoch mu odborným hmatem přejel tričko, kalhoty a vytáhl na světlo další hrst „zlata“.

Všechno to probíhalo „cak-cak“, jak říkají Němci, a tak mi chvíli trvalo, než jsem si uvědomil, že není důvod, abych sloužil jako proscénium dalšího vývoje dramatu. Kdyby se dostalo do obrátek, mohl bych ještě přijít nezaslouženě k úrazu. Vzdálil jsem se.

Policajti se zatím obrátili na Karla s dotazem, zda hoch vydával cetky za zlato. Karel nechtěl mladíkovi přitěžovat.

Nebyl jsem tak daleko, abych rozhovor mužů zákona s potenciálním delikventem neslyšel, ale nerozuměl jsem ani slovo. Odbýval se slangem. Karel mi to dodatečně přeložil.

Černoch tvrdil, že předměty za zlato nevydával, že si chtěl vydělat jen pár dolarů na hamburger, že od včerejška neměl v ústech. Žádali po něm doklady. Řekl, že má papíry ve vedlejší ulici v autě. Od člověka ve špinavých kratásech, z nichž visel jako fábor poloutržený cár, v cihlově červeném děravém tričku a rozšlapaných střevících bez tkaniček na bosé noze, zněla odpověď jako černý humor.

Když jsme poodešli, Karel usoudil, že šlo o agenty tajné služby, kteří nelovili

drobné podvodníčky, ale sledovali nás. Jejich šéfstvo asi nemělo zájem, abychom přišli k úrazu a aby to dostalo politický nádech. Vysvětlil mi, jak jsou podobné instituce vybaveny a že není problém, aby si ověřili na počítači ve voze v několika vteřinách naše fotografie.

Na zpáteční cestě do hotelu nás řidič provedl nejchudšími černošskými ulicemi. Omšelé jednopatrové domy vypadaly jako prázdné. Nikde květina, záclonka v okně, nic oživujícího, lidského. Na schodech a pohozených prknech posedávali a povalovali se muži všeho stáří. O zdi a veřeje dveří se opíraly jejich protějšky. Před sex-shopem sedělo na betonovém zábradlí a pokyvovalo nohami děvče v minisukni, která nezakrývala ani „minimum“.

Tady nebylo radno chodit pěšky. Místní považovali nežádoucí návštěvu za kochání se jejich bídou a byli nerudní.

Pokračovali jsme v jízdě a jako bychom se vynořovali zpod temné hladiny na vzduch. Bídné barabizny vystřídaly obstojnější domy s obchody, ulice se stávaly kulturnější. Před dveřmi si hrála černošská děvčátka slušně oblečená, s mašlemi ve vlasech. I čtvrti, obývané prakticky jen Afroameričany, měly různou úroveň. Bylo to dáno životním standardem. Každý černochoch není chudák a každý běloch Rockefeller.

Tak jsme projížděli a procházeli střídajícím se bohatstvím a bídou, přepychem a zchátralostí, monumentalitou a nevkusem, vysokou i pokleslou úrovní kultury a života.

Novinář Zdeněk P nás zavezl do zajímavé části města. Byl to fakticky opak slums, i když to na první pohled nijak nápadně nevypadalo. Nestály tu velkolepé vily uprostřed šlechtěné zahrady, ani bílé haciendy pod palmami, hlídané pistolníky a dogami jako v Rio de Janeiro, nebyla zde ani celá podlaží o desítkách komnat v letitých palácích jako na pařížském nábřeží. Ulice působily dojmem westernu, odehrávajícího se v polovině 19.století. Georgetown.

Rozkládal se na mírných kopcích na břehu Potomacu. Ulice přívětivé, plné stromů a svěžích trávniček. Domky nebyly velké, vesměs jednopatrové, na pohled dřevěné, v pestrých barvách. Připomínaly stavení prvních osadníků na americkém Západě a zlatokopů ve Skalnatých Horách. Restaurace a kluby byly saloony s létacími dveřmi a zinkovým barovým pultem.

Není tomu prý tak dávno, co byl Georgetown zapadlou čtvrtí, plnou starých budov a nepůvabných skladišť. Pak přišel požehnaný nápad a stal se rychle módou. Někde okolo Salt Lake City se rozebere do posledního prkénka chalupa z pionýrských dob, impregnuje se proti hmyzu a červotočům, vybaví uvnitř vším komfortem a postaví v hlavním městě. Ne jedna chalupa, ale celé ulice. Aby byl dojem úplný, udělali tu i vodní kanál ve starém stylu z mocných nahrubo tesaných klád. Jezdí po něm výletní lodě s turisty.

Dům, na který kdysi farmář řezal prkna ruční pilou, přijde na větší peníze než

přepychová vila v zálivu San Francisca.

V převážně černošském Washingtonu je to v zásadě čtvrt' bělochů. Je také pečlivěji střežena. I když by se tu asi kořist našla, loupežné gangy se sem odváží méně často. I pro tlupy, které se potloukají ulicemi, je tu horká půda.

Vyprávěli nám, že ani zde není docela bezpečno. Nedávno proskočila zpráva: Starší žena šla do garáže pro vůz. Přistoupil k ní černoch a žádal peníze. Dala mu všechno, co u sebe měla. Na odchodu se ještě otočil a zastřelil ji.

Na břehu Potomacu jsme si prohlédli další zajímavý komplex - Washington Harbour, Washingtonský přístav. Byla to veliká cingrlátková stavba v postmodernistickém stylu. Byly zde úřadovny, byty, nádherná terasa s restauračními atrakcemi. Američanky si bez rozpaků zuly botky, vykasaly sukně kam až to šlo, a brouzdaly se v kašně s vodotrysky.

Stavba měla bohatě členěnou fasádu, jež působila dynamicky. Byly to samé asymetrické proluky, sloupy, balkony, výklenky. Líbilo se mi to. V každém případě na to byl příjemnější pohled než na architekturu, připomínající krabice - ať už od zápalek, nebo od bot.

Po okolí jsme míjeli řadu neobvyklých postav. Co na nich bylo zvláštního? Nehýbaly se. Na lavičce, kde bylo ještě volné místo seděl dělník, nohu přes nohu, čepici do týla, široce se na nás smál. Vedle sebe měl termosku a tašku se svačinou. Na nábřeží stál párek mladých lidí a pozorovali dalekohledem protějščí zalesněný břeh. Děvčátko dávalo kamarádovi líznout z kornoutu zmrzliny. Někdy se musel člověk podívat podruhé než poznal, že jsou to figurky, udělané tak, aby vypadaly jako živé. S uměním to nemělo nic společného, ale bylo to zábavné.

Když se vrátíte z Ameriky, můžete přijet s prázdnýma rukama? Jistě že ne. A tak jsme se vypravili za nákupem. Shledali jsme, že to není tak jednoduché, jak jsme si to představovali. Nejdůležitější přirozeně bylo mít dolary. Nebyli jsme Rotchildové, ale nějaké kapesné jsme měli. Obtíž byla v tom, že jsme nemohli najít všechno v jednom obchodním domě. Každý měl určitý druh zboží a od některých firem.

Manželka si přála „plesnivé“ džínové sako. Právě se to v Praze objevovalo jako „hit“. Zašli jsme do obchodního domu středního kalibru. Džínoviny tu byla spousta, ale ne saka, jen bundy a ne „plesnivé“, nýbrž buď sytě modré nebo uměle „oprané“ (dražší). Také s rozměry byla nesnáz. Vozil jsem po světě náčrtek a na něm míry všech členů širší rodiny. Tady mi to nebylo k ničemu. Měli jen rozměr menší, střední a veliký. Tak, a babo rad'! Pochopil jsem, proč jsme potkávali mnoho lidí, kterým oblečení moc nepadlo.

Pracně jsem hledal panenku pro malou Petrušku. Nabídka se s mým vkusem rozcházela. Představoval jsem si takové kvazi-miminko. Místo toho tu byly figurky, které znázorňovaly dospělé slečny ve zmenšeném měřítku. Oblečení měly dokonce modernější, než bylo na ulicích běžné. Nabízely se tu rozšklebené přišerky, jejichž kouzlo spočívalo v ošklivosti. Na tuhle „modernu“ pro děti jsem nebyl zvyklý.

S nejistými pocity jsem vybral jednu „Barbi“ s ohýbacími klouby (a setkal se doma s nadšeným přijetím).

Samoobsluhu brali prodavači tak doslova, že nejevili ochotu poradit. Zákazníci bloudili po obchodě s košem, přehrabovali se ve vystaveném zboží, nechávali je rozházené a personál to za nimi rovnal a doplňoval. To byla jeho úloha.

Pak už fungovali jen pokladní, kteří ukládali zboží do ohromných papírových pytlů s logem firmy, inkasovali peníze a střežili, aby jim někdo neprošel mechanickou závorou bez placení. Čekalo nás tu ještě milé překvapení. Některé zboží bylo v sezónní slevě a jako cizinci jsme ušetřili daň, která činila až 20%.

Prošel jsem několik obchodů s knihami. Nabídka ve výloze i na první pohled uvnitř nevypadala valně. Vystrkovaly protisovětské „bestsellery“ a - podle povahy obchodu - tituly, kolísající mezi erotikou a pornografií. V hloubi obchodů však byl docela slušný výběr. Našlo se tu všechno od detektivek a westernů, přes science-fiction, seriózní romány a klasiku až po vědecko-populární tituly. Jen ceny, ve srovnání s tehdejší cenou literatury u nás, byly nehorázné.

Bylo dost běžné, že tu zájemci stáli nebo seděli, začtení do knihy, kterou víceméně konzumovali zdarma hned namísto. Prodávající to tolerovali.

Rovnou na zemi, opřen o regál seděl černošský mladík, zabraný do studia pornografického titulu s barevnými ilustracemi.

Pochoutkou byla výstava knih, pořádaná u příležitosti politologického kongresu Americkou asociací politických věd. Konala se v hotelu Hilton a zabírala celý první suterén. Stánky s prodejem zde měly stovky nakladatelství. Na výstavě jsme strávili půl dne a to jsme ji jen zběžně prošli.

Slečna ve stánku jedné university se nudila a dala se s námi do hovoru. Pro americkou emancipovanou ženu nebylo nic zvláštního, že se nás vyptala odkud jsme, co nás do USA přivedlo, co se nám tu líbí a co ne. Pro děvče bylo Československo spisovatel Milan Kundera, kterého zbožňovala.

Z výstavy jsme si odnášeli tři tašky prospektů a zdarma v knižním vydání životopis Dukakise, který kandidoval na úřad prezidenta USA. Černoška v jednom boxu nás horlivě ujišťovala, že bude určitě zvolen. Bylo to patrně zbožné přání chudších vrstev a etnických menšin. Na nárožích ulic byly papírové figury obou soupeřících kandidátů a zájemci se mohli nechat vyfotografovat, jak si s jedním či s druhým, podle vkusu, tisknou pravici.

Hlavním tématem politické literatury na výstavě, právě tak jako ústředním bodem probíhajícího kongresu, byl Sovětský svaz. Bylo to v srpnu 1988. Zájem budily změny, hlasitě vyhlášené Gorbačovem. Projevovaly se dvě tendence. Jedni sovětologové se přidržovali letitých názorů a tvrdili, že perestrojka a glasnost jsou jen mimikry a na podstatě se nic nemění. Druzí naopak vkládali do přeměn veliké naděje, ale ty zpravidla odpovídaly starým přáním. Společným jmenovatelem byl odpor k socialismu. V menšině byli lidé, kteří si upřímně přáli sociální pokrok,

skutečnou demokracii, mír a ochlazení zbrojní horečky.

Na kongresu zazněly hlasy, že červánky jistého sblížení mezi Západem a Východem by měla provázet globalizace politického myšlení, něco jako univerzální světová politická teorie. Někteří to chápali prostě a přímočaře jako pohřbení marxismu, druzí jako melanž levého a pravého, socialistického a buržoazního, pokrokového a konzervativního, vědeckého a spekulativního uvažování. Paradox byl v tom, že polemiky o jednotné politologii plodily ještě diferencovanější a roztržštěnější spleť názorů, návrhů a projektů, než bylo obvyklé. Co vystupující delegát, to nový model univerzální politické teorie.

Rubem „objevování Sovětského svazu“ na Západě byla vlna iluzí o soudobém kapitalismu, která jako infekce postihla řadu lidí v socialistických státech. Nezůstali toho ušetřeni ani vzdělání teoretici. Byl to také paradoxní důsledek omezování objektivních informací v uplynulých letech. Někteří lidé byli šokováni, že poměry na Západě nejsou tak zlé, jak se domnívali a přešli od černých představ k růžovým.

Vraceli jsme se autobusem z jednání a za mnou seděl známý americký sovětolog Robert C. Tucker. Mým sousedem na vedlejším křesle byl starší sovětský profesor. Bavili se spolu. Američan hovořil slušnou ruštinou. Rus se nechutně podbízel. Jednu chvíli si dokonce klekl na sedadlo jak malé dítě v tramvaji a přes opěradlo Tuckera přesvědčoval, že celou perestrojku vymyslel on a vlastně už v roce 1980. Že je třeba v SSSR vytvořit dvě politické strany, jako v USA, jednu novátorskou, druhou „fundamentalistickou“, aby tak byly zpátečnické elementy „pod kontrolou“. Tucker byl unavený a řeči ho zřejmě nudily a já jsem se za horlivého dědu styděl.

Ke skutečnému sblížení stanovisek docházelo zřídka za jednacími stoly, o to však častěji za prostřenými stoly recepcí. Pro život společnosti to však mnoho užítku nepřinášelo.

Největší recepce se konala na sovětském velvyslanectví. Byli pozváni představitelé všech zemí, které byly členy Mezinárodní asociace politických věd. Kaviár, vodku a šampaňské neodmítl ani delegát Izraele, i když jeho země byla tehdy se Sovětským svazem na kordy pro povolování a nepovolování emigrace.

Velvyslanectví bylo na rušné třídě ve starém domě, kde prý sídlilo už za cara. Nad městem uprostřed zeleně stála jiná, nová budova, ale prázdná. Američané působili těžkosti s jejím obsazením. Podmiňovali to současným vlastním přestěhováním do novostavby v Moskvě. Tvrdili, že jsou v moskevské nové budově velvyslanectví zabudovány do zdí odposlouchávací aparatury a chystali se několik pater zbourat a stavět znova.

Na recepci bylo hojně návštěvníků a mezi nimi i známých osobností. Ze žertu jsme se vsadili, za kolik minut budou stoly prázdné. Bylo to ale jak v biblickém příběhu o nasycení zástupů několika chleby a rybičkami. Tady také přes usilovnou snahu hostů jídla a nápojů neubývalo. Kolik košů drobtů nakonec sebrali - jako

v tom biblickém případě - nevím, protože jsem brzy odešel. Neuměl jsem využívat podobné příležitosti k neformálním jednáním (a zákulisním pletichám) a tak jsem se obyčejně záhy nudil a zmizel (jak říkají Angličané: po francouzsku, a jak říkají Francouzi: po anglicku).

Tentokrát mi to ale nevyšlo. Předpokládal jsem, že jako ze všech akcí i zde bude fungovat kyvadlová autobusová doprava. Místo abych se nudil pod křišťálovými lustry u humrových chlebíčků a gruzinského koňaku jsem se nudil bezmála dvě hodiny na ulici. Pár známých, kteří spěchali k limuzínám, mi rychle a s úklonou podalo ruku, takže jsem si netroufal vyslovit takovou banální prosbu, jako: Prosim vás, svezte mě.

Měl jsem čas prohlížet okolí. Na rohu u velvyslanectví visela tabulka: Sacharovovo náměstí. Sacharov byl vyhlášený sovětský disident. Naproti přes ulici nad vchodem do jakéhosi obchodu visel transparent: Zlomte okovy Solidarity, svobodných odborů v Polsku. Se sortimentem, který se v krámu prodával to nesouviselo.

Profesoři na kongresu meditovali o „oblevě“ v Sovětském svazu a dalších socialistických zemích. Zatím se na hlavy milionů Američanů hrnula propaganda ve starém osvědčeném duchu. Každý den jsem měl na klíce v hotelovém pokoji pověšen (bez objednávky) pytlík s čerstvým číslem „USA today“. Vydavatel, společnost ITT, americký monopol pošt a sdělovací techniky, byl v roce 1973 - podle světových agentur - organizátorem svržení Allendeho a nastolení fašistického režimu generála Pinocheta v Chile.

Zúčastnil jsem se ještě jedné recepce, ale ta byla „domáctější“. Na našem velvyslanectví se střídali vojenští atašé.

Budova byla v hezkém prostředí, na stráni v háji listnatých stromů. Řidič si posteskl, kolik má na podzim práce, když padá listí. Poklidné prostředí neprozrazovalo, že jsme přijeli doprostřed třímilionového velkoměsta (počítáno i s okolím).

Recepce připomínala operetu Johanna Strausse. Kroužily zde uniformy všech stříhů a barev s přepestrými epoletami, distinkcemi, metály, šňůrami, lampasy a bůhví čím ještě. Jen zpěv chyběl. Místo toho se ústa zaměstnávala rozhovorem, jídlem a pitím.

Nekladli jsme si tentokrát zábrany a pochutnali si dosyta na dobrotách, které navařily a napekly všechny ženy na velvyslanectví od manželek diplomatů až po písařky. Kuchař totiž ležel v Praze se zápallem plic. Když vlastní ceremoniál propukl, polovina žen se převlékla do gala a šla reprezentovat mezi hosty a zbývající dělaly „černé vzadu“.

Mezi hosty byl také náš novinář Zdeněk P. Vzešlo z toho pro Karla S a pro mne pozvání na další přijetí, tentokrát rodinného rázu.

Manželé P bydleli ve Willard Avenue, ve čtvrti plné zeleně. Přijeli jsme před

vrata do garáže a ta se otevírala na kartičku. Protože měl Zdeněk právě vybitou baterii, museli jsme počkat, až přijel další vůz, řidič Zdeňka znal a pustil nás. Jinak jsme neměli šanci. Nebylo na koho zazvonit, kdo by zevnitř otevřel.

Výtah nás odvezl z garáže do dvanáctého poschodí. Byt byl moderní, velice hezky zařízený. Litoval jsem ale dvě děvčátka, pětiletou Markétku a osmiletou Terezku. Aby vyběhly z domu a hrály si na ulici bylo vyloučeno. Byly odkázány na prostor uvnitř čtverce výškových budov a na to, že se odvezou do jiné kanárčí klece a zase budou dovezeny zpátky.

Děvčata si s tím hlavu nelámala. Žila tak už několik let a něco jiného si dovedla představit jen jako dovolenou u babičky v Čechách. Maminka se už ale těšila, až se vrátí do Prahy a bude moci ona i děti vyjít bez obav z domu, rozumět si s lidmi okolo sebe nejen co do jazyka, ale i po všech ostatních stránkách.

Děti mluvily napůl česky, napůl bez nejmenšího akcentu anglicky (pokud s akcentem, pak americkým). Markétka poprosila maminku anglicky o zmrzlinu a maminka jí česky odpovídala. Když malá usnula tátovi na klíně, vyprávěl jsem starší Terezce její nejmilejší pohádku o zlaté rybce. Ruskou pohádku česky v americkém věžáku.

Chvilí v české rodině byla jako nadechnutí čerstvého vzduchu. A to jsme byli za oceánem pár dní. Někdy lidé u nás závidí těm, koho práce zavede na delší dobu do ciziny: Ten se má, užije si tam, přiveze si... Je to perně vysloužený chleba.

Nemohu si stěžovat, že jsem se měl v Americe zle a přece jsem zažil problém „s penězi“. Trochu jiný ovšem, než čtenář čeká. Ne že bych byl „na dně“, ne že bych měl potíž kapesné utratit. Přišlo to z nečekané strany.

Po skončení jednoho dopoledního jednání jsem si šel koupit něco k jídlu. Sáh jsem do kapsy a strnul. Peněženka nikde. To nic, uklidnil jsem se. Vrátil jsem se do hotelu a s jistotou šel do pokoje. Ale ať jsem hledal jak hledal, taška s penězi nikde.

Ne že bych byl na majetek tak lačný, ale v cizině..., dovedete si to představit. Snažil jsem se nepodléhat panice. Udělal jsem si logický plán a začal ho bod po bodu plnit. Ve kterých místnostech jsem od rána byl? V první už bylo uklizeno. Latinoameričan, kterého jsem zastihl, jak uklízí o dveře dál, nenašel nic. Jiný sál, který přicházel v úvahu, byl na opačném konci budovy. Skupina černochoů, která tam luxovala, nenašla také nic. Šel jsem do informační kanceláře kongresu. Paní Linda V, Kanadanka s níž jsem se už léta znal a která byla vedoucí sekretariátu tajemníka IPSA -Mezinárodní asociace politických věd, se na mne usmívala.

„Náš československý přítel má asi problém, že?“ Úsměv provázela odpověď na moji otázku, kterou jsem ještě nestačil vyslovit, ale kterou jsem měl zřejmě napsanou v ustaraném výrazu tváře. „Vy jste ztratil peněženku a my jsme zase peněženku našli. To je náhoda.“

Nálezcem byl vlastně někdo jiný. Bylo to mé v životě první setkání s trockistou.

S žádnou tuctovou „malou rybou“, ale hned s čelným představitelem francouzských „revolučních komunistů“ - Alainem Krivinem. Střetnutí bylo pro mne velice šťastné. Moji ztracenou věc našla vlastně jeho matka, která ho vozila na invalidním vozíčku. Byl ochrnut po atentátu. Vyhledal jsem je, srdečně jim poděkoval a dostal prospekt knihy Trockismus dnes.

Přítel Jozef B měl podobný případ, ale bez šťastného „trockistického“ konce. Jeho ztráta se nenašla a na jeho „kalorné“ jsme se museli složit. Měl ještě jednu příhodu podobného rázu. Koupil si videopřehrávač a když se náhodou vracel po ránu do pokoje, zastihl uklízečku, jak jej odváží s nádobou na odpadky, s vědrem a vysavačem. Podivná „zmýlená“.

Abych ale nekončil vyprávění o pobytu v USA tak „molově“. Čekala mne ještě humorná epizodka.

Menší letadélko nás převezlo na mezinárodní letiště do New Yorku. Opisovalo pobřeží a byl z něj krásný výhled. Amerika jako by se s námi loučila.

Letiště v New Yorku bylo jedno z největších lidských mravenišť, jakými jsem prošel. Lidé ze všech konců světa tu přecházeli, nosili, vlekli a tlačili kufry, tašky, balíky a bedny, posedávali, tlachali, četli, spali, jedli, popíjeli, nakupovali, kojili, okukovali a bůh ví co ještě všechno prováděli. V podstatě kolísali mezi dvěma krajnostmi - mezi spěchem a čekáním.

Obojího jsme si užili. Když se konečně přiblížil čas našeho odletu, procházeli jsme policejní kontrolou. Detekční rám se ke mně zachoval ohleduplně a nepískal. Horší to bylo s rentgenovou rourou, do které strčili mou koženou brašnu. Dvě černošky v policejní uniformě, které zařízení obsluhovaly nápadně zpozorněly. Zdálo se, že na obrazovce, prozrazující, co taška obsahuje, spatřily něco nepatřičného. Marně jsem přemýšlel, co by to mohlo být. Pustily brašnu skrz rentgen podruhé, tentokrát obrácenou o 180 stupňů a zdálo se, že jsou čím dál tím nastraženější. Když taška z roury vyjela, jedna z policistek ji odnesla na postranní stůl, otevřela a vyjímala jednu věc po druhé. Zarazila se a strnula, když vytáhla - ananas. Na rentgenovém snímku asi vypadal jako menší termojaderná puma. Bez úsměvu nacpala mé movitosti zpátky do tašky a neuznala mne za hodna dalšího pohledu. Připadalo mi to, jako by mne podezřívaly, že jsem si z nich udělal záměrně dobrý den.

Příště už si do příručního zavazadla ananas, meloun a pro jistotu ani ředkvičku nevezmu.

Ještě když jsme ve Frankfurtu nad Mohanem přestupovali na Prahu, Amerika se s námi svým způsobem rozloučila. Americká armáda má v tomhle německém městě své největší evropské velitelství. U informací seděl, žvýkal a nudil se americký seržant. Protože nebyl nikdo jiný nablízku, zeptali jsme se ho na „rukáv“ k letadlu do Prahy. Bylo to od nás naivní, ale dopustili jsme se toho. Nezaváhal a pohotově nám odpověděl. Když jsme po kilometrové projíždce na běžících kobercích na

určené místo dospěli, stewardka nám sdělila, že odlet do Prahy je u východu číslo 40, právě na opačném konci letiště.

Ale konec dobrý - všechno dobré, řekli jsme si, když jsme šťastně dosedli na zem v Ruzyni.

Kyjev na hraně přeměn

V prosinci 1988 jsem byl pozván na přednášky do Kyjeva. Gorbačovské reformy kulminovaly a ovzduší tím bylo poznamenáno. Vpadl jsem do toho rovnýma nohama a chvílemi jsem dost dobře nechápal, co se kolem mne děje.

Letěl jsem nejprve do Moskvy a tam přešel kus světa z mezinárodního letiště Šeremetěvo na staré Vnukovo. Měl jsem pokračovat do hlavního města Ukrajiny, ale letový řád míní a pánbůh mění. Do letadla jsem sice bez čekání nastoupil, bylo půl šesté odpoledne, ale na odlet jsem si ještě počkal. Dal jsem se do čtení a netušil, kolik toho ještě přečtu. Asi v devět hodin nás odvezli zpátky do letištní haly. Autobus se prodíral závějemi mokrého sněhu. Chumelilo se čím dál hustěji a já četl a četl. V půl druhé v noci odhrnuly buldozery některé runwaye a začalo se létat.

V Kyjevě jsme přistáli ve čtyři hodiny ráno. Od večera tu na mne čekal ukrajinský místopředseda společnosti Znanije a československý konzul Klapka, s kterým jsme se znali z Mongolska.

Cesta z letiště do města byla bílá zimní pohádka. Podél silnice se zvedaly hradby rozhrnutého sněhu. Stírače zápasily s těžkými mokkými vločkami, které plácaly do skla.

Ubytoval jsem se v hotelu Dnipro na kraji hlavní třídy - Kreščatiku. Usínal jsem v pět hodin a v osm jsem vstával.

Moc se mi nechtělo, ale vzpamatoval jsem se, když mne v hale přivítaly dvě sympatické Ukrajinky. Světlana Nikolajevna Novičenko byla referentka společnosti Znanije pro zahraniční styky a Naděžda Ivanovna Kolomijec překladatelka. (V ukrajinštině se k ženskému příjmení nepřidává koncovka -ová.)

Seznámily mne s programem pobytu, posnídali jsme a vyjeli na malou prohlídku města. Počasí dělalo, co bylo v jeho silách, aby mi první dojmy zkazilo. Sníh s deštěm tvořil clonu a bránil rozhledu. Jestliže jsme v noci projížděli královstvím paní Zimy, teď auto napůl jelo, napůl proplouvalo mořem špinavé vody a rozstříkovalo gejzíry břechky.

Kyjev dokázal působit velkolepě i v takových podmínkách. Vyjeli jsme na obvod historických hradeb a před námi se otevřelo hluboké údolí řeky. Pod příkrými hliněnými útesy se valil široký proud Dněpru. Protějšší břeh se ztrácel a na sever a na jih mizely hadovité zákruty veletoku v šedé mlze. Projeli jsme přeširokými třídami (válka udělala hodně místa), okolo Zlaté brány a chrámů se zlatými cibulovitými báními. Vysoko nad městem vévodil monument vítězství.

Mnoho času jsem neměl. Plán nepočítal s tím, že počasí a letecká doprava budou dělat naschvály.

První přednáška mne čekala v impozantní cihlově rudé budově Kyjevské státní univerzity T.G.Ševčenka. Přišlo na sto lidí, vesměs profesoři a vědečtí asistenti.

Dvanáct otázek, které mi položili, svědčilo, že o událostech u nás leccos vědí. Zvlášť je zajímavé, jaký je v Československu ohlas přeměn v SSSR a zda a jak uplatňujeme perestrojku a glasnost, to, čím sami žili.

Následující den jsem vystupoval v Ústavu sociálně-ekonomických problémů zahraničních zemí ukrajinské akademie věd. Přednášce předcházelo podivné setkání s ředitelem, které jsem si nedovedl dost dobře vysvětlit.

Hezký, asi padesátiletý sebevědomý muž na mne bez úvodu vystřelil otázku, čím se naše akademické středisko pro výzkum míru, které jsem vedl, zabývá. Po mé odpovědi trochu zmírnil tón, ale stále jsem měl pocit, jako kdybych se něčím provinil. Posléze rozhovor ukončil, nerozloučil se, nepodal mi ruku a odešel. Měl jsem zato, že předpokládá, že se vzápětí uvidíme na přednášce. Tam nepřišel. Zahajoval jeho zástupce.

Trpěl pocitem, že patří k tak vznešené elitě a já jsem byl pod jeho úroveň? Se vší pravděpodobností jsem důvodem pro jeho nenáladu nebyl já, ale spíš problémy, ve kterých se vařil ústav i on sám. Mne jen ruka osudu postrčila do téhle rozehrané partie v nepravou chvíli.

Nervózní atmosféra poznamenala i auditorium přednášky. Někteří lidé se během mého čteného úvodního slova bavili a to se mi stávalo zřídka. Nebyl jsem si vědom, že bych vykládal nezajímavě a dlouze. Příčiny se spíš podobaly těm, jež způsobily beztaktnost ředitele.

Po skončení mého výkladu mi položili několik podobných otázek, jako předchozí den na univerzitě. Zase se to týkalo perestrojky. Teď už se přestali mezi sebou bavit a pozorně poslouchali.

Uvědomil jsem si, že s obsahem mé připravené přednášky přece jen není něco v pořádku. Nebrala v potaz, že zde lidi zajímají výlučně palčivé problémy probíhajících reforem, které každého v té či oné míře osobně postihují. Nechal jsem psaný text textem a napříště improvizoval úvodní slovo podle poznámek. Bylo to lepší.

V ústředí společnosti Znanije měli posluchači problémy trochu osobité. Dotazy na poměry v naší Socialistické akademii, která byla obdobou jejich instituce, obrážely bolesti, které pociťovali. Bylo z nich cítit kritiku prvků byrokratismu a formálnosti v organizaci osvěty a přednáškové propagandy.

Během mého několikadenního pobytu v Kyjevě jsem kromě přednášek a rozhovorů ve vědeckých ústavech využíval příležitost k prohlídce zajímavostí města, bohatého historií. Moje průvodkyně mne zavedly do několika muzeí.

Nejprve to bylo muzeum V.I.Lenina. Nebylo to formální klanění před ikonou. Ukrajinská republika měla opravdu čím se pochlubit. Každý memoriál významné osobnosti je svázán jistou mírou oficiálností, ale zde se snažili a ne bez úspěchu osvobodit exponáty a výklad ze svěrací kazajky posvátného uctívání a dát jim vtipný a srdečný lidský rozměr. Veliký podíl na tom měla vedoucí lektorské skupiny,

kteřá zde pracovala osmnáct let. Věnovala se systematicky studiu osobnosti, doby a díla Lenina, ale i prostým příběhům z jeho života. Nevyhýbala se zajímavým otazníkům a dovedla se zmínit i o vzájemně protichůdných tvrzeních některých pramenů. Strávili jsme spolu mezi vitřínami několik hodin a byla to nejzajímavější diskuse o Leninovi, jakou jsem zažil. Věřím, že neformální výklad nebyl jen výjimkou pro mne.

Největším monumentem je památník osvobození z nacistické okupace. Memoriální komplex Velké vlastenecké války se zdvihá na stráních nad Dněprem a vévodí širému okolí. Je to ohromná socha ženy, matky Vlasti se zdviženým mečem v pravici. Stojí na třípatrovém kruhovém piedestalu, v němž je muzeum.

Exponáty zaujímaly desítky síní. Hodně pozornosti bylo věnováno československým jednotkám, jež měly nehynoucí zásluhu na osvobození Kyjeva. Tankisté poručík Sochor a podporučík Tesařik si zde vysloužili nejvyšší sovětské válečné vyznamenání, zlatou hvězdu a titul Hrdiny Sovětského svazu.

Výklad podávala asi pětadvacetiletá dívka rusky. Zeptal jsem se jí na národnost. Ukrajinka. Poprosil jsem ji, aby hovořila ukrajinsky, že bych se rád přesvědčil, zda budu rozumět. S provinilým úsměvem se přiznala: „Já neumím.“ Vysokoškolsky vzdělané děvče neznalo svou mateřštinu. Navíc - lingvistka, vystudovala polštinu a němčinu.

Souvislost mezi jejím vzděláním a zaměstnáním v muzeu byla další otazník. O historii se nezajímala, na práci v památníku byla přidělena. Základní výklad podávala logicky a zajímavě, ale když jsem se jí zeptal na nějakou podrobnost, nebo vzdálenější souvislost, byla na holičkách. Naučila se odříkat nutné penzum. Byl to pro mne dost deprimující poznatek.

Jiný dojem jsem si odnesl z muzea dějin Kyjeva. Jeho návštěva nebyla původně v plánu. Když jsme pozdě odpoledne okolo něj procházeli, poprosil jsem, zda bych se tam mohl podívat. Zájem mé průvodkyně potěšil. V muzeu právě končila návštěvní doba. Obrátily se na staršího muže, který se chystal k odchodu. Šlehl po mně nepřívětivým pohledem a pozval nás dál.

Cítil jsem, že jsem se nevhodně vnutil a byl jsem v rozpacích. Ustupovat bylo těžké. To bych přivedl své průvodce i exkurzovoda do trapné situace, museli by se mi omlouvat a ujišťovat mne, že se nic nestalo, že jsou rádi atd. Zařal jsem zuby, řekl si: podruhé budu moudřejší, a odložil kořich a beranici v prázdné šatně.

Z průvodce na hony vanul nikotin. Kdyby vydýchal menší sál, byl by proti hmyzu desinfikovaný. Mluvil rusky se zvláštním přízvukem. Zeptal jsem se na národnost. Gruzín. Zpočátku nevykládal s velikým nadšením. Když viděl, že ho pozorně poslouchám a párkrát jsem se na něco zeptal, pomalu roztál. Zapomněl, že přijde domů o chvíli později, a projevil se jako nadšenec pro svou práci. Byl vedoucím oddělení průvodců. Jeho otec byl Gruzín, matka Ruska, ale s entuziasmem hovořil o historii ukrajinského pokrokového hnutí. Podrobně se rozhovořil o postavě

vlastence Tarase Hryhorovyče Ševčenka jako zakladatele nové ukrajinské literatury a spisovného jazyka.

Jak se s touto tradicí shodovalo, že ukrajinská inteligence v současné době sotva ovládala národní jazyk? Čím dál víc palčivých nebozízků mi vrtalo hlavou.

Velikým dojmem na mne zapůsobily prastaré církevní památky Kyjeva. Vyprávěly o pohnuté historii Kyjevské Rusi.

Chrám Sofie pochází z jedenáctého století. Stojí uprostřed někdejšího kláštera. Je z vnějšku barokizovaný, ale vnitřní architektura a vzácné barevné obrazy v omítce jsou původní. Tento nejstarší kamenný křesťanský chrám na území Kyjevské Rusi postavil Jaroslav Moudrý, syn knížete Vladimíra I. Svjatoslaviče, postavy stejně skutečné, jako legendární, opředené bájemi ruských bylin.

Kyjevskopečerská lávra je pravoslavný mužský klášter z roku 1051. Byl kulturním střediskem staré Rusi a zachovaly se v něm památky nevyčíslitelné hodnoty, jež byly s nesmírným úsilím a často s rizikem života zachráněny před barbarstvím Tatarů a o sedm století později - Němců. Pod budovami jsou katakomby, v nichž se pohřbívalo. Osobité půdní podmínky způsobily přirozenou mumifikaci. Církev ji vysvětlovala po svém a proměňovala „zázrak“ ve výnosný zdroj příjmů. Gorbačov část kláštera církvi vrátil.

O pár věků hlouběji do historie země mi dala nahlédnout klenotnice skytských pokladů. Vzpomínal jsem verše Aleksandra Bloka z básně Skytové:

„Vás - miliony. Nás - tmy a tmy a tmy.

Zkuste to, utkejte se s námi!“

Sbírka skytsko - sarmatského umění pocházela z více než dva a půl tisíce let starých šlechtických hrobek - kurganů - z jižních krajů Ruska a Ukrajiny. Zlaté, stříbrné, bronzové a železné zbraně a umělecké předměty se stylizovanými zvířecími figurkami svědčily o vysokém stupni kultury v dobách, kdy kraje naší země ještě dlouho tonuly v mlhavém předslovanském šeru.

Podobná dějinná svědectví, s nimiž jsem se po světě střetal, mne usvědčovala, že při veškeré domýšlivosti vlastně vůbec nic neznám. Bylo to horší o to, že historie patřila k mým vědeckým zájmům i koníčkům. Rád jsem četl dějinnou literaturu a studoval prameny a myslel si, že něco vím. Sotva však člověk vytáhl paty z domova a ocitl se na půdě, jíž předcházela jiná trajektorie minulosti, byl rázem ve vzduchoprázdnu. Přemýšlet o celkové, celosvětové časo-prostorové souvislosti a příčinné provázanosti dějů je něco podobného, jako se pokoušet pochopit a představit si nekonečnost vesmíru.

Ale abych se vrátil ke kyjevským muzeím. Dokazují, jak vysoký stupeň kultury a civilizace dosáhly tyto oblasti před rokem 1240, který znamenal tragický mezník. Lidé byli zpola vyvražděni, města a vesnice vypáleny, země zpuštěna a zotročena Tatary. Ve vývoji se otevřela na několik století propast. Teprve s úpadkem tatarské moci se začal znovu probouzet život. Kyjev do tatarské invaze byl se svými 50 000

obyvateli na úrovni Paříže a patřil k velkoměstům tehdejší Evropy. (Praha se přiblížila tomuto počtu obyvatel o století později jako císařská metropole Karla IV.)

Ke kulturním zajímavostem kyjevského okolí patřil skansen. Rozkládal se na pláni mezi lesy pár kilometrů od města. Než jsme k němu dojeli, spustila hustá vánice. Desítky starých ukrajinských venkovských stavení z různých konců země ležely pod vysokými čepicemi sněhu. Prodírali jsme se závějemi. Pestrými národními ornamenty pomalované pece v chalupách byly studené. Praskat v nich polínka dříví, byl by obrázek zimy na staré Ukrajině úplný.

Chalupy byly převážně roubené, pomazané hlínou a obílené. Střechy slaměné s vysokým ježatým hřebenem. Ploty byly pletené z houžví a na kůlech se sušily za věky už dokonale vysušené hliněné krajáče na mléko, na smetanu, na med, džbány na kvas a na jiné hrdlu milé a žádoucí nápoje. V sadech stály včelí úly vyřezávané z dutých špalků. Měly podobu dědků, bab, medvědů a jiné havěti. Pod sněhovým polštářem je kryla došková nebo šindelová stříška. Jejich plechové korouhvičky se teď otáčet nemohly. Nejstarší stavení pocházelo z roku 1587, necelých sto let nato, co Kolumbus přistál v Americe. Mladší domy mi vnitřním zařízením připomínaly mé bydlení za války u hospodáře na Flekačkách, pár kroků od Písku. Nebyl v tom veliký rozdíl. Pec, bidlo nad kamny, lavice okolo hrubého stolu, trámový strop, jen na široké posteli v koutě byl přehoz vyšívaný jinými vzory.

Dřevěné pravoslavné kostelíky měly uvnitř tři části: hlavní a oltářní prostor a „babinec“. O vysokém stupni ženské emancipace to nesvědčilo.

Skansen mne potýral. Brodil jsem se hlubokým sněhem - v kečkách. Jak k tomu došlo? To byla menší historie. Když jsem se chystal na cestu, manželka mi koupila kotníčkové šněrovací boty. V prodejně jí doporučili nový model, elegantně vypravený a uvnitř jemně podšitý. Měl jen jeden malý nedostatek. Nebyly to teplé zimní boty do nepohody, ale vylepšená sportovní obuv z trochu silnějšího plátna. Tak jsem se teď brouzdal v rozbředlém sněhu a mrzl v závějích - v lehounkých plátěných botkách s gumovou podrážkou. Po každém návratu do hotelového pokoje jsem měl o program postaráno. Nejprve jsem se zul a zahříval nohy na ústředním topení, nebo pod horkou sprchou. Ještě že jsem měl s sebou tenké střeвиčky. Ty mi teď připadaly jak filcové válenky. Nevím, co si o tom mysleli moji posluchači na univerzitě, když jsem přicházel v tmavém obleku s vestou a v mokrých plátěnkách. Asi se domnívali, že jde o poslední výkřik československého obuvnického průmyslu. A nebyli daleko od pravdy.

Během naší prohlídky skansenu se počasí natolik zhoršilo, že jsme toho museli nechat. Řidič se s velikou námahou vracel na projetou hlavní silnici. Chvillemi nám nezbývalo, než vystoupit a tlačit.

Svého druhu pokračováním návštěvy skansenu byla v příštích dnech krátká zastávka v živé vesnici - sele. Selo nebylo zvláště vybrané, nebyl to žádný ukázkový exponát, žádná „Potěmkinova vesnice“. Že je ukrajinská půda úrodná a zemědělství

bohaté, to je asi pro málokoho novinka. Nejednou byla Ukrajina nazývána „obilnicí Evropy“. Hitlerovci vykradli a poplenili, co se dalo, i úrodnou prst' celými vlaky vyváželi do Německa. Ale ukrajinský venkov dokázal nabrat po válce nový dech.

Selo, do něhož jsme zajeli, mělo na 2500 obyvatel. Takové veliké vesnice tu nejsou ničím výjimečným. Najdou se i o desetitisíci lidech, a to už u nás bývá slušné městečko. (Moje rodné Vodňany mají 7000.)

Vesnice byla postavena po útěku nacistů na zbořeništi a vypálených troskách podle promyšleného moderního plánu. Střed tvořil kulturní dům, obchod, restaurace, dům služeb, škola a sovět. Z náměstíčka se hvězdovitě rozbíhaly ulice. Po obou stranách byly zastavěny jednoposchod'ovými rodinnými domky s okruhem menších hospodářských budov. Jak mi vysvětlili - lidé stavěli na státní půjčku, kterou zprostředkovalo společné hospodářství -kolchoz.

Selo bylo malé odbočení na naší cestě do okresního města Vasilkovo. Jeho jméno je spojeno s historií našeho armádního sboru v SSSR. Po osvobození Kyjeva zde v listopadu 1943 1.československá brigáda zaujala obranu na řece Stugni. Hlouboce se to zapsalo do paměti místních obyvatel. Na malém domku, kde sídlil štáb Ludvíka Svobody, to připomínala memoriální deska. V době naší návštěvy byla družba s Československem ještě živá. V malém místním muzeu zaujímaly připomínky československých vojáků význačné místo.

I k mé návštěvě, která nepředstavovala nic výjimečného, uspořádala místní knihovna výstavu a nabídku vybrané české a slovenské literatury v ruských překladech. (S literaturou v ukrajinštině jsem se setkával vzácně. Řekl bych, že u nás pro asi 50 tisíc občanů ukrajinské národnosti - z nichž valná část byli vlastně Rusíni - byla nabídka, např. v prodejně knih v Prešově, bohatší.)

Ve Vasilkově uskutečnili myšlenku, kterou jsem se delší dobu marně snažil prosadit v našich podmínkách. V okresním městě spojili prostředky řady institucí a v roce 1980 otevřeli společný „kulturně-sportovní komplex“. Říkal jsem tomu s humorem „socialistický kostel“. Zdálo se mi to rozumnější, než vedle sokolovny a sportovního areálu zřizovat stranický dům politické výchovy, kulturní dům odborů, osvětová zařízení národního výboru, popřípadě ještě armádní klub. Takhle se spojily finance, ušetřila práce a personál, zařízení bylo plně využité a nezelo polovinu času prázdnotou.

Vysvětlili mi, jak se na základě usnesení poslední stranické konference podstatně zvyšovala pravomoc a úloha sovětu v poměru k výkonnému výboru - ispolkomu. V ispolkomu byli dosud vedoucí představitelé všech důležitých institucí v okrese: předseda a místopředsedové strany, odborů, Komsomolu, vedoucí pracovníci aparátu sovětu, prokurátor, velitel milice atd. Tento orgán, který byl předsednictvem sovětu, byl jistě velice operativní, ale fakticky odsunoval plénum sovětu do problematické formální role. Reforma sledovala, aby se skutečným vykonavatelem moci v okrese stal demokraticky volený sovět.

Vasilkovo bylo spojeno s historií děkabristů z roku 1825. Ve městě bylo středisko jižní části tajné proticarské organizace. Pokrokové důstojníci se se zdejším plukem zapojili do povstání proti samoděržaví a nevolnictví. Památník na náměstí připomínal popravu čtyř hrdinů.

Nejstarší pamětihodností byl „zmijeobraznyj - hadovitý“ val na okrajích města z dob obrany proti nájezdníkům. Svědčil o vynalézavosti měšťanů, dovedně využívajících návrší a strže a o nesmírné vynaložené práci na úpravu terénu nejprimitivnějšími nástroji. Jako důstojník ženijního vojska jsem s úctou oceňoval důmyslný obranný systém, vytvořený před staletími.

Dobrovolní nadšenci zřídili ve Vasilkově malé historické muzeum o několika místnostech. Soustředili zde věcné upomínky na události, o nichž jsem se zmínil, a vykopávky, mezi něž patřil i vzácný mamutí kel. Exponáty doplnili nákresy a slovními texty. Dobrovolníci drželi služby a střídali se jako průvodci. Prostředky na vybavení a udržování muzea získávali od místních závodů.

Vasilkovo bylo příkladem, jak neveliké město může žít aktivně, jak se mohou lidé zajímavě bavit, a to nejen „dovezenou“ kulturou.

Vraťme se ještě do Kyjeva. Zde byla kultura pochopitelně mnohem náročnější a na vysoké úrovni. Během několika dní, které jsem tu strávil jsem kromě unikátních muzeí a historických památek měl dvakrát příležitost navštívit divadlo. Jednou to bylo Čajkovského Labutí jezero a podruhé hudební komedie S.S.Hulaka-Artimovského Záporožec za Dunajem. To druhé dýchalo národním folklórem a lidovým humorem, asi jako když se na scéně našeho Národního divadla dává Prodaná nevěsta. Původně jsem měl jít podle programu na nějakou moderní „smělou“ estrádu, ale můj konzervativní estetický vkus mne nasměroval jinak a nelitoval jsem.

Malé intermezzo na prozaickou notu, ale pro poměry v té době na Ukrajině příznačné. Manželka mne prosila, abych se pokusil přivést jí z cesty krepdešín. V Praze se tehdy těžko sháněl. Věděl jsem jen tolik, že je to nějaká látka na ženské letní šaty. Paní Klapková, žena konzula, mi pomohla. Ženy s chutí vybírají, i když to není právě pro ně, ale pro jinou osobu. Paní Klapková už mi jednou podala pomocnou ruku a to při nákupu v Ulánbátaru, kde tehdy s manželem působili.

Zašli jsme do velkého obchodního domu Ukrajina na Kreščatiku. Látky zaujímaly celé jedno podlaží. Krepdešín tu byl hrubší a jemnější, různých barev a odstínů, od pestrých květů po jemně tónovaná preludia. Přibližně dvě stě druhů. Paní Klapková mi poradila moderní vzor s kubistickými obrazci. Sám bych se byl té volby neodvážil, ale doma se po návratu setkala s oceněním.

Nabídka spotřebního zboží byla v Kyjevě pestřejší a bohatší než v Moskvě.

Některé závažné problémy, s nimiž jsem se během pobytu v hlavním městě Ukrajiny setkával, byly předmětem rozhovoru s hlavním iniciátorem mé přednáškové cesty akademikem Š. během večere, na níž mne pozval.

Zasedli jsme v hotelovém salonku za stůl, který se prohýbal dobrotami. Na tom nebylo nic tak neobvyklého, to bylo na východ od nás zvykem. V jednom se to však od tradice lišilo. Chyběl sloup, zlatý hřeb, osa a dominanta všech pohoštění a oslav - vodka. Vždyť i ruský jazyk se téhle diktatuře stolování za celé věky podřídil a všechno jídlo při sebebohatší hostině pojmenoval „zakuska“. Tedy zákusek, něco druhořadého, vedlejšího, po tom hlavním: bohatém pití.

Teď skoro slavnostní pohoštění a bez vodky? Tak ukrutně překvapený jsem zase nebyl. Gorbačov nastoupil tažení proti alkoholu s velikou okázalostí. Zvolil tu nejméně nadějnou metodu: když abstinenci, tak totální. V Americe to dalo kdysi vznik vzkvétající živnosti gangsterů. V SSSR se to zatím projevilo jen zvýšeným procentem otravy metylalkoholem - znovu se rozmáhala podomácku vyráběná pálenka - samohonka.

Během naší večeře jsme tak hluboko neklesli, ale bez špetky ilegality a ohnivé vody se to neodbylo. Asistent, který akademika provázel, vytáhl pokradmo z aktovky dvě lahve „stoličné“. Na čtyři osoby a jeden večer to bylo zhruba odpovídající kvantum. (Podle zásady: sto gramů je málo, dvě stě gramů moc a dvakrát sto padesát tak akorát.)

Alkohol má vlastnost, která poslouží někdy k dobrému, někdy k zlému. Odsune na bok zábrany a rozvazuje jazyky. Bylo tomu tak i v našem případě. Jen o těch rozvázaných jazycích je těžké mluvit v množném čísle. Nenásledoval rozhovor v plném slova smyslu, spíš přednáška. Já jako speciálně z Prahy přibývší lektor jsem poslouchal a objednavatel mých lekcí měl slovo.

Ani to nebylo úplně výjimečné a nedělo se tak jen tento večer. Přijel jsem na přednáškové turné, ale kdekdo mi raději vykládal, než naslouchal. Nemohl jsem to mít nikomu za zlé. Ovzduší bylo nabito změnami a změny byly jeden veliký otazník. Kdekdo spěchal, aby si je vysvětlil po svém, dříve než je druzí pochopí tak, jak by si nepřál. Hodně se ukazovalo prstem na to, co se v minulosti - a ne tak dávné - dělalo špatně, kde byla jaká chyba, ale to je vždycky snazší, než najít účinnou cestu k nápravě, reálný postup k lepším výsledkům. Gorbačov a jeho kamarila káceli modly, ale zatím po nich zůstávalo víc nejistoty než jasné perspektivy a programu.

Uprostřed této zavařené bramboračky se zmítal Kyjev pod sněhovou peřinou a já se v něm pokoušel šířit osvětu svými přednáškami. Já, který jsem tomu všemu rozuměl méně, než moji posluchači.

Teď jsem seděl nad kaviárem a pečenými kuřaty a poslouchal akademika Š, který si vyléval srdce. Byli jsme stejného stáří. Celý jeho život představoval tvůrčí dílo na poli marxistické filosofie. Byl asi poslední, kdo by pochyboval o komunistické ideji a významu Sovětského svazu. I on však nemohl nevidět nedostatky a i on trpěl tím, že se nedaly vždycky otevřeně pojmenovat pravým jménem. Ke kacířským myšlenkám se nemohl přiznat dvěma stovkám svých vědátorů, ani studentům v posluchárně. Posloužil jsem já jako vrba v pohádce Karla Havlíčka Borovského

o králi Lávrovi.

Byl oddaný stoupenec myšlenky socialismu a věnoval jí celý svůj život. Narodil se jako příslušník ukrajinského národa, tak velikého jako národ francouzský a nemohl se smířit s podivným pojetím národnostní otázky. Byl přesvědčen, že socialistické uvědomění se nepřičí pěstování národních tradic, národní kultury a na místě neposledním i národního jazyka.

Netušil jsem, že se v posledních desetiletích v Sovětském svazu národní jazyky nedoceňovaly a v řadě směrů nahrazovaly ruštinou.

Souhlasil jsem s akademikem Š, že sbližování národností a národů je přirozený a pokrokový proces a že v daleké budoucnosti snad bude docházet i v jistém smyslu k jejich splývání. Nic však nemůže tomuto vývoji víc uškodit než pokusy o jeho umělé urychlování. Internacionalismus se upevňuje s rozvojem národního uvědomění a vzájemného obohacování národních kultur. Socialismus ve svém principu nebrání seberealizaci národů a národností, ale je pro to podmínkou a nutně to vyžaduje.

Takový byl názor akademika Š. a já jsem se s ním plně ztotožnil. Co mi vrtalo hlavou a co jsem nemohl pochopit, to byly příčiny, jež vedly k tomu, že se v minulých letech praxe od těchto zásad odchylovala. Dodnes jsem nečetl na toto téma hlubší rozbor. Nemohla to přece být jen krátkozrakost či svévole. Každé proč má své proto. To ovšem nikterak neznamená, že každý praktický krok, který má jisté odůvodnění, musí být a je ten nejrozumnější.

Ať už to způsobily čistě subjektivní chyby, nebo jisté objektivní příčiny, necitlivý přístup k národnostní otázce na Ukrajině socialismu neprospěl. Spíš pohnojil podhoubí zbytnělého nacionalismu a šovinismu, na němž později parazitovala separatistická politika a nálady „oranžové revoluce“.

To ale přeskakuji historii. Vraťme se ještě na chvílku do prosince 1988.

Série mých přednášek vrcholila večerem v planetáriu, který byl plakátován a natáčela jej televize. Zdálo se, že se mu přikládá značný význam, ale zároveň jako by ho obklopovala nervozita a obavy.

Po první přednášce na univerzitě za mnou přišel organizátor večera z planetária a požádal mne, abych tam žádnou přednášku nečetl, nezačínal výkladem a celé pojal jako odpovědi na otázky. Bylo to nezvyklé, ale neměl jsem námitky. Dokonce mi to vyhovovalo. Dával mi ale dost netaktně pokyny, co a jak mám říkat. Bylo na mně nepochybně znát, že mne to nenadchlo. Jak mi může diktovat, co mám povídat o situaci v Československu? Četl asi mé myšlenky a podrážděně se ohradil: „Vy odjedete, ale já tu zůstanu a budu ten, kdo ponese následky.“

Vysvětloval jsem si to jako projev domýšlivosti mladíka, který byl asi o dvacet let mladší než já a v žádném případě nepatřil k teoretikům a zkušeným lektorům. Dnes s odstupem let myslím, že nešlo o povahu jednotlivce, ale o nervozitu společnosti. Dosavadní jistoty se hroutily, ale co je vystřídá, to bylo zatím ve

hvězdách. O tom se lidé jen v rostoucím zmatku dohadovali.

Do příprav večera vpadla celonárodní tragedie. Zemětřesení v Arménii. Televize přinášela otřesné záběry. Událost těžce prožíval celý Sovětský svaz a v jisté míře i ostatní svět. Můj večer se scvrkl v nicku před mystériem smrti tisíců, před zničením nesmírných materiálních a kulturních hodnot. Bylo to nepředstavitelné. Pár okamžiků a nejbližší, nejmilejší bytosti by neexistovaly, žena, děti, vnučky by nebyly a člověk by stál nad hromadou trosek uprostřed zoufalých lidí, z nichž každý je utopen po hrdlo ve vlastním hoři... Opakovaly se výzvy k obyvatelstvu a institucím o pomoc. Byl vyhlášen národní smutek.

Večer se konal, ale s daleko menší okázalostí, než se předpokládalo. Účast byla uspokojivá, sál byl naplněn do posledního místečka. Na nedostatek pozornosti a zájmu jsem si nestěžoval. Dostal jsem jednadvacet písemných otázek předem a dalších patnáct dotazů zadali účastníci v průběhu. Byly - jak se říká: každý pes jiná ves. Vyplynula z toho velice zajímavá živá forma komunikace. Nemohl jsem si dovolit široké úvody a musel jít u každého problému „in medias res“- přímo k jádru věci. Jen občas jsem si trochu pomohl humorem. Návštěvníci se zdáli odcházet, i televizní kamery zhasínat spokojeně. Ani vystrašenému mladému organizátoru po mém odjezdu nehrozila defenestrace. Už se neukázal. Asi by se bývalo slušelo, aby poděkoval, ale nepřišel mi vyčinit a to se také hodnotí.

Pokud měla režie večera obavy, aby se mé řeči nepřičily linii Gorbačovovy perestrojky, byl to strach zbytečný. Přiznám se, že jsem měl v dané chvíli o této politice veliké iluze a byl jsem jejím horlivým stoupencem. Trvalo mi ještě řádku měsíců, než jsem z bláhového snu vystřízlivěl. Nebylo lehké uvěřit, že do čela prvního socialistického státu v historii se dostal jeho hrobař. Že pod hesly o urychlení socialismu se chystá panychida.

Slo o úplatnou zlovůli, omyl, nebo hloupost, spřaženou do nejnebezpečnějšího spojení s dobrým úmyslem? Dají někdy po letech legiony historiků na tuhle otázku jednoznačnou odpověď?

Můj pobyt v Kyjevě byl poslední z mých snad padesáti cest do Sovětského svazu. Ve světle halasné gorbačovské kritiky vynikaly hříchy minulosti. Ale zároveň hlodaly v nitru čím dál tím vážnější pochybnosti: nevylévá se s vaničkou i dítě?

Oněch pár dní v Kyjevě mi odpověď na tuhle otázku ještě dát nemohlo. Spíš jsem odjížděl s hlavou bolavou otazníky.

K Bodamskému jezeru

„Jak je ti, Rakousko?“ volali Češi za první světové války a ozvěna odpovídala: „...ouzko.“ Tak vyjadřovali naději. A od roku 1918 měli jistotu. Po třech staletích národního poddanství se zrodila samostatná Československá republika. Rakouska-Uherska měli všichni plné zuby a nechtěli o něm ani slyšet.

V takové atmosféře jsem spatřil světlo světa a přicházel životu na chuť. Škola nás vychovávala v lásce k tatíčku Masarykovi - Osvoboditeli. Hrdiny literatury, prvních filmů a našich dětských her byli legionáři. Tatínek si přinesl „lásku“ k habsburskému mocnářství z Haliče a italské fronty, kde strávil čtyři roky v zákopech jako řadový infanterista a žraly ho vši.

Tak vypadal vševládnoucí poměr k Rakousku. Byl však u nás v rodině ještě jiný vztah.

Babička, tatínkova matka, rozená Maisingerová, se narodila v Salcburku. (Solnohrad je hlavní město Solnohrad - jak je známo z Haškovy povídky.) Do tradic jež tkvěly kořeny v tomto městě jsme se, táta ani já, nevešli. Salcburk patřil tisíc let knížatům-arcibiskupům a přetékal zbožností. Přesto byl tatínek ve víře vlažný a díky jemu jsem se mohl občas v neděli vymknout hodině nudy v kostele. V Salcburku se narodil roku 1756 Wolfgang Amadeus Mozart, a já dostával jednotku ze zpěvu jen z útrpnosti. V první třídě jsem sice zazpíval před panem inspektorem „Šla Nanyňka do zelí“, ale na tom mé muzikální výkony definitivně skončily.

Když jsem povyrosl a poslouchal, co jsem neměl, dověděl jsem se, že mám v sobě něco aristokratické krve. Babička prý se povedla jako levoboček nějakému místnímu hrabátku, a pan hrabě pak její maminku, moji prababičku strčil pradědečkovi za manželku. Pradědeček jako hraběcí myslivec dostal jako bolestné k samodruhé nevěstě myslivnu a definitivu. Tak se to za blahých dob císaře pána v lepší společnosti praktikovalo.

Plod hříšné lásky jsem znal jen z daguerrotypie, o fotografiích bylo těžko mluvit. Jestli byla prababička dceři podobná, pak nemělo hrabátko špatný vkus. Moje babička, která na snímcích byla ještě mladice v rozkvětu, měla hezké plné tváře, husté tmavé vlasy a vznosnou postavu. Mocná ňadra, kulaté boky a v pase přeštípnutá jako vosy. Co z toho udělal pánbůh a co šněrovačka je těžké po sto letech poznat.

Franci Jozefa a jeho panování jsme nanáviděli, ale babičku, i když neuměla ani slovo česky, jsme měli rádi. I já, který jsem ji nikdy v životě neviděl a už vidět nebudu. Nedočkala se mne.

Mnoho vzpomínek na ni nemám. Měla prý zásadu, že chléb s máslem musí být namazaný tak, aby vrstva másla byla silnější, než chléb. Vrtalo mi to hlavou zvláště za války, kdy chleba nestál za nic a místo másla jsme ho mazali umělým medem, který byl ohavný a měl jsem po něm vředy na krku. Teprve po letech jsem pochopil,

že babiččina zásada nebyla znakem rozjedenosti jejích krajanů. Šlo prostě o to, že obilí se v horách nedařilo a chléb byl vzácný, kdežto mléko a produkty z něj byly nejběžnější potravou.

Legionářská literatura Rakousko neoslavovala, ale přece si do naší myslivny přes literaturu cestu našlo. Tatínek četl hodně a neměl špatný vkus, ale neubráníl se vtíravé líbivosti mysliveckých románů Ludwiga Ganghoferova. Ne pro jeho romantická alpská dramata, sentimentalitu a rádo by lidový humor. Hlavně proto, že se všechno odehrávalo mezi lesáky, lovci a pytláky v lesích a v horách, že to bylo plné jelenů a kamzíků, srnců, divočáků a tetřevů a to byl tatínkův svět.

Ony, bohužel, mají myslivecké romány k chtěné romantice a sentimentu sklon. Nechci jmenovat příklady z české beletrie, abych neurážel. Zmíním se jen, že za čestnou výjimku pokládám svého oblíbeného barda Šumavy Karla Klostermanna, např. jeho *Ze světa lesních samot*, *V ráji šumavském* a řadu povídek.

Přesto, že jsem měl od dětství Rakousko za kopečky, dostal jsem se tam poprvé až na samém konci mé pracovní dráhy. Po léta mne nic tím směrem ani nenutilo, ani nelákalo.

V květnu 1989 se konala v nejzápadnějším vystrčeném cípku Rakouska, za humny hlavního města Vorarlberska Bregenz, konference o lákadlech a překážkách připojení Rakouska k Evropskému společenství. Ne že bych byl v těchto věcech expert, ale shodou okolností nebyl nikdo vhodnější, koho tam poslat a tak to připadlo na mne. Byl jsem ujistěn, že se ode mne nečeká nic víc, než že budu pozorně poslouchat, a na to jsem stačil. Akci organizovalo několik rakouských institucí a mezi nimi i všeobecně vzdělávací spolek, s nímž měla naše Socialistická akademie dohodu o spolupráci.

Letěl jsem do Vídně a odtud za hodinku, za dvě do Innsbrucku.

Když jsem ve Vídni vycházel z letiště Schwechat, poznal jsem, jak neformální a nekomisní jsou rakouští strážci hranic. Prošel jsem kolem jejich skleněné krychle spořádaně a ukázal papíry. Pak jsem se ale nějak v chodbách zamotal a vyšel jsem - znovu u té skleněné pohraničnické kukaně. Jak to mám vysvětlit? Ale policajti to vzali náramně sportovně a mému břídlství se srdečně zasmáli. To bylo moje první přívětivé setkání s vlastní mé babičky.

Další vzdušná cesta vedla do hlavního města Tyrol, Inšpruku nebo Innsbrucku. Byl to kouzelný vyhlídkový let. Menší letadélko se pohybovalo skoro na úrovni hřebenů Alp, někdy i o trochu níž. Po skalách se vinuly světlé provázky steziček. Z letadla vypadaly docela nevinně, ale místy se ztrácely v kolmé stěně. Po hřebenech šly cesty, na nichž se sem tam objevila krabička horské chaty.

Když jsme přistávali, snášel se právě z jižního štítu dva a půl tisícimetrového Solsteinu odvážlivec na rogallu.

Za miliony let vytvořily nánosy řeky Inn neširoké ploché údolí, vklíněné do srdce velehor. Innsbruck bylo původně středověké město u prastarého mostu. Ideální středisko zimních sportů se stalo dvakrát dějištěm zimní olympiády, v roce 1964 a 1974.

Taxík mne odvezl z letiště na nádraží a stihl jsem o dvě hodiny výhodnější spoj, než jsem měl naplánováno. Město tvoří dopravní křižovatku. Přímo na jih vede trať Brennerským průsmykem do Itálie. Moje cesta pokračovala na západ k Bodamskému jezeru

Vlak se proplétal ostrým úzkým zářezem mezi horskými pásmy. Za okny se promítalo romantické panorama. Travnaté stráně byly posety roztroušenými domky. Fádní šedivé stavení, nebo dokonce opuštěné zbořeniště neuvidíš. Chalupy jako by soutěžily malebností stavby a pestrostí výzdoby. Měly společný základní ráz a přece byla každá jiná. Někde jsem četl, že určité principy architektury jsou stanoveny zákonem. Asi je to v pravomoci spolkových zemí, které se liší kulturními i estetickými tradicemi. (Kéž by bývalo něco takového zabránilo u nás zprznit barokní, renesanční a neoklasická náměstí baťovskými škatulemi.)

Široká průčelí domů jako by se pohodlně do široka rozkročila. U oken byly barevné okenice, na úrovni patra po celé šíři verandy s vyřezávaným dřevěným zábradlím. Z malovaných truhlíků visely záplavy květin.

Nikde jsem neviděl rozlámaný, povalený plot, strouhu plnou lebedy a kopřiv. Každá mez byla pečlivě vyholená.

Místy procházela trať širším údolím a otevřel se pohled vysoko převysoko do svahů. Tam až pod nebem byly rozpoloženy, daleko jeden od druhého, selské statky.

Jako by se vlak zastyděl, že se ukázal na chvíli v otevřenější krajině, rychle se schoval do tunelu. Rozsvítilo se elektrické světlo. Anekdoty o tom, co se děje v kupé, když nastane tma, by se tady neuplatnily. Kdyby se zde v tunelech nesvítilo, jeli by cestující valným dílem jako krtci. Zvlášť pod Arlberským průsmykem je tunel úctyhodně dlouhý.

Během cesty přistoupili mladí lidé a ochotně se se mnou dali do řeči. Byli to gymnazisté, kteří právě prožívali napětí maturitních zkoušek a bez zábran vyprávěli o svých studijních problémech.

Jejich otevřenost mne mile překvapila. Netrpěli ostychem před neznámým člověkem a ještě k tomu cizincem. Však málo která země je tak zvyklá na hosty, na turisty, jako Rakousko. Určité komplexy jsem prožíval spíš já, než studenti. Chvilími moje němčina pokulhávala a mládež se pobaveně uculovala.

Poslední úsek před Bodamským jezerem projížděl vlak plochým pobřežím Rýna. Řeka tu ještě není zdaleka tak mohutná, jako ve svém dolním toku v Německu. Usvědčuje však Bodamské jezero, že vlastně jezerem není. Má přítok i odtok a tím je právě Rýn. Ale asi by to neznělo Rakušanům, Švýcarům a Němcům tak

romanticky a hrdě, kdyby se jejich pýše říkalo „Bodamský rybník“.

Do Bregenzu jsem přijel dříve, než měli pořadatelé konference ohlášeno. Nezbyvalo mi, než si sednout na nádraží a počkat.

Mělo to své kouzlo. Nádražní budovu jsem měl za zády a před sebou otevřený výhled přes jezero. Na vzdáleném protějším břehu, který se zvedal do protáhlého svahu byly v mravenčích rozměrech řídké domky. Bylo to už Švýcarsko, nebo ještě vybíhající cípy Rakouska? V každém případě to byl pod sluncem, zvolna se klonícím k západu, hezký pohled.

Vytáhl jsem Travena Lod' mrtvých a pustil se do čtení.

Přišel ke mně asi osmadvacetiletý mladík, vzbuzující všechno, jen ne důvěru. Ukázkový exemplář pobudy, který zřejmě užíval poloprázdné nevelké nádraží jako své dvorní sídlo. Okusoval porci pečeného kuřete z bufetu.

„Co čtete?“ zeptal se bez úvodu.

Ukázal jsem mu Travena.

„Jo, to je hezký. To se mi líbilo.“

„Vy jste to četl?“

„Jo, čet'. To je vo tom námořníkovi. A je to, jako by tam ten spisovatel byl. Takový pravdivý.“

„Vy víte, jak to v kotelně na lodi vypadá?“

„Jo, vim. Topiče sem sice zrovna nedělal, ale na lodi jo.“

„Vy rád čtete?“

„Čet sem hlavně dyž sem byl v base. Měli sme velikou knihovnu a přečet sem toho plno.“

„A vy si tak pamatujete všechno, co přečtete'?“

„Jo. Já mam paměť dobrou. Dybych se bejval učil, tak sem nemusel bejt ani zavřenej.“

„Proč jste byl zavřenej?“

„Že sem něco čmajz. Von mě kámoš prásknul, dyž ho zmáčkli.“

Mládenec mluvil klidně, beze studu a bez holedbání, jako by vykládal nejprostší věc. Při tom okusoval kuře.

Přišla k němu dívka, která byla jako on, jen v ženském vydání.

„Dej mi,“ požádala. Bez váhání utrl kus masa a podal jí ho. Pak se obrátil ke mně: „Nemáte taky chuť?“ Zase to řekl docela přirozeně. Slušně jsem mu poděkoval.

Začal se vyptávat odkud jsem, kam jedu, co tam budu dělat, jaké mám povolání. Mezitím děvče ztratilo zájem a odešlo váhavým krokem a beze spěchu za něčím zajímavějším.

Náš rozhovor s mladíkem přerušil příchod muže, který mne čekal o jeden vlakový spoj později. Než jsme se představili, sympatický grázlík se vytratil.

Konference se konala v zámku nad městečkem Lochau, ale začínala až následující den. Zatím jsem se ubytoval.

Hotýlek, spíš něco jako penzion, zřízený ze staršího rodinného domu, byl poslední rakouské stavení u samé hraniční závory německé Bundesrepubliky. Z okna jsem se díval na jezero a za ním se v dálce rýsovalo - teď už doopravdy - Švýcarsko. Byl jsem na samém průsečíku tří zemí. I voda byla rozdělena hranicí na tři díly, ale pochybuji, že to ryby respektovaly.

V hotýlku byla domácká atmosféra, spíš jako na návštěvě u tetičky, než ve veřejném podniku. Večeře se podávala bez jídelního lístku, ale pani mi doporučila chřest, mám-li ho rád, protože dostali právě čerstvý.

Pokojík nebyl nic moc. Stěnou z umělé hmoty ohrazený sprchový kout, toaleta na chodbě. Byl ale čistý, otevřeným oknem vanul svěží vzduch z jezera a pozoroval jsem německé celníky u závory.

Na snídani se sešla početnější společnost. Všichni hosté halekali dohromady, jako by se odjakživa znali. Pani domácí a děvče v barevném dirndlu se vyptaly, nač má kdo chuť. Roznášely šunku s vejci, ovesnou kaši, vejce míchaná, sázená, uvařená na tvrdo a na měkko. Na stolcích byly košíčky s čerstvým, ještě teplým chřupavým pečivem rovnou od pekaře a pocukrovaná nakrojená bábovka. Vonělo moka, čokoláda a nabízely se džbánky s horkým mlékem a konvice čaje.

Snídaně se odbývala beze spěchu a každý kromě dobrot užíval i půlhodinku příjemné pohody. Návštěvníci vychutnávali život podle oblíbeného rakouského výrazu „gemütlich“. V různých slovnících najdeme překlad: srdečný, útulný, příjemný, pohodlný. Ale všechno to nevyjádří bohatství pojmu v rakouské tradici. Zde je to víc než adjektivum. Je to životní styl, nálada, přátelský poměr mezi lidmi.

Šel jsem se projít mezi domky se zahrádkami. Potkal jsem starší paní. Přivětivě se na mne usmála a pozdravila: „Grüss Gott.“ Zastyděl jsem se, že mne starší člověk zdravil první. S dalšími lidmi jsme se už zdravili navzájem s takovou samozřejmostí, jako bychom se znali. Připomínalo mi to dětství. Tehdy se u nás také nemohl potkat člověk s člověkem, pokud to nebylo právě na živé ulici ve městě, aby se nepozdravili.

Dopoledne začala konference. Jak už jsem se zmínil, šlo o předpoklady a vyhlídky vstupu Rakouska do Evropského společenství. Zúčastnilo se asi padesát, šedesát lidí vesměs starších, podle všech známek příslušníků inteligence. Byly zastoupeny dvě nejvlivnější politické strany, socialisté a lidovci, a odbory. Ze zahraničních účastníků tři Maďaři, západní Němec a já.

Jako referenti vystupovali představitelé ministerstev, kterých se tématika zvlášť týkala. Vedoucí orgány Evropského společenství reprezentoval „hrabě“ Kinský, francouzský občan, žijící v Nice. Vysoký padesátník prokvétajících skrání, sympatický, inteligentní, vybraného chování, elegantní. Hovořil německy, jako by to

byla jeho mateřština, a jak se ukázalo - kromě francouzštiny a angličtiny - také plynule česky.

Zatím co vládní úředníci propagovali ES metodou „karborundum brousek“, pan hrabě prokázal víc důvtipu. Neobcházel nároky integrace, vstup Rakouska do společenství vykládal spíše jako úkol než jako přímou dráhu do nebe, zmiňoval se o úskalích. Dovedně měřil na lékárnických vahách pro a proti. Byla to působivější agitace pro ES, než upoceně horlení vídeňských vládních potentátů.

O polední přestávce jsme se spolu procházeli a bavili o Praze. Znal ji dobře, ale uvedl, že pochází z jiné rodové větve, než byla česká. Co ten člověk neznal? Získal jsem dojem, že si krátí dlouhou chvíli projížděkami po světě a ochutnáváním různých funkcí. I v barvách ES jako by vybíhal na hřiště jen ze sportu.

Diskuse na konferenci byla velice živá a první den se jednalo do devíti hodin večer. Zatím co příslušníci obou politických stran se v názorech mnoho nelišili a argumentovali pro vstup, odboráři vyjadřovali skepsi. Obávali se, že rozpuštění rakouské ekonomiky v evropském trhu zesílí zahraniční konkurenci a zvýší nezaměstnanost. Že neomezená silniční doprava napříč zemí devastuje sídliště i krajinu a vyžádá si enormní náklady na udržování komunikací. Hlavní pochyby měli o osudu zemědělství. Jak se rakouský sedlák dokáže vyrovnat s nesrovnatelně příznivějšími podmínkami zemědělské produkce jižní Evropy?

Stoupenci integrace zdůrazňovali daleko větší možnosti exportu. Pro kamionovou dopravu budou platit rakouské zákony. Smutně komické byly argumenty o perspektivách zemědělství. Úředník příslušného ministerstva s vážnou tváří vykládal, že se horské mléčné farmy budou muset přeorientovat na pěstování léčivých bylin. Měl štěstí, že mezi účastníky žádný zemědělec nebyl.

Konference měla vypadat, jako by šlo o poradu, zda je vstup Rakouska do ES výhodný, či nikoliv. Ve skutečnosti to už bylo dávno rozhodnuto a šlo spíše o zpracování veřejného mínění. Obrovský dluh Rakouska vůči státům ES byl fatální. Připojení bylo oficiálně stvrzeno v lednu 1995.

Druhý den večer byl uspořádán „kulatý stůl“ s Němcem a se mnou. Požádali mne, abych pohovořil o situaci v Československu a dovolil pokládat otázky. Nepočítal jsem s tím, ale příležitost a zájem jsem přivítal.

První vystupoval Němec. Měl výhodu, že mohl dělat kouzla v mateřštině, zatím co já jsem slepoval věty a lovil slovíčka. V podstatě pokračoval v propagaci ES a líčil, jaká blaha v SRN způsobuje.

Vztah mezi přednášejícím a posluchači mne překvapil. Zatím co Němec se viditelně snažil auditoriu zalíbit a zapůsobit na něj, odezva byla chladná. Bylo zřejmé, že Rakušané německou sebejistotu a samolibost nemají příliš v lásce.

Já jsem žádné ovace nečekal, a také nebyly, ale vyslechli moje kostrbaté vyjadřování shovívavě a přátelsky. Nemluvit jsem o našich úspěších, to nikdy dobře

nepůsobí. Víte, jak se to říká o chlumných plících... Hovořil jsem o problémech a jak se je snažíme řešit. To se ukázalo být pro nedůvěřivé posluchače přijatelné.

Dotazy a diskuse se soustředily na problém, který jsem neočekával. Zahájil to starší pán profesorského typu: Proč se Češi tak nevděčně obrátili k Rakousku zády a v jisté míře byli iniciátory rozpadu říše, když je známo, že se jim zde dařilo báječně a měli všechny hospodářské, politické i kulturní výhody.

Celý sál utichl a všichni čekali, co řeknu. Bylo znát, že dotaz uhodil hřebíček na hlavičku. Tenhle problém byl asi hlavní důvod, proč mne o neplánovanou večerní besedu požádali. Rychle jsem si rovnal každou jednotlivou odpověď v hlavě. Nemohl jsem dělat přednášku o třech stoletích ujařmení, o žaláři národů. Musel jsem mluvit krátce, uvádět přesvědčivá fakta. Nebylo to lehké zvládnout česky a což teprve v němčině.

Neudělal jsem žádné světoborné historické objevy. Slušně, ale bez uhýbání jsem ve stručnosti řekl to, co u nás znalo už před válkou každé gramotné dítě v obecné škole. O pobělohorské likvidaci národní elity, o panství cizácké šlechty nad Čechy, z nichž zbyli nevolníci, o potlačování národní kultury i jazyka, o germanizaci a násilné rekatolizaci, o těžkém zápase národa za kulturní obrodu a politické sebeurčení proti habsburské despocii. Ilustroval jsem to na příkladech, které jsem si stačil v rychlosti připomenout.

Posluchači mne zahrnuli otázkami, ale ty nevyznívaly nepřátelsky ani podrážděně. Přiznávali otevřeně a s údivem, že skutečnosti které uvádím v Rakousku nejsou známy, že se o nich nemluví a nepíše.

Ještě příští den u oběda si ke mně přisedla skupina starších pánů a komentovali včerejší besedu. Omlouvali se, že měli o postoji Čechů k rakouské říši zkreslený názor. Konstatovali, že „kulatý stůl“ byl velice užitečný.

Napadlo mne, že neinformovanost rakouské veřejnosti má nepochybně víc příčin. Je to jistě důsledek v Rakousku panujícího postoje k habsburskému mocnářství. Působí nostalgie po ztracené velikosti a slávě. Ale není určitý dluh i z naší strany? Jak to, že jeden ne-historik nepřipravenou besedou se špatnou němčinou mohl vyvolat ve shromáždění padesáti intelektuálů živou odezvu? Využíváme všechny možnosti pravdivého působení na rakouské veřejné mínění?

Když konference skončila, nabídl mi magistr Helmut Guth, že mne sveze do Innsbrucku autem. Jeli jsme skoro stejnou trasou, jako jsem absolvoval vlakem, ale viděl jsem z krajiny přece jen víc. Kromě toho se zajímavým průvodním slovem.

Udržování a rostoucí nároky na kvalitu cest v těžkém horském terénu vyžadují značné úsilí i náklady. Jak jsem pochopil - iniciativa, organizátorská úloha i rozpočet spočívá na zemských vládách a okresních hejtmanstvích. Několikrát jsme cestou projížděli úseky, kde byla silnice v generální úpravě nebo v přestavbě. U závory se vybíral zvláštní poplatek, který se mi nezdál malý. Řidič nic nenamítal, ani nebyl

pohoršený. Asi je to běžné.

V jednom místě jsme museli zastavit a dvacet, třicet minut počkat. Cesta vedla těsně pod kolmou skalní stěnou, byla do ní částečně vytesána. Na stěně právě pracovali muži, spuštění shora na lanech. Proklepávali povrch a prověřovali, zda některé kameny nehrozí sesutím. I takové starosti jsou rubem krásy alpských údolí.

V Innsbrucku jsem měl telefonicky zajištěný pokoj ve Sporthotelu Pens, blízko letiště. Odlétal jsem příští den ráno a mohl jsem si projít město. Autobus mi zkrátil cestu do starého historického středu.

Innsbruck byl už před staletími významným a na svou dobu bohatým střediskem, kde se křižovaly obchodní cesty mezi jihem a severem a mezi západem a východem. Podle historické příručky byl založen v roce 1180. K zajímavostem patří starobylá radnice s téměř šedesát metrů vysokou vyhlídkovou věží. Uličky, lemované gotickými štíty, umělecky tesanými portály a zdobnými arkýři, jsou vzorně udržované. Historický ráz středu města a příkladná čistota byly dvě stránky hezkého dojmu, který jsem si z letmé procházky odnášel.

Kdybych měl utrousit přece jen jednu štiplavou poznámku, bylo by to, že vedle četných kostelů a muzeí se i na gotických průčelích nabízejí s křiklavými poutači - nevěstince. Že by to patřilo také k tradici města, kde se potkávaly od středověku kupecké karavany, vystřídané v čerstvější době zahraničními turisty?

Ale přejděme do modernějších čtvrtí.

Petrušce bylo tehdy sedm let a mezi dětmi u nás panoval veliký hit - Šmoulové. Nepamatujete si, co to bylo? Takoví trpaslíci, někteří hodní, druzí šelmy podšité. Prožívali v „komiksech“ různá dobrodružství. Prodávali se jako hračky, byli na páskách do diaprojektorů, na omalovánkách, na samolepkách, na dětských oblečcích.

Rozhodl jsem se, že Petru potěším. Přivezu jí z Rakouska blůzičku se Šmoulinkou. Leč ve dvou, ve třech obchodech s dětským oblečením se na mne dívali nechápavě. Usoudil jsem, že se název „šmoulové“ asi překládá do němčiny nějak jinak. I jal jsem se vysvětlovat, že jde o takové malé pumprdlíky atd. Ukázali mi všelijaké trpaslíky s muchomůrkami i s jeleny, kašpárky i celý disneyovský zvěřinec, ale šmoulové nikde. Koupil jsem Petrušce módní kalhoty červenobíle pruhované a sklidil jsem také vděčnost a ocenění. Ale má úcta k vlasti mé babičky utrpěla: nejde s dobou, nepronikli sem ještě šmoulové.

Trochu si to u mne spravili báječným jablkovým moštem. Nevím, zda to bylo tím, že jsem byl po horkém půdnu v autě tak vyprahlý, nebo ten mošt byl opravdu výjimečně lahodný, ale nemohl jsem se ho nasytit. Dokonce ještě v hotelu jsem požádal o džbán této dobroty místo večere.

Blaze napojený jsem se ukládal k spánku v představě, že tím má rakouská anabaze končit. Zbývá už jen ráno nasednout do letadla, ve Vídni přestoupit a budu

nad červenými střechami, podle kterých vždycky poznávám, že už jsem doma. Leč člověk míní a osud si rád zašpásuje.

Letecký spoj VO - 071 startoval v 6,25. Neřídil jsem si budík na japonských hodinkách, které mne nikdy nepodvedly. I tentokrát ráno zapípaly spolehlivě. Protože jsem člověk, který má pořádek zčásti vrozený, zčásti za desítky let ve vojenské uniformě získaný, stačil jsem se pohodlně s časovou rezervou připravit, rozhlédl jsem se, zda jsem nic nezapomněl a myslel- bláhový - že už mne čeká jen pár kroků na letišti.

Leč - ouha! Domovní dveře hotýlku byly zamčené. Maličkost, pomyslel jsem si. V budově bylo sice ticho až podezřelé, ale nebylo zase tak brzy, aby se tu už nějaká ranní ptáčata neotáčela. Kuchař, uklízečky a tak. Někde bude snad vrátný. Prošel jsem přízemní chodbu a váhal, zda mám zaklepat na některé dveře. Co když to nebudou ty pravé a probudím nějakého nevrleho spáče. Osmělil jsem se a zaťukal. Na jedny, na druhé, na třetí. Už jsem neťukal, ale klepal hlasitě a energicky, a když se nic neozývalo, tiskl jsem kliky. Už jsem i volal: „Halo!“ Nejprve nesměle, ale čím dál zoufaleji. Všechno marné. Vyběhl jsem o patro výš a zkoušel dveře jedny po druhých. To musely být pokoje pro hosty. Jak jsem to bral po řadě, bouchal jsem i na dveře místnosti, kde jsem před chvílí spal. Všechno bez známky života. Zdá se, že jsem tu byl přes noc v celé budově sám. Minuty utíkaly, já byl v hotelu uvězněný a vůkol ticho jak v hrobě.

Kolik času zbývá do odletu letadla? Stačil bych tam ještě doběhnout?

Konečně. Málokterou ženskou jsem uviděl v životě tak rád, jako tuhle bábu v noční košili a v županu. Vynořila se jak Venuše z mořské lastury z jedněch přízemních dveří, na které jsem prve nešetrně bušil. Musela mít opravdu tvrdé spaní. Měla ještě „malé oči“, mžourala na mne a broukala něco na omluvu. Podle zkormouceného výrazu měla patrně moje trampoty na svědomí. Byla asi něco jako místní svatý Petr. Ale co mi to bylo platné?

Vyrazil jsem z odemčeného vchodu letmým startem.

Na letišti jsem přiběhl uřícený a hleděl po ranvayi, zda tam ještě nějaká křídla zbyla. Muži v modrém mne přivítali s humorem. Měli letadlo skoro prázdné a můj odlet byl potvrzený. Čekali na mne. Zase po domácku, „gemütlich“. Vyprovodili mne několika vtipy na téma co jsem příjemného večer a v noci užíval, že se mi nechtělo vstávat.

Nevím, zda dokázali ve vlasti mé babičky schovat přede mnou tak šikovně „špinavé prádlo“, ale odnášel jsem si odtud příjemné dojmy. Klid, umění nerozčilovat se pro každou hloupost, brát nepříjemné drobnosti denního života s humorem. Mají jistě problémy a situace, které nejsou „gemütlich“. Ráj, kde by žil každý jako v bavlnce, patří do říše pohádek. Zdálo se mi ale, že je tam snad přece

o špetku méně ustarané uspěchanosti a troška umění vychutnat příjemné chvíle, kterých není nikde a nikdy nazbyt.

Už někdy v 8.století, neví se přesně, napsal čínský básník Chan Šan:

„Radujme se, je-li radovat se z čeho.
Chvilka mine, nepromarněme ji!“

Praha - část světa

Že jsem byl všude jen chvíli a napsal o tom celou knížku? Nemějte mi to za zlé. Možná, že to není tak protismyslné, jak by se zdálo.

Zkuste napsat krátké pojednání o městě, o prostředí, v němž žijete řadu let, vybrat pár charakteristických událostí. Nezdá se vám to těžší, než vyprávět dojmy z dovolené, kterou jste strávili ve Zlatých Pískách, nebo na Kanárských ostrovech, anebo popsat návštěvu u babičky na venkově?

Podmínky, v nichž člověk žije, působí na něj jako samozřejmost, jako vzduch, který dýchá, jako slunce, jež ho hřeje, jako mráz, který ho pálí.

Přijde do jiného prostředí, smysly se zbystrí, člověk výrazně pocítí změnu. Zvláště si všímá toho, co je nezvyklé, nové, zajímavé.

Chápejte to tak a odpusťte mi, že jsem si bez tropické přilby, bez terénního vozu, kulovnice s dalekohledem a fotoaparátu s teleobjektivem dovolil rozdělit se s vámi o pár zážitků a dojmů z cest po světě.

Jistě se se mnou nebudete přít, že Praha k světu plným právem patří. Proto chci vyprávění zakončit kapitolou o naší metropoli.

Je to ale i pro mne obtížnější úkol. Prožil jsem tu půl století a jednu pětiletku k tomu. Je těžší rozhodnout se, co vynechat, než co napsat.

Měl bych se soustředit na klíčové historické události? Raději zůstanu u metody, které jsem se držel v celé knížce. Učiním osou vyprávění vlastní život, osobní prožitky a myšlenky. Je to sice subjektivní, ale já se nechci tvářit jako nestranný historik. (Znáte takového historika?)

Poprvé jsem uviděl hlavní město, když mi bylo čtrnáct let. Narodil jsem se a vyrůstal na jihočeské myslivně a Praha pro mne byla něčím vzdáleným a posvátným. Když říkám posvátným, není to příliš nadsazené. Prožívali jsme nacistickou okupaci a všechno české, národní pro nás mělo zvláštní význam.

Psal se rok 1942 a bratr měl svatbu v Řeporyjích. Rodiče si najali ve Vodňanech taxík a rychlostí, která tatínka znervózňovala (asi 40km v hodině), jsme ujížděli prázdnou silnicí přes Písek a Dobříš ku Praze. Vozidla, která jsme potkali, by se spočítala na prstech jedné ruky. Aut bylo mnohem méně než dnes a i z nich většina stála na špalcích. Kromě říšské branné moci a gestapa jezdilo pár lékařů a sem tam některý zvěrolékař. (Strýc zvěrolékař v Jičíně jezdil po vesnicích na kole.)

Ráno příštího dne jsme jeli kočárem ze Stodůlek do Prahy pro nevěstiny příbuzné. Z barrandovských skal se otevřel nezapomenutelný pohled na město. Slunce vystupovalo na protilehlé straně nad obzor a dodávalo vlnobití střech zlatý lesk. Jako prstíky vykukovaly na všech stranách věže a věžičky.

Den po svatbě se se mnou nová švagrová vypravila do města a věnovala mi celý den. Osmadvacetiletá Věra učila na škole „pro ženská povolání“ ve Vodňanech a měla pochopení, co pro takového venkovského jelimánka, jako jsem byl já, Praha

znamená.

Do paměti se mi nejlouběji zapsala prohlídka Hradu. Byl tehdy „náš“ jen problematicky. Jako prezident tam seděl kolaborant Emil Hácha. Před hlavním vchodem do jeho kanceláří stáli vojáci protektorátního „vládního vojska“. Co nad střechou vlálo za prapor, raději nevzpomínám.

Nevím, jak to tenkrát s prohlídkami historických částí bylo, ale nikoho jsme nepotkávali. Věře se díky jejímu ženskému půvabu podařilo zajistit pro nás prohlídku opravdu exkluzivní. Obrátila se na jednoho hradního zřízence v modré poštěcké uniformě s brigádýrkou a ten nás provázel po několik hodin. Vyprávěl zajímavě o jednotlivých místech a historických exponátech, o postupu archeologických výzkumů a odhalování nových, hlubších vrstev nejstarších hradních staveb. Do těchto míst, která nebyla veřejnosti přístupná, nás také zavedl. Vyšlapali jsme kupu schodů na ochoz věže Svatovítského chrámu a viděl jsem ve dvou dnech podruhé celou zlatou stověžatou, tentokrát z vzácné perspektivy.

Příště jsem se dostal do Prahy až po válce. Mezitím jsme s pohnutím prožívali na dálku květnové pražské povstání. Pracoval tam v té době bratr a nebyli jsme na pochybách, že se do událostí zapojil. Byl záložní důstojník československé armády a jak jsme znali jeho povahu a „lásku“ k Němcům (strávil pár let totálního nasazení), nepovažovali jsme za myslitelné, aby zůstal stranou. Nemýlili jsme se. Přežil to ale ve zdraví a bez úrazu.

Vybírám z běhu času jen nejučtější zrnka, leč nemohu se nezastavit u 17.listopadu 1945. Ten den se mi zapsal hluboko do paměti. V Praze se konal světový studentský kongres na památku vysokoškoláků, postřílených v ruzyňských kasárnách nacisty, uzavření českých vysokých škol a deportace studentů do koncentračních táborů. Ulicemi procházely tisícíhlavé zástupy mladých lidí. Skandování „Vivat congressus!“ nebralo konce. Na náměstích a v parcích hrály hudby a vystupovaly desítky tanečních a pěveckých souborů českých, slovenských, ruských, francouzských, bělošských, černošských, všech ras a národů.

Přijel jsem do Prahy s Mirkem Bernasem, kamarádem z lesnické školy, kde jsem začínal studovat. Na Václavském náměstí se setkal se skupinou spolužáků z rakovnického gymnázia. Šli jsme dál společně, ale bylo nás na šířku chodníku trochu moc. Zůstal jsem v druhé řadě a stalo se mi to osudným. Vedle mne se ocitla sedmnáctiletá Dáša a šli jsme pak spolu dvaadvacet let a vychovali tři děti. Nebyl to ale vždy náležitě sladěný krok, a proto to neskončilo zrovna happy endem. To už ale Praha nezavinila, to jsme si zpackali sami.

Po občasných návštěvách se mne začátkem padesátých let hlavní město zmocnilo natrvalo. Dosud mne drží a bude tomu letos už šestapadesát let.

V lednu 1951 jsem co by desátník aspirant (pro věčné překládání z místa na místo za mnou už dávno putovalo povýšení na četaře a pak na podporučíka, ale neměl jsem o tom tušení) strávil asi tři dny v Žilině. Na to jsem byl přeložen

k dosud neexistujícímu, ale vznikajícímu ministerskému útvaru do Prahy. Jeho příslušníkem jsem byl rekordně krátkou dobu, jen asi dvě hodiny. Odsloužil jsem je v předpokoji ministra národní obrany Alexeje Čepičky. Do místnosti vrazil rozčepýřený generál (dodatečně jsem se dověděl, že to byl šéf ministryvy kanceláře) a prohlásil: „Já už se s těmi kádrováky hádat nebudu. Seber se a běž, vedle tě čeká nějaký štábní kapitán.“

Pokračovalo to jako krimi. Dva důstojníci mne posadili do škodovky a někam vezli. „Na nic se neptej, všechno se dovíš.“ Přijeli jsme do jakéhosi kláštera, z něhož policajti vynášeli kupy papírů a vojáci doň vnášeli železné postele a slamníky.

Abych to neprotahoval. Ocitl jsem se u rodícího se praporu Pohraniční stráže, z něhož měla vzápětí vzniknout Vnitřní stráž s fialovou páskou na brigádýrce. Ani u tohoto útvaru jsem se neohřál. Vydržel jsem tam sice dva, tři měsíce, ale pak jsem byl odvelen na politickou správu Pohraniční stráže, která sídlila v provizorních barácích za Smíchovským nádražím. K Praze jsem už zůstal přišpendlený, i když se mnou osud ještě všelijak pohazoval.

Jako podporučík základní služby jsem mohl bydlet mimo kasárny. Našel jsem si podnájem Na Větrníku za Ústřední vojenskou nemocnicí a přistěhoval tam manželku s ročním synem. I jim pak zůstala Praha natrvalo souzená. Tchýně nebyla příliš nadšená, že jsem jí odňal dceru a vnoučka zpod ochranného křídla. Trpěl jsem komplexem, že když mohu dávat rozkazy na vojně, mohu rozhodovat i doma.

9.května 1951 jsem zažil památnou první vojenskou přehlídku na Letenské pláni. V předcházejících letech prý se konala na Václavském náměstí, ale to jsem znal jen z vyprávění. Letenská plocha do té doby nebyla nic slavného. Pokrývaly ji všelijaké boudy, skladiště, prkenné ploty a uprostřed trůnilo cirkusové šapitó. To všechno v hektickém tempu mizelo. Dobrovolné brigády rovnaly, zavázely pískem a uhrabávaly terén. Část stadionu Sparty se odkrojila a vznikla zde slavnostní tribuna s prezidentskou loggií, obrácená do ulice. Před ní pak defilovaly tanky, děla a pochodovala slavnostním krokem - Na ruku zbraň, vpravo hled'! - vojska. Já uprostřed trojčlenného štábu oddílu Pohraniční stráže.

11.července jsem dostal čestný úkol vést delegaci Pohraniční stráže do Národního shromáždění, kde se projednával zákon o ochraně státních hranic. Nebylo to proto, že bych byl jako voják základní služby tak významný, nebo zasloužilý. Než jsem byl přeložen k Pohraniční strážci, absolvoval jsem vojenský výcvik v armádě a byl jsem něco jako jednooký mezi...jak se to říká. Skládali ve mne důvěru, že nezavedu jednotku při pochodu přes město pod tramvaj.

Zvláštní jednotka PS, u které jsem se ocitl, měla za úkol ochranu centrálních státních budov. Dostal jsem plán Prahy a bezplatnou jízdenku na hromadnou městskou dopravu. Svědomitě jsem plnil úkol zevrubně se v Praze zorientovat. Čím víc jsem město poznával, tím mi bylo bližší. Nespokojil jsem se jen názvy ulic

a náměstí. Byl jsem zvědavý na každý kout a jako atheista prolézal kaple a kostely. Sháněl jsem pragensia, která by mne seznámila se zajímavostmi. V té době byly tyto publikace vzácné. Staré se objevovaly jen zřídka v antikvariátech a nové na sebe ještě nechávaly čekat. Co jsem sehnal, to jsem studoval se zanícením a na každý starý portál pohlížel jako na objev.

Zjistil jsem, že do Prahy nejsem zamilován jen já. K tajným ctitelům patřili i někteří z mých drsných vojenských kolegů, o nichž by to byl sotva kdo předpokládal. Byli mezi nimi venkované, které osud přivál jako mne, i rodilí Pražáci, křtění Vltavou, kteří dostali první dávku lásky k rodnému městu hned v náručí od maminky.

Okouzlení Prahou jsem promítl i do své práce. V roce 1952 (už jako důstojník z povolání a od PS zpátky v armádě) jsem měl za úkol postarat se o večerní program pro vojska, soustředěná v hlavním městě na májovou přehlídku. Napadlo mne, že pro mnohé vojáky je to jedinečná příležitost, aby metropoli blíž poznali. Obrátil jsem se na instituci, která organizovala prohlídky Prahy. (Už si nevzpomínám, jak se jmenovala.) Byli zvyklí pracovat v jiných rozměrech, než jsem si představoval já. Několik průvodců provázelo každý den pár skupin na Hrad a po dalších pamětihodnostech. Přišel jsem s požadavkem organizovat každý večer prohlídky pro několik tisíc vojáků.

Nejprve přijali nápad jako luzný, leč neuskutečnitelný sen. Profesionální propagátoři Prahy podléhali skepsi, ale postupně se jich zmocňovala chuť o cosi tak velkolepého se pokusit. Pochopili, že by to bylo hezké, kdyby si Slováci, hoši z odlehlých koutů Beskyd, Jeseníků, Šumavy odnesli z vojenské přehlídky vzpomínky na pražské památky, ke kterým se hned tak nedostanou.

Začala horečná aktivita. Myšlenka získávala sympatie, ale uskutečnění nebylo lehké. Nikdo neměl s něčím podobným zkušenosti.

První problém byli průvodci. Bylo jich potřebí násobek dosavadního počtu. Začalo shánění a mobilizace všech, kteří se něčím podobným někdy a nějak zabývali. Hledalo se mezi vysokoškolskými profesory, mezi učiteli, mezi studenty, mezi důchodci, o nichž bylo známo, že chodívají na vlastivědné exkurze.

Většina památek nebyla na večerní prohlídky zařízená. Zvláště objekty Hradu si vyžádaly zvláštní povolení k přístupu v pozdních hodinách. Jinde chybělo osvětlení. Muselo se žádat, zdůvodňovat. Občas zařehotal úřední šiml, jinde se našlo vřelé pochopení a podpora.

Když se akce rozběhla, chodil jsem se dívat, co jsem způsobil. Nebyla to samá idyla. Vojáci byli po celodenním pochodování unavení a někteří okolo historických pamětihodností hledali, kde se posadit. Mezi množstvím průvodců nebyl také každý rozený ciceron. Celkový efekt však nebyl špatný a za vynaloženou práci stál. Chlapci si odváželi hezké a trvalé dojmy. Společnost, která podnik organizovala, naň ještě po letech vzpomínala jako na akci, která alespoň co do rozměrů neměla obdoby.

V malém jsem něco podobného aplikoval v rodině. Když Milan, Dáša a Ilja trochu povyrostli, vodil jsem je do Zlaté uličky, na Vyšehrad, vyprávěl jim o Daliborovi z Kozojed, ukazoval, odkud skočil Horymír na Šemíkovi. Něco je bavilo víc, něco méně, ale ke škodě to ani jim nebylo.

Od prvních chvil mne Praha zaujala divadly. Od dětství to pro mne byla vzácnost. Když jsem se přistěhoval do Českých Budějovic, vděčně jsem přijímal v Jihočeském divadle celý repertoár. Jaká náruč slastí se nabízela v Praze! Už když jsem přijížděl na krátké služební cesty, snažil jsem se některou scénu navštívit. Nebylo to nic nemožného. Lístek býval k dostání ještě před samým začátkem představení a cena byla nepatrná.

Když jsem se ocitl v hlavním městě natrvalo, chodil jsem na opery, balet a činohry, i na operety do Karlínského divadla dvakrát i víckrát týdně. Koketoval jsem s myšlenkou zkusit si někdy alespoň v komparsu zahrát. K tomu jsem se sice neodhodlal, ale s dětmi jsme si doma často nějakou pohádku „nastudovali“. V Celetné ulici byla speciální prodejna hektografovaných divadelních textů, kterou jsem občas navštívil.

V padesátých letech působily v Praze vynikající herecké osobnosti. Je takřka nemožné je vyjmenovat a nikomu opomenutím neublížit. V Národním divadle zpíval Haken, Podvalová, Blachut, hrál zde Štěpánek, Pešek, Smolík, Nezval, Höger, Medřická, vídal jsem Plachtu, Beníškovou, Šmerala, Korbeláře, Hegerlíkovou, Marvanu, Kemra, Švorcovou, Beka - a celá stránka by nestačila na nezapomenutelné herce té doby. „Po duši“ mi bylo zvláště Realistické divadlo svým přirozeným způsobem podání. Měl jsem rád manžele Májovi a Janičku Rybářovou, skvělou hvězdu, která tak záhy tragicky zhasla. Bydlela „Na baterích“ a když jela do práce, málokdo si všiml v rohu tramvaje postávajícího skromného děvčátka.

Počátkem šedesátých let jsem pomalu divadla opouštěl. Pohltila mne výuka na vysoké škole, studium aspirantury a také divadlo samo se měnilo. Alespoň v Praze jsem to tak pociťoval. Řekl bych, že zchudla režie a někteří herci jako by hráli v různých rolích stále sami sebe. Stejně akcenty, stejná gesta. Milovníci byli obsazováni do role milovníků, kdo se zabydlel v úloze padoucha, musel být padouch, sotva vkročil na jeviště. Stalo se módou, že se v některých divadlech úroveň hereckého umění nahrazovala lacinými politickými narážkami. V zahraničí jsem chodil do divadla stále rád, ale doma jsem z představení často odcházel zklamán.

Za mé nepříjemné zážitky z té doby nemohla jen společenská atmosféra. Mnohé jsme si zavinili s manželkou sami. Tvrdívá se, že po sedmi letech známosti a soužití přichází krize. Něco takového nás potkalo. Mám-li být poctivý, nevím, kdo z nás na tom nesl větší vinu. Rodina se nerozpadla hned. Po vážných kolísáních následovaly pokusy o slepování střepeň. Nic dobrého z toho nevzešlo. Jako když se nemocný zub tahá z dásně pomalu a po etapách. Ani na děti to nemělo dobrý vliv, spíš na to

doplácely. Řadu let jsme proklopýtali, než jsme se odhodlali účet uzavřít. Poslední roky před rozvodem jsem se cítil o deset let starší, než po něm.

I Praha jako by po osvobození z rodinných peripetií pro mne dostala novou tvář. Duševní vyrovnanost člověka má ohromný vliv na veškeré vnímání. Nebylo to jen tím, že jsem se přestěhoval z Větrníku na opačný konec města, na Novodvorskou. S Marií jsme začínali nový život, já ve čtyřiceti, ona ve dvaatřiceti.

Sídliště vstupovalo do nového života zároveň s námi. Když jsme šli poprvé do bytu ve čtrnáctém podlaží, dům byl ještě z poloviny prázdný. Dostali jsme jeden z prvních klíčů z ohromného svazku. Cestou do práce jsme balancovali po prknech nad výkopy a skákali přes moře bahna. V provizorní dřevěné boudě jsme stáli frontu na potraviny. Ostatní nákup jsme vozili jako všichni v nabitých taškách v přečpaném autobusu. Chvilími to všechno připomínalo spíš osadu prospektorů na Klondiku než rodící se čtvrť hlavního města.

Každý den přinášel ždíbeček pokroku a vnímali jsme to s povděkem. Přístřešek na stanici autobusu, trafiku, výčep (i když jsme na pivo nechodili), samoobsluhu, čistírnu, kino. S inovacemi držel krok i náš život v rodinném hnízdě. Otevírat novou stránku, když všechno kolem se klubalo ze skořápky, bylo o to snazší. Navíc jsem přešel i na zajímavější práci.

S působením na vědeckém pracovišti mimo armádu, bez zelené uniformy jsem začal poznávat i Prahu v novém a širším měřítku. Přednášel jsem na vysokých školách, působil v akademických grémiích, ve vědeckých a redakčních radách, ve vědeckém kolegiu filosofie a sociologie.

Rád jsem vystupoval před pražským politickým aktivem, před nejvyspělejšími soudruhy, mezi nimiž bylo mnoho předválečných komunistů. Když jsem přijížděl na podobné akce ještě „z provincie“ a později přicházel jako řadový pražský účastník, býval to pro mne svého druhu svátek. Vzhlížel jsem s úctou k přednášejícím a k předsednické tribuně. Nyní jsem zde mohl já sám prezentovat své myšlenky. Vážil jsem si toho a cítil odpovědnost za každé pronesené slovo.

Často jsem přednášel v Brně, v Bratislavě i v dalších politických centrech. Přední politický aktiv v celé republice měl vysokou úroveň. Lidé hodně četli, přemýšleli, ptali se, měli zdravě kritický vztah k domácím poměrům i k událostem ve světě. Nespokojili se frázemi, vyžadovali nové informace, znalosti, fakta, rozbory. Kde se propaganda pokoušela o zjednodušená schémata, vzbuzovala spíš odpor než souhlas.

Pražský aktiv vynikal nad průměr. Vzpomínám na shromáždění ve Slovanském domě, ve Vysočanech, na Smíchově, v Břevnově. Když jsem vyjádřil novou, neotřelou myšlenku, cítil jsem, že to lidé poznali a živě akceptovali. Když jsem si někde pomohl obecným konstatováním, pozornost poklesla. Vyspělé auditorium je pro lektora výtečná škola. Nejnáročnější byly otázky. Žádná státnice a vědecká obhajoba mne tak nezapotily. Za pokus vyhnout se jasné odpovědi a kličkovat jsem

dostal párkrát za vyučenou. Naproti tomu mi lidé neměli za zlé, když jsem otevřeně přiznal, že na to či ono odpovědět neumím. (Když dnes sleduji některé laciné triky pravicových politiků a sdělovacích prostředků, udivuje mne, jak hrubě podceňují úroveň lidí.)

Zvláštní kapitolu v mých zážitcích představovaly oslavy a manifestace. Bylo jich požehnaně a svým způsobem byly jakýmsi lakmusovým papírkem doby a společenské atmosféry.

Zmínil jsem se o studentském kongresu v listopadu 1945. Byl charakteristický pro první poválečná léta. Padly nacistické bariéry, které nás izolovaly od světa, a Praha se stala dějištěm řady internacionálních festivalů, kongresů, shromáždění a sjezdů. V Praze nacházely místo významné mezinárodní organizace.

Lidé byli nadšení porážkou fašismu a osvobozením, možností dát svému politickému přesvědčení otevřený výraz. Akce byly masové, spontánní. Projevy však měly daleko do uniformity. Všichni si uvědomovali nutnost změny, ale představy o její podobě se rozcházely. Zpočátku bylo víc vzájemné tolerance, ale postupně rostla rivalita. Sympatie pro sociální spravedlnost nebo pro individuální bohatství měly podobu příklonu k Východu nebo k Západu, k Sovětskému svazu nebo k USA.

Mezi nejmasovější akce patřily každý rok prvomájové oslavy. Do Února 1948 se konaly odděleně podle politických stran (kromě lidovců, ti Svátek práce neslavili), později společně.

V tento den se zúčastňovala průvodu téměř celá Praha a nikoho nebylo potřeba nutit. (Smyslenky na toto téma jsou holé výmysly.) Přispívala k tomu i kouzelná jarní tvář města. V těch dnech je Praha z celého roku nejkrásnější. Vzduch voní šeríky, rozsvěcují se bílé svíce kaštanů, rozkvétají třešně a jabloně, záhony a trávníky hoří barvami. I když se stalo, že spustil právě na prvního května déšť, lidé jako by si šli svůj svátek na počasí vyvzdorovat.

Jak jsem se zmínil - léta jsme bydleli Na Větrníku. Průvod na prvního máje byl největší společenskou událostí, při které se sešlo celé sídliště. Hodiny společného pochodu byly příležitostí, aby se prohodilo kdeco a kdekdo strávil chvíli s kdekým. Muži probírali novinky z práce a vyměňovali si politické názory. Ženy měly svou neméně závažnou tematiku. Během cesty došlo na všechno, i na anekdoty. Děti „handlovaly“ mávátko, honily se a pletly dospělým pod nohy, žebronily: „Mami, kup mi...“ S dorostem z Větrníku jsem měl nepsanou smlouvu o vzájemném přátelství. Za chvíli jsem měl okolo sebe menších pochodujících chomáč. Vyprávěl jsem něco napínavého a když byl potěr v odpovídajícím stáří - pohádka.

Chvílemi se hovor přerušil, to když spustila kutálka. Jak se jednotlivé proudy ze Střešovic, z Břevnova a postupně z Dejvic slévaly, kapel přibývalo. Jedna skončila a druhá začala.

Méně se pochodovalo, víc postávalo. Aby prošly statisíce lidí okolo Muzea, dolů

Václavským náměstím a okolo tribuny, to si vyžádalo pár hodin času a složité schéma propojení tras, něco podobného jako jízdní řád. Když se náš proud dal po chvíli čekání do pohybu a odkráčeli jsme dalších pár set metrů, bylo to vždycky potěšení. Ve vnitřním městě oživovali náladu vyvolávači hesel z balkonů s tlampači. Průvod skandoval a tisíckrát se opakovalo „Ať žije první máj! Huráááá!“ Občas mocný pokřik vyvolal náhodný známý, který se objevil na chodníku. Hlasivky dávaly průchod dobré náladě a zároveň ji povzbuzovaly.

S odstupem let se povaha oslav a průvodů měnila. Bezprostřednost, nadšení a spontánnost poválečných a pounorových let pomalu střídal zvyk a stereotyp. Chyběla iniciativa a odvaha k novotám, ke změně, k opuštění vyjetých kolejí. Akce ztrácely přitažlivost a řady účastníků řídly.

Přátelské styky v sídlišti se neomezovaly na jediný den v roce. Organizovaly se společné brigády na úpravu a úklid okolí, na výsadbu stromků. V neděli odpoledne se hrávala odbíjená a badminton. Ještě po letech se stává, že se ke mně hlásí dospělý muž nebo žena a připomenou mi, jak jsem si s nimi jako s dětmi hrával mezi domy a v „panské zahradě“ „na schovku“.

Později se to změnilo. Trávník uprostřed bloku domů se rozčtvrtil a každý si pěstoval ředkvičku v soukromé zahrádce podle svého vkusu. Tehdy jsem tam už nebydlel.

K masovým akcím patřily špalíry při státních návštěvách. Tady bylo skutečně víc organizovanosti, než dobrovolnosti a zájmu. Kdo by také měl motiv spěchat na Leninovu třídu zamávat praporkem nějakému potentátovi, který projel v koloně limuzín okolo. Bylo jen několik výjimek.

Když do Prahy přiletěl první kosmonaut Jurij Gagarin, nikoho nebylo třeba k uvítání nutit. Stál jsem na Prašném mostě. Chodníky byly nabitě hodiny předem. Nejen kluci, ale i mužové důstojného věku riskovali zdravé údy šplháním po stromech, po stožárech elektrického vedení. Hrozilo, že se přístřešek stanice tramvaje prolomí pod dvěma desítkami lidí, kteří se na jeho křehkém stropu tlačili. V okamžiku, kdy otevřený vůz srozesmátým hrdinou projel okolo, někteří lidé ze zadních řad ho sotva stačili okem zachytit, ale od nadšeného jáso tu až uši zaléhaly.

Jen o málo menší nadšení vítalo Michaila Gorbačova. V té chvíli mnoho lidí a mezi nimi i já považovali jeho reformy za blahodárné novátorství a pokrok, za to, co socialistická společnost naléhavě potřebovala. Co z toho nakonec vzešlo, bylo nejtrpčí zklamání, které mne v životě potkalo.

Většinou však patřila mávající stafáž na chodnících při státních návštěvách k nejtrapnějším momentům. Jakmile se to jednou zavedlo, bylo těžké od toho upustit. Jak by to působilo, kdyby jednoho státního hosta vítaly cestou z ruzyňského letiště na Hrad špalíry s praporky a druhého ne? Podniky se zavíraly, zaměstnanci měli volno. Kolik z nich šlo poslušně vítat? Po ulicích proudily davy lidí, kteří využili příležitost a šli domů. Takové formální akce jen socialistický režim profanovaly.

Na IX.sjezdu Komunistické strany Československa v květnu 1971 jsem byl zvolen do Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ. Během recepce na Hradě mi tajemník Jan Fojtík sdělil, že mám být ředitelem stranického teoretického ústavu. Pracoval jsem tam dosud jako zástupce ředitele. Byla to vyhlídka na skvělou kariéru, ale mne z řady důvodů nenadchla. Své stanovisko jsem slušně vyjádřil.

Taková odezva na nabídnutou vysokou poctu nebyla zvykem a mně neprospěla, ale nelitoval jsem jí. Přišel jsem nedávno z armády a mimo ni jsem byl málo známý. Moje jmenování by mnoho lidí pochopilo jako věc konjunktury. Do společenských věd jsem zatím pronikl sotva na práh a potřeboval jsem se spíš sám učit než vést jiné. Přiznám se také, že jsem vždycky raději studoval a psal, než se zabýval řízením a praktickou politikou. Záměrně jsem si pěstoval pověst, že nejsem organizátor. Každý člověk má vědět, na co se hodí a na co nikoli. Teoretická práce mne těšila, moje publikace a přednášky měly dobrý ohlas. Cítil jsem se v této činnosti svobodně. Chyby, kterých jsem se dopustil, byly mojí vinou. Nebyl jsem nucen plnit úkoly, s kterými bych se neztotožňoval.

Díky manželce jsme se v následujících létech ještě jednou přestěhovali na odlehlý konec Prahy, do Hájů, takřka na břeh Hostivařské přehrady. Marie se stala duší stavebního družstva a na staveništi strávila v montérkách dva roky života.

Když mne poprvé zavedla do úvozové cesty v polích, kde právě kvetly třešně a ukazovala mi na lán oranice s tím, že zde budeme bydlet, považoval jsem to za dětinskou představu. Bylo její zásluhou, že se tenhle sen během dvou, tří let změnil pro sto rodin ve skutečnost.

Na jaře 1983 jsme prožívali ještě jednou něco podobného, jako před šestnácti lety na Novodvorské. Domek jsme měli skoro prázdný, místo ústředním topením jsme topili odřezky prken v krbu. Chodník nahrazovaly polámané panely, kolem domu jsme přelézali haldy písku a stavebního odpadu. Věčně jsme se topili v gejzírech z prasklého vodovodního potrubí.

Příroda se nám to snažila vynahradiť. Zajíci nám hopkali pod okny, občas přišly srny až k zápraží. Bažanti hnízdí za plotem dodnes a stali se u nás tak trvalými hosty, až nám to není milé. Hřadují na stříbrných smrcích a svědomitě naklovnou na zahradě každou jahodu. Když po nich házím míčem, kohout mi hlasitě vyhubuje, poodlétnou, ale během několika minut jsou zpátky. Za podzimních honů, když se ozvou rány z pušek, máme jich plnou zahradu. Mozeček nemají velký, ale na tohle chytráctví, které jim zachrání život, stačí.

Letos nám vyvedla liška na zahradě v hromadě dříví čtyři liščata. Ani u chalupy ve Vodňanských Horách nemám tak bohatý zvěřinec, jako tady, na okraji velkoměsta. To nemluvím o veverkách, strakách, žluvách, o kosech, sýkorkách, v zimě vránách, v sousedství na přehradě labutích, kachnách, lyskách a dalších tvorech. Jsou to věrní Pražané, i když s nimi statistika nepočítá.

V 80.letech, zvláště v jejich druhé polovině docházelo stále častěji

k protisocialistickým vystoupením. Na 1.máje 1989 jsem stál na tribuně Na Můstku. Když přešel průvod, několik set lidí uprostřed Václavského náměstí udělalo protidemonstraci. Něco podobného bylo v rozporu s tradiční lidovou podporou stranické a státní politiky. Před několika léty by to bylo nemyslitelné. Ne proto, že by se lidé báli, ale protože by panující společenská atmosféra - nikoli diktát - něco podobného nepřipustila.

17.listopadu jsem měl náhodou právě odpoledne interview s americkou novinářkou v kanceláři na Národní třídě. Podobné rozhovory jsem míval často, žurnalisté bývali zvědaví a hodně mne potrápili. Tentokrát byla novinářka stručná a spěchala. Kam? To ona věděla, ale já netušil. Vzápětí došlo na Národní třídě, pár kroků od místa našeho jednání ke střetu průvodu s kordonem Bezpečnosti.

Toho už jsem svědkem nebyl. Právě tak, jako jsem nezažil v následujících dnech euforii cinkačů s klíči. Co vycinkali, to je dnes všeobecně známé a následky neseme všichni.

Nějaký čas jsem si připadal na ulicích a v metru jako ve zlém snu. Plno lidí nosilo na klopě kotouč s obrázkem Havla a hltali noviny s denně novou senzací. Cítil jsem se skoro jako v prvních dnech nacistické okupace. Tenkrát to byla větší hrůza, ale všichni to chápali a člověk cítil okolo sebe solidaritu. Teď měšťácká vrstva okázale demonstrovala triumf a mnoho poctivých lidí uvěřilo pohádce, že nás čeká země zaslíbená.

Klam sice vyšel brzy najevo, ale značná část veřejnosti zlomila hůl nad veškerou nadějí a proklela politiku an blok. To vytvořilo pro nejreakčnější politické avanturisty volné pole působnosti. Čechy se staly loveckým revírem mezinárodního byznysu. Politická pasivita a čekání na nového Mesiáše se staly charakteristické i pro mnohé Pražany.

Středisko pro výzkum míru a odzbrojení Československé akademie věd, kde jsem byl ředitelem, bylo ze dne na den zrušeno. Bylo mi jednašedesát let a odešel jsem do důchodu.

Paprsek štěstí přišel, odkud jsem se ho nenadál. Netušil jsem, co s člověkem udělá dědečkovství. Když první vnučka, Peťa, ztrácela zájem o pohádky a Matějskou pouť, narodila se jí sestřička Míša. Nevodil jsem je tolik do Prahy, do uliček Starého Města a na Hradčany, jako o pár desetiletí dříve vlastní děti. To jsem jim zůstal dlužen. Zato jsme vrchovatě užívali přírodu okolo Hostivařské přehrady a také na chalupě ve Vodňanských Horách. Petrušce láska k zvířatům a zvláště pro koně určila životní povolání. Hodně jsme četli a malovali. Akademická malířka paní Reslerová vzala postupně obě holky pod svá umělecká křídla a dala jim dar citlivého vnímání.

Dlouho jsem měl pocit, že ta Praha, kterou jsem si zamiloval od prvního spatření, vlastně ještě dřív - v ideálech venkovského kluka, přestala existovat. Projít Václavské náměstí se stalo utrpením. Obchody vnucující se předraženými

zbytečnostmi; proudy cizinců, z nichž si mnozí pletou bývalé vyspělé Československo se středoafričskou kolonií; skupiny mladých, kteří křečovitě imitují americké vzory nevkusů a hrubosti; žebráci devótně sklánějící hlavu za nastavený klobouk. Co se to stalo s naší „zlatou Prahou“, „matičkou měst“? Kdy se znovu probudí k důstojnému životu?

Poprvé mne mrzí, že mi není dvacet, že se renesance rozumu a sociální spravedlnosti už sotva dočkám. I když - dynamika světových událostí se vůči hledě zrychluje. A míra zla den po dni hrozí překročit únosnou míru.

Jaké jsou vyhlídky? Je těžké být prorokem. Historie si obyčejně zvolí jinou cestu, než nejrenomovanější prognostici předvídají. Nepřestávám ale doufat, že ani v USA nevymřeli rozumní lidé typu Franklina Delano Roosewelta.

Život v milované Praze mi zhořkl i z jiných příčin, které se zpátečnickým politickým převratem souvisí jen zprostředkovaně.

Manželka propadla iluzi, že nadešla chvíle, kdy uplatní studium baťovské zlínské školy a pustila se do podnikání. Než vystřízlivěla z první iluze, mazaní kumpáni a spravedlivá justice ji stiskli tak, že se z toho ani za patnáct let nevzpamatovala. Na jejích obchodech jsem se nepodílel, děly se proti mé vůli, ale důsledky dopadly na mne i na širší příbuzenstvo.

Historie však nikdy nekončí. Ani ta státní a do okamžiku smrti ani ta individuální. Však lumpárna nezasedla na trůn naší země poprvé a jako manželé nejsme sami, komu se soužití na stará kolena rozsypalo.

Prvního máje letošního roku jsem se znovu setkal s Prahou takovou, v jakou jsem už ani nedoufal.

Šli jsme s paní - řekněme, že se jmenovala také Petra, aby se jméno hodilo k rozkvetlému Petřínu. Zběsilá předvolební agitace tzv. občanských demokratů dělala, co bylo v silách peněz, aby zpracovala kdekoho od nejmladších po senilní. Příroda to ignorovala. Vívalo nás moře pampelišek. Červené tulipány se střídaly se zlatými. Na stránkách hýřily bělostnou pěnou aleje třešní. Opatrně otevíraly drobkové dlaně lístky lip, dubů a platanů.

Minuli jsme Karla Hynka Máchu, který tu stojí celý rok, ale dnešní den byl jeho sváteční.

Vyhledali jsme tichou cestu, kde neproudily zástupy. Trochu unaveni stoupáním jsme usedli na volnou lavičku. Chvilku jsme si povídali, pak přivřela oči a položila si mi hlavu na rameno.

Vyprávění o světě, který jsem viděl vlastníma očima, jsem skončil zážitky z Prahy a ještě intimní douškou. Myslíte, že se to nehodí? Snad to není tak docela ‚od věci‘.

Všechny cesty do ciziny jsou hezké návratem domů. A co dokáže učinit domov krásnějším než cit k ušlechtilému, milovanému člověku? Že je na to s osmi křížky na zádech kapku pozdě? Zazpívejme si nejoptimističtější árii z „Oněgina“: „Láska kvete

v každém věku.“ A láska člověka k člověku, k lidem, k městu, k životu - jde jedno od druhého odtrhnout?

Vánoce v Janově

Přiznám se, že je jeden den v roce, nebo ještě spíš jeho chvíle, kdy jsem opravdu „na měkko“. Je to Štědrý večer.

Prožíval jsem ho vždycky, nejranějším dětstvím počínaje, velice krásně. Když jsem se oženil a přišly děti, bylo to jiné, ale zase moc hezké.

Život si na idyly nepotrpí. Nestěžuji si, nemám důvod. Ale z vánočního kouzla nezůstal kámen na kameni. Plul jsem a pluji životními peřejemi s většími či menšími úspěchy, ale rok má přece jen jednu vorovou propust, k níž se blížím s tísnivým pocitem a říkám si: Kdybych už to měl za sebou.

Šli jsme s vnučkou Lenkou a její jedenáctiletou Emmou dolů Václavským náměstím. Nevím, jak na to přišla řeč, asi mi četla myšlenky.

„Dědo,“ řekla tou svou měkkou italskou češtinou, „přijel bys k nám raději na Velikonoce, nebo na Vánoce? Anebo víš co? Přijed' teď na Velikonoce, a pak na Vánoce.“

Než jsem se stačil vzpamatovat a srovnat si nabídku v hlavě, rozvíjela nápad jako hotovou věc.

„Nevadí ti letadlo, snášíš ho? Přiletíš do Milána, já tě budu čekat a pojedeme vlakem do Janova. Budeš bydlet u mne, mám místa dost. Maminka má domek malý, ale nejsme daleko od sebe. Matyáš bydlí na jedné chodbě s tátou, s Emiliem, a to je také blízko... Užijeme tě všichni společně.“

Živá fantazie a výtvarná představa se nezapře. Umělec, akademická malířka. Už kreslí v českých větách, trochu s námahou skládaných, moji návštěvu, i když jsem ještě překvapením nestačil zavřít ústa, natož na návrh odpovědět.

Vzal jsem Lenku kolem ramen a dal jí pusu na tvář - jen jednu, ne dvě, na obě strany, jak je v Itálii zvykem. Ještě jsem si neměl možnost příjemné zvyklosti apeninských krajin osvojit.

„Jsi zlatá. Nevíš, jakou radost jsi mi udělala. Už jsem nepočítal s tím, že se k vám někdy podívám. V mých osmdesáti...“

„Ale di, dědo. Dyť ty si eště mladík,“ směje se ta smíšenina české a taliánské krve, která si dokázala vzít z obou studánek do svého džbánečku to lepší. Kulaťoučká pusinka, jemná jak Mařenky z Prodané nevěsty, s očima jak uhlíky, hřívou tmavých vlasů, chvílemi utěšeně klidná jak Vltava pod Vyšehradem, chvílemi italský kulomet s vysokou kadencí.

„Mladík jsem už trochu dlouho. Polovina toho mládí by mi docela stačila.

Leničko, kdybych si mohl vybrat, přijel bych raději na Vánoce. V té době se mi stýská a s vámi by mi bylo dobře.“

Než jsme došli k přechodu u Vodičkovy, bylo ujednáno.

Po dvacetileté přestávce ještě jednou do letadla a do světa?

Kdepak - řekl jsem si, když mne koncem listopadu vezla houkačka na pohotovost do Krče - však jsem tušil, že do toho něco přijde. Bylo to ale jen okamžité selhání a na nic nového nepřišli, i když mne zobraceli na líc i na rub a dívali se skrze mne jako Galileo Galilei svým vynálezem.

Janovské dceři Dašce jsem se na telefonický dotaz, kdy a jak přijedu, přiznal, že jsem v zařizování cest strašně nešikovný. I když jsem rajzoval po světě stokrát, vždycky mi někdo cestičku pěkně zametl a já jsem se vezl jako pán. Ta bezradnost se mi i tentokrát vyplatila. Dáša si řekla „Kdo se moc ptá, moc se doví“ a poslala mi e-mailem potvrzení o zaplaceném letu tam i zpátky. Pochopil jsem, že už to začíná být opravdu vážné.

K mému štěstí se do toho v Praze vložil Milan. Devětapadesátiletý syn, který je - na rozdíl od svého otce - praktická podnikavost sama. Ověřil mi všechno, co se týkalo letu, zařídil fungování mobilního telefonu v Itálii, upozornil mne, abych uzavřel pojištění a slíbil, že pro mne ve čtyři hodiny v noci 20.prosince přijede a odveze mne na letiště.

V Ruzyni, odkud jsem letěl mnohokrát, jsem si tuhle noc připadal jak v Jiříkově vidění. Sklo-ocelový sen, prozářený tisíci světly, mi staré letiště nepřipomínal. Ani jsem si nedovedl představit, kterým směrem se pozůstatky toho, co jsem znával, nalézají. Milan mne uklidnil, že když přichází na letiště po roční přestávce, také je nemůže poznat. Panta rhei - vše plyne, prohlásil Herakleitos Temný z Efesu. Všechno se mění ještě o něco rychleji, než za jeho časů před půl třetím tisíciletím.

Milan mi pomohl při odbavení a ukázal, kterým „gatem“ půjdu za dvě hodiny k letadlu. K bezpečnostní prohlídce jsem už musel sám. Prohlédli mne hnedle důkladněji, než před několika dny na pohotovosti v krčské nemocnici. Žádnou nebezpečnou zbraň v podobě nůžtiček na nehty, nebo skleničky kolínské vody u mne nenašli a tak už mi zbývalo jen sedět a obrnit se trpělivostí.

Pojistil jsem se detektivkou. Eduard Fiker: Voskový les. Jeden z jeho bezmála stovky titulů. Ne že bych měl tenhle žánr zvláště v oblibě, ale Fikera čtu rád. Líbí se mi jeho způsob vyprávění. Všechno jako by člověk viděl živě před sebou, i prostředí, i děj. Nic násilně vyšponováno do rádo-by-napětí, ani za vlasy přitažená poezie měsíční noci a bouřkových mračen.

Boeing 700 a něco. Připravil jsem se na nudnou hodinu, ale uteklo to jako nic. Sotva jsem vytáhl knížku, za okny se začalo šírat. Pozoroval jsem přes okraj křídla černobílé zuby alpských hřebenů. Mnoho jsem toho nenapozoroval a byli jsme v Miláně. Je to takřka za humny. Letadlo se vzneše do svých osmi - deseti kilometrů, a už člověk polyká, aby vyrovnal v uších tlak při klesání.

Každý i sebevětší zážitek se skládá z drobných epizodických okamžiků. Některé jsou do komičnosti banální a malicherné, ale život jimi prochází a nevyhne se jim

ani veliká historická osobnost, natož pak děda, kterého roztomilé potomstvo vyplašilo ze zadřimaného klidu.

Miláno má dvě letiště. Jedno je veliké a moderní. Tohle Milano - Bergamo je spíš jako trochu živější venkovské nádraží.

Polovina příbyvších se hrnula rovnou k východu a druhá obstoupila běžící pás, na který zpoza gumové plenty vyjížděla zavazadla. Nejprve tlačeničky, ale posléze jsem zůstal sám. Můj kufřík majestátně vyjel z několika stovek poslední. To nejlepší nakonec.

Byl jsem jako na trní vědomím, že mne Lenka tak dlouho u východu z letiště čeká. Leč - jak se ukázalo - obával jsem se zbytečně. Nečekal nikdo. Nezbývalo, než abych čekal já. Nejprve jsem stál a vyhlížel, pak jsem chodil a konečně se složil do židle a krátil si dlouhou chvíli hrou s mobilním telefonem.

Najednou mne zmáčkly něžné paže a nade mnou zářily dva páry hvězdiček - Lenka a Emma.

Jestliže jsem hodinku čekal a klímal, teď nabraly události dynamický spád.

„Dědo“ (tenhle lahodně modulovaný titul mne bude provázet příštími dny jako motto, jako znělka, jako zvoneček), „chtěl by ses podívat do Benátek?“

Kdo by nechtěl? „Velice rád, jistě.“

„Tak pojd', máme tady auto.“

Abych vás představila. To je Andrea, malíř, pracujeme spolu. Poveze nás. Já jsem se zdržela... potom ti to vysvětlím.“

Netušil jsem, že okouším ouverturu dní, během nichž překvapení bude všedním chlebem a paradoxy normální.

Jak jsem později pochopil a dal si dohromady z několika drobatko odlišných výkladů, moje čekání na letišti Milano-Bergamo mělo v zákulisí intermezzo:

Lenka pojala záměr ukázat mi začerstva, sotva přijedu, jeden z italských skvostů - Venezii. Krátce předtím složila řidičské zkoušky. Co bylo snazšího, než posadit Emmičku do auta a dojet si pro mne na letiště.

Leč - Lenka míní, a bdělá a úzkostlivá maminka, moje dcera Dáša - mění.

„Ztratila jsi rozum? Vždyť se sotva držíš volantů a to se chceš vydat přes půl Itálie a ještě k tomu s tatínkem a s Emmou? Máš představu, co to znamená jet hodiny po dálnici mezi piráty silnic a TIRy? Vždyť by to byla sebevražda a dvojnásobná vražda. To tě nesmí ani napadnout.“

Pavučina Lenčiných snů a plánů se potrhala. Ale to by nebyla Lenka, aby se vzdala toho, co si jednou na plátno svých představ vymalovala. Čtyřiatřicetiletý věčně dětský romantický snílek žije z poloviny ve skutečnosti a druhou, tou vzácnější polovinou v bujně rozkoši ze života, v tvůrčích nápadech, na křídlech bohyně Niké ze Samothráky. Zatím co já jsem klímal na letišti nad kufrem, sháněla, přemlouvala, až sehnala a přemluvila.

Její kolega Andrea odložil štětec a paletu, nastartoval letitou toyotu a vydal se

na celodenní jízdu křížem krážem rodnou vlastí. Jako bývalý automobilový závodník měl pro takový výlet patřičný punc. Byl laskavý a ani křivým pohledem nedal znát, že je mu nečekaná „štrapáce“ proti mysli. Když ho na zpáteční noční cestě od Benátského po Ligurský záliv, z Benátek do Janova zmáhal spánek, konverzovali jsme a vyprávěl mi anglicky své curriculum vitae. Naše dvě spolujezdkyně, velká a malá, v náruči na zadním sedadle spaly.

To ale o celý bohatý den předbíhám.

Když jsme se hnali k Benátkám stočtyřicetikilometrovou rychlostí ve středním pruhu dálnice, zprava jsme předjížděli jeden kamion za druhým a zleva se kolem nás kmitaly silnější vozy. Netušil jsem, že do téhle změti plechu a lidských vášní se chtěla vrhnout Lenka s řidičským průkazem, na němž sotva oschla razítka.

Cesta byla rovná, jako narýsovaná v horizontálním i vertikálním směru. Po levé straně nás provázela kulisa Alp. Bílé štíty svítily ve slunci jako stříbrné. Jednu chvíli jsem se naivně zeptal, zda to je led a sníh, nebo vápenec. Vápencové kopce pokryté vinicemi, idylické vesnice a městečka s kostelíkem jako kvočnou uprostřed nás vítaly v Dolomitech. (Vzpomněl jsem si, že tady někde se ploužil a sloužil tatínek coby rakousko-uherský infanterista v zákopech první světové války.) Velehory nás opustily, ale napravo trvala pádská nížina, rovná jako stůl až do mlžného nedohledna. Místy byly louky a pole ještě zatopeny po urputných lijácích, které sužovaly zemi v minulých dnech.

Míjeli jsme rozlehlé tovární komplexy. Vypadaly, že jejich křestní list není starý. Andrea můj obdiv schladil poznámkou, že co je na severu Itálie, není na jihu. V poslední době konjunktura povážlivě skřípe a než jsem přijel, byly mnohatisícové stávky proti propouštění z práce.

Benátky. Kolik toho člověk četl a slyšel. Ale ani nejspělejší představa se nevyrovná skutečnosti.

První dojem nebyl nic moc. Ukazatelé směru nás zavedly mezi prkenné ploty na periferii, kde moře vyplázlo jazyk špinavé pěny. Na konečné stanici městského autobusu jsme obrátili a ponořili se do všedních ulic.

Konečně se před námi objevil cíp historického města, kde je automobil - přirozeně - smrtelným hříchem. Našli jsme nájemní garáž a vyjeli šnekem do osmého podlaží. Otevřel se široký barevný rozhled. To ještě pořád nebylo nic zvláštního. Prejzové střechy pražské Malé Strany jsou malebnější.

Pak se opona rozhrnula. Mezi tuctovými ulicemi a velebností někdejší slávy byla ostrá hranice. Včerejšek a dnešek by se dal oddělit tlustou čarou. Nebylo jí potřebí, tuhle roli plnila první ze stovky lagun černé vody.

Slunce se zrcadlilo v širokém Canale Grande, po němž projížděly motorové čluny, osypané turisty. Na protějším břehu se zdvíhaly přímo z vody štíty paláců. Kamennou promenádou proudily zástupy. Tady bylo ještě pro všechny místa dost.

U dřevěného můstku kotvila černá lakovaná gondola. Asymetrická, přizpůsobená ovládání jedním veslem na jednom boku. Brokátová křesla svítila čistotou, aby si hosté nepotřísnili bílé kalhoty a kostým. Bylo to praktické, ale pro romantiku mnoho místa nezbylo.

Čekala mne první fotografie ze série „Já a gondola, Já a portál, Já a sousoší.“ Chystal jsem se opřít, abych působil nenuceně.

„Pozor, dědo, není za tebou zábradlí,“ upozornila mne Lenka. Připravila se tak o originální snímek a mne o zážitek, který by byl jistě nezapomenutelný.

Po první gondole jich následovaly veletucty. Ke každé patřil gondoliér. Zpravidla fotogenický muž okolo třicítky (každý návštěvník, a zvláště -nice, si odnese na památku snímček). Černé kalhoty, bílá košile, tmavá vesta, na hlavě slamák s rovnou střechou. Nezdálo se, že by na gondoly čekala fronta. Většina švarných lodivodů stála na břehu a opírala se znuděně o roh nejbližšího z paláců. Že patří ke gondole, to se poznalo bezpečně podle slamáku.

Přes laguny se klenuly můstky. Byly stavěny do oblouku, aby pod nimi mohly gondoly proplouvat. Měly nízké dlouhé schody, z nichž každý sahal na dva, na tři kroky. Je to užitečné, aby se člověk někam příliš nezahleděl a dával pozor pod nohy. Tvářil jsem se galantně a nabídl dámě rámě, ale ve skutečnosti podpírala spíš Lenka mne, abych s hlavou otočenou do čtyř světových stran neklopýtl.

V labyrintu uliček bylo tolik zajímavého, že na to jeden pár očí, i když s patřičnými dioptriemi, nestačil. Oč byly uličky těsnější, o to byly domy z obou stran vyšší. Pět, šest pater nebyla vzácnost. Vyžadovalo odvahu stavět tak na bahnitěm třasovisku, zpevněném dubovými špalky.

V bludišti ostrovů a ostrůvků by se sotva našla dvě domovní průčelí stejná. Budovy soutěžily v okázalosti umělecké výzdoby, v plastikách nad vchodem, v postavách gigantů, podpírajících balkony. V době slávy a lesku Benátské republiky domácí páni okázalým přepychem demonstrovali, jak jejich obchod či banka vzkvétá.

Co bylo stejné, a co tvoří charakteristický kolorit ulic tady i v dalších italských městech, jsou masivní dřevěné žaluzie na oknech. Zpravidla tmavě zelené, tu a tam šikmo vykloněné do ulice.

Podle historických pramenů zakládali město v pátém století Římané, kteří utíkali před Góty a Hůny. Vznikalo v bažinách na pilotech, jimž padly za oběť okolní lesy, které se už nepodařilo přivést znovu k životu. (Bezmála bych věřil, že z bahna a močálů rostou jako květ lotosu bohaté metropole - viz Petrohrad a Washington.)

Co se rodilo z trpké nutnosti proměnilo se v požehnání. Přístav na půli cesty do Levanty dal vznik pohádkovému bohatství. Od devátého věku po pět století tudy procházela tepna obchodu mezi Západem a Východem. Benátky byly nejsilnějším přímořským státem Evropy. Opanovaly rozsáhlá území při Středozemním a Černém moři.

Měly obdobný osud s Janovem. S ním si konkurovaly a se střídavým úspěchem válčily.

Tehdy nádherné paláce a chrámy rostly - ne jako houby po dešti, tady houby dešť nepotřebovaly, vody bylo dost. Každá ostrovní čtvrť si postavila kostel, který zasvětila některému ze svatých patronů. Univerzálním, nejvyšším pro celé Benátky byl svatý Marek, autor evangelia. Jeho relikvie přivezli z Alexandrie údajně v roce 820. Archandělé, kteří vládli rohem hojnosti, byly rody finančních magnátů.

Během šestnáctého a sedmnáctého století lesk vybledl. Těžiště obchodu se přeneslo do Západní Evropy, na břehy Atlantiku.

S Benátkami si pohrávala složitá historie. Nakonec se o nich rozhodlo - v Čechách. Nevěříte? Češi sami na tom měli pramalou zásluhu. Porážka Rakouska Pruskem v bitvě u Hradce Králové roku 1866 skončila vídeňské panství nad Benátskem. Připojilo se k Itálii. Město samo už to před osudem spící krasavice zachránit nedokázalo.

Bezpočet turistů z celého světa přijíždí obdivovat výjimečné památky, ale využití a údržba nenahraditelných středověkých staveb, které se sotva znatelně, ale nezadržitelně, potápějí do moře, je problém.

To jsou ovšem starosti, z nichž návštěvníka, jako jsem byl já, hlava nebolí. Jde pitoreskními uličkami, může si zlomit krk, aby dohlédl vysoké stěny po blankytnou oblohu. Šklebí se na něj chrlič. Obdivuje tisíciletou dlažbu, složenou z půlmetrových desek. Středem ho provází užší kamenný pás. Pod ním byla nesmírná vymoženost své doby - vedení pitné vody. (Kanalizace chyběla.) A tehdy jako dnes každé vzkypění moře zaplavilo ulice.

Takové nadělení přišlo i několik dní před naší návštěvou. Člověku se nechce věřit, že v téhle cukrárně, v obchodu s obrazy a uměleckými plastikami, tady v tom „baru“ (jak nazývají všechny restaurace, jídelny a vinárny) stála voda po kolena. Ale domorodci jsou na to zřejmě zvyklí - víte, jak se to říká o zvyku a o šibenici. Uprostřed uliček mají naskládány jednoduché stolky s kovovou konstrukcí. Když přijde varovný signál, vynesou na ně zboží. Snadno se to napíše, ale jak to prakticky vypadá není jednoduché si ani představit. Takové mokré „požehnání“ přece netrvá pár hodin, i když prý voda z ulic po uklidnění moře rychle mizí. To vynášejí zboží na ulici i zlatníci? A právě obchody s klenoty patří ve městě k nejhojnějším. A jak uklidí tak rychle špínu a kal, kterým moře „zkrášlí“ stěny domů a elegantní interiéry?

O záplavě jsme jen slyšeli, ale neviděli jsme po ní v ulicích ani stopu. (Vnější stěny domů nad lagunami jsou ovšem jiná kapitola.) Obchody byly čistě uklizené a ve znamení nadcházejících Vánoc a karnevalu. Do Štědrého dne zbývaly čtyři dny a karneval se chystal na únor. Přesto „masopust“ zaujímal v obchodech nepoměrně více místa. Na každém kroku byly výkladní skříně i vchody do krámů ověšeny spoustou masek a zlatých, stříbrných a strakatých škrabošek. Nejčtetnější byly

strašlivé tváře čarodějnic s dlouhým zobákem. (Pohrával jsem si s myšlenkou jednu koupit a přivést jako dar tomu, koho mi připomínala.)

Ani Emma se nenudila. Karnevalové maškarády jí učarovaly. Co chvíli přemlouvala maminku, aby jí to či ono koupila. Maminka měla pevné nervy. Obyčejně se to odbylo žertem. Emma předstírala rozhorlení a pokoušela se prosadit svou použitím třetího stupně - bušila do maminky pěstmi -- symbolicky a tak, aby to nebolelo. Nakonec nervy povolily a Emma - na rozdíl ode mne - si jednu papírovou příšerku z Benátek odvezla.

V těsných uličkách, zúžených bariérami „povodňových“ stolků, jsme se chvílemi prodírali bokem a měli co dělat, abychom se navzájem neztratili. Na jednoho místního obyvatele, který se pohyboval rytmem člověka, zaujatého prací, připadali dva tři postávající, rozhlízející se, fotografující. Kromě Italů bylo slyšet - jako všude po světě - hlasité Němce, sem tam se ozývala angličtina. Nechyběli Asiaté, jmenovitě japonští turisté, kteří objevují Evropu (v posledních letech okupují Hradčany). Globální magnetismus Benátek je stálá veličina.

Postupovali jsme s proudem a nedal nám zabloudit. I když nebyl Velký pátek a v kůru pašije nezpívali, otevřel se před námi jeden ze světových kulturních pokladů.

Náměstí sv. Marka je ze tří stran obklopeno kulisou katedrál a paláců, ze čtvrté z části otevřeno k moři. Dojem slavnostního sálu se zdobnými vysokými stěnami, oleštěnými dlaždicemi a nebesky modrou klenbou je zesílen svátečními návštěvníky. Nekončící ples tanečních párů a garde z pěti kontinentů. Korzují, otáčejí zdvižené hlavy, žasnou.

Bazilika nezůstává dlužná své pověsti. Je sbírkou uměleckých stylů, sladěných do virtuózní kompozice. Podílely se na ní generace. Snoubí se zde Evropa s Orientem, sloh románský, renesanční a barokní s díly řeckých umělců, s vkusem Byzantské říše.

Průčelí, jež vévodí náměstí je velkolepé, ale vnitřek na mne působil silněji. Nejsem zbožný, ale rád se na chvíli oddám zasněné náladě chrámů. Bazilika sv. Marka mě překvapila. Zatím co gotické svatyně působí vážně až pochmurně -

memento mori - pamatuj na smrt“ (připomínám si Chrám Matky Boží v Paříži) - tady jako by mne vysoká klenba přivítala přátelským „memento vivere - pamatuj na život“. Bylo pozdní zimní odpoledne, nicméně barevná skla hrála slunečními paprsky.

Už konstrukce dómu je - ve srovnání s tím, co znám - velkolepá. Stavby té doby u nás se rozkračují nesměle, s těžkým materiálem stropů zacházejí opatrně, kostelní lodi mívají protažené, úzké. Chrám sv. Marka je prostorný, má půdorys ve tvaru kříže s výraznou dominantní střední částí. Vzhledem k širokému a prosvětlenému centru, s boky ve stínu, působí dojmem kruhu. Kužel světla sahá vysoko k prostřední z pěti kopulí, která vévodí. Člověk se neubrání obdivu, kam

dospěla byzantská architektura před tisícem let, v 11.století.

Těžko se asi najde návštěvník Benátek, který by si nahlédnutí do chrámu odřekl. To platí nejen o zbožných věřících, ale i o ateistech a jinověrcích. Církev svatá umí svůj klenot působivě využít. Interiér je uspořádán tak, že hosté, které přivádí jen zvědavost, postupují v kruhu. Nepletou se a nepřekáží těm, kdo se modlí, nebo se přišli v některé ze zpovědnic, umístěných podél bočních stěn, zbavit hříchů. Církevní potentáti tu nejsou tak hamižní jako od určité doby u nás, aby za nahlédnutí do chrámu žádali vstupné (milodarům se nebrání).

Zdalo se mi, že pro službu v této světově proslulé katolické atrakci vybírají mimořádné fešáky. Jedinému z mužů v klerikách, kteří se tu pohybovali, nechyběla hezká postava, široká ramena, příjemný obličej. (Byli hezčí než gondoliéři, i když jsem neviděl, že by se některá madam osmělila a požádala je o snímek.)

Když jsme vyšli z chrámu, bylo půl páté a ze stometrové červené cihlové kampanily naproti (která se na prahu 20.století, téměř po tisíci letech, zřítela a byla postavena znovu) zněly zvony. Jejich hlas byl lahodný, ale tak mocný, že nebylo slyšet vlastního slova. Vzpomněl jsem si příliš pozdě, že bych tenhle pozdrav mohl poslat mobilním telefonem spřízněné duši do vlasti. Než jsem se ke skutku odhodlal, bylo odzvoněno.

Kdo by dokázal vykreslit slovy Dóžecí palác? Paličkovaná krajka z kamene. Prohlédli jsme si ji jen letmo a zvenčí. Dokládá tesanými argumenty, jaké bylo bohatství a moc Benátské republiky, když si pro své nervové a finanční centrum (a také pověstné olověné kobky inkvizice) postavila takový vzdušný zámek. Škoda, že jsem se nemohl podívat, kudy prchal z vězení po střeše milovník žen a dobrodružství Casanova, jak to líčí ve svých Pamětech.

Moji dva výtvarně vzdělaní průvodci mne upozornili na skvost, který - zdá se - pozornosti většiny uniká. Mezi bazilikou a Dóžecím palácem je zbytek staré zdi, použitý do staviva katedrály, který pochází ze samých počátků Benátek, z dob zániku Římské říše. Pruh stěny je složen do kreseb z různobarevných, jemně odstíněných mramorů. Mramor je italským bohatstvím a zde je jeho krása vyvázána do kytice. (Od mramorové vzácnosti odvádí pozornost sousoší „mouřenínů“, umístěné před rohem stěny.)

Otevřenou stranu Piazza odděluje od moře několik metrů kamenné promenády. Nemá nejlepší pověst. V současnosti se tam nic nepřístojného neděje, ale v šeré minulosti se zde konaly veřejné popravy.

Když v prospektech čteme, že město bylo postaveno těsně nad nejvyšším bodem přílivu, tady si to můžeme ověřit. Stačí si kleknout na okraj chodníku, sklonit se a omočit prsty v moři.

Druhou nejproslavenější benátskou pamětihodností, po náměstí sv.Marka, je most Rialto přes Velký Kanál. Ten jsem, bohužel, neviděl. Na obhajobu svých

obětavých průvodců musím říci, že se snažili k němu dospět, ale labyrint uliček a snášejíci se soumrak se nám postavily do cesty. Čekala nás ten den ještě cesta napříč celou „italskou botou“.

Není to skoro kacířství, zmínit se po takových kulturních zážitcích o věci tak banální, jako je pečená klobása? Snad si pomyslíte, že to není za most Rialto s jeho galeriemi, arkádami a obchůdky rovnocenná náhrada. Avšak lidské tělo je křehká nádoba a dopřát si opečenou „biřkli“ právě ve Venezii, to se také jen tak nenaskytne. Kromě toho myslím, že jsem právě hloučku u kiosku vděčil za jednu upomínku na Benátky, jež nebyla nejpříjemnější..

Když jsme došli k autu a rozjeli se nocí - směr Janov, zjistil jsem, že mám jednu kapsu na „kapsáčích“ otevřenou a peněženku pryč.

Hledal jsem pod sedadlem, přemýšlel, kde mi mohla vypadnout. Zkušenost příštích dní mne přesvědčila, že se zip sám otevřít nemohl. Dobrá duše mu pomohla.

Benátčan s jemnými prsty byl ale zklamán. Za produkci, která jistě vyžadovala cvik a odvalu, sklidil hubenou odměnu. Nejen že nemohl počítat s potleskem. Kromě několika českých bankovek našel kreditní kartu, pár navštívenek, fotografie mých nejbližších a klíček od kufru. Naštěstí doklady, eura a rezervní klíček jsem měl v jiné kapse.

Ztráta nebyla žádná tragedie, ale přesto nepříjemná. Pomyšlení, že se mi nějaký dobrák hrabal v kapse a hází do laguny fotografie rodičů a nejbližších, působilo, jako by po mně sahala slizká ruka.

Bylo potřebí zablokovat kreditní kartu, i když bez znalosti PINu ji bylo těžké zneužít. Za pomoci Dáši v Janově a Marie v Praze se to příští den, v neděli, podařilo, Česká spořitelna se ukázala být operativní.

Zase předbívám. Budu se hledět polepšit. Když ono to svádí sledovat logiku událostí a porušit běh času.

Cesta z Benátek do Janova trvala kupu hodin. Byla únavná pro ty, kdo jen seděli a hleděli do tmy - popřípadě nehleděli a spali, natož pro řidiče, oslňovaného reflektory protijedoucích vozů, řetězem nepravidelně přerušovaným, ale nekončícím. Povrch vozovky byl stovky kilometrů vynikající. Nebylo cítit nárazy a výkyvy, žádné hrboly a „díry“ na vozovce. Andrea za volantem byl skvělý. Zůstal po každý zlomek sekundy soustředěný na záludnosti jízdy a zachoval si dobrý rozmar.

Když jsme od směru východ - západ odbočili k jihu, z Pádské nížiny k Janovu, ráz krajiny se změnil. Z roviny jsme se ocitli v horách, v Ligurských Appenninách.

Dálnice byla stále hladká a rychlá, ale přímou linku opustila. Stavitelé se vyhýbali stoupání a klesání. Mezi horskými svahy a údolími se cesta proplétala jako

had. Estakády střídal tunel za tunelem. Některý byl kilometr dlouhý a mnohý tvořil zatáčku, popřípadě „gotické“, nebo obrácené S. Často protichůdné směry vozovky nevedly bok po boku jedním korytem, po jednom náspu, ale každý se prodíral terénem „na svou pěst“, jeden od druhého vzdálený.

Dílo stavitelů si zaslouží obdiv. Náklady na výstavbu musely být nemalé. Ani údržba není jistě jednoduchá. Člověk v duchu srovnává silniční sítě u nás, kde jsou terénní podmínky daleko jednodušší...

Připomněl jsem si tuhle cestu, když jsem četl sto let staré autobiografické črty Karla Klostermanna. Píše o Italech: „Jsou celého světa nejzdatnější, nejdovednější pracovníci ve skalách a v kamení. Všecky železné dráhy, pokud vedly skalami, všecky tunely, všecky průplavy v Evropě, Asii, Africe a Americe... provedly mozolné ruce italských pracovních sil, díla to rukou, ale vedle rukou také vrozeného důvtipu, neobyčejné přirozené inteligence těch, již se jich podnímají.“ Z toho, co jsem viděl, mohu jen potvrdit, že Italové nezůstávají své tradici ani dnes dlužni.

Janov - Genova. Jak na člověka zapůsobí město o půlnoci po únavném dni?

Neměl jsem pevnou představu, co mne čeká, ale bezděky jsem vycházel z toho, co jsem po světě viděl i co jsem zahlédl od rána cestou. Jak by ale řekl příslovečný rabín - všechno bylo jinak.

Okraj Janova, to nebyly uličky s nízkými domky, s růžičkovou kapustou a řeřichou jako v Paříži, ani favely z odpadků plechu a lepenky jako v Rio de Janeiro, ani luxusní vily a mešity z nafty jako na bývalém pirátském ostrově v Abu Dhabi. Ocitli jsme se v hlubokém zářezu a po svazích okolo nás zářila nepravidelně rozsypaná světla. Proti nebi se rýsovaly ne homole - homole je oblá s kulatým vrcholem - spíš Jehlany a křivé ještěří hřbety, ztrácející se v temnu horského bludiště.

Vjeli jsme do široké městské třídy. Vpravo o pár metrů níž svítil tovární komplex, chloubka Janova, loděnice. Vlevo, poněkud povýš, bulvár, lemovaný palmami, řada výstavných budov, jež napovídaly devatenácté, nebo počátky dvacátého století.

Dotkli jsme se centra a odbočili ostře vlevo. Pokračovat přímo jsme nemohli, hory spadaly rovnou do moře.

Šplhali jsme uzounkými točitými uličkami. Po jedné straně nízká kamenná zídka, po druhé nalepené přízemní domky a podél nich souvislá řada bokem zaparkovaných aut. Je-li vidět cesta celých třicet metrů, je to vzácnost. Pak mizí v zatáčce, z níž se vynoří co chvíli protijedoucí vůz, motocykl a ve dne i městský autobus. Teď si, řidiči, porad', když máš co dělat, aby ses sem vůbec vešel.

Nouze naučila Dalibora housti a Janované dělají tisíckrát denně zázrak. Někdy se podle sebe dva vozy protáhnou, že by se mezi ně nevešla dlaň. Jindy i to by bylo těžko možné. Pak ten, kdo je velkomyslnější, nebo má slabší nervy, zařadí

zpátečku a vrátí se tam, kde je o špetku víc místa.

Při jedné takové jízdě v příštích dnech jsem byl svědkem, jak zpětné zrcátko na levé straně vozu křuplo a - nebylo. Když nás vezla Lenčina kubánská přítelkyně, riskovala paži. Co chvíli ji ze spuštěného okna vysunula a zrcátko sklapovala.

Vyprávěli mi, že do nedávna tady jezdil v městských autobusech kromě řidiče muž, který měl jediný úkol: když se střetli s protijedoucím vozem, šel vyjednávat, kdo bude moudřejší a ustoupí. Tyto „parlamentáře“ zrušili, ne že by už nebyli potřebí, ale magistrát na ně nemá.

V husté městské dopravě a v bludišti uliček člověk pochopí, proč janovská mládež obou pohlaví od šestnácti do šedesáti let jezdí na mopedech a na motocyklech. Nepředvádějí se ve stokilometrové rychlosti na silných strojích a nebudí závist vrstevníků ohlušujícím řevem motoru, ale snáze se proplétají chronickou dopravní zácpou a horskými stezkami, proměněnými v uličky. I vnuk Matyáš a jeho přítelkyně Eliana dávají většinou přednost jednostopému vozidlu před automobilem.

Vyšplhali jsme do uličky, jež se jmenuje Visconte. Kamenná zeď po pás nás oddělovala od domků a zahrad pod námi. Vysoká stěna vlevo se otevírala neširokou mezerou. Strmé schody měly po jedné straně železnou tyč. Napůl jsem stoupal, napůl ručkoval vzhůru. Andrea nesl kufr, Lenka na jedné paži spící Emmu, druhou mne podpírala.

Pokračovalo to podobně v příštích dnech i na jiných místech, než jsem si zvykl. Stokrát mne dcera s vnučkou přidržovaly a napomínaly, abych byl opatrný a sledoval, kam šlapu. Pořád jsme šplhali do strmých partií bez lana a bez cepínu, nebo se spouštěli z krkolomných sestupů. Nebylo to jen na úbočích kopců, ale i v tak utěšené idyle, jako bylo schodiště v Dášině domečku na Apparizione. Zkrátka Janov je v horách, s tím nic nenaděláš. Musel jsem to vzít na vědomí, patřičně zdvíhat nohy a moji něžní potomci se mnou měli méně práce.

Do Lenčina bytu jsme dorazili pozdě v noci, nebo spíš časně ráno.

Jediný, kdo měl ještě náladu diskutovat a horlivě se mi věnoval, byla fenka pekingského pudla Juna. Nejprve zalezla pod stůl a odtud vyhlašovala, co si o nečekaných návštěvnících myslí. Záhy si dala říct, svým připláclým nosíkem si mne „přečetla“, olízala mi dlaně a přijala mne do domácnosti. Dávala sympatie vřele najevo. Tiskla se mi mezi kolena, otáčela se dokola, ale vyskočit na gauč si nedovolila. Když jsem někdy ve tři hodiny ulehl do postele, byla nešťastná, že nesmí nahoru za mnou, i když by to bylo tak snadné.

Své nové bydlení jsem si prohlédl z jitra, když Lenka s Emmou ještě spaly.

Byt byl ve starším třípodlažním domku. Na nepravidelné příkré stráni bylo nasázeno množství stavení. Jedno bylo druhému podobné, a přece každé jiné. Nevelké stavby podle vkusu a možností majitele. Mezi nimi nepravidelná schodiště,

terasy a proluky.

Nad úzkým výstupem z ulice byla přede dveřmi do domu tři čtyři kroky široká zahrádka. Do kuchyně nahlíželi sousedé z okna protějšího domu na vzdálenost, přes kterou si mohli s Lenkou potřást rukou. Na toaletě se dalo otevřít okno a nevystavit se nežádoucímu pozorování, jen když druzí sousedé právě za plotem nevěšeli prádlo. Takové roztomilé podmínky bydlení nabízejí dvě možnosti: buď ohleduplné přátelství, nebo věčné škorpení. Myslím, že tu lidé dávají přednost tomu prvnímu.

Místnosti v Lenčině bytě stavitel rozmístil, jak to šlo. Z chodby se vchází rovnou do obývací kuchyně. Je největší a tvoří střed. K ní přiléhají dva menší pokoje, ložnice a Emmina rezidence. Z kuchyně se překročí schůdek do místnosti s příslušenstvím. V nepravidelnostech půdorysu vznikly dvě alkovny, jež slouží jako odkládací prostor.

Když vyprávím o království, řeknu pár slov o životě královny s princeznou.

Lenka je umělec povoláním i duší. Ale múzy nejsou štědré živitelky. Musí pracně dobývat svůj a Emmin chléb. Její hlavní činností je restaurování uměleckých památek, jejichž nedostatkem Itálie nestrádá. Limitujícím faktorem jsou finanční možnosti státu, municipalit, církve, korporací, popřípadě soukromých majitelů.

Vytvořila tvůrčí skupinu, nebo pracovní partu - jak vznešeně nebo prostě to chcete pojmenovat. Patří k ní několik malířů, s nimiž jsem se setkal. Také Andrea, který nás vzal do Benátek a Matyáš, Lenčin bratr. Výtvarníci se neobejdou bez zedníka. I ten je svým způsobem umělec, a ne ledajaký. Musí vystihnout složení štukatur, vnějších omítek a vnitřní malby staletých paláců, kostelů a měšťanských domů. Bez spolehlivého podkladu by přišla práce výtvarníků vniveč.

Prohlížel jsem album snímků Lenčiných renovačních prací. Nejprve pochmurné opadané plesnivé zdi, pak restaurovaná průčelí a skvostné nástěnné a stropní malby.

„Jak dlouho trvá obnovit např. tohle?“, zeptal jsem se a ukázal na barevný snímek malovaného stropu, který byl předtím vlhkem poničený. Uvažoval jsem o čtrnácti dnech, ale neodvážil jsem se říci to nahlas, zdálo se mi to málo.

„Na to jsme měli tři dny.“

K Lenčiným pracím patří obnova velkolepého paláce janovské prefektury na Via Roma a Piazza Corvetto.

Pracuje hlavně v Janově, ale i v dalších severoitalských městech. Podílí se na obnově památek v Toskánsku, i ve světové pokladnici renesančního umění - ve Florencii.

Každý úkol je do jisté míry unikátní. Vyžaduje studie, srovnání, náčrty a odborné historické konzultace. Úroveň kolektivu roste. Lenčina skupina provádí i práce, na něž si druzí netroufají.

Neobejde se to bez talentu, dává to jistě radost z výsledků, ale jsou to i galeje.

Ani o vánočních svátcích si nemohla Lenka dopřát volno a kromě Štědrého dne odcházela ráno do šichty a za tmy se vracela.

Malbě vlastních obrazů se může věnovat skoro jen jako hobby. Když stráví celý den na ležení, popř. v ledovém vlhkém větru od moře, ruce ve vzpažení, zbývá jí málo chuti postavit se v atelieru, který má dole v domě, k vlastnímu plátnu.

Rád jsem se k jejím obrazům vracel. Vynesla je do kuchyně a udělala improvizovanou výstavu po stole, po křeslech, po gauči. Obrazy, jež maluje, se mi líbí. Není to jen proto, že je moje vnučka a mám ji rád. Má osobitý styl, smělé tahy štětce. Neprokresluje do nuancí přechody a spíš zdůrazňuje kontrasty. Dosahuje tím plastičnost a hloubku v tvarech i barvách. Lenčin „rukopis“ člověk brzy poznává.

Měla několik výstav v Janově i v Praze.

Věnuje se nejčastěji portrétům. Malovala je v Janově, v Praze, v Paříži. Není to cosi na způsob fotografií olejem. Vyjadřují charakter zpodobené osobnosti i vztah umělkyně k ní. Zvláště zajímavý a oduševnělý byl výraz přítelkyně, také malířky, s níž společně pracovaly a sblížily se ve francouzské metropoli. Obraz se mi líbil, ale žena měla sklopené oči a já mám výraz očí na portrétech nejraději. Zdá se mi, jako by očima obraz mluvil. Nejčastěji jsem se vracel k portrétu muže, kterého jmenovala Stefano. Výrazná tvář je zpodobena silnými rozhodnými tahy. Není hrubá, má zasněný, trochu melancholický ráz.

Kromě originálů jsem prohlížel sbírku barevných fotografií. V ní byly i kopie věcí, které už prodala, nebo darovala. Poprosil jsem, zda by mi mohla některý snímek věnovat. Ochotně souhlasila a mnohoslibně poznamenala: „...a nejen fotografii.“ V tu chvíli jsem se dovtíпил a blikla mi růžová naděje.

Lenka ráda poslouchá hudbu, moderní, ale hlavně klasickou. Střídala v počítači ukázky skladeb a bavili jsme se o tom, co má kdo nejraději. Mozart, Bach, Čajkovský, Beethoven, Dvořák, Smetana, Janáček. Můj oblíbený je Edvard Grieg, zvláště jeho suity k Ibsenovu Peer Gyntovi. Alespoň zrnko jsem tak mohl k Lenčinu encyklopedickému kulturnímu rozhledu přidat.

Večery byly hezké. Nad obrazy, alby restaurovaných památek, při poslechu hudby jsme si byli bližší. Pootvírali jsme si důvěrné komůrky srdce. Že já jsem děda a ona vnučka? A stáří? Že Lence bylo třicet a něco, a mně osmdesát? Lidské myšlení a cítění má bezpočet podob, jako ty obrazy. Co člověk, to jiné plátno, jiný štětec, jiné barvy. Hodně se liší, ale ne právě podle křestního listu.

Lenka s Emmou žijí jako dvě kamarádky, jedna mladší, druhá rozumnější. Ta menší měla vyučování až do čtyřiaadvacátého. Sledoval jsem, jak samostatně se připravuje do školy. Písmo napovídá o povaze člověka. Úkoly i sešity vede Emma takřka kaligraficky.

Přátelský vztah s maminkou bez mentorování zřejmě způsobuje, že se dcerka

formuje jako osobnost. Když jsem ji viděl několikrát ve společnosti, chovala se s klidnou, uvolněnou sebejistotou. Žádné dětské rozpaky, „upejpání“, ani předvádění se.

Sympatické štíhlé tmavovlasé děvčátko s jiskrným pohledem skoro černých očí. Řekl bych - prototyp Italky, a zároveň podoba maminky v menším vydání. Zdá se, že po ní zdělila i nadání a zálibu v malování. (Babičce se svírá srdce obavou, když Emma mamince pomáhá na lešení.)

Nebyl večer, aby k Lence nepřišla návštěva. Nevím, do jaké míry je to její specialita, nebo italská zvyklost, ale - jak se říká: netrhnu se u ní dveře.

Přišel Emmin tatínek, Lenčin muž s kterým se rozvedla. Jmenuje se také Andrea. Znal jsem ho z fotografií jako umžouraného mladíka s nasupeným výrazem, s bujnou kšticí. Teď tu byl urostlý hezký člověk středních let s mužnou tváří a pevným přímým pohledem. Je řidičem sanitky, znovu ženatý, má dvě malé děti. Bylo patrné, že se mají s Emmou rádi a stýkají se pravidelně. I s Lenkou se bavili přátelsky beze stopy nepřekonaných jizev nepovedeného manželství. (Nemohl jsem si nepřipomenout svůj nechutný, třetí rok se vlekoucí rozvod.)

Abych ale nemaloval u Lenky všechno růžově. Přišel i její v historii druhý partner, s nímž žila čtyři roky, Alberto. Jak jsem se dověděl, je umělecký kovář a ne špatný. Přes to se nechal většinou od Lenky živit. Milan byl při jedné návštěvě svědkem, že se na ní dopouštěl i fyzického násilí.

Objevil se o Vánocích několikrát, i s bratrem a desetiletým synkem. Když jsme šli do města za nákupy, připojil se k nám. Byl neodbytný, i když mu Lenka - mírně řečeno - nedala ničím znát, že by o jeho společnost stála.

Uznávám lidovou zkušenost, že oko je do duše okno. Tenhle člověk má zlé oči. Jak k němu Lenka, takový dobrák, přišla? Maminka jí má za zlé, že se ho nedovede energicky zbavit. Je mírná a on se domnívá, že by se věci daly vrátit do starých kolejí. Připadalo mi to, jako když se trhá zub pomalu, aby to tolik nebolelo.

Opačným typem byl malíř Frančesko. Veselý hezký chlapík, sportovní typ. Řekl bych: sto šedesát liber italského temperamentu. Spontánnost vyzařovala z tónu každého jeho slova, z každého pohybu. Sotva vešel, Lenka rozkvetla. Vidět, jak se na sebe dívají, a je všechno nad slunce jasné. Ušlechtilého partnera jí ze srdce přeji a doufám, že konečně užije štěstí, které si zaslouží.

Kromě těchto tří „titulních“ postav jsem se setkal ještě s několika dalšími Lenčinými přáteli. Její povaha zřejmě lidi přitahuje. Přišel malíř Antonio, který pracuje v její skupině. Strávil s námi večer a bylo vidět, že to není výjimečné, a že je mu u Lenky dobře. Zašli jsme do cukrárny, která patří hezké Kubánce, jež je Lenčinou kamarádkou. Než jsme snědli zmrzlinu a vypili kávu, objevila se další přítelkyně, kterou jsem pak poznával podle ohnivě červených vlasů. Mezi pultem a stolky se za chvíli vystřídal několik žen a všechny si byly blízké. Smál jsem se,

že to není cukrárna, ale dámský klub.

Tak jsem poznával Lenčinu domácnost a skulinkou nahlédl do jejího života.

Druhou mou základnou, ne co do významu, byl domek na Apparizione, kde žijí manželé Dáša Matoušová a Valter Sassarini.

Poprvé jsem jejich „orlí hnízdo“ spatřil hned v neděli dopoledne. Dáša si pro mne přijela a odvezla mne krkolomnými uličkami ještě o kousek výš, než bydlí Lenka. Až docela před práh se dojet nedalo. Poslední kus výstupu vede po skloněných betonových plošinkách mezi ploty.

Když jsem vystoupil z auta, ocitl jsem se ve snu. Sytá zeleň na stráních až po oblohu, všude okolo i hluboko pod námi. Indigo nebe na dosah ruky, a na něm ani jediný mráček. Hladina moře bez hranic. Všechno zalito a rozjásáno sluncem. Veselé Vánoce!

Apparizione jsou travnaté horské svahy na východním okraji města. Stavení po skupinách roztroušena mezi pahorky. Jako svícny ční cypřiše a v kontrastu křivé rozsochaté kmeny pinií s širokou temně zelenou dlaní. Obřím tobogánem klesá svah dolů do moře. Z kučeravé zeleně oliv a citrónovníků vyhlížejí červené střechy.

Dášin dům - nazvu ho tak, i když je jistě společným dílem obou manželů - je malý zázrak. Zahryzl se do skály a pevně se drží jako orlí nebo vlaštovčí hnízdo. Lenka poznamenala, že až rodiče zestárnou, bude se jim do domu a po domě špatně šplhat. Mně se tam náramně líbilo, i když už mám mládí také kapánek za sebou.

Před domkem je na sáh široký chodník, pod ním zahrádka se třemi husami (byl tam i krocan, ale ten už se chystal na štědrovečerní stůl). Pár kroků stranou a o kousek výš má ohrádku lovecký pes Démon. Na zápraží zrají v truhlících uprostřed zimy japonské pomeranče.

Třípodlažní dům je široký snad všeho všudy na tři rozpažení.

Zvenčí se vejde rovnou do přízemní místnosti. Kromě prosklených dveří nemá okno, ale je útulná. Po obou stranách křesla, mezi nimi skříň s rodinnými fotografiemi a bibeloty. Každý kousek místa na zdech i za dveřmi je využit pro knihovničky. Zhlédl jsem - kromě italských autorů - svazky Hemingwaye a Márquezeho. Pokoj je také Valtrův lovecký kabinet; myslivost je jeho hobby.

Na dřevěné schodiště, připomínající lodní podpalubí, mne Dáša s obavou upozorňovala už telefonicky do Prahy. Moje přesuny z jednoho podlaží do druhého, zvláště shora dolů, sledovala zpočátku s obavou a opatrně mne podpírala. Mně se ale ta romantika líbila, patřila k prostředí a na ortopedické ošetření nedošlo. (Dáša, chuděra, po mém odjezdu, když v Janově napadla hromada sněhu, uklouzla a vymkla si zápěstí. Venku, ne na schodišti.)

V prvním poschodí je do průčelí domu obrácen obytný pokoj, a na opačnou stranu, do svahu, kuchyně s příslušenstvím. Ve druhém patře je ložnice. Dáša je

pyšná na dva původní trámy, které pod omítkou objevila a jež dávají světnici zajímavý zabydlený ráz.

Výhled v obou patrech je zážitek. Petřínská rozhledna je proti tomu krtčí kopička. Okna jsou obrácena na jih a po celé šíři rozhledu se rozkládá moře. Tmavé skvrnky jsou rybářské bárky. Titěrná dětská hračka, jež se ledva znatelně hýbe z místa tam, kde modř vody končí a obloha začíná, je zaoceánská loď.

Domek je moderně a velmi hezky zařízený. Nápady dokázaly maximum možného. Nepůsobí dojmem stísněnosti a improvizace, ale má přívětivou atmosféru. Všechno je na dosah ruky a pro nic není třeba jezdit na kolečkových bruslích. Jak říkají Němci: Klein ist schön - malé je hezké.

Mohlo by se říct, že pro dva manžele je tam místa dost, ale měl jsem dojem, že sami dva, osamělí, stále nebývají. Často se okolo nich slétá hejno rodinného ptactva. A jak jsem byl svědkem, i to se tam cítí doma. Ani já jsem neměl jiný pocit.

Moderní zařízení v rámci daných podmínek jsem viděl i v dalších obydlích příbuzenstva, do kterých jsem nahlédl. I Lenka žije ve starším domě, kde si byt zařídila útulně a s uměleckým vkusem. Matyáš má dvě místnosti v letitém činžáku. Jednu větší s nepravidelným půdorysem rozdělil nábytkem na pracovnu a oddechovou část. Stěny vyzdobil reprodukcemi italských mistrů i malbami svými a své přítelkyně Eliany. Naproti přes chodbu bydlí s rodinou jeho a Lenčin otec, bývalý Dášin manžel, devětapadesátiletý Emilio. I jeho byt svědčí o skromných podmínkách, ale je zařízený prakticky a vkusně.

V bydlení se obráží způsob života Dáši a jejích rodných. Nežijí špatně, ale musí se o všechno důkladně a nelehkou prací přičinit.

Dáša uklízí v několika zámožnějších domácnostech. Před časem měla zdravotní potíže. Byly způsobeny rtutí, obsaženou v čisticích prostředcích, které používala léta bez ochrany.

O Lenčiných existenčních podmínkách jsem se zmínil. Kromě zájmů povýtce uměleckých kalkuluje, aby jí honorář stačil na režii, na zaplacení spolupracovníků, a když působí ve vzdáleném městě i na dopravu, jídlo a noclehy.

Matyáš vystudoval dějiny italské literatury a studuje další vysokou školu - politické vědy. Zúčastní se prací v Lenčině skupině a přes léto je zaměstnán jako plavčík v mořských lázních. (Myslíte, že to topící se ocení, když ho zachraňuje muž s akademickým vzděláním?)

Valter byl delší dobu bez práce a před časem získal místo účetního. Jezdí denně přes celé město na kraj světa.

Jen Emilio má zvláštní živobytí. Když se s Dášou vzali, měl bídně placené místo skladníka v přístavu. S léty se vypracoval a získal slušné postavení. Když mu chybělo něco málo do padesátky, prováděla přístavní společnost reorganizaci. Kde dříve pracovalo deset párů rukou, stačil nyní jeden. Podnikatelé se potřebovali lidí

zbavit. Emiliovi nabídli penzi ve výši dosavadního platu. Velkomyslnost pro ně byla výhodná. Má o polovinu větší příjem, než Lenka a Matyáš, ale nesmí přijmout novou práci, nebo si přivydělat. Jak na to pohlížet? Je to velkorysost panů a blahý život kmánů? Nebo kremace zdravého člověka v plné síle?

Dáša je ztělesněním racionální aktivity. Přizpůsobila se - myslím - italským podmínkám lépe než rodilý Ital. Každý praktický krok má promyšlený. Jako šachista uvažuje o tři tahy dopředu. Dokáže myslet na několik věcí a dělat několik prací najednou.

Jak jsem uvedl, dojela si pro mne hned v neděli dopoledne, když Lenka s Emmou ještě spaly. To byla moje první exkurze na Apparizione.

Přistrčila mi do koutka v kuchyni stoličku a řekla: „Posad' se, budeme si povídat.“ Seděl jsem a vyprávěli jsme si a moje věčně mladá a energií kypící dcera kmitala. Loupala, krájela, vařila, dusila, smažila. Občas mi strčila něco na ochutnání - např. oloupanou hlízu fenyklu, kterou jsem nikdy neviděl. Pokládal jsem ji nejprve za sladkou cibuli, jíž jsem jídal v Jemenu.

Za chvíli se objevily Lenka s Emmou a Dáša nás pozvala k prostřenému stolu. Následovaly lukulské hody pro pět osob, které omluvně označila za „improvizovaný oběd“.

Jídlo se u Italů těší oblibě a vážnosti. I když čas naléhá a povinnosti tlačí, dovedou jídlu odevzdat, co mu patří a strávit při tom i chvíli oddechu a přátelské pohody. Dáša se znamenitě přizpůsobila i této sympatické zvyklosti.

Menu je odlišné. U nás se obyčejně začíná polévkou, v Itálii se nejprve pustí do vrchovatého talíře těstovin, politých pikantní omáčkou. Chutnala mi bazalková s česnekem, posypaná parmazánem. Česnek je v mnoha jídlech, ale s citem, ne jako když vařím já a pozná se to po celém domě.

„Pastou“- těstovinami se člověk nasytí, aby pak ostatní pomalu, po menších dávkách, s požitkem vychutnával. Při mém prvním opravdovém italském obědě, připraveném českýma rukama, následovaly pečené chobotničky, ryba na oleji s plátky brambor, dary moře na půl tuctu dalších způsobů a několik druhů zeleniny. Ke všemu se lámal a přikusoval bílý chléb, vlastně pšeničná žemle.

Valter napekl focaccine, janovskou specialitu, křehké placky s olivami.

Jídlo jsme zapíjeli doušky červeného a bílého vína, každý podle chuti. Víno kupují od šlechtitelů, kteří je pěstují podle rodinných tradic od dob...ani se to neodvažují odhadnout.

Při pomalu se střídajících chodech, mísách ovoce, při víně a vyprávění uběhlo příjemně několik hodin. Moře ztratilo zlatý lesk, ale zimní den měl ještě do konce daleko.

Lenka s Emmou jely nakupovat a mne vzala Dáša na první prohlídku města.

Z kterého konce začít? Komparace je první krok poznání. Srovnával jsem s Benátkami. Venezie je dřímající krasavice, žijící víc sny o ztraceném mládí, než současností. Její středověký rival Janov je průmyslové přístavní město, plné života.

Dějiny Janova sahají hluboko do předhistorických dob. Byl střediskem kmene Ligurů, rozšířených až na jih dnešní Francie a do Španělska. Od 3.století př.n.l.se ocitl pod vlivem Říma. Vedl války s Kartágem, s Langobardy, s Franky a Araby. Výhodná přímořská poloha mu od 11.století otevřela podobné možnosti jako Benátkám. Z těchto dvou městských republik se staly soupeři v boji o panování nad tehdejším obchodním světem a o vládu ve Středomoří. I soumrak moci obou byl podobný.

Historie udělala jeden ze svých cynických žertíků. Právě z Janova vzešel člověk, jehož jméno je symbolické pro přenesení obchodu a příštích dějin Evropy ze Středozevního moře do Atlantského oceánu - Kryštof Kolumbus.

Prohlédli jsme si jeho domek. Neuvádí se zpravidla výslovně jako „rodný“, protože s místem narození to není jisté. Konec konců kam až doplul a co objevil je důležitější, než kde poprvé mamince zakřičel v klíně.

V 19.století se Janov zapsal velikým písmem do osudů vlasti. Narodil se zde Mazzini a vyplul odtud k zápasu za svobodu země Garibaldi, dvě největší postavy „rinascity - znovuzrození“ Itálie.

Genova byla kdysi obehnána a také sevřena pásem opevnění. Okolo něj se s postupem staletí, zvláště po osvobození a sjednocení Itálie, rozrostly průmyslové závody, školy, kulturní zařízení, rozhlas, televize, redakce, nakladatelství, síť pozemní, mořské a vzdušné dopravy, rozsáhlé obytné čtvrti. Středověké hradby byly daleko překročeny. Existují však stále přírodní překážky, jež rozšiřování brání: moře z jedné, hory z druhé strany. Jestliže Benátky stojí na bažinách, Janov šplhá po horských úbočích.

Janované vytvářejí moderní velkoměsto v nelehkých podmínkách. Výškové budovy v experimentálním stylu, široké hlavní třídy. Nejde to lehce. I v samém centru si terén vynutil několik tunelů. Jedním prochází dopravní tepna pár kroků od katedrály sv.Vavřince, patrona města. Neponořuje se pod povrch „dobrovolně“, aby se vyhnula překotnému provozu jako např. v Bruselu, ale probíjí si cestu skálou.

Město působí v tisíci pohledech dramatickým dojmem. Často se mi zdálo, jako by se ulice a domy pohybovaly, tančily. Budovy se rozběhly po křivém povrchu, jedna výš, druhá níž, jedna vystupuje, druhá se pootáčí bokem. Za přední frontou ční nepravidelně další a zubatých horizontů je naráz několik. Mezi tím trávníky, palmy, keře, dekorativní siluety štíhlých cypřišů a blahobytně usedlých pinií.

Melodie krajiny by se špatně snášela s učesanou stereotypní architekturou. Stavitelé po generace soutěží bohatstvím nápadů. Celý Janov působí dojmem tvořivého neklidu, hledání, zkoušení, šťastných, a někdy i problematických počínů.

Snad mi město odpustí, když na ně - krom zasloužené chvály - požaluji.

Nad frekventovanými třídami vytvořil múzou políbený projektant kryté mimoúrovňové přechody, kterými lidé nechodí. Když jsem uviděl jízdni sochu vyštáfírovaného generála v brigádýrce a holinkách, hádal bych v tom kdekoho, jen ne romantického hrdinu červených košil a červených klobouků, Giuseppe Garibaldiho. Jako pěst na oko působí na Náměstí Vítězství triumfální oblouk, pohrobek po velikášství a národní tragedii Mussoliniho.

Vady na kráse nesetrou silný celkový dojem, kterým třičtvrtěmilionový Janov působí.

Prošli jsme bránou sv. Ondřeje a ponořili se do pitoreskních uliček. Historické město patří k nejstarším v Evropě.

Zastavili jsme se u jedné z budov, kde se prováděla adaptace. U otevřených dveří stál hezký přívětivý muž. Když poznal zájem, vyšel nám ochotně vstříc. Nahlédli jsme do dvorany, která se zdvíhala do osmi podlaží jako ohromný komín. Muž byl hydrolog specialista, který ověřuje působení vlhkosti na statiku a možnosti přizpůsobení budovy moderním životním požadavkům. Vysvětlil nám, že adaptace pokračují shora dolů, a stále se sleduje, jak na zásahy reagují základy a spodní patra. Udělal jsem si trochu představu z jednotky na množství: kolik práce představuje udržování a obnova čtverečních kilometrů historických budov, uliček a schodišť.(Ulička a schodiště je zde často synonymum.)

Nejde jen o architekturu. Stanuli jsme před palácem Grillo na Piazza della Vigne - na Náměstí Vinice. Obnovené průčelí je jedním z Lenčiných děl. Pyšní se jím i barevný snímek v knižním průvodci městem, který jsem si z Janova přivezl. Portál, okna, i lišty pod nimi jsou v každém poschodí jiné. V několika patrech jsou do omítky malované postavy, erby a ornamenty. Takové skvosty přivádí Lenka k životu na místě plesnivých a opadaných zdí. „Per ardua ad astra - trnitá cesta k hvězdám“. Je to namáhavá a citlivá práce, ale dílo, které se obrodí, je na další věky.

Co znamená v Benátkách chrám sv.Marka, představuje v Janově katedrála sv. Lorence - Vavřincova. Má osobitý půvab. Střídá černý a bílý mramor ve vodorovných, šikmých a točitých pruzích. Nezapře vliv orientu. Interiér je široký, k hlavnímu oltáři poněkud prodloužený, otevřený k vznosné centrální kopuli. Za naší návštěvy byl, bohužel, strop zakrytý. Adaptace. Jeden z charakteristických rysů Janova.

Obnova - provedená, nebo prováděná - je patrná na četných památkách. Mnoho se v tomto směru udělalo, když se v Janově chystala schůzka „Velké osmičky“ a při té příležitosti návštěva prezidenta USA Bushe. S jeho jménem je spojeno přepadení Iráku a devastace nejstarších kultur, sumerské a babylonské. Zřejmě nejen Ianus, ale i vztah ke kultuře má různé tváře.

Ale vraťme se do katedrály. Vpravo od vchodu stojí cosi, co v kostelech nebývá.

Bomba, vysoká jako člověk. Za války ji vypálilo britské lodní dělo a prorazila chrámovou střechu. Jak se dočteme na bronzové desce, Panna Maria svatostánek zachránila. Zbytek vykonali s nasazením života pyrotechnici. Hrůzyplný plášť, zbavený strašlivých vnitřností stojí v boční kostelní lodi jako upomínka, jako poučení. Jaké? To už záleží na životních názorech.

Příští den mi Dáša představila moře. Tentokrát ne v širokém nadhledu, ale důvěrně z blízka.

Zastavili jsme a zaparkovali vůz do souvislé řady na nábřeží. Pokračovali jsme pěšky, nejprve po „Corso Italia“ podle břehu. Bylo hezky. Slunce hřálo, jako by se nad Vánocemi shovívavě usmívalo, nebe bylo modré, bez mráčku a moře jako zrcadlo.

Zrcadlo se ale v dlouhých vlnách, v rozvážném pravidelném rytmu houpalo a hrálo všemi barvami. Když dospělo k černým skaliskům u břehu, zaburácelo, vzepjalo se a roztříštilo. Zas a znovu se rozbilo do myriády střípků, aby se v příští chvílce hladké a neporušené vrátilo k novému rozběhu.

Dáša mi ukázala domek s kulatým okénkem na boku, vysunutý na kamenné plošině sáh dva nad vodou. Bydlela zde s prvním manželem Emiliem. Narodili se tu a vyrůstali Lenka a Matyáš. Milan, když byl u nich na návštěvě, zachraňoval pod skaliskem tonoucího plavce a psalo se o tom v janovském tisku.

Cesta podél moře byla romantická a utěšená. Na rozdíl od vnitřního města tu nebylo mnoho lidí a nespěchali. Zažili jsme drobné epizodky. Žádné velké zážitky, ale zdály se mi příznačné a utkvěly mi v paměti.

Po zužujícím se chodníku šel proti nám muž, usmál se a něco řekl. Nerozuměl jsem, ale Dáša mne vzala za loket. Za námi šla maminka s kočárkem a bylo jí třeba uvolnit cestu. Samo o sobě jistě nic převratného, ale hezká byla ta mírná a přátelská forma upozornění od člověka, který neměl nic společného ani s námi, ani s tou paní.

O něco dál jsme obcházeli útes. Dáša mi ukazovala zajímavý keř a vysvětlovala jeho zvláštnosti. Opodál na lavičce seděl starý pán s holí, drsná ošlehaná tvář s plnovousem, obnošený svetr, pletená čepice. Tipoval bych - námořník na odpočinku. Vysvětlil nám, že keř má jedovaté listy, jež působí nebezpečně na oči a na kůži. Nevíral se, nedělal chytrého, jeho italský vstup do našeho českého rozhovoru byl přirozený a milý.

Vypít koflík kávy není jistě nic zvláštního. Když pod úzkou terasou při tom rachotily v lenivých intervalech nárazy vln, i taková tuctová maličkost byla hezká.

Procházková trasa podél moře končila. Prošli jsme pod železničním náspem a ocitli se v rozlehlém parku. Jmenuje se Nervi, ale nerozčílí, spíš uklidňuje.

Vzhledem k roční době byly květinové záhony chudé, zato stromy a keře působily exoticky. Nejběžnější byly palmy všech druhů a velikostí. Dášu

neokouzlovaly, jsou po městě asi tak vzácné, jako u nás lípy. Každou pěšinku v parku důvěrně znala, jezdila sem s dětmi, když byly malé.

Víc ji zaujaly šedé veverky, které asi projednávaly něco veledůležitého, křičely ostošest. Mám doma veverku na zahradě, občas se ke mně vyšplhá do okna v poschodí, ale nepamatuji, že by mi někdy něco řekla. Skřehotání těchto repetilek byl plný palmový háj.

Prohlížel jsem rozemnutý kopinatý lístek a plod, který trochu připomínal pouzdro bukvic. Silná vůně - asociace mýdla a koupelny. Eukalypt. Tady žádná vzácnost, hromada křoví podél pěšiny.

Upoutal mne zvláštní strom s absurdně tlustým kmenem. Od široké baze se rychle zužoval jak obří jehla. Kmen nebyl hladký, ale jako poskládaný z šedivých nafukovacích kruhů, pokrytých šupinami. Podle tabulky - jihoamerická araukárie (česky: blahočet chilský).

Park je rozsáhlý a zajímavý. Teplé a vlhké klima umožňuje celoroční volný růst jižní flory. Člověk tu běžně potkává zajímavosti, jež může u nás shlédnout leda v botanické zahradě. (Ale araukárie a ohromné palmy by se do skleníku stěží vešly.)

Na opačném konci města jsem uviděl moře a pobřeží v jiné podobě.

Příroda si pohrála a vytvořila mezi horami hluboký, skoro kruhový záliv, který založil osudy Janova. Staletí před Benátkami dal vznik přístavu, který se nepíchl o vřetánko, neusnul a - i když v jiném lesku a slávě než kdysi - je významný i dnes.

Jestliže Nervi klidem a tichem konejší, pak přístav kypí vzruchem, prací, technikou, zajímavostmi i atrakcemi. Bez něj by Janov nebyl ani v historii ani dnes Janovem.

Les jeřábů, lodních komínů a stěžňů, doky, tovární haly, široké kamenné a betonové nábřeží, kotviště sportovních plachetnic i milionářských jachet. V loděnici se rodí a opravují zaoceánští giganti. Prosperita prý i tady trpí na úbytě a zaměstnanost pokulhává.

Palác sv.Jiří, který byl po staletí srdcem a mozkiem přístavu, patří k nejkrásnějším a umělecky nejhodnotnějším budovám.. Pracoval zde Emilio a před deseti lety odtud odešel do důchodu.

Prohlédli jsme si několikaposchod'ové akvárium. Podle průvodce patří k nejnavštěvovanějším atrakcím v Itálii a jeho prohlídka se odhaduje alespoň na tři hodiny.

Ani zlomek toho, co tu plavalo, neumím pojmenovat. Obávám se, že kdybych to z něčeho opsal, nudilo by vás to. Poznal jsem žraloky úctyhodných rozměrů, mečouny, pilouny, hejna dravých pyraní, želvy, chobotnice. Ve dvou bazénech byly dva druhy rejnoků, nebezpeční a neškodní. Ti první jsou svrchu černí a na bříše smetanově bílí s dlouhým jedovatým hrotem. V menším provedení jsem je znal

jako „mořské kočky“ z Krymu. Ti druzí mají po „křídlech“ šedočerné ornamenty, jako by je příroda za jejich mírnost odměnila.

Do dvou pater sahají prostory delfínů, kteří poutají největší zájem návštěvníků. Část jejich bazénu je zakrytá, aby měli „soulkromí“. Když vyplují, vítá je obecenstvo hlaholem. Nekoketují tím? Jejich inteligence je známá. Koketování asi patří k IQ - a nejen delfínů.

U vchodu, kde se kontrolují vstupenky, automat návštěvníky fotografuje. Při odchodu nám snímek nabídl. Tváříme se na něm, jako bychom před kamerou pózovali, i když jsme si fotografování nevšimli. Myslím, že šlo nejen o komerční, ale i o bezpečnostní zájmy. Mají doklad, kdo se jim po rozlehlé budově pohybuje a ušetří stovku hlídačů.

Po celý pobyt mne Dáša vytrvale fotografovala a já jsem byl tak nedovtipný, že jsem ji ani jednou nepoprosil, aby mi aparát svěřila a abych zvěčnil také já ji. Odvezl jsem si jedinou naši společnou fotografii - s logem akvária. Je hezká, otevřená žraločí tlama v pozadí idylu neruší a mám ji u psacího stolu.

Zastavili jsme se ještě u jedné kuriozity. Při molu kotvil začernalý koráb z Kolumbových dob. Musejní kousek, upravený pro film. Po staletích padl do rukou pirátů, ale jen „jako“ a podle scénáře.

Dáša mne ujistila, že pár kroků odtud v uličce za palácem sv. Jiří dělají nejlepší obložené chlebíčky v Janově.

Pod klenutým podloubím byla řada stolků. Patřily k malým krámkům s dobrotami. U jedněch úzkých dveří pod dvěma schůdky stála fronta - v místních poměrech jev neobvyklý. Pozoroval jsem sklem výlohy ramenatého řezníka. Pracoval jako zrychlený automat. Kdyby mu - podle Fordova systému ze třicátých let - připevnili na lokty žárovky a kontrolovali racionalitu pohybů, sotva by objevili něco zbytečného.

Co vyráběl? Ještě teď se mi při vzpomínce sbíhají sliny. Dělili jsme se s Dášou o každý chlebíček napůl a ochutnávali šunku s olivami, pečení z divokého kance s plátky slaniny, mramorovanou symfonii uzenin s parmazánem - a raději končím, dojmy jsou ještě nebezpečně čerstvé. Chlebíčky? Ta zdrobnělina vzhledem k rozměrům zní jako vtip.

Když jsem u jídla, zmíním se ještě o jednom zážitku, i když s přístavem nesouvisí. Dáša mne vzala ráno před Štědrým dnem na nákup do tržnice.

Nebyl to žádný supermarket. Po obvodu kryté haly řada pultů s rybami a mořskými pochoutkami, s masem, uzeninami a fantastickou nabídkou sýrů. U krámků nebylo mnoho lidí, hospodyňky si asi tyhle věci nakoupily na sváteční tabuli s větším časovým předstihem.

Zato kolem střední části se tlačil dav něžného pohlaví nejrůznějšího věku. Kupily se tam hory nádherné zeleniny a ovoce. Krása, až oči přecházely. Nemyslím

jen Italky, ale i plody sadů, vinic, zahrad a skleníků snad z celého světa kromě Arktidy a Antarktidy. Jižní Itálie s přilehlými ostrovy v tom hrála určitě klíčovou úlohu.

Dvě prodavačky a dva prodavači se míhali. Nevím, jak mohli tohle tempo vydržet, jak se dokázali v letu jeden druhému vyhýbat a jak vůbec v tom souvislém křiku o vysokých decibelech poznali, co po nich kdo žádá. Jižní temperament tady explodoval naplno. Moje dcera si silou hlasu a prací loktů nezdala. Že už se s prostředím své druhé domoviny dokonale sžila, o tom jsem ztratil poslední stín pochyb.

O Štědrém dni jsem byl od rána s Lenkou. Dáša si vymínila, že musí mít volné ruce a chystat „Ježíška“. Však to nebyla maličkost - pro čtyři generace.

Vánoce v Itálii se od našich liší. A ještě jsou, podle vyprávění, v různých krajích po mnoha stránkách různé. Hlavní svátek se slaví pětadvacátého a náš Štědrý den je mnohde ještě pracovní. I děti mívají vyučování.

Lenka jako ohleduplný zaměstnavatel si dala volno a vypravila se koupit ještě pár dáreků. Že to bylo na poslední chvíli? Zdálo se mi, že když začala už dopoledne, měla vůči mnohým náskok. Hlavní nápor nalehl na obchody na sklonku dne.

Potěšilo mne, jak bohatá byla nabídka knih a jak mnoho je lidé kupovali. Dětské, beletrii i populárně vzdělávací encyklopedického typu. Kromě italských hodně v angličtině. Ve srovnání s ostatními věcmi nebyly levné. V tomto ohledu jsme se už v Čechách - na rozdíl od minulosti - stali také „světoví“.

Prodejní výstava knih byla uspořádána v Galerii Mazziniho. Dlouhá dvorana do výše čtyř podlaží, krytá klenutou skleněnou střechou. Z obou stran obchody. Střední plocha slouží květinové výzdobě. Nyní byly po celé délce dvěma řadami pulty s knihami. Tlačence - už během dne, ne až pozdě odpoledne - taková, že ohrožovala knoflíky kabátu.

Leč nejen slovem - byť tištěným, popř. ilustrovaným - živ je člověk. A tak se velikému zájmu těšily i - světe, div se - obchody s pánskou a zejména dámskou módou. Možná že můj dojem byl zkreslený tím, že jsem nosil balíčky a chodil v závěsu za elegantní mladou dámou. Je přirozené, že jsme si nevšíkali potřeb pro řemeslníky a zahrádkáře a střelných zbraní.

Zářící výlohy, plné lákadel, byly soustředěny v centru. V podloubích na pomezí historických uliček panoval rovněž obchod, ale jiného druhu. Na chodníku tu byly vyloženy tucty kabelek, tašek, peněženek, pánských řemenů a dámských ozdobných pásků. Říci, že to představovalo bohatou nabídku, by nebylo přesné. Byla to spíš nabídka pořád stejná, která se stokrát opakovala. Nad zbožím podupávali dvoumetroví černoši se zdviženými límci saka, zvyklí na teplejší klima. Jestliže před půltisíciletím objevil Janovan Kolumbus středoamerický konec světa, nyní se pohyb obrátil a Středoameričané s celými rodinami zaplavují Janov.

Kdybych tvrdil, že Lenka propadla všeobecné nákupní horečce, byla by to pomluva. Něco koupit musela, aby v rodinném kruhu obstála, ale ani v téhle chvíli nepřestala žít svým bohatým životem, plným přátel a přátelství. Zastavili jsme se v cukrárně půvabné Kubánky, kde se za chvíli vystříдалo několik dalších známých a probraly „otázky, jež zajímaly obě strany“ - abych si vypůjčil obrat z diplomatického slovníku. Potkali jsme malíře Andrea, a byla z toho další půlhodinka nad kávou a koflíkem horké čokolády.

Lenka měla v úmyslu představit mne ještě jiným známým. S rukou na klíče baru byla zaskočena mobilním telefonem. Pustila, chudák, se zřetele maličkost - svatosvatě mamince slíbila, že budeme do setmění na Apparizione. Zachránil nás taxík.

Že jsem letěl do Janova rád, to jsem napsal. Těšil jsem se, že uvidím, jak moji drazí žijí, a také trochu - však jsem i to hned na začátku přiznal - utíkal jsem před sentimentem, který mi na Štědrý večer hrozil. Leč to, co jsem prožil, překonalo očekávání.

Dáša bez celního prohlášení vyvezla do Itálie český Štědrý večer a naroubovala ho na italské podmínky. S místními zvyklostmi si to nepřekáželo, protože Italové ho slaví jinak. Zažil jsem něco odlišného od mého dětství, úplně odlišného, ale bylo to stejně hezké. Zasluhou lidí, kteří se sešli. Mne, vetřelce, vzali na milost a přijali do náruče.

Večeře s velkým „V“ byla česká a italská zároveň. Česká tím, že se konala čtyřicátého v rodinném kruhu, italská polovinou krve účastníků a jídelním lístkem.

Kolem stolu nás bylo sedm, nebo přesněji šest a půl. Dáša všechno nakoupila, dovezla, uvařila, připravila, a nyní i podávala. Starala se, aby měl každý všechno, jak si jen mohl přát. A tak se víc míhala, než seděla.

Pokoj se skvěl a stůl byl v každém okamžiku kulinářské i výtvarné dílko. (Mám o tom tady na počítači fotodokumentaci.) A to hlavní - celý večer, který se protáhl nad ráno, panovala utěšená nálada.

Jediný, kdo směl Dáše v sakristii na přípravách trochu pomáhat, byl manžel. Jeho úsměvná vyrovnanost a mírný vtip dával večeru poklidnou rovnováhu.

Měl zvlášť odpovědnou roli. Vybíral víno a objasňoval původ, druh a kvalitu.

Víno není v Itálii za stolem ničím výjimečným, ale tentokrát neslo sebou slavnostní náladu. Na počátku byl krátký přípitek. Všichni vstali, každý vyjádřil, co měl na duši, víc očima a úsměvem, než slovy. Skleničky o sebe zazvonily, polkli jsme doušek a posadili se. Několik vteřin ztišení dopovědělo, co se nevešlo do slov. Byl to jediný přípitek, který jsem za italské cesty zažil.

Připomněl jsem si „pir na ves mir“ v gruzínském Tbilisi. Společné zvedání číše na pokyn „tamady“, přípitky v podobě menších vyprávění nebo proslovů,

vyprázdnění objemného poháru na jeden ráz. Jiný kraj, jiný mrav. Ale nezdálo se mi, že by kratičký přípitek na Apparizione byl méně důstojný. Jeho velikost byla v jeho vzácnosti a srdečnosti.

Drobnými doušky upíjel každý ten druh vína, který se k danému jídlu hodil a který mu chutnal. I když jsem byl v Janově několikrát ve společnosti, kde se sedělo a víno nechybělo po řadu hodin, neviděl jsem, že by někdo alkoholu naruživě holdoval, nebo byl podroušený.

Jak to bylo o Dášiném Štědrém večeru s jídelním lístkem? Mám obavu, že by všechno nedokázal pojmenovat ani pan vrchní z Interkontinentalu.

Nepodávala se rybí polévka, bez které se to u nás neobejde. Nebyl smažený kapr v trojobalu s bramborovým salátem. Ovšem ryby a jiné mořské lahůdky tu byly v hojném zastoupení a rozmanité úpravě. Spočítat chody, na to by nestačily prsty obou rukou.

U bohaté tabule jsem měl několik zkušených poradců a pomocníků.

Když jako první přišly těstoviny, Emma společnost pobavila. Varovala mne, abych byl opatrný, nenajedl se moc a počítal s tím, že bude ještě plno dalších dobrot.

Babička ji do kuchyně pouštěla nerada, ale ona si našla cestičku, aby nemusela trpně sedět. Vyleštila krvavě rudá jablka a naaranžovala mísy s ovocem, jako by je Purkyně či Cézanne vymaloval. Upozorňovala mne, co je zvlášť dobré a řídila se zásadou, že slova přesvědčují, ale příklady táhnou. Nic z výtečných pochoutek nepřehlédla, ale přesto byla stále jako na trní. Několikahodinová večere byla pro ni muka Tantalova. Její JÁ zalétalo toužebně o poschodí níž, k tomu, co čekalo připraveno pod stromečkem.

Měl jsem čestné a milé místo uprostřed mezi mými vnuky, Lenkou a Matyášem.

Lenka seděla po mé pravici. Odhadla, co mi bude zvlášť chutnat, a také co popletu a s čím si nebudu vědět rady. Připravovala mi „obložené chlebíčky“ z rozříznutých fíků a vložených jader vlašského ořechu. Pochopil jsem, proč se těmhle ořechům říká „vlašské“. Ty, které jsem sklízel na chalupě ve Vodňanských Horách a na zahradě v Praze byly těhle chudí příbuzní.

Matyáš mi loupal langusty a mořské raky.

Díky patronátu vnuků mi ani jedna ústřice nebo ráček nevyskočily z talíře a nepřistály, kde neměly.

Dáša mne učila jíst artyčoky, namáčet vařené i syrové do pikantního nálevu a stahovat v zubech šťavnatou dužinu listů.

Od Elijany jsem se naučil, jak se dá originálním způsobem pocukrovat bábovka. Vložila ji do igelitového sáčku, nasypala cukr a pytlík natřásla.

Tak se během cest po světě člověk pořád učí.

Ten večer jsme měli poprvé příležitost volněji a beze spěchu si pohovořit s Matyášem.

Také si mne - podšívka -vyzkoušel. Zavedl rozhovor tam, kde je ve svém živlu a prověřil si, co vím - nebo spíš nevím - o italské literatuře. Počínal si taktně, takže se mi nečervenaly uši. Bavili jsme se o neorealistickeých italských filmech, jež měly u nás velikou oblibu v padesátých letech, kdy ovšem do Matyášova narození ještě pár roků chybělo. S potěšením jsem sledoval uspořádaný logický sled jeho uvažování.

S přítelkyní Elianou představují pár inteligentních sympatických mladých lidí.

Oba jsou štíhlí, vysocí. Matyáš je o „pět“ větší, než já. Měří 182 centimetrů, právě oněch šest stop, „fathom“, jako hrdinové westernů. Sportovní postava, výrazný vážný obličej, tmavé husté vlasy. Má vnímavý pozorný pohled, nepředvádí se, ale zábava s ním má úroveň.

Mluvili jsme česky a to byla další věc, která mi působila radost. Hovořil pomalu, snad o zdání méně plynne a sebejistě, než Lenka, ale vyjádřil všechno, co si přál.

S Elianou mají známost tři roky,

Eliana mluvila dobře anglicky a pohybovala se v rodině Sassarino (Velter)-Vassallo (Lenka a Matyáš)-Bartoluccio (Emma)- Matoušových (Dáša a já) jako mezi svými. Bylo vidět, že si rozumí nejen se svým Matyášem, ale i s ostatními, včetně potenciální tchýně.

Matyáš se mne jednu chvíli zeptal, zda se mi Eliana líbí. Co může člověk na takovou otázku před celou společností odpovědět? Nemusel jsem se ale zpronevěřit vědomí a svědomí, když jsem ho pochválil, že si vybral výborně.

Pohoda za stolem příjemně plynula, jen jedna duše prožívala vedle radosti i soužení. Emmička nedočkavostí „rostla“. Konečně... Spustili jsme se po „lodních“ schodech do přízemí.

Vyzdobený a rozsvícený stromek čekal uprostřed kopice balíčků.

Usadili jsme se do křesel. Emma podle nápisů za všeobecného veselí a průpovědek rozdávala dárky. Pak přišlo to nejdůležitější - odhalování tajemství.

Podle hry „kámen-nůžky-papír“ se losovalo mezi nejstarším a nejmladším, od koho rozbalování začne. Ani jsem nemusel náhodě pomáhat a vybrala správně. Začínala, růměná štěstím a očekáváním, Emma. Každý, když na něho přišla řada, otevřel za pozornosti všech a za veselého komentáře jeden svůj balíček. Odhalení přivítala bouřlivá odezva. Nikdo neprohlašoval: „To je ode mne,“ ale obdarovaný se pátravě rozhlédl, vyskočil a popadl toho pravého okolo krku.

Kolik a jakých krásných dáreků jsem dostal já, k tomu se stydím přiznat. Ze všech nejméně jsem si to zasloužil.

Uložili jsme se k spánku ve čtyři hodiny. Nejčilejší, k neudolání, záplavou štěstí vzrušená, byla Emma.

Hlavní svátek se v Itálii slaví pětadvacátého. Zbožným začíná půlnoční mší, ale

mezi ně nikdo z naší společnosti nepatřil.

Zdálo se mi, že Italové se v tomto ohledu liší. U nás je, řekl bych, nejrozšířenější náboženská vlažnost, namnoze lhostejnost. I mnoho těch, kdo tvrdí, že věří, se při pohřbu pokřičuje, zajde jednou, dvakrát za rok do kostela, popřípadě má v kostele i svatbu a to je všechno, V Itálii jsou spíš charakteristické krajnosti. Tlak církve je silný, mnozí podlehnou a druzí se aktivně brání. Jedni jsou pobožní, druzí mají antireligiózní postoj.

Pětadvacátého se schází u společné tabule širší příbuzenstvo, popřípadě blízcí známí. Zažil jsem oslavu Vánoc i v této podobě.

Počasí se ze dne na den obrátilo. Obloha se zachmuřila a ochladilo se. Ujížděli jsme do hor a tam ležely podél cest hromady starého zmrzlého sněhu. Hřebeny se schovaly do mračen a ponořili jsme se do husté mlhy. Teploměr ukazoval něco pod nulou.

Květnová Hora. Mám já na ty Hory štěstí. Těm Vodňanským se tahle dokonce v mnohém podobala, i když byla moři blíže a nad mořem výš. Po květnu a jaru tu v tisíci metrech nadmořské výšky nebylo ani zdání. Pár venkovských chalup se krčilo po stráni. Mládenec před námi zdvihl klacek, sloužící jako závora a odbočili jsme na křivý palouk, kde parkovalo několik aut.

Namířili jsme do stavení, jež se nelišilo od druhých, studených a mokrých, příkrčených v ledovém oparu. Sotva jsme překročili práh, čekalo mne překvapení. Vnitřek se chmurnému zevnějšku nepodobal. Čisto, teplo, úprava si s „barem“ ve městě nezdala. Právě tak obsluha.

Stůl do „L“ byl prostřen asi pro dvacet lidí. Všichni se znali a mne představili. Nejstarší byl kmet, kterého posadili do středu. Hádal bych mu devadesát, ale mohl jsem se mýlit. K nejmladším patřila hezká černooká dívenka, kterou mi přivedli s tím, že mluví anglicky. Míra příbuzenství a známosti nebyla stejná a ženy a muži se podle toho rozsadili. Zábava byla volná, nikdo se ji nesnažil organizovat, každý se bavil okolo stolu s tím, kdo byl nejbliže a kdo mu byl nejbližší. Jídlo a pití se objednávalo individuálně podle chuti.

Majitel podniku a jeho paní celé hodiny přinášeli plné a odnášeli poloprázdné talíře. Nebyly to takové porce, jako když se u nás naloží „vepřo-knedlo-zelo“. Zase to bylo spíš labužnické ochutnávání. Co všechno jsem okusil, ani nevím. Poprvé jsem jedl pečeného kamzíka. Kromě ryb, krevet, různých salátů a sladkostí byly na stole mísy ovoce a ořechů.

Jídlo se pomalu, s požitkem „přikusovalo“ k volnému rozhovoru. Bez přípitků. Ani na začátku žádný přípitek nebyl. Bez lačnosti ale s požitkem se upíjely různé druhy vína. Skleničku zvedal každý podle svého a sám si z láhve doléval. Jen ke konci se podával pro všechny muškát.

Oběd trval od jedné do čtyř hodin. Každý se s každým podáním ruky a polibkem na obě tváře rozloučil, popřál ještě jednou šťastné Vánoce a auta se spustila

s kopce a rozjela do různých stran.

Poslední den před mým odjezdem Dáša připravila ještě jednou společný oběd. Zasedlo nás okolo stolu zase všech sedm.

Lenka měla přichystáno překvapení. Matyáš jí pomohl přinést z auta náruč krabic. Na křeslech uspořádala malou obrazovou galerii.

„Dědo, vyber si. Který si vezmeš ode mne na památku?“

Musím se přiznat, že už jsem z různých Lenčiných náznaků tušil, že mne něco takového čeká, ale moje radost nebyla o to menší. Těžkou hlavu jsem měl jen z toho, co si vybrat. Lenka přivezla asi dvanáct originálů, a ne nějakých druhořadých. Z toho, co jsme u ní po večerech prohlíželi, to bylo to nejhezčí a to, co věděla, že se mi nejvíc líbí. Byla to muka. Ne, co si vybrat, ale co nevybrat. Člověk je duše neskrovná. Kdyby mi bývala dala jednu fotografii - kopii, měl bych radost a byl bych spokojený. Když jsem teď mohl sáhnout po kterémkoli obraze z těch, které se mi vtiskly za těch několik dní do paměti, byl jsem skoro nešťastný.

Taktizoval jsem a bojoval o čas - k rozmyšlení. Poprosil jsem všech šest, aby mi poradili. Co by si vybrali, být na mém místě?

Nejprve jsem se zeptal Lenky, ke kterému dílu má nejsilnější vztah a ztráta kterého by ji nejvíc bolela. Řekla, že mi dá ráda kterýkoli. Řekla to tak, že jsem hezčí pohlazení dostat nemohl.

Pak prohlíželi, přemýšleli a vyjadřovali se druzí. Každý bral radu vážně a prožíval váhání se mnou. Lenka prohlásila, že si mohu vybrat obrazy dva. Většina se klonila k Lenčinu autoportrétu a pro ten jsem byl ve skrytu duše rozhodnut i já. Tím se ale výběr spíš ztížil než ulehčil. Dobrá. Tak Lenčin autoportrét ano, jistě, ale který obraz další? Skoro nejvíc sympatií poutal portrét Lenčiny přítelkyně z Paříže, té se sklopenýma očima. Líbil se také výrazný mužský obličej, taková drsná tvář opravdového chlapa.

Rozhodl jsem se. Lenčin autoportrét a Stefano. Stefano mne zaujal od první chvíle, kdy mi ho Lenka ukázala a nejráděj jsem se k němu vracel. Teď kupodivu nedostal „v plebiscitu“ ani jeden hlas. Ale mým vkusem už to neotřásl.

Lence se rozzářily oči: „Já věděla, že si ho vezmeš.“ Měl jsem v tom okamžiku dvojnásobnou radost. Pochopil jsem, že Lenka si ho také zvláště cení. Teď se na oba obrazy přes počítač dívám a znovu ty hezké chvíle prožívám.

Nadešel poslední večer mého pobytu v Itálii. Trávili jsme ho s Lenkou a Emmou v pohodě. Ukusovali oříškovou čokoládu, pili čaj, prohlíželi alba obrazových reprodukcí a poslouchali hudbu. Dokonalá pohoda. Co nám scházelo?

Lenka se podívala na hodinky. „Je čas, abychom se oblékali.“

Podíval jsem se překvapeně. „Kam? Teď?“

„Jen do malé společnosti...bude tam pár známých...taková přátelská večeře.“

„Jaká večeře? Vždyť jsme před chvílí skončili u maminky s obědem. A...“, významně jsem zvedl úctyhodnou cihličku čokolády, z níž už hodně ubylo.

„Jde jen o takové přátelské posezení. Chvíli. A žádné zvláštní jídlo. Každý si dá jen nějakou maličkost, nač má chuť a trochu vína, nebo tak něco...A oni nás čekají.“

Tak jsem zažil ještě jednu vánoční oslavu.

Autobus se s námi spustil po toboganové dráze uliček. Vešli jsme do „baru“, plného ubrusů, naleštěné mosazi a broušených lustrů. V první místnosti byla volná sešlost hostů. Po několika schodech jsme vystoupili do druhé, kde byly prostřeny, stranou jeden od druhého, tři dlouhé stoly. Od prostředního nás přivítali Lenčini známí. Nastalo představování, podávání rukou a líbání na obě tváře.

Všech políbených bylo dohromady deset. Hezká Kubánka s dvěma dcerami, mládenec jedné z nich, jeho rodiče, Lenka s Emmou, se mnou a s kamarádem malířem Antoniem. Další verze italské vánoční večeře. Jak se poznalo, že je vánoční? Protože byla o Vánocích.

Že byla Emma na pozdní hodinu do baru trochu mladá? U jednoho z dalších stolů byl asi tříletý chlapeček a nezdálo se, že by se do půlnoci nudil. Bavil se čiperným cestováním po místnosti a pan hoteliér a alžírská číšnice se mu s pochopením vyhýbali.

Nebylo to lehké. Bez ustání pluli sálem s rukama plnýma talířů, lahví, skla a porcelánu. Lenčina předpověď, že si dá každý k jídlu jen nějakou maličkost, dopadla svérázně. Nevím, co by se dělo, kdyby si každý poručil nemaličkost. Nepodával se žádný „eintopf“, žádné společné menu podle slavnostního jídelního lístku, a každý zase volil podle chuti. Výběr byl pestrý.

Když se mne Lenka zeptala, co bych si přál, poprosil jsem o kousek pizzy. S čím? Třeba se sýrem nebo se šunkou. Pan hoteliér s postavou vzpěrače supertěžké váhy přede mne s galantním „Prego“ postavil talíř. Ale nebyl to talíř běžných rozměrů. Pizza měla průměr alespoň čtyřicet centimetrů. Nebyl na ní sýr NEBO šunka, ale tlustá vrstva znamenitého sýra, přikrytá rolovanou šunkou, vychucené olivami a dalšími ingrediencemi. Musím přiznat, že tak znamenitou pizzu jsem ještě neokusil. Tváří v tvář téhle pochoutce jsem zapomněl na oběd i na čokoládu.

A to ještě nebyla jediná „maličkost“, která mne potkala. Mezi přáteli je zvykem, že si každý poručí jídlo podle své inspirace, ale pak není sobec, a jeden druhému dá ochutnat. Protože mne tu povýšili do statutu přítele, měl jsem na talíři postupně celou kulinářskou sbírku. Nerozdává se po soustech. Vezme se čistý příbor a z vlastní porce se odřízne za půl, nebo raději za celou dlaň. Měl jsem zpočátku dětinskou představu, že co dostanu darem, to musím okusit, pochválit a ze slušnosti sníst. Leč záhy jsem pochopil, že lidské možnosti mají své hranice. Tvářil jsem se nadšeně a opatrně uždiboval z taštiček, plněných pikantní nádivkou,

z chobotniček, které mi připomínaly televizní seriál, z ústřic v lahodné marinádě a z dalších znamenitostí, které jsem neuměl pojmenovat.

Sám jsem se s nikým o svou pizzu nerozdělil, i když jsem ji nedokázal sníst ani polovinu.. Nebylo to ze sobectví, ani proto, že bych tu nikoho nepokládal za přítele, ale ze strachu, že by můj dar při mé nešikovnosti skončil v polovině cesty na ubrusu.

Mé obavy o ubrus byly zbytečné. Byl přizpůsobený a zvyklý i na jiné věci. Protože celý večer se jen jíst a usrkávat víno nevydrží, našli jsme za italsko-španělsko-českým stolem společný jazyk v malování. Mělo na to asi vliv, že byli přítomni dva akademičtí malíři. Ale malování po ubrusu nemělo akademický ráz. Nejdříve se kreslily hádanky a pak se ujaly a vydržely dlouho marné pokusy udělat jedním tahem křížem přeškrtnutý čtverec s obloučkem na všech čtyřech stranách. Nezvládli to ani výtvarníci s akademickou přípravou.

Měl jsem obavu, co naši zábavě řekne pan hoteliér. Mají tak znamenité prací prostředky? Ale když jsme se zdvíhali k odchodu a rozdávaly se zase polibky na obě tváře, odhalila tajemství ubrusu alžírská číšnice. Stáhla bílý papír, který byl elastický, podobný látce, a přes spodní tmavou tkaninu prostřela papír nový. Příští společnost mohla zase vesele malovat a vyměňovat si dobroty přes celý stůl.

Na zpáteční cestu do Prahy mne Dáša jako hodná dcera vypravila s pečlivostí věru mateřskou. Z několika přátel, kteří se nabízeli, vybrala po zralé úvaze, řidiče, který mne poveze na letiště do Milána. Los padl na Antonia, který se jevil za volantem jako nejzkušenější a nejklidnější. Svěřila mu svůj vůz, na který po všech stránkách dohlédla, a nic nenechala náhodě. I když jsem v životě snad tisíckrát pakoval kufr, nespokojila se s tím a jako prvňáčkovi do školy mi všechno kousek po kousku sama uložila. Bylo to uspořádáno tak prakticky a hezky, že mi bylo v Praze skoro líto dílko uspořádané s takovou láskou rozházet.

Objevil jsem, že mi i z holicího strojeku v neceséru vyňala trojbritovou žiletku, abych neměl při letištní policejní kontrole problémy. Musel jsem se zasmát, ale ne škodolibě, když jsem na dně neceséru přece jen našel něco, co přehlédla. Malou pánskou manikúru a v ní postrach všech letištních kontrol - nůžtičky.

Tušila dobře, že prověrka při vstupu do odletového prostoru bude přísná. Na štěstí manikúra putovala s kufrem do zavazadel, a tak těžkosti nezpůsobila. Mně však detektor pískal i na polobotky. „Mám se zout?“ zeptal jsem se anglicky. Muž zákona byl velkomyslný a zavrtěl hlavou. Měl patrně zkušenost, že citlivý přístroj reaguje na kovové obruby dírek na tkaničky.

Tak důsledně se vede boj proti nebezpečí terorismu pod nebem, na kterém se s mezinárodním požehnáním prohánějí bombardéry s bůhvíjakými hlavicemi. Jak lehkomyšlné jsou mírové organizace. Manifestují proti atomové smrti, proti odpalovacím základnám, a na hrozbu tkaniček u bot zapomínají.

Moje poslední dojmy z Itálie nemohla zkalit antiteroristická hysterie, kterou konec konců Italové nevymysleli. Do posledního okamžiku, kdy jsem mizel v davu jsme si mávali na rozloučenou s Lenkou. Odvážel jsem si ve vzpomínce její úsměv, tvář a hlas. Slyším její nenapodobitelné „Dědo“.

Boeing 707 nás odnesl spolehlivě do Ruzyně. Letadlo bylo plné mladých Italů, hlavně chlapců okolo dvaceti let. Baval jsem se s nimi. Letěli strávit v Praze „Silvestr“. Někteří už po několikátý rok.

Ještě po přistání nás letuška vyzvala k chvilce strpení: „Přijde policie.“ Tři ramenatí muži v černých kombinézách odvedli mladíka. Černý pasažér? Asi. Na „al-Káida“ nevypadal.

Nebyl bych to já, kdybych si ještě na závěr cesty nezpůsobil nějaké faux pas, lidově řečeno zádrhel. Tentokrát se to snad dá omluvit. Léta už jsem cestoval jen po zemi a vzduchem jsem se pohybovat zapomněl.

Šel jsem s proudem a protlačil se k pásu, na nějž začala přicházet zavazadla. Zase jsem čekal trpělivě jako před týdnem v Miláně. Ani mne moc nepřekvapilo, že jsem zbyl z mračna lidí poslední. Holt už mám takový pech. Ale to nic. Když člověka nepotká nic horšího...

Konečně se vynořil kufr samotář. Nebyl jsem si úplně jistý: Je to můj, nebo není? Sňal jsem ho z pásu a zkoušel klíček. Jmenovka a mašlička, kterými jsem si kufřík označil, chyběly. Asi se někde odtrhly. Zámeček měl také nějaké podivné zdobení a ne a ne si dát říct a nechat se otevřít. Byl jsem na pochybách.

Tu se za mnou ozval dutý alt: „To je můj kufr.“ Otočil jsem se a měl jsem v té chvíli radost, že se to rozuzlilo. V plamenném pohledu, který mne propaloval však byly emoce dočista jiné.

„Já to zkoušel a ono to nešlo odemknout,“ zakoktal jsem hodně naivně a málo chytře. Energická dáma mezi čtyřicítkou a padesátkou popadla kufr, odjela s ním deset kroků, zastavila se a ještě jednou se na mne otočila. Změřila si mne jedním z nejhorších pohledů, jaké jsem zažil. Nebylo třeba slov, abych rozuměl: „Ty špíno zlodějská. Buď rád, že ti to tak lehce prošlo. Nemám zrovna náladu ani čas se s tebou zahazovat.“

Žádné další kufry už nevyjížděly a tak jsem se rozhlédl. O pár desítek metrů dál běžel jiný pás. Bezradně jsem k němu klopýtal a všiml si, že nad ním svítí tabulka: „Paris.“ Vrátil jsem se k tomu prvnímu, teď už beznadějně mrtvému pásu a četl nad ním „Frankfurt/M“. Všechno bylo jasné. Nejasné zůstalo jen, kde mám hledat svůj kufr.

Zakormidloval jsem nejistě napříč halou a skládal v otupělé hlavě rozhodnutí, co teď. Než jsem dospěl k nějakému závěru, můj andělíček strážníček se už na mou hloupost nemohl dívat. Zamotal se mnou tak šťastně, že se má cesta zkřížila se štíhlou dívkou v letištním stejnokroji. Táhla za sebou jako pejska něco, co můj

kufř náramně připomínalo. Rozběhl jsem se k ní s tak šťastným výrazem v tváři, že všechno pochopila, dříve než jsem promluvil.

„To je váš?“ Byl. Ani jmenovka a mašlička nechyběly. Dívka nic ověřovat nemusela, všechno si na mě přečetla.

Konečně jsem mohl zavolat Milanovi, jak jsme byli domluveni:

Jsem v Ruzyni, mám vyzvednutý kufř a budu čekat.“

Pomalů jsem šel k východu a proti mně - Milan.

„Jak to...? Jak´s to mohl dokázat tak rychle?“ Představil jsem si vzdálenost napříč Prahou.

„To víš, já budu čekat, až zavoláš a pojedeme do rána. Je skoro půlnoc.“

Že jsem ještě u vrátek před domem nemohl najít klíče, které jsem pohřbil někde v kufři a že mi musela odemknout Marie, která se přibelhala ohnutá ústřelem do oblouku, to je douška.

Když se mi někde líbilo, při odjezdu mne obyčejně přepadla posmutnělá nálada: „Vrátím se sem ještě někdy?“ Tentokrát mne kupodivu při loučení v Janově takové myšlenky netrápily. Proč? Nelíbilo se mi tam? Naopak. Takovou krásnou cestu jsem nezažil. Ne že by byla Itálie na světě nejhezčí - i když je tam mnoho pěkného. Krásné Vánoce a krásné Benátky a Janov mi udělali moji nejbližší. Říci, že mě přijali ...ale napadají mne samé výrazy, které jsou stejně silné, jako obnošené a banální.

Snad mě ty dny i krapánek omladily. Hřál mne domýšlivý pocit, že ještě něco znamenám i pro někoho, kdo ode mne nemůže vůbec nic čekat. Kdo mně má rád - přece jen se banálnímu obratu nevyhnu - proto, že jsem.

Neodjížděl jsem OD svých, odvezl jsem si je v sobě. Jestliže se učím na stará kolena italsky, není to proto, že bych se jim chystal znovu pověsit na krk a dělat starosti. Nad učebnicí italštiny jsou tady se mnou a je mi dobře. Právě tak, jako když píší tuhle vzpomínku.

Zajímavé cesty, které jsem nevykonal

Najezdil jsem se po světě dost, nemohu si stěžovat. Cest bylo zpravidla víc, než o kolik jsem stál. Nebyly to výlety, každá vyžadovala přípravu. Nejen na to, s čím budu vystupovat. Jestliže jsem chtěl něco v cizí zemi poznat a pochopit, musel jsem se snažit co nejvíc předem přečíst. A nejen baedeker. Hlavně otázky, kterými daná země žije a jež představují hybné síly její dynamiky. To vyžadovalo čas a s tím jsem byl stále na štíru.

Přesto bylo několik cest, na které bych býval jel rád a jež něco, nebo někdo znemožnil. Budiž mu odpuštěno, jsou to historiky dávno promlčené. Kromě toho v jednom případě, jak se ještě zmíním, muž, který vstoupil místo mne na letací koberec, na to krutě doplatil.

Na politologickém sympóziu v Jablonném u Varšavy jsem se spřátelil se starším indickým profesorem. Procházeli jsme se hodiny po zámeckém parku. Našel ve mně vděčného posluchače, který o jeho vlasti dohromady nic neví. Jako univerzitní profesor to vzal důkladně od geologického původu a povrchu přes historii, etnické, náboženské a sociální zvláštnosti až po aktuální politiku. Byl oběktivní, věcný, ale nebral si servítky, když mluvil o anglickém koloniálním panství.

Pozval mne na sérii přednášek o Československu na Dillískou univerzitu. V zápětí po návratu do Indie zařídil a poslal do Prahy formální pozvání. Náklady, spojené s cestou hradila univerzita.

Vzhledem k tomu, že jsem pracoval ve stranickém ústavu, vyjadřovalo se k návrhu cesty mezinárodní oddělení ústředního výboru. Kompetentní muž usoudil a poznamenal stručnou větou, že na uskutečnění cesty není zájem. Tím to bylo pro mne vyřízené. Dveře se přibouchly.

Ne docela. Pozvání čiperně využil můj zástupce v Československé společnosti politických věd. Pracoval v ústavu akademie věd a tam byla ruka páně otevřená. Stačilo vyplnit příslušný formulář, na presidiu se to parafovalo a šťastný docent místo mne do Dillí odletěl.

V polovině devadesátých let mi vyšla v Athénách knížka. Vydalo ji pokrokové demokratické nakladatelství a dva jeho představitelé mne v Praze navštívili. Jeden z nich byl politik, druhý profesor matematiky. Pozvali mne na týdenní přednáškové turné po Řecku.

Tentokrát se věci ujal můj šéf a rozhodl se, že se obětuje a „vezme to za mne.“ Kdybych byl škodolibý, nebo věřící, řekl bych, že ho pánbůh potrestal. Referentka, která mu cestu zařizovala, se dopustila omylu. Spletla si datum a poslala ho do

Athén o týden dříve.

Co si s ním měli hostitelé počít? Vodili ho týden po Akropoli a po muzeích, a když měla začít série přednášek, na letišti se s ním rozloučili.

Podobný žertík ho vytrestal ještě jednou, ale tragicky. Chystala se studijní delegace do Číny. Jako expert, který čínsky neumí a o Číně toho ví poskrovnu, ale léta svého šéfa v komisi pro čínské záležitosti zastupoval, jsem byl vybrán. Následovalo něco podobného, jako v athénské historii. Jen s tím rozdílem, že referentka si data odletu a příletu nespletla. Šéf cestu podle plánu absolvoval a včas se vrátil. Říkává se „šťastně se vrátil“, ale to se v tomto případě říci nedalo.

V zápětí těžce onemocněl. Lékaři nasadili antibiotika. V oddělení pro orientální nemoci na Bulovce konečně zjistili, že se jedná o „zlatého koka“. Podle odborníků prý se s takovým nadělením a s jistými potížemi může člověk dožít i devadesáti let. Když se u pacienta projevily komplikace a zápal plic, přerušená léčba antibiotiky už nezabrala a neštěstí bylo dovršeno.

Jako ironie navázal na to ještě jeden a poslední můj příběh s naplánovanou a neuskutečněnou cestou do světa.

Měl jsem letět do Vietnamu. Jednou jsem tam už byl a země mne velice zaujala. Upřímně jsem se těšil. Právě do toho přišla náhlá smrt ředitele ústavu.

Zavolal mne příslušný tajemník a oznámil mi, že převezmu ředitelské místo. Projednal se mnou zevrubně úkoly, jež mne čekají. Uložil mi, abych si připravil návrh na doplnění ústavu asi dvaceti vyspělými vědeckými pracovníky. Nad cestou do Hanoje mávl rukou. „Tam se ještě podíváš desetkrát.“

Do Hanoje jsem se už nepodíval a ředitelování v ústavu mne také nepotkalo. V čele strany došlo k něčemu na způsob palácového převratu a jako vedoucí tajemník místo Husáka nastoupil Jakeš. Tajemník, který mne prve designoval, vsadil při lámání chleba na nesprávnou kartu. Aby si to u nového generálního spravil, jmenoval rychle ředitelem ústavu jeho příbuzného.

Na tom by nebylo nic tak hrozného, ale způsob, jakým to udělal ani „soudružský“, ani slušný nebyl. Po tom jak se mnou před několika dny dlouze a podrobně rozebíral, co se ode mne v řízení ústavu očekává, jaké lidi si mám k jeho posílení vyhledat atd.atp., neuznal za potřebné vysvětlit mi změnu rozhodnutí ani slovem a obrátil na pětníku.

Pozval si tři vedoucí představitele ústavu, posadil nás do kožených klubovek a ohlásil, že se dovíme, kdo bude novým ředitelem. Nešlo ani tak o to, že bych se na „korýtko“ tolik třásl, ale pokládal jsem za samozřejmé, že teď uslyším svoje jméno. Bylo to už všeobecně známé a kdekdo o tom hovořil. Někdo blahopřál, někdo záviděl. A teď to přišlo jako rána z oblak. Na trůn byl dosazen levoboček, který v teoretickém světě nic neznamenal a byl podprůměrný politický úředník. Pro

mne to bylo, jako by strčil psovi pod čumák kost, a pak ucukl. ‚To bys rád, co? Tůůůdle!‘ V té chvíli jsem prožil jeden z největších trapasů.

Aby se novému „vědci“ v ústavu lépe panovalo, nejen že ústav nebyl doplněn o další připravené vědátory, ale akademici a profesori byli odstraněni. Protože jsem ještě nebyl na penzi dost „v letech“, přeložili mne do akademie věd a stal jsem se ředitelem střediska pro výzkum míru a odzbrojení. Po mnoha stránkách jsem si polepšil. Především pracovně. Bylo tu volnější pole působnosti a každý krok nepodléhal několikerému schvalování. (Nemluvě o penězích, i v tom ohledu to bylo štedřejší.)

Rychle jsem se seznámil s novým prostředím a novými lidmi a práce se nám pěkně rozjela. Ani o nové mezinárodní kontakty, výměnu poznatků a zahraniční cesty spolupracovníků i moje nebyla nouze. Bohužel, v následujícím roce nastal převrat a středisko bylo ze dne na den zrušeno. O mír a odzbrojení už u nás nebyl zájem.

Ještě po dva roky mi přicházely ze světa pozvánky na vědecké akce o mírové a odzbrojovací problematice. Zpravidla byly provázeny nabídkou, že na požádání náklady cesty uhradí pořadatel. Bylo mi hanba jet za podmínek, které obvykle přijímali delegáti z rozvojových zemí. Tak mi přibylo vlastně ještě pár dalších cest do světa, které se neuskutečnily.

KONEC

KONEC